

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23 - Sayı: 43, Haziran 2020

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute

Volume: 23 - Issue: 43, June 2020

ISSN: 1301-5265 / E-ISSN: 2651-4974

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Haziran 2020 Cilt: 23 Sayı: 43

SAHİBİ

Owner

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balıkesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İltar KUŞ

EDİTÖRLER

Editors

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Ruhi İNAN

ALAN EDİTÖRLERİ

Section Editors

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Ruhi İNAN
Doç. Dr. Sinan AYTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİÇER

DİL EDİTÖRLERİ

Language Editors

Prof. Dr. Dilek İNAN

SEKRETERYA

Secretariat

Arş. Gör. Talha Serdar SEZEN
Öğr. Gör. İbrahim Halil KAZOĞLU
Öğr. Gör. Merve AYCAN
Özge BİÇER

BAUNSOBED KURUMSAL

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Corporate Identity

Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute is a scientific refereed national journal which is published twice a year.

YAZIŞMA ADRESİ

Correspondence

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<https://dergipark.org.tr/baunsobed>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbdergi@balikesir.edu.tr

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

June 2020 Volume: 23 Issue: 43

DERGİMİZİN TARANDIĞI ULUSLARARASI İNDEKSLER
Abstracted and Indexed in Following Indexes

ULAKBİM

Ebscohost

Index Copernicus

Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

DANIŞMA & YAYIN KURULU

Advisory & Editorial Board

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Ruhi İNAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abide DOĞAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKAY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya AYTEMİZ SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selda KILIÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Üçler BULDUK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Hülya BOYANA (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balıkesir Üniversitesi)

BASKI HAZIRLIK: Detay Yayıncılık, Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay-Ankara 312.434 0949, e-posta: detayyay@gmail.com

BASKI/ÇİLT: Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi, 1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara

Tel: (0312) 229 9928, Sertifika No: 26649

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Atilla AKBABA (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem BALÇIKANLI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Emin ATASOY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülay EKİCİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Oğuzhan İLBAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Mustafa ÖNTUĞ (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman Nuri ÖZDOĞAN (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Rüya EHTİYAR (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Süphan NASIR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali TÜRKER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Atila GÖKTAŞ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir EŞİTTİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Beyza GÜLTEKİN (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilsen BİLGİLİ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol ERKAN (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağatay BAŞARIR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan KUTUKIZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Duran CANKÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah ALTUN (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Erol DURAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Hacı Mehmet YILDIRIM (Çanakkale Onsekiz Mart Üni.)
Doç. Dr. Hasan Hüseyin ŞAHAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YEŞİLTAŞ (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün AVCI (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman ÇULHA (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya KORKMAZ (Mersin Üniversitesi)

REFEREES OF THIS ISSUE*

Doç. Dr. Özcan ZORLU (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Öznur ÖZKAN TEKTAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Selda UCA (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Semra DEMİR BAŞARAN (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan ŞENGÜL (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan AYTEKİN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerif ÖNER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahsin GÜLER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Uğur GÜRĞAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet VATAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arzu KURŞUN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arzu TAŞCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇOBANOĞLU AKTAN (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esroy KUTLUK (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra KIZILAY (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eyup YÜNKÜLİ (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gencay SAATCI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan BOZ (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halil KORKMAZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin YILDIRIM (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Murat BİCİL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muammer BEZİRGAN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati ÇOBAN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Talha UZUNER (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Müfit ŞENEL (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer VATANSEVER TOYLAN (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz TAŞPINAR (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BIÇEN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel SÜ ERÖZ (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şermin ATAĞ ÇOBANOĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin AKÇAKANAT (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Volkan ÖZBEK (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin TEKİN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ (Balıkesir Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

COĞRAFYA / GEOGRAPHY

Araştırma Makalesi / Research Article

TOURISM POTENTIAL OF SKOPJE CITY 1

Üsküp Şehrinin Turizm Potansiyeli

Alaattin KIZILÇAOĞLU, Hakan ÖNAL

DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE

Araştırma Makalesi / Research Article

**GARİBNÂME'DE BAZI FİİLLERİN ÇOK ANLAMLI YAPISINA
BİR BAKIŞ**..... 21

A View to the Very Significant Structure of Some Verbs in Garibnâme

Serpil SOYDAN

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Derleme / Review

**BİLİMSEL DAYANAKLI UYGULAMALARDAN VIDEO İPUCU
YÖNTEMİNİN ÖZEL EĞİTİMDE KULLANIMINA YÖNELİK BİR
BETİMSEL ANALİZ ÇALIŞMASI** 31

*A Descriptive Analysis Study Regarding Use of Video Prompting
Procedure as Evidence-Based Interventions in Special Education*

Evgin ÇAY, Burak BOZAK

Araştırma Makalesi / Research Article

**SEYİT ONBAŞI'NIN ÇANAKKALE SAVAŞLARINDAKİ ROLÜNE
YÖNELİK ÖĞRENCİLERİN VE ÖĞRETMEN ADAYLARININ
METAFORİK ALGILARI: BOYLAMSAL BİR ARAŞTIRMA**..... 63

*Students and Pre-Service Teachers' Metaphorical Perceptions about the
Role of Seyit Corporal in The Çanakkale Battles Wars:
Longitudinal Research*

Fatma TORUN, Yasin DOĞAN, Kamile GÜLÜM

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

- EĞİTSEL OYUN, OKUMA-YAZMA-OYUN VE OKUMA-YAZMA-UYGULAMA YÖNTEMLERİNİN ÖĞRENCİLERİN KARŞILAŞTIKLARI ÖĞRENME PROBLEMLERİNİ GİDERMEDEKİ ETKİSİ**..... 87
- The Effect of Educational Game, Reading-Writing-Game, and Reading-Writing-Application Methods on Eliminating Students' Learning Problems*
- Emre YILDIZ, Ümit ŞİMŞEK

İKTİSAT / ECONOMICS

Araştırma Makalesi / Research Article

- POLİTİK İSTİKRAR EKONOMİK BÜYÜMEYİ SAĞLAMADA YETERLİ BİR FAKTÖR MÜDÜR? BRICST ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**..... 119
- Is Political Stability a Sufficient Factor to Provide Economic Growth? An Examination on BRICST Countries*
- Ömer Faruk BİÇEN

Araştırma Makalesi / Research Article

- TÜRKİYE'DE SEKTÖR-KAYNAK BAZINDA ENERJİ YAPISININ DOĞRUSAL OLMAYAN YÖNTEMLERLE ANALİZİ**..... 141
- Analysis of Energy Structure in Sector-Resource with Nonlinear Methods in Turkey*
- Kumru TÜRKÖZ, Utku UTKULU

İŞLETME / BUSINESS ADMINISTRATION

Araştırma Makalesi / Research Article

- EXAMINING OF LONELINESS AND ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS BASED ON WORK DENSITY AND ORGANIZATIONAL COMMUNICATION IN ORGANIZATIONS** 159
- Örgütlerde Çalışanların İş Yoğunluğu ve Örgütsel İletişime Bağlı Olarak Yalnızlığın ve Örgütsel Etkinliğin İncelenmesi*
- Zafer ADIGÜZEL, İrem KÜÇÜKOĞLU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

**TOPSIS YÖNTEMİYLE BANKA PERFORMANS ANALİZİ:
CAMELS BİLEŞENLERİ TEMELİNDE BİR ÖNERME.....** 181

*Bank Performance Analysis with the TOPSIS Method: A Suggestion on
The Basis of CAMELS Components*

Gizay DAVER

Araştırma Makalesi / Research Article

**İSTENMEYEN ÇIKTI ALTINDA ETKİNLİK ANALİZİ:
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ANALİZ.....** 199

*Analyzing Efficiency with Undesirable Output: An Analysis on the
Turkish Banking Sector*

Ramazan EKİNCİ

Araştırma Makalesi / Research Article

**ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA İLE ÖRGÜTSEL İKLİM ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN ORTAÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİ PERSPEKTİFİNDEN
İNCELENMESİ.....** 229

*Examining the Relationship between Organizational Conflict and
Organizational Climate from the Perspective of Secondary Education
Teachers*

Sinan GÜRCÜOĞLU, Mesut UYAR

Araştırma Makalesi / Research Article

**KİŞİ-ÇEVRE UYUMU VE KARIYER TATMİNİ ARASINDAKİ
İLİŞKİLERİN MODELLENMESİ .....** 255

*Modeling the Relationships Between Person-Environment Fit and Career
Satisfaction*

Mert GÜRLEK

Araştırma Makalesi / Research Article

**İTİBAR RİSKİ VE FİRMA DEĞERİ İLİŞKİSİ: BİST'TE AMPİRİK
BİR UYGULAMA.....** 283

*Relationship between Reputation Risk and Firm Value:
An Empirical Application on BIST*

Şakir SAKARYA, Nevzat ÇALIŞ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

- LÜKS ÜRÜNDE MUTLULUK ARAMA MOTİVASYONU VE LÜKS ÜRÜN SATIN ALMA NİYETİ: TÜKETİCİ SOSYAL UYUMU VE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ** 311
Pleasure Seeking Motivation in Luxury Product and Luxury Product Purchase Intention: The Moderating Role of Consumer Social Conformity and Gender
Emrah TOKGÖZ

Araştırma Makalesi / Research Article

- STRATEJİK YÖNETİM YAKLAŞIMLARI VE TÜRK EXİMBANK ÜZERİNE BİR UYGULAMA** 345
Strategic Management Approaches and an Application on Turkish Eximbank
Yüksel Akay ÜNVAN

KAMU YÖNETİMİ / PUBLIC ADMINISTRATION

Araştırma Makalesi / Research Article

- NARGİLE SALONLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: DÜZCE İLİ ÖRNEĞİ** 367
An Evaluation About Hookah Lounges: Düzce Province Example
Zülkif DAĞLI, Dilek DEMİREZEN

Araştırma Makalesi / Research Article

- YEREL YÖNETİM YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN ONBİRİNCİ KALKINMA PLANI (2019-2023)** 383
11th Development Plan in Terms of Local Governance Approaches (2019-2023)
Şerif ÖNER

Araştırma Makalesi / Research Article

- YEREL HİZMET SUNUMUNDA YÖNETSEL KATILIMIN YEREL DEMOKRASİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ** 411
Evaluation of Administrative Participation in Local Service Presentation in terms of Local Democracy: The Case of Balıkesir
Sinem ŞAHNAGİL

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TARİH / HISTORY

Araştırma Makalesi / Research Article

A MISSIONARY DREAM: THE WIND OF PROTESTANT IN MIHALIC 449

Bir Misyoner Rüyası: Mihaliç'de Protestan Rüzgârı

Muhsin ÖNAL

TURİZM / TOURISM

Araştırma Makalesi / Research Article

**HİDROELEKTRİK SANTRALLERİN TURİZME ETKİLERİ:
UZUNGÖL SOLAKLI VADİSİ ÖRNEĞİ 471**

*The Effects of Hydroelectric Power Plants on Tourism:
Case of Uzungöl Solaklı Valley*

Emre AYGÜN, Nilgün AVCI

Araştırma Makalesi / Research Article

**YAYGIN MESLEKİ TURİZM EĞİTİMİ İÇİN ALGILANAN KALİTE
BOYUTLARININ BELİRLENMESİ 485**

*Determination of Perceived Quality Dimensions for Non-Formal
Vocational Tourism Training*

Osman ÇULHA

Araştırma Makalesi / Research Article

**COVID-19 SALGINIYLA OLUŞAN KRİZLERİN TURİZM
FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN TURİZM
AKADEMİSYENLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 527**

*Investigating Impacts of Covid-19 Crisis on Tourism
Activities by the Perspective of Tourism Researchers*

Vahit Oğuz KİPER, Ömer SARAÇ, Oğuz ÇOLAK, Orhan BATMAN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

**İŞ GÜVENCESİZLİĞİ ALGISI İLE İŞ ÜRETKENLİĞİ İLİŞKİLERİ:
MEVSİMLİK VE MEVSİMLİK OLMAYAN KONAKLAMA
İŞLETMELERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA** 553

*The Relationships between the Job Insecurity Perception and Job
Productivity: A Comparative Study of Seasonal and Non-Seasonal
Hospitality Establishments*

Eray POLAT, Ali Kemal GÜRBÜZ

Araştırma Makalesi / Research Article

**TURİSTLERİN TÜRKİYE, İSTANBUL, TURİZM VE TURİST
REHBERİ İLE İLGİLİ METAFORİK ALGILARI** 583

*Metaphorical Perceptions of Tourists about Turkey, Istanbul,
Tourism and Tourist Guide*

Seda ŞAHİN, Muhammed BEKÇİ

Araştırma Makalesi / Research Article

**KİŞİSEL DEĞERLERİN YEŞİL PAZARLAMA FAALİYETLERİNDE
BULUNAN OTEL İŞLETMELERİNE YÖNELİK TUTUMLAR
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ** 613

*Effects of Personal Values on Attitudes Towards Hotel Businesses in
Green Marketing Activities*

Emre UYGUN, Emrah ÖZKUL

TOURISM POTENTIAL OF SKOPJE CITY¹

Üsküp Şehrinin Turizm Potansiyeli

Gönderim Tarihi / Received: 05.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.685242>

Alaattin KIZILÇAOĞLU*
Hakan ÖNAL**

ABSTRACT: Skopje, the capital of North Macedonia, is one of the important centers in the Balkans with its convenient location on the Vardar-Morava line, Thessaloniki-Belgrade highway and railway route. Skopje and its immediate surroundings is an area with high tourism potential with its natural, historical and cultural attractions. Skopje, which was under Turkish rule for 520 years, still carries Ottoman traces today and there are a large number of monuments from that time. Skopje attracts local and foreign tourists with the recreation area in Matka Canyon with its ancient settlement, Skupi ancient settlement, castle and churches, Ottoman-era stone bridge and the Old Town with mosques, inns, Turkish baths, mansions unique to Turkish architecture and shops of various artisans. Turkish citizens take the lead among the foreign tourists who visit Skopje where 9,000 of our compatriots reside. In the framework of this study, field studies were carried out in the city and its vicinity in order to promote Skopje's Ottoman heritage and other tourist attractions and to present the tourism potential of Skopje by providing print and visual documents from national and international sources.

Keywords: Skopje, North Macedonia, Tourism

ÖZ: Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp; Vardar-Morava hattında, Selanik-Belgrad karayolu ve demiryolu güzergahında elverişli konumu ile Balkanların önemli merkezlerinden biridir. Üsküp ve yakın çevresi doğal, tarihi ve kültürel çekicilikleriyle turizm potansiyeli yüksek olan bir sahadır. 520 yıl Türk egemenliğinde kalan, Osmanlı izlerini günümüzde de güçlü bir şekilde taşıyan Üsküp'te ecdat yadigarı çok sayıda eser mevcuttur. Üsküp;

¹ "This work was supported by Balıkesir University Research Grant No.: 2018/127". This study is among the studies that do not require ethics committee permission due to its content.

* Prof. Dr. Balıkesir University, Necatibey Faculty of Education, Department of Social Sciences Education. alaattin@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2050-4244>

** Assoc. Prof. Dr. Balıkesir University, Necatibey Faculty of Education, Department of Social Sciences Education. onal@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8434-9880>

Matka Kanyonundaki rekreasyon alanı, Skupi antik yerleşmesi, kalesi ve kiliseleri, Osmanlı döneminden kalma taş köprüsü, camileri, hanları, hamamları, Türk mimarisine özgü konakları ve çeşitli zanaatkarlara ait dükkanların yer aldığı Eski Çarşısıyla yerli ve yabancı turistleri cezbetmektedir. 9.000 dolaylarında soydaşımızın yaşadığı Üsküp'ü en çok ziyaret eden yabancı turistler arasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gelir. Bu araştırmada, Üsküp'ün Osmanlı mirasını ve diğer turistik çekiciliklerini tanıtmak amacıyla şehir ve yakın çevresinde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, konu kapsamında ulusal ve uluslararası kaynaklardan yazılı ve görsel dokümanlar temin edilerek, Üsküp'ün turizm potansiyeli ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Kuzey Makedonya, Turizm

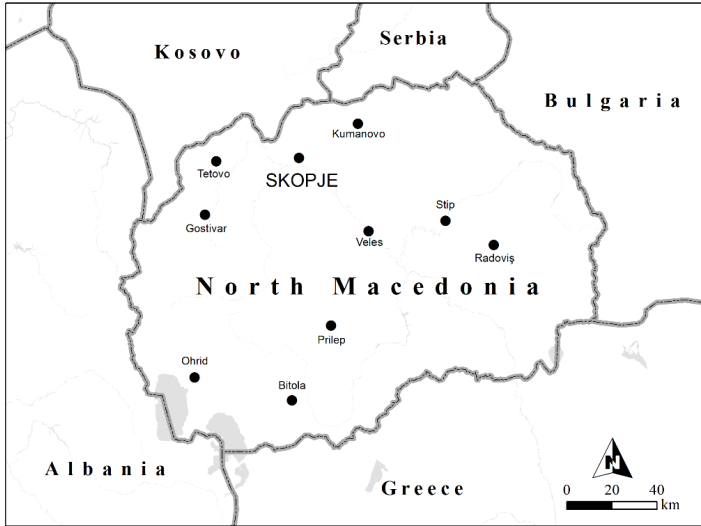
INTRODUCTION

The Republic of Northern Macedonia is a relatively small European country with a central location on the Balkan Peninsula with a surface area of 25,713 km² and a population of 2 million.

The Republic of Northern Macedonia has land borders with Greece, Bulgaria, Serbia, Kosovo and Albania (Map 1). It is a landlocked country, with no coastal areas. In general, the country has mountainous areas. Most common climate type in the country is moderate continental climate and Mediterranean Transition and Mountain climate is also effective in some areas. Ohrid Lake and Sv. Naum and Biljana springs that feed Ohrid, Prespa Lake, Dojran Lake, Matka Lake, Mavrovo Lake and glacial lakes are often visited due to their natural attractions. Forest areas occupy a large place in Northern Macedonia which has attractive natural regions, especially Mavrovo National Park.

North Macedonia was ruled by the Kingdom of Macedonia, Rome and Byzantine respectively. Towards the end of 14th century, Macedonia came under the rule of the Ottoman Empire and 500 years of Ottoman rule started (Mitovska et al.; 2010). After the Balkan Wars, the Ottoman Empire lost its territory in Macedonia (Macedonia, 2011: 21). Macedonia was under the patronage of Bulgaria during the World War I (1915-1918) and under the patronage of the Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom during the period of 1918-1941. In 1944, Macedonia became a Federal Republic of Yugoslavia (Doykov-Dimitrov, 2008). With the dissolution of Yugoslavia in 1991, the Macedonia Autonomous Republic declared its independence.

Map 1: Macedonia and Skopje Location Map

North Macedonia is a Balkan country with a relatively low-population, where various ethnic elements (Macedonian, Albanian, Turkish, Roman, Serbian, Bosnian, Pomak, Vlah, etc.) live. In the country, 64% of the population is Macedonian, 25% are Albanian and 4% are Turkish (Kızılcıoğlu, 2014: 19). The official languages of the country are Macedonian and Albanian. Apart from this, there are minorities speaking Turkish, Bosnian, Serbian and Romani. The official alphabet is the Cyrillic Alphabet. Roughly 2/3 of those living in the country are Christians and 1/3 are Muslims. Most Macedonians, Serbs and Vlachs are Christians while most of the Albanians, Turks, Bosnians and Romans are Muslims. In North Macedonia, the population is concentrated especially in Skopje and on flat areas in the west. Other important cities besides Skopje are Kumanovo, Bitola, Prilep, Tetovo, Veles, Stip, Ohrid and Gostivar.

North Macedonia is a country where we have strong kinship ties and relics from our ancestors (Kızılcıoğlu, 2014). The territory remained under Ottoman rule for more than 5 centuries, and the Turkish population from Anatolia was settled here. The ratio of the Turkish population in the country decreased considerably as Turkish people in the country migrated to Anatolia in different periods for various reasons. The total number of Turks is around 78,000. Turks settled in the country in a non-uniform manner. 3/4 of the Turks in North Macedonia live in the western half of the country. The areas densely populated by Turks are Skopje are Gostivar, Centar Zupa, Plasnitsa and Radoviš. Albanians, which make up a quarter of the total population, generally reside in the western part of the country.

North Macedonia is a European Union candidate country. The country is one of countries in Europe with the weakest socio-economic indicators and one of the countries with the lowest visitor expenditure in Europe and the Balkans. Due to economic difficulties, workers migrate from the country to the European countries.

MAIN TOURISTIC ATTRACTIONS OF NORTH MACEDONIA

Tourism is an important economic activity that contributes to Macedonia's national economy. The areas that attract the most tourists in the Republic of North Macedonia are the lakes region (Ohrid, Prespa and Dojran lakes) and the capital Skopje. Approximately half of the tourists visit the lake region and one fourth visit Skopje (Ljushi, 2011: 55). Republic of Macedonia has natural and historical attractions.

The primary natural attractions of Macedonia are lakes, mountains, national parks and thermal springs. The most outstanding natural tourist areas of the country are Ohrid, Dojran, Prespa lakes and their surroundings. Lake Ohrid and its vicinity, included in the UNESCO World Heritage list, is the pearl of Macedonia and its most important destination. The primary winter and mountain tourism centers of Macedonia are Popova is Sapka and Mavrovo on Mount Shar. Galicica, Pelister and Mavrova national parks are also well-known.

Macedonia's main historical attractions are castles, ancient settlements (Stobi, Skupi, Heraklea Linkestis, Bargala, Lihnidos), museums, monuments, traditional mansions, Orthodox monasteries and its churches and Ottoman artifacts.

Macedonia was influenced by Islamic architecture during the Ottoman period. Mosques and other historical structures from the Ottoman era (inns, baths, dervish lodges, bridges, towers, clock towers, grand bazaars, shrines, fountains, mansions) left Turkish and Islamic marks on most of Macedonia (Erinç, 1992). There are around 600 mosques in Macedonia and the most famous ones were built in the 15th and 16th centuries. Significant mosques of historical importance are located in the cities of Skopje, Tetovo, Gostivar and Bitola (Markoski et al., 2013: 35). The Military High School, where the great leader Mustafa Kemal Atatürk received his high school education in the city of Bitola, was converted into a museum. Atatürk's father, Ali Rıza Efendi's village, Kocacık, is located near Debar.

The most interesting places of Skopje city are historical places. European tourists who are fond of historical tourism generally show interest in the city. Citizens of the Republic of Turkey shows interest in the city historical artifacts remaining from the Ottoman period. According to the data of the North Macedonian Statistical Institute, the total number of tourists coming to

the city in 2015 is 220.212 people. This value is 27% of the tourists coming to the country. 41% of foreign tourists stay in Skopje. In Skopje accommodation, 54 hotels, pensions and apartments are used.

PURPOSE AND METHOD

This research aimed to introduce the natural, historical and cultural attractions including the ancestral relics in Skopje which remained under Ottoman rule for more than 5 centuries and is still a part of the Turkish world. In this context, the research was carried out in 3 phases: literature review, field work and narration. In the first phase, written and visual documents were obtained from national and international scientific works containing information about the tourism geography characteristics of Skopje and its surroundings. Then, touristic attractions were observed on the spot with the help of field studies and photos were taken. During the last phase, the text was narrated based on the collected data and field observations.

OVERVIEW OF SKOPJE

Skopje, the capital of North Macedonia, is located in the center of the Balkan Peninsula, in the north of the country (Map 1). Surrounded by mountainous areas, the city was built on both sides of the Vardar River Valley. The altitude on the banks of the Vardar River is around 250 m. Temperate continental climate prevails in Skopje (Markoski, 2013; Markoski et al.; 2013). Approximately 1/4 of the population (467,000 people) of North Macedonia resides in Skopje where different ethnicities live together. Approximately 2/3 of the people living in Skopje are Macedonian and 1/4 of them are Albanian. There are also Roma, Serbs and Bosnians in the city. The ratio of the Turkish population in Skopje is around 2% and around 9,000 Turkish compatriots live in the city. Muslim Turks and Albanians live in the left part of the Vardar River, namely in the north of the city and Christians live in the right part (Kızılcıaoğlu, 2014: 23). Skopje is the most important political, cultural, educational, industrial, commercial and health center of North Macedonia (Mitovska et al.; 2010). The most important airports of North Macedonia are Skopje Alexander the Great Airport and Ohrid Airport where foreign tourists usually enter the country by air. The city of Skopje is located on the Belgrade-Thessaloniki highway and railway route. Skopje, North Macedonia can be accessed via airway from Turkey and via highway from Bulgaria and Greece. Visas are not required for Turkish Republic citizens.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF SKOPJE

Roman era ancient settlement of Skupi near the village of Zlokukani (5 km from Skopje) close to Skopje, which dates back before common era, developed

rapidly due to its location at the intersection of important roads between the Aegean and the Danube (Vardar-Morava) and the Adriatic and the Black Sea and became an economic and cultural center. Skupi took on the appearance of a typical Roman city. After Skupi was destroyed by a major earthquake in 518, Skopje was established in its current location. The foundations of the new Skopje were laid by Justinian I (527-565) in the second half of the 6th century. In the next two-three centuries, the city was invaded and pillaged by the Kumans and Slavs. The city whose development slowed down this way became an important Byzantine settlement after the 9th century. The city was captured by the first Bulgarian Kingdom at a period at the end of the 9th century-in the first half of the 10th century. At the end of the 10th century, Skopje remained within the borders of Samuil's empire. In 1004, Byzantine emperor Basil II put Skopje back under Byzantine rule. The city made great progress during the rule of Emperor Dushan and became a center of culture and administration (Markoski, 2013: 27-29; Markoski et al., 2013: 78-80).

Skopje came under Turkish rule 61 years before the conquest of Istanbul, in 1392. Later, there was significant cultural change in Skopje. Islamic structures became widespread and Skopje's appearance changed (Pavlovski-Pavlovski, 2005; Marinovski-Korunovski, 2008: 17). The opulence of Skopje continued in this vein during the Ottoman period. Turks migrated to Skopje from Anatolia. In the 17th century, the city was an economic and cultural center where craftsmanship, trade and leatherworking were highly developed. Skopje was completely destroyed and burned in 1689 because of the plague by the order of the Austrian General Piccolomi. It was difficult for the city to recover after this event. The city was revived after the construction of the Vardar railway in 1873. Before the Balkan Wars, 47.000 people lived in Skopje (Markoski et al., 2013: 80). Turkish administration in Skopje ended in 1912, after 520 years and Serbs occupied the city. In 1915, Bulgarians seized the city. In 1918, the allied armies surrendered the city back to the Serbs (Güney, 2006: 93). German forces invaded Skopje during World War II. On April 6, 1941, Skopje was bombed by the Germans and public buildings and residences suffered greatly. Then the city fell into the hands of the Bulgarians. In 1944, Skopje was liberated by Macedonian Partisan forces (Markoski, 2013: 36). In 1946, the city became the administrative center of the Republic of Macedonia which was included in the Federative Republic of Yugoslavia (Güney, 2006: 93). On November 16, 1962, there was a major flood in Skopje. On July 26, 1963, 1,070 people died and 3,500 were injured as a result of a severe earthquake in Skopje and 45% of the buildings in the city were damaged (Markoski, 2013: 36; Markoski et al., 2013: 78). Most Turkish structures were destroyed in the earthquake. The destroyed Turkish neighborhoods could not be restored and they were simply removed.

The Turkish identity of the city suffered greatly (Güney, 2006: 93). After World War II, Skopje became the largest and most modern city in the country, its population increased and its economy improved (Markoski et al., 2013: 81).

SKOPJE'S TOURISM ATTRACTIONS

With its natural, historical and cultural attractions Skopje has a significant tourism potential.

NATURAL ATTRACTIONS OF SKOPJE AND CLOSE VICINITY

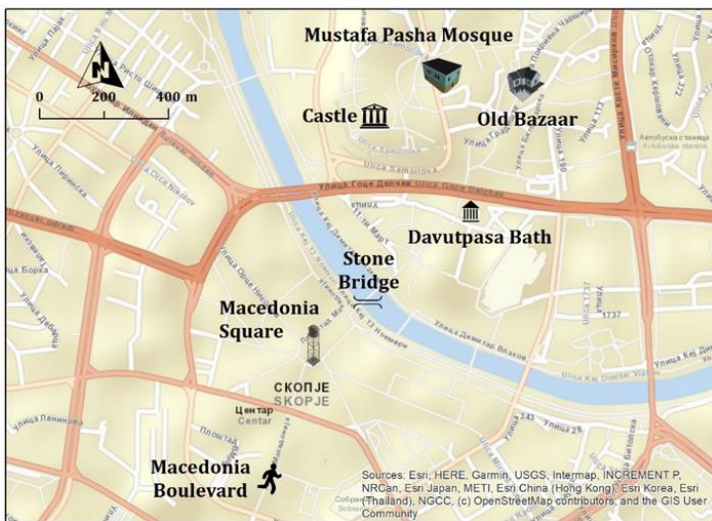
15 km from Skopje and located in the Treska river valley with magnificent scenic view, Matka Artificial Lake and canyon (Photo 1) is the most important natural attraction area near the capital (Kızılçaoğlu, 2014). Skopje is the main recreation and favorite picnic area for residents. Rafting, line fishing and trekking activities are carried out in this region. There are endemic flora and fauna in the canyon. With its caves and extraordinary steep sloped canyon, Matka has colorful geo-morphological characteristics.

HISTORICAL AND CULTURAL ATTRACTIONS OF SKOPJE

The River Vardar divides the capital into two parts, the old city and the new city. Historical structures such as castle, old bazaar, mosques, inns and baths are located in the old city while the new city has a modern appearance and hosts boulevards, squares, sculptures, monuments, museums, memorials, shopping centers and cultural buildings (theater, opera, cinema, library) (Map 2).

Skopje, with a plethora of ancestral relics, still carries the traces of the Ottoman Empire. The Ottomans built roads, bridges, mosques, baths, inns and mansions in Skopje, houses unique to Turkish architecture were built, a bazaar with shops of various artisans was founded and mosques, lodges and masjids were built for worship. Inns were built for the accommodation of domestic and foreign merchants (Kızılçaoğlu, 2014: 23). The official emblem of Skopje includes the stone bridge, castle and Vodno Mountain, the symbols of the city.

Photo 1: Matka Lake and Matka Canyon**Map 2: Location of Skopje's Main Historical Attractions**

Ancient Town of Skupi

Skupi is an archaeological settlement located near Zlokukjani Village, 5 km northwest of Skopje (Markoski et al., 2013: 108). Skupi was the capital of the Dardania region in the late antiquity, from Nis to Veles. During the Roman period, Skupi became a strategic and commercial center, based on its geographical situation. Skupi was enriched with the most typical examples of Roman architecture and stonework, during the period in which it stayed under the rule of Roman Empire for more than 500 years. Skupi was destroyed

by a severe earthquake in 518. During the ancient excavations in Skupi, the foundations of a large basilica were uncovered. The floor the basilica was decorated with mosaics and its walls were decorated with frescoes. Almost nothing remains from the Roman theater (Pavlovski-Pavlovski, 2005: 110-111).

Skopje Castle

Skopje Castle (Photo 2) is located next to the River Vardar and the Old Bazaar. The castle was built by Emperor Justinian I by using the stones of the city of Skupi destroyed by a disastrous earthquake in 518. When the Skopje Castle was conquered by the Turks, it was extended and a city was built in it. In his travel book, Evliya Çelebi mentions that Skopje was a fortified city with a strong and powerful fortress with double walls made of stone shining as if it was polished (Markoski et al., 2013: 82; Pavlovski-Pavlovski, 2005: 115). A significant part of the castle was destroyed in the 1963 earthquake (Markoski, 2013: 46). With its location in the hilly area overlooking the city, the castle has the best view in the city.

Stone Bridge

The Stone Bridge (Photo 3), the symbol of Skopje, also known as the Fatih Sultan Mehmet Bridge, was built on the River Vardar in the second half of the 15th century by Fatih Sultan Mehmet (Markoski et al., 2013: 83). its history dates back to the 6th century in some scientific writings. It is stated that it was built by Justinian. The Stone Bridge was significantly damaged due to natural disasters and has been restored many times (Macedonia, 2011: 40). The bridge connects the historical segment where Muslims live and the new segment where Christians live.

Photo 2: Skopje Castle

Photo 3: Stone Bridge**Photo 4: Vodno Mountain and Millenium Cross from Vardar River**

Vodno Mountain and Millenium Cross

Vodno Mountain, located in the south of town (Photo 4), is the most popular attraction for the people of Skopje. There are viewing terraces on the side of the mountain facing Skopje. Skopje City and its surroundings can be seen with a clear panoramic view from Vodno. Thousands of people, both foreign and local, visit the Vodna Mountain every day. Millenium Cross, one of Skopje's newest symbols, was erected on the peak of Vodno Mountain (1061 m). Millenium Cross was constructed in the year 2002 to commemorate the 2000th year of Christianity in Macedonia and in the world. It is 66 m high and 46 m wide. The massive cross, visible from 40 km, is lighted with hundreds of light bulbs at night. Millenium Cross can be reached by cable car from the skirts of the Vodno Mountain (Photo 5) (Kızılcıoğlu, 2014:24).

Photo 5: Skopje from the Cable Cars**The Old Bazaar**

The Old Bazaar (Photos 6-7), is one of the biggest bazaars of Ottoman architecture with its historical and cultural artifacts. The most obvious remnants of the period of Ottoman Empire in Skopje can be found in and around the Bazaar. The Bazaar, with its labyrinthine narrow stone alleyways, mosques, inns, baths and adjacent 1-2 storey shops significantly resembles the bazaars in ancient Anatolian cities. The bazaar was restored many times after several earthquakes and fires.

Mosques

There are many mosques left from The Ottoman Empire in the section of town where Muslims reside in. Mustafa Pasha Mosque, Yahya Pasha Mosque, İshak Bey Mosque, Sultan Murat Mosque, Isa Bey Mosque, Murat Pasha Mosque (Photo 8) and the Arasta Mosque can be found in Skopje's historic bazaar. Mustafa Pasha Mosque, one of the distinguished examples of Islamic architecture constructed in 1492 by Vizier Mustafa Pasha, can be found at the east of the castle's main entrance. The garden of the Mosque houses the tomb of Mustafa Pasha. After 1912, the mosque was used as a military warehouse. The mosque was recently restored by the Turkish government. Yahya Pasha Mosque, constructed by Yahya Pasha, is one of Skopje's oldest mosques with its unique architecture and surrounding tombs and graves. Ishak Bey Mosque, constructed by Ishak Bey in 1438-1439, was restored after the earthquakes of 1519 and 1963. Sultan Murat Mosque, constructed by Sultan Murat II in

1436, is also known as the Sultan Mosque. There is a 40m tall clock tower from the 16th century in the mosque's garden (Photo 9). Near Sultan Murat Mosque is the one of most important works of Islamic architecture; Gazi Isa Bey Mosque, constructed in 1475. Murat Pasha Mosque can be found near the Skopje Bazaar (Markoski, 2013: 70, 71; Macedonia Guide). It is believed that many saints lived in and have their tombs in Skopje. The tombs of Yiğit Pasha Bey, who conquered Skopje and Gazi Baba can be found in Skopje. One of the municipalities in Skopje is called Gazi Baba.

Inns

Throughout history, Skopje has been a city of inns, visited by local and foreign merchants. In the historic marketplace you can find the Kurşunlu Inn (Photo 7), the Kapan Inn and the Sulu Inn, all constructed by the Ottomans. The top of the Kurşunlu Inn, constructed in the 16th century, is covered in many small lead domes. The Inn used to be a place where wares were stored and merchants were housed. Today it has been turned into a museum where archeological, ethnological, historical and artistic works are displayed. The Sulu Inn was built in the 15th century by Ishak Bey and the Kapan Inn was built in the 15th century by Isa Bey, the son of Ishak Bey (Markoski, 2013:52, 53). The two-storey Sulu Inn was reconstructed after its collapse in the 1963 earthquake. Today the Sulu Inn houses the Skopje Old Bazaar Museum, where artifacts relating to archeology, history, ethnology and art are put on display.

Photo 6: The Old Bazaar

Photo 7: Kurşunlu Inn (right) at The Old Bazaar and the Murat Pasha Mosque

Photo 8: Mustafa Pasha Mosque

Photo 9: View from the Skopje Castle, Murat Pasha Mosque in the front; Sultan Murat Mosque and the Clock Tower in the Background

Baths/Hammams

In the Old Bazaar, you can find the historic Davutpaşa Bath (Photo 10) and the Çifte Bath. Constructed in the second half of the 15th century by Rumelia Vizier Davutpaşa, the Davutpaşa Bath is located at the entrance to the Old Bazaar next to the Stone Bridge and it is one of the most impressive works of Islamic architecture. The bath has been used as a gallery since its restoration in 1948. The Çifte Bath, constructed in the middle of the 15th century by Isa Bey had been used as a warehouse after the Ottoman era ended. In 2002 it was converted into a national gallery (Markoski, 2013:54).

Churches

You can find a spectacular mosque in almost every district in Skopje. St. Spas Church, constructed in the 17th century and located in the historic marketplace by the Skopje Castle, is one the most important religious buildings in the city (Markoski et. al., 2013:97). The church is famous for its iconography (Pavlovski-Pavlovski, 2005:41). St. Dimitrija Church, constructed in the 13th century, can be found near the Stone Bridge on the left side of the River Vardar (Macedonia, 2011:54). St. Pantelejmon Monastery, located on the Vodno Mountain near the Gorno Nerezi village, was constructed around 1164 and holds some of the most famous frescoes in the country and Europe (Markoski et. al., 2013:103). St. Kliment Ohridski Church, constructed in 1990, is visited by an influx of tourists, both local and foreign (Photo 11).

Photo 10: Davutpaşa Bath

Macedonia Square, Macedonia Boulevard, Museums and City Park

Macedonia Square (Photo 12), the most famous square of Skopje, is located next to the Stone Bridge. The square is decorated with sculptures and monuments. There are very important administrative, cultural, commercial and financial buildings around the square. The central bank, post office, various public buildings, shopping malls, hotels, restaurants, cafes and places of entertainment can be found here (Markoski et al., 2013: 85, Macedonia, 2011: 31). In the square, next to the Stone Bridge, there are the statues of Alexander the Great, the Cyrillic and Methodist brothers who invented the Cyrillic alphabet and their students, St. Kliment and St. Naum Ohridski.

Skopje's best-known street (Photo 13) is the Macedonia Boulevard, which lies between the City Museum and City Square. Along the boulevard, there are modern sculptures and monuments, as well as cafes and restaurants. At the end of the boulevard, you can pass to Old Bazaar to Macedonia Square via the Stone Bridge (Macedonia, 2011: 33).

The clock on the exterior of the historic railway station building, where the city museum exhibits the artistic, historical, ethnographic and archaeological artifacts, had stopped at 5.17 at the time of the earthquake (Photo 13). The Macedonia Archeology and Ethnography Museum, built in 1924 can be found near the castle in the Old Bazaar. The museum offers several collections related to Macedonia's cultural and historical heritage from the prehistoric age to the present. The city also has the Jewish Holocaust Museum, the Museum of Modern Art, and the National Struggle Museum of Macedonia.

The City Park is located on the right side of the River Vardar in the center of Skopje. The foundations were laid by the Skopje Governor Hafez Mehmet

Pasha in the early 19th century. The park has a botanical garden, zoo and an amusement park, hiking trails, tennis courts and city stadium (Macedonia, 2011: 32).

Photo 11: St. Kliment Ohridski Church

Photo 12: View of Macedonia Square from the Castle

Photo 13: Skopje City Museum and Earthquake Clock

Mother Teresa Memorial House and Monument

Skopje is the birthplace of Mother Teresa, who received the Nobel Peace Prize in 1979, Mother Teresa (1910-1997) Memorial House and Monument (Photo 14) is located on Macedonia Street in Skopje city center. Mother Teresa Memorial House was opened to visitors in 2009. There is a small Catholic chapel inside.

Photo 14: Mother Teresa Memorial House

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Skopje, the capital of North Macedonia, has enriched its historical and cultural heritage under the influence of various civilizations. The city of Skopje, which has ethnic diversity and blended with different beliefs and cultures, remained under Ottoman rule for 5 centuries. Turkish people from Anatolia were moved to the city, but the ratio of Turks in the total population decreased to 2% with the return of Turks to Anatolia over time. Skopje was decorated with outstanding works in Turkish-Islamic architecture during the period of Turkish domination.

After the lakes region, Skopje is the capital of North Macedonia attracts the highest number of tourists. Skopje has natural, historical and cultural touristic attractions. The most important natural attraction is the Matka Canyon. The River Vardar separates the modern and historical part of Skopje from each other, while the historical Fatih Sultan Mehmed stone bridge connects these two sections that possess cultural differences. Roads, bridges, mosques, baths, inns and mansions were built in and around the Old Bazaar of Skopje during the Ottoman period. Skopje Castle, built 15 centuries ago, and Vodno Mountain, which overlooks the city view with the Millennium Cross, are among the important places to visit. The Old Bazaar is one of the areas where the Ottoman traces are the strongest in the Balkans along with the Historical Bazaar of Sarajevo. The most popular historical places in The Old Bazaar are Mustafa Pasha Mosque, Kurşunlu Inn and Davutpasa Bath. There are many historical churches and monasteries in the city and its immediate vicinity. Equipped with sculptures of important figures of Macedonian history, Macedonia Square and Macedonia Boulevard are the primary touristic routes of the city.

The main suggestions for the development of tourism potential in Skopje, which has a strong tourism potential with its natural, historical and cultural attractions is to promote the touristic resources of the city, to take necessary precautions to ensure the protection of the relics of the most important buildings in Skopje located in the first degree seismic zone and to protect ancient relics.

REFERENCES

- Doykov, V.-Dimitrov, S. (2008). *Република Македонија* Geography Kütüphanesi. Kovaçev Yayıncılık.
- Erinç, S. (1992). *Orta Okullar İçin Milli Coğrafya I*, Altın Kitaplar.
- Güney, E. (2006). *Komşu Ülkeler Coğrafyası*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Kızılcıoğlu, A. (2014). *Makedonya Coğrafyası*. Aktüel Yayıncılık.
- Ljuşi, B. (2011). *Turizm Sektörünün Macedonia Ekonomisindeki Yeri ve Önemi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Turizm İşletmeciliği Anabilimdalı. Turizm İşletmeciliği Bilimdalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Macedonia (2011). *Tourist Guide of Macedonia. Macedonia: Cradle of Culture, Land of Nature*. Trimaks. Editor in Chief: Elizabeta Angelova, Tecnicl Editor: Ljube Ristovski, ISBN: 978-608-204-081-3.
- Macedonia Guide. Road Map.
- Marinoski, N.-Korunovski, S. (2008). *Macedonia: Land of Tourism*. Ina-Komerc. ISBN: 978-9989-138-09-6. Skopje.
- Markoski, B.; Grozdanoski, R.; Chepreganov, T.; Nikolovski, D. (2013). *Macedonia Tourist Pearl: Tourist Potentials and Cultural-Historical Landmarks*. IDBC- Informative Business Centre. Skopje.
- Markoski, B. (2013). *Tourist Guide of Skopje. Skopje: More Than a City*. Editor in Chief: Elizabeta Angelova. Translated by: Magdalena Mancevska, Blagica Angelovska, Tomislav Dimitrovski. Trimaks. ISBN:978-608-204-113-1.
- Mitovska, V.; Veliçkovska, O.; Gavrilovska-Avramovska, V. (2010). *Sosyal Bilgiler: Beşinci Sınıflar İçin Dokuz Yıllık İlköğretim Programına Göre. Makedonya Cumhuriyeti*. Eğitim ve Bilim Bakanlığı.
- Pavlovski, Y.-Pavlovski, M. (2005). *MACEDONİA: Geçmiş, Tarihi, Bugünü, Tanıtım. (Facts About Macedonia)*. Türkçeye Çeviren: Selahattin Ayvaz. Mİ-AN Yayınevi, Skopje. ISBN: 9989-613-66-4.
- Republic of Macedonia State Statistical Office (2002). *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002-Book-XIII*.
- Republic of Macedonia State Statistical Office (2013). *Regional Yearbook Regions of The Republic of Macedonia*. ISSN:1857-6141. Skopje.

Republic of North Macedonia State Statistical Office http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=59. 30.05.2020

Republic of North Macedonia State Statistical Office. On 30.05.2020 <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/8.4.16.01.pdf>. accessed from.

State Statistical Office of The Republic of Macedonia (2002). Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia.

State Statistical Office of The Republic of Macedonia (2012). Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia.

GARİBNÂME'DE BAZI FİİLLERİN ÇOK ANLAMLI YAPISINA BİR BAKIŞ¹

A View to the Very Significant Structure of Some Verbs in Garibnâme

Gönderim Tarihi / Received: 21.12.2019

Kabul Tarihi/ Accepted: 16.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.662958>

Serpil SOYDAN*

ÖZ: Ahlâkî, tasavvufî ve öğretici bir mesnevi olan Garibnâme, Türk edebiyatının Anadolu Türkçesiyle yazılmış, XIV. yüzyıldaki en büyük eseridir. Türk dili ve edebiyatının önde gelen, değerli ve temel eserlerindedir. Garibnâme'nin yazarı olan Âşık Paşa, dili sade bir şekilde kullanan, Türkçenin hem şuurlu hem de bilgili bir savunucusudur. Eser, halkı eğitmek amacıyla Türkçe yazılmış bir eserdir. Türk kültürünü yansıtan bu eserde incelenen bazı fiiller, çok anlamlılık açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çok anlamlılık, pek çok etkenlerle bir göstergenin gerçek anlamın dışında yeni kavramları anlatmasıdır. Aynı zamanda, çok anlamlılık, bir sözcüğün, dil içi anlamsal nedenlerle genişleyerek birden çok kavramı gösterebilme özelliği kazanmasıyla ortaya çıkan anlam olgusudur. Amaç, fiillerin hangi anlamlar yüklediklerini tespit etmeye çalışmaktır. Bu çalışma, Garibname üzerinde, anlam konusunda devam eden çalışmamdan tespit edilen, çok anlamlı bazı fiillerin, bu bakımdan incelenip örneklendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu fiillerden bas-, bul-, dog-, gel-, götür-, kes-, okı- fiillerinin ikişer anlamda kullanıldığı, düş- ve düz- fiillerinin altı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Garibnâme, Fiil, Anlam, Çok anlamlılık.

ABSTRACT: Garibnâme, which is a moral, mystical and instructive masnavi, is the greatest work of Turkish literature written in Anatolian Turkish in the fourteenth century. It is one of the leading, valuable and basic works of Turkish language and literature. Asik Pasha, the author of Garibnâme, is a conscious and knowledgeable plaintiff of Turkish, who uses the language in a simple way. The work is written in Turkish in order to educate the public. Some of the verbs identified in this work reflecting Turkish culture have been tried to be evaluated in terms of multi-meaning. Polysemy is that an indicator, with many factors, tells new concepts other than the real meaning. Meanwhile, polysemy is the phenomenon

¹ Bu çalışma, Garibnâme üzerinde anlam konusunda devam eden çalışmamdan tespit edilen çok anlamlı bazı fiillerin incelenip örneklendirilmesiyle amacıyla yapılmış bir çalışmadır, etik kurul izni gerekmemektedir.

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü /Yeni Türk Dili ABD, srp_syd78@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7180-8769>.

of meaning that occurs when a word is expanded to show more than one concept by expanding it for linguistic semantic reasons. The aim is to try to determine the meanings of verbs. This study was carried out on Garibname in order to examine and exemplify some very meaningful verbs determined in my ongoing work on meaning. It is seen that the verbs press, find out, rise, come, take-, cut-, read are used in two meanings and fall and arrange verbs are used in six meanings.

Keywords: Garibnâme, Verb, Meaning, Polysemy.

GİRİŞ

Fiiller ve Çok Anlamlılık

Bir kılış, bir durum veya oluşu anlatan kelimeye fiil denir (Banguoğlu, 1998: 408). Şekil bilgisi içerisinde yer alan isimlerden sonra cümlenin en önemli görevli sözcükleri olarak değerlendirilen fiiller, iş ve hareket bildirirler. Aynı zamanda karşıladıkları hareketler ile zaman ve yer dairesi içerisinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları ifade ederler (Korkmaz, 2014: 487-488; Ergin, 2019: 281). Fiiller, cümle içerisinde kullanışa geçerken pek çok anlamlar da yüklenirler. Bu çalışmada da fiiller, çok anlamlılık açısından değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Çok anlamlılık, farklı sebeplerle bir göstergenin, belirttiği temel anlamın dışında yeni kavramları anlatır durumda olmasıdır (Aksan, 2016: 89-90). Nizamettin Uğur (2007: 40)'a göre, çok anlamlılık, bir sözcüğün, ikincil nedenlilik denilen dil içi anlamsal nedenlerle genişlemesi sonucu birden çok kavramı gösterebilme özelliği kazanmasıyla ortaya çıkan anlam olgusudur.

Copestake ve Briscoe'ya göre, polisemi yâni çok anlamlılık sistematik ve yapısal olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenir. Sözcüklerin temel anlamlarından ortaya çıkarak birincil anlamın oluşturduğu anlam dairesine benzerlik, yakınlık, yakıştırma ilgisiyle bağlanarak yan anlamların oluşturduğu anlamların bütünüdür (Copestake ve Briscoe, 1996, akt. Berbercan, 2013: 85). Kahraman (2015: 15), çok anlamlılığı, bir sözcüğün birden çok anlamı içermesi, birçok anlamı olmasıdır, şeklinde açıklar.

Aralarında binlerce yıllık yaş farkı olan, şekil ve anlamların birlikte yaşadıkları birer yuva olan, dillerin belirli yer ve zamanlarında, aynı ses değerine sahip, fakat anlam ve fonksiyonca farklı eş sesli şekillerle, aynı şekil ile karşılanan farklı anlamlar, çok anlamlı şekiller bulunur. Kelimenin kullanıldığı her farklı alan, farklı anlamdır, aynı kelime altında bile farklı anlamlar oluşur (Karaağaç, 1994: 35).

Garibnâme

Bu çalışmada kaynak olarak kullanılan Garibnâme, XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde yazılmıştır. Türk dil ve edebiyatının en önemli, değerli ve temel eserlerindedir. Türk edebiyatının Anadolu Türkçesiyle yazılmış, XIV. yüzyıldaki en büyük mesnevisidir. Türk kültürünü büyük ölçüde kendinde toplamış, Türk hayat ve yaşayışını en iyi şekilde yansıtmıştır (Yavuz, 2000: X). Garibnâme, ahlâkî, tasavvufî ve öğretici bir mesnevidir. Türk tasavvuf edebiyatının en büyük eserlerindedir. Bu eserde dili sade bir şekilde kullanan Âşık Paşa, Türkçenin şuurulu ve bilgili bir önderidir (Kabaklı, 1997: 354). 1330 tarihinde biten bu eser on bâb üzerine kurulmuş ve mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Eserde tasavvuf umdeleri anlatılmakta, on bâb tekrar kendi arasında on destana ayrılmaktadır. Garibnâme'de ve şiirlerinde Yunus ve Mevlânâ'nın tesiri büyüktür. Garibnâme, halkı eğitmek amacıyla Türkçe yazılmış bir eserdir. Garibnâme'nin yazarı Âşık Paşa, mutasavvıf bir şairdir. Kırşehir'de doğan Âşık Paşa, öğrenimini Süleymân-ı Kırşehrî'den yapmıştır (Ercilasun vd., 1985: 299).

Bu makalede Garibnâmede incelenen bazı fiiller, çok anlamlılık açısından ele alınmıştır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, Garibnâmedeki bazı fiilleri çok anlamlılık açısından değerlendirmek ve hangi anlamlar yüklediklerini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Çalışmada tarama yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışma, Garibname üzerinde anlam konusunda devam eden çalışmamdan tespit edilen çok anlamlı bazı fiillerin bu bakımdan incelenip örneklendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Garibnâme'de verilen beyit açıklamalarından yararlanılmıştır. Bunun dışında, fiillere anlamlar verilirken beyit açıklaması dışında bir anlam yüklenmişse, bu anlam hem fiil başlığında hem de beyitte verilmeye çalışılmıştır. Eserde tespit edilen fiillerin geçtiği beyit ve sayfa numaraları hemen yanına yazılmıştır.

BULGULAR

Garibname'de tespit edilen çok anlamlı bazı fiiller ve bu fiillerin eserde yer alan örnekleri şöyledir:

bas - : 1. (ecel vb.) gelmek, baskın yapmak. (< bas- "basmak; yıkmak, üzerine çökmek." DLT II-10/21)(< bas - "basmak; yıkmak, üzerine çökmek, kahretmek." TTSKBS 2011: 115), KT'de (2019: 108), 10'a yakın anlamda ve pek çok sözcükle yardımcı eylem görevinde ve farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

İy niçe ejdâhalar basdı ecel

İy niceler ömrini kesdi ecel (G. 3/791)

(İşte bu ecel, nice ejderhalara geldi ve nicelerinin de ömrüne son verdi.)

2. bir yere varmak, ulaşmak. (GTS, 2020)

Yogıdı âlem be-küllî ol adem

Yoklîğ içre şöyle basmışdı kadem (G.11/927)

(Âlemler hiç yoktu; yokluk da yokluk içinde ayak basmıştı.)

bul - : 1. kavuşmak. (< bul- “bulmak” DLT II 22/8)(< bul- “bulmak; yakalamak, zorla almak.” TTSKBS 2011: 179), KT (2019:154) 8 farklı anlamda ve yardımcı eylem görevinde pek çok sözcükle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Evlîyanuñ soóbetin her kim bula

Aklı anuñ işbu rencden kurtıla (G 11/615)

(Kim velilerin sohbetine kavuşmuşsa; onun aklı işte bu hastalıktan kurtula.)

2. (makam, mevki) kazanmak, elde etmek.

Óâceti vü maúâudu oldu tamâm

Óazret'e irdi yine buldı makâm (G. 3/ 683)

(İhtiyacı karşılanıp dileğine erdi; artık o emir huzura varıp mevki elde etti.)

doğ - : 1. meydana gelmek, oluşmak. (< doğ- “doğmak, meydana çıkmak, belir-mek; yükselmek, havalanmak, göğe akmak.” DLT II 14/22)(< doğ- “doğmak.” TTSKBS 2011: 291), KT'de (2019: 265) doğ- fiili 4 anlamda ve yardımcı eylem görevinde birçok sözcükle kullanıldığı görülmektedir.

Ol ikiden doğdı bu cümle vüçüd

Kin rükûeda kaldı kim úldı sücûd (G. 2/931)

(Bu varlıkların hepsi o iki şeyden meydana geldi; bunların kimi eğilmiş kimi de yere kapanmış olarak kaldı.)

2. ulaşmak.

èAşık imdi varlıguñ vir yoklîğa

Yoklîk içinde saña varlık dogı (G. 2/939)

(Âşık şimdi bütün varlığını yokluğa değiş ve yokluk içinde sana varlık ulaştın.)

düş - : 1. inmek. (< tüş- “düşmek; inmek.” DLT II 13/7)(< düş- “düşmek; yük-sekten yere inmek; (bir toplamdan) çıkarmak, indirmek, eksiltmek.” TTSKBS 2011: 314), KT'de (2019: 284-285), düş- fiili 14 anlamda ve pek çok sözcükle yardımcı eylem görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Eyle olsa ölmek andan yig olur

Zîra manâibdan düşen her gün ölür (G. 1/797)

(Öyle olunca ölüm daha iyi demektir; çünkü makam ve mevkidenden inen her gün ölür.)

2. alçalmak.

Her ki düşdi toprağa götürdiler

Eksügi her neyise bitürdiler (G. 8/801)

(Her kim ki toprak gibi alçaldıysa elinden tutup; eksiklerini tamamladılar.)

3. (yere vb.) eğilmek.

Çünki vardı geçdi bu kez sekseni

Çııdı başdan düşdi şahsuñ süksüni (G. 1077/ 10)

(Varıp seksenini de geçince, başı terk eder, bu kez şahsın başı eğilir.)

4. (hırka, elbise vb. sırtta) giymek, koymak.

Hem demür ton var durur bir úat yene

Kim düşüpdür alp erenler egnine (G. 1005/5)

(Ayrıca bir çeşit de demirden elbise vardır; bu düşmanla çarpışan alp erenlerin üstünde olur.)

5. bir bölüşme sonunda payına ayrılmak.

Eytdüm iy sûret sefer düşdi bana

Dostı añdum giderem dostdan yaña (G. 1095/4)

(Ey vücut! Bana sefer düştü; asıl dostu anıp ondan tarafa gidiyorum.)

6. olumsuz bir duruma girmek.

Kaldı benden ortaya düşdi firâú

Aâlı ùoprakdandı úaldı top ırak (G. 1113/6)

(Benden ayrı kalıp ortaya düştü, aslı topraktandı, büsbütün ayrı kaldı.)

düz - : 1. yerleştirmek. (< tüz- “düzmek, düzeltmek.” DLT II 9/5)(< düz- “düzenlemek; düzeltmek; dizmek.” TTSKBS 2011: 316), KT'de (2019: 287), düz- fiili 3 anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Kotarur ol nièmeti çanaklara

Düzer ol çanakları tâbaklara (G. 96B/585)

(O nimetleri çanaklara bırakır. O çanakları tabaklara dizer.)

2. yapmak, düzenlemek.

Çün diledi Óaú bu horu mutlaka

Düzdi yüz yigirmi dört biñ maübaha (G. 7/587)

(Allahu Taâla, mutlaka bu sofrayı dilediği için yüz yigirmi dört bin mutfak yaptı.)

3. kurmak, inşa etmek.

Çün bu mülki böyle düzdi ol İlâh

Eyledi mahlûk-ıçun doğ tahtgâh (G. 11/699)

(O Allah yarattıklarına hoş bir yer yaptı. Bu mülkü (onun için) bu şekilde kurdu.)

4. donatmak, renklendirmek.

Düzdi dürlü reng-ile bu yir yüzün

Nakşı andan öğrenür nakkâş-ı Çîn (G. 6/803)

(Çeşit çeşit renklerle yeryüzünü donattı; Çin'in nakış ustaları bile nakış ve işlemeyi ondan öğrendi.)

5. şekillendirmek.

Anuñ ardınca güneşdür bu kezün

Geldi suret bagladı düzdi yüzün (G. 11/913)

(Ondan sonra bu defa güneş işe karıştı, vücut ortaya çıktı ve yüzünü şekillendirdi.)

6. süslemek.

Zîra ol safda duranlar tertibi

Kendüzün düzmek-durur güneş gibi (G. 2/947)

(Çünkü o bölükte duranların işi; kendisini güneş gibi süslemektir.)

gel - : 1.ulaşmak. (< kel- "gelmek" DLT I 26/12)(< gel- "gelmek" TTSKBS 2011: 360), KT (2019: 377-378)'de 17 anlamda ve yardımcı eylem görevinde pek çok sözcükle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Şeş cihetden ol gönüle yol gelür

Degme yoldan bir işit ne hal gelür (G. 6/725)

(Altı yönden de o gönüle yol ulaşır; her bir yoldan ne hâl geldiğini bir dinle.)

2. gelmek.

Bu melâmet karşudan gelse gerek

Anı eyden yüze yüz olsa gerek. (G. 2/733)

(O karşıdan gelecek ayıplamaları, tehlikeleri açan doğrudan doğruya yüz yüze olur.)

götür - : 1.yemek yemek. (< kötür - “götürmek” DLT II 75/7)(< götür- “götürmek; ortadan kaldırmak; ayırmak, uzaklaştırmak; tahammül etmek; yüklenmek, taşımak; yukarı kaldırmak; toplamak” TTSKBS 2011: 388), KT (2019: 398), 4 anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Hâfiô oldur öin kıyında oturur

Úankı aşdan diler-ise götürür (G 11/589)

(Hâfız sofrada başında oturan ve arzu ettiği yemekten alan kimsedir.)

2. (el vb.) kaldırmak, sallamak

Bir çağırdı Şeyò'e karşı haşm-ıla

Eytdi tîz dut el götür Óak'dan dile (G. 2/859)

(Şeyh'e öfkeli öfkeli bağırıp çabuk ellerini kaldır, dua edip Hak'tan dilekte bulun.)

kes - : 1.engellemek. (< kes - “kesmek” DLT II 11/18)(< kes- “bıçak, makas gibi araçla bir şeyi ikiye ayırmak.” TTSKBS 2011: 501), KT'de (2019: 636), kes- fiilinin 15 anlamda ve yardım eylem görevinde pek çok sözcükle kullanıldığı görülmektedir.

İleyinden hem melâmetler eser

Ol dahı işbu gönül seyirin keser. (G. 10/725)

(Karşısında kınamalarla karşılaşır, o da işte bu gönlün gidişini engeller.)

2. belirlemek.

Kudretiyle yiri göge asdı ol

Yidi iklimüñ smurun kesdi ol (G. 7/803)

(Kudretiyle yeri gökyüzüne astı; yedi ülkenin de sınırlarını belirledi.)

okı - : 1.öğrenmek. (< okı- “okumak, çağırmak.” DLT III 254/11)(< okı- “ yazıya geçirilmiş bir metne bakarak seslere çevirmek, öğrenim görmek; ET.,O.T “davet etmek; okumak; çağırmak.” TTSKBS 2011: 619), KT'de (2019: 940), 5 anlamda ve yardımcı eylem görevinde pek çok sözcükle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Yazmag u èilm okımdur anda iş

Pes èUtârid virür aña perveriş (G. 11/943)

(Orada iş, yazmak ve ilim öğrenmektir. O zaman buna Utarid hükmeder.)

2. çağırma.

Ayrılırsañ sini dahı terk idem

Dost çü bini okıyupdur ben n'idem (G. 1101/11)

(Benden ayrılırsan seni de terk ederim çünkü beni sevgili çağırmıştır, ben ne yapabilirim?)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Garibnâme'de incelenen "bas-, bul-, doğ-, gel-, götür-, kes-, okı-" fiillerinin ikişer anlamda kullanıldığı, "düş- ve düz-" fiillerinin altı anlamda kullanıldığı görülmektedir. bas- fiili; "(ecel vb.) gelmek, baskın yapmak.", "bir yere varmak, ulaşmak." anlamlarında kullanılmıştır. bul- fiili; "kavuşmak.", "(makam, mevki) kazanmak, elde etmek."; doğ- fiili; "meydana gelmek, oluşmak.", "ulaşmak"; düş- fiili; "inmek.", "alçalmak.", "(yere vb.) eğilmek.", "(hırka, elbise vb. sırta) giymek, koymak.", "bir bölüşme sonunda payına ayrılmak.", "olumsuz bir duruma girmek."; düz- fiili; "yerleştirmek.", "yapmak, düzenlemek."; "kurmak, inşa etmek", "donatmak, renklendirmek.", "şekillendirmek."; "süslemek."; gel- fiili; "ulaşmak."; "gelmek."; götür- fiili; "yemek yemek."; "(el vb.) kaldırmak, sallamak."; kes- fiili; "engellemek."; "belirlemek."; okı- fiili; "öğrenmek."; "çağırma." anlamlarında kullanılmıştır.

Tablo 1: Garibname'de Bazı Fiillerin Anlamlarının Sayısal Verisi ve Diğer Sözlüklerle Anlam Verilerinin Karşılaştırılması

Fiiller	Garibname	DLT	TTSKBS	KT
bas -	2	3	3	10
bul -	2	1	3	8
doğ -	2	4	1	4
düş -	6	2	5	14
düz -	6	2	3	3
gel -	2	1	1	17
götür -	2	1	7	4
kes -	2	1	1	15
okı -	2	2	5	5

Garibname'de yer alan düş- ve düz- fiilinin DLT ve TTSKBS'ye göre anlam genişlemesine uğramış kelimelerden olduğu görülmektedir. Düz- fiili aynı zamanda KT'ye göre de anlam genişlemesine uğramıştır.

Bas-, bul-, düş-, gel-, kes-, doğ-, okı- fiilleri KT'de anlam genişlemesine uğrayan sözcüklerdir. Gel - ve kes - fiilleri Kamus-ı Türki ile kıyaslandığında anlam genişlemesine uğrayan kelimelerden değildir. Kamus-ı Türki, Osmanlı Türkçesinin etimoloji sözlüğü niteliğindedir. Şemseddin Sami, bu sözlükte Osmanlı Türkçesinin söz varlığında yer alan Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca,

İngilizce, Yunanca, Macarca ve Slav dillerinden geçen alıntı kelimelere de yer vermiş ve bu kelimelerin etimolojileri üzerinde açıklama yapmıştır. Dolayısıyla Garibnâme’ye göre, sözcük anlamlarının çok olması doğaldır.

Sözcüklerde yaşanan anlam genişlemesi ya da değişiminin sebeplerini; sözcüğün farklı sözcüklerle bir arada oluşturduğu bağlam çerçevesinde yüklendiği anlamlara, bölgelere göre ya da farklı kültürlerle kaynaşma sonucunda sözcüğün anlamında meydana gelen değişimlere, insanoğlunun yetiştiği çevre, bilgi birikimi, ruhsal durumu, dış dünyayı anlama ve anlamlandırma sürecine bağlamak yanlış olmasa gerek.

Tarihî dönemlere ait eserlerde bu açıdan yapılacak çalışmalar, metinlerin derinlemesine ve detaylı incelenmesine, yorumlanmasına imkân sunacaktır.

KISALTMALAR

BTK : Büyük Türk Klasikleri

DLT : Divânü Lûgât-it-Türk

G : Garibnâme

GTS : Güncel Türkçe Sözlük

KT : Kamus-ı Türkî

TTSKBS: Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2016). *Anlambilim- Anlambilimi Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atalay, B. (1998). *Kâşgarlı Mahmud-Divânü Lûgât-it-Türk*. Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T.(1998). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berbercan, M., T.(2013). "Kutadgu Bilig'de Fiillerin Çok Anamlı Yapısına Genel Bir Bakış". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI (24), 83-98.
- Egro, G., A. (2009). Dünyada ve Türkiye'de Anlam ve Kelime Değişmelerine İlişkin Araştırmalar Münasebetiyle. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(3), Spring 2009, 841-870.
- Ercilasun, A. B., İz, F., Kut, G. (1985). XIII ve XIV. Yüzyıllarda Nazım ve Nesre Toplu Bakış- Âşık Paşa. *Büyük Türk Klasikleri*, 299-300.
- Ergin, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kabaklı, A.(1997). XIV. Yüzyıl Tekke Şairleri-Âşık Paşa, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 353-356.
- Kahraman, S. (2015). *Dilde Çok Anamlılık ve Belirsizlik*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G.(1994). Eş Yazınlık, Eş Seslilik ve Çok Anamlılık, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII*, İzmir: 35.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z.(2014). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sami, Ş. (2019). *Kamus-ı Türkî*. Haz. Paşa Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. 10 Ocak 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Uğur, N. (2007). *Anlambilim- Sözcüğün Anlam Açılımı*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Yavuz, K.(2000). *Âşık Paşa- Garibnâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)I-II*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Derleme / Review

BİLİMSEL DAYANAKLI UYGULAMALARDAN VIDEO İPUCU YÖNTEMİNİN ÖZEL EĞİTİMDE KULLANIMINA YÖNELİK BİR BETİMSSEL ANALİZ ÇALIŞMASI¹

A Descriptive Analysis Study Regarding Use of
Video Prompting Procedure as Evidence-Based
Interventions in Special Education

Gönderim Tarihi / Received: 11.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.718062>

Evgin ÇAY*

Burak BOZAK**

ÖZ: Video ipucu yöntemi özel gereksinimli bireylerin eğitiminde kullanılan bilimsel dayanaklı uygulamalardan biridir. Bireylerin izlediği becerileri anında yapma fırsatı vermesi, öğrenilen becerilerin edinim, kalıcılık ve genellemesini sağlaması ve öğretimin daha az hatayla gerçekleşmesinde önemli yöntemlerden biridir. Dolayısıyla bu çalışmada özel gereksinimli bireylerle yapılmış ve bağımsız değişkeni video ipucu olan tek denekli araştırmaların; katılımcı özellikleri, yöntem, ortam, hedef beceri, öğretim düzenlemesi, araştırma modeli, sunuluş biçimi ve yöntemin etkililiği bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalar elektronik ortamda ve elle tarama yöntemi ile yapılmıştır. Ulaşılan çalışmalar ayrıntılı incelenmiş ve 20 çalışma belirlenen dahil etme ve dışlama ölçütleri dahilinde incelenmiştir. Ulaşılan çalışmalarda daha çok otizm spektrum bozukluğu bulunan öğrencilerin katılımcı olarak yer aldığı, öğrencilerin çoğunluğunun (12-18 yaş arası) genç olduğu, çalışmaların çoğunda video ipucunun tek başına kullanıldığı, uygulamaların daha çok okul ortamında ve birebir formatta yürütüldüğü, araştırmaların bağımlı değişkenlerinin büyük oranda serbest zaman ve günlük yaşam becerileri olduğu görülmüştür. Ayrıca incelenen araştırmalarda video ipucunun hedef davranışların öğretiminde etkili olduğu bildirilmiştir. Araştırma bulguları, incelenen değişkenler bağlamında tartışılmış ve paydaşlara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Literatür Tarama, Özel Eğitim, Özel Gereksinimli Öğrenci, Video İpucu Yöntemi.

¹ Bu araştırma bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle yapılan tek denekli çalışmaların derlemesini içermesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

* Özel Eğitim Bil. Uzm. Doktora Öğrencisi, Şehit Ali Borinli Özel Eğitim Meslek Okulu, evgincay35@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1199-3939>

** Özel Eğitim Bil. Uzm. Doktora Öğrencisi, Ulubatlı Hasan Ortaokulu, burakbozak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7557-4576>

ABSTRACT: Video prompting is an evidence-based intervention used in education of individuals with special needs. It is a teaching method that gives individuals the opportunity to apply target skills as soon as they watch them, provides acquisition, maintenance and generalization of the learned skills and provides less error rate during teaching. Therefore, we aimed that in this study to review single subject design investigations which independent variable is video prompting in the context of participants demographics, procedure, setting, target skill, teaching format, design, type of presentation and effectiveness of the video prompting. In the studies we reviewed, majority of the participants were students with autism spectrum disorders, the majority of students (aged 12-18) were young, the video prompting was used alone in most of the studies, majority of the interventions were conducted in school settings and in one-to-one format, the target skills of the investigations were largely leisure time and daily living skills. In addition, it was reported that the video prompting is effective in teaching target skills in the investigations we reviewed. We discussed the findings of the review in the context of variables and provided some suggestions for researchers and practitioners.

Keywords: Literature Review, Special Education, Student with Special Needs, Video Prompting procedure.

GİRİŞ

Özel eğitim gereksinimi bulunan çocuklar tipik gelişim gösteren akranlarından çoğu zaman farklı öğrenme özellikleri göstermektedir. Bu nedenle özel eğitim alanında uzun yıllardır etkili ve verimli yöntemlerin belirlenmesine ve bu yöntemlerin deneysel araştırmalar ile desteklenmesine devam edilmektedir. Çünkü etkili yöntemler hedeflenen yönde davranışı güçlü bir şekilde ortaya çıkarmakta verimli yöntemler ise daha az hata, zaman, maliyet ve kolay uygulanabilir olması bakımından (Tekin-İftar, 2012; Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2016) alanda çalışanlara yol göstermektedir.

Bilimsel Dayanaklı Bir Uygulama Olarak Videoya Dayalı Öğretim

Özel eğitim alan yazınında etkili veya verimli olduğu ifade edilen pek çok uygulama bulunmaktadır. Fakat alanda çalışan uygulamacılar ve araştırmacılara güvenilir ve bilimsel dayanağı olan bir yol gösterebilmek için kullanılan uygulamaların profesyonelce irdelenmesi gerekmektedir. Çünkü yetersizliği olan bireyler için bilimsel dayanaklı uygulamaların belirlenmesi ve bu uygulamaların uygulamacılara/öğretmenlere sunulması onların zamanlarını ve emeklerini gerçekten işe yarayan uygulamalara harcamalarını sağlaması bakımından önemlidir (Cook vd., 2008). Bir uygulamanın bilimsel dayanaklı uygulama olarak kabul edilmesi için farklı kurum, kuruluş ya da çalışma ekiplerine göre (Örneğin National Autism Center-NAC, National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders-NPDC) ölçütler farklılaşmasına rağmen birçoğunun temelde ortak bir noktası bulunmaktadır. Bu ortak nokta bir

yöntemin bir yetersizlik türüne ve belirli bir yaş aralığında bulunan bireylere belirli hedef davranışların öğretildiğini gösteren hakemli dergilerde yayımlanmış yüksek kalitede ve yeterli sayıda deneysel araştırmaların bulunmasıdır. Diğer bir ifade ile uygulanması sonucunda vaat ettiği etkiyi gösterdiğini yeterli nitelikte ve nicelikte araştırma sonuçları ile destekleyen uygulamalara bilimsel dayanaklı uygulamalar olarak ifade edilmektedir (Kırcaali-İftar, 2007; Cook vd., 2009; Kurt, 2012).

Özel gereksinimli bireylerin ortak özellikleri olduğu kadar farklılıklarının da çok fazla olması nedeniyle gruplar heterojen bir hale gelmektedir. Bu nedenle bilimsel dayanaklı uygulamaların hangi yetersizlik grubu için yeterli kanıtı sahip olduğunu belirlemek basit bir işlem değildir (Odom vd., 2005; Mason vd., 2012). Buna rağmen birçok ekip tarafından yapılan araştırma sentezleri sonucunda özel eğitim alanında bilimsel dayanaklı uygulama ölçütlerini karşılayan yöntemler yer almaktadır (Örneğin Wong vd., 2013; NAC, 2015; Wong vd., 2015). Bu yeterli bilimsel dayanağa sahip olduğu bildirilen yöntemlerden bir tanesi de alanda sıklıkla kullanılan video model ile öğretim (VMÖ) yöntemidir (Bellini ve Akullian, 2007; Mason vd., 2012; Wong vd., 2013; Wong vd., 2015; NAC, 2015; Mason vd., 2016). Son yıllarda VMÖ hem tek başına bir yöntem olarak (Dueñas, Plavnick ve Bak, 2019) hem de başka bir yöntem ile birlikte bir uygulamanın bileşeni olarak (Akmanoglu ve Tekin-Iftar, 2011; Halle vd., 2016) etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

VMÖ, zihinsel yetersizlik (ZY) ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) gibi gelişimsel yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminde 1970'li yıllardan beri kullanılmaktadır (Shukla-Mehta, Miller, ve Callahan, 2010). Bu yöntem özel eğitim alanında çeşitli yaş grupları veya yetersizliğe sahip bireylerle sosyal becerilerin (Nikopoulos ve Keenan, 2004), dil ve sosyal iletişim becerilerinin (Buggey, 2005; Wilson, 2013), motor becerilerin (Mechling ve Swindle, 2013), günlük yaşam becerilerinin (Van Laarhoven ve Van Laarhoven-Myers, 2006), güvenlik becerilerinin (Mechling, Gast ve Gustafson, 2009), serbest zaman becerilerinin öğretiminde (Chan vd., 2013), oyun öğretiminde (Kourassanis, Jones, Fienup, 2015) ve ayrıca iş ve meslek becerilerinin öğretiminde (Kellems ve Morningstar, 2012) etkili bir biçimde kullanılan güçlü bir yöntem olarak görülmektedir. Son yıllarda teknolojinin gelişmesi ile birlikte akıllı telefonlar, tabletler, akıllı televizyonlar, taşınabilir bilgisayarların eğitim ortamlarında kullanılmasıyla birlikte kullanışlılığı her geçen gün artmakta olan bir öğretim yöntemi olarak görülmektedir (Charlop-Christy, Le ve Freeman, 2000). Aynı zamanda yaygınlaşan ve gelişen teknolojik araçlar sayesinde günümüzde VMÖ için hem video kaydetme hem de düzenleme işinin rahatça yapılabildiği düşünüldüğünde uygulamacılar açısından bu yöntemin işlevselliğinin her geçen gün artmakta olduğu düşünülmektedir.

Videoya Dayalı Öğretimin Kuramsal Temelleri

Çocukların temel öğrenme mekanizmalarından bir tanesi gözleyerek öğrenmedir (Bandura, 1977; Darden-Brunson, Green ve Goldstein, 2008). Videoya dayalı öğretim uygulamaları da kuramsal olarak Albert Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramına dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile bir öğretim yöntemi olarak model olma kavramının temelleri sosyal öğrenme kuramı ile birlikte ortaya çıkmıştır (Bellini ve Akullian, 2007). Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler kendi deneyimleri kadar kendi ilgilerini çeken modelleri izleyerek ve dikkatini vererek yeni beceriler öğrenmektedirler. Bireyler bu modellerin davranışlarını gözleyerek ve ardından taklit ederek benzer davranışları sergileme eğilimi gösterirler. Ancak bahsi geçen modelin bireyin ilgisini çekecek şekilde ve durumda olması gerekmektedir (Bandura, 1977; Cihak ve Schrader, 2008). Aynı zamanda Bandura'ya göre gözleyerek öğrenmede dikkat ve izleme çok önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre birey için yeterince ilgi çekici bir model bulunmaması durumunda modelin davranışlarının taklit edilme olasılığı düşüktür. Bu nedenle bireyler daha çok yetkin olarak kabul ettikleri ve herhangi bir yönü ile kendilerine benzeyen modelleri daha çok taklit etme eğilimindedirler (Bandura, 1977; Bellini ve Akullian, 2007). Bandura (1977) öğrenme ve gözlem arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir: "İnsanlar yalnızca kendi eylemlerine güvenmek zorunda kalsalardı öğrenme aşırı derecede zahmetli olurdu. Neyse ki çoğu insan davranışı model alma yolu ile gözleyerek öğrenilir. Başka birisi gözlemlenerek davranışların nasıl oluştuğu hakkında bir model oluşturulur ve daha sonraki durumlarda bu kodlanmış bilgi davranış için bir rehber görevi görür. İnsanlar herhangi bir davranış gerçekleştirmeden önce ne yapmaları gerektiğini en azından yaklaşık olarak örnek olarak öğrenebildikleri için gereksiz hatalardan kurtulurlar." şeklinde ifade etmektedir (Bandura, 1977). Bu ifade açıkça VMÖ yönteminin dayanmakta olduğu temel yaklaşımı yansıtmaktadır. Alanyazında sosyal öğrenme kuramına dayalı olarak geliştirilen "canlı model olma" ve VMÖ bir öğretim yöntemi olarak eğitim ortamlarında etkili bir şekilde kullanılmakta ve araştırmalar ile desteklenmektedir. Canlı model ile kıyaslandığında VMÖ kontrol edilebilme olanağı daha yüksek, yeniden kullanılabilmesi mümkün olan zamandan ve maliyet açısından uygulamacı dostu bir yöntem olarak görülmektedir (Charlop vd., 2000; Ergenekon vd., 2014).

Videoya Dayalı Uygulama Türleri

Hem özel eğitim hem de genel eğitim alanında uzun yıllardır videoya dayalı öğretim uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Ancak gelişen teknoloji sayesinde hedef davranışa ilişkin yapılan basit ve birkaç dakikalık video kayıtlarından daha fazlası elde edilmektedir. Çekilen video kayıtları artık her ortamda izlenebilmekte ayrıca istenen her türlü montaj ve efekt yanımızda taşıdığımız kişisel bilgisayarlar hatta akıllı telefonlar aracılığı ile yapılabilmektedir.

Bu gelişmeler uygulamacılar için video model uygulamasını fazlasıyla güçlendirmekte ve işlevselleştirmektedir. Video model genel olarak uygulamacı tarafından öğretilmesi hedeflenen davranışların hareketli video gösterimleri ile hedef bireye gösterilmesini ifade etmektedir. VMÖ ise genellikle hedef bireyin, hedef davranışa yönelik hareketli, sesli veya görüntülü video gösterimini izlemesi ve hemen sonrasında benzer şekilde hedef davranışı model olarak benzerini gerçekleştirilmesidir (Bellini ve Akullian, 2007; Bellini, Akullian ve Hopf, 2007). VMÖ esasında kendi içerisinde farklı alt kullanım türleri bulunan video model temelli öğretim uygulamalarının şemsiye terimidir. İçerisinde hedef beceriye ilişkin videonun tamamının bireye izletilip ardından taklit etmesinin beklendiği VMÖ uygulaması (Charlop vd., 2000), hedef becerinin her bir basamağının sırasıyla izletilip bireyin taklit etmesinin beklendiği video ipucu öğretim uygulamaları (VİÖ) (Le Grice ve Blampied, 1994) sıkça karşılaşılan uygulamalar arasında yer almaktadır. Ayrıca VMÖ'nün bireyin hedef davranışlarının doğal ortamında kayıt edilerek ve uygun biçime getirilerek izletilmesini temel alan video öz model (VÖZ) uygulaması (Buggey, 1995), bireyin belirli davranışları gerçekleştirirken video kaydına alınmasını ve ardından uygulamacı ile birlikte izlenerek hedef bireyin kendini değerlendirmesini içeren video ile geri bildirim (VGB) (Maione ve Miranda, 2006) ve bilgisayar destekli çeşitli video uygulamalarını içeren (Mechling ve Ortega-Hurndon, 2007) uygulama biçimleri alanyazında yer almaktadır. Alanyazında özellikle OSB'li çocukların problem davranışları azaltmak için kullanılan video ile hazırlama (Video priming) yöntemi de bulunmaktadır. Bu yöntem daha çok geçişlere ve değişimlere aşırı tepkide bulunan OSB'li çocukları davranışın öncüllerini ve zemin hazırlayan uyarıyı düzenleyerek gelecekteki durumlara hazırlamak için kullanılmaktadır (Schreibman, Whalen ve Stahmer, 2000). Özel gereksinimli bireylere hedef becerilerin kazandırılmasında sıkça kullanılan bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri de VİÖ'dür.

Video İpucu ile Öğretim

Uygulamacılar öğrencilerin istedik davranışları yerine getirebilmeleri için çeşitli ipuçları ve bu ipuçlarını silikleştirme stratejileri kullanmaktadır (Cooper, Heron, Heward, 2014). İpucu öğrencinin doğru tepkide bulunma olasılığını artırmak ya da kesinleştirmek üzere hedef uyarana ek olarak sunulan bir uyarı olarak tanımlanmaktadır (Alberto ve Troutman, 2013). Alanyazında bilinen ipucu türlerine bakıldığında uyarı ipuçları ve tepki ipuçları olarak iki temel ipucu çeşidinden söz edilmektedir. (Cooper vd., 2014). Teknolojideki gelişmeler uygulamacılara işitsel, sözel, fiziksel veya jestsel ipuçlarının yanı sıra farklı ipucu çeşitleri kullanma olanağı sunmaktadır. Bu olanaklardan bir tanesi de öğrenciye hedef davranışa ilişkin daha geniş kapsamlı ve çok

uyaranlı bir tepki ipucu sunma türü olan video ipucudur. Video ipucunda görsel ipuçları sesli ipuçları birleştirmekte (Le Grice ve Blampied, 1994) ayrıca da davranışın uygulanma biçimine ilişkin öğrenciye hareketli bir ipucu sunmaktadır. Ayrıca video ipuçlarına ek olarak video kayıtları düzenlenerek okuryazarlığa dayalı ipuçları da sunulabilmektedir (Buggey, 2007). Video temelli öğretimlerde uygulamacı ve hedef birey arasında etkileşimi arttıran uygulama biçimlerinden bir tanesi VİÖ'dür (Cihak vd., 2006). Öğrenci, VMÖ'de veya VGB'de olduğu gibi pasif bir şekilde kendisine sunulan video kaydını tamamını izlemek yerine hem izleyip hem de diğer taraftan kendisine sunulan zincir beceriye ilişkin basamakları yerine getirmektedir (Mechling, 2004). Yani diğer uygulama biçimlerine göre öğrenci daha etkileşimli ve aktif bir katılım sergilemektedir. VMÖ' de sıklıkla uygulanan yöntem hedef beceriye ilişkin hazırlanan video gösteriminin tamamı dersin başında izletilir. Videoyu izleyen öğrenciye izlediği hedef davranışın tamamını yerine getirmek üzere tepki fırsatı sunulur (Cannella-Malone vd., 2006). Video ipucunda ise video modelden farklı olarak öğrenci dersin başında videonun tamamını değil hedef davranışın öğretimi için geliştirilen beceri analizinin her bir basamağına (ya da ihtiyaç duyulanlara) ilişkin sunulan video ipucunu izler (Cihak vd., 2006). Ardından diğer basamak kendisine gösterilmeden izlenen basamağı prova etmesi için öğrenciye fırsat sunulur ve izlediği ipucunu model olarak taklit etmesi beklenir (Cannella-Malone vd., 2006) Özetle VMÖ'de hedef davranışa ilişkin kaydedilen ve hazırlanan videonun tamamı izletilerek öğrenciye model sunulurken VİÖ'de adım adım ilerlenmekte ve öğrencinin adımları belirli bir sıra ile yerine getirerek hedef davranışa ulaşması söz konusudur.

VİÖ, video temelli öğretim yöntemleri içerisinde yer alan ve VMÖ gibi gelişimsel yetersizliği olan bireylere yeni becerilerin öğretiminde etkili bir uygulamadır. Hatta bazı çalışmalar VİÖ yönteminin VMÖ'ye göre daha etkili olduğunu göstermiştir (Cannella-Malone vd., 2006; Cannella-Malone vd., 2011; Mechling vd., 2013). Bu nedenle uzun yıllardır özel eğitim alanyazınında etkili olarak kullanılan VİÖ yöntemi ile yürütülen çalışmaların gözden geçirilmesi ve bütüncül bir bakış elde edilmesinin hem uygulamacılar hem de araştırmacılar için önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca VİÖ yönteminin etkililiğinin sınındığı araştırmaları gözden geçiren çalışmalar çoğu kez VMÖ ile birlikte yürütülmekte ve sınırlı sayıda (örn, Banda, Dogoe ve Matuszny, 2011) VİÖ derlemesine ulaşılmaktadır. VMÖ'den farklı bir yöntem olarak VİÖ'ya ilişkin alanyazında yürütülen çalışmaların gözden geçirilmesi ve özel eğitim alanında kullanılmasına ilişkin genel bir bakış elde edilmesi amacıyla bu derleme çalışması yürütülmüştür. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle yürütülmüş çalışmalarda yer alan katılımcı özellikleri nelerdir?
2. Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle birlikte kullanılan yöntemler nelerdir?
3. Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle yürütülen çalışmalar hangi ortamlarda yapılmıştır?
4. Video ipucu yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda yer alan katılımcılara hangi hedef becerilerin öğretimi yapılmıştır?
5. Kazandırılmak istenen hedef beceriler hangi öğretim düzenlemesiyle öğretilmiştir?
6. Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle yürütülen çalışmalar hangi araştırma modelleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir?
7. Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemi hangi öğretim teknolojileri kullanılarak uygulanmıştır?
8. Video ipucu yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalarda söz konusu yöntem etkili olmuş mudur?

YÖNTEM

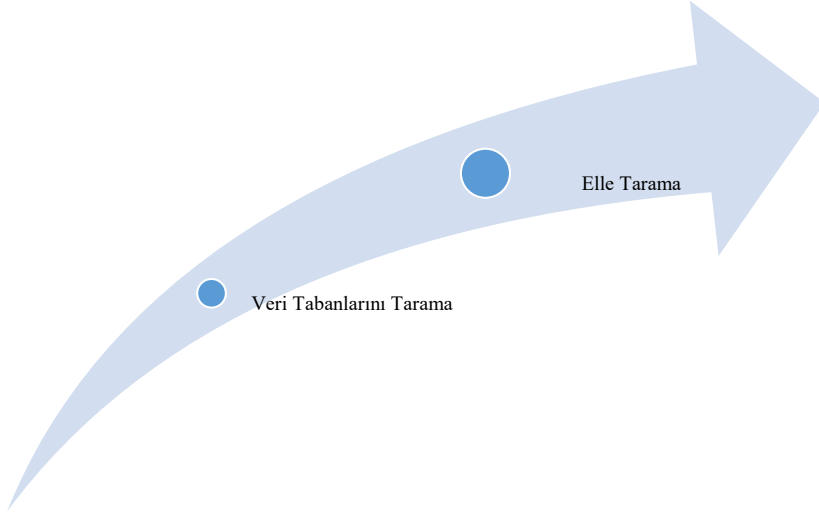
Çalışma kapsamına dahil edilen özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalar betimsel özetlemeler yoluyla betimsel analiz kullanılarak incelenmiştir. Betimsel analiz diğer bir ifadeyle sistematik derleme, belli bir konuda yapılmış çalışmaların belirlenen belli başlı ölçütler dikkate alınarak ve kendi içerisinde çeşitli özellikleri göz önüne alınarak betimsel olarak ifade edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Greenhalgh, 1997).

Bu bölümde araştırma kapsamına alınan çalışmaların belirlenme süreci, betimsel analiz için dahil etme ve dışlama ölçütlerine ve kodlamacılar arası güvenirlilik süreçlerine yer verilmiştir. Ayrıca, yapılan araştırma bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucu yöntemiyle yapılan çalışmaların derlemesini içermesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

Araştırma Kapsamına Alınan Çalışmaları Belirleme Süreci

Araştırma kapsamına dahil edilmesi düşünülen 2010-2019 yılları arasında yayımlanan çalışmaların tarama süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecine Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Kapsamına Alınan Çalışmaları Belirleme Süreci

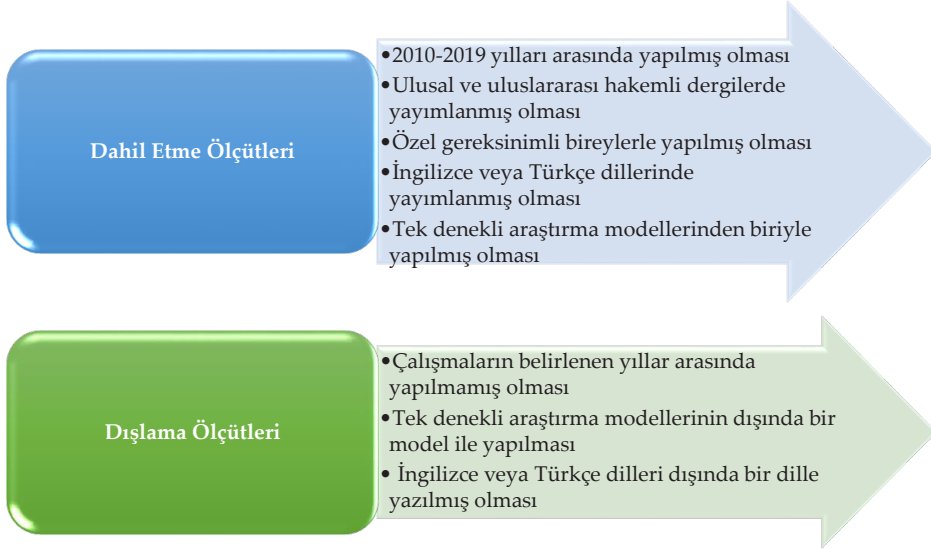
Araştırmada özel gereksinimli bireylere yönelik tek denekli araştırma modelleri tasarlanarak yapılmış, 2010-2019 yılları arasında yayımlanmış çalışmalar incelenmiştir. Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalar ilk aşamada Google, ERIC, EBSCOHost, Google akademik ve JSTOR veri tabanlarından taranmıştır. İkinci aşamada ise ulaşılan makalelerin kaynakçalarından elle tarama yapılarak makalelere ulaşılmıştır. Çevrim içi tarama yaparken “özel gereksinimli birey (individual with special need)”, “video ipucu (video prompting)”, “özel gereksinimli öğrenci (student with special need)”, “tek denekli araştırma modeli (single subject design)” sözcüklerinden yararlanılmıştır. Veri tabanlarında yapılan tarama ve elle tarama sonucunda 13 aralık 2019-20 ocak 2020 tarihleri arasında toplam 47 makaleye ulaşılmıştır. Daha sonra ulaşılan makaleler dahil etme ve dışlama ölçütleri göz önünde bulundurularak araştırmacılar tarafından bağımsız olarak incelenmiştir.

Betimsel Analiz İçin Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Tarama sürecinden sonra araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalar için bazı ölçütler belirlenmiştir. Belirlenen bu ölçütlere Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2: Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Dahil etme ölçütleri; çalışmaların, (a) 2010-2019 yılları arasında yapılmış olması, (b) ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış olması, (c) özel gereksinimi olan bireylerle yapılmış olması, (d) İngilizce veya Türkçe dillerinde yayımlanmış olması, (e) tek denekli araştırma modellerinden biriyle yapılmış olmasıdır. Dışlama ölçütleri ise; (a) çalışmaların belirlenen yıllar arasında yapılmamış olması, (b) tek denekli araştırma modellerinin dışında bir model ile yapılması, (c) İngilizce veya Türkçe dilleri dışında bir dille yazılmış olmasıdır. Tarama sonunda belirlenen çalışmalar (n:47) dahil etme ve dışlama ölçütleri dikkate alınarak yazarlar tarafından değerlendirildikten sonra dahil etme ölçütlerine uyan 20 çalışma belirlenerek betimsel analiz sürecine dahil edilmiştir.

Güvenirlilik

Gerçekleştirilen araştırmanın güvenirlik analizleri iki aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar (a) dahil etme ve dışlama ölçütleri ve (b) betimsel analiz sürecine yöneliktir. Güvenirlik hesaplamalarında “Kodlamacılar arası görüş birliği / Kodlamacılar arası görüş birliği + Kodlamacılar arası görüş ayrılığı X 100” formülü kullanılmıştır (Hanley, Iwata ve McCord, 2003). Her iki aşamada da araştırmacılar araştırmaya dahil edilecek olan çalışmaları birbirinden bağımsız olarak kodlamışlardır. Çalışmaların tümünde dahil etme ve dışlama ölçütleri dikkate alınarak yapılan güvenirlik analizi sonucunda güvenirlik katsayısı %100 olarak bulunmuştur. Betimsel analiz sürecinde ise çalışmaların %46’sı (n:9) dikkate alınarak yapılan güvenirlik analizi sonucunda güvenirlik katsayısı % 93,4 olarak bulunmuştur. Birbirinden bağımsız olarak yapılan kodlama

işlemlerinde görüş birliği sağlanamayan kodlamalar için araştırmacılar gerekçelerini ve değerlendirmelerini bildirmişler. Daha sonra gerekçeleriyle birlikte birbirlerini ikna yoluyla görüş birliği sağlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada, özel eğitimde video ipucu yöntemi kullanılarak yapılan 20 çalışmanın özelliklerine (katılımcı özellikleri, yöntem, ortam, hedef beceri, öğretim düzenlemesi, araştırma modeli, yöntemin sunulmuş biçimi, yöntemin etkililiği) ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiş ve kapsamlı betimsel analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmaların özelliklerine ilişkin analize Tablo 1’in altında sırayla verilmiştir.

Tablo 1: Özel Eğitimde Video İpucu Yöntemiyle Yapılan Araştırmaların Özellikleri

No	Araştırmannın Künyesi	Katılımcı Özellikleri (T,S,C,Y)	Yöntem	Ortam	Hedef Beceri	Öğretim Düzenlenmesi	Araştırma Modeli	Sunuluş Biçimi	Yöntemin Etkliliği (Etkili/Etkili Değil)
1	Laarhoven, Kraus,Karpman, Nizzi, ve Valentino, 2010	OSB 2 erkek 13,14	Video ipucu ile resimle ipucu öğretim	Okul	Günlük yaşam becerileri	Bire bir öğretim	UDUM	Laptop	Video ipucuyla öğretim, resimli ipucu öğretime göre daha etkili bulunmuştur.
2	Cannella-Malone, Fleming, Chung, Wheeler, Basbagill ve Singh, 2011	OSB ZY 5erkek 2 kız 12,13,12,11,12,13, 13	Video ipucu+videoyla model	Okul	Günlük yaşam becerileri	Bire bir öğretim	DUM ve ÇY	Laptop	Video ipucu, videoyla model olma yöntemine göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
3	Mechling ve Savidge, 2011.	OSB 2kız 1 erkek 14,14,14	Video ipucu	Okul	Bağımsız yaşam becerisi	Bire bir öğretim	ÇY	Laptop	Etkili
4	Richter ve Test, 2011.	OSB 2erkek 1kız 17,18,21	Video ipucu	Okul	Geçiş becerisi	Bire bir öğretim	ÇY	Bilgisayar	Etkili
5	Whitcomb, Bass ve Luiselli, 2011.	OSB 1erkek 9	Video ipucu	Okul	Akademik beceri	Bire bir öğretim	ÇB	Bilgisayar	Etkili
6	Edrisinba,O'Reilly, Choi, Sigatoos ve Lancioni, 2011	GY 4 erkek 41,34,39,33	Video ipucu	Rehabilitasyon merkezi	Serbest zaman becerisi	Bire bir öğretim	ÇY	Laptop	Etkili
7	Bereznağ Ayres, Mechling ve Alexander, 2012	OSB 3 erkek 15,15,18	Video ipucu	Okul	Günlük yaşam ve iş becerileri	Bire bir öğretim	ÇY	Cep telefonu	Etkili
8	Cannella-Malone, Wheaton, Wu, Tullis ve Park, 2012	ZY 2erkek 1 kız 15,15,15	Hata düzeltilmeli video ipucu ile ve hata düzeltilmesiz video ipucu	Okul, Kafeterya	Günlük yaşam becerileri	Bire bir öğretim	UDUM ve ÇY	Tablet	Hata düzeltilmeli video ipucuyla öğretim hata düzeltilmesiz video ipucuyla öğretime göre daha etkili bulunmuştur.
9	Gies ve Porretta, 2012	OSB 6 erkek 1 kız 12 15 16 14 13 12 13	Video ipucu	Rehabilitasyon merkezi	Serbest zaman becerisi	Bire bir öğretim	ÇB	Laptop	Yedi denekten altısında hedef beceriyi öğrenmede etkili bulunmuştur.

No	Araştırmanın Künyesi	Katılımcı Özellikleri (T,S,C,Y)	Yöntem	Ortam	Hedef Beceri	Öğretim Düzenlemesi	Araştırma Modeli	Sunuluş Biçimi	Yöntemin Etkİnlİğİ (Etkİlİ/Etkİlİ Değİl)
10	Chan, Lambdin, Laarhoven ve Johnson, 2013	DS 1 erkek 35	Video ipucu+ipucunu n giderek azaltılması	Rehabilitasyon merkezi	Serbest zaman becerileri	Bire bir öğretim	ÇY	Tablet	Etkİlİ
11	Mechling, Ayres, Foster ve Bryant, 2013.	OSB 4erkek 15,19,18,16	Kİşisel hazırlanan video ipucu+piya- sada satılan videolar	Okul	Günlük yaşam becerisi	Bire bir öğretim	UDUM	Laptop	Kİşisel hazırlanan video ipucu, piyasada satılan videolardan daha etkilİ olduğu tespit edilmiştir. .
12	Johnson, Blood, Freeman ve Simmons, 2013	OSB 2 erkek 17,17	Video ipucu	Okul	Günlük yaşam becerisi	Bire bir öğretim	ÇY	Tablet	Etkİlİ
13	Yanardag, Akmanoglu ve Yilmaz, 2013	OSB 2 erkek 1 kız 8,6,6	Video ipucu	Yüzme havuzu	Serbest zaman becerileri	Bire bir öğretim	ÇY	Dijital kamera	Etkİlİ
14	Aykut, Dağseven Emecen, Davı ve Karasu, 2014	ZY 2 erkek, 1 kız 11,12,13	Video ipucu	Sınıf	Zincirleme Beceriler	Küçük grup öğretimi	ÇY	Laptop	Etkİlİ
15	Cannella-Malone, Miller, Schaefer, Jimenez, Justin ve Sabielny, 2016	OSB, DS, ÇYE 7 erkek, 2 kız 19,19,14,18,15,16, 12,21,14	Video ipucu	Sınıf	Serbest zaman becerileri	Bire bir öğretim	ÇY	Cep telefonu	Bir denek hariç diğer sekiz denekte etkilİ
16	Yavuz ve Şafak, 2017	OSB 3 erkek 17,16,17	Video ipucu+Videoyla model olma	Mutfak	Günlük yaşam becerileri	Bire bir öğretim	UDUM	Laptop	Video ipucuyla öğretim üç denekte de etkilİ iken Videoyla model olma yöntemi iki denekte etkiliyken bir denekte etkilİ olmamıştır
17	Kahveci, 2017	ÇYE 1 kız 8	Video ipucu	-	Oyun oynama becerileri	Bire bir öğretim	ÇY	Cep telefonu	Etkİlİ
18	Yücesoy Özkan, Gülboy ve Kaya, 2018	ZY 3 erkek, 1 kız 5,5,5,6	Video ipucu	Sınıf	Serbest zaman becerileri	Bire bir öğretim	UDUM	Tablet ve Cep telefonu	Cep telefonuyla sunulan video ipucuyla öğretim, tabletle sunulan video ipucuyla öğretime göre daha etkilİ bulunmuştur.

No	Araştırmamanın Künyesi	Katılımcı Özellikleri (T,S,C,Y)	Yöntem	Ortam	Hedef Beceri	Öğretim Düzenlemesi	Araştırma Modeli	Sunuluş Biçimi	Yöntemin Etkliliği (Etkili/Etkili Değil)
19	Altun ve Yücesoy Özkan, 2018	OSB 1 erkek 5	Video ipucu	Sınıf	Serbest zaman becerileri	Bire bir öğretim	UDUM	Laptop	Etkili
20	Çay ve Eldeniz Çetin, 2018	ZY 2kız 1 erkek 18,18,18	Video ipucu	Akölye	Serbest zaman becerileri	Küçük grup öğretimi	YDÇY	Laptop	Etkili

Tablo 1’de yer alan kısaltmaların açıklamaları aşağıda belirtilmiştir:

OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu

DS: Down Sendromu

ÇY: Çoklu yoklama

UDUM: Uyarlamalı Dönüşümlü Uygulamalar Modeli

ÇYE: Çoklu Yetersizlik

YDÇY: Yoklama Denemeli Çoklu Yoklama

CB: Çoklu Başlama

GY: Gelişimsel Yetersizlik

DUM: Dönüşümlü Uygulamalar Modeli

T: Tanı

S: Sayı

C: Cinsiyet

Y: Yaş

Katılımcıların Özellikleri

Tanı (yetersizlik türü)

Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalarda yer alan katılımcıların sahip oldukları yetersizlik türlerinin çalışmalar içindeki dağılımına ilişkin bilgilere yüzde ve frekans olarak Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sahip Oldukları Yetersizlik Türlerinin Çalışmalar İçindeki Dağılımı

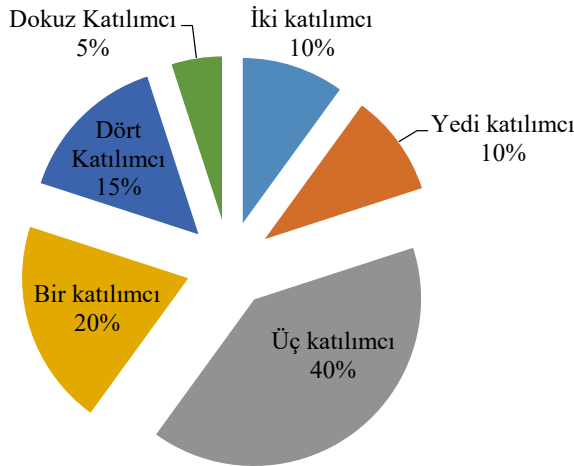
Yetersizlik Türü	f	%
OSB	13	65
ZY	5	25
ÇYE	2	10
DS	2	10
GY	1	5

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamına dahil edilen çalışmaların %65’i (f:13) otizm spektrum bozukluğu, %25’i (f:5) zihin yetersizliği, %5’i (f:1) gelişimsel yetersizlik, %10’u (f:2) down sendromu ve %10’u (f:2) çoklu yetersizliği olan bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Katılımcı sayısı

Katılımcı sayılarının araştırmaya dahil edilen çalışmalardaki dağılımları Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3: Katılımcı Sayılarının Araştırmaya Dahil Edilen Çalışmalardaki Dağılımları

Şekil 3 incelendiğinde araştırma kapsamına dahil edilen 20 çalışmada farklı yetersizlik türüne sahip toplam 67 katılımcının yer aldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcı sayıları göz önüne alındığında; çalışmaların

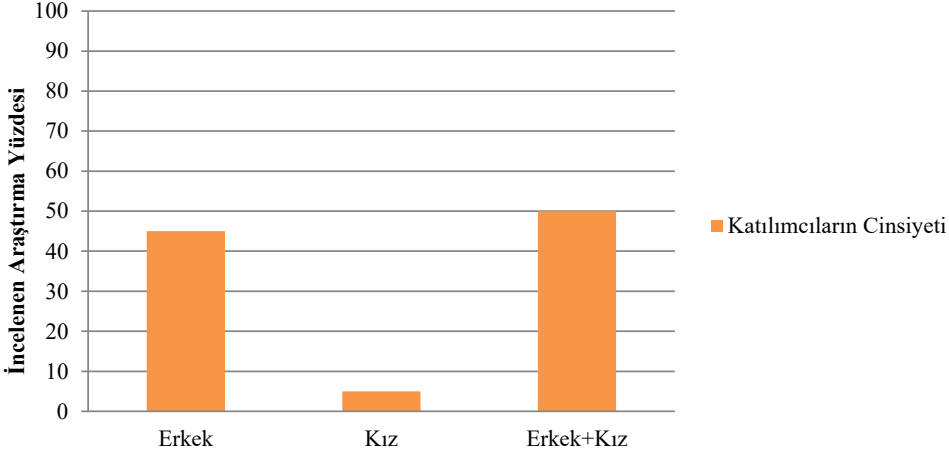

%10'unda (f:2) iki katılımcı, %10'unda (f:2) yedi katılımcı, %40'ında (f:8) üç katılımcı, %20'sinde (f:4) bir katılımcı, %15'inde (f:3) dört katılımcı, %5'inde (f:1) dokuz katılımcı ile çalışılmıştır.

Katılımcıların cinsiyeti

Araştırmalarda yer alan katılımcılara ilişkin cinsiyet dağılımlarına Şekil 4'de yer verilmiştir.

Şekil 4: Araştırmalarda Yer Alan Katılımcılara İlişkin Cinsiyet Dağılımları

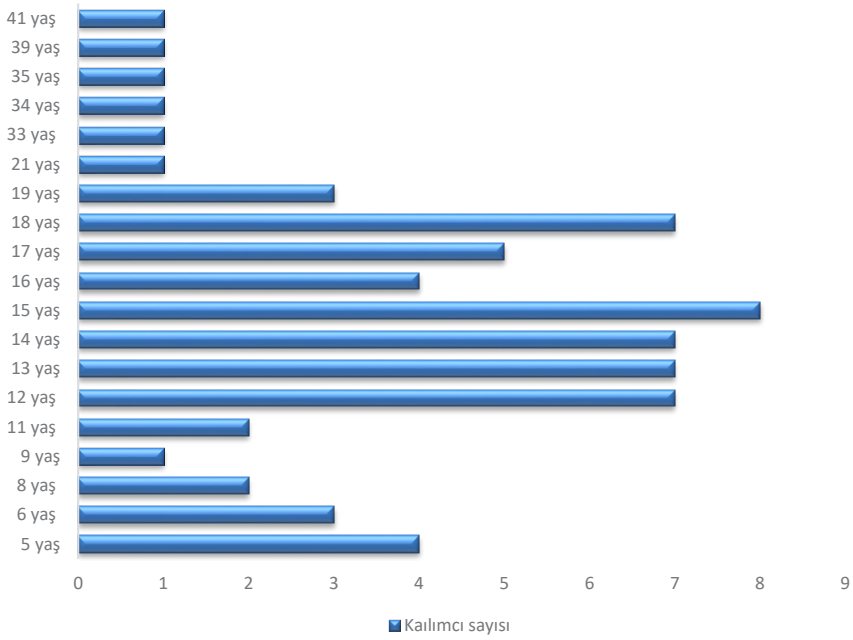

Ölçütler dahilinde belirlenen çalışmalarda yer alan katılımcıların cinsiyetleri açısından şekil 4 incelendiğinde çalışmaların %45'inin (f:9) sadece erkek katılımcılarla (örn., Johnson vd., 2013; Chan vd., 2013), %5'inin de (f:1) (Kahveci, 2017) sadece kız katılımcılarla gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmaların %50'sinde (f:10) ise hem erkek hem de kız katılımcılarla araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir.

Katılımcıların yaşı

Araştırmalarda yer alan katılımcıların yaş özelliklerine ilişkin bilgilere Şekil 5'te yer verilmiştir.

Şekil 5: Katılımcıların Yaş Düzeyleri ve Sayılarına İlişkin Grafik

Video ipucu ile yürütülen çalışmalarda katılımcıların çeşitli yaş gruplarında oldukları görülmektedir. Derlenen çalışmalardaki katılımcıların ağırlıklı olarak genç olduğu yani 12-18 yaş arasında olduğu ve bu grubun derlemenin katılımcı sayısının %68, 18'ini oluşturduğu (f:45) görülmektedir.

Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Çalışmalarda Kullanılan Yöntemler

Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin dağılım sıklıkları ve yüzdeleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırmadaki Çalışmalarda Kullanılan Yöntemlerin Dağılım Sıklıkları ve Yüzdeleri

Yöntemler	f	%
Video ipucu	14	70
Video ipucu+videoyla model	2	10
Video ipucu+resimle ipucu	1	5
Video ipucu+ipucunun giderek azaltılması	1	5
Video ipucu+piyasada satılan videolar	1	5
Hata düzeltmeli ve hata düzeltilmesiz video ipucu yöntemi	1	5

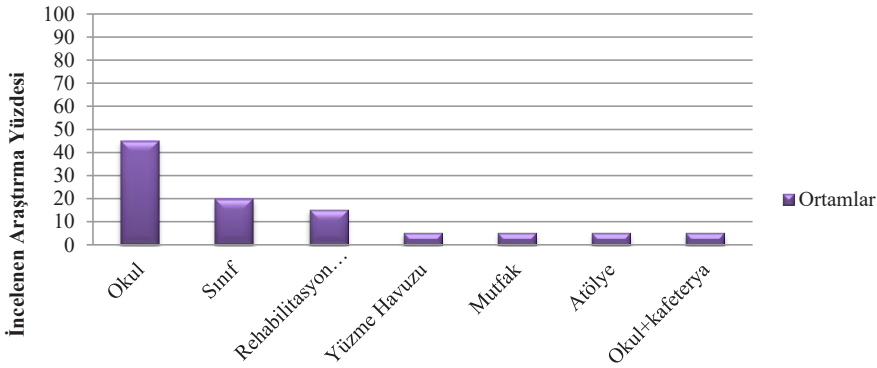
Tablo 3 incelendiğinde yapılan araştırmaların hepsinde video ipucuyla öğretim yöntemi kullanılmakla birlikte diğer yöntemlerle beraber kullanıldığı araştırmalar da mevcuttur. 14 çalışmada (%70) video ipucu yöntemi tek başına kullanılırken, beş çalışmada (%25) video ipucu yöntemiyle diğer yöntemlerin

birlikte kullanıldığı çalışmalar (örn., Laarhoven vd., 2010; Cannella-Malone vd., 2011) görülmektedir. Bir çalışmada da (%5) (Cannella-Malone vd., 2012) hata düzeltmeli ve hata düzeltmesiz video ipucu yöntemi birlikte kullanılmıştır. Çalışmaların % 5'inde (f:1) video ipucu+resimle ipucu, %10'unda (f:2) video ipucu+videoyla model, % 5'inde (f:1) video ipucu+ipucunun giderek azaltılması, %5'inde (f:1) video ipucu+piyasada satılan videoların kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmaların Yapıldığı Ortamlar

İncelenen araştırmaların yapıldığı ortamlara ilişkin bilgilere Şekil 6'da yer verilmiştir.

Şekil 6: Araştırmaların Yapıldığı Ortamların İncelenen Çalışmalar İçindeki Dağılımları

Şekil 6 incelendiğinde özel gereksinimli bireylere kazandırılmak istenen hedef beceriler okul, kafeterya, sınıf, rehabilitasyon merkezi, yüzme havuzu, mutfak ve atölye gibi ortamlarda kazandırılmıştır. İncelenen çalışmaların %45'i (f:9) okul ortamında, %20'si (f:4) sınıfta, %15'i (f:3) rehabilitasyon merkezlerinde, %5'i (f:1) yüzme havuzu, % 5'i (f:1) mutfak, % 5'i (f:1) atölye ve % 5'i (f:1) hem okul hem de kafeterya ortamında gerçekleştirilmiştir.

Kazandırılmak İstenen Hedef Beceriler

Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda katılımcılara kazandırılmak istenen hedef becerilerle ilişkin dağılım sıklıkları ve yüzdeleri Tablo 4'te verilmiştir.

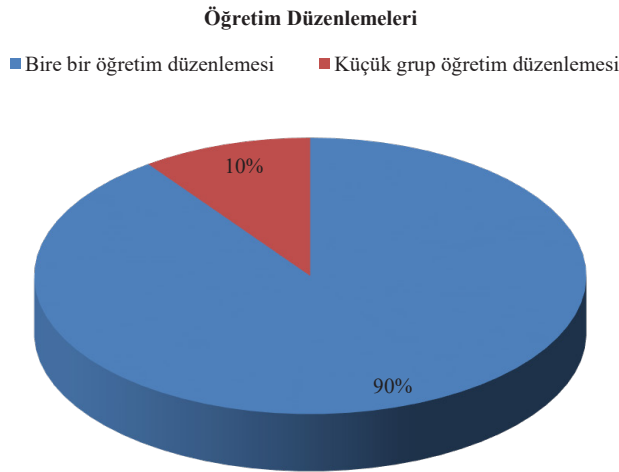
Tablo 4: Araştırma Kapsamına Alınan Çalışmalarda Katılımcılara Kazandırılmak İstenen Hedef Becerilere İlişkin Dağılım Sıklıkları ve Yüzdeleri

Hedef Beceriler	f	%
Serbest zaman becerileri	8	40
Günlük yaşam becerileri	7	35
Bağımsız yaşam becerisi	1	5
Geçiş becerisi	1	5
Akademik beceriler	1	5
Zincirleme beceriler	1	5
Oyun oynama becerileri	1	5
Günlük yaşam ve iş becerileri	1	5

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan araştırmalarda katılımcılara kazandırılmak istenen hedef becerilerin; günlük yaşam becerileri, bağımsız yaşam becerileri, geçiş becerileri, akademik beceriler, serbest zaman becerileri, zincirleme beceriler ve oyun becerileri olduğu görülmektedir. Çalışmaların %35'i (f:7) günlük yaşam becerileri, %5'i (f:1) bağımsız yaşam becerisi, %5'i (f:1) geçiş becerisi, %5'i (f:1) akademik beceriler, %40'ı (f:8) serbest zaman becerileri, %5'i (f:1) zincirleme beceriler, %5'i (f:1) oyun oynama becerileri ve %5'inde (f:1) günlük yaşam ve iş becerilerinin birlikte öğretildiği görülmektedir.

Öğretim Düzenlemesi

Analize dahil edilen çalışmalarda yapılan öğretim düzenlemelerine Şekil 7'de yer verilmiştir.

Şekil 7: Yapılan Öğretim Düzenlemelerinin Analize Dahil Edilen Çalışmalar İçindeki Dağılımları

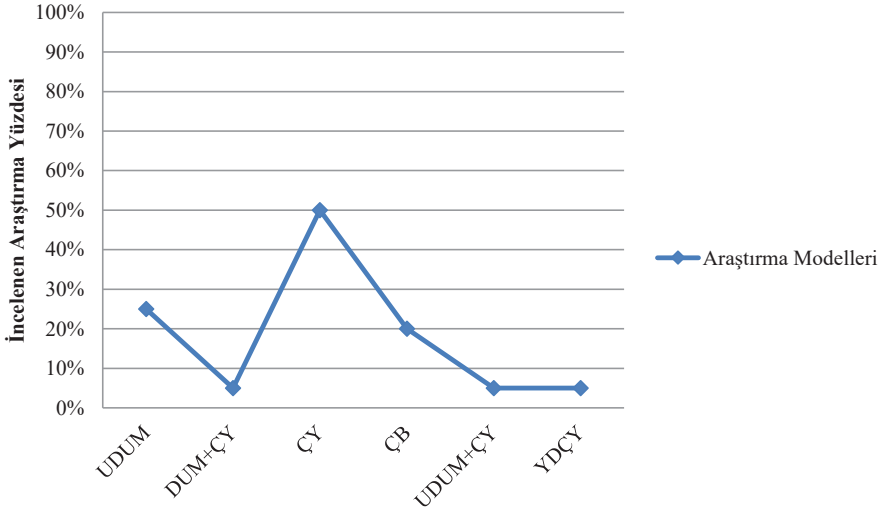
Şekil 7'de analize dahil edilen 20 çalışma öğretim düzenlemesi bakımından incelendiğinde çalışmaların (örn., Richter ve Test, 2011; Whitcomb, Bass ve

Luiselli, 2011; Johnson vd., 2013) %90'ının (f:18) bire bir öğretim düzenlemesi yapılarak, %10'unun (f:2) (Aykut vd., 2014; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) ise küçük grup öğretimi düzenlemesi yapılarak gerçekleştirildiği görülmektedir.

Araştırma Modeli

Analize dahil edilen çalışmalarda kullanılan araştırma modellerine Şekil 8'de yer verilmiştir.

Şekil 8: Analize Dahil Edilen Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Modellerinin Dağılımı

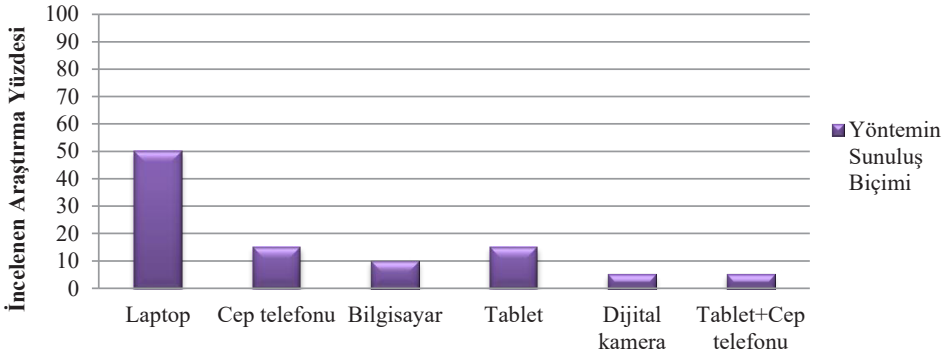

Şekil 8 incelendiğinde analize dahil edilen çalışmalarda etkililik modelleri ve karşılaştırmalı tek denekli araştırma modellerinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların %25'inde (f:5) (örn., Laarhoven vd., 2010; Mechling vd., 2013; Yavuz ve Şafak, 2017) uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli (UDUM) tek başına kullanılırken; %5'inde (f:1) (örn., Cannella-Malone vd., 2012) çoklu yoklama (ÇY) modeliyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların %50'sinde (f:10) (Yanardag, Akmanoglu ve Yılmaz, 2013; Aykut vd., 2014) çoklu yoklama modeli, %20'sinde (f:2) (örn., Whitcomb, Bass ve Luiselli, 2011; Gies ve Porretta, 2012) çoklu başlama (ÇB) modeli, %5'inde (f:1) (örn., Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) yoklama denemeli çoklu yoklama (YDÇY) kullanılırken %5'inde (f:1) (örn., Cannella-Malone vd., 2011) dönüşümlü uygulamalar modeli (DUM) ve çoklu yoklama modeli birlikte kullanılmıştır.

Yöntemin Sunuluş Biçimi

Kazandırılmak istenen hedef becerilerin öğretiminde kullanılan yöntemin sunuluş biçimi Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9: Kazandırılmak İstenen Hedef Becerilerin Öğretiminde Kullanılan Yöntemin Sunuluş Biçimi

Şekil 9 incelendiğinde kazandırılmak istenen hedef becerilerin öğretiminde kullanılan video ipucu yöntemi ve video ipucuyla birlikte kullanılan yöntemlerin çeşitli teknolojik araçlar (Laptop, cep telefonu, bilgisayar, tablet, dijital kamera, tablet+cep telefonu) kullanılarak verildiği görülmektedir. Çalışmaların %50'si (f:10) (örn., Mechling vd., 2013; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) laptop, %15'i (f:3) (örn., Bereznak vd., 2012; Cannella-Malone vd., 2016; Kahveci, 2017) cep telefonu, %10'u (f:2) (örn., Richter ve Test, 2011; Whitcomb, Bass ve Luiselli, 2011) bilgisayar, %15'i (f:3) (örn., Chan vd., 2013; Johnson vd., 2013) tablet, %5'i (f:1) (örn., Yanardag, Akmanoglu ve Yılmaz, 2013) dijital kamerayla yapılırken; çalışmaların %5'inde (f:1) (örn., Yücesoy Özkan, Gülboy ve Kaya, 2018) tablet ve cep telefonunun birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Yöntemin Etkililiği (Etkili/Etkili Değil)

Analiz kapsamına dahil edilen 12 çalışmada (%60) (örn., Mechling ve Savidge, 2011; Richter ve Test, 2011; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) video ipucuyla öğretim yöntemi katılımcıların tümünde etkili olduğu tespit edilirken; bir çalışmada (%5) (Laarhoven vd., 2010) video ipucuyla öğretim, resimli ipucu öğretime göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Video ipucu yöntemi ve videoyla model olma yönteminin karşılaştırıldığı bir araştırmada (Cannella-Malone vd., 2011) ise video ipucu, videoyla model olma yöntemine göre daha etkili olduğu bulunmuştur. Hata düzeltmeli ve hata düzeltmesiz video ipucunun karşılaştırıldığı bir araştırmada (Cannella-Malone vd., 2012) hata düzeltmeli video ipucuyla öğretim hata düzeltmesiz video ipucuyla öğretime göre daha etkili bulunmuştur. Hedef becerilerin video ipucuyla öğretildiği bir araştırmada (Gies ve Porretta, 2012) video ipucuyla öğretim yönteminin yedi katılımcının altında etkili olduğu görülmektedir. Çalışmaların %5'inde (f:1) (Mechling vd., 2013) kişisel hazırlanan video ipucu, piyasada satılan videolardan daha

etkili; %5'inde (f:1) (Yavuz ve Şafak, 2017) video ipucuyla öğretim üç denekte de etkili iken videoyla model olma yöntemi iki denekte etkili, bir denekte etkili olmadığı; %5'inde (f:1) (Yücesoy Özkan, Gülboy ve Kaya, 2018) cep telefonuyla sunulan video ipucuyla öğretim, tabletle sunulan video ipucuyla öğretime göre daha etkili bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerçekleştirilen çalışmada bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan ve özel gereksinimli bireylerin eğitiminde kullanılan video ipucu yöntemi kullanılarak yapılan tek denekli araştırmalar; katılımcı özellikleri, yöntem, ortam, hedef beceri, öğretim düzenlemesi, araştırma modeli, video ipucunun sunulduğu biçimi ve video ipucunun etkili olup olmadığı değişkenine göre incelenmiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında video ipucu kullanılarak yapılmış tek denekli araştırmaları incelemek için araştırmacılar tarafından ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütleri karşılayan 20 çalışma çeşitli bağlamlarda incelenmiştir.

Yapılan araştırmanın ilk bulgusu, 2010-2019 yılları arasında yapılan çalışmalarda yer alan katılımcıların özelliklerine (tanı, yaş, cinsiyet ve sayı) ilişkindir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların %65'i otizm spektrum bozukluğu (OSB), %25'i zihin yetersizliği, %5'i gelişimsel yetersizlik, %10'u down sendromu ve %10'u çoklu yetersizliği olan bireylerle gerçekleştirilmiştir. Bu bulgulardan hareketle araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalarda en çok OSB tanısı almış katılımcıların yer aldığı görülmektedir. Video ipucuyla öğretim yöntemi her ne kadar OSB tanısı almış bireylere hedef becerilerin kazandırılmasında kullanılsa da zihinsel yetersizlik (örn, Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) ve çoklu yetersizliği (örn, Kahveci, 2017) olan bireylere de hedef becerilerin kazandırılmasında kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen 20 çalışmada farklı yetersizlik türüne sahip toplam 67 katılımcının yer aldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcı sayıları göz önüne alındığında; çalışmaların %10'unda iki katılımcı, %10'unda yedi katılımcı, %40'ında üç katılımcı, %20'sinde bir katılımcı, %15'inde dört katılımcı, %5'inde dokuz katılımcı ile çalışılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalarda iki ve daha fazla katılımcı yer almaktadır. Bu durum yapılan çalışmaların geçerliğini olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise video ipucu kullanılarak yapılan çalışmalarda katılımcıların çeşitli yaş aralığına sahip olmasıdır. Katılımcıların ağırlıklı olarak 12-18 yaş arasında olduğu ve bu grubun yapılan çalışmanın katılımcı sayısının %68, 18'ini oluşturduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bulgusundan yola çıkarak çalışmaların daha çok okul yaşında olan bireylerle yapıldığı belirtilebilir. Oysaki özel gereksinimli bireylerin sadece okul çağında değil okul sonrasında da yaşamını idame ettirebilecek beceri-

lere sahip olması ve kazanması gerektiği düşünülmektedir. Bu yüzden eğitim öğretimi sonrasında da eğitimin devam etmesi önerilmektedir.

İncelenen araştırmalarda, video ipucu yönteminin etkililiğini inceleyen araştırmalara (örn, Mechling ve Savidge, 2011) rastlanırken video ipucu yöntemiyle birlikte kullanılan yöntemler de göze çarpmaktadır (örn, Cannella-Malone vd., 2011). Yapılan çalışmanın bulguları, video ipucu yönteminin özel gereksinimli bireylere günlük yaşam becerileri, bağımsız yaşam becerileri, geçiş becerileri, akademik beceriler, serbest zaman becerileri, oyun becerilerinin kazandırılmasında etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir. Katılımcıların öğrendikleri becerileri sergilemeye devam ettikleri ve farklı ortam, kişi ve materyallere genelleştirebildikleri görülmektedir. Ayrıca birlikte kullanılan yöntemlere kıyasla hedef becerilerin özele gereksinimli bireylere kazandırılmasında daha etkili olduğu tespit edilmiştir (Laarhoven vd., 2010; Cannella-Malone vd., 2011). Video ipucuyla öğretim yönteminin etkili olmasında birkaç neden sıralanabilir. Video ipucu yöntemi, öğretimin temel ilkelerini bünyesinde barındıran ve özel gereksinimli bireylere hedef becerilerin kazandırılmasında hazırlanan beceri analizi, yetişkin yönlendirmesini, tekrarı ve geri bildirimini içermektedir (Snell, 2007; Giangreco, 2011). Bunlara ek olarak öğretim esnasında katılımcılara hedef beceriye yönelik görüntülerin tekrar tekrar izletilmesiyle tutarlılığı da içermektedir. Alanyazında yapılan araştırma bulguları, özel gereksinimli bireylere video ipucu yöntemiyle hedef becerilerin kazandırılmasında yapılan öğretim tekrarlarının beceri kazanımını arttıracaklarını desteklemektedir (Ayres ve Langone, 2005; Giangreco, 2011).

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yapıldığı ortamlara göre incelendiğinde özel gereksinimli bireylere kazandırılmak istenen hedef beceriler okul, kafeterya, sınıf, rehabilitasyon merkezi, yüzme havuzu, mutfak ve atölye gibi ortamlarda kazandırılmıştır. Araştırmaların %45'i (n:9) okul ortamında, %20'si (n:4) sınıfta, %15'i (n:3) rehabilitasyon merkezlerinde, %5'i (n:1) yüzme havuzu, %5'i (n:1) mutfak, %5'i (n:1) atölye ve %5'i (n:1) hem okul hem de kafeterya ortamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Özel gereksinimli bireylere kazandırılmak istenen hedef becerilerin çoğunlukla okul ve okul ortamında öğretildiği (Johnson vd., 2013; Aykut vd., 2014; Cannella-Malone vd., 2016; Altun ve Yücesoy Özkan, 2018) çalışmalar yoğunluktadır. Hedef becerilerin gerçek ortamlarında öğretildiği dört çalışma (Cannella-Malone vd., 2012; Yanardag, Akmanoglu ve Yılmaz, 2013; Yavuz ve Şafak, 2017; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) mevcuttur. Özel gereksinimli bireylere öğretilmek istenen becerilerin gerçek ortamında kazandırıldığı çalışma bulguları incelendiğinde katılımcıların hedef becerileri ileriki zamanlarda da sergileyebildiği ve farklı ortamlara ve kişilere daha kolay genelleştirebildiklerini göstermektedir. Bu bulgudan ha-

rekette katılımcıların beceriyi sergilemeleri ve genellemelerini kolaylaştıracağı için öğretilecek becerilerin mümkün olduğunca gerçek ortamlarda bireylere kazandırılması önerilebilir.

Özel gereksinimli bireylerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için günlük yaşamda kullanabileceği becerileri öğrenmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda da özel gereksinimli bireylere daha çok günlük yaşam becerileri, bağımsız yaşam becerileri, geçiş becerileri, akademik beceriler, serbest zaman becerileri, zincirleme beceriler ve oyun becerileri olduğu görülmektedir. Çalışmaların %35'i (n:7) günlük yaşam becerileri, %5'i (n:1) bağımsız yaşam becerisi, %5'i (n:1) geçiş becerisi, %5'i (n:1) akademik beceriler, %40'ı (n:8) serbest zaman becerileri, %5'i (n:1) zincirleme beceriler, %5'i (n:1) oyun oynama becerileri ve %5'inde (n:1) günlük yaşam ve iş becerilerinin birlikte öğretildiği görülmektedir. Özel gereksinimli bireylere serbest zaman ve günlük yaşam becerilerinin öğretimi amacıyla yapılan çalışmaların fazlalığı göze çarpmaktadır. İncelenen araştırmalarda serbest zaman becerilerine yönelik çalışma sayısının fazla olması, bu tür bireylerin serbest zamanlarını nasıl geçireceklerini bilmedikleri için serbest zamanlarını kaliteli ve verimli geçirmelerini sağlamak adına yapılmış olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca özel gereksinimli bireylerin iş yaşamına katılımını sağlayan becerilerin bu tür bireylere öğretilmesi için daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Analize dahil edilen 20 çalışma öğretim düzenlemesi bakımından incelendiğinde çalışmaların (örn., Richter ve Test, 2011) %90'ının (f:18) bire bir öğretim düzenlemesi yapılarak, %10'unun (f:2) (Aykut vd., 2014; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) ise küçük grup öğretimi düzenlemesi yapılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen araştırma bulgularında öğretmenlerin küçük grup düzenlemesini daha az tercih ettikleri kazandırılmak istenen hedef becerileri katılımcılara bire bir öğretim düzenlemesiyle öğrettikleri tespit edilmiştir. Oysaki küçük grup öğretimi hem öğretmenler hem de öğrenciler için ayrıca hem araştırma sürecinde hem de sınıflardaki günlük rutinlerde çeşitli avantajlara sahiptir (Özen, Batu ve Birkan, 2012). Grup öğretim düzenlemesiyle katılımcılar birbirlerini taklit ederek iş birliği ile öğrenme fırsatına sahip olabilmektedirler. Hem öğretmenlere hem de öğrencilere zaman kazandırarak diğer becerilerin öğretimine daha fazla zaman ayırabildikleri söylenebilir. Bu yüzden öğretmenlerin küçük grup öğretim düzenlemesini kullanmaları önerilebilir.

Araştırma kapsamına alınacak çalışmalar için araştırmacılar tarafından dahil etme ölçütleri belirlenmiştir. Belirlenen bu ölçütlerden biri de incelenen çalışmaların tek denekli araştırma modellerinden biriyle yapılmış olmasıdır. Çalışmaların %25'inde (n:5) (örn., Laarhoven vd., 2010; Mechling vd., 2013; Yavuz ve Şafak, 2017) uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli tek başına

kullanılırken; %5'inde (n:1) (örn., Cannella-Malone vd., 2012) çoklu yoklama modeliyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların %50'sinde (n:10) (Yanardag, Akmanoglu ve Yılmaz, 2013; Aykut vd., 2014) çoklu yoklama modeli, %20'sinde (n:2) (örn. Whitcomb, Bass ve Luiselli, 2011; Gies ve Porretta, 2012) çoklu başlama modeli, %5'inde (n:1) (örn., Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) yoklama denemeli çoklu yoklama kullanılırken %5'inde (n:1) (örn., Cannella-Malone vd., 2011) dönüşümlü uygulamalar modeli ve çoklu yoklama modeli birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın bu bulgusundan hareketle araştırma modelleri içerisinde en çok kullanılan tek denekli araştırma modeli çoklu yoklama modeli olduğu göze çarpmaktadır. Çoklu yoklama modelinde fazla başlama düzeyi oturumlarının düzenlenmemesi dolayısıyla katılımcının sıkılmasına imkân vermemesi ve uygulamasının fazla zaman almaması bu modelin kullanılmasına gerekçe gösterilebilir.

Katılımcılara hedef becerilerin video ipucu yöntemiyle kazandırılırken sözü edilen yöntem farklı teknolojik araçlarla sunulabilir. Yapılan araştırmada incelenen çalışmalarda kullanılan video ipucunun çeşitli teknolojik araçlarla sunulduğu görülmektedir. Çalışmaların %50'si (n:10) (örn., Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) laptop, %15'i (n:3) (örn., Bereznak vd., 2012) cep telefonu, %10'u (n:2) (örn., Richter ve Test, 2011) bilgisayar, %15'i (n:3) (örn., Chan vd., 2013) tablet, %5'i (n:1) (örn., Yanardag, Akmanoglu ve Yılmaz, 2013) dijital kamera ile yapılırken; çalışmaların %5'inde (n:1) (örn., Yücesoy Özkan, Gülboy ve Kaya, 2018) tablet ve cep telefonunun birlikte kullanıldığı görülmektedir. Özel gereksinimli bireylere hedef becerilerin öğretimi esnasında sunulan teknolojik araç gereçlerin katılımcıların dikkatini çekmesi, dikkatini sürdürmesi ve öğretime katılması bakımından önemli görülmektedir. Katılımcılara görsel, işitsel ve dokunsal uyaran sunması bakımından hem katılımcılara hem de öğretmenlere fayda sağladığı için özel gereksinimli bireylerin eğitimlerinde bu tür araç gereçlerden yararlanılması gerektiği önerilmektedir.

Araştırmanın son bulgusu ise kullanılan video ipucu yönteminin hedef becerileri kazandırmada etkili olup olmadığıdır. Analiz kapsamına dahil edilen çalışmaların çoğunda (örn., Mechling ve Savidge, 2011; Richter ve Test, 2011; Çay ve Eldeniz Çetin, 2018) video ipucuyla öğretim yöntemi katılımcıların tümünde etkili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar üzerinde etkili olması bakımından video ipucu yöntemiyle diğer yöntemler (örn, resimli ipucu, videoyla model olma) karşılaştırıldığında çalışmaların çoğunda (örn, Laarhoven vd., 2010; Cannella-Malone vd., 2011) video ipucunun diğer yöntemlere kıyasla hedef becerilerin öğretilmesinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Video ipucu yönteminin öğretim esnasında katılımcılara kazandırılmak istenen hedef becerilerin basamaklarını anında yapma fırsatı vermesi, anında dönüt sağlaması ve

hedef beceriyi küçük adımlara bölerek öğretilmeye olanak vermesinden dolayı yöntemin katılımcılar üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Yapılan betimsel analiz çalışmasının tartışılmaya değer başka bir konusu ise araştırmanın sınırlılıklarıdır. Yapılan araştırma; arama motorlarından yapılan taramalar sonucunda ulaşılan araştırmalarla, araştırmacıların tarama esnasında gözden kaçırma ihtimali olan çalışmalarla sınırlıdır. İleriki araştırmalarda video ipucunun kullanıldığı araştırmaların etki büyüklükleri de hesaplanarak daha kapsamlı bir çalışma yürütülmesi önerilebilir. Özel gereksinimli bireylere hedef becerilerin kazandırılmasında kullanılan bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olan video ipucuyla yapılacak olan çalışmalar planlanırken tek denekli araştırmalar için önerilen kalite standartları (IES, 2014) göz önüne alınması gerektiği düşünülmektedir. Yapılan araştırmaların bulguları göz önüne alındığında video ipucu yöntemi kullanılarak daha çok otizm spektrum bozukluğuna sahip bireylere yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Aynı yöntem kullanılarak farklı gelişimsel yetersizliği olan bireylerle çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akmanoglu, N., ve Tekin-Iftar, E. (2011). Teaching Children with Autism How to Respond to the Lures of Strangers. *Autism*, 15(2), 205-222.
- Alberto, P., ve Troutman, A. C. (2013). *Applied Behavior Analysis for Teachers*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Altun, D. E., ve Yücesoy-Özkan, Ş. (2018). Serbest Zaman Becerilerinin Öğretiminde Hata Düzeltmesi Yapılarak ve Yapılmadan Sunulan Video İpucunun Karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 1533. DOI: 10.7822/omuefd.357700.
- Aykut, Ç., Dağseven Emecen, D., Dayı, E., ve Karasu, N. (2014). Teaching Chained Task to Students with Intellectual Disabilities by Using Video Prompting in Small Group Instruction. *Educational Science: Theory & Practice*, 14(3), 1082-1087.
- Ayres, K. M., ve Langone, J. (2005). Intervention and Instruction with Video for Students with Autism: A Review of the Literature. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40, 183-196.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Banda, D. R., Dogoe, M. S., ve Matuszny, R. M. (2011). Review of Video Prompting Studies with Persons with Developmental Disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 46(4), 514-527.
- Bellini, S., ve Akullian, J. (2007). A Meta-Analysis of Video Modeling and Video Self-Modeling Interventions for Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorders. *Exceptional children*, 73(3), 264-287.
- Bellini, S., Akullian, J., ve Hopf, A. (2007). Increasing Social Engagement in Young Children with Autism Spectrum Disorders Using Video Self-Modeling. *School Psychology Review*, 36(1), 80-90.
- Bereznak, S., Ayres, K. M., Mechling, L. C., ve Alexander, J. L. (2012). Video Self-Prompting and Mobile Technology to Increase Daily Living and Vocational Independence for Students with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 24, 269-285.
- Buggey, T. (1995). An Examination of the Effectiveness of Videotaped Self-Modeling in Teaching Specific Linguistic Structures to Preschoolers. *Topics in Early Childhood Special Education*, 15, 434-458.
- Buggey, T. (2007). A Picture is Worth: Video Self-Modeling Applications at School and Home. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 9(3), 151-158.

- Buggey, T. (2005). Video Self-Modeling Applications with Students with Autism Spectrum Disorder in a Small Private School Setting. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 20(1), 52-63. doi:10.1177/10883576050200010501.
- Cannella-Malone, H. I., Fleming, C., Chung, Y. C., Wheeler, G. M., Basbagill, A. R., ve Singh, A. H. (2011). Teaching Daily Living Skills to Seven Individuals with Severe Intellectual Disabilities: A Comparison of Video Prompting to Video Modeling. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 13(3), 144-153.
- Cannella-Malone, H. I., Miller, O., Schaefer, J. M., Jimenez, E. D., Justin, E., ve Sabielny, L. M. (2016). Using Video Prompting to Teach Leisure Skills to Students with Significant Disabilities. *Exceptional Children*, 82(4), 463-478.
- Cannella-Malone, H. I., Wheaton, J. E., Wu, P. F., Tullis, C. A., ve Park, J. H. (2012). Comparing the Effects of Video Prompting with and without Error Correction on Skill Acquisition for Students with Intellectual Disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 47(3), 332-344.
- Cannella-Malone, H., Fleming, C., Chung, Y. C., Wheeler, G. M., Basbagill, A. R., ve Singh, A. H. (2011). Teaching Daily Living Skills to Seven Individuals with Severe Intellectual Disabilities: A Comparison of Video Prompting to Video Modeling. *Journal of Positive Behavior Interventions* 13(3) 144-153.
- Cannella-Malone, H., Sigafoos, J., O'Reilly, M., De La Cruz, B., Edrisinha, C., ve Lancioni, G. E. (2006). Comparing Video Prompting to Video Modeling for Teaching Daily Living Skills to Six Adults with Developmental Disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 344-356.
- Chan, J. M., Lambdin, L., Laarhoven, T. V., ve Johnson, J. W. (2013). Teaching Leisure Skills to an Adult with Developmental Disabilities Using a Video Prompting Intervention Package. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(3), 412-420.
- Charlop-Christy, M. H., Le, L., ve Freeman, K. A. (2000). A Comparison of Video Modeling with in Vivo Modeling for Teaching Children with Autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 30(6), 537-552.
- Cihak, D. F., & Schrader, L. (2008).
- Cihak, D. F., ve Schrader, L. (2008). Does the Model Matter? Comparing Video Self-Modeling and Video Adult Modeling for Task Acquisition and Maintenance by Adolescents with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Special Education Technology*, 23(3), 9-20.

- Cihak, D., Alberto, P. A., Taber-Doughty, T., ve Gama, R. I. (2006). A Comparison of Static Picture Prompting and Video Prompting Simulation Strategies Using Group Instructional Procedures. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 21(2), 89–99. doi:10.1177/10883576060210020601.
- Cook, B. G., Tankersley, M., Cook, L., ve Landrum, T. J. (2008). Evidence-Based Practices in Special Education: Some Practical Considerations. *Intervention in School and Clinic*, 44, 69–75
- Cook, B. G., Tankersley, M., ve Landrum, T. J. (2009). Determining Evidence-Based Practices in Special Education. *Exceptional Children*, 75(3), 365-383.
- Cooper, J. O., Heron, T. E., ve Heward, W. L. (2007). *Applied Behavior Analysis* (2nd ed.). Prentice Hall.
- Cooper, J. O., Heron, T. E., ve Heward, W. L. (2014) *Applied Behavior Analysis / Upper Saddle River, N.J. : Pearson/Merrill-Prentice Hall.*
- Çay, E. ve Eldeniz Çetin, M. (2018). The Effectiveness of Video Prompting in Small Groups Teaching of Leisure Time Skills to Individuals with Intellectual Disabilities, *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(4), 18-37.
- Darden-Brunson, F., Green, A., ve Goldstein, H. (2008). Video-Based Instruction for Children with Autism. Luiselli, J. K., Russo, D. C., Christian, W. P., & Wilczynski, S. M. (Eds.). *Effective Practices for Children with Autism: Educational and Behavioral Support Interventions that Work* İçinde, 241-268.
- Dueñas, A. D., Plavnick, J. B., ve Bak, M. S. (2019). Effects of Joint Video Modeling on Unscripted Play Behavior of Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(1), 236-247.
- Ergenekon, Y., Tekin-Iftar, E., Kapan, A, ve Akmanoglu, N. (2014). Comparison of Video and Live Modeling in Teaching Response Chains to Children with Autism. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 49(2), 200-213.
- Edrisinha, C., O'Reilly, M. F., Choi, H. Y., Sigafos, J. ve Lancioni, G. E. (2011). "Say Cheese": Teaching Photography Skills to Adults with Developmental Disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 636-642.
- Gies, M., ve Porretta, D. (2012). Video Prompting and Line Dancing for Boys with Autism. *Research Quarterly for Exercise and Sport—Supplement* 83, A-88.
- Giangreco, M. F. (2011). Educating Students with Severe Disabilities: Foundational Concepts and Practices. In M. E. Snell & F. Brown (Eds.), *Instruction of Students with Severe Disabilities* (7th Ed., Pp. 1–30). Boston: Pearson.

- Greenhalgh, T. (1997). How to Read a Paper: Papers that Summarize Other Papers (Systematic Reviews and Meta-Analyses). *BMJ*, 315, 672-675.
- Halle, S., Ninness, C., Ninness, S. K., ve Lawson, D. (2016). Teaching Social Skills to Students with Autism: A Video Modeling Social Stories Approach. *Behavior and Social Issues*, 25(1), 42-54.
- Hanley, G. P., Iwata, B. A., ve Mccord, B. E. (2003). Functional Analysis of Problem Behavior: A Review. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 36(2), 147-185. Retrieved From <https://doi.org/10.1901/Jaba.2003.36-147>.
- Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education, National Center for Education Evaluation and Regional Assistance. (2014). The What Works Clearinghouse Procedures and Standards Handbook, Version 3.0. Erişim Adresi: <https://ies.ed.gov/Ncee/Wwc/FWW>.
- Johnson, J. W., Blood, E., Freeman, A., ve Simmons, K. (2013). Evaluating the Effectiveness of Teacher Implemented Video Prompting on an Ipad Touch to Teach Food Preparation Skills to High School Students with Autism Spectrum Disorders. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities*, 28, 147-158.
- Kahveci, G. (2017). Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Bir Çocukta Video ile İpucu Öğretim Yaklaşımının Çocuğun Oyun Oynama Beceri İlişkili Hareketleri Üstündeki Etkililiği. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 6(4), 2146-9466.
- Kellems, R. O., ve Morningstar, M. E. (2012). Using Video Modeling Delivered through Ipods to Teach Vocational Tasks to Young Adults with Autism Spectrum Disorders. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 35(3), 155-167.
- Kourassanis, J., Jones, E. A., ve Fienup, D. M. (2015). Peer-Video Modeling: Teaching Chained Social Game Behaviors to Children with Asd. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 27(1), 25-36.
- Kırcaali-İftar, G. (2007). *Otizm Spektrum Bozukluğu*. İstanbul: Daktylos Yayınları
- Kurt, O. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan ve Bilimsel Dayanaklı Uygulamalar. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri* (Ss. 83-120). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Laarhoven, T. V., Kraus, E., Karpman, K., Nizzi, R. ve Valentino, J. (2010). A Comparison of Picture and Video Prompts to Teach Daily Living Skills to Individuals with Autism. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities*, 25 (4), 195-208.
- LeGrice, B., ve Blampied, N. M. (1994). Training Pupils with Intellectual Disability to Operate Educational Technology Using Video Prompting. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 321-330.

- Maione, L., ve Mirenda, P. (2006). Effects of Video Modeling and Video Feedback on Peer-Directed Social Language Skills of a Child with Autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 8(2), 106-118.
- Mason, R. A., Davis, H. S., Ayres, K. M., Davis, J. L., ve Mason, B. A. (2016). Video Self-Modeling for Individuals with Disabilities: A Best-Evidence, Single Case Meta-Analysis. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 28(4), 623-642.
- Mason, R. A., Ganz, J. B., Parker, R. I., Burke, M. D., ve Camargo, S. P. (2012). Moderating Factors of Video-Modeling with other as Model: A Meta-Analysis of Single-Case Studies. *Research in Developmental Disabilities*, 33(4), 1076-1086.
- Mechling, L. C., ve Ortega-Hurndon, F. (2007). Computer-Based Video Instruction to Teach Young Adults with Moderate Intellectual Disabilities to Perform Multiple Step, Job Tasks in a Generalized Setting. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 42(1), 24-37.
- Mechling, L. C., Gast, D. L., ve Fields, E. A. (2008). Evaluation of a Portable Dvd Player and System of Least Prompts to Self-Prompt Cooking Task Completion by Young Adults with Moderate Intellectual Disabilities. *Journal of Special Education*, 42, 179-190.
- Mechling, L. C., ve Swindle, C. O. (2013). Fine and Gross Motor Task Performance When Using Computer-Based Video Models by Students with Autism and Moderate Intellectual Disability. *The Journal of Special Education*, 47(3), 135-147.
- Mechling, L. C., Ayres, K. M., Foster, A. L., ve Bryant, K. J. (2013). Comparing the Effects of Commercially Available and Custommade Video Prompting for Teaching Cooking Skills to High School Students with Autism. *Remedial and Special Education*, 34, 371-383.
- Mechling, L. C., Gast, D. L., ve Gustafson, M. R. (2009). Use of Video Modeling to Teach Extinguishing of Cooking Related Fires to Individuals with Moderate Intellectual Disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 67-79.
- Mechling, L., ve Savidge, E. (2011). Using a Personal Digital Assistant to Increase Completion of Novel Tasks and Independent Transitioning by Students with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41, 687-704.
- Mechling, L.C., (2004). Effects of Multimedia, Computer-Based Instruction on Grocery Shopping Fluency. *Journal of Special Education Technology*, 19, 23-34.

- National Autism Center-NAC. (2015). Findings and Conclusions: National Standards Project, Phase 2. 19 Şubat 2020 Tarihinde <https://www.nationalautismcenter.org/national-standards-project/phase-2/> Adresinden Erişilmiştir.
- National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders-NPDC. *What are Evidencebased Practices?* 19 Şubat 2020 Tarihinde <https://autismpdc.fpg.unc.edu/evidence-based-practices> Adresinden Erişilmiştir.
- Nikopoulos, C. K., ve Keenan, M. (2004). Effects of Video Modeling on Social Initiations by Children with Autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 37(1), 93-96.
- Odom, S. L., Bratlinger, E., Gersten, R., Horner, R. H., Thompson, B., ve Harris, K. R. (2005). Research in Special Education: Scientific Methods and Evidence-Based Practices. *Exceptional Children*, 71, 137-148.
- Ozen, A., Batu, S., ve Birkan, B. (2012). Teaching Play Skills to Children with Autism through Video Modeling: Small Group Arrangement and Observational Learning. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 47(1), 84-96.
- Richter, S., ve Test, D. (2011). Effects of Multimedia Social Stories on Knowledge of Adult Outcomes and Opportunities among Transition-Aged Youth with Significant Cognitive Disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 46, 410-424.
- Schreibman, L., Whalen, C., ve Stahmer, A. C. (2000). The Use of Video Priming to Reduce Disruptive Transition Behavior in Children with Autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2(1), 3-11.
- Snell, M. E. (2007). Advances in Instruction. in S. L. Odom, R. H. Horner, M. E. Snell & J. Blacher (Eds.), *Handbook of Developmental Disabilities* (Pp. 249-268). NY: The Guilford Press.
- Shukla-Mehta, S., Miller, T., ve Callahan, K. J. (2010). Evaluating the Effectiveness of Video Instruction on Social and Communication Skills Training for Children with Autism Spectrum Disorders: A Review of the Literature. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities*, 25(1), 23-36.
- Tekin-İftar, E. (2012). *Eğitim ve Davranış Bilimlerinde Tek Denekli Araştırmalar*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları: Ankara.
- Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2016). *Özel Eğitimde Yanlızsız Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Vize Yayıncılık.

- Van Laarhoven, T., ve Van Laarhoven-Myers, T. (2006). Comparison of Three Video-Based Instructional Procedures for Teaching Daily Living Skills to Persons with Developmental Disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 365-381.
- Whitcomb, S. A., Bass, J. D., ve Luiselli, J. K. (2011). Effects of a Computer-Based Early Reading Program (Headsprout) on Word List and Text Reading Skills in a Student with Autism. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 23, 491-499.
- Wilson, K. P. (2013). Teaching Social-Communication Skills to Preschoolers with Autism: Efficacy of Video Versus in Vivo Modeling in the Classroom. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(8), 1819-1831.
- Wong, G., Greenhalgh, T., Westhorp, G., Buckingham, J., ve Pawson, R. (2013). RAMESES Publication Standards: Realist Syntheses. *BMC Medicine*, 11(1). Doi:10.1186/1741-7015-11-21.
- Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, vd. (2015). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 1951-1966. Doi:10.1007/S10803-014-2351-Z.
- Yanardağ, M., Akmanoğlu, N., ve Yılmaz, İ. (2013). The Effectiveness of Video Prompting on Aquatic Play Skills for Children with Autism. *Disability and Rehabilitation*, 35(1), 47-56. Doi: 10.3109/09638288.2012.687030.
- Yavuz, M., ve Şafak, P. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Ev İçi Becerilerin Öğretiminde Videoyla Model Olma ile Videoyla İpucu Yöntemlerinin Etkililiğinin ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 341-365.
- Yücesoy-Özkan, S., Gülboy, E., ve Kaya, F. (2018). Teaching Children with Intellectual Disabilities through Video Prompting: Smartphone vs. Tablet. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 10(1), 32-48. Doi: 10.20489/Intjecse.454433.

Araştırma Makalesi / Research Article

**SEYİT ONBAŞI'NIN ÇANAKKALE
SAVAŞLARINDAKİ ROLÜNE YÖNELİK
ÖĞRENCİLERİN VE ÖĞRETMEN
ADAYLARININ METAFORİK ALGILARI:
BOYLAMSAL BİR ARAŞTIRMA¹
Students and Pre-Service Teachers'
Metaphorical Perceptions about the Role
of Seyit Corporal in The Çanakkale Battles
Wars: Longitudinal Research**

Gönderim Tarihi /Received: 25.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 26.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.694049>

Fatma TORUN*

Yasin DOĞAN**

Kamile GÜLÜM***

ÖZ: Bir kavramın benzer özelliklere sahip farklı kavramlarla ve mecazi bir yolla ifade edilmesine metafor denir. Son yıllarda bu yöntem eğitimde özellikle soyut konuları somutlaştırmak ve öğrenilenlerin kalıcılığını artırmak amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Oluşturulan metaforlar bireylerin geçmiş bilgi ve tecrübelerinden etkilenmektedir. Türk tarihinde önemli izler bırakmış kişilerin öğretilmesinde de bireylerin geçmişte yaşamış kişilere ilişkin düşünceleri ve zihin dünyalarındaki anlamlandırmaları oluşturdukları metaforlar aracılığıyla tespit edilebilir. Seyit Onbaşı Türk tarihinde özellikle Çanakkale Savaşı'nda gösterdiği üstün başarı açısından önemli bir tarihi şahsiyettir. Bu çalışmanın amacı Adıyaman'da eğitim gören sosyal bilgiler, sınıf ve tarih öğretmen adaylarının ve 8. ve 12. sınıf öğrencilerinin Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforları tespit etmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüş olup çalışma verileri metafor formu ile toplanmıştır. Metafor formunda toplanan veriler kullanılarak öğrencilerin ve öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı'ya ilişkin algıları betimlenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma betimsel tarama desenine uygun tasarlanmıştır. Toplanan veriler araştırmacılar tarafından içerik analizi ile analiz edilmiştir.

¹ Bu çalışmanın bir kısmı "Millî Mücadelenin 100. Yılında Kuvayı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyumu (19-22 Eylül 2019)" nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın verileri 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz döneminde toplandığından etik kurul izni bulunmamaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, ftorun@adiyaman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2701-7377>

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, yasind@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1155-2105>

*** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, kgulum@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5564-0783>

Yapılan analizler sonucunda benzer metaforlara ilişkin kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler “Güç, Koruyucu/Kurtarıcı, Olağanüstülük, Fedakârlık, Umut ve Diğer” temaları altında toplanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda öğretmen adaylarının 12. ve 8. Sınıf öğrencilerine göre daha fazla metafor oluşturdukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyit Onbaşı, Çanakkale Zaferi, Metafor, Öğretmen Adayı, Öğrenci, Biyografi.

ABSTRACT: Metaphor, which is explained as a way of expressing a concept with different concepts with similar features and in a figurative way is called a metaphor. In recent years, this method has been used frequently in education to embody abstract issues and to increase the permanence of education. Metaphors are influenced by individuals' past knowledge and experience. In the teaching of Turkish history, metaphor method is used to determine the views of students about people who lived in the past. Seyit Onbaşı is an important historical figure in Turkish history, especially in terms of its superior success in the Çanakkale victory. The aim of this study is to determine the metaphors about Seyit corporal formed by social studies, primary school, history pre-service teachers, 8th grade secondary school students and 12th grade students being educated in Adıyaman. The study was carried out with the qualitative research method and the study data were collected with the metaphor form. Using the data collected in the metaphor form, students and pre-service teachers' perceptions about Seyit Onbaşı were tried to be described. In this respect, the study is designed in accordance with the descriptive model. The collected data were analyzed by the researchers using content analysis. As a result of the analyzes, categories related to similar metaphors were created. These metaphors were gathered under the themes of “Power, Protector / Savior, Extraordinaryness, Sacrifice, Hope and Other”. As a result, it was revealed that pre-service teachers formed more metaphors than 12. high school and 8. middle school students.

Keywords: Corporal Seyit, Çanakkale Victory, Metaphor, Pre-Service Teacher, Student, Biography.

GİRİŞ

Çanakkale kara ve deniz savaşları Türk tarihinin en şanlı zaferlerinden biridir. Bu şanlı zafer sadece Türk tarihinde değil savaşa dahil olan diğer ülkelerin de tarihinde derin izler bırakmıştır. İtilaf devletleri bu cepheyi açarak önce Çanakkale boğazını geçmeyi ve böylece İstanbul'u daha kolay işgal etmeyi planlamışlardır. Böylelikle hasta adam olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe vuracak aynı zamanda müttefikleri Rusya'ya kolayca yardım götürebileceklerdi. Ancak savaşın seyri İtilaf devletlerinin planladıkları gibi gitmemiş ve 19 Şubat 1915 tarihinde başlayan Çanakkale Deniz Harekâtı 18 Mart 1915 tarihinde Türklerin şanlı zaferiyle sonuçlanmıştır (Gök, 2014). O güne kadar kolayca geçilebileceği düşünülen boğazlarımızın geçilemez olduğu anlaşılmış ve bu durum veciz bir söz haline dönüşen “Çanakkale geçilmez”

ifadesi ile tarihteki yerini almıştır (Taşkiran, 2009). Milli mücadelenin kazanılmasında da önemli bir yeri olan bu zafer savaşa dahil olan ve olmayan pek çok ülkenin basınında yer bulmuştur (Sarıkoyuncu ve Sarıkoyuncu Değerli, 2009). Bu açıdan Çanakkale Savaşı mazlum ülkelere kendi bağımsızlık zaferlerini kazanma konusunda ilham olmuş, düşman ülkelere ise korku salmıştır. Ancak bu zaferin kazanılması çok da kolay olmamıştır. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği yüzbinlerce genç fidanın şehit düştüğü buna rağmen savaş boyunca güçlü bir direnç gösterilen destanlaşmış bir savaştır. Bu savaşın kazanılmasında askeri gücün yanı sıra vatan sevgisi ile üstün başarılar göstermiş pek çok kahramanın önemli rolü bulunmaktadır. Seyit Onbaşı da savaşın gizli kahramanlarından biridir. Koca Seyit Çanakkale Savaşında gösterdiği cesaret ve kahramanlığıyla tarihe geçmiştir.

Seyit Onbaşı 1889'da Balıkesir'in Havran ilçesine bağlı Çamlık Köyü'nde doğmuştur. Çiftçi bir ailenin oğlu olan Seyit, çocukluğundan beri gürbüz yapısı ve pehlivan görüntüsü ile dikkat çekmiş ve bu görüntüsünden dolayı ona "Koca" lakabı takılmıştır. Koca Seyit 1909 yılında askere alınmış ve üç yıllık askerken 1912'de Balkan Savaşları başlamış ve birliği ile birlikte bu savaşa katılmıştır. Balkan savaşlarından sonra terhis edilmemiş Çanakkale cephesine görevlendirilmiştir. Koca Seyit'in adını yaptığı kahramanlıkla tarihe yazdıran ise Çanakkale Savaşı olmuştur. Seyit Onbaşı, Çanakkale cephesinde Rumeli yakasındaki Mecidiye tabyasında topçu eri olarak görevlendirilmiştir (Özdemir, 2015). Mecidiye tabyası 18 Mart 1915'te İngilizlerin Ocean zırhlısı tarafından ateş altına alınmıştı ve bu zırhlı hiç durmadan cepheyi bombalıyordu. Bu bombardıman sırasında burada görev yapan erlerden bir kısmı sipere sığınmış, bir kısmı şehit olmuş bir kısmı ise yaralanmıştır. Balıkesirli Koca Seyit bombardımanda yaralanmış ancak yine de ayağa kalkabilmiştir. Seyit, düşman gemilerinin karaya iyice yaklaştığını, bataryadaki topların ise zarar gördüğünü fark etmiştir. Toplardan biri sağlamdır, ancak onu da mermi ağzına götüren vinç arızalanmıştır. Koca Seyit 215 okkalık (yaklaşık 275 kg) mermiyi tek başına sırtlanıp namluya sürmüştür. Seyit Onbaşı'nın namluya sürdüğü mermi Ocean zırhlısının dümenine isabet etmiş ve zırhlı ağır hasar almıştır. Bu olaydan sonra Çanakkale'deki birliğin komutanı Cevat Paşa, Seyit Onbaşı'nın yaptığı kahramanlığın duyurulması için mermi sırtındayken fotoğrafının çekilmesini istemiştir. Ancak Seyit Onbaşı kaç kez denemesine rağmen top mermisini kaldıramamıştır. Bunun üzerine bu kahramanlığın ölümsüzleştirilmesi için tahtadan bir top mermisi hazırlanmış ve Seyit Onbaşı'nın günümüze ulaşan resmi çekilmiştir (Taşkiran, 2009). Seyit Onbaşı'nın adını tarihe yazdıran olay kısaca böyledir. Seyit Onbaşı 1918'de köyüne dönmüş ve mesleği olan ormancılık ve kömürcülüğe devam etmiştir. 1934 yılındaki soyadı kanunu ile "Çabuk" soyadını alan Seyit Onbaşı 1939 yılında hayatını kaybetmiştir (Özdemir, 2015).

Sonuç olarak Seyit Onbaşı Çanakkale Savaşı'nın dönüm noktalarından birine imza atmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi gerek Çanakkale Savaşı'nın gerekse Milli mücadele dönemindeki diğer savaşların kazanılmasında Seyit Onbaşı ve onun gibi birçok gizli kahramanın rolü büyüktür. Hiç şüphesiz bu kahramanların tarih öğretiminde hak ettikleri yeri almaları da önemli bir konudur. Çünkü tarih konularının öğretiminde temel amaçlardan biri de “*milli kimliğin oluşmasında ortak tarihin rolünü kavrayarak kültürel ve tarihi mirasa sahip çıkan bireyler yetiştirmektir*” (MEB, 2018). Bu kahramanların bağımsızlık yolunda yapmış oldukları fedakarlıklar ön plana çıkarılarak programın yetiştirmeyi hedeflediği bireylerin yetişmesine katkıda bulunulabilir. Ancak yapılan araştırmalar Seyit Onbaşı'nın yapmış olduğu gibi pek çok kahramanlıklara sahne olmuş Çanakkale savaşına tarih öğretim programlarında yeterince yer verilmediğini ortaya çıkarmıştır (Aslan, 2017). Turan (2015) Türkiye’de 1985-2015 yılları arasında tarih konularını kapsayan öğretim programlarını ve ders kitaplarında Çanakkale savaşlarının ele alınış şeklini incelemiştir. Çalışma sonucunda gerek öğretim programlarında gerekse ders kitaplarında bu savaşın daha çok askeri ve siyasi boyutunun ele alındığını ve M. Kemal’in savaşın gidişatı üzerindeki etkisine yer verildiğini tespit etmiştir. Savaşın bu kadar dar kapsamlı ele alındığı öğretim programlarında savaşın gizli kahramanlarına hak ettikleri ölçüde yer verilmemiştir. Bu kahramanlar daha çok roman, şiir veya öykü gibi edebi ürünlerde kendilerine yer bulabilmişlerdir. Seyit Onbaşı'nın da yapmış olduğu kahramanlık pek çok edebi üründe yer almaktadır (Yılmaz, 2017).

Bu kahramanların öğretim programı ve ders kitaplarındaki görünürlükleri öğrencilerin bu kahramanlara yönelik algı oluşturmalarında önemlidir. Çünkü öğrencilerde bu kahramanlara ilişkin oluşacak algı milli kimlik ve bilincin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar geçmişteki tarih öğretim programlarında Çanakkale Savaşındaki kahramanların başarıları bu amaçla kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. (Gençoğlu, 2016). Bu kapsamda öncelikle öğrencilerin bu kahramanlara yüklemiş oldukları anlam ve onlarla ilgili sahip oldukları algının belirlenmesi gerekir. Metafor bu algının belirlenmesinde etkili yöntemlerden biridir. Son yıllarda eğitim alanında bireylerin bir kişi, olay veya olguya yönelik görüşlerini belirlemede metafor yöntemi sıkça kullanılmaktadır. Metafor, “bir şeyi diğerine göre anlamak ve deneyimlemek” şeklinde tanımlanabilir (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar genellikle olaylar, kavramlar ve süreçler arasındaki benzerliği etiketlemek için kullanılırlar. Lakoff ve Johnson (1980) metaforun şiirsel hayal gücünün ve retorik gelişiminin bir aracı olarak dilsel bir unsur olarak çoğu insan tarafından sıkça kullanıldığını belirtmiştir. Ancak metaforun sadece dilsel bir unsur olmadığını günlük yaşamda düşünce ve eylemde de insanların metaforu (bilinçli veya bilinçsiz) yaygın olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Luke (2004) metaforların farklı rollere sahip olduğunu

ifade etmiştir. Bir metaforun bazen duygusal bir bağ, bazen kurucu bir güç aracı, bazen ise kısıtlayıcı bir unsur olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. İnsan günlük yaşam içerisinde farkında olarak veya olmayarak pek çok metafor kullanır.

Metaforun günlük yaşamda pek çok kullanım amacı vardır. Örneğin insan algısının hangi yönde ilerlediğini belirlemek için metafor kullanılır ve bu durum bireyin çevresini nasıl algıladığı ile ilgili ipuçları içerir. Bireylerin oluşturdukları metaforlar sayesinde o kişilerin metafor oluşturdukları konuya ilişkin inançları ile ilgili bilgi sağlar (Tannehill ve MacPhail, 2014). İnsanlar soyut kavramlara hakim olabilmek için onları somutlaştırma yoluna gider ve metaforu kullanır (Forceville, 2006). Metaforlar, bilmediğimiz konseptleri ve şeyleri anlamamızı sağlar, ama aynı zamanda bu kavramlara ve şeylere cevap verme şeklimizi yapılandırır (Markham, 2003). Kalyoncu (2012) ise kişisel algıları ortaya çıkarmada metaforun iyi bir araç olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca metaforun önemli işlevlerinden biri de öğrencinin öğrendiği bilgileri önceki bildiklerine bağlayarak daha fazla akılda tutmasına yardımcı olmasıdır (Arslan ve Bayrakçı, 2006). Sonuç olarak metafor eğitimde öğrencilerin bir olay, olgu, kavram veya tarihi şahsiyete ilişkin algılarını belirlemede oldukça etkili bir yöntemdir.

Çanakkale Savaşı ile adını tarihe yazdıran Seyit Onbaşı ile ilgili literatür tarandığında doğrudan bu kahraman ile ilgili yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış, bazı çalışmalarda kısmen değinildiği belirlenmiştir (Sarıkoyuncu ve Sarıkoyuncu Değerli, 2009; Taşkıran, 2009; Gök, 2014; Özdemir, 2015; Gençoğlu, 2016; Yılmaz, 2017). Yukarıda da belirtildiği gibi öğrencilerde milli kimliğin oluşmasında savaş kahramanlarına yükledikleri anlamların önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının ve öğrencilerin (ortaokul ve lise) Çanakkale Deniz Savaşı kahramanlarından Seyit Onbaşı ile ilgili sahip oldukları algıya ilişkin oluşturdukları metaforları belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir.

1. Katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforlar öğrenim gördükleri kademeler açısından nasıldır?

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüş ve metafor formu oluşturularak katılımcılardan veri toplanmıştır. Morgan (1986) metaforların "bir durumu betimleme ve bir süreci hızlandırma veya iyileştirme" gibi iki temel amacının olduğunu ifade etmiştir (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada öğrenci ve öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı'ya ilişkin algıları metaforlar aracılığı ile betimlenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma betimsel tarama desenine uygun kurgulanmıştır.

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını Adıyaman il merkezinde öğrenim gören ortaokul ve lise öğrencileri ile öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcılardan 285'i 8. Sınıf ortaokul öğrencilerinden, 213'ü 12. Sınıf lise öğrencilerinden ve 263'ü öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Öğretmen adayları Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenliği programlarında öğrenim gören, ayrıca tarih bölümü mezunu ve bu üniversitede formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarını kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması

Katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili sahip oldukları algıya ilişkin oluşturdukları metaforları belirlemek için metafor formu hazırlanmıştır. Hazırlanan formda "Seyit Onbaşı .....gibidir. Çünkü;....." şeklinde bir ifade kullanılmış ve katılımcılardan bu ifadeyi Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metafor ve açıklaması ile tamamlamaları istenmiştir. Araştırmacılar, birçok alan veya konu ile ilgili metafor çalışmaları yapabilirler. Ancak oluşturulan metaforların anlam kazanması ve daha kolay yorumlanabilmesi açısından mutlaka oluşturulan metaforların "neden"inin sorgulanması gerekir. Çünkü her birey benzer metafora farklı bir anlam yükleyebilir ve bu durum oluşturulan metaforların gücünü etkiler (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yukarıda da belirtildiği gibi metaforlar, olaylar, kavramlar ve süreçler arasındaki benzerliği etiketler. Lakoff ve Johnson'a (1980) göre, düşüncemizi kontrol eden kavramlar aynı zamanda algıladıklarımızı, dünyada nasıl dolaştığımızı ve insanlarla nasıl ilişki kurduğumuzu da yapılandırmaktadır. Bu açıdan bu çalışmada öğrencilerin ve öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı'ya yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak için metafor tekniği kullanılmıştır. Böylece katılımcıların Seyit Onbaşı'ya ilişkin algılarının farklı boyutları da belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların metafor kavramını daha iyi anlamalarını ve farklı metaforlar oluşturmalarını sağlamak için metafor formunda kavram açıklanmış ve çalışma konusundan farklı birkaç metafor örneğine yer verilmiştir.

Verilerin analizi

Katılımcıların Seyit Onbaşı'ya ilişkin hazırlamış oldukları metaforlar içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada tematik kodlama yaklaşımı benimsenerek analiz yapılmıştır. Bunun için öncelikle oluşturulan tüm metaforlar bilgisayara aktarılmış ve katılımcıların oluşturdukları metaforlara ilişkin "neden"lere göre metaforlar kodlanmıştır. Kodlama işlemi önce veri setinin bir kısmına uygulanmış ve ortaya çıkan kodlara göre diğer metaforların kodlama işlemi tamamlanmıştır. Tematik kodlama yaklaşımında verilerin tamamı kodlanabileceği gibi kodlama işlemi belli bir bölümde de yapılabilir (Robson, 2015). Daha sonra aynı etiketteki kodlar bir tema altında gruplandırılmıştır.

Analiz süreci sonunda katılımcıların oluşturdukları metaforlar altı tema altında toplanmıştır. Bu temalar;

1. Güç: Bu tema altında oluşturulan metaforlarda daha çok Seyit Onbaşı'nın 215 okkalık mermiyi kaldırmak için kullandığı fiziksel güce atıfta bulunulmuştur. Çevresine göre daha güçlü kişiler, canlılar, varlıklar veya kavramlar metafor olarak kullanılmıştır.
2. Kurtarıcı/Koruyucu: Katılımcılar bu tema ile ilgili bireyleri çevreden gelebilecek olası tehlikelere karşı koruyan veya bu tehlikeli durumdan kurtarıp çıkararak kişi, varlık veya durumları metafor olarak kullanmışlardır.
3. Fedakârlık: Bu temada Seyit Onbaşı'nın savaş esnasında her türlü güçlüğe göğüs gererek kendini vatani için feda etmeyi göze almasına ilişkin metaforlar oluşturulmuş. Katılımcılar bu tema ile ilgili daha çok kişileri (anne, baba...) metafor olarak kullanmışlardır.
4. Olağanüstülük: Bu tema altında da katılımcılar "güç" temasında olduğu gibi Seyit Onbaşı'nın fiziksel gücüne atıfta bulunmuş ancak bu fiziksel gücün olağanüstü bir güç olabileceğini ifade eden metaforlar oluşturmuşlardır.
5. Umut: Seyit Onbaşı'nın düşman gemisini batırmasının savaşın seyri- ni değiştirdiğine ve diğer milletlere umut olduğuna ilişkin metaforlar oluşturulmuştur.
6. Diğer: Metafor olarak kabul edilen ancak diğer temalarla ilişkisi olmayan metaforlar bu başlık altında toplanmıştır.

Bunlar dışında metaforik bir anlam içermeyen kavram ve tanımlar belirlenmiş ve bunlar temalardan çıkarılmıştır. Analizler araştırmacıların ortak katıldığı toplantılarda görüş birliği sağlanarak yapılmıştır. Görüş birliği sağlanamayan metaforlarda iki araştırmacının hemfikir olduğu metaforlar aynı temada toplanmıştır. Çalışmada aynı isimli bazı metaforlar farklı temalarda yer almıştır. Bunun temel nedeni ise aynı kavrama katılımcılardan bazılarının farklı anlamlar yüklemiş olmasıdır.

BULGULAR

Araştırmanın ilk alt problemi "Katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?" şeklindedir. Bu kapsamda katılımcıların oluşturdukları benzer metaforlar kodlanmış ve temalara ayrılmıştır. Katılımcıların oluşturdukları metaforlar "Güç, Kurtarıcı/koruyucu, Fedakârlık, Olağanüstülük, Umut ve Diğer" temaları altında toplanmıştır. Bu alt probleme ait bulgular her

eğitim düzeyinde kaç farklı metafor oluşturulduğu ve oluşturulan metaforların toplam frekans sayısının ne kadar olduğunun incelenmesiyle elde edilmiştir. Elde edilen bulgular her tema için bir tablo hazırlanarak sunulmuştur. Bu kapsamda en fazla metaforun Güç teması ile ilgili oluşturulduğu belirlenmiştir. Güç teması ile ilgili oluşturulan metaforlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Güç Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans	Lise 12. Sınıf		Ortaokul 8. Sınıf		
	Metaforlar	f	Metaforlar	f	Metaforlar	F
Güç	Aslan	11	Aslan	13	Aslan	21
	Halterci	5	Vinç	8	Dağ	7
	İman	4	Halterci	4	Vinç	6
	Dağ	4	Çelik	4	Çelik	5
	Vinç	3	Kardelen	2	Dünya	4
	Demir	3	Kale	2	Pehlivan	3
	Silgi	2	Güneş	2	Halterci	3
	Gülle	2	Çınar ağacı	2	Keççe	3
	Bedir aslanı	2	Galatasaray takımı	2	Yıldırım	2
	Koca çınar	2	Batmak üzere olan gemi kaptanı	2	Cesaret abidesi	2
	Olimpiyat şampiyonu	2	Özgürlüğe uçan kartal	1	Kale	2
	Hz. Hamza	2	Kalp	1	Ağaç	2
	Azrail	1	Dağ	1	Helikopter	2
	Helikopter pervanesi	1	Hamal	1	Şimşek	1
	Füze	1	Sahabe	1	Kaplumbağa	1
	Savaş makinası	1	Hz. Hamza	1	At	1
	Deli cesareti	1	Makinalı tüfek	1	Terazi	1
	Azim	1	Taş	1	Gök gürültüsü	1
	Şimşek	1	Öğretmenim	1	Okyanus	1
	Bükülmez bilek	1	Güç birliği	1	Fil	1
	Diyarbakır surları	1	Türk tankı	1	Balon	1
	Ayak	1	Vezire dönüşen piyon	1	Çekici	1
	Telefon bataryası	1	Salyangoz	1	Mancınık	1
	Kartal	1	Kaplumbağa	1	Sağlam temel	1
	Kaplumbağa	1			Hz. Ömer	1
	Ahmet Kaya	1			Mandal	1
	Acı	1			Araba	1
	Tank	1			Dövüşçü	1
	Kardelen	1				
	Toplam	29	59	24	65	28

Katılımcılar tarafından Güç teması ile ilgili oluşturulan metaforlar Tablo 1’de sunulmuştur. Bu tema ile ilgili en fazla metafor çeşidini öğretmen adayları (29) ve ortaokul öğrencileri (28) oluşturmuştur. Lise öğrencileri ise (24) çeşit metafor oluşturmuştur. Ancak metaforların frekans sayısı incelendiğinde ortaokul

öğrencilerinin (f=77) en fazla metafor oluşturan grup olduğu belirlenmiştir. Bu tema ile ilgili lise öğrencilerinin f=65, öğretmen adaylarının ise f=59 metafor oluşturdıkları belirlenmiştir. Güç teması ile ilgili oluşturulan metaforların açıklamaları incelendiğinde öğrencilerin Seyit Onbaşı'nın fiziki özelliklerini ve kas kuvvetini düşünerek bu metaforları oluşturdıkları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerinin Seyit Onbaşı ile ilgili algılarının daha çok onun fiziki gücü üzerinde odaklandığı, bu açıdan diğer gruplara göre bu tema ile ilgili daha fazla metafor oluşturdıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu tema altında her üç grup da frekans sayısı açısından en fazla “aslan” metaforunu kullanmışlardır. Ortaokul öğrencilerinden 21'i, lise öğrencilerinden 13'ü, öğretmen adaylarından ise 11'i aslan metaforunu kullanmıştır. Ayrıca “halterci ve vinç” metaforları her üç grupta da metafor olarak kullanılırken, “çelik ve tank” kavramları da en az iki grup tarafından metafor olarak kullanılmıştır. Katılımcıların bu tema ile ilgili oluşturdıkları metaforların açıklamalarına ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

“Seyit Onbaşı **vinçe** benzer. Çünkü vinçler tuttuğunu kaldırır. Seyit Onbaşı ise o kadar ağır bir şeyi yaralı olarak kaldırmıştır. Seyit Onbaşı **mandala** benzer. Çünkü kendinden ağır şeyleri taşır mandal. Kıyafetleri falan taşır, tıpkı Seyit Onbaşı gibi. Seyit Onbaşı **kaleye** benzer. Çünkü kale dimdik ve dayanıklı bir yapıya sahiptir. Seyit Onbaşı da normal bir insanın taşıyamayacağı çok ağır mermileri o anki hırsıyla taşımış ve sonuç olarak düşmanın karşısına dikilmiştir. (Ortaokul)

“Seyit Onbaşı **halterciye** benzer. Çünkü halterci nasıl ağır bir şeyi kaldırıyorsa Seyit Onbaşı da top mermisini kaldırdığı için halterciye benzer. Seyit Onbaşı **vezire dönüşen piyona** benzer. Çünkü savaşın ortasında tam düşmana karşı yenilmişken belki de küçük bir piyon olan Seyit Onbaşı bir anda ağır bir mermiyi kaldırıp savaşı kendi lehimize çevirmiştir. Seyit Onbaşı **kardelene** benzer. Çünkü o, zor durumda kurtuluşu sağlayan biridir. Aynı kardelenin o kadar karın altından çıkıp sert, rüzgârlı, fırtınalı havada dimdik durduğu gibi. (Lise)”

“Seyit Onbaşı **aslana** benzer. Çünkü aslan güçlü kuvvetlidir, Seyit Onbaşı da kaldırdığı mermiyle bir aslan gibi güçlü olduğunu göstermiştir. Seyit Onbaşı **dağa** benzer. Çünkü dağa ne kadar yük yüklersen yükü bana mısın demiyor, taşıyor. Seyit Onbaşı da içindeki inancı sayesinde bana mısın demedi. Seyit Onbaşı **kartala** benzer. Çünkü kartala uzaktan baktığın zaman güçlü olduğu tam anlaşılmaz. Ama tuttuğu hayvanları indirir. Avını kaçırmadan yer. O zaman insan irkilir. (Üniversite)”

Katılımcıların oluşturdıkları metaforlar temalara ayrıldığında en fazla metaforun yer aldığı ikinci tema Kurtarıcı/Koruyucu kategorisi olmuştur. Bu temaya ilişkin oluşturulan metaforlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların Kurtarıcı/Koruyucu Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans	Lise 12. Sınıf	Ortaokul 8. Sınıf				
Kurtarıcı/ Koruyucu	Metaforlar	f Metaforlar	f Metaforlar				
	Hızır	9 Zırh	2 Hızır				
	Cankurtaran	3 Can yeleği	1 Çatı				
	Doktor	2 Antibiyotik	1 Panzer				
	Hayat kurtarıcı	1 M. Kemal Atatürk	1 Cankurtaran				
	Tuz	1 Yiğit	1 Ejderha				
	Kurtarıcı bot	1 Beyaz atlı prens	1 Ağabey				
	Oksijen	1 Doktor	1 Bahçıvan				
	Belkemiği	1 Joker	1 Yüksek duvar				
	Alex	1 İlaç	1 Sonbahar				
	İlaç	1 Son yazılıya çalışan öğrenci	1				
	Direk	1 Savunma oyuncusu	1				
	Yaser Arafat	1 Forvet	1				
	Hastalığa direnen hücre	1 Bruno Alves	1				
	Okçu	1 Nokta	1				
	Son dakika golü	1 İpucu	1				
		Altın vuruş	1				
	Toplam	15	26	16	17	9	12

Katılımcıların Kurtarıcı/Koruyucu teması ile ilgili oluşturulan metaforlar Tablo 2'de gösterilmiştir. Katılımcıların bu tema ile ilgili oluşturdukları metaforlarda Seyit Onbaşı'nın savaşın seyrini değiştirerek milletin kurtarıcısı olduğuna vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu tema ile ilgili en fazla metafor çeşidini lise öğrencileri (16) ile öğretmen adayları (15) oluşturmuştur. Frekans sayısı açısından ise en fazla metaforu öğretmen adayları (26) oluştururken, en az metaforu ortaokul öğrencilerinin (12) oluşturduğu belirlenmiştir. Bu tema ile ilgili hem metafor çeşidi açısından (9) hem de frekans sayısı açısından (12) en az metaforu ortaokul öğrencilerinin oluşturduğu belirlenmiştir. Bu bulgu ortaokul öğrencilerinin diğer gruplara göre Seyit Onbaşı'nın Çanakkale Savaşı'nın seyrini etkilemesi açısından yeterli bilgiye sahip olmadıkları için bu tema ile ilgili metafor oluşturmada zayıf kaldıkları şeklinde yorumlanabilir. Öğretmen adayları bu tema ile ilgili en fazla "Hızır (f=9)", lise öğrencileri "zırh (f=2)", ortaokul öğrencileri ise yine "Hızır (f=2)" metaforlarını oluşturmuşlardır. Ayrıca "doktor, ilaç ve cankurtaran" metaforları en az iki grupta metafor olarak kullanılmıştır. Bu temaya ilişkin öğrenci ve öğretmen adaylarının oluşturdukları metafor örnekleri aşağıda yer almaktadır.

"Seyit Onbaşı **Hızır'a** benzer. Hızır nasıl ki beklenmeyen bir anda ortaya çıkıp insanları çaresizlikten kurtarıyorsa, Seyit Onbaşı da umutların bittiği anda ortaya çıkmıştır. Seyit Onbaşı **bahçıvana** benzer. Çünkü bahçıvan nasıl ki bitki-

leri koruyorsa Seyit Onbaşı da vatani korumuştur. Seyit Onbaşı bir **çatıya** benzer. Çünkü nasıl ki bir çatı evi koruyorsa Seyit Onbaşı da bu vatani korumak, kurtarmak için o mermiyi bizim için kaldırmıştır. (Ortaokul)

“Seyit onbaşı ameliyathanede elinde neşter tutan bir **doktora** benzer. Çünkü Seyit Onbaşı zor olan bir şeyi yaparak onca insanın canını kurtarmıştır. Seyit Onbaşı **antibiyotiğe** benzer. Çünkü tam vücudun zayıf düştüğü anda onu alırız. Seyit Onbaşı **beyaz atlı preNSE** benzer. Çünkü her masalda olduğu gibi gelip bizi o cehennemden kurtaran kişi olduğu için. (Lise)”

“Seyit Onbaşı **tuza** benzer. Çünkü her yemekte tuz olmazsa olmazlardan olduğu gibi Çanakkale Seyit Onbaşı'sız olmaz. Seyit Onbaşı **son dakika golü** gibidir. Çünkü tam maçı kaybettik derken oyunun kaderini değiştirir. Seyit Onbaşı'nın son dakikalarda savaşın kaderini değiştiren mermisi gibi. Seyit Onbaşı **ilaca** benzer. Çünkü ilaçlar nasıl ki vücuttaki mikropları öldürüp, hastalığı giderirse Seyit Onbaşı da o günkü koşullarda tam tesirli bir ilaç etkisi göstererek düşman gemilerini batırıp milletin kurtulmasına etki etmiştir. (Üniversite).”

Katılımcıların oluşturdukları metaforlar temalara ayrıldığında en fazla metaforun yer aldığı üçüncü tema Olağanüstülük kategorisi olmuştur. Bu temaya ilişkin oluşturulan metaforlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların Olağanüstülük Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans		Lise 12. Sınıf		Ortaokul 8. Sınıf		
	Metaforlar	f	Metaforlar	f	Metaforlar	f	
Olağanüstülük	Atom karınca	9	Atom karınca	10	Atom karınca	20	
	Süper kahraman	7	Süper kahraman	5	Süper kahraman	6	
	Masal kahramanı	5	Hulk	3	Dev bir ordu	3	
	Mucize	4	Rambo	2	Robot	2	
	Demirden sırt	2	Dev	2	Dev	1	
	Efsane	2	Tek kişilik ordu	2			
	Siper	1	Destan	1			
	Evliya	1	Herkül	1			
	Sihirli ok	1	Mancınık	1			
	Temel reis	1	Mucize	1			
	Herkül ve Rüstem	1					
	Destan	1					
	Rüya	1					
	Toplam	13	36	10	28	5	32

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların Seyit Onbaşı'ya olağanüstü kişi veya varlıklara ait özellikleri yükledikleri ve bu doğrultuda metaforlar oluşturdukları ortaya çıkmıştır. Bu tema ile ilgili metafor çeşidi açısından en fazla metaforu

öğretmen adaylarının (13) oluşturduğu, bunu lise (10) ve ortaokul (5) öğrencilerinin izlediği belirlenmiştir. Frekans sayısı açısından öğretmen adayları (f=36), ortaokul öğrencileri (f=32) ve lise öğrencileri ise (f=28) metafor oluşturmuştur. Katılımcılardan her üç grup da Seyit Onbaşı ile ilgili en fazla “atom karınca ve süper kahraman” metaforlarını oluşturmuşlardır. Bunun dışında “destan, dev, Herkül” üç gruptan ikisi tarafından ortak kullanılan metaforlar arasındadır. Çocukların yetişkinlere göre zihinsel tasarım açısından gerçek ve hayal dünyasının zaman zaman ilişkilendirildiği daha fantastik bir algıya sahip oldukları bilinmektedir. Ortaokul öğrencileri buldukları yaş itibarı ile lise öğrencilerine ve öğretmen adaylarına göre daha fazla hayal dünyasında yaşayan, olaylara daha kurgusal yaklaşan ve fantastik düşünen bir evrede yer almaktadırlar. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerinin olağanüstülük veya gerçeküstülük ile ilişkili daha fazla metafor oluşturmaları beklenirdi. Ancak bu tema ile ilgili en az metafor çeşidi oluşturan grup ortaokul öğrencileri olmuştur. Bu sonuç ortaokul öğrencilerinin fantastik düşünme evresine en yakın grup olmasına rağmen hayal güçlerinin yeterince gelişmemiş olduğunu veya metaforlarını bu zihinsel tasarım ile kurgulayamadıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, eğitim ve öğretimde öğrencilerin hayal dünyasını geliştirecek farklı öğretim teknik ve yöntemlerine yeterince yer verilmediğinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Hayal gücü yeterince gelişmeyen çocukların yaratıcı düşünme becerilerinin de bu durumdan olumsuz etkileneceği düşünülmektedir. Bu açıdan eğitim ve öğretimde “metafor” gibi farklı teknik ve yöntemlere daha fazla yer verilmesi öğrencilerin hayal dünyasını geliştirmeye katkı sağlayabilir. Olağanüstülük temasına ilişkin öğrenci ve öğretmen adaylarının oluşturdukları metafor örnekleri aşağıda yer almaktadır.

“Seyit Onbaşı **atom karınca** gibidir. Çünkü inanılmaz derecede güçlüdür. Seyit Onbaşı’yı Batman, Süpermen gibi bir **süper kahramana** benzettim. Onlar düşmanlardan kurtarıyor bizi O da yani Koca Seyit de düşmanların saldırısından kurtaran bir süper kahramandır. Seyit Onbaşı **yıkılmaz bir deve** benzer. Çünkü nasıl ki devler bir darbe alınca yıkılmıyor Seyit Onbaşı da mermiyi kaldırıncaya yıkılmadı.” (Ortaokul)

“Seyit Onbaşı **Hulk’a** benzer. Çünkü çok ağır bir şeyi kaldırdığı için çok güçlü olduğunu düşündüm ve onu Hulk’a benzettim. Seyit Onbaşı **dev bir mancınığa** benzer. Çünkü onun attığı o mermi basit bir mermi değildir. Düşman üzerine atılmış bir güldür. Onları bertaraf etmiştir. Tıpkı mancınık gibi. Seyit Onbaşı **Herkül’e** benzer. Çünkü o da Seyit Onbaşı gibi en zor anlarda yetişen güçlü biridir.” (Lise)

“Seyit Onbaşı **Herkül ve Rüstem’e** benzer. Çünkü nasıl ki Herkül ve Rüstem İran’ın ve Yunan’ın kahramanlarıdır, Seyit Onbaşı da hamiyet-i milliyenin ve

diniyesiyle tek başına bir devlete karşı koymuş ve onların yenilgiye uğramalarında önemli rol oynamışlardır. Seyit Onbaşı **rüyaya** benzer. Çünkü rüyada olması zor veya imkânsız şeyler olurken Seyit Onbaşı imkânsızı başararak 275 kg bir top mermisini kaldırmış ve imkansızı başarmıştır.” (Üniversite)

Katılımcıların oluşturdukları metaforlar temalara ayrıldığında en fazla metaforun yer aldığı dördüncü tema Fedakârlık kategorisi olmuştur. Bu temaya ilişkin oluşturulan metaforlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Katılımcıların Fedakârlık Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans		Lise 12. Sınıf		Ortaokul 8. Sınıf	
	Metaforlar	f	Metaforlar	f	Metaforlar	f
Fedakârlık	Baba	16	Baba	11	Anne	12
	Anne	11	Anne	5	Baba	4
	Öğretmen	2	Arı	1	Mermi	3
	Gemiyi kurtaran kaptan	2	Recep Tayyip Erdoğan	1	Kartal	2
	Nene Hatun	2	Kaplumbağa	1	Arı	2
	Pir	1	Gül diken	1	Kuş	1
	Rehber kuş	1	Mum	1	Aşk	1
	İtfaiyeci	1			Soma şehitleri	1
	Ulubatlı Hasan	1			Komşu	1
	Toplam	9	37	7	21	9

Elde edilen bulgulara göre bu tema ile ilgili öğretmen adayları 9 farklı metafor oluştururken bu metaforların frekans sayısı 37 olarak belirlenmiştir. Ortaokul öğrencileri de 9 farklı metafor oluştururken metaforların frekans sayısı 27 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öğretmen adayları ile ortaokul öğrencilerinin çeşit bakımından eşit sayıda metafor oluşturdukları ancak frekans sayısı bakımından öğretmen adaylarının daha fazla metafor oluşturduğu belirlenmiştir. Lise öğrencilerinin ise 7 farklı metafor oluştururken bu metaforların frekans sayısının 21 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tema ile ilgili her üç grubun da en fazla “baba ve anne” metaforlarını kullandıkları belirlenmiştir. Ancak öğretmen adayları ile lise öğrencileri “baba” metaforunu kendi gruplarında en popüler metafor olarak kullanırken, ortaokul öğrencileri en fazla “anne” metaforunu kullanmışlardır. Bu bulgu fedakârlık teması ile katılımcıların yaşları arasında bir ilişki olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü ortaokul öğrencileri diğer grupta yer alan katılımcılara göre yaş açısından daha küçük olduklarından anneleri ile ilişki ve iletişimleri daha güçlüdür. Bu kapsamda Seyit Onbaşı'nın savaşta halkı için yapmış olduğu fedakarlığı “anne” metaforu ile ifade etmiş olabilecekleri şeklinde yorum yapılabilir. Ayrıca bu tema altında “arı ve kuş” metaforları en az iki grupta kullanılmıştır. Katılımcıların bu tema ile ilgili oluşturdukları metafor örnekleri aşağıda yer almıştır.

“Seyit onbaşı **anne** gibidir. Çünkü anneler her zaman yavruları için gücünün üzerinde olan işleri bile yaparlar. İşte seyit Onbaşı da vatanına karşı bu derece anacıdır. Seyit Onbaşı ailesinin karnını doyurmak için uğraşan **babaya** benzer. Çünkü baba bütün çaresizliklere rağmen her zaman direnip savaşır, hiçbir zaman pes etmez.” (Ortaokul)

“Seyit Onbaşı **fedakâr bir babaya** benzer. Çünkü bir baba nasıl ailesi için kendinden vazgeçerse bir asker de ülkesini korumak için canını feda ediyor. Seyit Onbaşı **muma** benzer. Çünkü karanlıkta ilk akla gelen ve ilk ihtiyaç duyulandır. Etrafına ışık yayabilmek için eriyip bitmeyi göze alır.” (Lise)

“Seyit Onbaşı yangını söndüren korkusuz, **fedakâr itfaiyeciyeye** benzer. Çünkü o tüm gücünü kullanarak düşman donanmasının amiral gemisini vurmasa belki de düşman Çanakkale boğazını geçip İstanbul’a ulaşarak tüm her şeyi yakıp kül edebilirdi. Seyit Onbaşı **Ulubatlı Hasan’a** benzer. Çünkü o da Ulubatlı Hasan gibi çok zor şartlar altında üstün özellikli gayretler göstermiştir. Birisi yüzyıllardır sahip olmak istediği şehri fethetmek için diğeri de yüzyıllardır yaşadığı topraklarını, değerlerini, köklerini savunmak için ölüme gitmeyi göze almış ve büyük başarılarla katkı sağlamıştır.” (Üniversite)

Katılımcıların oluşturdukları metaforlar temalara ayrıldığında en fazla metaforun yer aldığı beşinci tema Umut kategorisi olmuştur. Bu temaya ilişkin oluşturulan metaforlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların Umut Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans	Lise 12. Sınıf		Ortaokul 8. Sınıf		
		f	Metaforlar	f	Metaforlar	
Umut	Metaforlar	3	Çekirdeğin hücresi	1	Umut ışığı	
	Umut	3	Ay	1	Yaralı ve ümitli ceylan	
	Işık	2	Ölmek üzere olan çiçeğe verilen su	1	Ateşböceği	
	Çöldeki su	2	Sürpriz hediye	1	Dayanak noktası	
	Anahtar	2			Yıldız	
	Meşale	1			Mum ışığı	
	Ay	1			Gelecek	
	Güneş	1				
	Köprü	1				
	Yazı tura gelme olasılığı	1				
	Kalbimiz	1				
	Teselli ödülü	1				
	Sobadaki son ateş	1				
	Yıldız	1				
	Kupkuru çöldeki fidan	1				
	İnşaatın son tuğlası	1				
Türk tarihinin kaderi	1					
Toplam	16	23	4	4	7	8

Katılımcıların Umut teması ile ilgili oluşturulan metaforlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Elde edilen bulgulara göre bu tema ile ilgili öğretmen adaylarının hem çeşit açısından (16), hem de frekans sayısı açısından ($f=23$) diğer katılımcılara göre en fazla metaforu oluşturduğu belirlenmiştir. Ortaokul öğrencileri 7 farklı metafor oluştururken bu metaforların frekans sayısı 8'dir. Lise öğrencilerinin ise hem çeşit (4), hem de frekans sayısı (4) açısından en az metafor oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının daha önceden Çanakkale Savaşı ile ilgili almış oldukları eğitimin bu temada etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü Seyit Onbaşı'nın Çanakkale Savaşı'ndaki varlığı ve tavrı tarihçiler tarafından savaşın kaderi açısından büyük bir kazanma umudunun oluşmasına neden olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının bu görüşten etkilenerek diğer katılımcılara göre bu tema ile ilgili daha fazla metafor oluşturdukları şeklinde yorum yapılabilir. Bu tema altında öğretmen adayları en fazla "umut ve ışık" metaforunu kullanırken, ortaokul öğrencileri "umut ışığı" metaforunu kullanışlardır. Katılımcıların Umut teması ile ilgili oluşturdukları metafor örnekleri aşağıda yer almıştır.

"Seyit Onbaşı zifiri karanlıktaki **ateş böceğine** benzer. Çünkü o umutsuzluk içinde tüm cesaretiyle ortaya atılan, karanlığı bölen, insanların yeniden bir umut kazanmasına neden olan azimli ve cesur bir insandı. Seyit Onbaşı **yıldıza** benzer. Çünkü yıldız parladığında dünya aydınlanıyor ve gülüyor. Seyit Onbaşı da bir yıldız gibi bizi güldürdü." (Ortaokul)

"Seyit Onbaşı **ölmek üzere olan çiçeğe verilen suya** benzer. Çünkü artık bütün ümitlerini kaybeden bir orduya su gibi gelmiştir. Seyit Onbaşı **sürpriz hediyeye** benzer. Çünkü sürpriz hediyeler birden verildiği için insanları mutlu eder. İnsanlar hediye aldıklarında mutlu olurlar ve aralarındaki kardeşlik duygusu gelişir. Seyit Onbaşı da birden sürpriz hediye gibi ortaya çıkıp Oceans gemisini batırıp askerleri mutlu edip askerler arasındaki birlik, beraberlik ve kardeşlik duygusunu geliştirdi." (Lise)

"Seyit Onbaşı **çöldeki suya** benzer. Çünkü tüm ümitler bitti diye düşünüldüğü anda o koca mermiyi kaldırıp ateş etmiştir. Tıpkı bir insanın çölde su bulması gibi. Seyit Onbaşı **umuda** benzer. Çünkü umut yok olunca, inanç yok olunca bütün hayaller biter. Seyit Onbaşı'nın topu kaldırışı bir inanç işidir. Bundan da bir umut doğmuştur. Seyit Onbaşı karanlıkta açan **güneşe** benzer. Çünkü Seyit Onbaşı'nın 250 kg top mermisini kaldırması Çanakkale Savaşı'nın seyrini değiştirmede etkili olmuştur. Karanlıkta açan güneş de insanlara böyle umut olmuştur. Seyit Onbaşı'nın kahramanlığı bizim için karanlıkta açan güneştir." (Üniversite)

Katılımcılardan bazıları doğru metafor oluşturmuş ancak bu metaforların diğer temalarla ilişkisi kurulamamıştır. Bu metaforlar Diğer başlığı altında toplanmıştır. Bu temaya ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Katılımcıların Diğer Teması ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar

Tema	Lisans	Lise 12. Sınıf	Ortaokul 8. Sınıf			
	Metaforlar	f	Metaforlar	f	Metaforlar	f
	Kandil simidi	1	Arızalı telefon	1	Kaya	1
	Arı	1	Kör yılan	1	Madalyon	1
	İlahi adalet	1	Kalem	1	Bomba	1
	Tablo	1	Sıra arkadaşı	1	Tuğla	1
Diğer	Barut	1	Fırtına	1	Ok	1
	Böbrek	1	Çoban	1	Yaprak	1
	Kurşun	1	Tetik	1	Vücut	1
	Zincir	1			Elmas	1
	Doğa	1				
	Pragmatik tarihçi	1				
Toplam	10	10	7	7	8	8

Öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforlar incelendiğinde benzer açıklamaya sahip metaforların aynı tema altında toplandığı belirlenmiştir. Ancak açıklaması hiçbir temaya uymayan ve birbiriyle ilişkisi bulunmayan metaforlar “diğer” başlığı altında bir temada toplanmıştır. Diğer teması ile ilgili en fazla metaforu öğretmen adayları (10) oluşturmuştur. Bunu ortaokul (8) ve lise öğrencileri (7) takip etmiştir. Bu tema altında toplam 25 metafor oluşturulmuştur. Katılımcıların bu tema ile ilgili oluşturdukları metafor örnekleri aşağıda yer almaktadır.

“Seyit Onbaşı bir **bombaya** benzer. Çünkü herkes artık savaşı kaybettik bırakalım derken Seyit Onbaşı bombayı fırlatır ve gemi batar. Bu yüzden Seyit Onbaşı patlamaya hazır bomba gibidir. (Ortaokul)

“Seyit Onbaşı 0.5 2B kaleme benzer. Çünkü çok zor bulunur. Eşi benzeri yoktur. Geride bıraktığı iz muhteşem ve görkemlidir.” (Lise)

“Seyit Onbaşı **tabloya** benzer. Çünkü tablo onu çizenin ya da bir olayın içinde bulunduğu durum hakkında bilgi ya da ipucu verir. Seyit Onbaşı da o anki mücadelenin ehemmiyeti hakkında bize bilgi/ipucu verir.” (Üniversite)

Araştırmanın ikinci alt problemi “Katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforlar öğrenim gördükleri kademeler açısından nasıldır?” şeklindedir. Bu alt probleme ilişkin veriler katılımcıların öğrenim gördükleri kademeler (ortaokul, lise ve lisans) açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Kademeler Açısından Metafor Oluşturma Durumları

Metafor oluşturma durumu	Lisans		Lise 12. Sınıf		Ortaokul 8. Sınıf	
	f	%	f	%	f	%
Doğru	209	80	143	67	168	59
Yanlış	43	16	51	24	108	38
Boş	11	4	19	9	9	3
Toplam	263	100	213	100	285	100

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının, lise ve ortaokul öğrencilerine göre daha fazla oranda metafor oluşturdukları tespit edilmiştir. Bu bulgu kapsamında öğretmen adaylarının % 80'i, lise öğrencilerinin % 67'si, ortaokul öğrencilerinin ise % 59'u Seyit Onbaşı ile ilgili doğru metafor oluşturmuşlardır. Yanlış metafor oluşturan katılımcı oranları incelendiğinde ise en fazla yanlış metafor oluşturan katılımcı grubunun ortaokul % 38 öğrencileri olduğu belirlenmiştir. Bu grubu lise öğrencileri % 24 ve öğretmen adayları % 16 takip etmiştir. Seyit Onbaşı ile ilgili hiç metafor oluşturmamış öğrenci oranları incelendiğinde lise öğrencilerinin % 9'unun, öğretmen adaylarının % 4'ünün, ortaokul öğrencilerinin ise % 3'ünün metafor oluşturamadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların öğrenim gördükleri kademeler açısından metafor oluşturma durumları genel olarak incelendiğinde metafor oluşturma durumu ile eğitim düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça doğru metafor oluşturma oranı da artmıştır. Bu bulgu metafor oluşturma durumunun bireylerin konuya ilişkin sahip oldukları önbilgilerden ve eğitim seviyesinden etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma ortaokul ve lise öğrencileri ile öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı ile ilgili sahip oldukları algıya ilişkin oluşturdukları metaforları tespit etmek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın ilk alt problemi katılımcıların Seyit Onbaşı ile ilgili oluşturdukları metaforların neler olduğunu belirlemektir. Bu kapsamda katılımcıların oluşturdukları benzer metaforlar kodlanmış ve temalara ayrılmıştır. Katılımcıların oluşturdukları metaforlar "Güç, Kurtarıcı/koruyucu, Olağanüstülük, Fedakârlık, Umut ve Diğer" temaları altında toplanmıştır. Bu kodlama katılımcıların metaforlarına ilişkin yapmış oldukları açıklamalar doğrultusunda yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar ilgili literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Katılımcıların oluşturdukları metaforlar incelendiğinde en fazla Güç teması ile ilgili metafor oluşturulduğu belirlenmiştir. Bu tema ile ilgili en fazla meta-

foru ise ortaokul öğrencilerinin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılar bu tema ile ilgili en fazla “aslan” metaforunu kullanmışlardır ve bunun dışında “vinç ve halterci” her üç grupta da metafor olarak kullanılmıştır. Güç teması ile ilgili oluşturulan metaforların açıklamaları incelendiğinde öğrencilerin Seyit Onbaşı’nın fiziki özelliklerini ve kas kuvvetini düşünerek bu metaforları oluşturdukları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerinin Seyit Onbaşı ile ilgili algılarının daha çok onun fiziki gücü üzerinde odaklandığı, bu açıdan diğer gruplara göre bu tema ile ilgili daha fazla metafor oluşturdukları şeklinde yorumlanabilir. Katılımcıların oluşturdukları metaforlar incelendiğinde ortaya çıkan bir diğer tema ise Koruyucu/kurtarıcı temasıdır. Bu tema ile ilgili hem çeşit hem de frekans açısından en fazla metaforu öğretmen adaylarının oluşturduğu, en az metaforu ise ortaokul öğrencilerinin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bu tema ile ilgili oluşturdukları metaforlar incelendiğinde katılımcıların Seyit Onbaşı’nın savaşın seyrini değiştiren kurtarıcı kimliği üzerinde durdukları ve gerek savaşın gerekse Seyit Onbaşı’nın savaş için ifade ettiği manevi ruha atıfta buldukları ortaya çıkmıştır. Ortaokul öğrencilerinin bu tema ile ilgili en az metafor oluşturan grupta yer alma nedenlerinin ise onların zihinsel gelişimleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü ortaokul öğrencileri yaş itibarı ile henüz tam olarak soyut düşünme evresinde bulunmadıkları için manevi ruha atıfta bulunan metafor oluşturmada zorlanmış olabilirler. Oysa bir önceki tema olan Güç teması fiziksel açıdan daha somut bir tema olduğundan ortaokul öğrencileri bu tema ile ilgili en fazla metafor oluşturan grup olmuştur. Bu iki tema birlikte değerlendirildiğinde grupların daha çok zihinsel olgunluklarına uygun ve duygularını yansıtan metaforlar oluşturdukları ortaya çıkmıştır. Seniavskii ve Seniavskaia (2010) savaş olgusunun duygusal bir yoğunluk içerdiğini ve savaşa katılanların yanı sıra bunlarla aynı milli kimliğe sahip olanlarda da ortak duyguyu devam ettirdiğini belirtmiştir. Çalışmada oluşturulan metaforlar incelendiğinde katılımcıların oluşturdukları metaforlara bu duygusal yoğunluğu fazlasıyla yansıttıkları görülmektedir. Gençoğlu (2016) Türkiye’de ulusal kimliğin oluşmasında ve yeniden üretilmesinde Çanakkale Savaşı anlatılarının rolünü belirlemeyi amaçladığı tez çalışmasında bu anlatıların tarih yazımında ve tarih dışı kültürel sembollerdeki formlarını eleştirel söylem analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda ulusal kimliğin oluşmasında Seyit Onbaşı gibi popüler imajların çaresizlik durumlarının değil, başarı öykülerinin sıkça kullanıldığı belirlenmiştir. Ders kitaplarında özellikle Seyit Onbaşı’nın top mermisini kaldırdığı resme yer verilerek savaşın seyrini değiştirdiği özel konuma dikkat çekilmiştir. Bu kahramanlık bazı kaynaklarda destanlaştırılarak anlatılmıştır. Gençoğlu çalışmasında kahramanların güçlü ve başarılı imajlarının yer aldığı anlatılarla gençlerde bu doğrultuda bir milli kimlik algısı oluşturulma-

ya çalışıldığını ifade etmiştir. Bu çalışmada da katılımcıların Seyit Onbaşı için “aslan, Hızır, anne veya yıldız” gibi metaforlar kullanmaları güçlü, kahraman ve fedakâr Türk askeri imajına yönelik algıya sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu algının oluşmasında ise Gençoğlu tarafından bahsedilen tarihsel anlatıların önemli etkisi olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların Olağanüstülük teması başlığı altında Seyit Onbaşı ile ilgili hayali ve gerçek kahramanlar gibi insanüstü özelliklere vurgu yaparak metafor oluşturdukları belirlenmiştir. Bu tema ile ilgili en fazla metafor öğretmen adayları tarafından oluşturulmuştur. “Atom karınca ve süper kahraman” metaforları bu tema ile ilgili en sık kullanılan metaforlar olarak belirlenmiştir. Bunun dışında “destan, dev, Herkül” üç gruptan ikisi tarafından ortak kullanılan metaforlar arasındadır. Çocukların yetişkinlere göre zihinsel tasarım açısından gerçek ve hayal dünyasının zaman zaman ilişkilendirildiği daha fantastik bir algıya sahip oldukları bilinmektedir. Bu açıdan ortaokul öğrencileri buldukları yaş itibarı daha fantastik düşünen bir evrede bulunmaktadır. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerinin olağanüstülük veya gerçeküstülük ile ilişkili daha fazla metafor oluşturmaları beklenirdi. Ancak bu tema ile ilgili en az metafor çeşidi oluşturan grup ortaokul öğrencileri olmuştur. Bu sonuç ortaokul öğrencilerinin fantastik düşünme evresine en yakın grup olmasına rağmen hayal güçlerinin yeterince gelişmemiş olduğunu veya metaforlarını bu zihinsel tasarım ile kurgulayamadıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, eğitim ve öğretimde öğrencilerin hayal dünyasını geliştirecek farklı öğretim teknik ve yöntemlerine yeterince yer verilmediğinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Hayal gücü yeterince gelişmeyen çocukların yaratıcı düşünme becerilerinin de bu durumdan olumsuz etkileneyeceği düşünülmektedir. Bu açıdan eğitim ve öğretimde “metafor” gibi farklı teknik ve yöntemlere daha fazla yer verilmesi öğrencilerin hayal dünyasını geliştirmeye katkı sağlayabilir. Pala (2018) sekizinci sınıf öğrencilerinin Çanakkale cephesine ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacı ile yürüttüğü çalışmada, öğrencilerin Çanakkale cephesi ile ilgili görüşlerini almıştır. Çalışma sonucunda 39 öğrenciden 3'ünün Çanakkale cephesi için “Seyit Onbaşı'nın kahramanlık yaptığı cephe” ifadesini kullandığı belirlenmiştir. Yazıcı (2013) lise müfredat programlarında ve ders kitaplarında Çanakkale Savaşı'nın öğretimini eleştirel bir yaklaşımla incelediği çalışmada ders kitabında Seyit Onbaşı ile ilgili kısa bir bilgiye yer verildiğini ve savaşta yapmış olduğu kahramanlığın anlatıldığını belirtmiştir. Pala (2018) ve Yazıcı (2013)'nin yapmış oldukları çalışma sonucunda kaynaklarda Seyit Onbaşı'nın kahraman kimliğine vurgu yapıldığı ve öğrencilerin algısının da bu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılabilir. Bu çalışmada öğrenci ve öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı ile ilgili farklı kahramanları ya da kahramanlara ait özellikleri metafor olarak kullandıkları belirlenmiştir. Bu açıdan Pala (2018) ve

Yazıcı (2013)'nın çalışmalarının sonucu mevcut çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Seyit Onbaşı ve onun gibi Çanakkale Savaşı'nda üstün başarı göstermiş olan pek çok kahraman ders kitaplarında yeterince yer bulamasa da edebi metinlerde bu kahramanlara daha fazla yer verilmiştir. Yılmaz (2017) metinlerarası ilişkiler bağlamında Çanakkale Savaşları'nı konu alan romanlar ve Çanakkale Savaşları ile ilgili anlatıları incelediği çalışmada Çanakkale Savaşları'nı konu alan romanların nerdeyse tamamında Seyit Onbaşı ile ilgili anlatıların yer aldığını ve bu anlatıların efsanevi bir üslupla sunulduğunu ifade etmiştir. Bu durum bireylerde Seyit Onbaşı ile ilgili insanüstü bir kahraman algısına neden olabilir. Bu çalışmada oluşturulan metaforlarda bu tür ifadelerin yer aldığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrenci ve öğretmen adaylarının eğitim düzeyleri düşünüldüğünde bu tür edebi metinlerle karşılaştıkları ve metaforlarında bu edebi metinlerin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Fedakârlık teması ile ilgili en fazla metaforu öğretmen adayları oluşturmuştur. Bu tema ile ilgili her üç grubun da en fazla "baba ve anne" metaforlarını kullandıkları belirlenmiştir. Ancak öğretmen adayları ile lise öğrencileri "baba" metaforunu kendi gruplarında en popüler metafor olarak kullanırken, ortaokul öğrencileri en fazla "anne" metaforunu kullanmışlardır. Bu bulgu fedakârlık teması ile katılımcıların yaşları arasında bir ilişki olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü ortaokul öğrencileri diğer grupta yer alan katılımcılara göre yaş açısından daha küçük olduklarından anneleri ile ilişki ve iletişimleri daha güçlüdür. Bu kapsamda Seyit Onbaşı'nın savaşta halkı için yapmış olduğu fedakarlığı "anne" metaforu ile ifade etmiş olabilecekleri şeklinde yorum yapılabilir. Fedakârlık bünyesinde sevgi, dayanışma ve sorumluluk değerlerini barındırır. Bu açıdan herhangi bir kişinin fedakarlıkta bulunması için bu değerlere sahip olması beklenmektedir. Katılımcılar bu temaya ilişkin oluşturdukları metaforlar ile Seyit Onbaşı'nın bu değerlere sahip olduğunu düşünmüş olabilirler. Faiz ve Karasu Avcı (2019) ortaokul öğrencilerinin tarihi kahramanları ilişkilendirdikleri değerlere yönelik yaptıkları çalışmada öğrencilerin Seyit Onbaşı'yı sevgi, dayanışma, dürüstlük, sorumluluk ve vatanseverlik gibi içinde fedakârlık içeren değerlerle ilişkilendirdiklerini tespit etmişlerdir.

Umut teması ile ilgili öğretmen adaylarının hem çeşit açısından hem de frekans sayısı açısından diğer gruplara göre en fazla metaforu oluşturduğu belirlenmiştir. Bu tema ile ilgili öğretmen adayları en fazla "umut ve ışık" metaforunu kullanırken, ortaokul öğrencileri "umut ışığı" metaforunu kullanmışlardır. Öğretmen adaylarının daha önceden Çanakkale Savaşı ile ilgili almış oldukları eğitimin bu temada etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü Seyit Onbaşı'nın Çanakkale Savaşı'ndaki varlığı ve tavrı tarihçiler tarafından savaşın kaderi açısından büyük bir kazanma umudunun oluşmasına neden olduğu şeklinde

yorumlanmaktadır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının bu görüşten etkilenerek diğer katılımcılara göre bu tema ile ilgili daha fazla metafor oluşturdukları şeklinde yorum yapılabilir.

Bu çalışmada katılımcıların oluşturdukları metaforlara ilişkin yaptıkları açıklamalar incelenerek belirtilen temalar belirlenmiştir. Bu kapsamda Seyit Onbaşı'nın çok ağır bir mermiyi kaldırması ile fiziksel gücüne, son anda düşman zırhlısını batırması ile kurtarıcı rolüne, kaldırdığı ağırlığın insanüstü bir güç gerektirmesi ile olağanüstü yönüne, ağır bombardıman altında kendi canını düşünmek yerine vatan için savaşa devam etmesi ile yapmış olduğu fedakârlığa ve savaşın seyrini değiştirmesi ile insanlara umut olmasına atıfta bulunan metaforlar oluşturulduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma ortaokul ve lise öğrencileri ile öğretmen adaylarının Seyit Onbaşı ile ilgili sahip oldukları algıya ilişkin oluşturdukları metaforları tespit etmek amacıyla yürütülmüştür. Elde edilen bulgular sonucunda öğretmen adaylarının lise ve ortaokul öğrencilerine göre Seyit Onbaşı ile ilgili daha fazla oranda metafor oluşturdukları tespit edilmiştir. Yanlış metafor oluşturan katılımcı oranları incelendiğinde ise en fazla yanlış metafor oluşturan katılımcı grubunun ortaokul öğrencileri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programlar açısından metafor oluşturma durumları incelendiğinde öğretmen adaylarının yaklaşık % 80'nin Seyit Onbaşı ile ilgili doğru metafor oluşturdukları belirlenmiştir. Bireylerin sahip oldukları ön bilgi oluşturacakları metaforları doğrudan etkilemektedir. Birey konu ile ilgili ne kadar çok bilgi, beceri, tecrübe veya yaşantıya sahipse konu ile ilgili daha fazla metafor oluşturabilir. Bu ön bilgiler sadece bireyin oluşturacağı metafor sayısını değil içeriğini de önemli ölçüde etkilemektedir. Lakoff ve Johnson (1980) metaforu, "bir şeyi diğerine göre deneyimlemek" şeklinde tanımlamışlardır. Forceville ise metaforun insan bilişinin temel mekanizmalarından biri olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıdan bireyin metafor oluşturmak için bilişsel çağrışım yaptırabilecek ön bilgilere yeterince sahip olması gerekmektedir. Çalışmaya dahil olan katılımcılar incelendiğinde öğretmen adayları gerek yaş, gerekse eğitim düzeyi açısından en donanımlı olan gruptur. Ortaokul öğrencileri de aynı şekilde en küçük ve eğitim düzeyi en düşük gruptur. Bu açıdan öğretmen adayları Seyit Onbaşı ile ilgili daha fazla bilgi ve tecrübe sahiptir. Sahip oldukları önbilgileri metaforlarına yansıtmış ve çalışmada en fazla metafor oluşturan grup olarak ön plana çıkmışlardır. Doğan (2015) öğrenci ve öğretmen adaylarının Çanakkale Savaşı'na ilişkin metaforik algılarını belirlemek amacı ile yürütmüş olduğu çalışmada öğretmen adaylarının öğrencilere göre daha fazla metafor oluşturduklarını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak katılımcıların oluşturdukları metaforlar incelendiğinde katılımcıların

Seyit Onbaşı ile ilgili güçlü, kahraman, başarılı ve fedakâr bir Türk askeri olduğu ve Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir yeri olduğuna ilişkin algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Yapılan bu araştırma sonucunda Çanakkale Savaşları'nın simge isimlerinden olan Seyit Onbaşı'ya ilişkin en fazla metaforun öğretmen adayları tarafından oluşturulduğu belirlenmiştir. Lise ve ortaokul öğrencilerinin Seyit Onbaşı ve onun bu zaferin kazanılmasındaki rolüne ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları düşünülmektedir. Bu açıdan öğretim programlarında yer alan tarihi konuların öğretiminde Seyit Onbaşı gibi tarihi kahramanlara daha fazla yer verilmelidir.
- Tarihi kahramanlar milli kimliğin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptirler. Bu çalışmada katılımcıların oluşturdukları metaforlardan onların Seyit Onbaşı ile ilgili başarılı ve güçlü Türk askeri algısına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bireylerin milli kimlik algılarına etki edecek farklı tarihi kahramanlar ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.
- Bu çalışmada bazı öğrencilerin metafor oluşturmada zorlandıkları görülmüştür. Bu açıdan özellikle öğretmenlerin ortaokul ve lise öğrencilerinin metaforik düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayacak etkinlikler tasarlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ü. (2017) Ortaokullarda Okutulan Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürkçülük Adlı Ders Kitaplarında Çanakkale Savaşları, (Ed. Mehdi İlhan, Mehmet Bulut ve İbrahim G. Yumuşak), *Çanakkale 1915 Tarih, Edebiyat ve Sanat (içinde 593-610)*, İstanbul: Zaim Üniversitesi.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, ss. 100-108.
- Doğan, Y. (2015). 100. Yılında Öğretmen Adayları ve Öğrencilerin Bakışıyla Çanakkale Savaşları: Bir Metafor Araştırması, *Turkish Studies*, 10(3), ss. 369-386.
- Faiz, M. ve Karasu Avcı, E. (2019). Tarihi Kahramanların Değerler Eğitiminde Rol Model Olarak Kullanılmasına İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Algıları, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), ss. 694-724. <http://efdergi.yyu.edu.tr> <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2019.138>
- Forceville, C. (2006). Non-verbal and Multimodal Metaphor in a Cognitivist Framework: Agendas for Research. In: Gitte Kristiansen, Michel Achard, René Dirven and Francisco Ruiz de Mendoza Ibàñez (Eds.), *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives (pp.379-402)*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Gençoğlu, A. (2016). *Türkiye'de Siyasi İktidar Değişiklikleri ve Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Algısı (1970-1980)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gök, B. (2014). Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları (Çanakkale Zaferinin 99. Yıldönümü Anısına), *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, ss. 117-145.
- Kalyoncu, R. (2012). Görsel Sanatlar Öğretmeni Adaylarının "Öğretmenlik" Kavramına İlişkin Metaforları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), ss. 471-484.
- Lakoff, G. ve Johnsan, M. (1980) *Metaphors We Live by*. London: The university of Chicago Press.
- Luke, T. W. (2004) *Megametaphors: Re-reading Globalization and Virtualization as Rhetorics of World Politics, Metaphorical World Politics*, Eds. F. A. Beer and C. De Landtsheer. East Lansing: Michigan State University Press.

- Markham, A. N. (2003). *Metaphors Reflecting and Shaping the Reality of the Internet: Tool, Place, Way of Being*. (Unpublished manuscript) Presented at the 4th annual conference of the International Association of Internet Researchers (AoIR), Toronto, Canada, October 2003. Retrieved from <http://markham.internetinquiry.org/writing/MarkhamTPW.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı*, 09.10.2019 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Özdemir, U. Ş. (2015). *Çanakkale Hakikatleri: Çanakkale Savaşları'nda Yaşanan Gerçek Hikayeler*, İstanbul: AZ Kitap.
- Pala, F. (2018). 8. Sınıf Öğrencilerinin Çanakkale Cephesine İlişkin Bilgi Düzeyleri. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*. 3(2), ss. 62-74.
- Robson, C. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Gerçek Dünya Araştırması*. (Çev. Ed. Şakir Çankır ve Nihan Demirkasımoğlu). Ankara: Anı yayıncılık.
- Sarıkoyuncu, A. ve Sarıkoyuncu Değerli, E. (2009). Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Çanakkale Savaşı Özel Sayısı*, 73(25), ss. 39-62.
- Seniavskii, A. S. ve Seniavskaia, E. S. (2010). The Historical Memory of Twentieth-Centry Wars as an Arena of Ideological, Political and Psychological Confrontation, *Russian Studies in History*, 49(1), ss. 53-91.
- Tannehill, D. ve MacPhail, A. (2014) What Examining Teaching Metaphors Tells Us about Pre-Service Teachers' Developing Beliefs about Teaching and Learning, *Physical Education and Sport Pedagogy*, 19(2), 149-163.
- Taşkıran, C. (2009). 18 Mart Çanakkale Deniz Savaşı, *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi Çanakkale Savaşı Özel Sayısı*, 73(25), ss. 25-38.
- Turan, R. (2015). Türkiye'de İlköğretim Tarih Öğretiminde Çanakkale Savaşları (1985-2015). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(USBES Özel Sayısı I), ss. 287-306.
- Yazıcı, N. (2013). Lise Müfredat Programlarında ve Ders Kitaplarında Çanakkale Savaşı'nın Öğretimi Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), ss. 535-550.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2017). Metinler Arası İlişkiler Bağlamında Çanakkale Savaşları'nı Konu Alan Romanlar ve Çanakkale Savaşları ile İlgili Anlatılar. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(2), ss. 416-424.

**EĞİTSEL OYUN, OKUMA-YAZMA-
OYUN VE OKUMA-YAZMA-UYGULAMA
YÖNTEMLERİNİN ÖĞRENCİLERİN
KARŞILAŞTIKLARI ÖĞRENME
PROBLEMLERİNİ GİDERMEDEKİ ETKİSİ¹**
**The Effect of Educational Game, Reading-
Writing-Game, and Reading-Writing-
Application Methods on Eliminating Students'
Learning Problems**

Gönderim Tarihi / Received : 06.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 01.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.671097>

Emre YILDIZ*
Ümit ŞİMŞEK**

ÖZ: Bu araştırma eğitsel oyun (EO), okuma-yazma-oyun (OYO), okuma-yazma-uygulama (OYU) yöntemleri ve programa dayalı öğretimin (PDÖ) 6. sınıf öğrencilerinin öğrenme problemleri yaşadıkları Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet ve Hareket ünitesinde uygulanmasının akademik başarı, motivasyon, kaygı ve bilgilerin kalıcılığına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma deneysel desenlerden öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Erzurum il merkezindeki bir normal ortaokulda 6. sınıfta öğrenim gören 166 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler önbilgi, akademik başarı testleri, motivasyon ve kaygı ölçekleri ile toplanmış ve veriler parametrik testlerle analize uygun olduğundan tek yönlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin Dolaşım Sistemi konusundaki akademik başarıları bakımından EO, OYU ve PDÖ arasında EO yöntemi lehine, OYO, OYU ve PDÖ uygulanan öğrenciler arasında OYO yöntemi lehine anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir. Kuvvet ve Hareket ünitesindeki akademik başarıları açısından EO ve PDÖ arasında EO lehine, OYO ve PDÖ arasında OYO lehine ve OYU ve PDÖ arasında OYU lehine anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir. EO, OYO, OYU ve PDÖ uygulanan öğrencilerin öğrenme motivasyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin öğrenme kaygıları açısından EO ve PDÖ arasında EO lehine, OYO ve PDÖ arasında OYO lehine ve OYU ve PDÖ

¹ Bu araştırma Atatürk Üniversitesi tarafından 6267 nolu BAP ile desteklenmiştir. Bu araştırma birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir. Atatürk Üniversitesi 11.11.2016 tarihli 48553601-000-E.1600268066 sayılı karar doğrultusunda araştırma etik kurallarına uygundur.

* Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi/Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi/Fen Bilgisi Eğitimi, emre.yildiz@atauni.ed.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6396-9183>

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi/Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi/Fen Bilgisi Eğitimi, simsekum@atauni.ed.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2010-9321>

arasında OYU lehine anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir. Dolaşım Sistemi konusundaki ve Kuvvet ve Hareket ünitesindeki bilgilerin kalıcılığı açısından EO, OYU ve PDÖ uygulanan öğrenciler arasında EO lehine OYO, OYU ve PDÖ uygulanan öğrenciler arasında OYO lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak EO ve OYO yöntemlerinin öğrencilerin karşılaştıkları öğrenme problemlerinin giderilmesinde daha etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitsel Oyun, İşbirlikli Öğrenme, Akademik Başarı, Motivasyon, Kaygı, Kalıcılık.

ABSTRACT: The aim of this study is identified the effects of educational games (EG), reading-writing-game (RWG), reading-writing-application (RWA) methods and program based teaching (PBT) applications on students' academic achievements, learning motivations, learning anxieties and retention of knowledge in Circulatory System subject and Force and Motion unit in which students have learning problems such as learning difficulty, lack of motivation, learning anxiety and lack of knowledge's retention. Semi-experimental design with pretest-posttest control group was adopted in the research. The study group consisted of 166 students studying in a 6th grade in a normal secondary school in the city center of Erzurum. The data were collected by pre-knowledge, academic achievement tests, anxiety scale and motivation scale and one-way ANOVA was used in the analyzes since data is suitable for parametric tests. There is a significant difference in favour of the students who applied the EG method among the students who applied EG, RWA and PBT and RWG among RWG, RWA and PBT in terms of students' academic achievements in Circulatory System. There is a significant difference in favour of EG between EG and PBT, RWG between RWG and PBT and RWA between RWA and PBT in terms of students' academic achievements in Force and Motion unit. There is not a significant difference among the students' applied EG, RWG, RWA methods and PBT. There is a significant difference in favour of EG between EG and PBT, RWG between RWG and PBT and RWA between RWA and PBT in terms of students' learning anxiety. There is a significant difference in favour of the students who applied the EG method among the students who applied EG, RWA and PBT and RWG among RWG, RWA and PBT in terms of retention of knowledge Circulatory System subject and Force and Motion unit. As a result, it was determined that EG and RWG methods were more effective in solving the learning problems experienced by students.

Keywords: Educational Game, Cooperative Learning, Academic Achievement, Motivation, Anxiety, Retention of Knowledge.

GİRİŞ

Bireylerin öğrenme sırasında karşılaştıkları bir takım problemler neticesinde eğitimden beklenen verim elde edilememektedir. Bireylerin yaşadıkları bu öğrenme problemlerinin başında öğrenme zorluğu, öğrenme motivasyonunun düşmesi ve öğrenme kaygısının yükselmesi gelmektedir. Öğrenme sırasında karşılaşılan bu problemler kavramların zihinde yanlış yapılanmasına neden olmakta ve yanlış öğrenmelerin oluşmasına yol açmaktadır (Buyruk ve

Korkmaz, 2016). Eğitim alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde vurgunun çoğunlukla bilişsel alana yapıldığı ve duyuşsal alanın geri planda kaldığı görülmektedir (Tuan, Chin ve Shieh, 2005). Öğrencilerin kavram öğrenmeleri sırasında bilginin anlamlandırılmasındaki zihinsel süreçleri etkileyen duyuşsal faktörler de dikkate alınmalıdır.

Öğrenme kaygısı ve motivasyonu öğrenme durumunu doğrudan etkileyen faktörlerdendir. Öğrenme kaygısı, genellikle bireylerin öğrenmelerini olumsuz yönde etkileyen, olumsuz tutum geliştirmelerine neden olan, stres, korku, huzursuzluk ve endişe oluşturan duyuşsal bir faktördür. Öğrenme kaygısının belli bir düzeyde tutulması öğrenmeyi olumlu yönde etkilerken kaygının çok düşük olması veya yükselmesi de öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Richardson ve Suinn, 1972; Köklü, 1996). Öğrenme üzerinde etkiye sahip bir diğer duyuşsal faktör olan öğrenme motivasyonu da bireylerin başarılarını, eleştirel düşünme ve bilimsel süreç becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Pintrich, Marx ve Boyle, 1993; Wolters ve Rosenthal, 2000; Tuan, Chin ve Sheh, 2005). Öğrenme motivasyonu, öğretmen ve öğrencinin bireysel özellikleri, öğrenme ortamı, öğretilecek konu ve konunun öğretiminde uygulanacak yöntem ve teknikler gibi birçok değişkenden etkilenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Öğrenme sırasında farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması sayesinde hem öğrencilerin motivasyon ve kaygı seviyeleri olumlu düzeyde tutulabilir hem de kalıcı, etkin ve anlamlı öğrenmeler sağlanabilir (Hazne ve Berger 2007; Ding, Li, Piccolo ve Kulm, 2007; Honey, 2009). Aktif öğrenme model ve yöntemleri içerisinde yer alan eğitsel oyun yöntemi ve farklı yöntem ve teknikleri ile işbirlikli öğrenme modeli öğrenme çıktıları ve motivasyon, kaygı gibi duyuşsal faktörler üzerindeki olumlu etkileri ile öğrenme ortamlarında bu konuda eğitimcilere fayda sağlayabilir.

Eğitsel oyun yöntemi, eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesi için oyunların öğrenme ortamlarında kullanılması durumudur. Gerçek bir eğlence ortamında, bireyler arası etkileşimi artırarak daha derin öğrenmeler gerçekleşmesini sağlar (Michael ve Chen, 2006; MacKenzie, 2014). Öğrenme ortamı eğlenceli olduğunda daha etkin öğrenmeler gerçekleştiği görülmektedir ve oyunlar hayal dünyası, merak, macera, rol yapma, strateji, spor ve meydan okuma gibi unsurları bir araya getirerek eğlence düzeyini artırmaktadır (Malone, Lepper, Snow ve Farr, 1987; Gros, 2007; Stewart, 2013). Görselleştirme, keşfetme ve problem çözme gibi merkezi bileşenlere sahip eğitsel oyunlar özellikle fen bilimlerinde, deney ve yaratıcılık yoluyla öğrenmeyi sağlamaktadır (Rieber, Luke ve Smith, 1998; Squire ve Jenkins, 2003; Habraken, 2004). Eğitsel oyunlar oluşturdukları eğlenceli öğrenme ortamı sayesinde dersi konuyu ilgi çekici hale getirir, merak ve keşfetme isteği uyandırır, öğrenme isteğini artırır, kaygı

düzeyini düşürerek sağlıklı düşünmeyi sağlar (Owens, 1997; Bilen, 2002; Braude ve Corey, 2006; Akandere, 2012; Özdoğan, 2014). Bu nedenle öğrencilerin motivasyon düşüklüğü veya yüksek kaygı gibi problem yaşadıkları konuların öğretiminde kullanılması eğitimcilere fayda sağlayabilir.

İşbirlikli öğrenme modelinde her ne kadar yöntem ve tekniklerinin uygulamalarında bir takım farklılıklar olsa da temelde tüm yöntem ve tekniklerinde bazı temel unsurlar yer almaktadır. İşbirlikli öğrenmenin olmazsa olmazları bu unsurlar; öğrencilerin ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmeleri, küçük heterojen gruplar oluşturularak birlikte çalışmalarını, kendi öğrenmelerinin yanı sıra grup arkadaşlarının da öğrenme sorumluluğunu üstlenmeleri, grup üyelerinin çalışma materyalini ortak kullanımları veya her bir üyeye materyalin bir parçasının verilmesi ve süreç sonunda başarıları ölçüsünde ödüllendirilmeleridir (Açıkgöz, 1992). İşbirlikli öğrenme akademik gelişimin (Slavin, 1983, 1990, 1991, 1992, 1996; Eymur ve Geban, 2016; Fabian, Topping ve Barron, 2018; Genç, 2016; Kibirige ve Lehong, 2016; İyi, 2018; Rabgay, 2018; Turgut ve Turgut, 2018) yanı sıra konuya, derse, öğretmene ve okula karşı olumlu tutum oluşturma, derse yönelik ilgiyi ve öğrenme güdüsünü artırma, öğrenme kaygısını azaltma, aidiyet, dayanışma, yardımlaşma, hoşgörü, farklı fikirlere saygı duyma ve sorumluluk alma bilinci oluşturma, bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimi artırma gibi birçok alanda fayda sağlamaktadır (Şimşek, 2007; Baghcheghi, Koohestani ve Rezaei, 2011; Zentall, Kuester ve Craig, 2011; Baleghizadeh, 2012; Ebrahim, 2012; Gallardo, Cirugeda ve Rubio, 2012; Shekarey, 2012; Eymur ve Geban 2016). Dolayısıyla işbirlikli öğrenme modelindeki yöntem ve teknikler veya eğitsel oyunlar öğrencilerin problem yaşadıkları konuların öğretiminde uygulandığında yalnızca problemlere çözüm sunmakla kalmayıp aynı zamanda birçok becerinin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Alanyazın incelendiğinde eğitsel oyun araştırmalarında çoğunlukla dijital oyunların kullanıldığı (Martin, 2012; Stewart, 2013; Little, 2015; Mezei, 2015; Perkins, 2016; Espinoza Morales, 2017; Aymen Peker, 2018; Barringer, Plummer, Kregenow ve Palma, 2018; Dong, 2018; Harvey, 2018; Hung, Yang, Hwang, Chu ve Wang, 2018; Koka, 2018; Tsai ve Tsai, 2018) görülmektedir. Bu araştırmada dijital oyunların incelendiği araştırmalardan farklı olarak gerçek ortamlarda oynanan oyunların etiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Alanyazındaki araştırmalarda oyunların tek grup üzerinde etkisinin incelendiği (Martinez-Hernandez, 2010; Martin, 2012; Bressler, 2014; Shapiro, 2016; Clerkin ve Gilligan, 2018) veya geleneksel öğretimle kıyaslandığı (Dumlu Güler, 2011; Fırat, 2011; Gülsoy, 2013; Yeşilkaya, 2013), geleneksel öğretimi tamamlayan bir araç olarak kullanıldığı (Neimeyer, 2006; Kaya ve Elgün, 2015) tespit edilmiş bu araştırmada ise işbirlikli öğrenme modelinde yer alan oku-

ma-yazma-uygulama, bu iki yöntemin birleştirilmesiyle oluşan okuma-yazma-oyun ve araştırma-sorgulamaya dayalı öğretimle karşılaştırılarak etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen araştırmalarda genel olarak başarı (Rouse, 2013; Abdul Jabbar ve Felicia, 2015; Little, 2015; Alıcı, 2016; Clark ve Killingsworth, 2016; Gençer, 2017; Gürpınar, 2017; Eltem, 2018; Koka, 2018; Nunes, Soares ve Catarino, 2018) ve oyun içi (akış) motivasyonunun (Toprac, 2008; Baisa, 2009; Zheng, 2012; Bressler, 2014) incelendiği belirlenmiş bu araştırmada ise diğer araştırmalardan farklı olarak başarının yanı sıra öğrenme motivasyonu, öğrenme kaygısı ve bilgilerin kalıcılığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Alanyazındaki işbirlikli öğrenme modeli ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde genellikle işbirlikli öğrenme yöntem ve tekniklerinin geleneksel öğretimle veya kendi aralarında kıyaslandığı (Kibirige ve Lehong, 2016; Öztürk, 2017; Arslan 2016; Ağgöl, 2016) başarı (Alghamdi, 2017; Gökteş, 2017; McCall, 2017; Avcı, 2018; Fabian, Topping ve Barron, 2018; Rabgay, 2018; Turgut ve Turgut, 2018; Wyman, 2018) ve tutum (Fabian, Topping ve Barron, 2018; Rabgay, 2018) gibi değişkenlerin incelendiği görülmekte ve bu araştırmada diğerlerinden farklı olarak eğitsel oyun yöntemi ile kıyaslama yapılmış, başarının yanı sıra öğrenme motivasyonu, öğrenme kaygısı ve bilgilerin kalıcılığına etkileri araştırılmıştır.

Bu araştırmada öğrencilerin öğrenme zorluğu, öğrenme motivasyonunun düşmesi, öğrenme kaygısının artması, kalıcı bilgi edinememe öğrenme problemlerinin yaşandığı Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet ve Hareket ünitesinde gerçekleştirilen eğitsel oyun (EO), okuma-yazma-oyun (OYO), okuma-yazma-uygulama (OYU) ve programa dayalı öğretim (PDÖ) uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları, öğrenme motivasyonları, öğrenme kaygıları ve bilgilerinin kalıcılığı üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi: "Öğrencilerin öğrenme problemleri yaşadıkları Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet ve Hareket ünitesinin öğretiminde uygulanan EO, OYO, OYU ve PDÖ öğrencilerin akademik başarı, öğrenme motivasyonu, öğrenme kaygısı ve bilgilerin kalıcılığı üzerinde etkili midir?" şeklinde belirlenmiş ve aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin akademik başarılarını artırmada EO, OYO, OYU ve PDÖ uygulamalarından hangisi daha etkilidir?
2. Öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını artırmada EO, OYO, OYU ve PDÖ uygulamalarından hangisi daha etkilidir?
3. Öğrencilerin öğrenme kaygılarını azaltmada EO, OYO, OYU ve PDÖ uygulamalarından hangisi daha etkilidir?

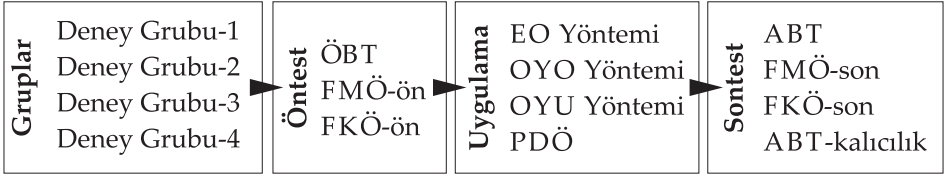

4. Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığını artırmada EO, OYO, OYU ve PDÖ uygulamalarından hangisi daha etkilidir?

YÖNTEM

Araştırmada yöntemlerin öğrenme problemlerini gidermedeki etkileri birbirleri ile kıyaslanarak belirlenmek istenmiştir. Bu amaçla kullanılacak uygun yöntem deneysel yöntemlerdir. Üç uygulama yöntemi belirlenmiş ve bu yöntemlerin etkileri hem kendi aralarında hem de okullarda uygulanan programa dayalı öğretimle kıyaslanmıştır. Bu nedenle araştırma amacına ve uygulama planına en uygun yöntem olduğu için araştırmada öntest-sontest karşılaştırma gruplu yarı deneysel desen benimsenmiştir (Mcmillan ve Schumacher, 2006).

Şekil 1: Öntest-Sontest Karşılaştırma Gruplu Yarı Deneysel Desen Planı

Deneysel desene ait plan Şekil 1’de verilmiştir. Araştırma süreci Dolaşım Sistemi Konusu Önbilgi Testi (ÖBT), Öğrencilerin Fen Öğrenimi Motivasyon Ölçeği (FMÖ-ön) ve Fen Öğrenimi Kaygı Ölçeği (FKÖ-ön) uygulanması ile başlamıştır. Deney Grubu-1 olarak belirlenen grupta eğitsel oyun (EO), Deney Grubu-2 olarak belirlenen grupta okuma-yazma-oyun (OYO), Deney Grubu-3 olarak belirlenen grupta okuma-yazma-uygulama (OYU) yöntemleri ve Deney Grubu-4 olarak belirlenen grupta öğretmenlerin alışagelmış uygulamalarını gerçekleştirdiği programa dayalı öğretim (PDÖ) uygulanmıştır. Dolaşım Sistemi konusu bittiğinde yalnızca Dolaşım Sistemi Konusu Akademik Başarı Testi (ABT) ve Kuvvet ve Hareket ünitesi için ÖBT uygulanmıştır. Kuvvet ve Hareket ünitesi tamamlandığında sontest olarak ABT, FMÖ-son ve FKÖ-son uygulanmıştır. Konuların tamamlanmasından 8 hafta sonra kalıcılık testleri (ABT-kalıcılık) uygulanmıştır.

48553601-000-E.1600268066 sayılı Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Uygunluk-onay belgesine göre bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde bilim etiğine aykırı bir durum yoktur.

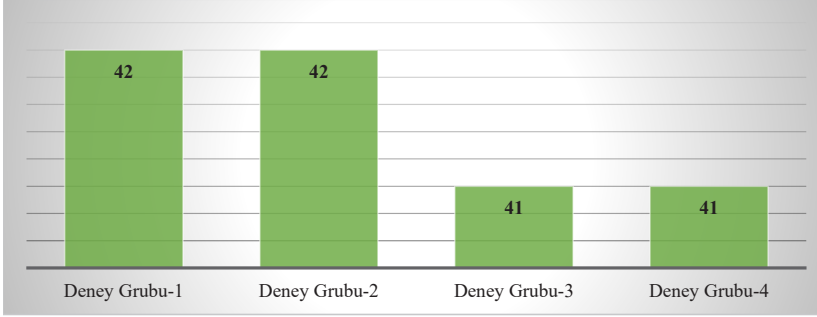
Çalışma Grubu

Araştırma 2016-2017 akademik yılında Erzurum il merkezindeki bir ortaokulun 4 şubesinde gerçekleştirilmiştir. Şubeler arasında kura çekilerek deney

gruplarına atanmış ve testlerin uygulanışları da dahil sınıf içindeki tüm uygulamaları okulda görev yapan fen bilimleri öğretmeni gerçekleştirmiştir.

Şekil 2: Öğrencilerin Deney Gruplarına Dağılımı

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin deney gruplarına dağılımı Şekil 2’de verilmiştir. Şekil 2’de görüldüğü üzere 42 öğrenci EO yönteminin uygulandığı Deney Grubu-1, 42 öğrenci OYO yönteminin uygulandığı Deney Grubu-2, 41 öğrenci OYU yönteminin uygulandığı Deney Grubu-3 ve 41 öğrenci PDÖ’nün uygulandığı Deney Grubu-4’te yer almaktadır. Deney Grubu-1’de 20 kız, 22 erkek öğrenci; Deney Grubu-2’de 18 kız, 24 erkek öğrenci; Deney Grubu-3’te 18 kız, 23 erkek öğrenci ve Deney Grubu-4’te 20 kız ve 21 erkek öğrenci bulunmaktadır. Deney Grubu-1’de 7 öğrenci 0-500₺, 2 öğrenci 501-1000₺, 12 öğrenci 1001-1500₺, 1 öğrenci 1501-2000₺, 20 öğrenci 2001₺-üzeri ekonomik gelire; Deney Grubu-2’de 1 öğrenci 0-500₺, 4 öğrenci 501-1000₺, 11 öğrenci 1001-1500₺, 7 öğrenci 1501-2000₺, 14 öğrenci 2001₺-üzeri ekonomik gelire; Deney Grubu-3’te 1 öğrenci 501-1000₺, 9 öğrenci 1001-1500₺, 11 öğrenci 1501-2000₺, 20 öğrenci 2001₺-üzeri ekonomik gelire; Deney Grubu-4’te 2 öğrenci 0-500₺, 4 öğrenci 501-1000₺, 8 öğrenci 1001-1500₺, 13 öğrenci 1501-2000₺ ve 14 öğrenci 2001₺-üzeri ekonomik gelire sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Ön bilgi Testleri

Testler öğrencilerin “Dolaşım Sistemi” ve “Kuvvet ve Hareket” konularındaki ön bilgi düzeylerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Başlangıçta konular için MEB tarafından belirlenen kazanımlar ve bilişsel hedef alanları dikkate alınarak belirtke tabloları hazırlanmıştır. 30 maddeden oluşan testlerin taslak hali Uzman Değerlendirme Formu ile birlikte Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan 3 alan uzmanının ve MEB’de görev yapan 3 fen bilimleri öğretmenin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlar testleri kapsamı sağlama, maddelerin ölçtüğü özellikler, maddelerin öğrenci seviyesine uygunluğu, anlaşılabilirliği açısından ve biçimsel yönlerden inceleyerek görüşlerini formu doldurarak bildirmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda dü-

zenlemeler yapılarak testler pilot uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Pilot uygulamalarda ortaokul 6. sınıfa devam eden 102 ve 118 öğrenci ile çalışılmıştır.

Dolaşım Sistemi Konusu ÖBT için KR-20 güvenilirlik katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur. Test sorularının madde güçlük indeksleri 0,65 ile 0,30 arasında değişmektedir ve testin ortalama madde güçlük indeksi 0,50 olarak hesaplanmıştır. Maddelerin ayırt edicilik indeksleri 0,70 ile 0,37 arasında değişim göstermektedir.

Kuvvet ve Hareket Ünitesi ÖBT için KR-20 güvenilirlik katsayısı 0,78 olarak hesaplanmıştır. Maddelerin güçlük indeksleri 0,69 ile 0,28 arasında değişim göstermektedir ve testin ortalama güçlük indeksi 0,48 olarak hesaplanmıştır. Test maddelerinin ayırt edicilik indeksleri 0,57 ile 0,32 arasında değişim göstermektedir.

Öğrencilerin test puanları doğru cevaplar 3,33 puan, boş bırakılan sorular ve yanlış cevaplar 0 puan üzerinden hesaplanmaktadır. Testten alınabilecek maksimum puan 100 ve minimum puan 0'dır.

Akademik Başarı Testleri

Testler öğrencilerin akademik başarılarını belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Öncelikle bilişsel hedef alanlarını ve MEB tarafından belirlenen ünite kazanımları içeren belirtke tabloları hazırlanmıştır. Oluşturulan testlerin 25 soruluk taslak hali Uzman Değerlendirme Formu ile birlikte Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan 3 alan uzmanının ve MEB'de görev yapan 3 fen bilimleri öğretmeninin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlar testi maddelerin ölçtüğü özellik, kapsam geçerliği, öğrenci seviyesine uygunluğu, maddelerin anlaşılabilirliği açılarından ve biçimsel yönden incelemiştir. Uzman görüşlerine göre pilot uygulamaya hazır olan test 6. sınıfa devam eden 129 ve 127 öğrenciye uygulanmıştır.

Dolaşım Sistemi Konusu ABT için KR-20 güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur. Madde güçlük indeksleri 0,61 ile 0,32 arasında değişim göstermektedir ve testin ortalama madde güçlük indeksi 0,45 olarak hesaplanmıştır. Test maddelerinin ayırt edicilik indeksleri 0,69 ile 0,37 arasında değişim göstermektedir.

Kuvvet ve Hareket Ünitesi ABT için KR-20 güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur. Testte yer alan maddelerin madde güçlük indeksleri 0,61 ile 0,31 arasında değişim göstermektedir ve testin ortalama madde güçlük indeksi 0,48 olarak hesaplanmıştır. Test maddelerinin ayırt edicilik indeksleri 0,78 ile 0,36 arasında değişim göstermektedir.

Öğrencilerin test puanları doğru cevaplar 4 puan, yanlış cevaplar ve boş bırakılan sorular 0 puan üzerinden hesaplanmaktadır. Testten alınabilecek maksimum puan 100 ve minimum puan 0'dır.

Öğrencilerin Fen Öğrenimine Yönelik Motivasyon Ölçeği

Araştırmada Yılmaz ve Çavaş (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 6 faktörlü ve 33 maddedir. Ölçek Türkçeye çevrildikten sonra anlam bütünlüğü ve dil geçerliğini sağlamak için ölçeğe değerlendirme, yabancı dil ve fen bilgisi eğitimi uzmanlarından görüş alınmıştır. Ölçeğin pilot çalışması ortaokul öğrencilerinden oluşan 659 kişilik bir grupta yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği çalışmaları açımlayıcı faktör analizi ile yapılmıştır. Ölçüt geçerliğini sağlamak amacıyla Fen Bilgisi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Bu iki ölçeğin korelasyonu 0,73 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları için Cronbach Alpha ve Eşdeğer Yarılama yöntemi kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,87 ve eşdeğer yarılama yöntemi ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayıları; ölçeğin özyeterlik alt boyutu için 0,71; aktif öğrenme stratejileri alt boyutu için 0,85; fen öğreniminin değeri alt boyutu için 0,74; performans amacı alt boyutu için 0,54; başarı amacı alt boyutu için 0,77 ve öğrenme ortamındaki özendiricilik alt boyutu için 0,77 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin bu araştırmadaki geçerlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve uyum iyiliği indeksleri hesaplanmıştır. Güvenirlik analizleri için de Cronbach Alpha kullanılmıştır. Ölçeğin geneline yönelik Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,75 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlarına yönelik güvenilirlik katsayıları; ölçeğin özyeterlik alt boyutu için 0,89; aktif öğrenme stratejileri alt boyutu için 0,89; fen öğreniminin değeri alt boyutu için 0,85; performans amacı alt boyutu için 0,64; başarı amacı alt boyutu için 0,67 ve öğrenme ortamındaki özendiricilik alt boyutu için 0,67 olarak hesaplanmıştır.

Fen Öğrenimi Kaygı Ölçeği

Araştırmada kullanılan Fen Bilimleri Öğrenme Kaygı Ölçeği Yıldırım (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek maddeleri oluşturulmadan önce fen öğrenimi kaygısı üzerine 15 öğrenci ile görüşme yapılmış ve ilgili literatürdeki araştırmalar incelenmiştir. 32 sorudan oluşan taslak form hazırlanarak kapsam ve görünüş geçerliklerinin sağlanması amacıyla 2 Dil uzmanı 1 Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik 2 Ölçme ve Değerlendirme ve 2 alan uzmanından görüş alınmış ve ölçekten 6 madde çıkarılmıştır. Ölçeğin ilk hali ortaokulda öğrenim gören 844 öğrenci ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, maddelerin ayırt edicilik özelliği ve madde toplam korelasyonları yöntemleri ile incelenmiştir. Bu analizler sonucunda ölçekten 7 madde çıkarılmış ve madde sayısı 19'a düşürülmüştür. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları; derse yönelik kaygı alt boyutu için 0,63 olarak; öğrenci, içerik ve öğretim kaygısı alt boyutu için 0,88 olarak ve dersten kaçınma kaygısı için 0,75 olarak hesaplanmıştır.

Geçerlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi kullanılmış ve uyum indeksi değerlerinin istenilen aralıkta olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirlik analizlerinde Cronbach Alpha kullanılmıştır. Ölçeğin geneline yönelik Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,91 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları; dersten kaçınma kaygısı için 0,85 olarak; öğrenci, içerik ve öğretim kaygısı alt boyutu için 0,84 ve derse yönelik kaygı alt boyutu için 0,76 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler öncelikle parametrik testlerin varsayımlarını sağlayıp sağlanmadığı açısından kontrol edilmiştir. Verilerin

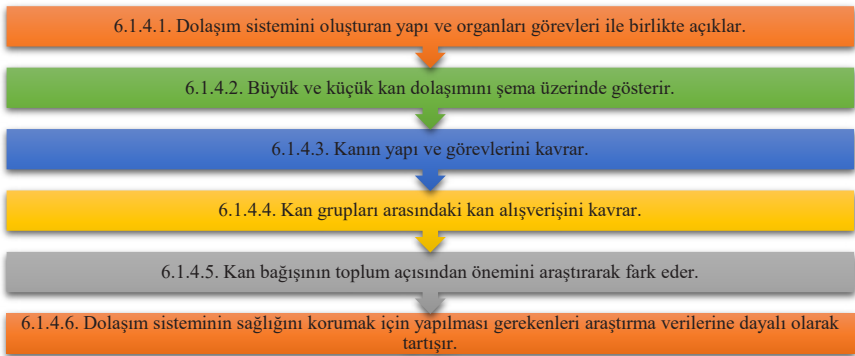
- Eşit aralıklı ya da eşit oranlı ölçekte elde edilmesi,
- Gözlemlerin birbirinden bağımsız gerçekleşmesi,
- Normal dağılıma uyması (Shapiro- Wilks, Normal Q-Q Plots, Skewness, Kuartosis testleri ile test edilmiştir) ve
- Grup varyanslarının eşit olması (Levene testi ile test edilmiştir)

varsayımlarını sağladığı tespit edildiğinden verilerin analizinde tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Analizlerde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır.

Uygulama

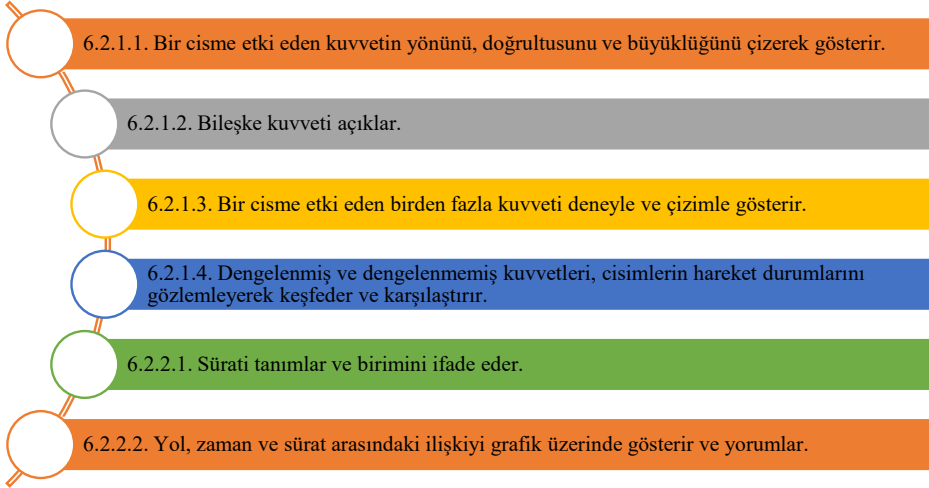
Tüm yöntem uygulamaları sınıfın kendi fen bilimleri öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve yöntemlerin uygulanışlarının detaylı bir şekilde anlatıldığı Uygulayıcı Rehberi uygulamalar başlamadan 1 ay önce öğretmene verilmiştir. Uygulamalar başlamadan önce yöntem uygulamaları hakkında aralıklı olarak 2 defa seminer verilmiş ve uygulamalar süresince her hafta öğretmene o hafta yapılması gerekenler düzenli olarak hatırlatılmıştır. Tüm yöntemler aynı öğretmen tarafından MEB tarafından önerilen süreler içerisinde uygulanmıştır.

Şekil 3: Dolaşım Sistemi Konusu Kazanımları (MEB,2013)

Dolaşım Sistemi konusuna ait kazanımlar Şekil 3’te verilmiştir. MEB müfredatında “Dolaşım Sistemi” konusu için 10 ders saati önerilmiştir.

Şekil 4: Kuvvet ve Hareket Ünitesi Kazanımları (MEB, 2013)

Kuvvet ve Hareket ünitesine ait kazanımlar Şekil 4’te verilmiştir. “Kuvvet ve Hareket” ünitesi için MEB müfredatında önerilen süre 16 ders saatidir. Ünite Bileşke Kuvvet ve Sabit Süratli Hareket bölümlerinden oluşmaktadır.

Eğitsel Oyun Yönteminin Uygulanışı

Bu yöntemde kullanılan tüm oyunlar araştırmacı tarafından o konunun öğretimi, pekiştirilmesi veya değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Her oyunun başlangıcında öğrencilere oyun tanıtılmış, oyunun kuralları açıklanmış ve örnek oyun uygulaması yapılmıştır. Öğrenciler oyunu tam olarak anladığında tüm sınıfın katılımı ile oyunlar oynanmıştır. Oyun gruplarının heterojen yapıdaki bireylerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Çekingen ve özgüvenli öğrencilerin, başarısız ve başarılı öğrencilerin karışık olarak gruplara dağıtılmasına özen gösterilmiştir. Oyunun her turu tamamlandığında öğretmen hem oyunun değerlendirmesini yapmış hem de oyunda yer alan kavramları tekrar ederek öğrencilerin dikkatini bu kavramlara yoğunlaştırmaya çalışmıştır. Oyunlarda kazanan-kaybeden durumu olduğundan öğrenciler arasındaki rekabeti olumlu düzeyde tutmak için değerlendirmenin tüm oyunlardaki performansları ve oyunlar sırasındaki olumlu ve olumsuz davranışları incelenerek yapılacağı açıklanmıştır. Oyunda kaybeden grup veya grupların motivasyonunu sağlamak amacıyla sonraki oyunları kazanabilecekleri konusunda cesaretlendirilmiştir. Kaybeden grupların kaybetme nedenleri analiz edilerek oyun sonunda gruplara dönütler verilmiş ve eksiklerini tamamlamaları sağlanmıştır. Oyunlarda öğrencilerin kazanmaktan çok öğrenme ve eğlenmeye yoğunlaşmaları

sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemde yapılan etkinlikler yönetime uygun bir şekilde oyunlaştırılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan ödevler ise rehberde belirtilen zamanlarda verilmiş ve ödev verildikten sonraki ilk derste öğretmen tarafından değerlendirmeleri yapılmıştır.

Dolaşım Sistemi konusu için Sıra Sende, Gel-Geç, Bilgi Kapmaca ve Gruplar Yarışıyor eğitsel oyunları araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Sıra Sende Eğitsel Oyunu 4 ders saati süresince, Gel-Geç Eğitsel Oyunu 1 ders saati süresince Bilgi Kapmaca oyunu 3 ders saati süresince ve Gruplar Yarışıyor Eğitsel Oyunu 2 ders saati süresince oynatılmıştır.

Kuvvet ve Hareket ünitesi için Bilgeç, Fen Basket ve Risk Alan Kazanır eğitsel oyunları araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bilgeç Eğitsel Oyunu ünitenin her bir alt bölümü için üçer saat toplamda 6 saat oynatılmıştır. Ünite için hazırlanan etkinlikler bu oyunun peşine oyunlaştırılarak gerçekleştirilmiştir. Fen Basket Eğitsel Oyunu 4 ders saati süresince ve Risk Alan Kazanır Eğitsel Oyunu 2 ders saati süresince oynatılmıştır.

Okuma-Yazma-Oyun Yönteminin Uygulanışı

Bu yöntem temelde 3 aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama okuma, ikinci aşama yazma ve üçüncü aşama oyun aşamasıdır. Konu ve ünitenin bölümleri için ayrı ayrı okuma ve yazma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışılan bölümle ilgili etkinlikler yönetime uygun şekilde oyunlaştırılarak yapılmıştır. Ödevler grup ödevi şeklinde verilerek bir sonraki derste değerlendirmeleri yapılmıştır. Yöntemin son aşamasında araştırmacı tarafından geliştirilen eğitsel oyunlar oynatılmıştır.

Uygulamanın başlangıcında yapılan öntest sonuçları, cinsiyet ve öğrencilerin sosyo-ekonomik yapıları dikkate alınarak dörder kişilik (sınıf mevcudundan dolayı bazı gruplar 5 üyeden oluşmaktadır) gruplara ayrılmıştır. Grupların oluşturulmasında grup içi yapının heterojen ve gruplar arası yapının homojen olmasına özen gösterilmiştir. Her grubun kendine özel bir grup ismi ve grup simgesi belirlemesi istenmiştir. Grup liderliği grup üyeleri arasında dönüşümlü üstlenileceğinden grup üyelerinin hangi sırayla grup lideri olacağı kararlaştırılmıştır. Grup üyelerinin bir araya gelip yüz yüze iletişim kurabilecekleri şekilde sıralar uygun düzene getirilmiştir. Gruplar kendi aralarında konuşup tartışacakları için birbirlerini rahatsız etmeyecekleri şekilde birbirlerinden uygun uzaklıklarda konumlandırılmıştır.

İşbirlikli öğrenme grupları konuya çalışmaya hazır olduklarında tüm gruplara aynı bilgileri içeren ve aynı formatta hazırlanmış okuma posterleri dağıtılmıştır. Gruplardaki öğrenciler okuma posterlerine birlikte çalışmışlardır. Grup üyelerinden biri bir bölümü okurken diğer grup üyeleri onu dinlemiş ve bölüm bitiminde tüm grup üyeleri birlikte bölüm hakkında tartışmışlardır. Gerekli durumlar-

da farklı kaynaklardan veya akıllı tahta uygulamalarını kullanarak daha detaylı araştırma yapmaları için gruplar desteklenmiştir. Okuma işlemi grup üyeleri arasında dönüşümlü olarak yapılmış, dinleme ve tartışma işlemleri birbirini takip etmiştir. Bu aşamada öğretmen gruplar arasında dolaşarak grup çalışmalarını takip etmiş ve gruplara konularla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Gruplara soru sorarak veya ek bilgiler vererek grup tartışmaları başlatmıştır.

Okuma aşamasının bitiminde gruplardan okuma posterleri alınmış ve tüm kaynakları kaldırmaları istenerek ikinci aşama olan yazma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada grup üyeleri okuma aşamasından akıllarında kalanlarla bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor grup üyelerinin ortak ürünüdür. Gruplar raporlarını poster, afiş ve hikaye türlerinde hazırlamışlardır. Renkli kağıtlar, kartonlar, boyalar vb. istedikleri objeleri kullanmışlardır. Gruplar başlangıçta hangi türden yazma çalışması yaptılarsa diğer yazma aşamalarında da bu şekilde devam etmişlerdir. Her bölümdeki, yazma çalışması bir önceki bölümde yapılan çalışmalara eklenerek devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken tek husus grup üyelerinin kaynaklardan yardım almadan yalnızca zihinsel süreçlerini kullanarak bir ürün oluşturmalarıdır. Grup raporlarını değerlendirmede kesin sınırlar olmamakla birlikte grup ürününün %70 oranında okuma metnindeki içerikle uygun olması beklenir. Öğretmen her yazma aşamasının sonunda grup ürünlerini değerlendirerek yeterli olup olmadığı hakkında bir karara varmıştır.

Yöntemin son aşamasında eğitsel oyun yöntemindekine benzer şekilde Dolaşım Sistemi konusunda Gruplar Yarışıyor ve Kuvvet ve Hareket ünitesi için Risk Alan Kazanır eğitsel oyunları ikişer ders saati süresince oynatılmıştır. Grupların yöntemin aşamalarındaki performansları ve oyundaki başarıları dikkate alınarak başarıları ölçüsünde hediyelerle ödüllendirilmişlerdir.

Okuma-Yazma-Uygulama Yönteminin Uygulanışı

Yöntem okuma, yazma ve uygulama olmak üzere aşamadan oluşmaktadır. Yöntemin ilk iki aşaması tamamen okuma-yazma-oyun yönteminin ilk aşaması ile aynı şekilde gerçekleştirilmiştir.

Yöntemin son aşamasında gruplar yazma aşamalarında hazırladıkları grup ürünlerini diğer gruplara sunmuşlardır. Diğer yöntemlerde değerlendirme oyunları için ayrılan ikişer saatlik süre bu yöntemde grup ürünlerinin sunumuna ayrılmıştır. Grupların sunumlar için ekstradan hazırlık yapmalarını önlemek için dersin başında kura çekimi yapılarak o derste sunum yapacak gruplar belirlenmiştir. Sunum sırasında sınıfta bulunan gruplar ve öğretmen sunum grubuna sorular yöneltmişlerdir. Sunumlar sonunda grupların sunum sırasındaki performansları ve grup çalışmaları dikkate alınarak başarıları ölçüsünde hediyelerle ödüllendirilmiştir.

Programa Dayalı Öğretimin Uygulanışı

Bu yöntemde öğretmen üniteye yer alan bilgileri anlatım yoluyla öğrencilere aktarmıştır. Anlatımlarda öğretmenler özgür bırakılmış ve çeşitli sunumlar, videolar, görseller, akıllı tahta uygulamaları ve materyaller kullanmaları için desteklenmişlerdir. Konu anlatımları sırasında öğretmenlerin genel olarak başvurduğu soru-cevap ve tartışma tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan etkinlikler öğretmenlerin kendi tercih ettikleri zamanlarda ve şekillerde gerçekleştirilmiştir. Ödevler de benzer şekillerde öğretmenin istediği zamanlarda verilmiş ve değerlendirmeleri yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Birinci Araştırma Sorusuna Ait Bulgular

Yöntemlerin öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin araştırıldığı birinci araştırma sorusuna ait elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: ÖBT'den Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Konu/Ünite	Gruplar	N	X	ss
Dolaşım Sistemi	Deney Grubu-1	42	26.55	7.68
	Deney Grubu-2	42	28.52	10.04
	Deney Grubu-3	41	25.39	8.44
	Deney Grubu-4	41	28.58	8.12
	Toplam	166	27.26	8.65
Kuvvet ve Hareket	Deney Grubu-1	42	26.21	8.39
	Deney Grubu-2	42	24.36	7.45
	Deney Grubu-3	41	29.10	11.25
	Deney Grubu-4	41	28.32	11.28
	Toplam	166	26.98	9.81

Merkez ve kırsal bölge 6. sınıfta uygulanan Dolaşım Sistemi konusu ÖBT'den elde edilen verilerin betimsel istatistik analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de verilen sonuçlar incelendiğinde Deney Grubu-2 ($X=28.52$; $ss=10.04$) ve Deney Grubu-4 ($X=28.58$; $ss=8.12$) öğrencilerinin Dolaşım Sistemi konusuna yönelik önbilgi düzeylerinin birbirine yakın ve diğer gruplardan yüksek olduğu ve Deney Grubu-3 ($X=25.39$; $ss=8.44$) öğrencilerinin önbilgi düzeylerinin diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir. Deney Grubu-3 ($X=29.10$; $ss=11.25$) öğrencilerinin Kuvvet ve Hareket ünitesine yönelik önbilgi düzeylerinin diğer gruplardan yüksek olduğu ve Deney Grubu-2 ($X=24.36$; $ss=7.45$) öğrencilerinin önbilgi düzeylerinin diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2: ÖBT'den Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Konu/Ünite	Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Dolaşım Sistemi	Gruplar arası	303.749	3	101.250	1.362	0.256
	Gruplar içi	12038.588	162	74.312		
	Toplam	12342.337	165			
Kuvvet ve Hareket	Gruplar arası	570.702	3	190.234	2.013	0.114
	Gruplar içi	15311.202	162	94.514		
	Toplam	15881.904	165			

Öğrencilerin önbilgi düzeyleri arasında gözlenen farkların anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'de verilen analiz sonuçlarına göre merkezde öğrenim gören EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin önbilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=1.362$; $p>0.05$). Kuvvet ve Hareket ünitesinde EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin önbilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=2.013$; $p>0.05$).

Tablo 3: ABT'den Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Konu/Ünite	Gruplar	N	X	ss
Dolaşım Sistemi	Deney Grubu-1	42	71.90	10.13
	Deney Grubu-2	42	70.48	10.85
	Deney Grubu-3	41	52.10	17.94
	Deney Grubu-4	41	49.76	16.37
	Toplam	166	61.18	17.38
Kuvvet ve Hareket	Deney Grubu-1	42	65.14	17.76
	Deney Grubu-2	42	71.90	12.51
	Deney Grubu-3	41	72.73	16.33
	Deney Grubu-4	41	48.71	16.94
	Toplam	166	64.67	18.56

Öğretim yöntemlerinin öğrencilerin Dolaşım Sistemi konusundaki ve Kuvvet ve Hareket ünitesindeki akademik başarılarına etkisini belirlemek amacıyla uygulanan Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet Hareket ünitesi ABT-son'dan elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde Dolaşım Sistemi konusunda en yüksek akademik başarı ortalamasının Deney Grubu-1 ($X=71.90$; $ss=10.13$) öğrencilerine ve en düşük akademik başarı ortalamasının Deney Grubu-4 ($X=49.76$; $ss=16.37$) öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Kuvvet ve Hareket ünitesinde en yüksek akademik başarı ortalamasının Deney Grubu-3 ($X=72.73$;

ss=16.33) öğrencilerine ve en düşük akademik başarı ortalamasının Deneysel Grubu-4 ($X=48.71$; $ss=16.94$) öğrencilerine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 4: ABT'den Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Konu/Ünite	Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Dolaşım Sistemi	Gruplar arası	17193.312	3	5731.104	28.445	0.000	EO ⁺ -OYU
	Gruplar içi	32639.266	162	201.477			EO ⁺ -PDÖ
	Toplam	49832.578	165				OYO ⁺ -OYU OYO ⁺ -PDÖ
Kuvvet ve Hareket	Gruplar arası	15319.479	3	5106.493	19.934	0.000	EO ⁺ -PDÖ
	Gruplar içi	41499.298	162	256.169			OYO ⁺ -PDÖ
	Toplam	56818.777	165				OYU ⁺ -PDÖ

* anlamlı farkın lehine olduğu grup

Öğrencilerin akademik başarılarında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4'te verilen analiz sonuçlarına göre Dolaşım sistemi konusunda EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir; ($F_{(3,162)}=28.445$; $p<0.05$; $\eta^2=0.345$). Cohen (1988) tarafından çok büyük etki olarak sınıflandırılan eta-kare etki büyüklüğü 0.345 olarak hesaplanmıştır. Buna göre öğrencilerin akademik başarılarında gözlemlenen varyansın %34.5 oranında uygulanan öğretim yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc testlerinden Games-Howell uygulanmıştır. Games-Howell analizi sonuçlarına göre EO, OYU yöntemleri ile PDÖ uygulanan öğrenciler arasında EO ($X=71.90$) ve OYO, OYU yöntemleri ile PDÖ uygulanan öğrenciler arasında OYO ($X=70.48$) yöntemi uygulanan öğrenciler lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Kuvvet ve Hareket ünitesinde EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir; ($F_{(3,162)}=19.934$; $p<0.05$; $\eta^2=0.270$). Cohen (1988) tarafından çok büyük etki olarak sınıflandırılan eta-kare etki büyüklüğü 0.270 olarak hesaplanmıştır. Buna göre öğrencilerin akademik başarılarında gözlemlenen varyansın %27.0 oranında uygulanan öğretim yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc testlerinden Games-Howell uygulanmıştır. Games-Howell analizi sonuçlarına göre EO yöntemi ile PDÖ uygulanan öğrenciler arasında EO ($X=65.14$), OYO yöntemi ile PDÖ uygulanan öğrenciler arasında OYO ($X=71.90$) ve OYU yöntemi ile PDÖ uygulanan öğrenciler arasında OYU ($X=72.73$) lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

İkinci Araştırma Sorusuna Ait Bulgular

Yöntemlerin öğrencilerin öğrenme motivasyonuna etkisinin araştırıldığı ikinci araştırma sorusuna ait elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: FMÖ-ön'den Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Gruplar	N	X	ss
Deney Grubu-1	42	113.09	37.55
Deney Grubu-2	42	110.33	38.19
Deney Grubu-3	41	123.07	26.58
Deney Grubu-4	41	120.05	26.18
Toplam	166	116.58	32.81

Dolaşım Sistemi konusunun başlangıcında öğrencilerin fen öğrenimine yönelik öğrenme motivasyonlarını belirlemek amacıyla uygulanan FMÖ-ön testinden elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde uygulama başlangıcında Deney Grubu-3 ($X=123.07$; $ss=26.58$) öğrencilerinin fen öğrenimi motivasyonlarının diğer gruplardaki öğrencilerden yüksek olduğu ve Deney Grubu-2 ($X=110.33$; $ss=38.19$) öğrencilerinin fen öğrenimi motivasyonlarının diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 6: FMÖ-ön'den Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar arası	4370.847	3	1456.949	1.362	0.256
Gruplar içi	173287.635	162	1069.677		
Toplam	177658.482	165			

Öğrencilerin fen öğrenimi motivasyonları arasında gözlenen farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'da verilen analiz sonuçlarına göre EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin uygulama başlangıcında fen öğrenimi motivasyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=1.362$; $p>0.05$).

Tablo 7: FMÖ-son'dan Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Gruplar	N	X	ss
Deney Grubu-1	42	136.48	12.07
Deney Grubu-2	42	133.38	21.92
Deney Grubu-3	41	132.46	22.65
Deney Grubu-4	41	125.58	30.42
Toplam	166	132.01	22.81

Kuvvet ve Hareket ünitesinin sonunda yöntemlerin öğrencilerin öğrenme motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla uygulanan FMÖ-son testinden elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7'de verilen analiz sonuçları incelendiğinde en yüksek fen öğrenimi motivasyon düzeyine sahip grubun Deney Grubu-1 ($X=136.48$; $ss=12.07$) ve en düşük motivasyona sahip grubun Deney Grubu-4 ($X=125.58$; $ss=30.42$) olduğu görülmektedir.

Tablo 8: FMÖ-son'dan Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2617.449	3	872.483	1.699	0.169
Gruplar içi	83208.527	162	513.633		
Toplam	85825.976	165			

Öğrencilerin fen öğrenimi motivasyonları arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 8'de verilmiştir. Tablo 8'de verilen analiz sonuçlarına göre uygulama sonunda EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin fen öğrenimi motivasyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=1.699$; $p>0.05$).

Üçüncü Araştırma Sorusuna Ait Bulgular

Yöntemlerin öğrencilerin öğrenme kaygısına etkisinin araştırıldığı ikinci araştırma sorusuna ait elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir

Tablo 9: FKÖ-ön'den Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Gruplar	N	X	ss
Deney Grubu-1	42	44.45	18.00
Deney Grubu-2	42	41.83	17.33
Deney Grubu-3	41	44.27	14.14
Deney Grubu-4	41	48.44	20.16
Toplam	166	44.73	17.54

Dolaşım Sistemi konusunun başlangıcında öğrencilerin fen öğrenimine yönelik öğrenme kaygılarını belirlemek amacıyla uygulanan FKÖ-ön testinden elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Tablo 9'da verilen analiz sonuçları incelendiğinde uygulama başlangıcında Deney Grubu-2 ($X=41.83$; $ss=17.33$) öğrencilerinin fen öğrenimi kaygılarının diğer gruplardaki öğrencilerden düşük olduğu ve Deney Grubu-4 ($X=48.44$; $ss=20.16$) öğrencilerinin fen öğrenimi kaygılarının diğer gruplardan yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10: FKÖ-ön'den Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar arası	928.417	3	309.472	1.006	0.392
Gruplar içi	49858.384	162	307.768		
Toplam	50786.801	165			

Öğrencilerin fen öğrenimi kaygıları arasında gözlenen farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Tablo 10'da verilen analiz sonuçlarına göre EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin uygulama başlangıcında fen öğrenimi kaygıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=1.006$; $p>0.05$).

Tablo 11: FKÖ-son'dan Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Gruplar	N	X	ss
Deney Grubu-1	42	36.62	14.16
Deney Grubu-2	42	34.02	11.59
Deney Grubu-3	41	33.80	11.24
Deney Grubu-4	41	47.63	18.68
Toplam	166	37.99	15.18

Kuvvet ve Hareket ünitesinin sonunda yöntemlerin öğrencilerin öğrenme kaygıları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla uygulanan FKÖ-son testinden elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 11'de verilmiştir. Tablo 11'de verilen analiz sonuçlarından görüldüğü üzere uygulama sonunda Deney Grubu-3 ($X=33.80$; $ss=11.24$) öğrencilerinin fen öğrenimi kaygılarının diğer gruplardan düşük olduğu ve en yüksek fen öğreniminin kaygısına Deney Grubu-4 ($X=47.63$; $ss=18.68$) öğrencilerinin sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12: FKÖ-son'dan Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Gruplar arası	5271.144	3	1757.048	8.696	0.000	EO*-PDÖ
Gruplar içi	32732.832	162	202.055			OYO*-PDÖ
Toplam	38003.976	165				OYU*-PDÖ

* anlamlı farkın lehine olduğu grup

Öğrencilerin fen öğrenimi kaygıları arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 12'de verilmiştir. Tablo 12'de verilen analiz sonuçlarına göre uygulama sonunda EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin fen öğrenimi kaygıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın

olduğu tespit edilmiştir; ($F_{(3,162)}=8.696$; $p<0.05$; $\eta^2=0.139$). 0.139 olarak hesaplanan eta-kare etki büyüklüğü Cohen (1988) tarafından büyük etki olarak sınıflandırılmaktadır. Öğrencilerin fen öğrenimi kaygılarında gözlenen varyansın %13.9 oranında uygulanan öğretim yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Öğrencilerin fen öğrenimi kaygıları arasındaki anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden Games-Howell yapılmıştır. Analiz sonucunda EO-PDÖ arasında EO ($X=36.62$) lehine, OYO-PDÖ arasında OYO ($X=34.02$) lehine, OYU-PDÖ arasında OYU ($X=33.80$) lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Ait Bulgular

Yöntemlerin öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığına etkisinin araştırıldığı ikinci araştırma sorusuna ait elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir

Tablo 13: ABT-kalıcılık'tan Elde Edilen Verilerin Betimsel İstatistik Sonuçları

Konu/Ünite	Gruplar	N	X	ss
Dolaşım Sistemi	Deney Grubu-1	41	70.73	13.43
	Deney Grubu-2	39	62.77	16.42
	Deney Grubu-3	41	50.63	17.63
	Deney Grubu-4	41	41.76	20.10
	Toplam	162	56.39	20.28
Kuvvet ve Hareket	Deney Grubu-1	41	64.76	16.76
	Deney Grubu-2	39	65.89	11.18
	Deney Grubu-3	41	58.00	12.73
	Deney Grubu-4	41	47.68	17.31
	Toplam	162	57.11	16.55

Öğretim yöntemlerinin öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet ve Hareket ünitesi tamamlandıktan 8 hafta sonra uygulanan Dolaşım Sistemi konusu ve Kuvvet ve Hareket ünitesi ABT-kalıcılık sonuçlarına ait betimsel istatistik sonuçları Tablo 13'te verilmiştir. Tablo 13'te verilen analiz sonuçlarına göre Deney Grubu-1 ($X=70.73$; $ss=13.43$) öğrencilerinin Dolaşım Sistemi konusu bilgilerinin kalıcılık düzeylerinin diğer gruplardan yüksek olduğu ve Deney Grubu-4 ($X=41.76$; $ss=20.10$) öğrencilerinin diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir. Deney Grubu-2 ($X=65.89$; $ss=11.18$) öğrencilerinin Kuvvet ve Hareket ünitesi bilgilerinin kalıcılık düzeylerinin diğer gruplardan yüksek olduğu ve Deney Grubu-4 ($X=47.68$; $ss=17.31$) öğrencilerinin diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 14: ABT-kalıcılık'tan Elde Edilen Verilerin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Konu/ Ünite	Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p*	Anlamlı fark
Dolaşım Sistemi	Gruplar arası	20158.671	3	6719.557	23.052	0.000	EO ⁺ -PDÖ EO ⁺ -OYU OYO ⁺ -PDÖ OYO ⁺ -OYU
	Gruplar içi	46056.045	158	291.494			
	Toplam	66214.716	161				
Kuvvet ve Hareket	Gruplar arası	6098.905	3	2032.968	9.033	0.000	EO ⁺ -PDÖ EO ⁺ -OYU OYO ⁺ -PDÖ OYO ⁺ -OYU
	Gruplar içi	24307.810	158	225.072			
	Toplam	30406.714	161				

* anlamlı farkın lehine olduğu grup

Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeyleri arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 14'te verilmiştir. Tablo 14'te verilen analiz sonuçlarına göre EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin bilgilerinin Dolaşım Sistemi konusundaki kalıcılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir; $F_{(3,158)}=23.052$; $p<0.05$; $\eta^2=0.304$). Cohen (1988) tarafından çok büyük etki olarak sınıflandırılan eta-kare etki büyüklüğü 0.304 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeylerinde gözlenen varyansın %30.4 oranında uygulanan öğretim yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeyleri arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe analizi sonuçlarına göre EO-PDÖ, EO-OYU arasında EO ($X=70.73$) lehine, OYO-PDÖ, OYO-OYU arasında OYO ($X=62.77$) lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Kuvvet ve Hareket ünitesinde EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir; $F_{(3,158)}=9.033$; $p<0.05$; $\eta^2=0.201$). Cohen (1988) tarafından çok büyük etki olarak sınıflandırılan eta-kare etki büyüklüğü 0.201 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeylerinde gözlenen varyansın %20.1 oranında uygulanan öğretim yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Öğrencilerin bilgilerinin kalıcılık düzeyleri arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Scheffe analizi sonuçlarına göre EO-PDÖ arasında EO ($X=64.76$) lehine, OYO-PDÖ arasında OYO ($X=65.89$) lehine ve OYU-PDÖ arasında OYU ($X=58.00$) lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dolaşım Sistemi Konusu ABT'den elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre EO-OYU ve EO-PDÖ arasında EO lehine, OYO-OYU ve OYO-PDÖ arasında OYO lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Eğitsel oyunların öğrencilerin öğrenme isteğini artırması, öğrenme eksikliklerini gidermesi, bilgilerin yapı-

landırılarak inşa edilmesi, konuların somutlaştırılması gibi faydalarından dolayı öğrencilerin öğrenmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle EO ve OYO yöntemleri OYU yöntemi ve PDÖ uygulamalarına göre daha etkili olmuş olabilir. Bu araştırmanın sonuçları alandaki eğitsel oyunların 6. sınıf öğrencilerinin başarılarını artırdığını ve öğrencilerin öğrenmelerinde etkili olduğunu belirten diğer araştırmaların sonuçları ile uyumludur (Mongillo, 2006; Özbal, 2009; Folta, 2010; Dumlu Güler, 2011; Fırat, 2011; Gedik, 2012; Gülsoy, 2013; Huang, 2016; Yıldız, Şimşek, ve Aras, 2016; Gürpınar, 2017).

Kuvvet ve Hareket Ünitesi ABT verilerinin analiz sonuçlarına göre EO, OYO ve OYU yöntemlerinin uygulandığı öğrencilerin akademik başarılarının PDÖ uygulanan öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Eğitsel oyunların öğrencilerin bilişsel gelişmelerini artırması, öğrenme sürecine aktif katılımı sağlaması, bilgilerin ilk elden somut deneyimlerle elde edilmesi, OYO ve OYU yöntemlerinde öğrencilerin okuma aşamasından akıllarında kalanları kaynaklardan yararlanmadan yalnızca zihinsel süreçlerini kullanarak yazmaları, arkadaşlarıyla bilgi paylaşımı yapmaları ve öğrenmeler üzerinde yapılan tartışmalarla anlamlı öğrenmeyi sağlaması nedenleriyle öğrencilerin öğrenmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu araştırmanın sonuçları alandaki eğitsel oyunların (Mongillo, 2006; Özbal, 2009; Folta, 2010; Dumlu Güler, 2011; Fırat, 2011; Gedik, 2012; Gülsoy, 2013; Huang, 2016; Yıldız, Şimşek, ve Aras, 2016; Gürpınar, 2017) ve işbirlikli öğrenme modelinin (Koç, 2014; Ağgül, 2016; Genç, 2016; Zorlu F., 2016; Zorlu Y., 2016; Okumuş, 2017; Avcı, 2018; Fabian, Topping ve Barron, 2018;) 6. sınıf öğrencilerinin başarılarını artırdığını ve öğrencilerin öğrenmelerinde etkili olduğunu belirten diğer araştırmaların sonuçları ile uyumludur. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar alandaki işbirlikli öğrenme modelinin 6. sınıf öğrencilerinin başarılarını geliştirmede etkili olmadığını belirten çalışmalar ile ters düşmektedir (Tortumluoğlu, 2014).

FMÖ-son analiz sonuçlarına göre EO, OYO, OYU yöntemleri ve PDÖ uygulanan öğrencilerin fen öğrenimi motivasyon düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Yöntemlerin öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını geliştirmede eşit düzeyde etkili olduğu söylenebilir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar alanda yapılan eğitsel oyunların (Atwood-Blaine, 2015) ve işbirlikli öğrenme modelinin (McCall, 2017) öğrencilerin motivasyonlarını artırmada etkili olmadığını belirten araştırma sonuçları ile uyumludur.

FKÖ-son analiz sonuçlarına göre EO, OYO ve OYU yöntemlerinin uygulandığı öğrencilerin fen öğrenimi kaygı düzeylerinin PDÖ uygulanan öğrencilerden anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur. Eğitsel oyunların öğrencilerin özgüvenlerini artırması, stres ve korkuyu azaltması, OYO ve OYU yöntemlerinde sorumluluğun grup üyeleri arasında paylaşılarak üstlenilmesi, başa-

rısızlığın tek bir öğrenciye değil tüm grup üyelerine ait olması nedenleriyle öğrenme kaygısını azalttığı söylenebilir.

Dolaşım Sistemi konusu ABT-kalıcılık sonuçlarına göre bilgilerin kalıcılığı bakımından EO-PDÖ, EO-OYU arasında EO lehine, OYO-PDÖ ve OYO-OYU arasında OYO lehine anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Kuvvet ve Hareket Ünitesi ABT-kalıcılık sonuçlarına göre merkezde öğrenim gören öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığı bakımından EO-PDÖ, EO-OYU arasında EO lehine, OYO-PDÖ ve OYO-OYU arasında OYO lehine anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Eğitsel oyunların bilgileri somutlaştırması, öğrencilerin kendi deneyimleri aracılığıyla yaparak yaşayarak öğrenmeleri ve bilgilerin yapılandırılarak öğrenilmesi nedenleriyle kalıcı bilgiler edinmede etkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda okuma ve yazma çalışmalarında bilişsel süreçlerin daha etkin kullanılması ve bu aşamalarda edinilen bilgilerin oyunla pekiştirilmesinin de bilgilerin kalıcılığını artırdığı söylenebilir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar alanda yapılan eğitsel oyunların (Canbay, 2012; Yıldırım, 2015; Alıcı, 2016; Arıcı, 2017; Gürpınar, 2017; Koka, 2018) ve işbirlikli öğrenme ile eğitsel oyunların birlikte kullanılmasının (Yıldız, Şimşek ve Ağdaş, 2018) farklı örneklem gruplarında bilgilerin kalıcılığı üzerinde etkili olduğunu belirten alandaki diğer araştırma sonuçları ile uyumludur.

EO ve OYO yöntemleri öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkili olduğundan farklı konuların öğretiminde de uygulanabilir. EO, OYO ve OYU yöntemleri öğrenme kaygısını azaltma üzerinde etkili olduğundan öğrenme kaygısı yaşayan öğrencilerin kaygılarını azaltmak amacıyla kullanılabilir. EO ve OYO yöntemleri genel anlamda bilgilerin kalıcılığını artırmada etkili olduğundan öğrencilerin kalıcı bilgiler edinemedikleri konuların öğretiminde kullanılabilir. Benzer uygulamalar farklı konuların öğretiminde daha uzun sürelerde gerçekleştirilerek etkileri incelenebilir. Eğitsel oyun yönteminin uygulanması sırasında öğrencilere yöntemin tanıtımı mutlaka yapılmalı. İşbirlikli öğrenmenin olmazsa olmazları olumlu bağlılık, her durumda birlikte hareket etme, birlikte kazanma ya da kaybetme gibi unsurlar hakkında öğrenciler bilgilendirilmeli ve süreç boyunca işbirlikli öğrenme ruhuna zarar verebilecek durumların ortaya çıkmaması için süreç kontrol edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdul Jabbar, A. I. ve Felicia, P. (2015). Gameplay Engagement and Learning in Game-Based Learning: A Systematic Review. *Review of Educational Research*, 85(4), 740–779. <https://doi.org/10.3102/0034654315577210>
- Ağgöl, Ö. (2016). *Bitki ve Hayvanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme Ünitesinin Öğretiminde Okuma-Yazma-Uygulama Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarıları, Epistemolojik Tutumları ve Okuduğunu Anlamaları Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Akandere, M. (2012). *Eğitici okul oyunları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Alghamdi, A. (2017). *Impact of Jigsaw on The Achievement And Attitudes of Saudi Arabian Male High School Science Students*. Doctoral Dissertation, University of Akron, USA.
- Alıcı, D. (2016). *Fen ve Teknoloji Dersinde Eğitsel Oyunların Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Bilginin Kalıcılığına Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Arıcı, B. (2017). *Eğitsel Oyunların Almanya’da Yaşayan Türk Çocuklarının Türkçe Öğrenme Başarılarına Etkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Arslan, A. (2016). *İşbirlikli Öğrenme Modelinin Fen Öğretimi Laboratuvar Uygulamaları Dersinde Akademik Başarı, Kalıcılık ve Tutuma Etkileri*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Atwood-Blaine, D. (2015). *The Effect of Playing A Science Center-Based Mobile Game: Affective Outcomes and Gender Differences*. Doctoral Dissertation, University of Kansas, USA.
- Avcı, M. (2018). *6.Sınıf Fen Bilimleri Dersi “Vücudumuzda Sistemler” Ünitesinin İşbirlikli Öğrenme Modeliyle Öğretiminin Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aymen Peker, E. (2018). *5. Sınıf “Canlılar Dünyasını Gezelim ve Tanıyalım” Ünitesinin Klasik Eğitsel Oyunlar ve Teknoloji Destekli Eğitsel Oyunlarla Öğretiminin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
- Baghcheghi, N., Koohestani, H. R. ve Rezaei, K. (2011). A Comparison of The Cooperative Learning and Traditional Learning Methods in Theory Classes on Nursing Students’ Communication Skill With Patients at Clinical Settings. *Nurse Education Today*, 31(8), 877-882.
- Baisa, R. D. (2009). *The Relationship Of Video Game Play To Integrated Scientific Processing Skills*. Doctoral Dissertation, Northern Illinois University, USA.

- Barringer, D. F., Plummer, J. D., Kregenow, J. ve Palma, C. (2018). Gamified Approach to Teaching Introductory Astronomy Online. *Physical Review Physics Education Research*, 14(1). doi. 10.1103/PhysRevPhysEducRes.14.010140
- Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Braude, S. ve Corey, L. M. (2006). The Confidence Game. *Science and Children*, 44(1), 40-44.
- Bressler, D. M. (2014). *Is It All In The Game? Flow Experience and Scientific Practices During an INPLACE Mobile Game*. Doctoral dissertation, Lehigh University, USA.
- Buyruk, B. ve Korkmaz, Ö. (2016). Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Dönük Kavramları Günlük Hayatla İlişkilendirme Durumları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 159-172.
- Canbay, İ. (2012). *Matematikte Eğitsel Oyunların 7.Sınıf Öğrencilerinin Özdüzenleyici Öğrenme Stratejileri, Motivasyonel İnançları ve Akademik Başarılarına Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Clark, T. S. ve Killingsworth. (2016). Digital Games, Design, and Learning: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 86(1), 79–122. <https://doi.org/10.3102/0034654315582065>
- Clerkin, A. ve Gilligan, K. (2018). Pre-school Numeracy Play As A Predictor of Children's Attitudes Towards Mathematics At Age 10. *Journal of Early Childhood Research*, 16(3), 319–334. <https://doi.org/10.1177/1476718X18762238>
- Ding, M., Li, X., Piccolo, D. ve Kulm, G. (2007). Teacher Interventions In Cooperative Learning Mathematics Classes. *The Journal of Educational Research*, 100, 162-175.
- Dong, P. I. (2018). Exploring Korean Parents' Meanings Of Digital Play For Young Children. *Global Studies of Childhood*, 8(3), 238–251. <https://doi.org/10.1177/2043610618798931>
- Dumlu Güler, T. (2011). *6. Sınıf Fen Ve Teknoloji Dersindeki "Hücre ve Organelleri Konusunun Eğitsel Oyun Yöntemiyle Öğretilmesinin Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ebrahim, A. (2012). The Effect of Cooperative Learning Strategies on Elementary Students' Science Achievement and Social Skills In Kuwait. *International Journal of Science and Mathematics Education* 10(2), 293-314.
- Eltem, Ö. (2018). *Fen Bilimlerinde Maddenin Yapısı Ve Özellikleri Ünitesinin Öğretiminde Eğitsel Oyunların Kullanılması*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

- Espinoza Morales, C. (2017). *Learning Electron Transport Chain Process In Photosynthesis Using Video and Serious Game*. Doctoral Dissertation, Purdue University, USA.
- Eymur, G. ve Geban, Ö. (2016). The Collaboration of Cooperative Learning and Conceptual Changes: Enhancing The Students' Understanding of Chemical Bonding Concepts. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15(5), 853-871. doi.org/10.1007/s10763-016-9716-z
- Fabian, K., Topping, K. J. ve Barron, I. G. (2018). Using Mobile Technologies For Mathematics: Effects on Student Attitudes and Achievement. *Educational Technology Research and Development*, 66, 1119-1139. doi.org/10.1007/s11423-018-9580-3.
- Fırat, S. (2011). *Bilgisayar Destekli Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Matematik Öğretiminin Kavramsal Öğrenmeye Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Folta, E. E. (2010). *Investigating the impact on student learning and outdoor science interest through modular serious educational games: A design-based research study*. Doctoral dissertation, North Carolina State University, USA.
- Gallardo, J. R., Cirugeda, I. L. ve Rubio, C. M. (2012). Influence of Cooperative Learning on Students' Self-Perception on Leadership Skills: A Case Study In Science Education. *Higher Education Studies*, 2(4), 40-48.
- Gedik, M. (2012). *Ortaokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Temel Dil Becerilerinin Geliştirilmesinde Eğitsel Oyunların Başarı ve Kalıcılığa Etkileri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Genç, M. (2016). An Evaluation of The Cooperative Learning Process By Sixth-Grade Students. *Research in Education*, 95(1), 19-32. doi: 10.7227/RIE.0018
- Gençer, S. (2017). *Eğitsel Oyunlarla Hazırlanmış Ortaokul 7. Sınıf "Yaşamımızdaki Elektrik" Ünitesinin Öğretiminin Öğrenci Başarısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Amasya.
- Göktaş, E. (2017). *Eğitim Politikası Bağlamında İşbirlikli Öğrenme ve Geleneksel Öğrenme Yöntemlerinin Başarı ve Tutuma Etkisinin Meta Analitik Biçimde İncelenmesi*, Doktora Tezi Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gros, B. (2007). Digital Games In Education: The Design of Games Based Learning Environments. *Journal of Research on Technology in Education*, 40, 23-39.
- Gülsoy, T. (2013). *6. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinde Eğitsel Oyunların Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Gürpınar, C. (2017). *Fen Bilimleri Öğretiminde Eğitsel Oyun Destekli Öğretim Uygulamalarının Öğrenme Ürünlerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

- Habraken, C. L. (2004). Integrating into Chemistry Teaching Today'S Student's Visuospatial Talents and Skills, and The Teaching of Today's Chemistry's Graphical Language. *Journal of Science Education and Technology*, 13(1), 89-94.
- Harvey, M. M. (2018). *Video Games and Virtual Reality As Classroom Literature: Thoughts, Experiences, and Learning With 8th Grade Middle School Students*. Doctoral dissertation, University of New Mexico, USA.
- Honey, P., (Eds). (2009). *Proceedings From 2009 IDEC Annual Conference: Teaching Millennials: What Educators Need To Know To Effect Meaningful Change*. St. Louis, MO.
- Huang, T. (2016). *The Effects of Types of Reflective Scaffolding and Language Proficiency on The Acquisition of Physics Knowledge in A Game-Based Learning Environment*. Doctoral Dissertation, New York University, USA.
- Hung, H. T., Yang, J. C., Hwang, G. J., Chu, H. C. ve Wang, C. C. (2018). A Scoping Review of Research on Digital Game-Based Language Learning. *Computers ve Education*, 126, 89-104. doi:10.1016/j.compedu.2018.07.001
- İyi, E. (2018). *Farklı İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinin Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Akademik Başarı ve Epistemolojik İnançları Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kaya, S. ve Elgün, A. (2015). Eğitsel Oyunlar İle Desteklenmiş Fen Öğretiminin İlkokul Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 329-342.
- Kibirige, I. ve Lehong, M. J. (2016). The Effect of Cooperative Learning on Grade 12 Learners' Performance in Projectile Motions, South Africa. *EURASIA Journal of Mathematics, Science ve Technology Education*, 12(9), 2543-2556. doi: <https://doi.org/10.12973/eurasia.2016.1250a>
- Koç, Y. (2014). *Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin İşbirlikli Öğrenme Modeli Hakkında Bilgilendirilmesi, Bu Modeli Sınıfta Uygulamaları ve Elde Edilen Sonuçların Değerlendirilmesi: Ağrı İl Örneği*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Koka, V. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Bilgisayar Destekli Eğitsel Oyunların Öğrencilerin Ders Başarısına Olan Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Köklü, N. (1996), "İstatistik Kaygı Ölçeği: Psikometrik Veriler", *Eğitim ve Bilim*, 20 (102), 45-49.
- Little, T. W. (2015). *Effects of Digital Game-Based Learning on Student Engagement and Academic Achievement*, Doctoral dissertation, Lamar University, USA.

- MacKenzie, J. R. (2014). Millennial Interior Design Students' Perceptions Concerning Game-Based Learning In A Lighting Design Course. Master Thesis, Colorado State University.
- Malone, T. W., Lepper, M. R., Snow, R. E. ve Farr, M. J. (1987). Making Learning Fun: A Taxonomy of Intrinsic Motivations for Learning. Hillside, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Martin, M. W. (2012). *Serious Game Design Principles: The Impact of Game Design On Learning Outcomes*. Doctoral dissertation, Old Dominion University, USA.
- Martinez-Hernandez, K. (2010). *Development and Assessment of A Chemistry-Based Computer Video Game As A Learning Tool*. Doctoral Dissertation, Purdue University, USA.
- McCall, M. O. (2017). *The Effects of Individual Versus Cooperative Testing in A Flipped Classroom on The Academic Achievement, Motivation Toward Science, and Study Time for 9th Grade Biology Students*. Doctoral dissertation, University of South Alabama, USA.
- Mcmillan, J. H. ve Schumacher, S. (2006). *Research in Education: Evidence-Based Inquiry*. (6th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Mezei, J. M. (2015). *Science Teachers' Perceptions of The Relationship Between Game Play and Inquiry Learning*. Doctoral Dissertation, Columbia University, USA.
- Michael, D. ve Chen, S. (2006) *Serious Games: Games That Educate, Train, and Inform*. Boston, MA: Thomson Course Technology.
- Mongillo, G. (2006). *Instructional Games: Scientific Language Use, Concept Understanding, and Attitudinal Development of Middle School Learners*. Doctoral Dissertation, Fordham University, USA.
- Neimeyer, S. A. (2006). *An Examination of The Effects Of Computer-Assisted Educational Games on Student Achievement*, Doctoral dissertation, University of Houston-Clear Lake, USA.
- Nunes, P. S., Soares, A. A., ve Catarino, P. (2018). Efeitos Da Construção De Um Jogo Educativo De Matemática Nas Atitudes E Aprendizagem Alunos: Estudo De Caso (Effects of The Construction of An Educational Mathematics Game on Students' Attitudes and Learning: Case Study). *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 16(4), 5-21.
- Okumuş, S. (2017). *İyi Bir Eğitim Ortamı İçin Yedi İlke'nin İşbirlikli Öğrenme ve Modellerle Birlikte Uygulanmasının Fen Bilimleri Dersinin Anlaşılmasına Etkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Owens, K. D. (1997). Playing To Learn: Science Games in The Classroom. *Science Scope*, 20(5), 31-33.
- Özbal, B. (2009). *İlköğretim Okullarındaki Yabancı Dil Öğretiminde Eğitsel Oyunların Yeri ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özdoğan, B. (2014). *Çocuk ve Oyun*. Ankara: Anı Yayınları.
- Öztürk, B. (2017). *Maddenin Tanecikli Yapısının Öğretiminde İyi Bir Eğitim Ortamı İçin Yedi İlke ve Modellerle Desteklenen İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinin Uygulanması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Perkins, A. C. (2016). *Earthquake: Game-based Learning for 21st Century STEM Education*. Doctoral dissertation, Texas A & M University.
- Pintrich, P.R., Marx, R.W., ve Boyle, R.A. (1993). Beyond Cold Conceptual Change: The Role of Motivational Beliefs and Classroom Contextual Factors in The Process of Conceptual Change. *Review of Educational Research*, 63(2), 167-199.
- Rabgay, T. (2018). The Effect of Using Cooperative Learning Method on Tenth Grade Students' Learning Achievement and Attitude towards Biology. *International Journal of Instruction*, 11(2), 265-280. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.11218a>.
- Richardson, F.C. ve Suinn, R.M. (1972). The Mathematic Anxiety Rating Scale: Psychometric Data, *Journal of Counseling Psychology*, 19 (6), 551-554.
- Rieber, L., Luke, N. ve Smith, J. (1998). Project Kid Designer: Constructivism through play.
- Rouse, K. E. (2013). *Gamification in Science Education: The Relationship of Educational Games to Motivation and Achievement*. Doctoral Dissertation, The University of Southern Mississippi, USA.
- Shapiro, M. (2016). *Evaluating The Efficacy Of A Chemistry Video Game*. Doctoral Dissertation, Towson University, USA.
- Shekarey, A. (2012). Effects of Cooperative Learning on The Development of Students' Social Skills. *Education Strategies in Medical Sciences*, 5(1), 31-37.
- Slavin, R.E. (1983). *Cooperative Learning*. New York: Longman.
- Slavin, R.E. (1990). *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*, 14. Boston: Allyn and Bacon.
- Slavin, R.E. (1991). Group Rewards Make Groupwork Work, *Educational Leadership*, 48(5), 89-91.
- Slavin, R.E. (1992). When and Why Does Cooperative Learning Increase Achievement? Theoretical and Empirical Perspectives. 145-173 in Hertz-Lazarowitz and Miller (Eds.) *Interaction in Cooperative Groups*, NY: Cambridge University Press.

- Slavin, R.E. (1996). Research on Cooperative Learning and Achievement: What We Know, What We Need To Know. *Contemporary educational psychology*, 21(1), 43-69.
- Stewart, P. M., Jr. (2013). *Learning The Rules of The Game: The Nature of Game and Classroom Supports When Using A Concept-İntegrated Digital Physics Game in The Middle School Science Classroom*. Doctoral Dissertation, Columbia University, USA.
- Şimşek, Ü. (2007). *Çözümler ve Kimyasal Denge Konularında Uygulanan Jigsaw ve Birlikte Öğrenme Tekniklerinin Öğrencilerin Maddenin Tanecikli Yapıda Öğrenmeleri ve Akademik Başarıları Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Toprac, P. K. (2008). *The Effects of A Problem-Based Learning Digital Game on Continuing Motivation to Learn Science*. Doctoral Dissertation, The University of Texas, USA.
- Tortumluoğlu, Y. (2014). *İşbirlikli Öğrenme Modelinin Fen Ve Teknoloji Dersinde Öğrenci Başarısına Etkisi: Ardahan İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Tsai, Y. L. ve Tsai, C. C. (2018). Digital Game-Based Second-Language Vocabulary Learning and Conditions of Research Designs: A Meta-Analysis Study. *Computers ve Education*, 125, 345-357. doi.org/10.1016/j.compedu.2018.06.020
- Tuan, Chin ve Sheh (2005). The Development of A Questionnaire to Measure Students' Motivation Towards Science Learning. *International Journal of Science Education*, Vol 27(6), 634-659.
- Turgut, S. ve Turgut, İ. G. (2018). The Effects of Cooperative Learning on Mathematics Achievement in Turkey: A Meta-Analysis Study. *International Journal of Instruction*, 11(3):663-680. doi 10.12973/iji.2018.11345a
- Wyman, P. J. (2018). *Academic Achievement With Cooperative Learning Using Homogeneous and Heterogeneous Groups*. Doctoral dissertation, Liberty University, USA.
- Yeşilkaya, İ. (2013). *7.sınıf Sosyal Bilgiler Dersi "Zaman İçinde Bilim" Ünitesinin Eğitsel Oyun Yöntemi İle Öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yıldırım, B. (2015). *Eğitsel Oyun ve Dönüt-Düzeltilmenin Öğrenme Düzeyi ve Kalıcılığa Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

- Yıldırım, B. (2015). Fen Bilimleri Öğrenme Kaygı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 33-44.
- Yıldız, E., Şimşek, Ü. ve Ağdaş, H. (2018). The Effects of Educational Game-Integrated Group Research Method on Academic Achievement, Attitude towards School, and Retention of Knowledge in Teaching Regulatory System. *Journal of Turkish Science Education*, 15 (3), 91-105.
- Yıldız, E., Şimşek, Ü. ve Aras, H. (2016). Dolaşım Sistemi Konusunda Eğitsel Oyun Yönteminin Kullanılmasının Öğrencilerin Akademik Başarı ve Fen Öğrenimi Motivasyonu Üzerine Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36), 20-32.
- Yılmaz, H. ve Çavaş, P. H. (2007). Reliability and Validity Study of The Students' Motivation Toward Science Learning (SMTSL) Questionnaire. *Elementary Education Online*, 6(3), 430-440.
- Zentall, S. S., Kuester, D.A. ve Craig, B. A. (2011). Social Behavior in Cooperative Groups: Students at Risk for ADHD and Their Peers. *Journal of Educational Research*, 104(1), 28-41.
- Zheng, M. (2012). Fifth Graders' Flow Experience in A Digital Game-Based Science Learning Environment. *International Journal of Virtual and Personal Learning Environments (IJVPLE)*, 5(2), 69-86.
- Zorlu, F. (2016). *Fen Bilimleri Dersinin Öğretiminde Solomon Araştırma Deseninin İşbirlikli Öğrenme Modeline Uygulanmasının Etkililiğinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Zorlu, Y. (2016). *Ortaokul Fen ve Teknoloji Dersinde İşbirlikli Öğrenme Modeli ve Modellemeye Dayalı Öğretim Yöntemine Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Öğrenmeleri Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

POLİTİK İSTİKRAR EKONOMİK BÜYÜMEYİ SAĞLAMADA YETERLİ BİR FAKTÖR MÜDÜR? BRICST ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹ Is Political Stability a Sufficient Factor to Provide Economic Growth? An Examination on BRICST Countries

Gönderim Tarihi / Received: 10.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 08.04.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.687382>

Ömer Faruk BİÇEN*

ÖZ: Ekonomik büyümenin kaynaklarına yönelik olarak son dönemde kurumsal değişkenler üzerinde çok fazla durulmaktadır. Ekonomik büyümenin yaklaşık nedenlerinin aksine doğrudan veya dolaylı olarak büyümenin temel nedenlerini oluşturan kurumsal faktörler arasında politik istikrar da yer almaktadır. Politik istikrarın ekonomik büyümeye yönelik etkileri konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre; politik istikrar ortamı geleceğe yönelik belirsizliği azaltarak ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik etkin karar vermelerinde önemli bir rolü vardır. Bu durum tüketim ve yatırım gibi kararlar üzerinden ekonomik büyümeyi de olumlu yönde etkilemektedir. Diğer taraftan ikinci görüşe göre ise, bazı ülkelerin kendilerine özgü kurumsal yapıları rüşvet, yolsuzluk ve rant kollama gibi faaliyetleri besleyerek politik istikrarsızlık ortamında da ekonomik aktivite düzeyinin sürdürülmesine, hatta ekonomik büyümenin sağlanmasına neden olabilmektedir. Bu çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye’de 2002-2017 dönemine ait verilerden hareketle politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye’de politik istikrar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilese de etkisi düşük düzeydedir. Hindistan’da politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamazken, Çin’de ise iki değişken arasındaki ilişki negatiftir. Bu sonuçlar, genel olarak politik istikrarın gerekli olmasına rağmen ekonomik büyüme için yeterli bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Politik İstikrar, Kurumsal Yapı, BRICST Ülkeleri, Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemi.

¹ Bu çalışma etik kurul izni gerektiren anket, mülakat, hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar vb. çalışmaların dışında olan ve her türlü araştırmacının kullanımına açık olan Dünya Bankası’nun yayınlamış olduğu verilerin kullanılmış olduğu etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, ofbicen@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1021-5198>

ABSTRACT: There has been a lot of emphasis on institutional variables regarding the sources of economic growth. Contrary to the approximate causes of economic growth, political stability is directly or indirectly among the institutional factors that form the main causes of growth. There are two different views on the effects of political stability on economic growth. According to the first opinion; The political stability environment has an important role for economic actors to make effective decisions for the future by reducing uncertainty about the future. This situation positively affects economic growth on land such as consumption and investment. On the other hand, according to the second view, the specific institutional structures of some countries may lead to economic activity and even economic growth in an environment of political instability by promoting activities such as bribery, corruption and rent-seeking. In this study, the relationship between political stability and economic growth were examined by the Panel Seemingly Unrelated Regression Method in Brazil, Russia, India, China, South Africa and Turkey based on the data for the period 2002-2017. According to the results obtained, in Brazil, Russia, South Africa and Turkey, even if political stability affects economic growth positively, its impact is low. While there is no meaningful relationship between political stability and economic growth in India, the relationship between the two variables is negative in China. These results reveal that although political stability is necessary in general, it is not a sufficient factor for economic growth.

Keywords: Economic Growth, Political Stability, Institutional Structure, BRICST Countries, Panel Seemingly Unrelated Regression Method.

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin kaynakları nelerdir?, Bazı ülkeler diğerlerine göre neden daha hızlı büyür? gibi sorular ekonomi bilimi için hala cevaplanmayı bekleyen temel sorular olarak yerini ve önemini korumaktadır. Adam Smith'ten günümüze kadar büyüme ile ilgili ortaya konulan tezler incelendiğinde büyüme büyük ölçüde üretim faktörlerindeki ve/veya verimliliğindeki artış ile ilişkilendirilmektedir. Nüfus artışı, eğitim düzeyi yüksek işgücü miktarındaki artış, sermaye birikimindeki artış, teknolojik ilerlemeler ve bilgi düzeyindeki artış büyümenin daha çok yakın nedenlerini yansıtmaktadır. Bu değişimler yukarıdaki ilk soru için kısmen yeterli bir cevap olsa da ikinci soru için konunun daha detaylı incelenmesi şarttır.

Büyümenin temel nedenleri nelerdir? Bu soruya verilebilecek tatmin edici cevaplar ikinci soru için de tatmin edici bazı cevapların ortaya konulmasına yol açacaktır. Bu temel nedenler, yakın nedenleri de etkileyen, büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı birtakım etkileri olan faktörlerdir. Kültür, dini inançlar, politik gelenekler/sistemler, hukuk sistemi, jeopolitik konum, tarihsel geçmiş ve coğrafi yapı bu faktörlerden bazılarıdır.

Genel bir çerçeve olarak ele alınacak olursa özellikle son yıllarda büyümenin temel nedenleri olarak kurumsal değişkenler üzerinde durulmaktadır. Kurum

kavramına ilişkin olarak yapılabilecek en basit tanımlamaya göre kurumlar, belirli bir dönemde yaygın olarak kabul gören düşünce ve davranış alışkanlıklarıdır (Mitchell, 1949: 221; Hutchison, 1984: 20). Bu tanımlamanın Veblen'e ait olduğu kabul edilmekle birlikte bir diğer önemli kurumsal iktisatçı olan D. North'a göre ise kurumlar; oynanan oyunun kuralları olup, genellikle insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren ve yine insanlar tarafından oluşturulmuş kural ve kısıtlamalar olarak tanımlanmaktadır (North, 2010: 9). Buna göre yukarıda "Bazı ülkeler diğerlerine göre neden daha hızlı büyür?" şeklinde sorulan soruya verilebilecek en makul cevap, daha hızlı büyüyen ülkelerin buna uygun kurumsal yapılara sahip olmalarıdır. D. Acemoğlu ve J. A. Robinson bu konudaki ayrımı kapsayıcı kurumlar ve sömürücü kurumlar şeklinde yapmaktadır. Kapsayıcı kurumlara sahip olan ülkeler daha hızlı büyürken, özellikle yaratıcı yıkıma karşı olan sömürücü kurumlara sahip ülkeler daha yavaş büyüyeceklerdir (Acemoglu ve Robinson, 2015). Kısaca ülkelerin daha hızlı ve daha yavaş büyümelerine neden olan faktör kurumlardır.

Kurumsal değişkenler arasında yer alan politik sistemlerin, özellikle de ülkelerdeki mevcut politik yapının istikrarının büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu kabul edilmektedir. İstikrar kavramı; belirli bir düzen içerisinde devamlılık, kararlılık anlamlarına gelmektedir. Bu tanıma bağlı olarak politik istikrar kavramından da mevcut hükümetlerin değişmeden görevde kalmaları gibi bir anlam çıkabilmektedir. Fakat bu durum günümüzdeki Kuzey Kore örneği ile birinci dünya savaşı sonrası Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya ve daha yakın bir geçmişteki Libya, Irak, Afganistan gibi örneklerle çelişmektedir. Her ne kadar bu ülkelerde hükümetler/liderler uzun dönemlerde iktidarda kalsalar da dünyanın en istikrarsız ülkeleri konumunda olmuşlardır.

Doğal olarak politik istikrar kavramının içeriği istikrar kavramının içeriği ile belirli ölçülerde farklılaşmaktadır. Politik istikrar kavramının net bir tanımı bulunmamakla birlikte politik istikrarın/istikrarsızlığın nedenlerine bakıldığında kavram daha net anlaşılabilir. Bu çerçevede rejim değişimi, meşru ve meşru olmayan yollarla sık sık gerçekleşen hükümet değişiklikleri, toplumsal şiddet olayları, protestolar, terör, askeri darbe, iç savaş, politik suikastler, ekonomik ve finansal krizler, siyasi kutuplaşma, yolsuzluk, etnik bölünme gibi durumlar politik istikrarsızlığın sebeplerini oluşturmaktadır (Alesina vd., 1996; Feng, 1997; Campos ve Nugent, 2002; Şanlısoy ve Kök, 2010; Gür ve Akbulut, 2012; Georgiou vd., 2015; Shabbir vd., 2016; Diken vd., 2018; Alper, 2018; Corovei ve Socol, 2019; Karnane ve Quinn, 2019). Buna göre bu durumların tam tersi politik istikrarın göstergesi olmaktadır.

Politik istikrar büyüme ve refah için gerekli görülmektedir. Çünkü bireyler gelecekte kendilerini daha güvenli hissettiklerinde tüketim ve yatırım yapma

konusunda daha cesaretli olmaktadır (Goldsmith, 1987: 471). Politik istikrarsızlık ise belirsizliğe yol açarak iktisadi aktörlerin veya politika yapıcılarının ufkunu daraltmakta ve geleceğe bakışını da olumsuz etkilemektedir. Özellikle belirsizlik nedeniyle yurtiçi yatırımların, tüketime ve yabancı sermaye girişlerinin olumsuz yönde etkilenmesi, siyasilerin yeniden seçilme kaygısı ile rant kollama faaliyetlerine ve popülizme yönelmesi, mülkiyet haklarının zarar görmesi ülkelerin büyüme sürecine de olumsuz yönde yansımaktadır. Yine politik istikrarsızlık sebebiyle ekonominin risk primi yükselmekte, böylece borçlanmanın vadesi kısaltmakta ve faiz yükü artmaktadır (Şanlısoy ve Kök, 2010: 105; Yalçınkaya ve Kaya, 2017: 280).

Bazı durumlarda ise istisnai olarak politik istikrarsızlık ortamı ile ekonomik büyüme bir arada yer alabilmektedir. Ancak böyle bir durumda büyümenin temel sebebi olarak politik istikrarsızlığı kabul etmek doğru değildir. Bu ilişkinin arka planında meşru olmayan farklı bir kurumsal yapının oluşma ihtimali de yüksektir. Yine aynı şekilde politik açıdan istikrarlı bir ülkede de ekonomik büyüme süreci sekteye uğrayabilecektir. Burada da ekonomik büyümenin açıklanmasında politik istikrar dışındaki değişkenlere odaklanılması önem arz etmektedir. Örneğin Alesina ve Perotti (1994: 352)'ye göre demokratik rejimlerde belirli çıkar gruplarının, hükümetleri büyümeye yönelik politikalar yerine bölüşüme yönelik politikalara zorladığı durumlarla karşılaşılabilir. Dolayısıyla göreceli olarak politik istikrarın tesis edildiği demokratik ülkelerde de büyüme süreci kesintiye uğrayabilmektedir.

Politik istikrar ile büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında iki kavram arasında yakın bir ilişki olduğu ve politik istikrarın ekonomik büyümeyi sağladığı genel olarak kabul görmektedir. Çalışmanın temel amacı önemli bir kurumsal faktör olan politik istikrarın ekonomik büyüme için gerekli olduğu kadar yeterli bir faktör olup olmadığını tartışmaktır. Bunun için Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye örneğinden hareketle değişkenler arasındaki ilişki ortaya konulmaya ve başlıktaki soruya cevap aranmaya çalışılmaktadır. Çalışma giriş bölümü de dahil olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır. Temel meselenin ortaya konulduğu ve kavramlar arasındaki ilişkilerin incelendiği giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde, ele alınan ülkelerdeki politik istikrar düzeyindeki gelişmeler üzerine odaklanılmaktadır. Üçüncü bölüm politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatüre ayrılmıştır. Burada iki değişken arasında pozitif yönde ulaşılan sonuçlarla birlikte, aksi yönde sonuçlara ulaşılan çalışmalarda nedenler üzerine de yoğunlaşmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye örneğinden hareketle politik istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

BRICST ÜLKELERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN GELİŞİMİ

İlk olarak 2001 yılında Goldman Sachs baş ekonomisti Jim O'Neill tarafından kullanılan BRIC kavramı, sonraki süreçte yapılan çok sayıda bilimsel çalışmada da referans olarak alınmıştır. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harflerinden oluşan kavram, 21. Yüzyılın yükselen ekonomilerini ifade etmekte ve 2018 yılı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) büyüklüklerine bakıldığında (Worldbank, 2020a) BRIC ülkeleri dünyanın en büyük 11 ekonomisi içerisinde yer almaktadırlar. 2000 yılı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüklükleri referans noktası olarak ele alındığında ise 2018 yılına gelindiğinde Brezilya onuncu sıradan dokuzuncu sıraya, Rusya yirminci sıradan on birinci sıraya, Çin altıncı sıradan ikinci sıraya, Hindistan da on üçüncü sıradan yedinci sıraya yükselmiştir.

BRIC kavramı zaman zaman Güney Afrika ve/veya Türkiye'de dahil edilerek BRICS, BRICT veya BRICST şeklinde de ifade edilmektedir. Bu çalışmada da en geniş tanımlama kullanılacaktır.

Tablo 1: BRICST Ülkelerinin GSYH ve Nüfus Büyüklüğü Açısından Dünyadaki Konumu (2018)

Ülkeler	GSYH (\$)	Dünyadaki Payı (%)	Nüfus	Dünyadaki Payı (%)
Brezilya	1.868.626.087.908	2.18	209.469.333	2.76
Rusya	1.657.554.647.149	1.93	144.478.050	1.90
Hindistan	2.718.732.231.257	3.16	1.352.617.328	17.81
Çin	13.608.151.864.637	15.84	1.392.730.000	18.34
Güney Afrika	368.288.939.768	0.43	57.779.622	0.76
Türkiye	771.350.330.455	0.90	82.319.724	1.08
Dünya	85.909.815.761.906	100	7.594.270.356	100

Kaynak: (Worldbank, 2020a)

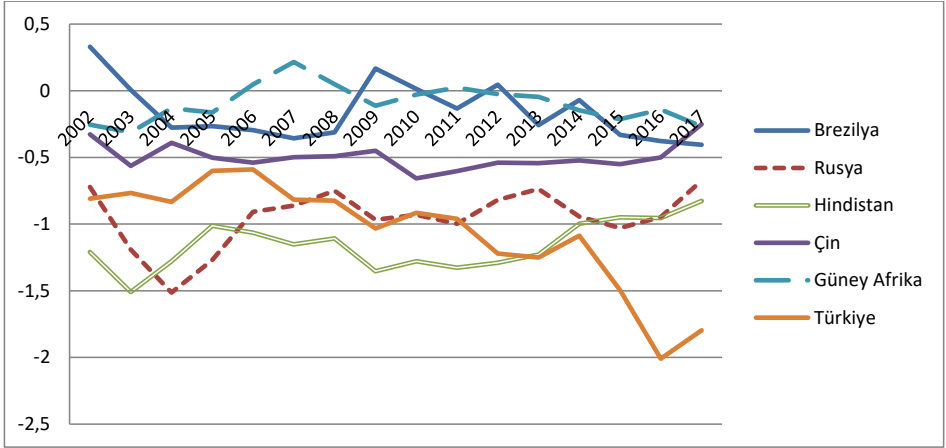
Tablo 1, BRICST ülkelerinin GSYH ve nüfus büyüklüğü açısından dünyadaki yeri hakkında bilgi vermektedir. 2018 yılı verilerine göre yaklaşık 86 trilyon \$'lık dünya GSYH'si içerisinde Çin'in payı % 15,84 iken, Hindistan'ın payı % 3,16, Brezilya'nın payı % 2,18, Rusya'nın payı % 1,93, Türkiye'nin payı % 0,90 ve son olarak da Güney Afrika'nın payı ise % 0,43'tür. BRICST ülkelerinin tamamının payı ise % 24,44 olarak gerçekleşmiştir. Yaklaşık 20 trilyon \$'lık GSYH büyüklüğü ile ABD'nin ise 2018 yılında tek başına dünya GSYH'sinden aldığı pay % 23,91'dir.

Nüfus büyüklüklerine bakıldığında ise yaklaşık 7.6 milyarlık dünya nüfusu içerisinde Çin'in payı % 18,34 iken, Hindistan'ın payı ise % 17,81'dir. Çin ve Hindistan'ı izleyen Brezilya'nın payı % 2,76, Rusya'nın payı % 1,90, Türkiye'nin payı % 1,08 ve Güney Afrika'nın payı da % 0,76'dır. BRICST ülkelerinin

tamamına bakıldığında dünya nüfusu içerisindeki paylarının % 42 olduğu görülmektedir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi GSYH ve nüfus büyüklüğü açısından BRICST ülkeleri dünya ekonomisi için önemli bir büyüklüğe işaret etmektedir. Bu ülkelerdeki politik gelişmeler de doğal olarak ekonomik beklentilere yansarak dünya ekonomisini etkileme potansiyeline sahip olabilmektedir.

Şekil 1’de de BRICST ülkelerinde politik istikrarın gelişimi ile ilgili bilgiler 2002-2017 dönemi çerçevesinde ele alınmaktadır. Burada Dünya Bankası tarafından hazırlanan Worldwide Governance Indicators’de yer alan “Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu” endeks verilerinden hareketle ülkelerdeki politik istikrar algısının gelişimi ele alınmıştır. Bu endeks terörizm de dahil olmak üzere politik istikrarsızlık ve/veya politik olarak motive edilen şiddet olasılığına ilişkin algıları ölçmektedir. -2,5 ve +2,5 arasında değerler alan endeks, -2,5’e yaklaştıkça politik istikrarsızlığın arttığını, diğer taraftan +2,5’e yaklaştığında da politik istikrarın sağlandığını göstermektedir.

Şekil 1: BRICST Ülkelerinde Politik İstikrarın Gelişimi (2002-2017)

Kaynak: (Worldbank 2020b)

Şekil 1 incelendiğinde, BRICST ülkelerinde Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu endeks verilerinin ortalamasının² altında yer aldığı görülmektedir. Pozitif değerler oldukça sınırlıdır. Genel olarak bakıldığında 2002-2017 döneminde ülkelerin endeks değerlerinin büyük bir bölümünün negatif olduğu göze çarpmaktadır.

Çin, Rusya ve Hindistan’da son dönemde sınırlı ölçüde iyileşmeler görülse de, Brezilya ve Güney Afrika’da eğilim özellikle 2009’dan sonra aşağı yönlüdür. Türkiye’de ise, 2007 yılıyla birlikte aşağı yönlü olarak gelişen endeks değeri 2015 yılıyla birlikte sert bir biçimde düşmüştür. Genel olarak BRICST ülke-

² - 2,5 ve + 2,5 değerlerinin orta noktası sıfır olarak kabul edilmiştir.

lerine bakıldığında 2002-2017 döneminde ülkelerin politik açıdan istikrarsız oldukları söylenebilir.

Burada ülkelerin yaşadıkları deneyimlere yakından bakmak da önemlidir. Örneğin Türkiye, 2007 yılından itibaren hükümet karşıtı gösteriler ve terör örgütleriyle yakından mücadele, 2013 yılıyla birlikte IMF ile Stand-by anlaşmasının imzalanmaması, sokak gösterileri, Ortadoğu'daki savaşın yansımaları, darbe girişimi, ekonomik/finansal ataklar vb. olaylar nedeniyle yukarıda tanımlanan politik istikrarsızlığın tanımına dahil olabilecek pek çok gelişmeyi yaşamak durumunda kalmıştır.

Diğer ülkelerde de çeşitli politik sorunlar mevcuttur. Özellikle siyasi yapı içerisinde rüşvet ve yolsuzluğun yaygın olduğu Brezilya'da, 2014 yılından itibaren dönemin devlet başkanına devletin sahip olduğu petrol şirketi üzerinden yolsuzluk soruşturması başlatılmış ve bu durum sokak olaylarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Brezilya'da 30 siyasi partinin mecliste yer alması siyasi bütünlüğün olmadığını da göstermektedir (Özkan, 2016).

Yine Rusya ile Ukrayna arasında 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ile sonuçlanan bölgesel savaş ortamı ve Rusya'nın Suriye'deki askeri faaliyetleri, Hindistan'ın 1947 yılından itibaren Pakistan ve Çin ile mücadele halinde olduğu Keşmir sorunu ve Müslüman halka yönelik yapılan ayrımcılık uygulamaları, Çin'de Komünist Parti yönetimi altında bireysel ve toplumsal taleplerin yeterince karşılanamaması ve dini oluşumlar, sendika, sivil toplum kuruluşları gibi oluşumlara yönelik engeller ile Çin'in Uygur Özerk Bölgesinde Türklere karşı yürütülen uygulamalar, son olarak Güney Afrika'da da yabancılara ve göçmenlere karşı yürütülen sistematik şiddet olayları politik istikrarsızlığı besleyen başlıca gelişmeler olarak kabul edilmektedir.

POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: AMPİRİK TEMELLER

Politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında literatürdeki çalışmalar incelendiğinde farklı nedenlere dayalı olarak farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Her şeyden önce, politik istikrar ortamı geleceğe yönelik belirsizlik ve riskleri azaltarak politika yapımcıların ve diğer ekonomik aktörlerin tüketim, yatırım vb. kararlarında daha cesaretli olmalarına yol açmaktadır. Politik istikrarsızlık ise tam tersi bir duruma yol açarak, politika yapımcıların ve ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik bakış açılarını olumsuz yönde etkilemektedir. İbn-i Haldun "Mukaddime" isimli eserinde dahi politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde meydana getireceği olumsuz etkilere yer ayırmıştır. İbn-i Haldun'a göre politik istikrar çalışma için uygun koşulları, iş fırsatlarını ve güçlerle birlikte yeni talep imkanlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum doğal olarak büyümeyi de olumlu yönde etkileyecektir (Uddin vd., 2017: 612).

Politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar iki grupta değerlendirilebilmektedir. İlk gruptaki çalışmalar politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında farklı sebeplere bağlı olarak pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar. Burada Alesina vd. (1996), Feng (1997), Gür ve Akbulut (2012) ve Cox ve Weingast (2018) hükümet değişiklikleri üzerinde durmaktadırlar. Hükümetlerin meşru veya meşru olmayan yollarla sürekli değişmesi politik istikrarsızlığın temel göstergelerinden birisidir. Buna göre Alesina vd. (1996), Feng (1997), Gür ve Akbulut (2012) ve Cox ve Weingast (2018) tarafından yapılan çalışmalarda; hükümetin değişme eğiliminin yüksek olduğu, rejim değişimi ihtimali, hükümetlerin çok kısa sürelerle görevde kalmaları gibi sebeplerin ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Tersine iktidar partisinin görevde kalma ihtimalinin bulunması, siyasi yönden hesap verebilirliğin yüksek olması gibi durumlar ise ekonomik büyümenin diğer ülkelere kıyasla bu ülkelerde daha yüksek olacağını ortaya koymaktadır.

Yine daha önce bahsedildiği gibi belirsizlik de politik istikrarsızlığın ortaya koymuş olduğu önemli bir sonuçtur. Şanlısoy ve Kök (2010), Nomor ve Iorember (2017), Alper (2018) ve Javed vd. (2018) politik istikrarsızlığın yol açtığı belirsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durmaktadırlar. Özellikle politik istikrarın arttığı bir ülkede belirsizlik azalmaktadır. Belirsizliğin arttığı bir dönemde/ülkede ise politik ve ekonomik karar vericilerin ufku daralmakta ve optimal olmayan makroekonomik politikalar gündeme gelebilmektedir. Bu durumda diğer ekonomik aktörler de verecekleri tüketim ve yatırım gibi kararlarında optimal olmayan davranışlara yönelmekte ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Politik istikrar için güçlü kurumsal yapılar da önemlidir. Ekonomik özgürlük, demokrasi, güçlü hukuki ve politik yapı politik istikrar için temel göstergelerdir. Georgiou vd. (2015), Uddin vd. (2017) ve Diken vd. (2018)'in üzerinde durduğu kriterlere göre politik istikrar güçlü kurumlara ve demokrasilere zemin hazırlayarak ve aynı zamanda güçlü kurumsal yapı ve demokrasiden pozitif yönde etkilenecek güçlü büyümenin de temelini oluşturmaktadır.

Hükümetlerin görevde kalma süreleri, belirsizlik ve güçlü kurumların dışında ise terörizm, iç çatışmalar, etnik bölünme ve yolsuzluk gibi hususlar da politik istikrarsızlığın ve dolayısıyla yavaş büyümenin sebeplerini oluşturmaktadır. Tabassam vd. (2016), terörizm, seçimler, yönetim şekli ve grev konuları üzerinde durmuştur. Ülkede terör eylemlerinin varlığı, sık sık yapılan seçimler ve grevler politik istikrarsızlığı arttırmakta ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ramadhan vd. (2016)'ye göre böyle bir durumda yatırımların teşviki ve büyüme için sağlıklı bir atmosfer yoktur. Corovei ve Socol (2019) da yabancı

sermayenin savaşın ve toplumsal çatışmanın bulunduğu ülkeleri tercih etmeyecek ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkileneceğini ifade etmiştir.

Son olarak etnik bölünme ve yolsuzluğun politik istikrarsızlığın nedeni olduğu üzerinde de Karnane ve Quinn (2019) durmuştur. Ortaya koymuş oldukları sonuçlar etnik bölünme ve yolsuzluğun politik istikrarı ve ekonomik büyüme-yi olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Yukarıda ele alınan çalışmalar politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü (politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü) bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalardır. Bazı durumlarda ise politik istikrarsızlık ortamında da ekonomik büyümenin devam ettiği veya politik istikrar sağlanmış olsa da ekonomik büyümenin yavaşladığına yönelik durumlarla karşılaşılabilir. Böyle bir durumda politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi sağladığı veya politik istikrarın ekonomik büyümeyi yavaşlattığı gibi bir sonuca ulaşmak ise hatalı olacaktır. Zaman zaman belirli ülkelerde o ülkenin kendine özgü yapısı sebebiyle ortaya çıkan kurumsal yapı, iki değişken arasında ters yönlü bir ilişkiyi beraberinde getirebilmektedir. Bu tarz sonuçların özellikle dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Goldsmith (1987) tarafından yapılan çalışma 1958-1967 ve 1968-1977 yıllarını kapsayan iki alt dönem için 77 ülkede politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üzerine odaklanmıştır. Yukarıda ele alınan ilk gruptaki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada politik istikrarın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasındaki temel sebep ise ülkelerdeki çıkar grupları nedeniyle rant kolla-ma faaliyetlerinin bulunmasıdır. Mancur Olson'a göre; hakim çıkar grupları (bürokrasi, sermaye grupları vb.) toplumun yeni teknolojileri benimseme ve kaynakları yeniden tahsis etme kapasitelerini düşürmektedir. Böylece, ekonomik büyüme oranları üzerinde de olumsuz bir etki meydana gelmektedir (Goldsmith, 1987: 472).

Shabbir vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada da en gelişmiş sekiz İslam ülkesinde (D-8) politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yolsuzluk olgusunun da dahil edildiği çalışmada ortaya çıkan sonuçlar, politik istikrarsızlığın arttığı dönemlerde yolsuzlukla birlikte büyümenin de hızlandığını göstermektedir. Esasen, politik istikrarsızlık ortamının gelecekte belirsizliğe yol açarak ekonomik büyümeyi yavaşlatması beklenirken, incelenen ülkelerde yolsuzluk, rüşvet vb. durumların bürokrasi sürecini hızlandırarak büyümeyi de arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum işleri halletme, yoluna koyma anlamında "grease the wheels" hipotezi olarak kabul edilmektedir. Yani politik istikrarsızlık ortamının da kendine özgü bir kurumsal yapısı bulunmaktadır.

Benzer bir durum üzerinde Nurudeen vd. (2014)'te durmaktadır. 1996-2012 döneminde Batı Afrika Devletler Topluluğu'na üye ülkelerde yolsuzluk, politik istikrarsızlık ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada, kısa dönemde politik istikrarsızlıktan ekonomik kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Uzun dönemde ise, politik istikrarsızlık ve ekonomik kalkınma ile yolsuzluk arasında tek yönlü bir nedenselliğe ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre; kısa dönemde politik istikrarsızlık en başta fiziki ve beşeri sermaye olmak üzere ekonomik kaynakların etkin kullanımını olumsuz etkileyerek verimliliği düşürmekte, ayrıca sözleşmelerin uygulanmasındaki yetersizlikler sonucu mülkiyet haklarını da zedeleyerek kalkınmaya zarar vermektedir.

Fakat diğer taraftan, yolsuzluk ve rüşvetin özellikle bürokrasinin etkin olmadığı ve yatırımların önünde kurumsal bir takım engellerin bulunduğu durumda ekonomi üzerinde pozitif etkileri de olabilmektedir (Nurudeen vd., 2014: 46). Örneğin, bir ülkede iş kuracak veya o ülkeye yatırım yapacak olan bir kişinin çok beklemeden istediği izinleri veya lisansları rüşvet yoluyla kolaylıkla edebilmesi neticesinde ekonomik faaliyetler hızlanabilecektir (Grease The Wheels Hipotezi).

Kalay ve Çetin (2016) ile Şanlısoy ve Çetin (2017) tarafından yapılan çalışmalarda politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme/performans arasındaki nedensellik ilişkileri üzerinde durulmuştur. Kalay ve Çetin (2016) tarafından yapılan çalışmada 54 Afrika ülkesi incelenirken, Şanlısoy ve Çetin (2017) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye ele alınmıştır. Afrika ülkeleri için elde edilen sonuçlar, ekonomik büyümeden politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü bir nedenselliği göstermektedir. Türkiye için ulaşılan sonuçlarda ise tek yönlü nedensellik politik istikrarsızlıktan ekonomik performansa doğrudur.

Bu bölümde son olarak da iki farklı sonuca ulaşan çalışmalar üzerinde durulacaktır. Campos ve Nugent (2002), 1960-1995 döneminde 98 gelişmekte olan ülkeye ait veri setinden hareketle politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde herhangi bir ilişkiye ulaşamamışken, kısa dönemde ise iki değişken arasındaki ilişkinin negatif olduğunu bulmuşlardır. Buna göre 98 gelişmekte olan ülke için politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde geçici bir etkisi olduğu görülmektedir.

Ahmet ve Pulok (2013) ve Yalçınkaya ve Kaya (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında hem pozitif hem de negatif bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ahmet ve Pulok (2013), Bangladeş ekonomisi için yaptıkları çalışmalarında politik istikrarın kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki doğurduğu belirlenirken, uzun dönemde ise ilişkinin negatife döndüğü görülmüştür. Yalçınkaya ve

Kaya (2017) ise G-20 ülkelerini göreceli olarak daha gelişmiş 12 ülke (G-12) ve göreceli olarak daha az gelişmiş 8 ülke (G-8) olarak iki alt gruba ayırmıştır. Buradan hareketle ulaşılan sonuçlar, politik istikrarın G-12 ülkelerinde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, G-8 ülkelerinde ise negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

G-20 ülkeleriyle ilgili yapılan bir diğer çalışmada da Yalçınkaya ve Yazgan (2016) yine ülkeleri göreceli olarak gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler olarak iki gruba ayırmışlardır. Bu çalışmada da politik istikrar başta olmak üzere kurumsal faktörlerin nispeten daha gelişmiş ülkeler grubunda ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, nispeten daha az gelişmiş ülkeler grubunda da politik istikrar değişkeninin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BRICST ÜLKELERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Konuyla ilgili temel bilgiler verildikten ve literatürde yer alan diğer çalışmaların bulgularına yönelik yapılan değerlendirmeden sonra bu bölümde Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye’de (BRICST Ülkeleri) politik istikrarın ekonomik büyümeyi nasıl ve ne yönde etkilediği ampirik olarak incelenecektir. Veri seti yıllık bazda düzenlenmiş olup 2002-2017 dönemini kapsamaktadır.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklama	Veri Tabanı	Seri Numarası
LNGDP	2010 Yılı Sabit Fiyatlarla Dolar Cinsinden Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Logaritması	World Bank (2020a) World Development Indicators	NY.GDP.MKTP.KD
POLSTA	Politik İstikrar ve Şiddetin/ Terörizmin Yokluğu Endeksi Değeri	World Bank (2020b) Worldwide Governance Indicators	PV.EST
INF	Tüketici Fiyat Endeksi (2010=100)	World Bank (2020a), World Development Indicators	FP.CPI.TOTL

Değişkenlere ait bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Tablo 2’de gösterildiği gibi çalışmada kullanılan değişkenler 2010 Yılı Sabit Fiyatlarla Dolar Cinsinden Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın logaritmalı değeri (LNGDP), Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu Endeksi (POLSTA) ve Tüketici Fiyat Endeksi (INF)’dir. Değişkenler Dünya Bankası “World Development Indicators” ve “Worldwide Governance Indicators” veri tabanlarından elde edilmiştir³. Daha önce de bahsedildiği gibi Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu endeks verileri te-

³ Her türlü araştırmacının kullanımına açık olan Dünya Bankası’nın yayınlamış olduğu verilerin kullanılmış olduğu etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

rörizm de dahil olmak üzere politik istikrarsızlık ve/veya politik olarak motive edilen şiddet olasılığına ilişkin algıları ölçmekte ve -2,5 ve +2,5 arasında değerler almaktadır. Endeks, -2,5'e yaklaştıkça politik istikrarsızlık artarken, +2,5'e yaklaştıkça da politik istikrar sağlanmaktadır. Bahse konu olan değişkenler arasındaki ampirik ilişkiyi ele alan model Denklem 1'de gösterilmektedir.

$$\text{LNGDP}_{it} = \alpha_1 + \alpha_2 \text{POLSTA}_{it} + \alpha_3 \text{INF}_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Burada LNGDP_{it} bağımlı değişkeni gösterirken, POLSTA_{it} ise bağımsız değişkeni göstermektedir. INF_{it} ise bağımsız kontrol değişkendir. Bu değişkenlere ilave olarak α_1 sabit terim ve e_{it} ise hata terimidir. Modelin tahmininde Stata 14 paket programından yararlanılmıştır.

Modelin zaman (16 Yıl) ve birim (6 Ülke) boyutunun çok sayıda olması nedeniyle Panel veri tahmin yöntemleri tercih edilmiştir. Panel veri tahmin yöntemleri arasında her bir birime ilişkin ayrı ayrı sonuçların elde edilmesine imkan sağlaması nedeniyle diğer tahmin yöntemlerine kıyasla belirli bir üstünlüğe sahip olan Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon (Panel Seemingly Unrelated Regression-PSUR) yönteminden yararlanılmak istenmektedir. Görünürde İlişkisiz Regresyon yöntemi Zellner (1962 ve 1963) tarafından geliştirilmiştir ve panel veri tahmini için de kullanılabilir. Zellner (1962: 378), Aitkin'in 1935 yılındaki çalışmasında yer verdiği Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin yöntemini tüm denklem sistemine uygulayarak parametrelere ait nicel sonuçları elde etmiştir. Zellner (1962: 363)'ün sistem çözümü neticesinde elde ettiği nicel sonuçların, her bir denkleme ayrı ayrı En Küçük Kareler tahmin yöntemi uygulanması sonucu elde edilen sonuçlardan daha etkin olduğu görülmüştür. Yine Zellner, 1962 yılındaki çalışmasında elde ettiği nicel sonuçları 1963 yılında iki denklemlilik bir model üzerinde test etmiş ve 1962 yılındaki çalışmasına yakın sonuçlara ulaşmıştır (Zellner, 1963: 988-989).

Zellner (1962) tarafından geliştirilen Görünürde İlişkisiz Regresyon yönteminin panel veri yöntemine uyarlanmış şekli aşağıda denklem sistemleri yardımıyla gösterilmiştir.

$$y_{1it} = \beta'_{1i} x_{1it} + u_{1it} \quad (2)$$

$$\begin{aligned} & \cdot \\ & \cdot \quad (i = 1, \dots, N) \\ & \cdot \quad (t = 1, \dots, N) \\ & \cdot \end{aligned}$$

$$y_{Nt} = \beta'_{Nt} x_{Nt} + u_{Nt} \quad (3)$$

Denklem 2 ve 3'te yer alan y_{it} bağımlı değişken vektörü, x_{it} bağımsız değişkenler vektörü, u_{it} hata terimidir⁴. Yukarıda yer alan N sayıdaki denklem sisteminin tek bir denklem şeklindeki gösterimi ise aşağıdaki gibidir.

$$\begin{bmatrix} y_{1it} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ y_{Nit} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x_{1it} & 0 & \cdot & \cdot & \cdot & 0 \\ 0 & x_{2it} & \cdot & \cdot & \cdot & 0 \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ 0 & 0 & \cdot & \cdot & \cdot & x_{Nit} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_{1it} \\ \beta_{2it} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \beta_{Nit} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1it} \\ u_{2it} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ u_{Nit} \end{bmatrix}$$

$$Y_{it} = X_{it}\beta + U_{it} \quad (4)$$

Denklem 4'te yer alan $Y_{it} = [y_{1it}, \dots, y_{Nit}]'$, X_{it} köşegenlerinde $(x_{1it}', \dots, x_{Nit}')$ 'nin yer aldığı blok köşegen matris, $U_{it} = [u_{1it}', \dots, u_{Nit}']'$ ve $\beta = [\beta_{1it}', \dots, \beta_{Nit}']'$ şeklinde ifade edilebilmektedir (Zellner, 1962: 349-350; Moon ve Perron, 2006: 2).

Bu yöntemin arka planında yatan temel mantık, denklemlerin birbirinden bağımsız olduğu düşünülmesine rağmen, denklemlerin hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili/korelasyonlu olmasıdır (Vogelvang, 2005: 174). Yatay kesit bağımlılığı olarak ifade edilen bu durumda her bir birim için eşitliklerin ayrı ayrı oluşturularak tahmin yapılması ve yorumlanması, bu tahmin ve yorumların gerçek dışı olmasına yol açabilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon yönteminde ise ayrı ayrı eşitlikler yerine bu eşitliklerin tamamı bir sistem çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu sistem çözümü sonucunda da etkin sonuçlar elde edilmektedir.

Dolayısıyla Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon yönteminin kullanılabilmesi için ilk şart yatay kesit bağımlılığının bulunmasıdır. Diğer taraftan Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon yönteminin çözümünde zaman boyutunun birim boyutundan büyük olma şartı ($T > N$) da aranmaktadır (Greene, 2003: 341). Son olarak, sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre değişmesi yani heterojen olması da bu yöntemin kullanılabilmesi için temel koşullar arasında yer almaktadır.

Denklem 1'de ifade edilen modelin çözümünde Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon yönteminin kullanılabilmesi için zaman boyutunun birim boyutundan büyük olma ($T > N$) şartı sağlanmaktadır. Ancak diğer taraftan yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin ayrıca belirlenmesi gerekmektedir.

Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının incelenmesinde Breusch-Pagan tarafından geliştirilen Lagrange Çarpanı (LM) Testi, Pesaran tarafından geliştirilen

⁴ u_{it} ifadesi i. birimin t zamanındaki gözlem değeri olarak ifade edilmektedir.

len Yatay Kesit Bağımlılığı (CD) Testi ve Peseran, Ullah ve Yamagata tarafından geliştirilen Sapması Düzeltilmiş Lagrange Çarpanı (NLM) Testleri kullanılabilir. LM Testi zaman boyutunun birim boyutundan büyük olduğu ($T > N$), CD Testi ise birim boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumda ($N > T$) kullanılabilen testlerdir. NLM Testi ise hem birim boyutunun hem de zaman boyutunun büyük olduğu durumlar için uygundur (Yerdelen Tatoğlu, 2017: 237). Bu çalışmada, zaman boyutunun birim boyutundan büyük olması ($T > N$) nedeniyle $T > N$ durumunda daha iyi sonuçlar ortaya koyan Breusch-Pagan LM Testi kullanılmıştır. Bu teste göre, H_0 hipotezi yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade ederken H_1 hipotezi ise yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermektedir. Denklem 1’de ifade edilen modeldeki sabit ve eğim parametrelerinin homojen veya heterojen olup olmadıkları da Swamy S testi yardımıyla belirlenebilmektedir. Swamy S testinde H_0 hipotezi modeldeki sabit ve eğim parametrelerinin homojen olduğunu belirtmektedir. H_1 hipotezine göre ise sabit ve eğim parametreleri heterojendir (birimlere göre farklılaşmaktadır).

Tablo 3: Ülkelere İlişkin Denklemlerden Elde Edilen Hata Terimlerinin Korelasyon Matrisi ile Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

	BREZİLYA	RUSYA	HİNDİSTAN	ÇİN	GÜNEY AFRİKA	TÜRKİYE
BREZİLYA	1.0000					
RUSYA	0,8751	1.0000				
HİNDİSTAN	0,5611	0,7618	1.0000			
ÇİN	0,1817	0,3755	0,8058	1.0000		
GÜNEY AFRİKA	0,4371	0,4488	0,2952	0,1905	1.0000	
TÜRKİYE	0,3495	0,4635	0,1935	-0,0583	-0,1659	1.0000

Breusch-Pagan Yatay Kesit Bağımlılığı LM Testi: $\chi^2(15) = 54,492$
Prob. = 0,0000
Swamy S Homojenlik Testi: $\chi^2(15) = 32539,90$
Prob. = 0,0000

Tablo 3’te ülkelere ilişkin denklemlerden elde edilen hata terimlerinin korelasyon matrisine yer verilmiştir. Tablo 3’ün alt bölümünde ise Breusch-Pagan Yatay Kesit Bağımlılığı LM Testi sonuçları ile sabit ve eğim parametrelerinin homojen veya heterojen olup olmadıklarının belirlenmesinde kullanılan Swamy S Testi sonuçları bulunmaktadır. Tablo 3’e göre Breusch-Pagan Yatay Kesit Bağımlılığı LM Testi sonuçları H_0 hipotezinin reddedildiği ve dolayısıyla yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda, Swamy S testi sonuçlarına göre sabit ve eğim parametreleri birimlere göre farklılaş-

maktadır. Bu kapsamda çalışmadaki örneklem ülkelere ilişkin denklemlerdeki hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olması, yani yatay kesit bağımlılığının bulunması, sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre heterojen olması ve çalışmanın örneklemine oluşturan altı ülkeye ait on altışar yıllık veri setinin bulunması ($T > N$) nedeniyle "Panel Görünürde İlişkisz Regresyon (PSUR)" tahmin yöntemi kullanılabilir.

Tablo 4, çalışmada ele alınan BRICST ülkeleri için Panel Görünürde İlişkisz Regresyon Yöntemi tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tanımlayıcı istatistikler bölümü incelendiğinde tüm ülkelere ait χ^2 istatistik değerlerinin anlamlı olduğu, yani birimlere göre elde edilen sonuçların uygun sonuçlar olduğu görülmektedir. Yine ülkelere ait R^2 değerleri de oldukça yüksektir. Buna göre bağımsız değişkenlerde meydana gelen değişiklikler, bağımlı değişkendeki değişimleri yüksek bir düzeyde açıklamaktadır.

Tablo 4'te tüm ülkeler için ayrı ayrı gösterilmekte olan Panel Görünürde İlişkisz Regresyon modeli tahmin sonuçlarına göre; Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye'de politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu endeksine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır ve politik istikrardaki iyileşmelerin ekonomik büyümeye de olumlu katkıları bulunduğu gözlemlenmiştir. Politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu endeksindeki bir puanlık iyileşme ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak Brezilya'da % 0,16, Rusya'da % 0,06, Güney Afrika'da % 0,31 ve Türkiye'de de % 0,14 düzeyinde arttırmaktadır.

Tablo 4: Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon (PSUR) Yöntemi Tahmin Sonuçları

Ülkeler	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Z İstatistiği (Prob.)	Tanımlayıcı İstatistikler	
BREZİLYA	LNGDP	POLSTA	0,1688*	0,0429	3,93 (0,0000)	KKT =0,0746	R ² =0,7087
		INF	0,0041*	0,0006	6,52 (0,0000)	$\chi^2 = 46,47$	Prob. = 0,0000
		C	27,9480*	0,6666	419,34 (0,0000)		
RUSYA	LNGDP	POLSTA	0,0687**	0,0273	2,51 (0,0120)	KKT =0,0803	R ² =0,7127
		INF	0,0024*	0,0004	5,43 (0,0000)	$\chi^2 = 40,29$	Prob. =0,0000
		C	27,8321*	0,0587	473,70 (0,0000)		
HİNDİSTAN	LNGDP	POLSTA	0,0538	0,0366	1,47 (0,1420)	KKT = 0,0664	R ² =0,9532
		INF	0,0079*	0,0004	18,77 (0,0000)	$\chi^2 = 378,35$	Prob. =0,0000
		C	27,3503*	0,0680	402,17 (0,0000)		
ÇİN	LNGDP	POLSTA	-0,2007*	0,0635	-3,16 (0,0020)	KKT = 0,0519	R ² =0,9850
		INF	0,0321*	0,0009	34,64 (0,0000)	$\chi^2 = 1252,91$	Prob. =0,0000
		C	26,0302*	0,0950	273,77 (0,0000)		
GÜNEY AFRİKA	LNGDP	POLSTA	0,3124*	0,0322	9,69 (0,0000)	KKT = 0,0226	R ² =0,9687
		INF	0,0049*	0,0002	22,26 (0,0000)	$\chi^2 = 527,88$	Prob. =0,0000
		C	26,1526*	0,0227	1150,06 (0,0000)		
TÜRKİYE	LNGDP	POLSTA	0,1444*	0,0395	3,66 (0,0000)	KKT = 0,0385	R ² =0,9758
		INF	0,0077*	0,0004	17,34 (0,0000)	$\chi^2 =655,88$	Prob. =0,0000
		C	26,7738*	0,0277	956,67 (0,0000)		

Not: * % 1, ** % 5, düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. KKT; Kalıntı Kareler Toplamı, χ^2 ; Ki-Kare istatistiği, c; Sabit Terim.

Hindistan'da politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu endeksine ait katsayı istatistiksel olarak anlamsızken, Çin'de ise bu katsayı anlamlı olmasına rağmen negatif olarak bulunmuştur (- % 0,20).

BRICST ülkelerindeki fiyat istikrarını gösteren tüketici fiyatları endeks değerlerine ait katsayı da çok küçük olmasına rağmen pozitif ve anlamlı çıkmıştır.

Burada ilgili ülkelerde fiyat istikrarının göreceli olarak sağlanmış olması da ekonomik büyümeye olumlu yansımıştır. 2002-2017 döneminde tüketici fiyatlarındaki yıllık ortalama artış oranı⁵ Brezilya'da % 6, Rusya'da % 8, Hindistan'da % 6, Çin'de % 2, Güney Afrika'da % 4 ve Türkiye'de ise % 8'dir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme nüfus/işgücü artışı, sermaye birikimi, teknolojik ilerlemeler gibi pek çok faktörden etkilenmesine rağmen bu gibi faktörlerin büyümenin yaklaşık nedenlerini oluşturduğu bilinmektedir. Büyümenin temel nedenleri incelendiğinde kurumsal faktörler, coğrafi faktörler, kültür vb. olguların günümüzde ön plana çıktığı ve literatürde de kabul gördüğü bir gerçektir.

Büyümenin temel sebeplerinin doğru bir biçimde tespit edilmesi ve kaynak dağılımının da doğru bir biçimde gerçekleştirilmesi her ülkenin temel ekonomik meseleleri arasında yer alan uzun vadeli büyüme hedeflerinin de gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Aksi durumda yapılacak yanlış planlamalar kaynak israfına, ekonomik ve toplumsal çöküşlere yol açabilecektir.

Bu çalışma, kurumsal faktörler arasında yer alan politik istikrarın ekonomik büyümeyi nasıl ve ne yönde etkileyeceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Politik istikrar kavramı istikrar kavramından farklı bir içeriğe sahip olup; rejim değişimi, meşru ve meşru olmayan yollarla sık sık gerçekleşen hükümet değişiklikleri, toplumsal şiddet olayları, protestolar, terör, askeri darbe, iç savaş, politik suikastler, ekonomik ve finansal krizler, siyasi kutuplaşma, yolsuzluk, etnik bölünme gibi pek çok faktörü içeriğine dahil etmektedir.

Politik istikrar, belirsizliği azaltarak ülke içerisindeki ve ülke dışındaki ekonomik aktörlerin verecekleri tüketim, yatırım, doğrudan yabancı yatırım gibi kararları olumlu yönde etkileyeceğinden ekonomik büyümenin de olumlu yönde etkilenmesi beklenmektedir. Rejim değişimi, terörizm, sık yaşanan hükümet değişiklikleri gibi politik açıdan yaşanan istikrarsızlıklar ise tersine belirsizliği artırarak ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik verecekleri kararları ertelemelerine ve ekonomik büyümenin gecikmesine yol açabilecektir. Fakat belirli dönemlerde/ülkelerde tersi durumlarla da karşılaşılabilir. Politik istikrarsızlık ortamı da kendine has kurumları (rüşvet, yolsuzluk vb. şekillerde iş görme) harekete geçirerek ekonomik büyümeye destek sağlayabilmektedir.

2002-2017 döneminde BRICST ülkeleri olarak tanımlanan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye'de politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu endeksi ile fiyat istikrarındaki gelişmelerin ekonomik büyümeye yönelik etkileri Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemiyle tahmin edil-

⁵ Tüketici fiyatlarındaki yıllık ortalama artış oranları ülkelere ait veri setinden hareketle ((Son Yıla Ait Endeks Değeri/İlk Yıla Ait Endeks Değeri)¹/Yıl Sayısı)-1 formülüyle hesaplanmıştır.

miştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde de Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye’de politik istikrardaki ilerlemelerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun da ulaştığı sonuç, politik istikrarın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiş olmasıdır. Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye 2002-2017 dönemi içerisinde politik istikrarsızlık kavramı içerisinde ele alınan pek çok gelişmeyi yaşamış ve de yaşamaya devam eden ülkeler olarak ele alınan sonuçlar çerçevesinde değerlendirildiğinde ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi çerçevesinde politik sorunlarını en aza indirmeleri birer zorunluluk olarak karşılarında durmaktadır.

Hindistan ve Çin ise farklı bir konumda yer almaktadırlar. Her iki ülkede de politik açıdan belirli problemler bulunmasına rağmen politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu endeksine ait değerlerde 2010 yılından itibaren sınırlı da olsa bir iyileşme söz konusudur. Fakat Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemi tahmin sonuçlarına göre politik istikrar ve Şiddetin/terörizmin yokluğu endeksine ait katsayı Hindistan için anlamsızken, Çin’de ise anlamlı fakat negatif olarak bulunmuştur. Politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmaması veya bu ilişkinin negatif bulunması literatürde Goldsmith (1987) ve Shabbir vd. (2016)’in çalışmaları ile Campos ve Nugent (2002) tarafından ulaşılan kısa ve uzun dönemli sonuçlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma yol açan temel sebepler rant kollama faaliyetleri, yolsuzluk ve rüşvet gibi yerleşik kurumlar olabileceği gibi toplumlardaki hakim grupların kaynakları büyüme yerine bölüşüme yönlendirmesi de olabilmektedir. Çin ve Hindistan için hangi sebeplerin ön planda olduğu bundan sonra yapılacak çalışmalarla da daha detaylı olarak incelenmesi gereken bir konudur.

Son olarak, politik istikrar BRICST ülkelerinde ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde yeterli bir faktör müdür?. Bu soruya verilecek cevaba ilişkin olarak BRICST ülkelerine yönelik sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; politik istikrarın Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye’de ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediği gözlemlense de, bu etkinin düşük olduğu görülmüştür (% 0,06 ile % 0,31 arasında). Hindistan’da iki değişken arasında ilişki dahi söz konusu değildir. Çin’de ise politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Buna göre, politik istikrar genel olarak gerekli bir unsur olmakla birlikte yeterli bir unsur olduğunu söylemek güçtür. 2000’li yılların yükselen ekonomileri olarak kabul edilen ve dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasında yer alan veya kendisine yer bulmaya çalışan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye’nin politik istikrara gerekli önemi vermelerinin yanında, politik istikrar dışındaki kurumsal faktörlere de gerekli önemi vermeleri uzun vadeli sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2015). *Uluslararası Düşüşü*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Ahmed, M. U., and Pulok, M. H. (2013). The Role of Political Stability on Economic Performance: The Case of Bangladesh. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 34(3), 61-100.
- Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., and Swagel, P. (1996). Political Instability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 1(2), 189-211.
- Alesina, A. and Perotti, R. (1994). The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature. *The World Bank Economic Review*, 8(3), 351-371.
- Alper, A. E. (2018). BRICS-T Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Performans İlişkisi Üzerine Bir Analiz, *Business and Economics Research Journal*, 9(1), 49-56.
- Campos, N. F., and Nugent, J. B. (2002). Who is Afraid of Political Instability?. *Journal of Development Economics*, 67(1), 157-172.
- Corovei, E. A. and Socol, A. (2019). The Impact of Political Stability on Economic Growth in European Union. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 19(1), 8-14.
- Cox, G. W. and Weingast, B. R. (2018). Executive Constraint, Political Stability, and Economic Growth. *Comparative Political Studies*, 51(3), 279-303.
- Diken, A., Parlakkaya, R., Kara, E. ve Kodalak, O. (2018). The Relation Between Political Stability and Economic Growth: The Turkish Case. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 176-185.
- Feng, Y. (1997). Democracy, Political Stability and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- Greene, W.H. (2003). *Econometric Analysis*, Pearson Education.
- Georgiou, M. N., Kyriazis, N. and Economou, E. M. (2015). Democracy, Political Stability and Economic Performance. A Panel Data Analysis. *Journal of Risk & Control*, 2(1), 1-18.
- Goldsmith, A. A. (1987). Does Political Stability Hinder Economic Development? Mancur Olson's Theory and the Third World. *Comparative Politics*, 19(4), 471-480.
- Gür, T. H. ve Akbulut, H. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Sosyoekonomi*, 17(1), 281-300.

- Hutchison, T. W. (1984). Institutional Economics Old and New, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, (H. 1), 20-29.
- Javed, Z. H., Waseem, L. A., Shabbir, M. and Mushtaq, A. Q. (2018). Political Stability in Absence of Violence and Economic Growth in Pakistan. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 367-377.
- Kalay, M. ve Çetin, D. (2016). Afrika Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2277-2290.
- Karnane, P. ve Quinn, M. A. (2019). Political Instability, Ethnic Fractionalization and Economic Growth. *International Economics and Economic Policy*, 16(2), 435-461.
- Mitchell, W. C. (1949). *Lecture Notes on Types of Economic Theory*. Vol. I. Augustus M Kelley, New York.
- Moon, H.R. and Perron, B. (2006). Seemingly Unrelated Regressions. *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 1-9.
- Nomor, T. D. and Iorember, P. T. (2017). Political Stability and Economic Growth in Nigeria. *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 8(2), 45-53.
- North, D. C., (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Nurudeen, A., Karim, A., Zaini, M. and Aziz, M. I. (2015). Corruption, Political Instability and Economic Development in the Economic Community of West African States (ECOWAS): Is There a Causal Relationship?. *Contemporary Economics*, 9(1), 45-60.
- Özkan, M. (2016). Brezilya'da Bir Siyaset Tarzı Bitirilmek İsteniyor, 07.01.2020 tarihinde aa.com.tr adresinden erişildi.
- Ramadhan, A. A., Jian, Z. H., Henry, K. K. and Pacific, Y. K. T. (2016). Does Political Stability Accelerate Economic Growth in Tanzania? A Time Series Analysis. *Global Business Review*, 17(5), 1026-1036.
- Shabbir, G., Anwar, M. and Adil, S. (2016). Corruption, Political Stability and Economic Growth. *The Pakistan Development Review*, 55(4), 689-702.
- Şanlısoy, S. ve Çetin, M. (2017). Türkiye Ekonomisinde Politik İstikrarsızlık-Makro Ekonomik Performans İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 207-237.
- Şanlısoy, S. ve Kök, R., (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006), 25(1), 101-125.
- Tabassam, A. H., Hashmi, S. H. and Rehman, F. U. (2016). Nexus Between Political Instability and Economic Growth in Pakistan. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 230, 325-334.

- Uddin, M. A., Ali, M. H. and Masih, M. (2017). Political Stability and Growth: An Application of Dynamic GMM and Quantile Regression. *Economic Modelling*, 64, 610-625.
- Vogelvang, B. (2005). *Econometrics: Theory and Applications with EViews*, Pearson Education.
- Worldbank (2020a). World Development Indicators, 14.01.2020 tarihinde databank.worldbank.org adresinden erişildi.
- Worldbank (2020b). Worldwide Governance Indicators, 14.01.2020 tarihinde databank.worldbank.org adresinden erişildi.
- Yalçınkaya, Ö. ve Kaya, V. (2017). Politik İstikrarın/İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerinde Bir Uygulama (1996-2015). *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 13(2), 277-298.
- Yalçınkaya, Ö. ve Yazgan, Ş. (2016). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama (1996-2014), *Business and Economics Research Journal*, 7(4), 31-49.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). Panel Zaman Serileri Analizi, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Zellner, A. (1962). An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests For Aggregation Bias. *Journal of the American Statistical Association*, 57(298), 348-368.
- Zellner, A. (1963). Estimators For Seemingly Unrelated Regression Equations: Some Exact Finite Sample Results. *Journal of the American Statistical Association*, 58(304), 977-992.

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE SEKTÖR-KAYNAK BAZINDA ENERJİ YAPISININ DOĞRUSAL OLMAYAN YÖNTEMLERLE ANALİZİ¹

Analysis of Energy Structure in Sector-Resource with Nonlinear Methods in Turkey

Gönderim Tarihi / Received: 25.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 04.02.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.664765>

Kumru TÜRKÖZ*
Utku UTKULU**

ÖZ: Bu çalışmada 1970-2017 döneminde Türkiye'de sektörlerin katma değer yaratma sürecinde ihtiyaç duydukları enerjinin yoğunluklu olarak hangi kaynaklardan sağlandığı tespit edilerek, bu kaynaklardan sağlanan enerji miktarlarının doğrusallık ve durağanlık yapıları incelenmiştir. Doğrusalsızlık testlerinden Brock, Dechert ve Scheinkman (BDS) test istatistiği sonuçları, sektörlerde kaynak bazında kullanılan enerjinin doğrusal bir yapı sergilemediğini ve doğrusal olmayan birim kök testlerinden Kapetanios, Shin ve Snell (KSS) test sonuçları ise kaynakların durağan bir yapı sergilemediğini göstermiştir. Bu sonuçlar kapsamında kaynak bazında tespit edilen durağan olmayan yapılara yapısal kırılmaların mı neden olduğu Clemente-Montañes-Reyes (CMR) (1998) birim kök testi ile araştırılmıştır. Ampirik bulgular; değişkenlerin yapısal kırılmalarla birlikte birim kök içerdiğini ve kaynak bazında kırılmaların farklı yapısal değişim dönemlerinde meydana geldiğini göstermiştir. Bu sonuçlar, enerji tüketiminde meydana gelen herhangi bir şokun kalıcı olduğunu gösterdiğinden geçmiş dönemler baz alınarak oluşturulan enerji talep yönetimi politikalarının daha kalıcı bir etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sektörel Enerji Yapısı, Doğrusalsızlık Testi, Durağanlık Testi.

ABSTRACT: In this study, firstly it is determined from which sources the energy that the sectors need in the production process is provided and investigate to stationary-linearity forms of these sources in Turkey in the period of 1970-2017. The results of the BDS test

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Utku UTKULU danışmanlığında Arş. Gör. Kumru TÜRKÖZ tarafından hazırlanan "Yenilenebilir Enerji Arzının Modellenmesi: Türkiye için Sektörel Bir Analiz" adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir. Çalışma etik kurul izni gerektiren çalışmalar arasına yer almamaktadır.

* Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Teorisi A.B.D., kumru.turkoz@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0640-4212>

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/Uluslararası İktisat A.B.D., utku.utkulu@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8419-0598>

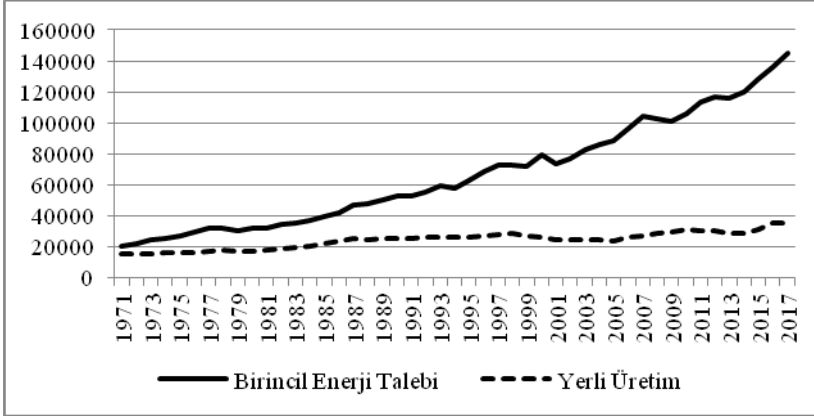
statistics, which is one of the non-linearity tests, showed that the energy used on the basis of resources in the sectors does not exhibit a linear structure. On the other hand, KSS test results, which is one of the non-linear unit root tests, showed that the sources do not exhibit a stationary structure. Whether structural breaks are caused to non-stationary structures was investigated by CMR (1998) unit root test. Empirical findings shown that the variables contain unit root with structural breaks and the breaks on the basis of source occur at different periods of structural change. Since these results will cause any shock in energy consumption to be permanent, it is thought that energy demand management policies created based on past periods may have a more permanent effect.

Keywords: Sectoral Energy Structure, Nonlinearity Test, Stationary Test.

GİRİŞ

Hızla artan nüfus ve kentleşmenin yanı sıra Türkiye’de hızlı gelişim gösteren diğer bir alan da sanayileşmedir. Tarıma dayalı ekonomi anlayışının yerine sanayi sektörüne dayalı bir ekonomi anlayışının benimsenmesiyle ortaya çıkan sosyoekonomik yapıdaki değişim nüfus ve kentleşmeyle birlikte enerji talebinin giderek artan boyutlara ulaşmasına yol açmaktadır. Şekil 1’de yer verildiği gibi özellikle tarım-sanayi dönüşümünün hız kazandığı 1970’li yıllardan itibaren Türkiye’de her dönemde birincil enerji talebi yerli üretimin üzerinde seyretmektedir. Burada temel problem; artan enerji talebinin ülkenin yerli enerji kaynaklarından üretilen enerji miktarı ile karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) Genel Enerji Dengesi Tabloları verilerine göre; 1970 yılında 18.872 bin ton petrol eşdeğeri (btep) olan birincil enerji talebi 2017 yılına gelindiğinde 145.305 btep’e ulaşırken, 1970 yılında 14.516 btep olan yerli kaynaklardan üretilen enerji miktarı, 2017 yılına gelindiğinde yalnızca 35.357 btep olmuştur. Söz konusu bu dönemde tüketim yaklaşık 8 kat artarken, yerli üretim sadece 2,4 kat artmıştır. Dolayısıyla Türkiye yerli ve yenilenebilir kaynaklarla karşılayamadığı bu enerji talebini karşılayabilmek amacıyla dış kaynaklara başvurmakta, bu ise ülkeyi enerji konusunda dışa bağımlı hale getirmektedir.

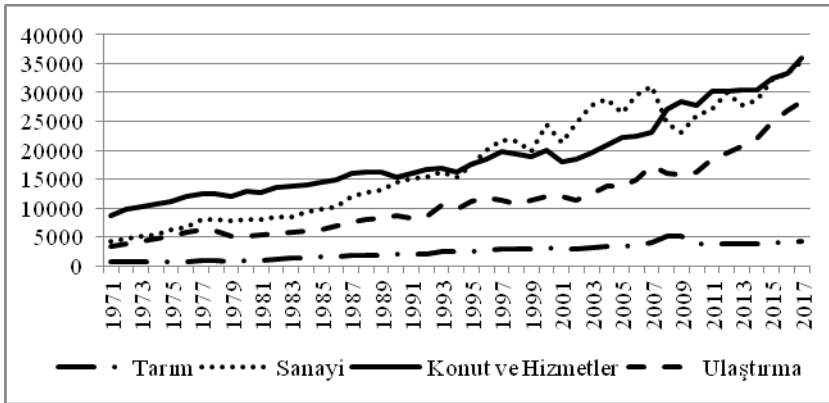
Şekil 1: Türkiye’de Birincil Enerji Arz ve Talebinin Gelişimi (btep)

Kaynak: (ETKB, Genel Enerji Denge Tabloları 1971-2017)

2000’li yılların başından itibaren tarım ve sanayinin payının görece olarak azaldığı, hizmetler sektörünün payının arttığı yapısal dönüşüm sektör bazında bir birim üretim yapmak için gerekli olan enerji miktarlarının da farklılaşmasına yol açmıştır. Burada sektör bazındaki enerji yapısını daha ayrıntılı olarak inceleyebilmek amacıyla; tarım, sanayi, hizmetler sektörü yanında konut sektörü ve ulaştırma sektörü de ele alınmıştır. Ancak ETKB Genel Enerji Dengesi verilerinde konut sektöründeki enerji verileri hizmet sektörü ile birlikte verildiğinden bu kalem konut ve hizmetler sektörü olarak incelenmiştir.

Şekil 2: Türkiye’de Sektörlerin Enerji Tüketimi Eğilimleri (btep)

Kaynak: (ETKB, Genel Enerji Denge Tabloları 1971-2017)

Şekil 2’de Türkiye’de sektörlerin üretim süreçlerinde kullanmış oldukları enerjilerin genel eğilimlerine yer verilmiştir. Söz konusu her dönemde sektörel enerji tüketiminde en yüksek paya sanayi ile konut ve hizmetler sektörü sahip

olmuştur. 1996 yılına kadar konut ve hizmetler sektörü en fazla enerji kullanan sektör iken, 1996 yılından 2007 yılına kadar sanayi sektörü enerji tüketiminde öncü sektör olmuştur. Bu dönemden sonra 2017 yılına kadar hizmetler sektörünün büyümenin dinamiği olmasına paralel olarak enerji kullanımını da diğer bütün sektörleri geride bırakarak artma eğilimine girmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde; tarım sektörü ve kriz yılları hariç tutulduğunda diğer bütün sektörlerde enerji tüketiminin artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Sektörlerin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında hangi enerji kaynaklarının ön planda olduğunun ve bu kaynaklar arasında yenilenebilir enerjinin paylarının toplu olarak görülzebilmesi amacıyla Tablo 1 hazırlanmıştır.

Tablo 1: Sektörlerde Kullanılan Enerjinin Kaynak Bazında Ortalama Dağılımları (1971-2017)

	Kömür	Petrol	Doğalgaz	Elektrik	Jeotermal	Güneş	Biyokütle
Tarım	-	%92	%0,4	%6	%2	-	-
Sanayi	%39	%30	%10	%19	%2	%0,3	-
Konut ve Hizmetler	%17	%15	%11	%15	%0,2	%1	%40
Ulaştırma	%2	%97	%0,3	%0,4	-	-	%0,03

Kaynak: ETKB Genel Enerji Denge Tabloları 1971-2017 verilerinden derlenerek hesaplanmıştır.

Not: Dönem ortalaması hesaplanırken rakamlardaki yuvarlamalardan dolayı ortalamaların toplam değerleri %100'ü vermemektedir.

Tarımsal üretim sürecinde enerjiye ihtiyaç duyulan işlemler esnasında 1971-2017 döneminde yoğun olarak (%90'dan fazla oranda) petrol kullanılırken, üretim sürecine destek olan tek yenilenebilir enerji kaynağı jeotermal kaynaklar olmaktadır. Doğalgaz ve elektrik enerjisi de tarım sektörüne sırasıyla %0,4 ve %6 oranında enerji sağlamaktadır. Sanayi sektörü incelenen dönem itibarıyla kömür ve elektriğin en büyük tüketicisi konumundadır. Endüstriyel üretim sürecinde ihtiyaç duyulan enerji ortalama %80 oranında kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Geriye kalan enerji ihtiyacı ise elektrik, güneş ve jeotermal kaynaklardan giderilmektedir. Konut ve hizmetler sektöründe enerji ihtiyacını %43 oranında fosil yakıtlar gidermektedir. %40 oranında biyokütle enerjisi kullanımıyla konut ve hizmetler sektörü yenilenebilir enerjiden en fazla faydalanan sektörken, enerji ihtiyacının geri kalan kısmı %20'yi geçmemekle birlikte elektrik, güneş ve jeotermal enerjiden karşılanmaktadır. Ulaştırma sektöründe ise petrol enerji ihtiyacının neredeyse hepsini tek başına sağlayarak temel enerji konumundayken, düşük miktarlarda olmakla birlikte kömür de üretim sürecinde enerji girdisi olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de sektörel dönüşümler yaşanırken üretim sürecinde gerekli enerjinin yoğun olarak hep aynı kaynaklardan mı (fosil yakıtlar aracılığıyla) sağlandığı, söz konusu bu enerji kaynaklarının doğrusal ve durağan bir

yapı mı izlediği, yapısal kırılmaların mevcut olduğu dönemlerden sonra sektörlerin başka enerji kaynaklarına mı yöneldikleri test edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle bu çalışma enerji ekonomisi literatüründe serilerin doğrusal olduğu kabul edilerek yapılan analizlerden farklılaşarak öncelikle serilerin doğrusallığını test etmektedir. Doğrusal olmayan serilerin doğrusal yöntemlerle analizi yanlış sonuçlar verebileceğinden öncelikle serilerin doğrusallık yapılarının test edilmesi literatüre farklı bir bakış açısı getirmektedir. Diğer yandan enerji tüketim değerlerinden oluşan kaynak serilerinin durağan bir süreç izlemesi enerji tüketiminde meydana gelen herhangi bir şokun kalıcı olmasına yol açacağından geçmiş dönemler baz alınarak oluşturulan enerji talep yönetimi politikalarının daha kalıcı bir etkisi olabilir. Buradan hareketle enerji politikaları hakkında değerlendirmelerde bulunabilmek amacıyla serilerin durağanlık özellikleri araştırılmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde çalışmada sektör ve kaynak bazında enerji yapısının ele alındığı giriş bölümünün ardından öncelikle konu ile ilgili yapılmış ampirik literatüre yer verilmiş, daha sonra kaynak bazındaki enerji tüketimlerinin durağanlığını test etmek için doğrusal olmayan zaman serisi metodolojisine, veri setine ve ampirik bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuçlar özetlenerek, politika önerileri sunulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Sektörlerde ihtiyaç duyulan enerjinin karşılandığı kaynakların zaman içerisinde nasıl bir yapıya sahip olduğu ile ilgili çok sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Mevcut çalışmaların birçoğu da enerji ekonomisinde doğrusal olmamayı göz ardı ederek analizlere doğrusallığı veri kabul ederek başlamaktadır. Kaynak bazında enerji tüketiminin birim kök özelliklerini doğrusal olmayan yöntemlerle araştıran sınırlı sayıdaki çalışmalardan bazıları Aslan ve Kum (2011), Aslan (2011) Bilgili (2012), Payne vd. (2017) iken, kaynak bazında enerji tüketimlerinde doğrusal ilişkiye odaklanarak geleneksel birim kök testlerini kullanan çalışmalar arasında Altınay ve Karagöl (2004), Chen ve Lee (2007), Soyaş ve Sarı (2007) Narayan ve Smyth (2007), Hsu vd. (2008) ve Narayan vd. (2010) sayılabilir.

Aslan ve Kum (2011) çalışmalarında; 1970 ve 2006 yılları arasında doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri kullanarak, Türkiye’de sektör bazında ayrıştırılmış veriler için enerji tüketiminin durağanlığını araştırmışlardır. Ele alınan dönemde KSS birim kök test sonuçları tarım, sanayi ve konut sektöründe durağan bir yapı olduğunu; ulaştırma, enerji dışı kullanım, nihai enerji tüketimi ve çevrim sektörlerinde durağan olmayan bir yapı bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca, enerji tüketiminin durağan bir davranışı izlediği tarım, sanayi ve konut sektörleri için en fazla iki yapısal kırılma veren LM (Lagrange çarpma

nı) test sonuçları da birim kökün varlığını ifade eden boş hipotezi reddederek KSS test sonuçlarını desteklemiştir. Bu sonuçlar, enerji tüketimini azaltmak için tasarlanan enerji talebi yönetimi politikalarının enerji tüketimi üzerinde geçici bir etkiye sahip olacağı anlamına gelmektedir.

Aslan (2011) çalışmasında; 1960-2008 döneminde doğrusal olmayan birim kök testi uygulayarak 50 ABD eyaleti için doğal gaz tüketiminin durağanlığını araştırmıştır. KSS ve LM birim kök test sonuçları, devletlerin yaklaşık % 60'ından fazlasında doğal gaz tüketiminin doğrusal olmayan bir davranış izlediğini göstermiştir. 27 ABD eyaleti için, doğal gaz tüketimi durağan olmayan bir süreç olduğundan herhangi bir şokun kalıcı olmasının, geri kalan 23 eyalet içinse doğal gaz tüketimini durağan bir süreç olduğunu dolayısıyla doğal gaz tüketimindeki herhangi bir şokun geçici etkilere sahip olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bilgili (2012) çalışmasında; bazı AB ülkelerinde 1971-2009 ve 1982-2009 dönemlerinde birincil biyokütle enerji arzının yapısını gözlemlemeyi amaçlamıştır. AB'deki biyokütle arzı için ilgili iki panel veri seti oluşturularak çalışmada doğrusalsızlığı ve durağanlığı test etmek için doğrusal modeller ve doğrusal olmayan eşik otoregresyon (TAR) modelleri kullanılmıştır. Bulgular; Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa ve Portekiz'in biyokütle üretiminde doğrusal olmayan bir süreci izlediğini ve kısmi yakınlaşmaya ulaştığını gösterirken, Belçika, Yunanistan, Norveç, Polonya ve İsveç'in biyokütle üretiminde doğrusal bir yapı sergilediğini ve ülkeler arasında iraksama olduğunu göstermiştir.

Payne vd. (2017) çalışmalarında; içsel olarak belirlenen yapısal kırılmalara izin veren LM ve RALS-LM birim kök testlerini kullanarak ABD eyaletlerinde (Kolombiya Bölgesi dâhil) kişi başına fosil yakıt tüketiminin stokastik yakınsamasını incelemişlerdir. İki yapısal kırılma ve bir yapısal kırılmayı dikkate alan LM ve RALS-LM birim kök testlerinden elde edilen kanıtlar, ABD'deki kişi başına fosil yakıt tüketiminde nispi birim kökün varlığını savunan sıfır hipotezini reddettiğini göstermiştir. Bu ise ABD eyaletlerinde kişi başına nispi fosil yakıt tüketiminde stokastik yakınsamanın varlığına işaret etmektedir.

Geleneksel birim kök testleri ile durağanlığın sınıandığı çalışmalardan;

Altınay ve Karagöl (2004) çalışmalarında; 1950-2000 dönemi için Türkiye'deki GSYH ve enerji tüketimi arasındaki nedenselliğin tespiti için birim kök analizi uygulamışlardır. Geleneksel birim kök testlerinden ADF ve PP serinin durağan olmadığını gösterirken, Zivot ve Andrews ve Perron tarafından önerilen içsel kırılmalı birim kök testleri, serinin bir yapısal kırılma altında trend durağan olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, durağanlığa ulaşmak için verilerin ilk farkını almanın uygun olmadığı, Türkiye'de enerji tüketimi ile GSYİH arasında bir nedensellik kanıtı olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Chen ve Lee (2007) çalışmalarında; 7 bölgedeki 104 ülkede 1971-2002 dönemi için kişi başına enerji tüketiminin durağanlığı araştırılmıştır. Çalışmada hem düzeyi hem de seviyeyi etkileyen yapısal kırılmaların varlığına izin veren KPSS tek değişkenli panel veri durağanlık testi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar, 7 bölgesel panel için kişi başına enerji tüketiminin, kesitsel bağımlılığa izin verilse bile sabit olmadığını doğrulamıştır. Bununla birlikte, birden fazla yapısal kırılma dâhil edildiğinde, tüm ülke gruplarında kişi başına enerji tüketiminin panel durağanlığı desteklediği gözlemlenmiştir.

Soytaş ve Sarı (2007) çalışmalarında; gelişmekte olan bir piyasa olan Türkiye’de enerji ve üretim arasındaki ilişkiyi çok değişkenli bir çerçevede araştırmışlardır. Türk imalat sanayinde elektrik tüketimi ve katma değer ilişkisi incelenirken, işgücü ve sabit yatırımın da gözetildiği çalışmada ADF, DF-GLS, PP, KPSS ve NG-Perron olmak üzere beş farklı birim kök testi ile serilerin durağanlığı araştırılmış ve serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları gözlemlenmiştir. Durağanlık analizi sonrasında VEC nedensellik analizi sonuçları elektrik tüketiminden katma değere giden tek yönlü nedenselliğe işaret etmiştir.

Narayan ve Smyth (2007) çalışmalarında; kişi başına enerji tüketiminin durağanlık özelliklerini incelemek için 1979-2000 dönemi için 182 ülkenin yıllık panel verilerine tek değişkenli ve panel birimi kök testleri uygulamışlardır. Tek değişkenli birim kök testi sonuçları, birim kök olduğu boş hipotezini 56 ülke için reddetmiştir diğer bir ifadeyle enerji tüketiminin durağan olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmuştur.

Hsu vd. (2008) çalışmalarında; enerji tüketimi durağanlığının 1971-2003 döneminde 84 ülkeden oluşan beş bölge için araştırmışlardır. Panel SURADF analiz sonuçları, enerji tüketiminin durağanlığının bölgelerden etkileneceğini göstermiştir.

Narayan vd. (2010) çalışmalarında; Avustralya eyaletleri ve bölgeleri için enerji tüketiminde birim kök sıfır hipotezini incelemişlerdir. 1973-2007 dönemi için zaman serisi verileri kullanılarak Avustralya’da altı eyalet ve bir bölge için sektörel enerji tüketiminin ele alındığı çalışmada Lagrange çarpanı (LM) prensibine dayanan ve Schmidt ve Phillips ile Lee ve Strazicich testlerinin geliştirilmesiyle oluşturulan LS birim kök testi kullanılmıştır. Ampirik bulgular; genel olarak Güney Avustralya’daki bazı durumlar dışında, enerji tüketimine yönelik şokların Avustralya’daki enerji tüketimi üzerinde geçici bir etkisi olduğu yönünde güçlü kanıtlar sunmuştur.

EKONOMETRİK MODEL, VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde 1970-2017 döneminde Türkiye’de sektörlerdeki konvansiyonel ve yenilenebilir enerji tüketimlerinin doğrusal ve durağan bir yapı sergileyip sergilemediği ampirik olarak incelenmektedir.

Çalışmaya ilişkin model ve değişkenlerin belirlenmesi sürecinde Evans ve Karas (1996), Beyaert ve Camacho (2008), Bilgili (2012) ve Lee ve Huh (2017) tarafından yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır. Veri seti Enerji İşleri Genel Müdürlüğü-Enerji Denge Tabloları (1970-2017) veri tabanı aracılığıyla oluşturulmuştur. Tarım, sanayi, konut ve hizmetler ile ulaştırma sektörleri ayrı ayrı ele alınmış ve söz konusu sektörlerde kullanılan her bir enerji kaynağı için veri setleri oluşturulmuştur. Sektörler bazında yoğun olarak kullanılan enerji kaynaklarından fosil yakıt olarak taşkömürü, linyit, asfaltit, ikincil kömür ve petrokok toplamından oluşan kömür, petrol ve doğalgaz; yenilenebilir kaynaklar olarak odun, hayvansal ve bitkisel atıklar toplamından oluşan biyokütle, jeotermal ve özellikle hidrolik enerjiden elde edilen elektrik enerjisi alınmıştır. Oluşturulan veri setlerinin doğrusallık ve durağanlıklarını tespit etmek için doğrusalsızlık testleri, doğrusal olmayan birim kök ve yapısal kırılmalı birim kök testleri uygulanmıştır. Doğrusalsızlık testleri R 3.1.1.programıyla, durağanlık sınaması için birim kök testleri ise Stata programı aracılığıyla uygulanmıştır.

Veri setleri oluşturulurken sektör bazında bir birim üretim yapmak için gerekli enerji miktarının yoğun olarak hangi kaynaktan sağlandığı göz önünde bulundurulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus; örneğin tarım sektöründe üretim için gereken enerji miktarı petrol, elektrik, jeotermal ve doğalgaz kaynaklarından sağlanmaktayken, analiz için yalnızca petrol ve elektrik değerleri kullanılmıştır. Çünkü petrol ve elektrik, sektörün katma değer yaratması için gereken enerji miktarının incelenen dönemde ortalama %97’sini karşılamaktadır. Bu sektördeki jeotermal ve doğalgaz verileri hem kesikli olduğundan (sırasıyla 2008 ve 2009 yılından itibaren kullanılmaya başlandığından) hem de sektör hasılasına katkısı çok küçük olduğundan (iki kaynağın sektöre katkısı ortalama %3’tür) anlamlı sonuçlar vermemiş bu nedenle de analize dâhil edilmemiştir. Aynı durum sanayi sektöründe güneş ve jeotermal (sırasıyla 1988 ve 2000 yılından itibaren kullanılmaya başlandığından ve iki kaynağın sektöre katkısı ortalama %2 olduğundan), konut ve hizmetler sektöründe güneş ve doğalgaz (sırasıyla 1986 ve 1988 yılından itibaren kullanılmaya başlandığından, burada aslında iki kaynağın sektöre katkısı ortalama %10’dur ve ihmal edilemeyecek düzeydedir, ancak söz konusu seriler kısıtlı bir dönem kapsadığından analiz için anlamlı bulgular taşımamaktadırlar), ulaştırma sektöründe ise doğalgaz ve biyokütlede (sırasıyla 1994 ve 2006 yılından itibaren kullanılmaya başlandığından ve iki kaynağın sektöre katkısı ortalama

%1 olduğundan) geçerli olduğundan sektörlerde söz konusu kaynaklar analiz kapsamına alınmamıştır. Diğer taraftan seriler btep cinsinden ele alınmış ve analizi kolaylaştırmak amacıyla bütün serilerin logaritmik değerleri alınarak analizlere yüzde değişim cinsinden devam edilmiştir.

Doğrusalsızlık Test Sonuçları

Bu bölümde sektörlerde kullanılan enerji miktarlarının kaynak bazında doğrusal yapı taşıyıp taşımadığı parametrik yaklaşımlardan BDS Testi ile araştırılmıştır. BDS test istatistiğinin kökeni, deterministik lineer olmayan dinamikler ve kaos teorisine dayanmaktadır. Test, boş hipotezinde model hatalarının bağımsız özdeş dağıldığını (iid) varsaymaktadır (Broock vd., 1996:198). Sabitlenmiş bir lineer zaman serisi modelinden kalıntılara uygulandığında BDS testi; bağımlılığı ve ihmal edilen doğrusal olmayan yapının varlığını tespit etmek için en popüler testtir. BDS testinin arkasındaki ana kavram; verilerde zamansal kalıpların tekrarlanma sıklığının bir ölçüsü olan korelasyon integralidir (Zivot ve Wang, 2006: 653-654):

BDS testinin diğer doğrusallık testlerinden farklı olarak boş ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir. Boş hipotezin reddi model hata terimlerinin doğrusal bağımlı olmadığını göstermektedir

H_0 : Model Doğrusal Bağımlıdır (Seri bağımsız ve özdeş dağılır).

H_1 : Model Doğrusal Bağımlı Değildir (Seri bağımsız ve özdeş dağılmaz).

Tablo 2: Tarım Sektörü BDS Testi Sonuçları

Boyut	BDS İstatistiği / Olasılık Değeri	
	Petrol	Elektrik
2	27.096/0.000	1474.221/0.000
3	29.008/0.000	2664.857/0.000
4	31.408/0.000	5238.733/0.000
5	34.933/0.000	11142.473/0.000
6	39.669/0.000	25190.705/0.000

Tablo 3: Sanayi Sektörü BDS Testi Sonuçları

Boyut	Kömür	BDS İstatistiği / Olasılık Değeri		
		Petrol	Elektrik	Doğalgaz
2	37.904/0.000	7.436/0.000	50.254/0.000	45.992/0.000
3	41.969/0.000	6.963/0.000	60.974/0.000	78.684/0.000
4	47.633/0.000	6.268/0.000	75.412/0.000	147.484/0.000
5	55.357/0.000	5.795/0.000	96.64/0.000	304.559/0.000
6	66.083/0.000	5.424/0.000	128.422/0.000	683.953/0.000

Tablo 4: Konut ve Hizmetler Sektörü BDS Testi Sonuçları

Boyut	BDS İstatistiği / Olasılık Değeri				
	Kömür	Biyokütle*	Petrol	Jeotermal	Elektrik
2	12.478/ 0.000	-	4.046/0.000	3270.315/0.000	3270.315/0.000
3	12.094/0.000	-	3.897/0.000	4743.592/0.000	4743.592/0.000
4	11.585/0.000	-/0.000	3.382/0.000	7215.643/0.000	7215.643/0.000
5	11.199/0.000	-/0.000	2.806/0.005	11615.054/0.000	11615.054/0.000
6	11.054/0.000	-/0.000	2.356/0.018	19661.142/0.000	19661.142/0.000

Not: *ile gösterilen biyokütle serisinde yakınsama sorunu olduğundan BDS test istatistiği hesaplanamamış, yalnızca olasılık değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 5: Ulaştırma Sektörü BDS Testi Sonuçları

Boyut	BDS İstatistiği / Olasılık Değeri		
	Kömür	Petrol	Elektrik
2	20.968/0.000	23.115/0.000	59.492/0.000
3	29.618/0.000	23.273/0.000	69.433/0.000
4	43.306/0.000	23.269/0.000	83.174/0.000
5	67.604/0.000	23.639/0.000	102.784/0.000
6	110.913/0.000	24.615/0.000	131.564/0.000

Tablo 2,3,4 ve 5'te yer alan ve her bir sektördeki farklı kaynaklarda 6 farklı boyut için hesaplanan test istatistiği olasılık değerleri %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu için boş hipotez reddedilip alternatif hipotez kabul edilmektedir. Dolayısıyla her bir sektördeki değişkenlerin ortak bileşenini gösteren hata teriminin ve modelin doğrusal olmayan dinamikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bunun anlamı, hata terimlerinin geçmiş değerleri ile bir bağlantısı olduğunu ve serilerde tekrar eden düzensiz hareketler olduğudur. Bu nedenle BDS test istatistiği sonuçlarına göre serilerin doğrusal olmayan modeller yardımı ile analiz edilmesi sektörlerde kullanılan enerji kaynakları hakkında daha ayrıntılı bilgi sunacaktır.

Birim Kök Test Sonuçları

Serilerin doğrusal olmayan yapılarına karar verildikten sonra değişkenlerin durağanlık özellikleri incelenmiştir. Durağanlık özelliklerinin belirlenmesinde doğrusal olmayan birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Çünkü değişkenlerin ortak doğrusal olmayan bileşeni aynı zamanda modelin da doğrusal olmadığı yönünde bilgi vermektedir. Bu kapsamda en yaygın olarak kullanılan KSS testi yapısal değişimin yumuşak geçişli olduğu STAR (Yumuşak Geçişli Eşik Değerli Ototegresif Model) tipi birim kök testidir. Hipotez testlerinin tahmininde aşağıdaki fonksiyonel kalıp kullanılmaktadır (Chong vd., 2008: 338; Kapetanios vd., 2003:365):

$$\Delta y_t = \sum_{j=1}^p \rho_j \Delta y_{t-j} + \delta y_{t-1}^{\beta} + \varepsilon_t$$

H₀: Birim kök vardır, seri durağan değildir ($\delta = 0$)

H₁: Birim kök yoktur, seri durağandır ($\delta > 0$)

Böylelikle her bir sektörde kullanılan mevcut kaynak bazındaki birim kök test sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 6: Sektör-Kaynak Bazında KSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Gecikme	KSS İstatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyi	Karar
Tarım				
Petrol	0	-2.902	-2.782	I(0)*
Elektrik	2	0.129	-2.782	I(1)
Sanayi				
Kömür	0	-1.960	-2.782	I(1)
Petrol	0	-2.136	-2.782	I(1)
Elektrik	3	0.248	-2.782	I(1)
Doğalgaz	1	-1.431	-2.782	I(1)
Konut ve Hizmetler				
Kömür	0	-0.854	-2.782	I(1)
Biyokütle	0	4.295	-2.782	I(1)
Petrol	0	-1.424	-2.782	I(1)
Jeotermal	3	-1.946	-2.782	I(1)
Elektrik	3	0.293	-2.782	I(1)
Ulaştırma				
Kömür	0	1.524	-2.782	I(1)
Petrol	0	1.977	-2.782	I(1)
Elektrik	0	-0.386	-2.782	I(1)

Not: * ile ifade edilen seri %5 önem düzeyinde birim kök içermemektedir yani seri düzeyde durağandır.

KSS birim kök testinde, tahmin edilen modele ait test istatistiği kritik değerle karşılaştırılmaktadır. Boş hipotezin reddedilmesi durumunda serinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Tablo 6’da uygun gecikme uzunlukları Bayesinan/Schwarz (BIC/SIC) Bilgi Kriterine göre seçilmiştir. Yıllık verilerle çalışılan bu analizde gözlem sayısı (n=48) nispeten az olduğu için serbestlik derecesini artırmak amacıyla daha düşük gecikme değeri seçen SIC Bilgi Kriteri dikkate alınmıştır. Tarım sektöründe kullanılan petrol serisi hariç bütün değişkenlere ait KSS test istatistiklerinin %5 önem düzeyinde kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tarım sektöründeki petrol serisi hariç bütün

değişkenler birim kök içermektedir diğer bir ifadeyle seriler doğrusal olmadığı gibi durağan da değildir. Bunun anlamı, serilerin zaman içerisinde belli bir değere yaklaşmaması diğer bir ifadeyle sabit ortalama, varyans ve kovaryans değerlerine sahip olmamasıdır.

Zaman serileri, ele alınan zaman dönemi içinde meydana gelen yapısal değişimler, rejim değişimleri ve krizlerin etkisiyle birden fazla yapısal kırılmanın etkisi altında kalmaktadır. Dolayısıyla değişkenlerin birim kök özellikleri incelenirken yapısal kırılmaların dikkate alınması elde edilen sonuçların güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada KSS testinin yanı sıra iki yapısal kırılmanın dikkate alındığı Clemente-Montanes-Reyes (CMR) (1998) birim kök testi uygulanmıştır. CMR (1998) testinin en önemli özelliği, serinin ortalamasındaki anlık ve kademeli değişimi dikkate almasıdır (Tiwari ve Kyophilavong, 2014:40). Yapısal kırılmaların neden olduğu anlık değişim “additive outlier” (AO) modeli ile tahmin edilirken, kademeli değişimin parametreler üzerindeki etkisi “innovation outlier” (IO) modeli ile tahmin edilmektedir. Yapısal kırılmaların varlığında birim kök analizi yapan bu testin hipotezleri şu şekildedir (Clemente vd., 1998:176).

H_0 : Birim kök vardır, seri durağan değildir.

H_1 : Birim kök yoktur, seri durağandır.

Tablo 7: Sektör-Kaynak Bazında Clemente-Montañes-Reyes (1998) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Additive Outliers (AO)		Innovative Outliers (IO)	
	min t	Kırılma Tarihi	min t	Kırılma Tarihi
Tarım				
Petrol	-4.206	1983,1994	-4.190	1980, 1991
Elektrik	-3.257	1984,1996	-4.291	1974,1989
Sanayi				
Kömür	-4.033	1985,1997	-4.914	1982,1994
Petrol	-3.547	1978,2006	-3.413	2005,2014
Elektrik	-3.092	1986,2003	-3.830	1982,2001
Doğalgaz	-2.494	1987,2002	-4.287	1982,1986
Konut ve Hizmetler				
Kömür	-2.962	1979,2009	-4.563	1978,2006
Biyokütle	-2.316	2002,2012	-5.335	1978,2006
Petrol	-3.167	1988,2007	-5.812*	1985,2004
Jeotermal	-3.957	1985,2000	-5.570*	1980,2008
Elektrik	-2.925	1988,2001	-4.228	1972,1984
Ulaştırma				
Kömür	-3.237	1985,1991	-3.064	1984,1996
Petrol	-3.275	1989,2008	-2.911	1984,2002
Elektrik	-3.049	1984,1994	-3.593	1984,2010

Not: %5 önem düzeyinde kritik değer -5.490’dır. * ile ifade edilen seriler % 5 önem düzeyindeki kritik değerden küçük olduğundan bu seriler birim kök içermemektedir diğer bir ifadeyle bu seriler durağandır.

Tablo 7’de CMR (1998) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Konut ve hizmetler sektöründe * ile belirtilen petrol ve jeotermal kaynakların kademeli değişimleri ölçen model altındaki değerleri hariç bütün değişkenlerde her iki modele ait test istatistik değerleri kritik değerlerden büyüktür. Bu durumda boş hipotez kabul edildiği için değişkenlerin yapısal kırılmalarla birlikte birim kök içerdiği söylenebilir. Ayrıca CMR testinde içsel olarak belirlenen yapısal kırılma tarihlerinin ortak bir yapı izlemediği (petrol krizi, küresel kriz gibi dönemlerden ortak olarak etkilenmediği), diğer bir ifadeyle kaynak bazında kırılmaların farklı yapısal değişim dönemlerinde meydana geldiği gözlemlenmektedir. Anlık değişimlerin neden olduğu yapısal kırılmaların yoğun olarak 1983-1989 yılları arasında yaşandığı, kademeli olarak meydana gelen değişimlerin neden olduğu yapısal kırılmaların ise 1978-1984 dönemlerinde meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, 1970’lerdeki enerji krizleri ve petrol fiyatlarındaki artışların serilerin üzerinde doğrudan şok etkisi yaratmamış olmakla birlikte kademeli değişimler üzerinde daha fazla etki yaratmış olabileceğini gösterir niteliktedir.

KSS testi ile sınanan serilerin birim kök içerdikleri ve durağan bir yapıda olmadıkları bulgusu CMR test sonuçlarıyla da pekiştirilmiştir. Elde edilen bu ampirik sonuçlar Soytaş ve Sarı (2007), Aslan (2011) ve Bilgili (2012)'nin çalışmalarlarıyla benzerlik taşımaktadır. Buna göre doğrusal bir yapı izlemeyen seriler aslında durağan bir süreç de izlememektedirler. Bu sonuçlar yani birim kökün olması aslında serilerin geçmiş dönemde meydana gelen şokların etkisinde kaldıklarını ve bir anlamda seriler arasında bir yakınsama ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca bir seride meydana gelen yapısal kırılma dönemlerinden sonra sektörlerin ihtiyaç duydukları enerji için farklı kaynaklara yönelmediği de Tablo-1'de sektörlerin enerji ihtiyaçlarını yoğun olarak aynı enerji kaynaklarından sağlamasından teyit edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerjide dışa bağımlılığı dönemler itibarıyla artış eğiliminde olan Türkiye'de sektörlerin üretim sürecinde ihtiyaç duydukları enerjiyi hangi kaynaklardan karşıladığı ve bu kaynakların nasıl bir yapı izlediği dışa bağımlılık açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçtan yola çıkarak bu çalışmada, 1970-2017 döneminde Türkiye'de sektör-kaynak bazında enerji yapısı incelenmiştir. Enerji ekonomisi literatüründe yoğun olarak serilerin doğrusal bir yapı sergilediği varsayılarak analizlere başlanmaktadır. Ancak bu çalışmada sektör bazında kullanılan kaynakların dönemler itibarıyla farklılaşmasından ve serilerin kesikli yapısının serilerde doğrusal olmama (serilerde tekrar eden düzensiz hareketler) probleminde yol açması ihtimaline karşılık serilere doğrusalsızlık testleri yapılmıştır. Böylelikle literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada enerji tüketimi sektör-kaynak bazında ayrıştırılarak hem doğrusallık hem de durağanlık ilişkileri dikkate alınmıştır. Test sonuçları; serilerin doğrusal olmayan bir süreci takip ettiğini, doğrusal olmamanın yanında serilerin birim kök içerdiklerini yani durağan olmadıklarını göstermiştir. Serilerin durağan olmayan süreçleri yapısal kırılmaların varlığında da test edilmiş ve aynı sonuçlara yani serilerin yapısal kırılmaların varlığında da birim kök içerdiği bulgularına ulaşılmıştır. Burada dikkat çeken en önemli unsur farklı sektörlerdeki aynı kaynakların dahi yapısal kırılma tarihlerinin farklılaşmasıdır. Çünkü kırılmalar yalnızca petrol fiyatlarındaki düşüşler-yükselişler ya da krizler gibi değişkenlerle değil siyasi faktörler, ekonomik istikrar, ekonomi politikalarındaki değişimler, sektörel dönüşümlerden kaynaklanan değişimler, teknolojik değişimler gibi pek çok değişken ile açıklanabilmektedir. Diğer taraftan sektörlerdeki enerji kullanımlarının durağan olmayan bir süreci takip etmesi bulgusu enerji tüketiminde meydana gelen herhangi bir şokun kalıcı olmasına yol açacağından geçmiş dönemler baz alınarak oluşturulan enerji talep yönetimi politikalarının daha kalıcı bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Bu durum enerji politikala-

rının etkinliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de geçmiş dönemler baz alındığında gelecekteki enerji politikalarının yine fosil kaynaklar ağırlıklı bir yapı ile sürdürüleceği düşüncesi endişe vericidir.

Sektörlerin üretim sürecinde ihtiyaç duydukları enerjinin, enerji arz kaynakları arasında nasıl bir dağılım sergilediği incelenirken konut ve hizmetler sektörü hariç diğer sektörlerde yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzına katkısının ortalama olarak %5’i geçmediği gözlemlenmiştir. Bu durum yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasına yönelik uygulanan politikaların ve teşviklerin pratikte çok sınırlı seviyelerde kaldığını göstermektedir. Çünkü temel sektörler olarak ele alınan tarım, sanayi, konut ve hizmetler ile ulaştırma sektöründeki üretim sürecinde katma değer yaratmak için gerekli enerjinin yüksek oranda hâlâ fosil yakıtlar aracılığı ile sağlandığı gözlemlenmektedir. Fosil yakıt kullanımı ise hem çevreye yüklediği negatif dışsallıklar açısından hem de sınırlı rezervleri dolayısıyla dışa bağımlılığı artırması açısından pek çok olumsuz etki yaratmaktadır. Bu nedenle sınırlı fosil yakıt rezervi bulunan Türkiye’de enerjiye olan ithal bağımlılığın azaltılmasında enerji arz kaynaklarının çeşitliliği ve yenilenebilirliği büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda kesintisiz ve sürekli bir enerji için yenilenebilir enerji teknolojilerini teşvik etmek yanında bunun için gerekli finansman desteğinin sağlanması, yenilenebilir kaynaklar için yerli ekipman üretiminin önünün açılması, fosil yakıtların çevre üzerindeki baskısı için çevre vergisi gibi daha caydırıcı uygulamaların hayata geçirilmesi ve yerli kömüre verilen teşviklerin fosil yakıtlardan ziyade yenilenebilir kaynaklara kaydırılması enerji politikaları kapsamına alınarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınay, G., ve Karagöl, E. (2004). Structural Break, Unit Root and the Causality Between Energy Consumption and GDP in Turkey. *Energy Economics*, 26(6), 985-994.
- Aslan, A. (2011). Does Natural Gas Consumption Follow a Nonlinear Path Over Time? Evidence From 50 US States. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(9), 4466-4469.
- Aslan, A. ve Kum, H. (2011). The Stationary of Energy Consumption for Turkish Disaggregate Data by Employing Linear and Nonlinear Unit Root Tests. *Energy* 36,4256-4258.
- Beyaert, A. ve Camacho, M. (2008). TAR Panel Unit Root Tests and Real Convergence. *Review of Development Economics*, 12(3), 668-681.
- Bilgili, F. (2012). Linear and Nonlinear TAR Panel Unit Root Analyses for Solid Biomass Energy Supply of European Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 6775-6781.
- Broock, W. A., Scheinkman, J. A., Dechert, W. D. ve LeBaron, B. (1996) A Test for Independence Based on the Correlation Dimension. *Econometric Reviews*, 15(3), 197-235.
- Chen, P. F., ve Lee, C. C. (2007). Is Energy Consumption Per Capita Broken Stationary? New Evidence From Regional-Based Panels. *Energy Policy*, 35(6), 3526-3540.
- Chong, T. T. L., Hinich, M. J., Liew, V. K. S. ve Lim, K. P. (2008). Time Series Test of Nonlinear Convergence and Transitional Dynamics. *Economics Letters*, 100(3), 337-339.
- Clemente, J., Montañés, A.ve Reyes, M. (1998). Testing for a Unit Root in Variables with a Double Change in the Mean. *Economics Letters*, 59(2), 175-182.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB). Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Genel Enerji Denge Tabloları, 1970-2017.
- Evans, P. ve Karras, G. (1996). Convergence Revisited. *Journal of Monetary Economics*, 37,249-265.
- Hsu, Y. C., Lee, C. C. ve Lee, C. C. (2008). Revisited: Are Shocks to Energy Consumption Permanent or Temporary? New Evidence From A Panel SURADF Approach. *Energy Economics*, 30(5), 2314-2330.
- Kapetanios, G., Shin, Y., Snell, A. (2003). Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework. *Journal of Econometrics*, 112: 359-379.

- Lee, C-Y. ve Huh, S-Y. (2017). Forecasting New and Renewable Energy Supply Through a Bottom-up Approach: The Case of South Korea. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 69, 207-217.
- Narayan, P. K., Narayan, S. ve Popp, S. (2010). Energy Consumption at the State Level: The Unit Root Null Hypothesis from Australia. *Applied Energy*, 87(6), 1953-1962.
- Narayan, P. K., ve Smyth, R. (2007). Are Shocks to Energy Consumption Permanent or Temporary? Evidence From 182 Countries. *Energy Policy*, 35(1),333-341.
- Payne, J. E., Vizek, M., ve Lee, J. (2017). Stochastic Convergence in Per Capita Fossil Fuel Consumption in US States. *Energy Economics*, 62,382-395.
- Soytaş, U. ve Sarı, R. (2007). The Relationship Between Energy and Production: Evidence From Turkish Manufacturing Industry. *Energy Economics* 29, 1151–1165.
- Tiwari, A. K., ve Kyophilavong, P. (2014). New Evidence from the Random Walk Hypothesis for BRICS Stock Indices: AWavelet Unit Root Test Approach. *Economic Modelling*, 43: 38-41.
- Zivot, E. ve Wang, J. (2006). Nonlinear Time Seris Models. *Modelling Financial Time Series with S-Plus* (ss.653-712). Second Edition. USA.

EXAMINING OF LONELINESS AND ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS BASED ON WORK DENSITY AND ORGANIZATIONAL COMMUNICATION IN ORGANIZATIONS¹

Örgütlerde Çalışanların İş Yoğunluğu ve Örgütsel İletişime Bağlı Olarak Yalnızlığın ve Örgütsel Etkinliğin İncelenmesi

Gönderim Tarihi / Received : 03.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 24.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.684240>

Zafer ADIGÜZEL*

İrem KÜÇÜKOĞLU**

ABSTRACT: Work intensity and organizational communication are the most important problems are made it by competitive environment in business sectors that have labor-intensive. Organizational communication, on the other hand, comes to the forefront in ensuring the harmony between the employees and being loud and clear of the hierarchical relationship between the superior and subordinate. In the research, it was aimed to examine the loneliness and organizational effectiveness of the employees who have work intensity, and if there is a change in loneliness and organizational effectiveness in case of organizational communication. Therefore, within the scope of the research, a questionnaire study was carried with 340 white-collar (engineer) employees in the textile companies. Analyzes were made using SPSS 25 and AMOS program. According to the results of the analysis, the workloads and organizational communication of the employees prevent the employees from feeling lonely. At the same time, work intensity and organizational communication positively affect to organizational effectiveness.

Keywords: Workload, Work Intensity, Organizational Communication, Loneliness, Organizational Effectiveness.

ÖZ: Emek yoğun sermayeye sahip iş sektörlerinde rekabet ortamının getirdiği sorunlardan en önemlileri iş yoğunluğu ve örgütsel iletişimdir. Özellikle özel sektörde yaşanmakta olan az çalışan çok iş felsefesinden dolayı, çalışanlara aşırı iş yükü verilmesi, aşırı iş yoğunluğu

¹ Araştırmada anketler 2019 yılında ve gönüllük esasına dayalı bireylerden toplandığından dolayı etik kurulu kararı alınmamıştır (Since the surveys were collected from individuals on a voluntary basis in 2019, the ethics committee decision was not taken).

* Asst. Prof., Istanbul Medipol University/Medipol Business School, zadiguzel@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8743-356X>

** Istanbul Medipol University/Medipol Business School, ireemkckglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0159-3621>

sorununu ortaya çıkarmaktadır. Örgütsel iletişim ise çalışanlar arasında uyumun sağlanabilmesi, üst-ast arasındaki hiyerarşik ilişkinin açık ve net olabilmesi konusunda ön plana çıkmaktadır. Araştırmada iş yoğunluğu yaşayan çalışanların yalnızlık durumlarının ve örgütsel etkinliğin ne yönde etkilendiğini, bununla birlikte örgütsel iletişimin olması durumunda yalnızlık ve örgütsel etkinlikte bir değişim olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, araştırmanın amacı kapsamında tekstil firmalarında çalışan 340 beyaz yakalı (mühendis)'dan anketler toplanmıştır. Analizler, SPSS 25 ve AMOS programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların yaşamakta oldukları iş yoğunlukları ve örgütsel iletişim, çalışanların yalnızlık hissine kapılmalarını önlediği bulunmuştur. Aynı zaman da iş yoğunluğu ve örgütsel iletişimin, örgütsel etkinliği pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yoğunluğu, Çalışma Yoğunluğu, Örgütsel İletişim, Yalnızlık, Örgütsel Etkinlik.

INTRODUCTION

In order for an organization to achieve its objectives, it is necessary to distribute the duties among employees. A good communication and hierarchical order is needed in this distribution of duty. In order to achieve success, importance should be given to the fact that employees come together for the same purpose. Particularly in the success of organizational effectiveness, the quality of communication established between the superior-subordinate relationship within the organization comes to the forefront (Richardson, 2019). Quality of communication plays an important role in achieving success in an organization. Communication established within the organization provides information about the work of individuals and determines a way of achieving the objectives (Mumby and Kuhn, 2018). Organizational communication is important for individuals to interact with their colleagues in the work environment. Individuals who communicate work in harmony with each other. Communication forms the structure of the organization (Keyton, 2017). Providing communication within the organization ensure transferring decisions taken by managers to employees, strengthening employee feelings of belonging, increasing job satisfaction and performance of individuals, decreasing tension in the working environment, strengthening the relationship between employees, increasing employee confidence and efficiency (Ergeneli and Eryiğit, 2001). If the employees feel lonely, it may be thought that there is no communication in the organization or the work density is high. However, it can be assumed that if the employees feel lonely without workload, they experience problems. Because the feeling of loneliness may cause some problems such as dissatisfaction with their organizations and having negative thoughts. Providing organizational effectiveness is very

important for activities. However, a good communication is needed for the organizational activity to be carried out successfully. For this reason, work density and organizational communication should be controlled and managed well in organizations. However, experiencing work intensity might negatively affect both productivity and satisfaction levels of employees. It is possible for employees to experience emotional exhaustion when intense work demands increase. It may not be possible for employees to feel lonely if there is a heavy workload. But, heavy responsibilities of busy working life, sometimes taking work home, not being able to devote enough time to oneself and their relatives can cause individuals to be unhappy with negative effects for psychological aspect. The reason of why the employees are not feeling lonely when they are focused on their jobs can be explained in this way. The research was carried out in textile companies in the production sector where the work density is experienced. The research was carried out due to the intense tempo of the workers in the textile industry. Employees with work intensity consider leaving their job when they are not satisfied with their organization. In this case, there are employees who constantly think about quitting jobs. When the workload is managed correctly and organizational communication is established correctly, employees are satisfied with the organizations and organizational effectiveness can increase. Therefore, a contribution is made to the literature in terms of analyzing work density and organizational communication. Within the scope of the research, firstly, literature researches about variables are carried out and then the methodology, analysis, discussion and conclusion part are completed.

LITERATURE REVIEW

Work Intensity

The concept of work intensity has emerged with the increase in the demands of the private sector where competition is intense in particular, to the employees (Brown, 2012). Work intensity is defined as the speed, effort and energy required for the employees to perform their duties (Burke et al., 2010). Work intensity affects the responsibility of the employees both quantitatively and qualitatively. As work intensity starts to increase, the work stress on the workers increases as well (Gallie and Zhou, 2013). As a result of the excessive competition brought by the private sector, the relationship between work demands and work intensity cause to be affected to the employees psychologically (Sonnentag et al., 2011). This psychological effect increases the employees' idea of leaving of employment and affects emotional exhaustion and life satisfaction (Sonnentag and Fritz, 2015). Employees who feel tired but do not leave their jobs are not satisfied with their lives. This situation increases the level of job dissatisfaction

as a result of the negative effect of work intensity. The harmony of employees who have work intensity with colleagues and work environment is important (Hodson, 2008). This harmony is directly proportional to the positive effect of mutual communication. There are difficulties due to experienced problems by the employees in the same work environment and the employment problem. One of these difficulties is the work intensity. In the face of this work intensity, employees are uncomfortable with the pressure on them (Boekhorst et al., 2017). In this case, the interaction of workers experienced work intensity with each other has an important key role (Hodson, 2001). According to the researches, individuals who provide control of their business lives receive the support of their colleagues (Korczyński, 2003). Employees are required to make a division of labor to fight the emotional pressure they feel (Schalk and van Rijckevorsel, 2007). Social order should be ensured by the rules in the workplace and the absenteeism of the employees should be reduced (Edwards et al., 1995). In this study, the effects of the work intensity of employees on organizational communication, loneliness and organizational effectiveness are examined.

Organizational Communication

The basis of organizational communication is formed by the consensus of employees (Keyton, 2017). Organizational communication has significant effects on the individual and the organization (Kuhn et al., 2019). Communication is used as a tool for employees to do business. Thanks to the establishment of a healthy organizational communication, managers can communicate the necessary information loud and clear to the employees. The situations that occur in the superior-subordinate hierarchy within the organization are transferred to employees through communication (Koçel, 2003). Organizational communication is defined as the way to reach information to the recipient. Thanks to the communication established within the organization, it can be provided in cooperation between the employees (Mehra and Nickerson, 2019). Organizational communication has an important effect on the development of employees psychologically and culturally (Zillioğlu, 2003). In case organizational communication is provided within the organization, it is emphasized that it is an integrative power among internal stakeholders and it is necessary for realizing organizational and individual goals (Gherardi, 2019). When a successful communication is established within the organization, the efficiency of the organization increases (Erdoğan, 2002), the continuity of the organization is ensured, organizational goals are achieved (Akat et al. 1999), and activities in the organization can be carried out with the continuity in the information flow (Eren, 2000). At the situation of organizational communication is ensured, employees' sense of belonging develops, while employees' sense of loneliness in the organization disappears. Thus, employees begin to work hard to achieve the goals set by the management of the organization. Because the

employees who feel themselves belong to the organization, make an intensive effort to make the organization successful because they adopt the organization. Since the sense of trust develops among employees, it is also easier to provide information flow (Türkmen, 2000). At the time of organizational communication cannot be ensured successfully, management fails and the organization moves away from its objectives (Karatepe, 2005).

Loneliness

Loneliness occurs when the individual's social relations are weak. Loneliness can cause physical and mental health problems on the individual (Cacioppo et al., 2003). In organizations, the intensity of work and lack of communication that employees experience in an individual work environment causes a sense of loneliness (Chen et al., 2016). Therefore, loneliness is an emotional situation in which employees experience and perceive within the organization. It occurs when employees have weakened social or friendship relationships inside and outside the organization (Kudoh and Nishikawa, 1983). At the same time, individuals who experience loneliness have high stress levels (Cacioppo et al. 2003). Employees who are constantly alone can be exposed to work stress in the work environment. So, loneliness can also cause stress. In this case, employees experience alienation and their performance is negatively affected. Loneliness is related to the relationships of individuals in business and organizational life. Not only work intensity but also lack of communication can make employees feel lonely. Loneliness occurs within the organization if employees communicate poorly (Ernst and Cacioppo, 1999). The fact that the employees are not in communication with their colleagues causes the employees to not be able to meet their social relations in the work environment, which can make them feel lonely (Doğan et al., 2009). The loneliness experienced by the individual is divided into two types; emotional and social loneliness. Emotional loneliness is based on the relationships established by the individual. Social loneliness consists of more than one relationship established by the individual (Kaymaz and Eroğlu, 2014). The lack of harmony between the roles of the employees related to work and the values of the work cause to the alienation of the work (Ozcelik and Barsade, 2018). This situation distracts employees both from their work and from the organization. The quality of communication provided within the organization is important for employees to establish social relations so that employees do not feel lonely. The feeling of loneliness of the employees cause to the deterioration of their behaviors towards work and their mental and emotional distances from work (Promsri, 2018). The situation of alienation caused by social and emotional loneliness negatively affects the performance of an individual at work (Sulu et al., 2010). For this reason, both the independent and mediation effects of organizational communication are examined, together with the effect of work intensity on loneliness.

Organizational Effectiveness

Organizational effectiveness is defined as “ensuring that the objectives are achieved without putting pressure on employees by using the existing resources of the organization” (Georgopolous and Tannenbaum, 1957). Organizational effectiveness is also described as the organization’s efforts to achieve its goals (Gaertner and Ramnarayan, 1983). In other words, organizational effectiveness realizes based on performance of management competence, taking into account the organizational activities in line with the aims and objectives determined (Manzoor, 2012). One of the most important factors in achieving organizational effectiveness is organizational communication. Organizational effectiveness continues throughout the period in which the organization continues its activities (Cameron, 2015). In order to increase organizational effectiveness, organizational change is provided and communication between employees is encouraged. However, if the employees fulfill their duties and responsibilities completely, success can be achieved in organizational activity. At the same time, efficiency in organizational effectiveness; It depends on personnel policies, organizational system and implementation of organizational strategies. Teamwork to improve communication provided within the organization is important in terms of harmonization among individuals. In this way, basic organizational values can be adopted among employees and an internal culture can be created (Wang, 2000). In order for the employees to achieve the desired level of organizational effectiveness successfully, it is necessary to first adapt to the organization, to plan and structure the necessary tasks and responsibilities and to establish the necessary project management systems (Wang, 2002). Success of organizational effectiveness can be achieved by ensuring employee participation and empowerment (Vasudevan, 2014). Organizational effectiveness plays an important role in the decision-making process of the organization, in the realization of the targets set for the future of the organization, in the management of quality standards and in the development of a program in line with the human resources strategy (Wang and Mobley, 1999).

Examining the Relationships Between Variables

Schweiger and Denisi (1991), Goldhaber (1983) examined the relationships between employees and managers in their research on organizational communication. As a result of the reviews; Is there a relationship between organizational communication and job satisfaction of employees, if any, how is the direction of this relationship? They sought answers to their questions, and as a result of the hypotheses, they found that there was a relationship between organizational communication and job satisfaction and that this relationship was positive. At the same time, they state that as a result of their research, the motivation of the employees has increased as a result of the open communication channels of the employees and managers. In other words, even if there is work

intensity, it can be assumed that in case of organizational communication, employees will be satisfied with their organizations. According to Korte and Wynne (1996), they explain that if the communication between employees and their managers decreases, the relations in organizational environments are disrupted, job satisfaction is negatively affected and sometimes employees intention to leave. In this case, it is not possible to carry out an organizational activity. Oshagbemi (2000) states that 554 academics from 23 universities in the UK examine the satisfaction levels of their colleagues with their positive and strong collaboration and the peaceful environment increases the quality of team work and academic outcomes. In other words, the communication between employees reflects positively on performance and eliminates negative thoughts. Considering similar research, Bakan and Büyükbeşe (2004) stated that there is a significant relationship between communication and job satisfaction, as well as the relationship between managers and colleagues, in their studies in which they investigated variables that affect job satisfaction of Akdeniz University. In a different study, it is stated that in case of organizational communication, employees are satisfied with their organizations (Madlock, 2008). In this case, it can be assumed that employees do not feel loneliness and organizational effectiveness is provided. Among the factors that determine job satisfaction, Gülmez and Dörtöy (2009) listed the communication, together with the management's support, working conditions, belonging and executive attitude. People should communicate in their business and private lives as a requirement of being a social entity. In this way, both the feeling of loneliness will be eliminated and organizational effectiveness will be provided. It has been concluded that if the employees who newly started work are closed to communication with the managers, the employees experience negative problems due to their role ambiguities (Kaya, 2016). This situation can be assumed that it is not possible to provide organizational effectiveness. As a result, the effects of the research model, work intensity and organizational communication on loneliness and organizational effectiveness are examined.

Research hypotheses developed and tested within this scope;

H1: Work intensity experienced by the employees in the organizations has a positive effect on the organizational communication.

H2: Work intensity experienced by the employees in the organizations negatively affects loneliness.

H3: Work intensity experienced by the employees in the organizations positively affects organizational effectiveness.

H4: Organizational communication in the organizations negatively affects loneliness.

H5: Organizational communication in the organizations positively affects organizational effectiveness.

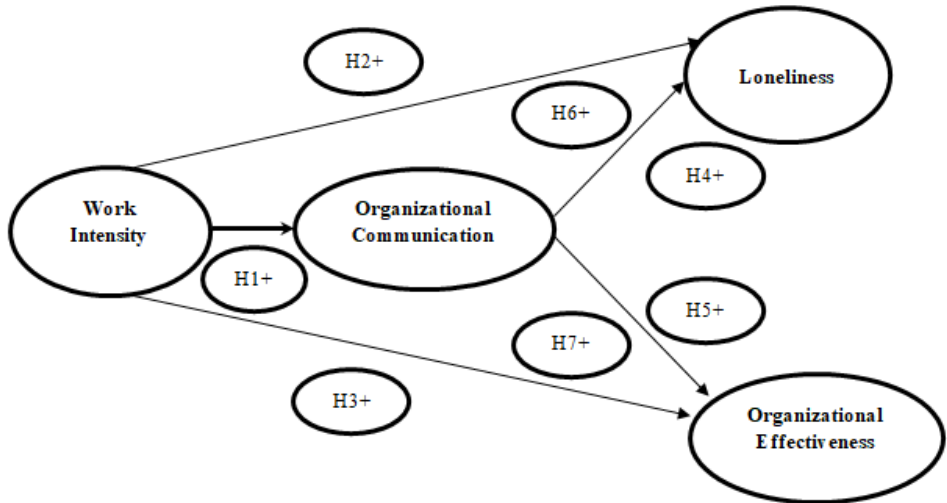
H6: Organizational communication has a mediation variable effect on the relationship between work intensity and loneliness.

H7: Organizational communication has a mediation variable effect on the relationship between work intensity and organizational effectiveness.

Research Framework

Based on the literature review, In order to explain the relationships between statistical concepts, quantitative research is analyzed. If in a quantitative study it is desired to analyze the relationships between the variables, the effects between the independent variable (s) and the dependent variable (s) are also examined on a model (Thomas et al., 2015).

Figure 1: Research Model

METHODOLOGY

Within the scope of the research, a questionnaire study was carried with 340 white-collar (engineer) employees in the textile companies. The analyzes were performed with programs of IBM SPSS 25 and AMOS. Correlation analysis was done to explain the relationships between variables after factor and reliability analyzes were performed. After the correlation analysis, hypotheses were tested by performing regression analysis, and also analyze the mediation effect. The questionnaire consists of scales representing the demographic information and variables of the participants. Scales; It used a 5-point Likert scale ranging from "strongly disagree" to "strongly agree". For **work intensity** scale; it was benefited from the work intensity scale belong to study was made by Brown and Leigh in 1996. For **organizational communication** scale; it was benefited from the organizational communication scale belong to study was made by

Abu Bakar and Su Mustaffa in 2013. For **loneliness** scale; it was benefited from the loneliness scale belong to study was made by Russell in 1996. For **organizational effectiveness** scale; it was benefited from the organizational effectiveness scale belong to study was made by Tuna in 2014.

Research Goal

The research was conducted on white collar workers working in textile companies operating in production sector. Employees who work at a very high pace in the production of textile products, which have a significant share in the consumption group, were found to be eligible to form a sample group in terms of both organizational communication and work intensities.

Findings

232 (73%) males and 108 (27%) females have answered the questionnaire. While 128 (37%) of the participants were in the 17-27 age group, 179 (49.7%) were in the 28-40 age group. The number of managers over the age of 41 was 33 (13.3%). While 296 (65.3%) of the respondents were university graduates; 44 of them (20%) have master's degree. The level of achievement of the goals determined by the employees individually; 34 participants stated that achieved "Very Low", 47 participants achieved "Low", 117 participants achieved "Medium", 106 participants reached "High", 36 participants stated "Very High".

ANALYSIS

In the factor analysis, both explanatory and confirmatory factor analysis was applied. First of all, one of the methods used to determine the adequacy of the sample is Kaiser - Meyer - Olkin (KMO) (sampling adequacy statistics) and Bartlett's test of sphericity. Since Bartlett's test of sphericity sig. result is 0.000, there is no problem in factor analysis. KMO sampling adequacy statistics test the suitability of correlation between variables in factor analysis. Since KMO value is 0.930, data set is suitable for factor analysis (Bandalos and Finney, 2018). As a result of factor analysis, 12 questions were removed because they did not show factor distribution. Table 1 shows the distribution of the remaining 23 questions to 4 factors.

Table 1: Rotated Component Matrix^a

	Rotated Component Matrix ^a			
	1	2	3	4
OC5. In the company I work for, there is sincerity in communication.	0.873			
OC6. In the company I work for, communication basically works in a healthy way.	0.921			
OC4. In the company I work for, feedback is evaluated by the management.	0.878			
OC3. In the company I work for, instructions are given in a courtesy manner.	0.799			
OC7. There is good communication for the manager / supervisor to better understand the employees.	0.902			
OC1. In the company I work for, communication is taken into consideration by management.	0.819			
OC2. In the company I work for, there is an effective organizational communication to reduce conflicts.	0.765			
L4. In the company I work for, I often feel isolated from other people.		0.808		
L3. In the company I work for, I often feel introverted.		0.802		
L1. In the company I work for, I often feel lonely		0.819		
L2. In the company I work for, I often feel excluded.		0.765		
L5. In the company I work for, I often feel that relationships with others become meaningless.		0.735		
L8. In the company I work for, I often feel that no one really knows me very well.		0.609		
OE4. In the company I work for, training is provided to its employees in order to reach a high potential.			0.845	
OE3. In the company I work for, senior management attaches great importance to the 'quality' approach.			0.827	
OE2. In the company I work for, the image is better than other institution.			0.706	
OE6. Our top management is thinking about the future and guiding the company's goals correctly.			0.837	
OE5. In the company I work for, employees have understood the strategic objectives of the organization.			0.827	
WI3. I'm working at full capacity on all my assignments.				0.853
WI4. I do my best to succeed in my business.				0.780
WI2. In the company I work for, I usually become very busy.				0.697
WI5. When I work, I give myself to work without time for another job.				0.689
WI1. Whenever there is a job to be done, I spend all my energy on it.				0.675

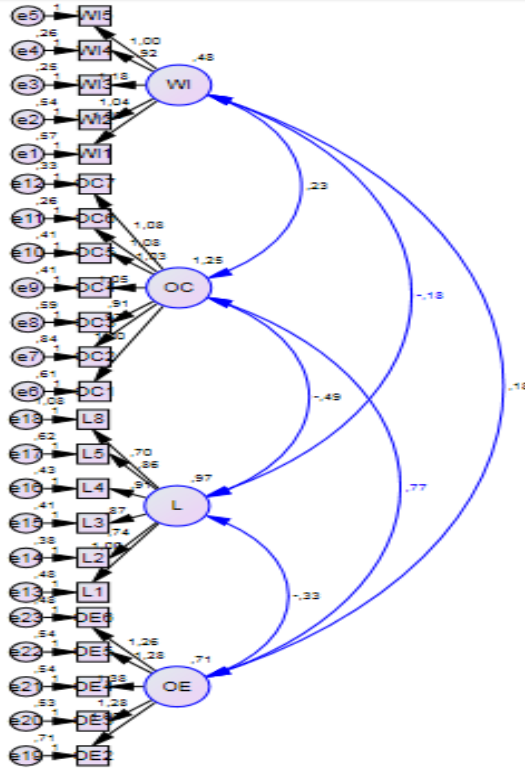
Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

OC: Organizational Communication, L: Loneliness, OE: Organizational Effectiveness, WI: Work Intensity.

Confirmatory Factor Analysis; It is used to define statistical analyzes in research models that represent more than one variable and include more than one measured or observed variable (Özdamar, 2013).

Figure 2: Confirmatory Factor Analysis

When the values in Model Fit for SPSS AMOS confirmatory factor analysis is examined, it is consistent with the research model; $\chi^2/df=2.345$, $GFI=0.883 > 0.85$, $IFI=0.946 > 0.90$, $NFI=0.910 > 0.90$, $CFI=0.946 > 0.90$, $0.080 > RMSEA=0.063$.

Reliability analysis was performed using Cronbach's Alpha value of the variables whose construct validity was tested by factor analysis. In the Alpha model, the Cronbach's Alpha rating criterion was used for the following criteria, with a value of 0.70 or higher (Hair et al., 2014; Buyukozturk, 2007). At the same time, Table 2 presents the AVE and CR values, which give the consistency coefficients of the Scale. AVE values above 0.50 and CR values above 0.70 indicate that the model is consistent (Sonmez Cakir and Adiguzel, 2020).

Table 2: Reliability Analysis

Variables	Number of Questions	Cronbach Alfa (α) Values	AVE	CR
Work Intensity	5	0.852	0.61	0.89
Organizational Communication	7	0.948	0.62	0.92
Loneliness	6	0.878	0.60	0.90
Organizational Effectiveness	5	0.904	0.54	0.85

Correlation Analysis Results: According to Çinko et al. (2016), the statistical method used to determine the degree and direction of the relationship, regardless of whether the variables are dependent or independent, is called correlation. Pearson correlation analysis is the most commonly used analysis method when looking at the degree and direction of the linear relationship between the variables measured on an intermittent scale (Cleophas and Zwinderman, 2018). Pearson correlation coefficient (r); It takes values between -1 and +1. Values close to 0 indicate that there is a linear and weak relationship between the two variables and values close to ± 1 indicate a linear and strong relationship between the two variables. However, negative (-) values indicate that the relationship is reversed and positive (+) values indicate that the relationship is the same direction (Bayram, 2017). In the light of these data, the relationships between them were examined by Pearson correlation analysis, since the expressions were analyzed with intermittent scales.

Table 3: Correlations

	Work intensity	Organizational communication	Loneliness
Organizational communication	.273**		
Loneliness	-.209**	-.429**	
Organizational effectiveness	.300**	.761**	-.366**

As a result of correlation analysis, it can be explained that there is a negative relationship between loneliness variable and other variables. In addition, it can be explained that there is a positive relationship when looking at the relationships between each other except the loneliness variable.

According to Çinko et al. (2016), Regression analysis; tries to determine how one dependent variable is explained by the other argument or variables. In this type of analysis, a model is created to explain the dependent variables of independent variables. The generated regression model gives the direction, shape and approximate value of unknown values (Darlington and Hayes, 2016). The results of the regression analysis of the 5 hypotheses except for the mediation variable effect are shown in Table 4.

Table 4: Regression Analysis Results

H	Model	Unstandardized Regression Weight	Standardized Regression Weight	S.E.	C.R.	P Value
H1	WI→OC	.416	.273	0.080	5.215	***
H2	WI→L	-.243	-.209	0.062	-3.943	***
H3	WI→OE	.428	.300	0.074	5.784	***
H4	OC→L	-.327	-.429	-8.740	-8.740	***
H5	OC→OE	.713	.761	0.033	21.564	***

*** IV in the prediction of DV is significantly different from zero at the 0,001 level (two-tailed).

As a result of the regression analysis, work intensity and organizational communication negatively affect the loneliness variable and eliminate loneliness. It is supported by regression analysis that work intensity positively affects organizational communication and organizational effectiveness. We can say that it has a positive effect on organizational effectiveness in organizational communication. In this case, the hypothesis results are shown in table 5.

Table 5: Hypothesis Results Except the Mediation Variable Effect

Hypotheses	Supported / Not Supported	Significance Level (Sig.)
<i>H1: Work intensity experienced by the employees in the organizations has a positive effect on the organizational communication.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>
<i>H2: Work intensity experienced by the employees in the organizations negatively affects loneliness.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>
<i>H3: Work intensity experienced by the employees in the organizations positively affects organizational effectiveness.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>
<i>H4: Organizational communication in the organizations negatively affects loneliness.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>
<i>H5: Organizational communication in the organizations positively affects organizational effectiveness.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>

As a result of the regression analysis, 5 hypotheses developed and tested outside the mediation variable effect are supported. The mediation analysis in which the mediation variable effect is analyzed is shown in table 6.

Table 6: The Effect of the Mediation Variable

H	Path	Estimate	S.E.	C.R.	P Value	Std. Direct E.	Std. Ind. E.	Total Effect	Ind. Effect 2 tailed
H6	WI→OC	.416	0.080	5.215	***	.273	.000	.273	0.012
	OC→L	-.306	0.039	-7.920	***	-.402	.000	-.402	
	WI→L	-.116	0.059	-1.972	.049	-.100	-.109	-.209	
H7	WI→OC	.416	0.080	5.215	***	.273	.000	.273	0.013
	OC→OE	.687	0.034	20.228	***	.733	.000	.733	
	WI→OE	.143	0.052	2.754	***	.100	.200	.300	

*** IV in the prediction of DV is significantly different from zero at the 0,001 level (two-tailed).

As a result of the analysis of the mediation effect, table 7 shows that hypotheses are supported.

Table 7: Supported / Not Supported Status of Research Hypotheses

Hypotheses	Supported / Not Supported	Significance Level (Sig.)
<i>H6: Organizational communication has a mediation variable effect on the relationship between work intensity and loneliness.</i>	Supported	<i>P<0.05</i>
<i>H7: Organizational communication has a mediation variable effect on the relationship between work intensity and organizational effectiveness.</i>	Supported	<i>P<0.05</i>

DISCUSSION

Communication is accepted as the main point for the continuity of the activities in the organization (Vural, 2003). Communication also shapes the organization managerially (Gürgeç, 1997). In cases where communication cannot be achieved, it is possible that there will be negative developments in the relations between the employees and the thoughts of the employees towards the organization. The integrity of the organization can be ensured by the importance given to communication by the organizations. Gochhayat et al. (2017) and Hwang and Lee (2015) stated that their research positively affects organizational effectiveness in the event of organizational communication in organizations. Therefore, organizational communication is an important force that keeps individuals together by enabling individuals to work in collaboration (Atak, 2005). At the situation of communication is at the desired level, it becomes easier for the Organization to integrate with its environment. The result of the research is also in this direction, organizational communication positively affects the organizational effectiveness in both the independent variable and the mediation effect and eliminates the feeling of loneliness in the employees. Otherwise, it can be quite difficult to meet the social and psychological needs of employees in organizations where organizational communication is not active. Objectives of organizational communication (Gürgeç, 1997); It has an important function in informing the employees in the activities to be carried out in the organization, controlling the relations about the organization, introducing the organization in the environment, the reward-punishment system/social rights/wage system/working order etc. Fatigue symptoms occur in the workers exposed to work intensity and their satisfaction levels decrease in their jobs. In this case, employees with occupational intensities may potentially affect their lives negatively. However, since the employees who are busy with work are also active in organizational communication, the feeling of loneliness disappears.

It is very important for organizations to eliminate the sense of loneliness of the employees. Because the research done by Ghadi (2017) also increases the intention to leave the employees who feel lonely and leave their organizations. Therefore, the presence of work intensity can prevent employees from feeling lonely. Looking at the research result, it can be explained that the intensity of work eliminates the feeling of loneliness. Organizational effectiveness is known as the input of the organization and the transformation of the operations carried out into an efficient output (Roy and Dugal, 2005). Organizational effectiveness is very important for the integration of the changes in the external environment of the organization and the achievement of the objectives of the organization. Organizational communication has an important role in the success of organizational effectiveness. Ensured organizational effectiveness is crucial in assessing and characterizing the organization's resources, turning the crisis into an opportunity, and achieving the set goals. In order to achieve this, communication within the organization should be given importance. Ensuring organizational communication ensures a harmonious relationship between stakeholders and the organization. Because in cases where there is no organizational communication, it may be possible for employees to feel lonely and to have undesirable results. In the research of Chan and Qiu (2011), both the job satisfaction and organizational commitment of the employees who feel lonely disappear. Therefore, when the results of the research are considered, the presence of work intensity and the provision of organizational communication have significant effects on the elimination of loneliness and increasing the organizational effectiveness.

CONCLUSION

The most important thing for organizations is to ensure that employees are in a healthy working environment, free from stress and in a peaceful environment, and that the motivation development process is successful. Lack of motivation and inefficiency can be considered as negative effects of work intensity on the employees. However, from a different perspective, the loneliness of the employees disappears if communication is provided. The process of getting loneliness feeling of the employees who have work intensity is negligible. The disadvantage of excessive work intensity is that it increases the level of burnout of employees. This situation can affect employees physiologically and psychologically (Bakker and Demerouti, 2007). With the help of organizational communication, employees get rid of the feeling of loneliness and have a positive effect in terms of motivation. A good level of communication between management and employees is required for the participation of employees in the organization (Kuhn et al., 2019). It is necessary to provide the necessary

working environment for the employees to perform well. In terms of human resources management, in order to obtain high performance from employees, the working environment should be stress free and the organizational climate should be provided with the principle of productivity (Shrivastava and Shaw, 2003).

When communication cannot be established within the organization, the feeling lonely of employees, the exhaustion and intention to quit due to excessive work intensity and the decrease in productivity levels may affect both employees and the organization negatively. At the same time, in the lack of communication within the organization, it could be happened some situations such as, increasing production errors and costs, decreasing respect between managers and employees, weakening their interest in the work of the working individuals, decreasing the orders taken by the employees, decreasing the activity in the management, disregarding the decisions taken by the managers, the disagreement between the employees, and the complexity of their responsibilities. Within the scope of the research, the sample population is be formed by white collars. The focus of future studies on blue collar and evaluation of answers by asking open-ended questions will be important in terms of gaining new concepts to the literature. At the same time, differences in results from similar studies in different cultures and different sectors are likely to occur. Comparative analysis of these results will be important to present new assessments to the literature. Problems between employees and management should not be personalized in any way and should be solved within organizational rules. Most importantly, managers must know their employees, know their capacities, do their job distribution correctly, and ensure that employees understand this. Managers should definitely resolve possible conflicts in the event of non-communication within the organization and take necessary measures in this regard. It is necessary to think that organizational communication studies for people working in different sectors will add value to organizations and prevent many problems. Managers need to pay attention to these issues, as the management level is encompassing, employees are satisfied both with their work and their organization, and that employees are always thinking about how to contribute to the organization.

REFERENCES

- Abu Bakar, H. and Su Mustaffa, C. (2013). Organizational Communication in Malaysia Organizations: Incorporating Cultural Values in Communication Scale. *Corporate Communications: An International Journal*, 18(1), 87-109.
- Akat, İ., Budak, G. and Budak, G. (1999). İşletme Yönetimi, İzmir: Barış Yayınları.
- Atak, M. (2005). Örgütlerde Resmi Olmayan İletişimin Yeri ve Önemi. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 2(2), 59-67.
- Bakan, İ. and Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel İletişim ile İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler için Bir Alan Araştırması. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7).
- Bakker, A. B. and Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources Model: State of the Art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309-328.
- Bandalos, D. L. and Finney, S. J. (2018). Factor Analysis: Exploratory and Confirmatory. *In The reviewer's Guide to Quantitative Methods in the Social Sciences* (98-122). Routledge.
- Bayram, N. (2017). *SPSS ile Veri Analizi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı.
- Boekhorst, J. A., Singh, P. and Burke, R. (2017). Work Intensity, Emotional Exhaustion and Life Satisfaction. *Personnel Review*, 46(5), 891-907. <https://doi.org/10.1108/PR-05-2015-0130>
- Brown, M. (2012). Responses to Work Intensification: Does Generation Matter?. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(17), 3578-3595.
- Brown, S. P. and Leigh, T. W. (1996). A New Look at Psychological Climate and Its Relationship to Job Involvement, Effort, and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 358.
- Burke, R. J., Singh, P. and Fiksenbaum, L. (2010). Work Intensity: Potential Antecedents and Consequences. *Personnel Review*, 39(3), 347-360.
- Buyukozturk, S. (2007). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. *Ankara: Pegem A Yayıncılık*.
- Cacioppo, J., Hawkley, L. and Berntson, G. (2003). The Anatomy of Loneliness. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 71-74.
- Cameron, K. (2015). Organizational Effectiveness. *Wiley Encyclopedia of Management*, 1-4.

- Chan, S. H. and Qiu, H. H. (2011). Loneliness, Job Satisfaction, and Organizational Commitment of Migrant Workers: Empirical Evidence from China. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(05), 1109-1127.
- Chen, Y., Wen, Z., Peng, J. and Liu, X. (2016). Leader-Follower Congruence in Loneliness, LMX and Turnover Intention. *Journal of Managerial Psychology*, 31(4), 864-879. <https://doi.org/10.1108/JMP-06-2015-0205>
- Çinko, M., Yurtkoru, E. S. and Durmuş, B. (2016). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. Beta Yayınları, Ankara, 6.
- Cleophas, T. J. and Zwinderman, A. H. (2018). Bayesian Pearson Correlation Analysis. In *Modern Bayesian Statistics in Clinical Research* (pp. 111-118). Springer, Cham.
- Darlington, R. B. and Hayes, A. F. (2016). *Regression Analysis and Linear Models: Concepts, Applications, and Implementation*. Guilford Publications.
- Doğan, T., Çetin, B. and Sungur, M. Z. (2009). İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(6), 271-277.
- Edwards, P., Collinson, D. and Della Rocca, G. (1995). Workplace Resistance in Western Europe: A Preliminary Overview and A Research Agenda. *European Journal of Industrial Relations*, 1(3), 283-316.
- Erdoğan, İ. (2002). İletişimi Anlamak. Ankara: Erk Yayınları
- Eren, E. (2000). *Davranış, Ö. ve Psikolojisi*, Y. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ergeneli, A. and Eryiğit, M. (2001). Öğretim Elemanlarının İş Tatmini: Ankara'da Devlet ve Özel Üniversite Karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 159-178.
- Ernst, J. M. and Cacioppo, J. T. (1999). Lonely Hearts: Psychological Perspectives on Loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8(1), 1-22.
- Gaertner, G. H. and Ramnarayan, S. (1983). Organizational Effectiveness: An Alternative Perspective. *Academy of Management Review*, 8(1), 97-107.
- Gallie, D. and Zhou, Y. (2013). Job Control, Work Intensity, and Work Stress. *Economic Crisis, Quality of Work and Social Integration: The European Experience*, 115-141.
- Georgopolous, B. S. and Tannenbaum, A. S. (1957). The Study of Organizational Effectiveness, *American Sociological Review*. 22(5), 534-540.
- Ghadi, M. Y. (2017). The Impact of Workplace Spirituality on Voluntary Turnover Intentions through Loneliness in Work. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 33(1), 81-110.

- Gherardi, S. (2019). Organizational Communication in Practice: Does It Really Work?. *Management Communication Quarterly*, 33(1), 112-116.
- Gochhayat, J., Giri, V. N. and Suar, D. (2017). Influence of Organizational Culture on Organizational Effectiveness: The Mediating Role of Organizational Communication. *Global Business Review*, 18(3), 691-702.
- Goldhaber, G. M. (1983). *Organizational Communication*. Dubuque, IA: Brown.
- Gülmez, M. and Dörtyol, İ. T. (2009). Perakendecilik Sektöründe İş Gören (Çalışan) Tatminini Etkileyen Faktörler ve Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 27-44.
- Gürgen, H. (1997). *Örgütlerde İletişim Kalitesi*. Der Yayınevi.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis: Pearson New International Edition*. Essex: Pearson Education Limited.
- Hodson, R. (2001). *Dignity at Work*. Cambridge University Press.
- Hodson, R. (2008). The Ethnographic Contribution to Understanding Co-Worker Relations. *British Journal of Industrial Relations*, 46(1), 169-192.
- Hwang, Y. K. and Lee, C. S. (2015). Structural Relationship between Authentic Leadership, Organizational Communication, Organizational Effectiveness, and Psychological Capital of Office Workers. *Indian Journal of Science and Technology*, 8(57), 292-298.
- Karatepe, S. (2005). *Örgütlerde İletişim-Güdüleme İlişkisi*. Siyasal Kitabevi.
- Kaya, B. (2016). *Örgütsel İletişim ve İş Tatmini*. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İnsan Kaynakları ve Örgütsel Değişim Bilim Dalı*.
- Kaymaz, Y. D. D. K. and Eroğlu, Y. D. D. U. (2014). Effect of Loneliness at Work on the Employees' Intention to Leave. *ISGUC the Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16(1), 38-53.
- Keyton, J. (2017). Communication in Organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 4, 501-526.
- Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği*. (9. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Korczynski, M. (2003). Communities of Coping: Collective Emotional Labour in Service Work. *Organization*, 10(1), 55-79.
- Korte, W. B. and Wynne, R. (1996). *Telework: Penetration, Potential and Practice in Europe*. John Wiley & Sons.
- Kudoh, T. and Nishikawa, M. (1983). A Study of the Feeling of Loneliness (I). *The Japanese Journal of Experimental Social Psychology*, 22(2), 99-108.

- Kuhn, T., Ashcraft, K. L. and Cooren, F. (2019). Introductory Essay: What Work Can Organizational Communication Do?. *Management Communication Quarterly*, 33(1), 101-111.
- Madlock, P. E. (2008). The Link between Leadership Style, Communicator Competence, and Employee Satisfaction. *The Journal of Business Communication*, 45(1), 61-78.
- Manzoor, Q. A. (2012). Impact of Employees Motivation on Organizational Effectiveness. *Business Management and Strategy*, 3(1), 1-12.
- Mehra, P. and Nickerson, C. (2019). Organizational Communication and Job Satisfaction: What Role Do Generational Differences Play?. *International Journal of Organizational Analysis*, 27(3), 524-547. <https://doi.org/10.1108/IJOA-12-2017-1297>
- Mumby, D. K. and Kuhn, T. R. (2018). Organizational Communication: A Critical Introduction. *Sage Publications*.
- Oshagbemi, T. (2000). Satisfaction with Co-Workers' Behaviour. *Employee relations*, 22(1), 88-106.
- Ozcelik, H. and Barsade, S. G. (2018). No Employee an Island: Workplace Loneliness and Job Performance. *Academy of Management Journal*, 61(6), 2343-2366.
- Özdamar, K. (2013). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (Cilt 1). *Ankara: Nisan Kitapevi*.
- Promsri, C. (2018). The Influence of Employees' Organizational Commitment on Workplace Loneliness. *Social Science and Humanities Journal*, 432-437.
- Richardson, A. M. (2019). Work Engagement: Increasing Employee Well-Being and Organizational Effectiveness. In *Creating Psychologically Healthy Workplaces*. *Edward Elgar Publishing*.
- Roy, M. H. and Dugal, S. S. (2005). Using Employee Gainsharing Plans to Improve Organizational Effectiveness. *Benchmarking: An International Journal*, 12(3), 250-259.
- Russell, D. W. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, Validity and Factor Structure. *Journal of personality assessment*, 66(1), 20-40.
- Schalk, R. and Van Rijckevorsel, A. (2007). Factors Influencing Absenteeism and Intention to Leave in A Call Centre. *New Technology, Work and Employment*, 22(3), 260-274.
- Schweiger, D. M. and Denisi, A. S. (1991). Communication with Employees Following a Merger: A Longitudinal Field Experiment. *Academy of Management Journal*, 34(1), 110-135.

- Shrivastava, S. and Shaw, J. B. (2003). Liberating HR Through Technology. Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration. *The University of Michigan and in Alliance with the Society of Human Resources Management*, 42(3), 201-222.
- Sonmez Cakir, F. and Adiguzel, Z. (2020). Analysis of Leader Effectiveness in Organization and Knowledge Sharing Behavior on Employees and Organization. *SAGE Open*, 10(1), 2158244020914634.
- Sonnentag, S. (2011). *Recovery from Fatigue: The Role of Psychological Detachment*. In P. L. Ackerman (Ed.), *Decade of Behavior/Science Conference. Cognitive fatigue: Multidisciplinary perspectives on current research and future applications* (p. 253–272). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12343-012>
- Sonnentag, S. and Fritz, C. (2015). Recovery from Job Stress: The Stressor-Detachment Model as an Integrative Framework. *Journal of Organizational Behavior*, 36(1), 72-103.
- Sulu, S., Ceylan, A. and Kaynak, R. (2010). Work Alienation as a Mediator of the Relationship between Organizational Injustice and Organizational Commitment: Implications for Healthcare Professionals. *International Journal of Business and Management*, 5(8), 27.
- Thomas, J. R., Nelson, J. K. and Silverman, S. J. (2015). *Research Methods in Physical Activity*. Human Kinetics.
- Tuna, B. (2014). The Influence of Person-Organization Fit on Contextual Performance and Its Impact on Organizational Effectiveness: The Moderating Role of Organizational Climate (yayımlanmış doktora tezi). *Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Türkmen, İ. (2000). *Yöneticiler için Etken İletişim Modeli*. Milli Produktivite Merkezi.
- Vasudevan, H. (2014). Examining the Relationship of Training on Job Satisfaction and Organizational Effectiveness. *International Journal of Management and Business Research*, 4(3), 185-202.
- Vural, B. A. (2003). *Kurum Kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wang, Z. M. (2000). *Managerial Psychology*. People's Educational Press, Beijing (in Chinese).
- Wang, Z. M. (2002). Hrm Strategies in Managing Virtual Organizations in China. *Human Resource Management in Virtual Organizations*, 297.
- Wang, Z. M. and Mobley, W. (1999). Strategic Human Resource Management for Twenty-First-Century China. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 17, 353-366.
- Zillioğlu, M. (1993). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem Yayınevi.

TOPSIS YÖNTEMİYLE BANKA PERFORMANS ANALİZİ: CAMELS BİLEŞENLERİ TEMELİNDE BİR ÖNERME¹

Bank Performance Analysis with the TOPSIS Method: A Suggestion on The Basis of CAMELS Components

Gönderim Tarihi / Received: 07.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.04.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.671811>

Gizay DAVER*

ÖZ: TOPSIS yönteminin işletme ve finans endüstrisi çalışmalarında akademisyenlerce yoğun olarak kullanılır hale gelmesi nedeniyle bankacılık sektörü uygulamaları açısından değerlendirme yapılması ihtiyacı doğmuştur. TOPSIS uygulamasının bankacılık açısından kritik önem teşkil eden CAMELS reyting skoru yöntemi ile desteklenmesi, bankacılık ve finans endüstrisi açısından daha faydalı sonuçlar sunabilecektir. Günümüzde TOPSIS ile ilgili yazılımsal boyut incelendiğinde pseudo kod ve yazılım geliştirilmiş durumdadır. Türk bankacılık sektörü açısından önemli olan uygulamada doğru şeyin ölçülmesini sağlamaktır. Bu çalışmada, çok kriterli karar verme sistemlerinden TOPSIS ile banka performansının doğru şekilde ölçülmesi için katma değer olarak, CAMELS bileşenlerini dikkate alan bir performans ölçüm önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Karar Destek Sistemleri, TOPSIS.

ABSTRACT: Since the TOPSIS method has become extensively used by academicians in the business and financial industry studies, there has been a need for evaluation in terms of banking sector applications. Supporting the TOPSIS application with the CAMELS rating score method, which is critical for the banking sector, may provide more beneficial results for the banking and financial industry. Today, when the software dimension related to TOPSIS is examined, pseudo code and software have been developed. What is important for the Turkish banking sector is to measure the right thing in practice. In this study, a performance measurement proposal considering CAMELS components will be presented as an added value in order to accurately measure bank performance with TOPSIS, a multi-criteria decision making system.

Keywords: Banking, Decision Support Systems, TOPSIS.

¹ Çalışma etik kurul izini gerektiren çalışmalar grubu içerisinde yer almamaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi / Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu / Bankacılık ve Finans Bölümü, gizaydaver@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5427-0741>

GİRİŞ

Astronomi veya gök bilimi çalışmaları insanın doğayı veya evreni anlama çabalarından biridir. Thomas Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde “Var olan kuralların başarısızlığı, yenilerin aranması için bir nevi geçiş taksimi sayılır.” diye belirterek Ptoleme(Batlamyus veya Claudius Ptolemy veya Claudius Ptolemaios) sisteminden Kopernik astronomisine geçiş sürecinde Ptoleme sistemiyle yapılan tahminlerin belirli bir çelişkiyle karşı karşıya kaldığında birleşik çemberler sisteminde çeşitli uyarlamalarla çelişkilerin giderildiğini belirtmektedir. Kuhn, yapılan uyarlamalarla anlık olarak karşılaşılan zorlukların aşıldığını, ancak astronomi dalında yapılan araştırmaların toplam sonucuna bakan araştırmacılar açısından alandaki karmaşanın giderek arttığının açıkça gözlemlendiğini belirtmektedir. Kuhn ayrıca Ptoleme döneminde astronomi alanındaki çalışmaların matbaanın keşfinden önce yapıldığı için bu karmaşanın fark edilmesinin belirli bir zaman aldığına da belirtmektedir. Günümüzde iletişim yöntemlerinin çeşitlenmesiyle karmaşaların daha hızlı farkedilmesi olanaklı olmuştur ve hatta internetin evrimleşmesiyle astronomi çalışmalarının geleceği için farklı sorunlar doğmuştur. Yeni sorunlara örnek olarak, 2019 yılı itibarıyla uydu kümesi veya diğer adıyla küresel internet ağı çalışmalarıyla astronomi açısından ışık kirliliği tehditinin sadece yeryüzünden değil, gökyüzünden de kaynaklanacağına öngörülmesi verilebilir.

Kopernik ve çalışma arkadaşı Domenico da Novara'nın, Ptoleme sistemi gibi çelişkilerle dolu hale gelen bir düşünce yapısının doğa hakkında doğru bilgiyi veremeyeceğini belirttikleri Bilimsel Devrimlerin Yapısı eserinde sunulmaktadır (Kuhn, 2008). Özetle, yanlışlarla veya eksiklerle dolu bir sistemle doğru değerlendirme yapmak olanaklı değildir.

Günümüzde banka performans değerlendirmelerinde de astronomideki benzer bir süreç seyri olduğu düşünülmektedir. Karar verme süreçlerinde yaşanan gelişmeler çok çeşitli yöntemleri ortaya çıkarmış ve bu yöntemler çeşitli şekillere sokularak bankacılık ve finans endüstrisine uyarlanmaya çalışılmıştır. Uyarlamalar yapılırken zaman zaman bankacılık ve finans endüstrisinin doğasından kopmalar da yaşanmıştır. Çok çeşitli yöntem, teknolojik gelişmelerin sağladığı kolaylıklar sayesinde uygun olmadığı veya teoriden kopuk olduğu halde sektör çalışmalarında uygulama alanı bulmuştur. Bu çalışmayla TOPSIS yöntemiyle bankacılık ve finans endüstrisi uygulamalarındaki bağ kuvvetlendirilmeye çalışılacaktır.

Banka performansları analiz edilerek bankacılık ve finans sektörüne yönelik çeşitli çıkarımlarda bulunulabilir. Bilim insanları ve sektör uygulayıcılarının üzerinde fikirler üretip değerlendirmelerde bulunduğu algoritmik işlemler, makine öğrenmesi, yapay zeka vb. sistemler finans endüstrisi özünde karar

destek sistemleri olup yapılacak çıkarımları faydalanıcılara sunulabilir hale getirmeye yardımcı olmaktadır. Şüphesiz ki, karar vericinin ihtiyaçlarına uygun bir performans analizi yapılması, alelade bir performans ölçümü yapılmasından daha önemlidir, ancak hem performans ölçümünün nasıl yapılacağıyla ilgili hem de bankacılıkla ilgili evrimleşme süreci devam etmektedir. Sektörel bazda ve makro boyutta, ölçme ve değerlendirme sistemlerinde değişimler oluyor ve değişimlere göre uyarlamalar yapıyor olsa bile, klasik bankacılık işlem kanalları çağın ihtiyaçları doğrultusunda yeni boyutlara geçmeye devam etmektedir. Söz konusu boyut değişimine klasik şube bankacılığında dijital bankacılığa geçiş örnek gösterilebilir.

Ölçme ve değerlendirme uygulaması, kararları destekleme amacı içindir. Kişilik açısından bakıldığında karar verici, gerçek veya tüzel kişi olabilir. Karar vericiler, yatırımcı veya banka sahibi, düzenleyici otorite, müşteriler, çalışanlar, yöneticiler vb. gibi geniş bir çerçevede yer alan aktörlerden herhangi biri veya birkaçı olabilir. Hangi boyutta olursa olsun finans endüstrisinde nihai karar verici (hâlen) insandır ve literatürde yer alan performansla ilişkili çalışmalarda, farklı alanlarda geliştirilen model, metodoloji ve yöntemlerin finans endüstrisine kopyalanmasına yoğunlaşarak, konunun özü olan insanın unutulmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Performans analizi karar verici insan için yapıldığından temelini felsefeden alan bir değerlendirme sistematığıyla konuya yaklaşmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Performans analizi yapılmasının nedeni incelendiğinde, karar vericinin karar sürecinin desteklenmesi ve alınan kararlarla ilgili hesap verilebilir bir çerçeve geliştirilmesi yer almaktadır. Tasarlanacak çerçeve finansal sistemi doğru şekilde yansıtacak ve 'başarı'yı kıyaslanabilir hale getirecek unsurlardan oluşmalıdır. Bu bağlamda önce Türk finansal sisteminin durum tespiti ardından başarı ölçütü kısaca tartışılacaktır.

Finansal sistem banka temelli veya piyasa temelli sistem olarak ayrıştırılabilir (Öztürk, Barışık ve Kılıç Darıcı, 2012). Türk finansal sistemi banka temelli sistemlerdendir. Mevduat Bankaları finansal sistemde fon fazlası olanlarla, fon açığı olanlar arasında fon transferini gerçekleştiren araçlar konumundadır. Finansal sistemde mevduat bankalarının varlığını devam ettirme koşulu fon bulma ve fon kullandırma sürecinde 'başarılı' olmasıdır. Yani iyi bir performans sergilemesidir. Bankacılık sisteminde genel kabul gören bir diğer başarı ölçütü ise 'iyi' bir CAMELS reyting skoru elde etmiş olmaktır. Çalışmada Türk bankacılık sisteminin dinamosu olarak adlandırılacak mevduat bankalarının işlerini yapma durumu veya işlerini gerektiği gibi yerine getirme durumu incelenmektedir, yani performansları ölçülmektedir. Performans ölçümü gerçekleştirilirken de bankacılık açısından kritik önem teşkil eden CAMELS reyting skoru yönteminden yararlanılarak bir TOPSIS yöntem tasarımı gerçekleştirilmektedir.

CAMELS reyting skoru analizi veya Tekdüzen Finansal Kurumlar Dereceleme Sistemi bankacılık sektörü gözetim faaliyetleri kapsamında, uluslararası sistemlerle uyumlu bir denetim ve gözetim sistemi olması Türkiye’de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yapılmakta ve detayları kamuya açıklanmamaktadır. CAMELS bileşenlerini baş harflerinden almaktadır. C (capital adequacy) sermaye yeterliliğini, A (asset quality) varlık kalitesini, M (management) yönetimi, E(earnings) kazançları, L(liquidity) likiditeyi, S (sensitivity to market risk) piyasa risklerine duyarlılığı ifade etmektedir. TOPSIS sistemi bankacılık sektörüne entegre edilirken bu bileşenlere dikkat edilmesi ve CAMELS reyting skorunun her bir alt başlığına değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

TOPSIS yönteminin finansçılar arasında popülerliğinin artmış olması bir tespittir. TOPSIS yönteminin popülerleşme nedeni incelendiğinde ise bankacılık ve finans endüstrisi çalışmalarının çoğunda, özellikle mevzuatın getirmiş olduğu yükümlülükler gereği, sadece tek bir değişkene göre karar verme olgusunun değil, bir çok değişkenin göztilerek karar verme gerekliliğinin yer aldığı saptanmaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS uygulamasının bankacılık açısından kritik önem teşkil eden CAMELS reyting skoru yöntemi ile desteklenmesinin bankacılık ve finans endüstrisi açısından daha faydalı sonuçlar sunabileceği düşüncesi bu çalışmada TOPSIS yönteminin karar matrisi öğelerinin yeniden tasarlanma nedenidir.

Olası bir belirsizliği ortadan kaldırmak için çalışmada kullanılan yöntemin CAMELS reyting skoru yöntemi olmadığını belirtmek gerekmektedir. Çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. CAMELS reyting skoru hesaplanması için kullanılan CAMELS alt başlıklarına değinilerek TOPSIS modeli bankacılık ve finans endüstrisi için uyumlu olacak ve CAMELS reyting skor analizinin tüm alt başlıklarını kapsayacak bir biçimde yeniden dizayn edilmiştir. Yenilenen tasarıma neden ihtiyaç olduğu takip eden paragraflarda açıklanacaktır.

Bu çalışma kapsamında, karar verme sürecinde yapılacak değerlendirmeler sonucunda varılmak istenilen nokta, CAMELS reyting skoru yaklaşımında da dikkate alınan kriterler doğrultusunda alternatif bankaların aralarında bir sıralama yapıldığında, en iyi performansa sahip olan bankanın tespit edilmesi ve performansa göre bankaların sıralanması sonucudur.

Finansal kurumlardan bankaları değerlendirmek üzere yapılan çalışmaların, doğaları gereği sektörünün oranlarını kullanması beklenmektedir. Günümüzde CAMELS reyting skoru analizi, bankacılık sektörünün genel kabul görmüş değerlendirme standardı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bankacılık sektörünün performans analizini içeren bir çalışmanın genel kabul görmüş değerlendirme standartlarını kapsaması, test etmesi, geliştirmesi veya başka bir yönden değerlendirmesi gerekmektedir.

Bilimde bu tarz bir 'evrimleşmeye' CAMEL reyting skoru olarak başlayan çalışmalara piyasa riskine duyarlılığın da eklenmesiyle, CAMELS reyting skoruna dönüşüm örnek verilebilir. Finans endüstrisinin çağımızın öncelikli araştırma ve ilgili alanlarından sürdürülebilirlik çerçevesinde G-CAMELS (green CAMELS) yönünde 'evrimleşme'si devam etmektedir. Değişimin gözlemlenebilmesi için Çinko ve Avcı, 2008; Dincer, Gencer, Orhan, ve Sahinbas, 2011; Guan, Liu, Xie ve Chen, 2019; Kabir ve Dey, 2012; Kumar ve Sharma, 2014; Pekkaya ve Erol, 2019; Türker Kaya, 2001 çalışmalarına bakmak yeterli olacaktır.

Sektör uygulamalarında ve akademik çevrelerde CAMELS bileşenlerini belirlemek için kullanılan farklı oranlar bulunmaktadır. Hatta sektörde veya akademiye yürütülen CAMELS reyting skor analizi çalışmalarında araştırmacıların önem verdiği bileşenlerin önem derecesi de farklılaşabilmektedir (Pekkaya ve Erol, 2019).

CAMELS reyting skoru analizinin standart bir uygulaması olduğunu söylemek henüz mümkün değildir. Standardizasyon yokluğu konusuna şöyle bir örnek vermek anlaşılabilirliği arttıracaktır. Sermaye yeterliliğini ölçmek için çok çeşitli değişkenler bulunmaktadır.

Bir araştırmacı sermaye yeterliliği oranını, bir diğeri "(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler" oranını, bir başkası "Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)" oranını kullanmayı tercih edebilir. Başka bir araştırmacı CAMELS reyting skor analizinin hesaplanması için sermaye yeterliliği bileşenlerini birden çok olarak da belirleyebilir. Hangi oranın veya oranların kullanılacağı genel geçer bir yapıda olmayıp, finans tablo yararlanıcısının ihtiyaçlarına göre farklılaşabilmektedir.

Standardizasyon yokluğu, sadece CAMELS analizinin reyting skor hesaplanması için bir veya birden çok bileşen seçme konusu ile sınırlı değildir. Bir araştırmacı açısından CAMELS bileşenlerinin herhangi biri altında kullanılan bir oran, bir diğer araştırmacı açısından başka bir bileşen altında da kullanılabilir. Örneğin bir araştırmacı için "Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler" likidite alt bileşeni olabilecekken bir diğer araştırmacı için aynı oran aktif kalitesinin bir alt bileşeni olarak kullanılabilir. Bir başka araştırmacının "Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler" oranını hem likidite bileşeni hem de aktif kalitesi bileşeninin oranı olarak kullanması da hatalı bir kullanım olmayacaktır.

Peki, CAMELS reyting skoru analizi araştırmacılara bu denli esneklik sağlarken TOPSIS yöntemi ile performans analizi konusunda CAMELS bileşeninin temelinde bir önerme ihtiyacı neden duyulmuştur.

Sorun TOPSIS analizi gerçekleştirilirken, finans teorisi açısından belirli bir alt bileşende kullanılması uygun olmayacak bir oranın kullanılmasında veya CAMELS bileşenlerinin tam olarak kapsanmamasında ortaya çıkmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında; bankacılık ve finans endüstrisinde performans ölçümüne ilişkin temel bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda sektörün genel kabul gören CAMELS değerlendirme sistematüğinden bahsedilmiştir. CAMELS reyting skoru sonucuna benzer şekilde bir çok değişkeni göz önüne alarak karar vermeye yardımcı bir sistem olan, İdeal Çözüme Benzerlik Yolu ile Tercih Sırasına Ulaşma Tekniğı TOPSIS(Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi ikinci bölümde özetlenmiştir. Üçüncü bölümde literatürde TOPSIS ile değerlendirmede karşılaşılan belirli sonuçların incelemesi ve test edilmesi yer almaktadır. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME VE TOPSIS YÖNTEMİ

Çok kriterli karar verme yöntemleri geniş bir çeşitlilikte olup, diyalektik yöntem içerisinde gelişmelerini ve ilerlemelerini sürdürmektedir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinin üstünlük ve zayıflıklarını tartışmak ve değerlendirmek bu çalışmanın amacını aşmaktadır.

Diğer bilim alanlarında olduğu gibi bankacılık ve finans endüstrisi çalışmalarında da TOPSIS yöntemin giderek daha fazla kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Thomson Reuters Web of Science(WOS) üzerinden her yıl için yayın başlıklarında yapılan alanyazın taramasında TOPSIS içeren çalışmaların 1991 yılından 2002 yılına kadar tek haneli sayılarda olduğu, 2002 yılından 2007 yılına kadar çift haneli sayılarda olduğu, 2007 yılından itibaren 2018 yılına kadar üç haneli sayılarda olduğu gözlemlenmiştir. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında sırasıyla 1107, 1327 ve 119 yayın gözlemlenmiştir. 2020 yılı verileri henüz tamamlanmamış olup Şubat 21 itibarıyla sunulan verilerdir.

Sayıardan da görüleceğı üzere, TOPSIS yönteminin yıldan yıla artan bir popülerliğı vardır. Bilim insanları arasından da artan bu popülerliğin büyümesine kapılanlar olabilecektir.

Bu çalışma sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında ve finans bilim alanı özelinde yapılacak çalışmalar için tasarlanmıştır. Çalışma, popülerin ve gündemde olanın büyümesine kapılarak bankacılık ve finans sektörünün doğasından kopmamak için bir hatırlatma olarak da düşünülebilir.

Çok kriterli karar verme süreci, karar verme probleminin kriter açısından değerlendirilmesinin bir alt başlığı olup başlı başına araştırma alanı olabilecek genişlikte bir başlıktır. Çok kriterli karar verme günümüzde 'başkalaşım' sürecine devam etmektedir. Zaman içerisinde değişim, gelişim ve ilerlemesi hakkında fikir sahibi olmak için Edwards, Miles ve von Winterfeldt, 2007'ye bakınız. Çok kriterli karar verme problem çözümleri geniş bir çerçevede tanımlandığında çok nitelikli karar verme(MADM-Multiple Attribute Decisi-

on Making) ve çok amaçlı karar verme(MODM-Multiple Objective Decision Making) olarak ikiye ayrılabilir. Problem çözmenin iki boyutuna bakıldığında alternatifler arasında değerlendirme ve seçme için MADM kullanımı, tasarımlar için ise MODM kullanımı genel kabul görmüş sınıflandırmadır. Çok amaçlı karar verme(MODM) ön tanımlı ve sınırlı alternatif arasından seçme ile ilişkili problemlerle ilgili değildir. Özetle bakıldığında sonsuz alternatifin olduğu tasarım amacı güdülen bir problem söz konusu ise çok amaçlı karar verme yöntemleri(MODM), sınırlı alternatiften seçme ve değerlendirme problemi çözmek güdüsü hakimse çok nitelikli karar verme(MADM) yöntemleri söz konusudur (C. Hwang ve Yoon, 1981: 3-4) (No. 164 of the Lecture Notes. Bu çalışmada karar verme sürecinde destek olacak çok kriterli karar verme yöntemlerinden, TOPSIS yönteminden faydalanılması benimsenmiştir. TOPSIS metodolojisi ve matematiksel alt yapısı için Demireli, 2010; Kanat, 2018 çalışmalarına bakınız. TOPSIS modelinde yazılım destekli çözümlenmeye örnek olarak Yadav, Karmakar, Kalbar ve Dikshit, 2019 çalışmasına bakınız. Yazılımsal boyutta Pseudo kod geliştirilmiş olduğu için uygulamaya yoğunlaşılacaktır. Bu çalışmada TOPSIS yönteminde yazılımsal standartlaştırma yerine sektörel uyumlulaştırmaya önem verilecektir. Olası diğer yöntemler için hibrid ve modüler modellerin belirtildiği Zavadskas, Turskis ve Kildiene, 2014 çalışmasına bakınız.

TOPSIS Yöntemle Banka Performanslarının Hesaplanması

Banka performanslarının hesaplanabilmesi için TOPSIS yöntemi benimsendiğinde yapılması gerekenler dokuz adımda gösterilmiştir.

1. Karar sürecine dahil edilecek alternatif bankaların belirlenmesi
2. Bankalar arasında karar vermeyi sağlayacak değişkenlerin belirlenmesi
3. Değişkenlerin çözümdeki ağırlıklarının tespit edilmesi
4. Çok kriterli karar matrisinin oluşturulması
5. Çok kriterli karar matrisi için normalizasyon uygulaması
6. Normalize edilmiş çok kriterli karar matrisine ağırlıklandırma uygulaması
7. İdeal çözümlerin belirlenmesi, pozitif ve negatif olarak
8. İdeal çözümlerden sapmaların tespiti
9. Göreli en iyinin tespit edilmesi performans sırasının belirlenmesi

Kullanılan Veriler

TOPSIS için Türkiye Bankalar Birliği tarafından sağlanan istatistikî raporlar arasında yer alan bilanço verilerine dayalı analiz ve raporlardan, seçilmiş raporlar başlığında sunulan oranlardan sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yöne-

tim, kazançlar, likidite ve piyasa risklerine duyarlılığı temsil edecek nitelikte seçilmiş 12 oranın kullanılması uygun bulunmuştur. Çalışma konusu veriler 2018 yılının verileri olup, çalışma hazırlandığı anda Türkiye Bankalar Birliğince sunulan en son güncelleme tarihli olan seçilmiş rasyolar verileridir.

Kullanılan oranlar sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, şube, karlılık, faaliyet, likidite ve gelir gider yapısına ilişkin oranlar olup, Tablo 1’de sunulmuştur. CAMELS reyting skoru analizlerinde bir şablon olarak kullanılmasının uygun olacağı aşağıdaki gerekçelerle düşünülerek seçilen 12 değişken çalışmaya konu edilmiştir. TOPSIS yöntemiyle yapılacak analizin, bankacılık sektörünün genel kabul görmüş standardı CAMELS’yi kapsamı için CAMELS analizinin her bir alt bileşenini kapsayacak şekilde belirlenmesi gerekmektedir. CAMELS analizi finansal ve finansal olmayan değişkenleri bir arada bulundurabilmekle beraber objektif ve subjektif değerlendirme unsurlarını da bir arada bulundurabilmektedir. CAMELS analizinin belirtilen özelliklerini vurgulayabilecek nitelikte, bankacılık ve finans alan yazınından seçilen değişkenlerin TOPSIS yöntemi ile banka performans ölçümü için yeniden tasarlanmıştır.

Tablo 1: Karar Değişkenleri Tanımlamaları: CAMELS ilişkisi ve TOPSIS etki yönleri

TOPSIS Karar değişkeni numarası	Kullanılan Oran Adı Ve İçeriği	CAMELS Bileşen Konumu	Amaç Değeri	TBB Veri Setindeki Konumu
1	Sermaye Yeterliliği Oranı	C	Min	Sermaye Rasyoları
2	(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	C	Max	Sermaye Rasyoları
3	Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	A	Min	Aktif Kalitesi
4	Şube Başına Krediler ve Alacaklar (2008’den sonra “Krediler ve Alacaklar” olarak değişmiştir)	M	Max	Şube Rasyoları
5	Şube Başına Personel (kişi)	M	Min	Şube Rasyoları
6	Ortalama Aktif Karlılığı	E	Max	Karlılık
7	Net Faaliyet Karı(Zararı) / Toplam Varlıklar	E	Max	Faaliyet Rasyoları
8	Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	L	Min	Likidite
9	Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	L	Max	Likidite
10	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	S	Max	Gelir-Gider Yapısı
11	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri	S	Max	Gelir-Gider Yapısı
12	Kredi Karşılıkları / Toplam Varlıklar	S	Min	Gelir-Gider Yapısı

Çalışmada toplam 12 banka kullanılmıştır. Türk bankacılık sisteminde yer alan mevduat bankalarının sermaye yapısı çeşitliliğinden kaynaklı olarak mevduat bankaları başlığında çeşitliliği yansıtacak şekilde rastgele seçim gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilen 8 banka Türk bankacılık sisteminde yer alan kamusal sermayeli ve özel sermayeli mevduat bankalarından seçilmiştir. 4 banka ise Türk bankacılık sisteminde yabancı sermayeli banka sınıflamasına dahil edilmektedir. Kamusal sermayeli mevduat bankaları, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası olup üç adettir. Özel sermayeli mevduat bankaları Akbank, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası ile Yapı ve Kredi Bankası olarak seçilmiş olup beş adettir. Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli bankalardan HSBC Bank, ING Bank, QNB Finansbank ve Türkiye Garanti Bankası seçilmiştir.

TOPSIS UYGULAMA ADIMLARI VE SONUÇLARI

Karar Değişkenleriyle İlgili Değerlendirme ve Tespitler

Sermaye yeterlilik oranı BASEL standartları çerçevesinde %8’den düşük olmayacak şekilde tanımlanmıştır. Türk bankacılık sisteminde sermaye yeterliliği oranının sekizin altında kalma durumu gözlemlenmemektedir. BASEL ile önerilen standart orana yakın faaliyet gösterilmesi daha iyi performans göstergesi sayılacağından minimize edilmesi amaçlanmıştır.

Özkaynaklardan duran aktifler düşüldükten sonra çıkan sonucun toplam aktiflere oranlanmasıyla bulunacak sonuç ve 12(on iki)’ye tamamlanacak analiz oranları ile ilgili olarak öncelikle banka bilançosunun aktif ve pasif tarafı hakkında bilgi vermekte fayda görülmektedir. Muhasebenin temel eşitliği gereği aktif taraf, pasif tarafa eşit olmalıdır. Oran ilişkilerini irdelerken bu eşitliği ve hem temel hem de yardımcı mali tablolarla ilişkileri, tüm tabloları meydana getiren bileşenleri göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir.

Bankaların temel aktif kalemlerini nakit değerler ve merkez bankası, gerçeğe uygun değer farkı kar/zarara yansıtılan finansal varlıklar net tutarı, bankalar, para piyasasından alacaklar, net değer esasında satılmaya hazır finansal varlıklar, krediler ve alacaklar, faktoring alacakları, net değer esasında vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar, net değer esasında iştirakler, net değer esasında bağlı ortaklıklar, net değer esasında iş ortaklıkları veya diğer adıyla birlikte kontrol edilen ortaklıklar, kiralama işlemlerinden alacaklar, riskten korunma amaçlı türev finansal varlıklar, net değer esasında maddi duran varlıklar, net değer esasında maddi olmayan duran varlıklar, net değer esasında yatırım amaçlı gayrimenkuller, vergi varlığı, net değer esasında satış amaçlı elde tutulan durdurulan faaliyetlere ilişkin duran varlıklar ve diğer aktifler kalemleri oluşturmaktadır. 19(ondokuz) ana kalem banka bilançosunun aktif kalemi olarak kabul edilmektedir.

Bankaların temel pasif kalemleri ise 16(on altı) ana kalemde toparlanmaktadır. Sırasıyla sunulduğunda, mevduat, alım satım amaçlı türev finansal borçlar, alınan krediler, para piyasasına borçlar, net değer esasında ihraç edilen menkul kıymetler, fonlar, muhtelif borçlar, diğer yabancı kaynaklar, factoring borçları, kiralama işlemlerinden borçlar, riskten korunma amaçlı türev finansal borçlar, karşılıklar, vergi borcu, net değer esasında satış amaçlı elde tutulan ve durdurulmuş faaliyetlere ilişkin duran varlık borçları, sermaye benzeri krediler, özkaynaklar, kalemlerinden banka bilançosunun pasif tarafının oluştuğu gözlenecektir.

Özkaynaklardan duran aktifler düşüldükten sonra çıkan sonucun toplam aktiflere oranlanmasıyla bulunacak sonucun bankacılık faaliyetleri açısından yüksek olması sermaye rasyosunun daha iyi olduğunu işaret edecektir. Toplam krediler içerisinde donuk alacakların düşük olması istenilen bir durumdur. Şubelerin kredi ve alacaklarının riskli seviyelere çıkmadan yüksek olması arzu edilen bir şekilde gelir getirici alanlara sermaye tahsisini göstermektedir. Dijital dönüşümle şube faaliyetlerinin daha az ancak nitelikli personelle sürdürülebilmesi iyi bir işarettir. Ortalama aktif karlılığın artırılması, yüksek bir net faaliyet karı sonucu elde edilmesi ve bu yapının sürdürülebilir olması istenilen bir durumdur. Kabaca kısa vadeli yükümlülükleri mevcut pozisyonlarla yerine getirme kapasitesini gösteren cari oranın yaygın kullanımda bir ile iki arasında olması arzu edildiğinden, bankacılık sektörü yapısı değerlendirildiğine likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranla payının düşük olması ve böylece fonların gelir getirici alanlara yönlendirilmesinin(plasmanın) sağlanması arzu edilen bir durumdur. Bu nedenle minimize edilmesi amaçlanmıştır. Diğer likidite oranının ise maksimize edilmesinde sakınca görülmemektedir. Banka gelirlerinin giderlerinden fazla olması istendiğinden maksimizasyon hedeflenmiştir. Net faiz dışı gelirlerin diğer gelirler içerisindeki payının ençoklanması amaçlanırken, kredi karşılıklarının toplam varlıklar içerisindeki payının düşük olması amaçlanmıştır.

Kullanılan oranlar sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, şube, karlılık, faaliyet, likidite ve gelir gider yapısına ilişkin oranlar olup, oranlarla yukarıda bahsedilen amaçların ilişkisi özetlenmiş şekilde Tablo 1’de ayrıca sunulmuştur.

Verilerin Analizi

TOPSIS yöntemiyle analiz 9 adımda özetlenmiştir. Karar değişkeni sayısı ile eşleştirmesi Tablo 1’de ayrıca sunulmuş olan 12 bankanın her biri için 12 adet oranla oluşturulan Tablo 2’de çok nitelikli bir karar matrisi sunulmuştur. Bu çalışmada matriste her karar değişkenine eşit ağırlık ataması yapılarak performans sıralaması analizine başlanmaktadır. Her bir karar değişkeninin ağırlığı %100 bölü 12 karar değişkeni şeklinde 0,0833 eşit ağırlık olarak hesaplanmış-

tır. Eşit ağırlık seçimi veya subjektif olarak ağırlık seçimi her ne kadar çok kriterli karar verme yöntemlerinin eleştiri noktalarından biri olsa da, CAMELS bileşenlerine ve bileşenlerin alt bileşenlerine verilen ağırlıklar da benzer eleştirilere açıktır. İleri analiz ve ağırlıklandırma yöntemleriyle değişkenlerin analiz içerisindeki payları hesaplanabilecek olsa da bu çalışmada sağlanmak istenen fayda için eşit ağırlıklı kullanım yeterli görülmektedir. Geliştirilebilecek alanlar tartışılırken bu konuya değinilmiştir.

Tablo 2: Çok Nitelikli Karar Matrisi

KARAR MATRİSİ												
Ağırlıklar	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833
Banka \ Karar Değişkeni	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	14,81	7,99	2,01	209,22	13,90	1,64	1,87	14,00	10,16	148,88	10,89	0,88
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	13,80	5,43	3,40	252,14	18,89	0,74	0,72	17,84	12,65	126,05	105,44	0,83
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	16,99	6,31	4,87	232,96	17,63	1,38	1,56	22,24	13,71	145,64	137,72	1,47
Akbank T.A.Ş.	18,16	10,28	4,23	237,04	17,12	1,77	2,04	29,69	19,21	168,06	120,51	1,97
Şekerbank T.A.Ş.	15,14	1,76	5,74	75,33	13,08	0,28	0,33	21,69	14,09	130,60	39,28	1,65
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	16,93	8,96	4,34	127,23	18,86	1,10	1,32	33,14	25,94	144,62	69,26	1,29
Türkiye İş Bankası A.Ş.	16,49	6,26	4,30	192,03	18,13	1,74	1,18	22,08	14,77	157,13	51,61	1,52
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	16,07	7,73	5,86	247,47	20,58	1,45	1,46	31,59	22,23	166,08	131,41	2,05
HSBC Bank A.Ş.	19,99	8,06	5,62	191,30	26,89	1,17	1,33	67,90	55,51	151,16	41,39	0,00
ING Bank A.Ş.	21,74	11,28	5,40	168,41	20,00	1,91	2,30	42,85	30,83	173,45	100,00	2,36
QNB Finansbank A.Ş.	15,42	6,36	6,55	173,46	22,65	1,70	1,94	26,18	16,69	162,19	44,19	1,35
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	18,31	9,39	5,11	239,07	19,63	1,94	2,14	33,41	23,26	185,58	133,25	2,75

Kaynak: Yazar tarafından TBB verilerinden derlenmiştir.

Bir sonraki adım olan ve Tablo 3'de sunulan çok kriterli karar matrisinin normalize edilmesi yani farklı nitelikteki boyutları mukayeseye olanaklı hale getirmedir.

Tablo 3: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

NORMALİZE EDİLMİŞ KARAR MATRİSİ												
Ağırlıklar	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	0,0833	
Banka \ Karar Değişkeni	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	0,2497	0,2933	0,1178	0,2989	0,2083	0,3196	0,3335	0,1219	0,1193	0,2758	0,0340	0,1521
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,2326	0,1995	0,1993	0,3602	0,2831	0,1438	0,1282	0,1553	0,1486	0,2335	0,3295	0,1434
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0,2864	0,2315	0,2855	0,3328	0,2642	0,2691	0,2777	0,1936	0,1610	0,2698	0,4303	0,2552
Akbank T.A.Ş.	0,3061	0,3774	0,2480	0,3386	0,2564	0,3447	0,3635	0,2585	0,2255	0,3113	0,3766	0,3419
Şekerbank T.A.Ş.	0,2552	0,0646	0,3361	0,1076	0,1960	0,0537	0,0598	0,1888	0,1654	0,2419	0,1227	0,2857
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0,2853	0,3290	0,2539	0,1818	0,2826	0,2137	0,2358	0,2886	0,3045	0,2679	0,2164	0,2227
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0,2779	0,2300	0,2519	0,2743	0,2717	0,3390	0,2110	0,1922	0,1734	0,2911	0,1613	0,2638
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,2709	0,2838	0,3431	0,3535	0,3084	0,2818	0,2606	0,2750	0,2610	0,3076	0,4106	0,3543
HSBC Bank A.Ş.	0,3370	0,2960	0,3292	0,2733	0,4029	0,2278	0,2380	0,5912	0,6517	0,2800	0,1293	0,0000
ING Bank A.Ş.	0,3664	0,4141	0,3160	0,2406	0,2996	0,3717	0,4103	0,3730	0,3619	0,3213	0,3125	0,4084
QNB Finansbank A.Ş.	0,2600	0,2335	0,3834	0,2478	0,3393	0,3317	0,3469	0,2279	0,1960	0,3004	0,1381	0,2338
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,3086	0,3446	0,2992	0,3415	0,2942	0,3781	0,3821	0,2908	0,2730	0,3438	0,4164	0,4760

Normalize matris elde edildikten sonra. Tablo 4'te sunulan her bir kriterin gö-reli önemleri ile normalize edilmiş matrisin her sütünunda karşılık gelen de-ğerlerin ağırlıklandırılmasıdır.

Tablo 4: Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisi

AĞIRLIKLANDIRILMIŞ NORMALİZE EDİLMİŞ KARAR MATRİSİ												
Banka \ Karar Değişkeni	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	0,0208	0,0244	0,0098	0,0249	0,0174	0,0266	0,0278	0,0102	0,0099	0,0230	0,0028	0,0127
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,0194	0,0166	0,0166	0,0300	0,0236	0,0120	0,0107	0,0129	0,0124	0,0195	0,0275	0,0120
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0,0239	0,0193	0,0238	0,0277	0,0220	0,0224	0,0231	0,0161	0,0134	0,0225	0,0359	0,0213
Akbank T.A.Ş.	0,0255	0,0315	0,0207	0,0282	0,0214	0,0287	0,0303	0,0215	0,0188	0,0259	0,0314	0,0285
Şekerbank T.A.Ş.	0,0213	0,0054	0,0280	0,0090	0,0163	0,0045	0,0050	0,0157	0,0138	0,0202	0,0102	0,0238
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0,0238	0,0274	0,0212	0,0151	0,0235	0,0178	0,0196	0,0240	0,0254	0,0223	0,0180	0,0186
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0,0232	0,0192	0,0210	0,0229	0,0226	0,0282	0,0176	0,0160	0,0144	0,0243	0,0134	0,0220
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,0226	0,0236	0,0286	0,0295	0,0257	0,0235	0,0217	0,0229	0,0217	0,0256	0,0342	0,0295
HSBC Bank A.Ş.	0,0281	0,0247	0,0274	0,0228	0,0336	0,0190	0,0198	0,0493	0,0543	0,0233	0,0108	0,0000
ING Bank A.Ş.	0,0305	0,0345	0,0263	0,0200	0,0250	0,0310	0,0342	0,0311	0,0302	0,0268	0,0260	0,0340
QNB Finansbank A.Ş.	0,0217	0,0195	0,0320	0,0207	0,0283	0,0276	0,0289	0,0190	0,0163	0,0250	0,0115	0,0195
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,0257	0,0287	0,0249	0,0285	0,0245	0,0315	0,0318	0,0242	0,0228	0,0286	0,0347	0,0397

Sonraki adımda pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümün tespit edilmesi gelmektedir. Tespitler Tablo 5'te sunulmaktadır. Sırasıyla pozitif ve negatif ideal çözümler için C. L. Hwang, Lai ve Liu, 1993 ile aynı kodlama F* ve F- kullanılmıştır. İdeal çözümler ulaşılabilir küme dahilinde değildir.

Tablo 5: Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler Referans Kümesi

POZİTİF İDEAL ÇÖZÜM (F+) VE NEGATİF İDEAL (F-) ÇÖZÜM												
F+	0,0194	0,0345	0,0098	0,0300	0,0163	0,0315	0,0342	0,0102	0,0543	0,0286	0,0359	0,0000
F-	0,0305	0,0054	0,0320	0,0090	0,0336	0,0045	0,0050	0,0493	0,0099	0,0195	0,0028	0,0397

TOPSIS mantığı ideal alternatiflere göreli yakınlığı en fazla olan alternatif seçmeye dayandığı için pozitif ideal alternatiflere olabildiğince yakın, negatif ideal alternatiflerden olabildiğince uzak seçim yapılması gerekmektedir. Bunun için ağırlıklandırılmış karar matrisindeki her bir hücrenin ideal pozitif ve ideal negatif çözümden uzaklıklarının farklarının kareleri alınır. Her bir banka için toplamların karekökü ile pozitif referans farkı ve negatif referans farkı belirle-

nir. Son adım performans endeksinin hesaplanmasıdır. Azalan sırada hesaplama gerçekleştirilince yani performans endeksi negatif referans değerinin, negatif ve pozitif referans değerleri toplamına bölünmesiyle tespit edilince, en yüksek performans endeksi değeri en iyi performans sonucunu gösterecektir (Büyüközkan, Arsenyan, & Ertek, 2010. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6: Sıralama ve Puanlamalar

PERFORMANS PUANLARI				
	<i>Pozitif Referans Fark</i>	<i>Negatif Referans Fark</i>	<i>Performans Endeksi</i>	<i>Sıra</i>
T. C. Ziraat Bankası A.Ş.	0,0587	0,0700	0,5439	5
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,0585	0,0625	0,5168	8
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0,0537	0,0643	0,5449	4
Akbank T.A.Ş.	0,0495	0,0680	0,5789	1
Şekerbank T.A.Ş.	0,0786	0,0441	0,3596	12
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0,0510	0,0537	0,5128	9
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0,0581	0,0562	0,4914	10
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,0538	0,0608	0,5306	7
HSBC Bank A.Ş.	0,0582	0,0693	0,5437	6
ING Bank A.Ş.	0,0534	0,0650	0,5490	3
QNB Finansbank A.Ş.	0,0592	0,0567	0,4895	11
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,0561	0,0685	0,5497	2

SONUÇ VE ÖNERİLER

Performans puanları incelemesi bankaların performans sonucunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda analiz döneminde analize tabi tutulan birimler arasında işini 'en iyi' yapan bankalar sıralamasında birinci sırada Akbank T.A.Ş.'nin yer aldığı, ikinci sırada Türkiye Garanti Bankası A.Ş.'nin yer aldığı ve üçüncü sırada ING Bank A.Ş.'nin yer aldığı tespit edilmiştir. Kamu bankaları olan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O'nun sırasıyla beşinci, sekizinci ve dördüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Analiz edilen birimler arasında son sırada yer alan ve en düşük performans sergileyen Şekerbank T.A.Ş. olarak tespit edilmiştir. Performans sonuçları 12 kriterin değerlendirilmesiyle belirlenmiştir. Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli bankalar ilk üçte %66 lık dilimde yer almaktadır. En iyi ve en kötü performans sergileyen bankaların özel sermayeli mevduat bankalarından meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bu gözlemler özel sermayeli mevduat bankalarında standardizasyon için performans geliştirme uygulamalarına daha fazla önem verilebileceği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada TOPSIS yöntemiyle bankacılık sektörü performansı ölçümü CAMELS reyting skoru bileşenlerinden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

İlerleyen çalışmalarda sınıflama sistematüğinde değışiklik yapılarak uygulanacak metodolojinin seçimine karar verilmesinin daha uygun olacağı düşünölmektedir. Örneğın, performans değeriemesi yaparken, karar verme süreci mevcut bilgi açısından değeriendirildiğinde, belirlilik altında karar verme ve belirsizlik altında karar verme olarak sınıflandırılabilir. Ardından, finansal sistemde bankacılık performansı ölçümü konusunu belirlilik altında karar verme yöntemleriyle veya belirsizlik altında karar verme yöntemleriyle değeriendirme kararı alınabilir. Bu çerçevede tasarlanan analizler karşılaştırma açısından daha elverişli olabilir.

Bu çalışma ilerleyen aşamada aynı veri setiyle veya güncellenmiş veri setiyle AHP (Analytical Hierarchical Process), PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations), ELECTRE (Elimination and Choice Expressing the Reality), ANP (Analytical Network Process) gibi diğer çok kriterli karar verme yöntemleriyle değeriendirilebilir. Yöntemler arasındaki hesaplama farklılıkları, en iyi çözüm elde etme yaklaşımları gibi nedenlerden kaynaklanabilecek performans farklılıkları incelenerek bankacılık ve finans çalışmalarında standart kullanılan bazı performans ölçütleriyle modeller karşılaştırılarak en uygun yöntem araştırılabilir. Farklı dönemlerde farklı sonuçlar çıkabileceğı için veri seti değeriştirilerek aynı çalışma tekrarlanabilir.

Bir diğer husus dikkate alındığında yapılacak çalışmalara verilecek yöne, finansın ve finansal kararların temelindeki risk getiri ilişkisi çerçevesinde bakılabilir (Bodie, Kane ve Marcus, 2018; Brealey, Myers ve Marcus, 2007). Risk getiri ilişkisi, riskin beklenenden sapma olasılığı olarak tanımlandığı durumda sapmadaki artışın, yani belirsizlik artışının, getiriye farklılaştıracağını önermektedir. Piyasalarda aktörlerin getirisinin veya performansının (her nasıl ölçülüyorsa) standart olmadığı tespiti göz önünde bulundurulduğunda, bilginin farklılaştığı çıkarımında bulunulabilir. Özetle finansal kararlar mevcut bilgi açısından belirsizlik içermektedir denebilir. Bu noktadan hareket ederek, "Finansal kararlarla ilgili problemler belirsizlik içeren problemler olduğundan, çok kriterli karar verme problemlerinin bulanık küme teorisiyle desteklenmesi ve finans alanında bulanık çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılmasının daha uygun olacağı" sonucu önerilebilir. İlerleyen çalışmalarda performans ölçümü yapılacak modeller bu doğrultuda seçilebilir.

Öte yanda modern finans dünyasına yön veren Etkin Piyasalar Teoremi yer almaktadır. Etkin piyasalar teorisi mevcut bilginin tüm aktörlerce eş anlı olarak fırsat eşitsizliğine el vermeyecek şekilde dağıldığını kabul eder (Bodie vd., 2018: 235). Etkin piyasalar hipotezi güçlü, yarı güçlü ve zayıf formda olmak üzere üç formda karşımıza çıkabilir. Güçlü formda etkinlik durumunda firma içi bilgiler de dahil olmak üzere tüm bilgilerin pay senetleri fiyatlarına yansı-

dığı kabul edilmekteyken, yarı güçlü formda etkinlikte fiyatların kamuya açık tüm bilgileri yansıttığı, zayıf formda etkinlikteyse fiyatın sadece tarihsel verilerle ilgili bilgileri yansıttığı kabul edilir. Etkin piyasa hipotezine göre teknik analiz önemsizleşir ve temel analiz önem kazanır. Bu doğrultuda temel analiz unsurlarını göz önünde bulundurarak performans değerlendirmesi yapacak bir model sunulabilir. Hali hazırdaki tüm bilgilere sahip olduğu durumda bile bütün bilgiler bilinmiyor olabilir. Temel analiz pay senetlerinin dolayısıyla şirketin gerçek değerini tespit etmek için firmaya ilişkin dağıtılacak ve yeniden yatırıma dönüştürülecek kar payları beklentilerini, faiz oranlarının gelecekte ne olacağıyla ilgili öngörülerini ve firmaya ilişkin risk değerlendirmesini kullanmaktadır. Dolayısıyla temel analiz dikkate alınarak yapılan performans sıralamasının bilginin ötesinde beklentinin ve/veya beklentilerin diğer aktörlerden daha 'iyi' analiz edilmesiyle farklılaşacağı öne sürülebilir. Bunun bir sonucu olarak da özgün bir anlayışa sahip olmadan fark yaratmanın olanaklı olmayacağı önerilebilir. Yani bu çalışmada önerilen performans sıralaması yöntemiyle yatırım kararı alınması durumunda yatırımcının 'fayda' sağlaması olanaklı değildir. Özetle bu çalışmada sunulan performans sıralama modeli önerisinin etkin piyasalarda yatırım kararları için kullanılmasının uygun olmadığı düşünülmektedir. Başka bir bakış açısıyla piyasaların farklı etkinlik formlarında performans ölçümleri sınanabilir.

KAYNAKÇA

- Bodie, Z., Kane, A., ve Marcus, A. J. (2018). *Yatırımın Temelleri*. (S. Demir, Ed.) (9. Bs.). Ankara, Türkiye: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Brealey, R. A., Myers, S. C., ve Marcus, A. J. (2007). *Fundamentals of corporate finance* (5. Bs.). McGraw-Hill Irwin.
- Büyüközkan, G., Arsenyan, J., ve Ertek, G. (2010). Evaluation of E-Learning Web Sites Using Fuzzy Axiomatic Design Based Approach. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 3(1), 28–42. <https://doi.org/10.2991/ijcis.2010.3.1.4>.
- Çinko, M., ve Avcı, E. (2008). CAMELS Dereceleme Sistemi ve Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Başarısızlık Tahmini. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 2(2), 25–48. Erişildi http://www.bddk.gov.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/BDDK_Dergi/6079makale2.pdf.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101–112. Erişildi http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/260/erhan_demireli_makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Dincer, H., Gencer, G., Orhan, N., ve Sahinbas, K. (2011). A performance evaluation of the Turkish banking sector after the global crisis via CAMELS ratios. In *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (Vol. 24, ss. 1530–1545). <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.051>.
- Edwards, W., Miles, R. F., ve von Winterfeldt, D. (2007). *Advances in decision analysis: From foundations to applications*. *Advances in Decision Analysis: From Foundations to Applications*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611308>.
- Guan, F., Liu, C., Xie, F., ve Chen, H. (2019). Evaluation of the competitiveness of China's commercial banks based on the G-CAMELS evaluation system. *Sustainability (Switzerland)*, 11(6), 1791. <https://doi.org/10.3390/su11061791>.
- Hwang, C. L., Lai, Y. J., ve Liu, T. Y. (1993). A new approach for multiple objective decision making. *Computers and Operations Research*, 20(8), 889–899. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(93\)90109-V](https://doi.org/10.1016/0305-0548(93)90109-V).
- Hwang, C., ve Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications, A State of the Art Survey*. Springer-Verlag (Vol. 1). Springer, Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-48318-9>.

- Kabir, M. A., ve Dey, S. (2012). Performance Analysis through CAMEL Rating: A Comparative Study of Selected Private Commercial Banks in Bangladesh. *Journal of Politics & Governance*, 1(2/3), 16–25. Erişildi <http://m.covenantuniversity.edu.ng/content/download/23273/157738/file/Journal+of+Politics+%26+Governance,+Vol.+1,+No.+2-3,+September+2012.pdf#page=16>.
- Kanat, E. (2018). Finansal Performans ve Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişki: BİST30'daki Bankalar Üzerine Bir Araştırma. In Z. Karacağil ve E. Anaz (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar İnsan Çalışmaları 1* (ss. 296–305). Ankara, Türkiye: Bilgin Kültür Sanat Yayınları Sertifika.
- Kuhn, T. S. (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (F. Özdemir, Ed.) (8. Bs.). İstanbul/TURKEY: Kırmızı Yayınları.
- Kumar, S., ve Sharma, R. (2014). Performance Analysis Of Top Indian Banks Through CAMEL Approach. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 3(7), 81–92. Retrieved from <http://garph.co.uk/IJARMSS/July2014/8.pdf>.
- Öztürk, N., Barışık, S., ve Kılıç Darıcı, H. (2012). Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(12), 95–119. <https://doi.org/10.11122/IJMEB.2014.6.12.228>.
- Pekkaya, M., ve Erol, F. (2019). Generating priority series via AHP for conducting statistical tests on CAMELS dimension priorities in evaluating bank failure risk. *Journal of Intelligent and Fuzzy Systems*, 37(6), 8131–8146. <https://doi.org/10.3233/JIFS-190574>.
- Türker Kaya, Y. (2001). *Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporu*. Erişildi http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/12732001-6.pdf.
- Yadav, V., Karmakar, S., Kalbar, P. P., ve Dikshit, A. K. (2019). PyTOPS: A Python based tool for TOPSIS. *SoftwareX*, 9, 217–222. <https://doi.org/10.1016/j.softx.2019.02.004>.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., ve Kildiene, S. (2014). State of art surveys of overviews on MCDM/MADM methods. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(1), 165–179. <https://doi.org/10.3846/20294913.2014.892037>.

İSTENMEYEN ÇIKTI ALTINDA ETKİNLİK ANALİZİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ANALİZ¹

Analyzing Efficiency with Undesirable Output: An Analysis on the Turkish Banking Sector

Gönderim Tarihi / Received: 20.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 17.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.691806>

Ramazan EKİNCİ*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı istenmeyen çıktı olarak değerlendirilen takipteki kredilerin (NPLs) bankaların etkinlik düzeyi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışmada her bir bankaya ait riske-uyarlanmış etkinlik skorları yönlü uzaklık fonksiyonları kullanılarak yeni bir yaklaşımla hesaplanmaktadır. Böylece istenmeyen çıktının bankanın etkinlik skorları üzerindeki etkisi içsel olarak belirlenmektedir. Ayrıca duyarlılık analizleri çerçevesinde Simar-Wilson kesikli bootstrap regresyon modeli kullanılarak takipteki kredilerin banka etkinlik skorları üzerindeki etkisi dışsal olarak test edilmektedir. Çalışmanın örneklemi 2011-2018 dönemi ve Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 21 mevduat bankasından oluşmaktadır. Elde edilen bulgular, takipteki kredilerin dahil edildiği riske-uyarlanmış etkinlik skorlarının geleneksel etkinlik skorlarından daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç istenmeyen çıktının bankaların etkinlik skorları üzerinde negatif etkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Tahmin edilen kesikli regresyon modeli sonuçları da ulaşılan sonuçları desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, Takipteki Krediler, Yönlü Uzaklık Fonksiyonu, Veri Zarflama Analizi.

ABSTRACT: The aim of this study is to analyze the effect of non-performing loans (NPLs), which are considered as undesirable outputs, on banks' efficiency level. In the study, risk-adjusted efficiency scores of each bank are estimated with a new approach by using directional distance functions. Thus, the effect of undesirable output on the bank's efficiency scores is determined internally. Furthermore, within the framework of sensitivity analysis, the effect of non-performing loans on bank efficiency scores is externally tested by using the Simar-Wilson truncated bootstrap regression model. The sample of the study consists of the period of 2011-2018 and 21 deposit banks operating in the Turkish banking sector.

¹ Çalışmada 2020 yılı öncesine ait tarihsel veriler kullanıldığı için etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.
* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Politikası Anabilim Dalı, ramazan.ekinci@bakircay.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-7420-9841>

The findings show that risk-adjusted efficiency scores, including non-performing loans, are lower than traditional efficiency scores. This result means that undesirable output has a negative effect on banks' efficiency scores. The truncated regression results also support the results obtained.

Keywords: Efficiency, Non-Performing Loans, Directional Distance Function, Data Envelopment Analysis.

GİRİŞ

Finansal sektörün temel işlevi ekonomide tasarrufların yatırımlara dönüşmesini sağlamaktır. Bu amaçla finansal kurumlar fon arz edenlerle talep edenlerin karşılaşmasını sağlayacak piyasalarda aracılık işlevi yaparlar. Ekonominin ölçeği ve kurumsal yapısına bağlı olarak finansal kurumların içinde en büyük olanları bankalardır.

Finansal bir kurum olarak bankalar bir yandan piyasadaki kaynakların etkin şekilde yeniden tahsisine olanak sağlarken, diğer taraftan reel sektöre aktardıkları fonlarla ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bankalar, finansal şirketler ile uzun vadeli ilişkileri korunması, asimetric bilgi sorununun çözülmesi ve riskin paylaşılması yoluyla ekonomik dalgalanmaların hafifletilmesinde de önemli role sahiptirler.

Mikro temele dayalı olarak bankacılık sektörü üzerinde yapılan çalışmalar daha çok fonların tahsisine yönelik yapılan etkinlik analizlerine dayanmaktadır. Genel olarak ekonomide bir sektörün rekabet yapısının analizi etkinlik derecesine bağlı değerlendirilmektedir. Bundan dolayı bankacılık sektöründe etkinlik, önemli bir rekabet gücü göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında etkinliğin, şoklara karşı sektörün direncini artırdığına yönelik bulgularla birlikte ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirtilmektedir (Diallo, 2018). Bu nedenle etkinlik analizinden elde edilen bulgular, firmanın performansını iyileştirmeyi hedefleyen banka yönetimi ve bankanın rekabet, istikrar ve sürdürülebilirlik alanlarındaki gelişim sürecini takip eden politika yapıcılarını için bir bilgi kaynağı olmaktadır. Bu bilgi kaynağının bir gösterge olarak kullanılması için ölçülebilir olması gereklidir. Genel olarak etkinlik, en uygun maliyetle ya da en düşük maliyetle elde edilen en uygun çıktı girdi oranı şeklinde ifade edilebilir.

Literatürde finansal kurumların etkinlik ve verimliliğini analiz eden ilk çalışmaların ABD ve diğer sanayileşmiş ülkeler üzerine yapıldıkları görülmektedir. Bu çalışmalarda genel olarak parametrik ya da parametrik olmayan sınır yöntemleri tercih edilmektedir (Berger ve Humphrey, 1997; Amel vd., 2004; Fiordelisi vd., 2011). Son yıllarda gelişmekte olan ekonomilerdeki bankacılık

sektörünün etkinliği ve verimliliğini esas alan çalışmalarda önemli bir artış görülürken (Staikouras vd., 2008; Olson ve Zoubi, 2011; Vu ve Nahm, 2013), bankaların etkinliğini etkileyen çevresel makroekonomik etkiler (Drake vd., 2006; Sufian, 2009) ve finansal serbestleşmenin etkileri (Das ve Ghosh, 2009; Pasiouras, 2008; Chortareas vd., 2009; Barth vd., 2013) konularını dikkate alan çalışmaların da arttığı görülmektedir.

Bankacılık sektörünün temel gelir kaynağı bankalar tarafından sağlanan kredilerden oluştuğu için, bir kredinin daima takibe düşme olasılığı bulunmaktadır (Chang ve Chiu, 2006). Bu nedenle, takipteki krediler (takipteki alacaklar) kredi yaratmanın bir “yan ürün” olup, bankacılık sektöründe etkinsizlik kaynağı olarak istenmeyen çıktı olarak nitelendirilir. Bir ticaret ortağının yapılan kontrattan doğan yükümlülüklerini zamanında veya daha sonraki herhangi bir zamanda yerine getirmemesinden doğan bir risk (kredi riski), banka faaliyetlerinin sorunsuz işleyişini büyük ölçüde tehlikeye atabilir. Dolayısıyla, takipteki kredilerin sadece bankanın istikrarı üzerinde değil, aynı zamanda bankanın etkinliği üzerinde de bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bankacılık sektörünün istenmeyen çıktısı olarak görülen takipteki krediler (NPL), bankanın performansını olumsuz olarak etkilediği için banka etkinlik analizlerinde üzerinde durulması gereken bir konudur. Takipteki krediler sadece bankaların karlılığını düşürmekle kalmayıp aynı zamanda bankanın nakit akışını bozan bir değişken olarak, bankanın likidite krizine girmesine neden olabilmektedir. Ancak yapılan banka etkinlik analizlerinin çok küçük bir bölümü istenmeyen çıktıyı banka etkinlik modellemesine dahil etmektedir.

Geleneksel banka etkinlik modelleri tüm bankaların risk yansız olarak faaliyette bulduklarını varsaymakta, dolayısıyla bankaların maruz kaldığı riski göz ardı etmektedir. Bu şekilde geleneksel yöntemle yapılan riskten bağımsız etkinlik analizleri sapmalı sonuçlara neden olabilmektedir (Laeven, 1999). Bu nedenle, son yıllarda yapılan birçok ampirik çalışma, risk-uyarlamalı etkinlik analizlerine yönelmektedir.

Uygulamada bankacılık sektörünün etkinliği üzerine yapılan analizlerde temel çıktıyı temsilen krediler değişkeni kullanılmaktadır. Bankalar tarafından verilen kredilerin zamanında dönmesi kredi sisteminin etkinliğinin bir göstergesidir. Bu açıdan bankaların kullandıkları kredilerin geriye ödenmemesi istenmeyen çıktı olarak tanımlanır. Türk bankacılık sektöründe istenmeyen çıktının göstergesi takipteki krediler kalemidir. Etkinlik analizlerinde bu değişkenin, sonuçlarının güvenilirliği açısından istenen çıktı düzeyinden ayrı olarak dikkate alınması gerekmektedir. Takipteki krediler bir bankanın aktif kalitesi yansıtan önemli bir gösterge olduğu için, bankanın etkinlik skorunu etkileyen önemli bir değişken olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, etkinlik

ölçümünde istenmeyen çıktının analize dahil edilmemesi sapmalı sonuçlara ve değerlendirmelere yol açabilir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ve literatürde yapılan çalışmalardan hareketle bu çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 21 mevduat bankası (3'ü kamu sermayeli, 9'u özel sermayeli, 9'u yabancı sermayeli) için istenmeyen çıktının dikkate alınmadığı ve dikkate alındığı durumlar altında yapılan tahminlerle, takipteki kredilerin bankaların etkinliği üzerindeki etkisini analiz etmektir. İstenmeyen çıktının etkisini dikkate almak amacıyla Doğrusal Uzaklık Fonksiyonu (DDF) üzerinden analizler yapılmıştır. Ayrıca istenmeyen çıktının etkinlik tahmin denkleminde dahil edilmesiyle etkinlik skorlarında görülen farklılaşmanın anlamlılığını güçlendirmeye yönelik olarak son kısımda; iki aşamalı bootstrap veri zarflama analizi kullanılmıştır. Burada, etkinlik tahmin denkleminde içsel değişken olarak kullanılan takipteki kredilerin, dışsal değişken olarak etkinlik skorları üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Böylece takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisi istenmeyen çıktı üzerinden birinci aşamada etkinlik tahminiyle, ikinci aşamada ise kesikli regresyon yöntemi kullanılarak test edilmektedir.

Bu çalışma bu açıdan iki yönden katkı sağlamaktadır. İlk olarak, literatürden farklı yeni bir yaklaşımla bankaların teknik etkinliğinin ölçümünde üretim fonksiyonuna risk değişkeni (NPL) dahil edilmektedir. Burada yapılan analiz birisi üretimin istenen çıktısı, diğeri ise üretimin istenmeyen çıktısı olmak üzere iki alt-üretim teknolojisinin tahminine dayanmaktadır. Bu sayede, geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak istenmeyen çıktının (risk) etkinlik üzerindeki etkisi analiz edilmiş olmaktadır. İkinci aşamada ise takipteki kredilerin, yeniden örnekleme (bootstrap) ile sapması düzeltilmiş etkinlik skorları üzerindeki etkisi kesikli regresyon modeli ile analiz edilmektedir. Böylece çalışmada, ilk aşamada elde edilen tahminlerin güvenilirliği, ikinci aşamada kullanılan yaklaşımla da test edilmektedir. Elde edilen sonuçların en önemli özelliği, dirençli tahminlere dayanmasıdır.

Çalışmanın takip eden bölümleri şu şekilde planlanmaktadır. İkinci bölümde ilgili literatür özetlenmektedir. Üçüncü bölümde kullanılan yaklaşım açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde veri seti ve kullanılan değişkenler özetlenmektedir. Beşinci bölümde çalışmanın sonuçları ve bulgular tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde genel sonuçlar ortaya konularak politika önerileri sunulmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın literatür kısmı iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci kısımda Türk bankacılık sektörü üzerine yapılan banka etkinlik çalışmaları özetlenmektedir. İkinci kısımda ise banka etkinlik analizlerinde kullanılan istenmeyen çıktı kavramı ve bu konuda yapılan uygulamalı literatür değerlendirilmektedir.

Türk Bankacılık Sektörünün Performansına Yönelik Ampirik Literatür

Türk bankacılık sektöründe etkinlik ve verimliliğin ölçülmesine yönelik yapılan çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışma kapsamında, bu çalışmalardan bazılarını kısaca yer verilmektedir.

Fukuyama ve Matousek (2011), çalışmasında 1991-2007 yılları arasında Türk bankacılık endüstrisinin maliyet etkinliği, teknik etkinliği ve tahsis etkinliği ölçeğe göre değişen getiri altında hesaplamaktadır. Analiz yöntemi olarak Fukuyama ve Weber (2010) tarafından geliştirilen iki-aşamalı ağ modeli kullanılmaktadır. Yazarlar, tahmin edilen etkinlik skorlarından hareketle 1993-1994 ve 2000-2001 kriz dönemleri öncesi ve sonrası, Türkiye ekonomisinin durumu hakkında bir değerlendirmede bulunmaktadır. Buna göre, her iki dönemde de en iyi ve en kötü performans sergileyen bankalar arasındaki açığın devam ettiği görülmüştür. Bunun anlamı en iyi ve en kötü bankaların değişmemiş olmasıdır. Ayrıca konsolidasyon ve yeniden yapılanma sürecinin Türk bankacılık sektörü üzerinde pozitif etkisinin olduğu doğrulanmaktadır. Öte yandan, banka etkinlik skorlarının kademeli olarak arttığı ve maliyet etkinlik skorlarının Yeniden Yapılanma Programının yürürlüğe girmesinin ardından en yüksek düzeyine ulaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, 2004 – 2007 dönemleri arasında bankaların etkinlik skorlarında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından uygulanan sıkı kurallar nedeniyle bir kötüleşmenin olduğu görülmektedir. Yazarlar, bankanın etkinlik skorlarının 1991-2001 kriz dönemleri boyunca bozulduğunu tespit etmektedir.

Aysan ve Ceyhan (2008), çalışmasında Türk bankacılık sektörünün performansını sabit etkiler panel regresyon modeli ile incelemiştir. Örneklem dönemi 1990-2006 olmakla birlikte, 2000 sonrası döneme daha çok dikkat çekilmektedir. Kamu bankaları, kalkınma bankaları ve yatırım bankaları analizin dışında tutulmuştur. Bulgular, etkinlik değişiminin şube sayısı ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, kredi oranı ile etkinlik ve etkinlik değişimi arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Çalışmada, banka sermayesi ile etkinlik değişimi arasında pozitif ilişkiye rastlanırken, özsermaye karlılığının etkinlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı sahiplik yapısı ile etkinlik arasında ise güçlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Son olarak, kriz sonrası yeniden yapılanma döneminden itibaren etkinlik skorlarında bir iyileşmenin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Demir vd. (2005), serbestleşme öncesi (1981-84) ve sonrası (1995-98) dönemde Türkiye'deki ticari bankaların teknik etkinlik skorlarını, zamana göre değişmeyen stokastik sınır üretim modeli ile tahmin etmişlerdir. Bankaların yatırım davranışlarını temsilen kredi – aktif oranı kullanılmıştır. Çalışmada, kredi aktif oranı yüksek bankaların menkul kıymet odaklı bankalara nazaran daha etkin

oldukları görülmektedir. Bulgular, kredi aktif oranı düşük bankaların teknik etkinlik skorlarındaki değişimin yüksek olduğunu göstermektedir. Bankanın büyüklüğünün serbestleşme sonrası dönemde teknik etkinliğin önemli bir belirleyeni olduğu tespit edilmektedir. Bu sonuca göre yazarlar, küçük özel bankanın hükümet tarafından birleşmeye teşvik edilmelerinin, finansal sektörün etkinliğini artıracaklarını savunmaktadır. Öte yandan, hükümetin özelleştirme politikalarının bir sonucu olarak, özellikle serbestleşme sonrası dönemde özel ve yabancı bankalar kamu bankalarına göre daha etkin bulunmuştur. Son olarak yazarlar, daha yüksek karlılık oranına sahip bankaların daha etkin oldukları sonucunu ortaya koymaktadırlar.

Denizer vd. (2007) çalışmasında, finansal serbestleşme öncesi ve sonrası dönemde etkinlikteki değişimi analiz ederek, finansal serbestleşme politikalarının Türkiye'deki ticari bankaların etkinliklerinde bir atışa yol açıp açmadığını analiz etmektedir. Çalışmada yüksek ve değişken enflasyon dönemlerine denk gelen istikrarsız makro ekonomik ortamın bankaların etkinliği üzerindeki etkisi 1970-1994 yılları için test edilmektedir. Veri Zarflama Analizi (VZA) bulguları serbestleşme programlarının etkinlikte azalışa yol açtığını göstermektedir. Diğer önemli bir bulgu ise ele alınan dönem boyunca Türk bankacılık sisteminde önemli bir ölçek probleminin olduğudur. Yazarlar yaptıkları iki aşamalı tahmin sonucunda, etkinlikteki düşüşün nedeninin, Türkiye ekonomisinde ve özellikle finansal sektörde yaşanan makro ekonomik istikrarsızlar olduğunu öne sürmektedir.

Işık ve Hassan (2002a), 1988-1996 döneminde Türk bankacılık sektörünün teknik, ölçek ve tahsis etkinliğini analiz etmektedir. Parametrik olmayan VZA yaklaşımı ve parametrik yaklaşım olan Stokastik Sınır Analizi (SFA) kullanarak yaptıkları etkinlik analizleri sonucunda, teknik etkinsizliğin tahsis etkinsizliğinden daha büyük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Analiz dönemi boyunca Türk bankacılık sektöründe maliyet ve kar etkinlikleri sırasıyla %72 ve %83 olarak tespit edilmiştir. Yazarlar, yabancı sermayeli bankaların kamu sermayeli bankalardan daha etkin ve banka büyüklüğü ile etkinlik arasında güçlü ve negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Işık ve Hassan (2003b), 1981 – 1990 dönemleri için VZA temelli Malmquist toplam faktör verimliliği endeksini kullanarak 1980'lerde uygulanan finansal reformların bankaların etkinliği, verimliliği ve teknolojik değişimleri üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Çalışmanın örnekleme dengesiz panelden ve toplam 458 gözlemden oluşmaktadır. Yazarlar, banka performansının serbest ve rekabetçi koşullar altında artacağı hipotezini savunmaktadır. Yapılan analizler sonucunda tüm banka türlerine ait performans göstergelerinin serbestleşmeden sonra önemli ölçüde artış gösterdiği, ancak teknolojilerinde beklenen iyileş-

menin görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan çalışmada, Türk bankacılık sektöründeki verimlilik artışının genel olarak teknolojik ilerlemeden ziyade, etkinsiz bankaların en iyi performans gösteren bankaları yakalamayı hedefleyen çabaları sonucunda sağlanan etkinlik artışından kaynaklandığı görülmektedir. Etkinlikteki artış ölçek etkinliğinden çok, yönetim etkinliğindeki iyileşmeden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türk bankacılık sektöründe ölçek sorununun varlığı yazarlar tarafından ulaşılan bir sonuçtur.

Yıldırım (2002), çalışmasında Türk bankacılık sektörünün etkinlik performansını makro ekonomik istikrarsızlığın arttığı 1988 – 1999 dönemleri için analiz etmektedir. Bankaların teknik ve ölçek etkinlik skorları VZA ile tahmin edilmektedir. Çalışmada, örneklem dönemi boyunca pür teknik etkinlik ve ölçek etkinlik skorlarının önemli ölçüde değişim gösterdiği bulgusuna ulaşılmaktadır. Sektörün ölçeğe göre azalan getiriden kaynaklanan ölçek etkinsizliği problemiyle karşı karşıya olması, ulaşılan diğer bir sonuçtur. Ayrıca, kamu bankalarının pür teknik etkinlik bakımından diğer iki banka türünden, ölçek etkinliği bakımından da özel bankalardan daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

El-Gamal ve İnanoğlu (2005), 1990 – 2000 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 49 ticari bankanın etkinliğini farklı banka türleri ve sahiplik yapıları altında ve heterojenliği dikkate alan bir yaklaşımla analiz etmektedir. Çalışmada devlet bankalarının genel olarak etkinsiz olmadıkları, ancak emeği etkinsiz kullandıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Yazarlara göre bu sonuç özelleştirme politikalarının geçerliliğini destekleyen bir bulgudur. Çalışmada, özel finans kurumlarının geleneksel bankalarla aynı teknolojiyi kullandıkları, ancak geleneksel bankalardan daha etkin bir teknoloji kullanımına sahip oldukları savunulmaktadır. Öte yandan, yabancı bankaların teknoloji kullanım sürecinin yerli bankalardan farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Batır vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, 2005 – 2013 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren geleneksel ve katılım bankalarının teknik, tahsis ve maliyet etkinlikleri VZA ile ölçülmektedir. Etkinsizliğe etki eden faktörlerin belirlenmesinde Tobit regresyon yöntemi kullanılmaktadır. Tahmin edilen VZA etkinlik skorları karşılaştırıldığında, katılım bankalarının ortalama etkinlik skorlarının geleneksel bankaların etkinlik skorlarından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Tobit regresyon sonuçları incelendiğinde aktif kalitesinin etkinlik üzerindeki etkisi geleneksel bankalarda negatif, katılım bankalarında ise pozitifdir. Ayrıca, toplam kredilerin etkinlik üzerindeki etkisi her iki banka türünde de pozitif olduğu görülmektedir.

İstenmeyen Çıktı ile Yapılan Banka Etkinlik Analizlerine Yönelik Literatür

Takipteki krediler bankaların etkinliğini etkileyen önemli belirleyiciler olmasına rağmen, literatürde takipteki kredilerin bankaların etkinliği üzerindeki etkisini araştıran az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu yönüyle bu çalışmadan beklenen diğer bir katkı, mevcut uygulamalı literatürün genişletilmesine katkı sağlamasıdır.

Banka etkinliği konusundaki ilk çalışmalar genellikle toplam faktör verimliliği (Fukuyama vd.,1999) ve banka şube etkinliği konularında ağırlık kazanmıştır (Paradi ve Zhu, 2013). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda, banka etkinliği ve risk yönetimi konularına doğru bir eğilimin olduğu görülmektedir (Girardone vd., 2004; Maggi ve Guida, 2011; Matthews, 2013). Bu nedenle bu çalışmada risk faktörünün banka performansı üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Risk değişkeni olarak belirlenen takipteki krediler, bu çalışmanın amacı çerçevesinde, istenmeyen çıktı olarak değerlendirilmiş ve etkinlik modeline dahil edilmiştir.

Son yıllarda aktif kalitesini, özellikle takipteki kredileri dikkate alan banka etkinlik çalışmalarının sayısında artış görülmektedir. Çalışmalardan elde edilen sonuçlar, takipteki kredileri dikkate almadan yapılan banka etkinlik ölçümü sonuçlarının sapmalı olacağını ortaya koymaktadır (Mester, 1996). Takipteki kredilerin bankacılık sektöründe etkinsizliğe yol açtığını gösteren en önemli çalışmalar Altunbas vd. (2000), Fan ve Shaffer (2004) ve Girardone vd. (2004)'ne aittir. Yapılan çalışmalar takipteki kredi düzeyi düşük ve etkin bankaların, kredi riskini yönetmede diğer bankalara göre daha başarılı olduklarını göstermektedir (Berger ve DeYoung, 1997).

Altunbas vd. (2000), riskin etkinlik üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla maliyet fonksiyonundan yararlanmaktadır. Yazarlar risk değişkeni temsilen kredi kayıp karşılığı ve finansal sermaye değişkenlerini kullanmaktadır. Japon ticari bankalarını ve 1993-1996 dönemini kapsayan maliyet etkinliği analizi sonucuna göre, takipteki kredilerin bankanın maliyet etkinsizliği ile pozitif korelasyonlu olduğu görülmektedir. Bu sonuç Hughes ve Mester (1993) tarafından ABD bankalarının etkinlikleri üzerine yapılan çalışma ile desteklenmektedir. Benzer sonuca, Girardone vd. (2004) tarafından İtalyan bankaları üzerine yapılan çalışma ile ulaşılmıştır.

Fan ve Shaffer (2004), ABD'de faaliyet gösteren ticari bankaların kar etkinliklerini takipteki kredileri de dikkate alarak ölçmeye çalışmaktadır. Yazarlar takipteki kredilerin bankanın kar etkinliği ile negatif ilişkili olduğunu, ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ortaya koymuştur.

Chang (1999), Tayvan'daki büyük finansal aracı kuruluşların teknik etkinliğini, üç risk göstergesinin (takipteki krediler, kredi kayıp karşılığı ve riskli

varlıklar) dahil edildiği parametrik olmayan yaklaşım ile analiz etmektedir. Yazar, istenmeyen çıktı olarak modele dahil edilen riskin, etkinlik performans sıralamaları üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermiştir.

Assaf vd. (2013), 2002-2010 dönemi için Türk bankacılık sektörünün etkinlik ve verimliliğini Bayezgil stokastik sınır analizi yöntemi ile ölçmektedir. Model tahmin aşamasında, takipteki krediler istenmeyen çıktı olarak girdi uzaklık fonksiyonuna dahil edilmektedir. Yazarlar, hem istenen hem de istenmeyen çıktılara dayalı bir üretim sürecinin açıkça tanımlanması gerektiğini, sadece istenilen çıktılarının kullanılmasını durumunda, bir bankanın istenmeyen çıktıları azaltma çabasının tespit edilemeyeceğini belirtmektedir (Fernandez vd., 2002). Bu ise, takipteki kredilerin üretim sürecine dahil edilmeden elde edilen model sonuçlarının sapmalı olacağı sonucunu desteklemektedir. Yazarlar ayrıca, ele alınan dönem boyunca teknolojik gelişmeye bağlı olarak Türk bankacılık sektörünün verimlilik artışının pozitif, ancak etkinlikteki değişimin özellikle kriz dönemlerinde negatif olduğunu göstermişlerdir.

Park ve Weber (2006), istenmeyen çıktı olarak düşünülen takipteki kredileri kullanarak 1992-2002 yılları arasında Kore bankalarının etkinlik ve verimliliğini ölçmektedir. Endüstriyel etkinlik ve verimlilik skorlarının elde edilmesinde, yönlü uzaklık fonksiyonuna dayanan ve kredi büyümesinden kaynaklanan istenmeyen bir yan ürün olan kredi zararlarının kontrolüne izin veren bir yaklaşım kullanılmaktadır. Böylece yazarlar çalışmada, istenmeyen çıktının etkinlik ve verimlilik üzerindeki etkisini doğrudan analiz etmektedir.

Fukuyama ve Weber (2008), 2002-2004 dönemleri arasında Japonya'da faaliyet gösteren ticari bankaların etkinliğini ve takipteki kredilerin gölge fiyatlarını analiz etmektedir. Yazarlar, Färe vd. (2005) tarafından geliştirilen ve yönlü çıktı uzaklık fonksiyonuna dayanan bir yaklaşım kullanarak, kredi üretim sürecinin yan ürünü olarak ortaya çıkan takipteki kredilerinin etkinlik üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yazarlar, istenmeyen çıktıyı dikkate almadan yapılan etkinlik analizlerinin sapmalı sonuçlara yol açtığını göstermişlerdir.

Chiu vd. (2011), 43 Tayvan bankasının 1998- 2002 dönemleri için etkinliğini analiz etmektedir. Yazarlar riskin teknik etkinlik üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla, bankalara yönelik riski dikkate alan ve dikkate almayan olmak üzere iki farklı etkinlik skoru tahmin etmektedir. Tahmin edilen VZA sonuçlarına göre, kredi kalitesinin bankaların etkinliği üzerinde önemli bir risk faktörü olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak, yüksek kredi riski bulunan ve bu riski dikkate almayan bankaların etkinliğinin düşük olduğu görülürken, düşük kredi riski bulunan ve bunu dikkate alan bankaların etkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Partovi ve Matousek (2019), Türk bankacılık sektörünün teknik ve tahsis etkinliğini 2002 -2017 dönemleri için aylık verilerle ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında test etmektedir. Yazarlar, Aparico vd. (2015) tarafından geliştirilen ve yönlü uzaklık fonksiyonuna dayanan VZA modeli ile etkinlik skorlarını tahmin etmektedir. Etkinliğin belirleyenlerinin analizinde ise panel kantil regresyon yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada, takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ek olarak, “kötü yönetim” hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca bulgular, Türk bankacılık sisteminin etkinlik düzeyinin sahiplik yapısına bağlı olarak değiştiği yönündedir.

Dongili ve Zago (2005), 1993-2004 dönemleri için İtalyan bankalarının etkinliğini, takipteki kredileri de içine alarak yönlü uzaklık fonksiyonu ile tahmin etmektedir. Ampirik bulgularda, takipteki krediler modele dahil edildiğinde, bankaların ekonomik etkinliğinin önemli ölçüde arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlara göre, bankanın üretim sürecinin önemli bir aşaması olan kredi yönetiminin, banka performans değerlendirmelerinde dikkate alınması gerekmektedir. Yazarlar, kredi kalitesini dikkate almadan yapılan bir banka performans sıralamasının, iyi kredi kalitesine sahip olan bankaları olması gerekenden daha düşük performanslı gösterebileceği için, elde edilen sonuçların sapmalı olacağını ileri sürmektedir. Çalışmada, etkinlik ölçme sürecinin performans üzerinden politika oluşturmayı amaçlayan karar alma birimleri ve politika yapımcıları için büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Rebai (2018) çalışmasında, 2013-2015 dönemi için 423 Avrupa bankasının teknik etkinliğini istenen çıktı ve istenmeyen çıktı değişkenleri ile birlikte eşanlı olarak tahmin etmektedir. Çalışmada yönlü uzaklık fonksiyonu ile istenmeyen çıktı yerine geçen takipteki krediler modellenmektedir. Ampirik bulgular, istenmeyen çıktının dahil edildiği ve dahil edilmediği etkinlik skorlarının birbirinden anlamlı şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Qayyum ve Riaz (2018), 1999 – 2013 dönemini ve 24 yükselen ülke ekonomini dikkate aldığı çalışmasında, bankaların risk-uyarlamalı etkinlik düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada etkinlik skorları, yönlü uzaklık fonksiyonunda kullanılan ve istenmeyen çıktı değişkeni yerine geçen takipteki kredilerin VZA yöntemi ile tahmin edilmesiyle elde edilmektedir. Yazarlar elde edilen etkinlik skorlarının dağılımının, kredi kalitesinin dikkate alındığı durumda farklılaştığını göstermektedir. Yazarlara göre etkinlik skorlarının dağılımı, bölgeler arasında takipteki kredilerin birikimine bağlı olarak sistematik şekilde değişmektedir.

Fujii vd. (2014) Hindistan bankacılık sektörünün etkinlik ve verimlilik performansının ölçülmesinde Chen vd. (2011) ve Barros vd. (2012) tarafından geliştirilen yeni bir metodolojik yaklaşım kullanmaktadır. Yazarlar, ağırlıklandı-

rılmış Russell yönlü uzaklık fonksiyonu olarak adlandırılan bu yaklaşım ile, bankacılık sektöründe istenmeyen çıktı olarak görülen takipteki kredilerin dikkate alındığı etkinlik ve verimlilik skorlarını tahmin etmektedir. Çalışmada, takipteki kredilerin dikkate alındığı etkinsizlik düzeyinin 2009- 2010 dönemi boyunca azaldığı, 2011 döneminde ise artış gösterdiği görülmüştür. Yazarlara göre bu sonuç, takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

YÖNTEM

İstenmeyen Çıktı ile Veri Zarflama Analizi (VZA)

Veri zarflama analizi (VZA), finansal kurumların etkinliğinin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan yaklaşımların başında gelmektedir. Parametrik yaklaşımların aksine, parametrik olmayan VZA yaklaşımı, üretim süreciyle ilgili herhangi bir varsayıma ihtiyaç duymadan etkinlik analizleri yapabilmektedir.

Bankalar üretim sürecinde istenen ve istenmeyen çıktıları birlikte üretmesine rağmen, VZA yaklaşımını kullanarak bankaların etkinliğini ölçmeyi amaçlayan uygulamalı literatürün çoğunun, bankaların performansını değerlendirirken istenmeyen çıktıyı dikkate almadan analiz yaptıkları görülmektedir. İstenmeyen çıktılar VZA yaklaşımına farklı yöntemlerle dahil edilmektedir. Scheel (2001) bu yöntemleri dolaylı ve doğrudan yaklaşımlar olarak sınıflandırmaktadır. Dolaylı yaklaşımda, istenmeyen çıktılar önce dönüştürülür ve daha sonra referans teknolojiyi oluşturmak için normal çıktı şeklinde üretim sürecine dahil edilmektedir. Doğrudan yaklaşımda ise, “boş eklem” hipotezinin geçerli olduğu koşullar altında, orjinal çıktı değerleri üzerinden; istenen çıktılar güçlü atılabilir ve istenmeyen çıktılar ise zayıf atılabilir varsayımı ile referans teknoloji seti yeniden oluşturulmaktadır.

Bu çalışmada, doğrudan yaklaşım çerçevesinde yönlü uzaklık fonksiyonlarını kullanarak istenmeyen çıktıyı üretim sürecine dahil eden yaklaşım çerçevesinde bankaların etkinlik düzeyleri hesaplanmaya çalışılmaktadır. Şayet istenen çıktı $y \in \mathbb{R}_+^M$, istenmeyen çıktı $b \in \mathbb{R}_+^1$ ve girdiler $x \in \mathbb{R}_+^1$ ile gösterilirse, çıktı setine bağlı en genel üretim fonksiyonunu şu şekilde tanımlanabilir (Scheel, 2001):

$$P(x) = \{(y, b): x \text{ girdi ile } (y, b) \text{ elde edilir}\} \quad (1)$$

İstenmeyen çıktıyı azaltmanın belli bir kısıtı oluşturacağı varsayımıyla (burada ifade edilen istenmeyen çıktının zayıf atılabilir olmasıdır) aşağıdaki eşitlik tanımlanabilir (Scheel, 2001):

$$(y, b) \in P(x) \text{ ve } 0 \leq \theta \leq 1 \text{ koşulu ile } (\theta y, \theta b) \in P(x) \text{ yazılabilir.} \quad (2)$$

Yukarıdaki denklem girdi düzeyi veri iken, istenen çıktının azaltılması koşulu ile istenmeyen çıktının azaltılabileceği anlamına gelmektedir. İstenen çıktılardan serbest dışlanabilir olduğu varsayılırsa:

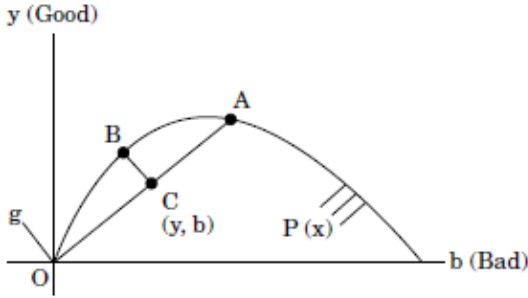
$$(y, b) \in P(x) \text{ ve } y' \leq y \text{ koşulu ile } (y', b) \in P(x) \text{ yazılabilir.} \quad (3)$$

Girdiler ve istenen çıktı düzeyi ile birlikte istenmeyen çıktı şu şekilde modellenilebilir:

$$\text{Eğer } (y, b) \in P(x) \text{ ve } b = 0 \text{ ise } y = 0 \text{ olmaktadır (Scheel, 2001).} \quad (4)$$

Eşitlik 4'te, istenmeyen çıktıyı azaltmanın tek koşulunun, istenen çıktı miktarını sıfıra indirmek olduğu varsayımı altında, istenen çıktının istenmeyen çıktılarla "boş eklem" oluşturduğu ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, eğer önemli miktarda istenen çıktı üretiliyorsa, belli düzeyde istenmeyen çıktının da üretilmesi gerekmektedir.

Şekil 1: Uzaklık Fonksiyonları

Malmquist endeksi teknolojiyi üretim fonksiyonuna dahil etmek için Shephard uzaklık fonksiyonunu kullanmaktadır (Shephard, 1970). Çıktı uzaklık fonksiyonu şu şekilde tanımlanabilir:

$$D_0(x, y, b) = \inf\{\theta: ((y, b)/\theta) \in P(x)\}. \quad (5)$$

Bu fonksiyon istenen ve istenmeyen çıktığı oransal olarak ve makul düzeyde genişletmektedir. Fonksiyonda her iki çıktı türü de aynı oranda artırıldığı için, burada istenmeyen çıktının azalmasına yönelik bir uyarılmanın yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Uzaklık fonksiyonunun karşılığı, Farrell (1957)'in çıktı eksenli teknik etkinlik ölçümü olarak bilinmektedir (Farrell, 1957). Modele istenmeyen çıktılarını azaltabilen firmaları dahil etmek amacıyla, teknoloji sınırının tanımında Shephard (1970)'in çıktı uzaklık fonksiyonu yerine, yönlü uzaklık fonksiyonu

kullanılmaktadır. İstenen ve istenmeyen çıktı düzeyini eşanlı olarak artıran Shephard (1970)'ın çıktı uzaklık fonksiyonunun aksine, yönlü uzaklık fonksiyonunu istenen çıktı miktarını artırırken, eşanlı olarak istenmeyen çıktı miktarını azaltmaktadır:

$$\vec{D}_0(x, y, b; g) = \sup\{\beta: (y, b) + \beta g \in P(x)\}, \quad (6)$$

Burada "g" çıktıların ölçeklendiği "yönlerin" vektörüdür. Burada, $g = (y, b)$ şeklinde tanımlanmaktadır. Formülde istenen çıktı artarken, istenmeyen çıktı azalmaktadır (Shephard, 1970).

Yönlü çıktı uzaklık fonksiyonunu açıklamak ve Shephard (1970)'ın çıktı uzaklık fonksiyonu ile karşılaştırmak amacıyla, teknolojinin tekrar çıktı kümesiyle temsil edildiğini varsayalım. Yukarıda yazılan üretim setine, (2) ve (4) nolu varsayımlar eklenirse; Şekil 1'de gösterilen fonksiyonel gösterim elde edilmektedir. Şekilde çıktı seti $P(x)$, istenen çıktı y ve istenmeyen çıktı ise b ile gösterilmektedir. Eşitlikte çıktılar (y, b) zayıf atılabilir özellikte iken, y 'nin kendisi güçlü atılabilir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte, $b = 0$ ise istenen çıktı y , istenmeyen çıktı b ile boş eklemelidir. Bu koşulla, $(y, b) \in P(x)$ altında $y=0$ olmaktadır (Shephard, 1970).

Shephard (1970)'ın uzaklık fonksiyonuna uygulanan çıktı vektörü (y, b) , $P(x)$ sınırı üzerindeki noktada tanımlanmakta olup uzaklığına eşittir. Bu durumda istenen ve istenmeyen çıktının her ikisi kadar arttırıldığında, firmanın etkin sınıra ulaşacağı söylenebilir. Öte yandan, istenmeyen çıktıdaki artışların performans üzerinde negatif etkisinin olacağı beklenmektedir. Bu nedenle, yönlü uzaklık fonksiyonu ' de başlar, istenen çıktı yönünde ölçeklenir ve istenmeyen çıktıyı azaltarak 'deki sınırda ' yi yansıtır. Şekil 1'de bu, mesafelerinin oranına eşittir. Bunun anlamı, şayet firma noktasından noktasına hareket ederse (istenmeyen çıktıları azaltıp istenen çıktıları artırırsa), yönlü uzaklık fonksiyonuna göre etkin olarak değerlendirilecektir. noktası için yönlü mesafe fonksiyonunun değerlerinin sıfır, 'de ise vektörüne göre pozitif değerli olduğu kabul edilmektedir (Scheel, 2001).

İki uzaklık fonksiyonu, (6) nolu denklem ve $g = (y, b)$ varsayımı kullanılarak aşağıdaki gibi yeniden tanımlanabilir:

$$\begin{aligned} \vec{D}_0(x, y, b; y, b) &= \sup\{\beta: D_0(x, (y, b) + \beta(y, b)) \leq 1\} \\ &= \sup\{\beta: (1 + \beta)D_0(x, y, b) \leq 1\} \\ &= \sup\left\{\beta: \beta \leq \frac{1}{D_0(x, y, b)} - 1\right\} \\ &= 1/D_0(x, y, b) - 1 \end{aligned} \quad (7)$$

Buradan hareketle iki uzaklık faonsiyonu arasındaki bağıntı aşağıdaki gibi yazılabilir (Scheel, 2001).

$$\bar{D}_0(x, y, b; y, b) = (1/D_0(x, y, b)) - 1 \quad (8)$$

veya

$$D_0(x, y, b) = 1 / (1 + \bar{D}_0(x, y, b; y, b))$$

Simar ve Wilson (2007) İki – Aşamalı Bootstrap Etkinlik Analizi

Etkinliğin ölçümünde metodolojik açıdan iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birinci Stokastik Sınır Analizine dayalı parametrik yaklaşımlardır (Aigner vd., 1977). Parametrik olmayan metotları kullanan diğer bir yaklaşım ise Veri Zarflama Analizidir (Charnes vd., 1978). Her iki yaklaşımın artı yönleri ve eksi yönleri literatürde geniş çapta tartışılmaktadır (Hjalmarsson vd., 1996; Murillo-Zamorano, 2004).

Parametrik yaklaşımların önemli bir avantajı, sadece etkinsizliği hesaplamakla kalmayıp aynı zamanda etkinsizliğe etki eden faktörleri modele dahil etmektedirler. Buna karşılık parametrik-olmayan yaklaşımlarda, gözlemlenen girdi-çıkıtı bileşimlerinin üretim sınırına olan uzaklıklarının ölçülmesi yoluyla etkinlik tahmini yapılmaktadır. Ancak üretim sınırına uzaklığın belirleyenlerinin analizi, VZA gibi parametrik olmayan yaklaşımların doğrudan uygulama alanına girmemektedir.

Etkinlik literatüründe yapılan birçok çalışma, bireysel karar alma birimlerinin etkinliğinin belirleyenlerinin açıklanması üzerine yoğunlaşmaktadır. Parametrik olmayan yaklaşımlarda etkinliğe etki eden faktörlerin analizi iki aşamalı olarak yapılmaktadır. İlk aşamada VZA ile ölçülen etkinlik skorları, ikinci aşamada bağımlı değişken olarak regresyon modelinde kullanılmaktadır. Wilson (2007)'nin geliştirdiği yaklaşım bu konuda yapılmış ilk uygulamalı çalışma olma niteliği taşımaktadır. Uygulamada yer alan birçok çalışma, etkinliğin belirleyenlerini sansürlü (tobit tipi) regresyon veya basit regresyon modelleri ile analiz etmektedir (Simar ve Wilson, 2007).

Yaygın kullanımına rağmen, iki – aşamalı bu tahminçiler iki nedenden dolayı Simar ve Wilson (2007) tarafından eleştirilmektedir. Yazarlar ilk olarak, iki aşamalı yaklaşımların güvenilirliğini doğrulayacak temel veri üretme sürecinin açık bir teorisinin bulunmadığı eleştirisinde bulunmaktadır. Yazarlar tarafından yapılan ikinci eleştiri, VZA etkinlik skorları parametrik olmayan yapısından dolayı istatistiksel önem düzeyine yönelik bilgi vermediği için, etkinsizliğin nedenlerini açıklamada yetersiz kalmaktadırlar (Simar ve Wilson, 2007).

Ray (1991) ve Coelli vd. (2005) bu soruna karşı iki aşamalı yaklaşım önermektedir. Simar ve Wilson (2007), literatürde yapılan iki aşamalı çalışmaların birinci aşamasında VZA etkinlik skorlarının tahmin edildiğini, ikinci aşamada ise elde edilen etkinlik skorların ortak değişkenlere karşı (çevresel değişkenler) regrese edildiğini belirtmektedir. Ancak Simar ve Wilson (2007) bu yaklaşımlarla tahmin edilen ve ikinci aşamada bağımlı değişken olarak kullanılan VZA etkinlik skorlarının, başlangıç itibariyle korelasyonlu olduğunu öne sürmektedir. Bu soruna karşı Simar ve Wilson (2007), çift-bootstrap yaklaşımına dayanan ve istatistiksel çıkarım prosedürünü dikkate alan yeni bir yaklaşım önermektedir. Bu çalışmanın ikinci aşamasında tahmin yöntemi olarak bu yaklaşım kullanılmaktadır.

Simar ve Wilson (2007) tarafından önerilen iki aşamalı yaklaşımın birinci aşamasında, VZA etkinlik skorları tahmin edilmektedir. Etkinlik skorlarının tahmin edilmesinde, Farrell/Debreu-tipi çıktı eksenli ve ölçeğe göre değişen getirili (VRS) model varsayımı kullanılmaktadır. Çıktı eksenli ve ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında VZA modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\hat{\theta}_i = \max_{\theta, \lambda} \{ \hat{\theta}_{i0} > 0 \mid \hat{\theta}_i y_i \sum_{i=1}^n y_i \lambda; x_i \geq \sum_{i=1}^n x_i \lambda; \sum_{i=1}^n \lambda = 1; \lambda \geq 0 \} \quad (1)$$

Burada y_i çıktı vektörünü, x_i girdi vektörünü, λ ise $I \times 1$ boyutlu sabitler vektörünü tanımlamaktadır. $\hat{\theta}_i$ değerleri, i 'nci firmanın etkinlik skorlarını vermektedir. Tahmin edilen $\hat{\theta}_i$ değerinin 1'e eşit olması ($\hat{\theta}_i = 1$), firmanın teknik etkin olduğu gösterirken, $\hat{\theta}_i$ değerinin 1'den büyük olması ($\hat{\theta}_i > 1$) etkinsizliği göstermektedir. Eşitlikte gösterilen doğrusal programlama problemi, örnekleme bulunan n sayıda firma için n defa çözülmektedir.

VZA etkinlik skorlarının başlangıç itibariyle korelasyonlu olması ve etkinlik tahminlerindeki potansiyel sapmadan dolayı, etkinsizliğin belirleyenlerinin analizinde Simar ve Wilson (2007) tarafından geliştirilen ve algoritma #2 olarak adlandırılan bootstrap yaklaşımından yararlanılmaktadır. Simar ve Wilson (2007)'nin yaklaşımı VZA yönteminin bootstrap tekniği ile birleştirilmesine ve sapması-düzeltilmiş etkinlik skorları ve bunlara ait güven aralıklarının elde edilmesine dayanmaktadır. Böylece sapmalı etkinlik skorları düzeltilirken, Tobit modelinde karşılaşılan otokorelasyon problemi de bootstrap tekniği ile kontrol edilmektedir (Simar ve Wilson, 2007).

Birinci aşamada bootstrap algoritması ile tahmin edilen sapması-düzeltilmiş etkinlik skorları, ikinci aşamada çevresel faktörlere karşı regrese edilmektedir. Tahmin edilen kesikli (Truncated) regresyon modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\hat{\theta}_i = \alpha + Z_i \delta + \varepsilon_i, \quad i = 1, \dots, n \quad (2)$$

Burada $\varepsilon_i \sim N(0, \sigma_\varepsilon^2)$ soldan kesikli $I - Z_i\delta$ hata terimini, α sabit terimi ve Z_i karar alma biriminin (i) etkinliğini etkileyen çevresel değişkenler vektörünü göstermektedir. Simar ve Wilson (2007) tarafından geliştirilen ve çift yönlü – bootstrap kesikli regresyonuna dayanan algoritma #2 tahmin yöntemi, $B=2000$ bootstrap tekrarlama ile aşağıdaki gibi özetlenebilir (Afonso ve Aubyn, 2006; Simar ve Wilson, 2007; Barros ve Assaf, 2009; Alexander vd., 2010):

1. Eşitlik (1)'de yer alan fonksiyon üzerinden her bir karar alma birimi için teknik etkinlik skorları $\hat{\theta}_i$ hesaplanmaktadır:
2. $\hat{\theta}_i > 1$ iken maksimum-olabilirlik metodu kullanılarak Z_i 'lerin $\hat{\theta}_i$ 'ler üzerindeki etkisini gösteren kesikli regresyon modelindeki β ve σ_ε 'nin şapka değerleri $\hat{\beta}$ ve $\hat{\sigma}_\varepsilon$ tahmin edilmektedir:
3. Aşağıdaki dört aşama kez tekrar edilerek $\hat{\theta}_{ib}^*$ $\{b = 1, \dots, B\}$ değerleri hesaplanmaktadır:
  - a. Her bir karar alma birimi için ε_i ($i = 1, \dots, n$), soldan kesitli $(1 - z_i\hat{\beta})$ ve $N(0, \hat{\sigma}_\varepsilon^2)$ dağılımı altında için çekilmektedir.
  - b. Her bir karar alma birimi için $\theta_i^* = z_i\hat{\beta} + \varepsilon_i$ regresyonu hesaplanmaktadır.
  - c. Tüm için $i=1, \dots, n$ için $x_i^* = x_i$ ve $y_i^* = y_i\hat{\theta}_i/\theta_i^*$ değerleri elde edilmektedir.
  - d. Eşitlik (1)'de yer alan x_i ve y_i değerleri x_i^* ve y_i^* ile değiştirilerek her bir karar alma birimi için $\hat{\theta}_i^*$ elde edilmektedir.
4. Her bir karar alma birim için sapması düzeltilmiş etkinlik skorları hesaplanmaktadır, $\tilde{\theta}_i = \hat{\theta}_i - \left(\frac{1}{B} \sum_{b=1}^B \hat{\theta}_{ib}^* - \hat{\theta}_i\right)$;
5. $\tilde{\theta}_i$ 'nin z_i 'nin z_i 'ye göre kesikli regresyonu maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilerek $\hat{\beta}^*$ ve $\hat{\sigma}^*$ ve değerleri hesaplanmaktadır:
6. $\hat{\beta}_b^*$ ve $\hat{\sigma}_b^*$ değerleri için aşağıdaki üç adım B ($b = 1, \dots, B$) kez döngü içinde tekrarlanmaktadır:
  - a. Her bir karar alma birimi için ε_i ($i = 1, \dots, n$), soldan kesitli $(1 - z_i\hat{\beta}^*)$ ve $N(0, \hat{\sigma}^*)$ dağılımı ile çekilmektedir.
  - b. Her bir karar alma birimi için $\theta_i^{**} = z_i\hat{\beta}^* + \varepsilon_i$ regresyonu hesaplanmaktadır.
  - c. θ_i^{**} 'nin z_i 'ye göre kesikli regresyonu maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmekte $\hat{\beta}^*$ ve $\hat{\sigma}^*$ ve değerleri hesaplanmaktadır.

Son olarak bootstrap sonuçları $(\hat{\beta}_b^*, \hat{\sigma}_b^*, b = 1, \dots, B)$ kullanılarak β ve σ_ε için güven aralıkları oluşturulmaktadır (Simar ve Wilson, 2007).

VERİ SETİ

Çalışmada girdi ve çıktılarının belirlenmesinde bankacılık sektöründe kullanılan aracılık yaklaşımından yararlanılmaktadır. Bu yaklaşım ilk olarak Sealey ve Lindley (1977) tarafından literatüre kazandırılmış olup, kendisinden sonra gelen çok sayıda çalışmaya referans oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda, bankalar gelir getiren aktif elde etmek amacıyla girdi satın alan ve finansal hizmetlere aracılık yapan finansal kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Modelde, personel sayısı, faiz giderleri ve diğer faaliyet giderleri olmak üzere üç girdi kullanılmaktadır. Ayrıca krediler, faiz gelirleri ve diğer faaliyet gelirleri olmak üzere üç adet istenen çıktı ve takipteki krediler olmak üzere bir adet istenmeyen çıktı değişkeni modele dahil edilmiştir. Tablo 1’de kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri yer almaktadır. 2011-2018 dönemine ait veriler² Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan bankalara ait bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir.

Tablo 1: Etkinlik Analizinde Kullanılan Değişkenler

Girdi	Çıktı
Personel Sayısı	Krediler
Faiz Giderleri	Takipteki Krediler
Diğer Faaliyet Giderleri	Faiz Gelirleri
	Diğer Faaliyet Gelirleri

Çalışmada, negatif girdi ve çıktı değişkenli bankalar ile eksik gözlem ve verisi bulunmayan bankalar analiz dışında bırakılmıştır. Yapılan veri filtreleme işlemi sonrasında, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren toplam 21 mevduat bankası analize dahil edilmiştir. Modele dahil edilen bankaların kodları, isimleri ve sahiplik yapılarına ait bilgiler tablo 2’de yer almaktadır.

²Çalışmada 2020 yılı öncesine ait tarihsel veriler kullanıldığı için etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.

Tablo 2: Etkinlik Analizine Dâhil Edilen Bankalar ve Kodları

Banka Kodu	Karar Alma Birimleri (DMUs)	Sahiplik Yapısı
1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Kamu Sermayeli Bankalar
2	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Kamu Sermayeli Bankalar
3	Türkiye Vakıflar Bankası A.Ş.	Kamu Sermayeli Bankalar
4	Akbank T.A.Ş.	Özel Sermayeli
5	Anadolubank A.Ş.	Özel Sermayeli
6	Fibabanka A.Ş.	Özel Sermayeli
7	Şekerbank T.A.Ş.	Özel Sermayeli
8	Turkish Bank A.Ş.	Özel Sermayeli
9	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Özel Sermayeli
10	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Özel Sermayeli
11	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Özel Sermayeli
12	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Özel Sermayeli
13	Alternatifbank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
14	Arap Türk Bankası A.Ş.	Yabancı Sermayeli
15	Burgan Bank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
16	Citibank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
17	Denizbank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
18	Finans Bank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
19	HSBC Bank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
20	ING Bank A.Ş.	Yabancı Sermayeli
21	Turkland Bank A.Ş.	Yabancı Sermayeli

Tablo 3'te analizde kullanılan girdi, çıktı ve çevresel değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Değişkenlerin standart sapmasının yüksek, maksimum ve minimum değerleri arasındaki farkın büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç örnekleme yer alan büyük ölçekli kamu bankalarının (T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası) varlığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sistemde bulunan küçük ölçekli özel sermayeli (Fibabanka) ve yabancı sermayeli (Burgan Bank) bankaların varlığı da değişkenlerin çarpıklığının bir göstergesidir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Maksimum	Minimum	Std. Sapma	Gözlem
Çıktılar					167
Toplam Krediler	6655074.95	28206846.31	30343.64	7406783.58	167
Takipteki Krediler	219195.72	107063.11	676.04	230836.52	167
Faiz Gelirleri	843158.32	3369943.85	6262.99	895217.85	167
Diğ. Faaliyet Gel.	4567.53	191959.45	163.86	49565.90	167
Girdiler					
Personel Sayısı	8890.40	25697.00	190.00	8155.94	167
Faiz Giderleri	443628.43	1927535.84	2614.62	480543.82	167
Diğ. Faaliyet Gel.	222346.18	808411.38	1867.92	222331.99	167
Çevresel Değişkenler					
EQ/TA	0.112	0.184	0.057	0.024	167
CR	0.623	0.847	0.267	0.111	167
INT	1.016	1.488	0.348	0.230	167
NPL/TA	24.198	238.198	1.975	20.594	167

AMPİRİK BULGULAR

Bu çalışmada üretim sınırının tahmininde ve bu sınıra göre etkinlik ölçümünde parametrik olmayan Veri Zarflama Analizi (VZA) programlama tekniği kullanılmıştır. Bu yaklaşım karar alma birimlerinin (DMUs) teknik etkinliğinin ölçümünde yaygın olarak kullanılmaktadır (Seiford, 1996; Cooper vd., 2007; Lampe ve Hilgers, 2015). VZA kullanarak finansal kurumların etkinliğini analiz eden çalışmalar son yıllara hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Fethi ve Pasiouras (2010), 196 banka etkinliği çalışması üzerine yaptığı araştırmada, son yıllarda yapılan VZA çalışmalarının neredeyse tüm dünyadaki bankacılık sektörünü incelediğini ortaya koymuştur. VZA yöntemi, gelişmiş ülkelerdeki yaygın kullanımının yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde de bankacılık üzerine çalışan araştırmacıların finansal kurumları değerlendirmek için kullandıkları yaygın bir yöntem haline gelmiştir. Sathye (2003), Ataullah ve Le (2006), Drake vd. (2006), Işık (2008) ve Pasiouras (2008) gelişmekte olan ülkelerde VZA yaklaşımı ile bankacılık üzerine yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

Tablo 4 ve 5'te sırasıyla istenmeyen çıktının (NPLs) dahil edilmediği ve istenmeyen çıktının (NPLs) dahil edildiği VZA modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Etkinlik skorlarının tahmininde ölçüğe göre sabit ve değişen getiri olmak üzere iki yaklaşım kullanılmaktadır. Ölçüğe göre sabit getiri varsayımı, tüm firmalar optimal ölçekte çalıştıkları varsayımı altında geçerlidir (Kök ve Deliktaş, 2003:223). Ancak eksik rekabet koşulları, teknolojik farklılıklar, finansal krizler ve finansal sınırlamalar vb. olgular firmanın optimal ölçekte çalışmasına neden olabilir (Kök ve Deliktaş, 2003:223). Bu çalışmada, gerek finansal piyasaların yapısı gereği, gerekse bankalar arasındaki ölçek farklılıklarının yol

açtığı ölçek ekonomileri nedeniyle, ölçüğe göre değişen getiri varsayımı kullanılmıştır. Etkinliğin tahminlerinde kullanılan diğer bir varsayım çıktı eksenli ve girdi eksenli olarak yapılan etkinlik ölçümleridir. Çıktı eksenli yaklaşımda teknik etkinlik, veri girdi kümesi ile firmanın maksimum çıktı elde etme çabasını ölçmektedir. Girdi eksenli yaklaşımda ise teknik etkinlik, firmanın veri çıktı düzeyini elde etmede kullandığı girdilerini ne ölçüde azaltabileceğini göstermektedir (Kök ve Deliktaş, 2003:214). Burada bankaların öncelikli amacının istenen kredi miktarını arttırmaya çalışmak olduğu varsayımı altında, çıktı eksenli yaklaşım kullanılmıştır. Tablo 4'te takipteki krediler (NPLs) toplam kredi ile birlikte istenen çıktı gibi değerlendirilerek modele dahil edilirken, tablo 5'te yeni bir yaklaşım çerçevesinde istenmeyen çıktı olarak modele dahil edilmektedir. Böylece yeni yaklaşımla birlikte takipteki kredilerin (NPLs) bankacılık sektörünün etkinliği üzerindeki etkisi içsel olarak analiz edilmiş olmaktadır.

Tablo 4: İstenmeyen Çıktının Dahil Edilmediği VZA Modeli Etkinlik Değerleri

DMUs	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ort (dmu)
1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.984	1.000	0.998
3	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.891	0.986
4	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
5	0.937	0.970	0.875	0.851	0.942	0.852	0.859	1.000	0.991
6	1.000	1.000	1.000	0.915	1.000	0.894	0.986	0.848	0.955
7	0.877	1.000	0.995	0.994	0.959	0.979	0.870	0.547	0.903
8	0.745	0.750	0.746	0.820	0.760	0.958	0.890	0.644	0.789
9	0.806	0.841	0.794	0.841	0.903	0.902	0.883	0.611	0.823
10	1.000	1.000	0.978	0.964	1.000	1.000	1.000	0.921	0.983
11	0.919	0.977	0.953	0.945	0.932	0.941	0.898	0.740	0.913
12	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.883	0.985
13	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
14	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.810	0.976
15	0.799	0.837	0.799	0.925	0.973	1.000	0.996	0.986	0.914
16	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
17	1.000	0.940	0.934	0.885	0.947	0.986	0.938	0.689	0.915
18	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.720	0.965
19	0.937	0.882	1.000	1.000	0.999	1.000	1.000	0.873	0.961
20	0.857	1.000	0.867	0.910	0.965	0.977	1.000	1.000	0.947
21	0.771	0.835	0.850	0.789	1.000	0.891	1.000	1.000	0.892
Ort (yıl)	0.935	0.954	0.942	0.944	0.970	0.970	0.967	0.865	0.943

Not: Ort (yıl)= Yıllar itibariyle ortalama teknik etkinlik skorları. Ort (dmu)= Karar alma birimleri itibariyle ortalama teknik etkinlik skorları

Tablo 4'te yer alan teknik etkinlik skorları incelendiğinde, ele alınan dönem boyunca, bankacılık sisteminin ortalama etkinlik skorunun 0.943 olduğu gö-

rılmaktadır. Etkinlik skorları 2013 ve 2017 yılları arasında iyileşmesine rağmen, 2018 yılında hızlı bir düşüş trendine girmiştir. Takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisinin dikkate alınmadığı tablo 4'te yer alan tahmin sonuçları sapmalı olabileceği düşünülmüş ve tablo 5'te yer alan model tahmin edilmiştir.

Tablo 5: İstenmeyen Çıktının Dahil Edildiği VZA Modeli Etkinlik Değerleri

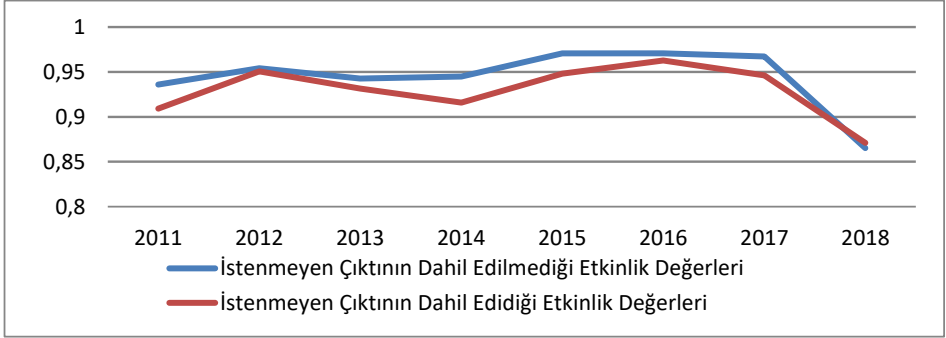
DMUs	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ort (dmu)
1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.979	1.000	0.997
3	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.845	0.980
4	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
5	0.937	0.966	0.837	0.780	0.912	0.773	0.883	1.000	0.886
6	1.000	1.000	1.000	0.925	1.000	0.979	0.983	0.984	0.984
7	0.777	1.000	0.876	0.754	0.935	0.962	0.716	0.650	0.834
8	0.561	1.000	1.000	1.000	0.915	1.000	0.694	0.586	0.844
9	0.700	0.810	0.767	0.776	0.876	0.860	0.827	0.753	0.796
10	1.000	1.000	0.970	0.958	1.000	1.000	1.000	0.885	0.976
11	1.000	1.000	1.000	1.000	0.953	0.938	0.881	0.807	0.947
12	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.796	0.974
13	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
14	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.872	0.984
15	0.671	0.714	0.733	0.942	0.972	1.000	1.000	0.990	0.878
16	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
17	1.000	0.917	0.909	0.785	0.920	0.974	0.903	0.592	0.875
18	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.665	0.956
19	0.899	0.763	0.770	0.506	0.573	1.000	1.000	0.867	0.797
20	0.847	1.000	0.825	0.939	0.958	0.963	1.000	1.000	0.941
21	0.699	0.790	0.871	0.867	0.889	0.766	1.000	1.000	0.860
Ort (yıl)	0.909	0.950	0.931	0.916	0.947	0.962	0.946	0.871	0.929

Not: Ort (yıl)= Yıllar itibariyle ortalama teknik etkinlik skorları. Ort (dmu)= Karar alma birimleri itibariyle ortalama teknik etkinlik skorları

Tablo 5'te yer alan model istenmeyen çıktıyı minimize etmeyi, istenen çıktıyı ise maksimize etmeyi amaçlayan bir yaklaşım çerçevesinde, istenmeyen çıktı olarak düşünülen takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisini içsel olarak analiz etmektedir. Tahmin sonuçları incelendiğinde, sektörün ortalama etkinlik skorunun 0.929 olduğu görülmektedir. Bu sonuç tablo 4'te yer alan etkinlik ortalaması değerinden (0.943) daha küçüktür. Dolayısıyla istenmeyen çıktının modele dahil edilmesi, bankacılık sektörünün teknik etkinlik skorunu düşürmektedir. Burada, takipteki kredilerin bankacılık sektörü tarafından bir risk unsuru olarak algılanmasına bağlı olarak etkinlik üzerinde negatif etkisinin olduğu söylenebilir. Nitekim yıllar itibariyle bakıldığında, istenmeyen çıktının bankanın etkinlik skorlarını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Buradaki amaç, takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisini içsel bir yaklaşımla ve

zamana göre analiz etmektir. Dolayısıyla tahmin edilen etkinlik skorları arasındaki farkın büyüklüğü, takipteki kredilerin Türk bankacılık sektörü üzerindeki negatif etkisinin büyüklüğü olarak yorumlanmaktadır. Şekil 2’de bu farkın zamana göre değişimi görülmektedir.

Şekil 2: Etkinlik Skorlarının Zamana Göre Değişimi

Şekil 2 incelendiğinde, etkinlik skorları arasındaki farkın 2012 yılına kadar azaldığı, 2013 ve 2016 yılları arasında arttığı, 2017’den sonra ise farkın azalarak 2018 yılında tersine dönmeye başladığı görülmektedir. Özellikle 2013 yılından sonra bankacılık sisteminde bulunan takipteki kredi miktarındaki hızlı yükseliş, farkın açılmasının en önemli nedenidir. Bu dönemde takipteki kredilerin bankacılık sisteminin etkinliği üzerindeki negatif etkisinin arttığı söylenebilir. Takipteki kredi miktarlarının daha hızlı arttığı dönemler, takipteki kredilerin etkisini dikkate alan model etkinlik skorlarının daha hızlı azaldığı dönemlerdir. Nitekim 2014 yılı takipteki kredi artışına bağlı olarak etkinlik skorları arasındaki farkın en fazla olduğu dönemdir.

Çalışmanın birinci kısmında kullanılan yaklaşımlar, takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisini istenmeyen çıktı modeli üzerinden içsel olarak dikkate almaktadır. Burada ise takipteki kredilerin dışsal bir değişken olarak etkinlik üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Tahmin sürecinde iki aşamalı bir yaklaşım izlenerek, birinci aşamada VZA ile etkinlik skorları elde edilmektedir. İkinci aşamada ise birinci aşamada tahmin edilen etkinlik skorları bağımlı değişken olarak modele dahil edilerek bağımsız değişken olarak ele alınan takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki etkisi analiz edilmektedir.

Tablo 5: Kesikli Regresyon Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Sapması Düzeltilmiş Etkinlik Skorları			
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayılar	Bootstrap Std Hata	t değeri
EQ/TA	-1.916***	0.564	-3.39
CR	-0.284	0.190	-1.49
INT	0.299***	0.096	3.09
NPL/TA	-0.002***	0.0007	-3.29
Sabit	0.765**	0.120	6.36
Sigma	0.141***	0.008	16.92
Gözlem Sayısı		167	
Banka Sayısı		21	
Wald Testi (ki-kare)		55.19	
Wald Testi (Olasılık)		0.00	

Not: EQ/TA=Özsermaye/Toplam Aktifler, CR=Toplam Krediler/Toplam Aktifler, INT= Toplam Krediler/Toplam Mevduatlar, NPL/TA = Takipteki Krediler/Toplam Aktifler.

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 5'te kesikli regresyon modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Takipteki kredilerin (NPL) katsayısının negatif ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre takipteki kredilerin bankanın yönetim etkinliği üzerinde negatif etkisinin olduğu söylenebilir. Elde edilen bu sonuç, Altunbas vd. (2000), Fan ve Shaffer (2004) ve Girardone vd. (2004) tarafından yapılan diğer çalışmalarla benzer yöndedir. Berger ve DeYoung (1997) göre, takipteki krediler ve bankanın etkinliği arasındaki negatif ilişki, bankaların takipteki kredilerin tahsilat sürecini yönetmek ve denetlemek gibi katma değeri olmayan faaliyetlerden kaynaklanan ekstra işlem maliyetlerine katlanmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle etkin bankaların kredi risklerini yönetmede daha avantajlı oldukları ve bunun sonucu olarak takipteki kredilerini azaltabildikleri söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada bankacılık sektöründe istenmeyen çıktı olarak görülen takipteki kredilerin bankaların etkinlik skorları üzerindeki etkisini analiz edilmektedir. İstenmeyen çıktı yerine kullanılan takipteki krediler, modelde aynı zamanda kredi riskini açıklayan değişkeni temsilen kullanılmaktadır. Böylece kredi riskinin bankaların etkinliği üzerindeki etkisi test edilmektedir. Analiz aşamasında her bir bankanın yüklendiği kredi riski, yönlü uzaklık fonksiyonları kullanılarak üretim fonksiyonunda tahmin edilmektedir. Böylece istenmeyen çıktının dahil edildiği, her bankaya ait risk-uyarlamalı etkinlik skorları tahmin edilmektedir. Duyarlılık analizi kısmında, takipteki kredilerin banka etkinlik skorları üzerindeki etkisi, kesikli bootstrap regresyon modeli ile analiz edilmektedir.

Tahmin edilen etkinlik skorları incelendiğinde, istenmeyen çıktıyı dikkate alınarak hesaplanan etkinlik skorlarının, istenmeyen çıktıyı dikkate almayan etkinlik skorlarından düşük olduğu görülmektedir. Buna göre takipteki kredilerin bankaların etkinlik skorları üzerinde negatif etkisinin olduğu söylenebilir. Etkinlik skorlarının dağılımı, ele alınan dönem boyunca bankaların takipteki kredi miktarlarındaki artış ve azalışa bağlı olarak değişmektedir. Bu sonuç etkinlik skorlarının zamana göre değişimini gösteren şekil 2'de görülmektedir.

Özellikle 2013 yılından sonra Türk bankacılık sektöründe görülen takipteki kredi miktarındaki hızlı yükseliş, takipteki kredilerin etkinlik üzerindeki negatif etkisini arttırmaktadır. Bunun anlamı kredi riski artışının bankaların etkisizliğini artırmasıdır. Ulaşılan bulgular, ekonomide kredi riskine yol açan unsurların veya ekonomik faktörlerin, bankaların etkisizliğini doğrudan artıracığı yönündedir. Buna göre, ekonomide kredi döngüsünün içerdiği risk unsurunun, yalnızca reel ekonomik kurumlar için değil, bankalar açısından da önemli etkisizlik kaynağı olduğu söylenebilir.

Ekonomik büyümede görülen yavaşlama sonrası dönemlerde, bankaların ilk olarak kredileri kısma ve kredileri geriye çağırma yoluna gitmelerinin arkasındaki yatan temel neden, söz konusu bulduğumuz risk unsurunun negatif etkisidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bankaların kredi dönüşlerini etkileyecek her türlü haber ve ekonomik etkiler bankaların etkisizliğine yol açarken, inansal piyasalarda piyasa mekanizmasının çalışmasını engelleyici olacaktır. Bununla birlikte finansal kurumlar için ifade edilen risk düzeyi, Türkiye'deki bankalar için ek bir maliyet unsurudur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, piyasaların temel göstergesi olan faiz oranlarının düşürülmesine yönelik olarak makro ekonomik değişkenlerin yanında mikro ekonomik değişkenlerin etkisinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'de kredi riskinin yönetimine odaklanılması ve buna yönelik bir yönetim anlayışının oluşturulmasının gerekliliğidir.

Türkiye'de son dönemde takipteki alacak hesaplarının varlık yönetim şirketlerine satılması, etkisizlik kaynağı olarak bu hesabının etkisinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bankaların belli bir büyüklüğe sahip olan takipteki alacak hesabının, bu büyüklükten çok düşük bir değere devredilmesi, bu konuda riskin ne kadar büyük olduğunun bir göstergesidir. Çalışmanın kapsamına girmeyen bu konunun araştırılarak literatürde yeni açılım yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aigner, D. C., Lovell, A. K. ve Schmidt, P. (1977). Formulation and Estimation of Stochastic Frontier Production Function Models. *Journal of Econometrics*, 6, 21-37.
- Alexander, W. R. J., Haug, A. A. ve Jaforullah, M. (2010). A Two-Stage Double-Bootstrap Data Envelopment Analysis of Efficiency Differences of New Zealand Secondary Schools. *Journal of Productivity Analysis*, 34(2), 99-110.
- Afonso, A. ve Aubyn, M. S. (2006). Cross-Country Efficiency of Secondary Education Provision: A Semi-Parametric Analysis with Non-Discretionary Inputs. *Economic Modelling*, 23(3), 476-491.
- Altunbas, Y., Liu, M. H., Molyneux, P. ve Seth, R. (2000). Efficiency and Risk in Japanese Banking. *Journal of Banking and Finance*, 24, 1605-1628.
- Amel, D., Barnes, C., Panetta, F. ve Salleo, C. (2004). Consolidation and Efficiency in the Financial Sector: A Review of the International Evidence. *Journal of Banking and Finance*, 28(10), 2493-2519.
- Aparicio, J., Borrás, F., Pastor, J. T., Vidal, F. (2015). Measuring and Decomposing Firm's Revenue and Cost Efficiency: The Russell Measures Revisited. *International Journal of Production Economics*, 165: 19-28.
- Assaf, A. G., Matousek, R. ve Tsionas, E. G. (2013). Turkish Bank Efficiency: Bayesian Estimation with Undesirable Outputs. *Journal of Banking and Finance*, 37, 506-517.
- Ataullah, A. ve Le, H. (2006). Economic Reforms and Bank Efficiency in Developing Countries: The Case of the Indian Banking Industry. *Applied Financial Economics*, 16, 653-663.
- Aysan, A. F. ve Ceyhan, S. P. (2008). Globalization of Turkey's Banking Sector: Determinants of Foreign Bank Penetration in Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 15, 1-31.
- Banker, R. D., Charnes, A. ve Cooper, W. W. (1984). Some Models for Estimating and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30 (9), 1078-1092.
- Barth, J. R., Lin, C., Ma, Y., Seade, J. ve Song, F. M. (2013). Do Bank Regulation, Supervision and Monitoring Enhance or Impede Bank Efficiency?. *Journal of Banking and Finance*, 37(8), 2879-2892.
- Barros, C. P. ve Assaf, A. (2009). Bootstrapped Efficiency Measures of Oil Blocks in Angola. *Energy Policy*, 37, 4098-4103.
- Barros, C. P., Managi, S. ve Matousek, R. (2012). The Technical Efficiency of the Japanese Banks: Non-Radial Directional Performance Measurement with Undesirable Output. *Omega*, 40 (1), 1-8.

- Batır, T. E., Volkman, D. A. ve Gungor, B. (2017). Determinants of Bank Efficiency in Turkey: Participation Banks versus Conventional Banks. *Borsa Istanbul Review*, 17, 86–96.
- Berger, A. N. ve DeYoung, R. (1997). Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Journal of Banking and Finance*, 21(6), 849-870.
- Berger, A. N. ve Humphrey, D. B. (1997). Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research. *European Journal of Operational Research*, 98(2): 175–212.
- Chang, C. C. (1999). The Nonparametric Risk Adjusted Efficiency Measurement: An Application to Taiwan's Major Rural Financial Intermediaries. *American Journal of Agricultural Economics*, 81(4), 902-913
- Chang, T. C. ve Chiu, Y. H. (2006). Affecting Factors on Risk-Adjusted Efficiency in Taiwan Banking Industry. *Contemporary Economic Policy*, 24(4), 634–648.
- Charnes, A., Cooper, W. W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2, 429–444.
- Chen, Y. ve Liang, L. (2011). Super-Efficiency DEA in the Presence of Infeasibility: One Model Approach. *European Journal of Operational Research*, 213, 359–360.
- Chiu, Y., Chen, C. ve Bai, X. (2011). Efficiency and Risk in Taiwan Banking: SBM Super-DEA Estimation, *Applied Economics*, 43, 587-602.
- Chortareas, G. E., Girardone, C. ve Ventouri, A. (2009). Efficiency and Productivity of Greek Banks in the EMU Era. *Applied Financial Economics*, 19(16), 1317–1328.
- Coelli, T. J., Rao, D. S. P., O'Donnell, C. J. ve Battese, G. E. (2005). An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. 2nd ed. New York, NY, Springer.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. ve Tone, K. (2007). Some Models and Measures for Evaluating Performances with DEA: Past Accomplishments and Future Prospects. *Journal of Productivity Analysis*, 28:151–63.
- Das, A. ve Ghosh, S. (2009). Financial Deregulation and Profit Efficiency: A Nonparametric Analysis of Indian Banks. *Journal of Economics and Business*, 61(6), 509-528.
- Demir, N., Mahmud, S. F. ve Babuscu, S. (2005). The Technical Inefficiency Effects of Turkish Banks After Financial Liberalization. *The Developing Economies*, 43 (3), 396-411.
- Denizer, C. A., Dinc, M. ve Tarimcilar, M. (2007). Financial Liberalization and Banking Efficiency: Evidence from Turkey. *Journal of Productivity Analysis*, 27 (3), 177–195.

- Diallo, B. (2018). Bank Efficiency and Industry Growth During Financial Crises. *Economic Modelling*, 68: 11–22.
- Dongili, P. ve Zago, A. (2005). Bad Loans and Efficiencies in Italian Bank. *Working Paper*, Dipartimento di Scienze Economiche, University of Verona, No:28.
- Drake, L., Hall, M. J. ve Simper, R. (2006). The Impact of Macroeconomic and Regulatory Factors on Bank Efficiency: A Non-Parametric Analysis of Hong Kong's Banking System. *Journal of Banking and Finance*, 30(5), 1443– 1466.
- El-Gamal, M. A. ve Inanoglu, H. (2005). Inefficiency and Heterogeneity in Turkish Banking: 1990–2000, *Journal of Applied Economics*, 20 (5), 641-664.
- Fan, L. ve Shaffer, S. (2004). Efficiency versus Risk in Large Domestic US Banks. *Managerial Finance*, 30 (9), 1-19.
- Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120, 229–253.
- Färe, R., Grosskopf, S. ve Lovell, C. A. K. (2005). The Measurement of Efficiency of Production. *Kluwer Academic Publishers*, Boston.
- Fernandez, C., Koop, G. ve Steel, M. (2002). Multiple-Output Production with Undesirable Outputs: An Application to Nitrogen Surplus in Agriculture. *Journal of the American Statistical Association*, 97, 432–442.
- Fethi, M. D. ve Pasiouras, F. (2010). Assessing Bank Efficiency and Performance with Operational Research and Artificial Intelligence Techniques: A Survey. *European Journal of Operational Research*, 204: 189-198.
- Fiordelisi, F., Marques-Ibanez, D. ve Molyneux, P. (2011). Efficiency and Risk in European Banking. *Journal of Banking and Finance*, 35(5), 1315-1326.
- Fujii, H., Managi, S. ve Matousek, R. (2014). Indian Bank Efficiency and Productivity Changes with Undesirable Outputs: A Disaggregated Approach. *Journal of Banking and Finance*, 38: 41–50.
- Fukuyama, H., Guerra, R. ve Weber, W. L. (1999). Efficiency and Ownership: Evidence from Japanese Credit Cooperatives. *Journal of Economics and Business*, 51(6), 473-487.
- Fukuyama, H. ve Weber, W. L. (2008). Japanese Banking Inefficiency and Shadow Pricing. *Mathematical Computer Modeling*, 48(11–12), 1854–1867.
- Fukuyama, H. ve Weber, W. L. (2010). A Slacks-Based Inefficiency Measure for a Two-Stage System with Bad Outputs. *Omega*, 38:398–409.

- Fukuyama, H. ve Matousek, R. (2011). Efficiency of Turkish Banking: Two-Stage Network System. Variable Returns To Scale Model. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21 (1), 75-91.
- Girardone, C., Molyneux, P. ve Gardener, E. P. M. (2004). Analysing the Determinants of Bank Efficiency: The Case of Italian Banks. *Applied Economics*, 36 (3), 215-227.
- Hjalmarsson, L., Kumbhakar, S. ve Hesmati, A. (1996). DEA, DFA and SFA: A Comparison. *Journal of Productivity Analysis*, 7, 303-327.
- Hughes, J. P. ve Mester, L. J. (1993). Accounting for the Demand for Financial Capital and Risk-Taking in Bank Cost Functions. *Working Paper*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, No. 93-17.
- Isik, I. ve Hassan, M. K. (2002a). Technical, Scale and Allocative Efficiencies of Turkish Banking Industry. *Journal of Banking and Finance*, 26, 719-766.
- Isik, I. ve Hassan, M. K. (2003b). Financial Deregulation and Total Factor Productivity Change: An Empirical Study of Turkish Commercial Banks. *Journal of Banking and Finance*, 27 (8), 1455- 1485.
- Isik, I. (2008). Productivity, Technology and Efficiency of De Novo Banks: A Counter Evidence from Turkey. *Journal of Multinational Financial Management*, 18, 427-442.
- Kök, R. ve Deliktaş, E. (2003). Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayını*, Yayın Karar No: 25-8/1, İzmir, 322s.
- Laeven, L. (1999). Risk and Efficiency in East Asian Banks, *Working Paper World Bank*, No. 2255.
- Lampe, H. W. ve Hilgers, D. (2015). Trajectories of Efficiency Measurement: A Bibliometric Analysis of DEA and SFA. *European Journal of Operational Research*, 240, 1-21.
- Maggi, B. ve Guida, M. (2011). Modelling Non-Performing Loans Probability in the Commercial Banking System: Efficiency and Effectiveness Related to Credit Risk in Italy. *Empirical Economics*, 41(2), 269-291.
- Matthews, K. (2013). Risk Management and Managerial Efficiency in Chinese Banks: A Network DEA Framework. *Omega*, 41 (2), 207-215.
- Mester, L. J. (1996). A Study of Bank Efficiency Taking into Account Risk-Preferences. *Journal of Banking and Finance*, 20, 1025-1045.
- Murillo-Zamorano, L. R. (2004). Economic Efficiency and Frontier Techniques. *Journal of Economic Surveys*, 18(1), 33-77.

- Olson, D. ve Zoubi, T. A. (2011). Efficiency and Bank Profitability in MENA Countries. *Emerging Markets Review*, 12(2), 94–110.
- Partovi, E. ve Matousek, R. (2019). Bank Efficiency and Non-Performing Loans: Evidence from Turkey. *Research in International Business and Finance*, 48(C), 287-309.
- Paradi, J. C. ve Zhu, H. (2013). A Survey on Bank Branch Efficiency and Performance Research with Data Envelopment Analysis. *Omega*, 41(1), 61-79.
- Park, K. H. ve Weber, W. L. (2006). A Note on Efficiency and Productivity Growth in the Korean Banking Industry, 1992–2002. *Journal of Banking and Finance*, 30 (8), 2371–2386.
- Pasiouras, F. (2008). International Evidence on the Impact of Regulations and Supervision on Banks' Technical Efficiency: An Application of Two-Stage Data Envelopment Analysis. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 30, 187–223.
- Pasiouras, F. (2008). Estimating the Technical and Scale Efficiency of Greek Commercial Banks: The Impact of Credit Risk, Off-Balance Sheet Activities, and International Operations. *Research in International Business and Finance*, 22, 301–318.
- Ray, S. C. (1991). Resource-Use Efficiency in Public Schools: A Study of Connecticut Data. *Management Science*, 37(12), 1620–1628.
- Rebai, S. (2018). Measuring the Efficiency of European Banks: A Directional Distance Function Approach. *International Journal of Advanced Research*, 6 (10), 940 – 951.
- Sathye, M. (2003). Efficiency of Banks in Developing Countries: The Case Study of India. *European Journal of Operational Research*, 148, 662–671.
- Sealey, C. ve Lindley, J. T. (1977). Inputs, Outputs and A Theory of Production and Cost at Depository Financial Institution. *Journal of Finance*, 32:1251–1266.
- Scheel, H. (2001). Undesirable Outputs in Efficiency Valuations. *European Journal of Operational Research*, 132, 400-410.
- Seiford, L. M. (1996). Data Envelopment Analysis: The Evolution of the State of the Art (1978-1995). *Journal of Productivity Analysis*, 7, 99-137.
- Shephard, R. W. (1970). Theory of Cost and Production. *Princeton University Press*.

- Simar, L. ve Wilson, P. W. (2007). Estimation and Inference in Two Stage, Semi-Parametric Models Of Productive Efficiency. *Journal of Econometrics*, 136, 31–64.
- Staikouras, C., Mamatzakis, E. ve Koutsomanoli-Filippaki, A. (2008). Cost Efficiency of the Banking Industry in the South Eastern European Region. *International Financial Markets, Institutions and Money*, 18(5), 483–497.
- Sufian, F. (2009). Determinants of Bank Efficiency During Unstable Macroeconomic Environment: Empirical Evidence from Malaysia. *Research in International Business and Finance*, 23(1), 54–77.
- Qayyum, A. ve Riaz, K. (2018). Incorporating Credit Quality in Bank Efficiency Measurements: A Directional Distance Function Approach. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(4), 1-19.
- Vu, H. ve Nahm, D. (2013). The Determinants of Profit Efficiency of Banks in Vietnam. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 18 (4), 615–631.
- Yildirim, C. (2002). Evolution of Banking Efficiency Within an Unstable Macroeconomic Environment: The Case of Turkish Commercial Banks. *Applied Economics*, 34 (18), 2289–2301.

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA İLE ÖRGÜTSEL İKLİM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ORTAÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ¹

Examining the Relationship between Organizational Conflict and Organizational Climate from the Perspective of Secondary Education Teachers

Gönderim Tarihi / Received: 30.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.682198>

Sinan GÜRCÜOĞLU*
Mesut UYAR**

ÖZ: Çatışma, insanların bireysel ya da örgütsel düzeyde yaşadıkları kaçınılmaz bir durumdur. Çatışmayı bütünüyle ortadan kaldırmak mümkün olmasa da, örgütsel düzeyde yaşanan çatışmaların olumsuz etkilerini azaltmak ya da bu etkileri örgüt amaçlarına yönelik olumluya çevirmek söz konusu olabilmektedir. Örgütsel iklim ise bireylerin örgütün yapısına ilişkin algılarını ifade etmektedir. Bu algı düzeyinin olumlu yönde yüksek olmasının hem birey hem de örgüt açısından faydaları bulunduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada; öğretmenlerin algılarına göre örgütsel çatışmanın örgütsel iklime etkisini belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkenini örgütsel iklim, bağımsız değişkenini ise örgütsel çatışma oluşturmaktadır. Araştırma, tarama modelinde desenlenen betimsel ve kesitsel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini, 2016/2017 eğitim ve öğretim yılı içinde Ankara'daki resmi ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, Etimesgut ilçesi resmi ortaöğretim okullarından Anadolu Liselerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin elde edilmesinde iki ölçek kullanılmıştır. İlki, Hoy ve Tarter (1997)'in geliştirdiği ve Yılmaz ve Altinkurt (2013)'ün Türkçeye uyarladığı, Örgütsel İklim Ölçeği'dir. Diğeri ise Rahim (1983) tarafından geliştirilen 'Örgütsel Çatışma Ölçeği II' dir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin % 47,28 oranında çatışma yaşamadığı, %52,72 oranında ise çatışma yaşadığı ortaya çıkmıştır. Çatışma yaşamayan veya daha az çatışma yaşayan öğretmenlerin örgüt iklim puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Çatışma, Örgütsel İklim, Çatışma Yönetimi.

¹ Verilerin toplanma tarihi itibarıyla etik kurul onayı gerekmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Adalet MYO, Hukuk Bölümü, sinan.gurcuoglu@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1000-4761>

** Kamu Yönetimi Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, mesutuyar19@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7355-2418>

ABSTRACT: Conflict is an inevitable situation that people experience on an individual or organizational level. Although it is not possible to eliminate the conflict entirely, it may be possible to reduce the negative effects of conflicts at the organizational level or to turn these effects into positive for organizational purposes. Organizational climate, on the other hand, expresses individuals' perceptions about the structure of the organization. It is accepted that the positive level of this perception is beneficial for both the individual and the organization. In this study; According to teachers' perceptions, it is aimed to determine the effect of organizational conflict on organizational climate. The dependent variable of the research is organizational climate, and its independent variable is organizational conflict. The research is a descriptive and cross-sectional research designed in the scanning model. The universe of the research consists of teachers working in public secondary schools in Ankara during the 2016/2017 academic year. The sample of the study consists of teachers working in Anatolian High Schools, one of the official secondary schools in Etimesgut district. Two scales were used to obtain the data of the research. The first is the Organizational Climate Scale developed by Hoy and Tarter (1997) and adapted to Turkish by Yılmaz and Altınkurt (2013). The other is the 'Organizational Conflict Scale II' developed by Rahim (1983). As a result of the research, it was revealed that the teachers had no conflict of 47.28%, and 52.72% had conflict. It has been observed that teachers who do not experience conflict or have fewer conflicts have higher organizational climate scores.

Keywords: Organizational Conflict, Organizational Climate, Conflict Management.

GİRİŞ

Çatışmanın tarihsel geçmişinin insanlık tarihi kadar eski olduğu ve yeryüzünde insanlar var oldukça varlığını sürdüreceği bir kavram olduğu söylenebilir. İnsanın etkileşime ve iletişime açık bir şekilde hayatını devam ettiren bir canlı oluşu, çatışmalar yaşamasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle insanların gerek iş ortamlarında gerekse sosyal yaşamlarında kaçınılmaz olarak yaşadıkları çatışmaları çözme ve doğru yönetme becerilerine sahip olmalarının, mutlu, huzurlu ve başarılı olabilmeleri için bir ön koşul olduğu söylenilebilir.

Örgütlerin temel unsuru, onu oluşturan bireylerdir ve bireylerin örgütün amaçlarını gerçekleştirmek üzere birbirleriyle iletişim kurmaları gerekmektedir. Bu süreçte bireyler örgüt içerisinde çeşitli nedenlerle çatışma yaşayabilirler. İnsan unsurunun olduğu her alanda çatışma yaşanabileceği ve sona erdirilemeyeceğinden, örgüt içinde de yaşanması doğal karşılanmaktadır. Örgütlerde bireylerin rol, beklenti, düşünce ve amaç bakımından farklılıklarının artması, çatışmaları da artırabilmektedir. Bu noktada örgüt yöneticilerinin örgütte artan çatışmaların örgüte zarar vermeyecek şekilde hatta çatışmaların etkilerini örgüt amaçlarına yönelik olumluya dönüştürmeyi sağlayacak bir yönetim tarzı ortaya koymaları gereklidir. Örgüt içinde bireylerin birbirleriyle çatışma yaşamalarının yanında, örgütle de çatışma yaşamaları söz konusu ola-

bilmektedir. Bu ise, yöneticilerin çatışma yaşayan bireyler hakkında olumsuz yargılar geliştirmemelerini ve çatışmaların örgüte sağlayacağı faydalara odaklanılmasını gerektiren bir durumdur. Çünkü çatışmaların örgütsel değişimi tetikleyen örgüte dinamizm katan bir özelliği bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı çatışmaların örgüte yarar sağlayabildiği ve doğru yönetilmesi durumunda örgüt amaçlarına hizmet edeceği düşünülmektedir (Açıkgöz, 2014: 13).

Örgüt iklimi her örgütte farklı yapıda olabileceği gibi, hayat seyri boyunca aynı örgütte de zaman zaman farklılaşabilmektedir. Örgüt iklimi, o örgütte çalışan bireylerin örgüte dair algılamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve örgüt bireylerinin davranışlarını etkilemektedir. Bireylerin, doğal olarak birbirinden farklı özelliklere sahip olmaları ve bu nedenle çatışmaların kaçınılmaz oluşu örgüt iklimini de olumlu yâda olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bakımdan yaşanan örgütsel çatışmaların iyi tanımlanmasının ve çatışmaların özelliğine uygun çözüm yolları belirlenmesinin olumlu örgüt iklimi oluşmasına yönelik etkileri olacağını söyleyebiliriz. Buna karşın çatışmaların çözülememesi ya da doğru bir şekilde yönetilememesi örgüt iklimini olumsuz yönde etkileyecek ve çalışanların davranışlarının da olumsuzlaşmasına yol açacaktır.

Örgüt ikliminin bozulması, örgüt çalışanlarının örgütsel bağlılığını, iş doyumunu, örgüt içi iletişimini, motivasyonu ve performansını olumsuz yönde etkileyebilecek ve örgütte verimliliğin düşmesi sonucunu doğurabilecektir. Örgütün amaçlarına ulaşmasını engelleyecek olan böyle bir durumun yaşanması, örgütün yok olmasına dek ciddi sonuçları da beraberinde getirecektir. Bu nedenle bireylerin, örgüt içinde yaşanan çatışmaların örgüt iklimine olacak olumsuz etkilerini bilmeleri ve örgütün amaçları doğrultusunda kontrol edebilmeleri önemlidir (Halis ve Uğurlu, 2008: 102).

Okullar, çatışmanın fazla yaşandığı örgütlerdir. Özellikle ortaöğretim okullarında çok farklı alanlarda eğitim almış farklı branşlarda öğretmenler bir arada görev yapmaktadırlar. Çatışma yaşanmasına uygun bir zeminin bulunduğu bu örgütlerde yöneticilerin yöneticilik becerileri ve çatışma çözme stilleri daha da önem kazanmaktadır. Karip (2003)' e göre de yöneticilerin, örgütte yaşanan çatışmaların kaynağını iyi analiz etmeleri ve çatışmaların nedenlerini doğru tespit etmeleri, çatışma yönetiminde başarılı olabilmeleri bakımından önemlidir. Eğitim örgütü olan okullarda öğretmenlerin de okula dönük olumlu izlenimlere sahip olması, okulun örgütsel ikliminin de olumlu olabilmesi bakımından önemlidir. Bu konuda yine yöneticilerin çatışma yönetimi stratejilerini iyi bilmeleri ve adil bir yönetim sergilemelerinin etkili olabileceği söylenebilir.

Okuldaki örgütsel iklimin bozulması, öğretmenlerin görevlerine ilişkin olumsuz tutum ve davranış geliştirmelerine ve dolaylı olarak eğitim sisteminde olumsuz etkilere neden olabilecektir. Bu bakımdan ülkenin eğitim sistemi

içinde temel unsur olarak kabul edilen öğretmenlerin olumlu bir örgüt ikliminde görev yapmalarının önemli olduğu söylenebilir. Bu araştırmanın amacı “ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenlerin görüşlerine göre örgütsel çatışmanın örgütsel iklime etkisini belirlemektir”. Araştırmanın problem cümlesi ise; “ortaöğretim kurumlarında, öğretmenlere göre örgütsel çatışmanın örgütsel iklime etkisi nedir?” biçiminde belirlenmiştir. Araştırmada öncelikle çatışma ve örgüt iklimine ilişkin kavramsal çerçeve çizilmeye ve aralarındaki etkileşim süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada veriler iki ölçek aracılığıyla elde edilmiştir. Bu ölçeklerin ilki, Hoy ve Tarter (1997)’in geliştirdiği ve Yılmaz ve Altinkurt (2013)’un Türkçeye uyarladığı, “Örgütsel İklim Ölçeği”dir. Diğeri ise Rahim (1983) tarafından geliştirilen “Örgütsel Çatışma Ölçeği II”dir. Söz konusu ölçekler “Ankara İli Etimesgut İlçesi resmi ortaokullarında görev yapan öğretmenler” üzerinde uygulanmıştır. Araştırmaya dair bulguların ışığında okullardaki mevcut durumdan hareketle öğretmenlerin olumlu iklim algısı geliştirebilmelerine yönelik olarak neler yapılması gerektiği ve çatışmaların nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

ÖRGÜT İKLİMİ

Örgüt, önceden belirlenmiş hedefleri gerçekleştirmek amacıyla yönelik olarak birden fazla bireyin mevcut ya da yaşanması olası her çeşit problemi farklı boyutlardan ele alan ve çözümünü doğrultusunda birlikte hareket eden bir topluluktur (Polat ve Arslan, 2004: 204). Barnard (1994) örgütü açık bir sistem şeklinde nitelendirmiş ve iki ya da daha çok bireyin bilinçli bir şekilde koordine edilmiş etkinliklerinin ya da güçlerinin bir sistemi” olarak tanımlamıştır. Ayrıca örgütün çıkış noktasının, ortak bir amaca ulaşmak üzere bu amaca yönelik faaliyetlere katkı sunmaya gönüllü, birbirleriyle iletişim sağlayabilen bireylerin varlığına bağlı olduğunu belirtmiştir. Örgütler, çevrelerinde yaşanan ve kendilerini etkileyen “ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimlere” uyum sağlayabilen, hizmete sunulabilecek ölçüde mevcut kaynakları kullanılabilir hale getiren herkese “açık bir sistemler” bütünüdür (Aydoğan, 2004: 1).

En geniş anlamıyla örgüt; kişilerin çabalarının önceden belirlenmiş amaçlara yönelik olarak eşgüdümlendiği bir yönetim işlevidir. Sistem yaklaşımı içinde ele alındığında ise örgüt, “amaç, insan, teknoloji” boyutlarının etkileştiği bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. Her örgütün kişiliğini belirleyen kendine özgü bir kültürü vardır ve bu aynı zamanda örgütte yapılacak işleri, var olan mevkileri, çalışanları ve çalışanların kendi aralarındaki yetki ve iletişim ilişkilerini gösteren bir yapıdır (Güçlü, 2003: 147).

Bursalıoğlu (2002: 25), örgütün bir yapı olduğunu, üyeleri arasında var olan ilişkilerin bir örgüsü ve üyelerince yapılmış bir işbirliği olduğunu ifade etmek-

tedir. Schein (1995: 11) ise örgütü; *“iş ve işlev bölümlendirmesinin yapıldığı, bir otorite ve sorumluluk hiyerarşisi içinde, ortak ve açık bir maksat ya da amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir grup insanın faaliyetlerinin ussal eşgüdümü.”* olarak tanımlamıştır. Örgüt; tekil halde ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin, toplu halde oluşturdukları, belirli bir ortak amacı bulunan, bu amaca ulaşmaya yönelik olarak *“maddi, manevi yetenek, güç, bilgi, beceri”* ve benzeri tüm kaynaklarını belirli bir düzen dâhilinde paylaştıkları (eşgüdümledikleri) canlı ve açık bir sosyal birim şeklinde tanımlanabilmektedir (Karcioğlu, 2001: 267).

İnsanların tutum ve davranışlarını önceden kestirebilmemize yardım eden ve insanın psikolojik yönünü oluşturan kalıcı sabit niteliklerine benzer şekilde, örgütlerin de *“katı, dost, sıcak, yenilikçi ya da tutucu”* gibi kavramlarla açıklanabilen insana benzer özellikleri bulunmaktadır (Robbins, 1994: 299). Örgüt iklimi; örgüt içinde birey ya da grupların kendi aralarındaki ilişkileri sonucunda oluşan ve örgüt üyelerinin beklentilerinin karşılanmasıyla örgütün amaçlarının gerçekleşmesi oranına yönelik olarak düzeyi belirlenen *“örgütün psikolojik ortamıdır”* (Bursalıoğlu, 2002: 25). Litwin ve Stringer (1968: 1)'e göre örgütsel iklim; belirli bir iş çevresi ile bu iş çevresinde var olan kişilerin dolaylı ya da doğrudan isteklendirilmesine ve davranışlarına etki ettiği kabul edilen *“ölçülebilir özellikler kümesidir”*. Tagiuri ve Litwin (1968: 27) ise örgütün iklimini, *“bir örgütün iç çevresinin katlanılır niteliği”* olarak tanımlamaktadır.

Örgüt iklimi, örgütte yer alan bireylerin morallerini ve motivasyonlarını önemli ölçüde etkileyen bir unsurdur. Örgüte anlam ve kişilik kazandıran örgüt iklimi, örgüt içinde bütün bireyleri etkileyen, kişiye göre yorumları farklılaşan ve farklı anlamlar yüklenen, böylece farklı görüşler ortaya çıkmasını sağlayan ve süreklilik ifade eden önemli bir çark olarak görülebilmektedir (Bucak, 2002: 2). Örgütün içinde yaşadığı atmosfer olarak da nitelendirilebilen örgüt iklimi, örgüt çalışanlarının iklimine dair algılarını etkileyen pek çok uygulama ve prosedürden oluşan çok boyutlu bir yapıdır. Genel hatlarıyla örgüt ikliminin özelliklerini aşağıdaki gibi saymak mümkündür (Batlis, 1980: 233);

- *“Örgüt üyelerinin ve örgüt üst yönetiminin politika ve davranışları oluşturmaktadır,*
- *Örgüt üyelerinin ortak algıları oluşturur ve iş ortamına ilişkin koşulların nasıl algılandığını ifade eder,*
- *İş ortamının yorumlanmasına temel oluşturur ve örgüt üyelerinin davranış ve tutumlarını etkiler,*
- *Faaliyetleri yönlendiren baskı kaynağı olma niteliğine sahiptir.*
- *Örgüt iklimi algıları örgüt çevresinde yaşanan olayları ve durumları değerlendiren olmaktan çok tanımlayıcıdır.”*

Her bireyin algı düzeyi ve örgüt içindeki koşulları algılayış biçimi farklı olmasından hareketle, örgüt iklimi için kişilerin algılarına dayalı ve kişiden kişiye değişiklik gösterebilen ve algısal bir niteliği bulunan öznel bir kavram olduğu söylenmektedir. Örgüt ikliminin boyutlarına ilişkin alanyazında farklı görüşler vardır. Wallace, Hunt ve Richards (1996: 552)' a göre örgüt ikliminin temel olarak 6 boyutu bulunmaktadır. Bunlar;

- “Örgüt yönetiminin desteği,
- Örgüt içindeki çalışma gruplarının kendi aralarındaki işbirliği,
- Örgütte yaşanan çatışma ve belirsizlik durumları,
- Çalışanların mesleki dayanışma ve birlik duyguları,
- Yapılan işin önemliliği ve farklı olması,
- Çalışanlardaki güven duygusu.”

Abbey ve Dickson (1983: 362–368)' a göre örgüt iklimi, özellikle örgüt üst yönetiminin örgüt amaçlarına yönelik olarak belirlediği politika ve davranışları sonucunda ortaya çıkan, örgütün kendi iç çevresinin niteliğidir. Örgüt iklimi boyutlarını ise “otonomi, işbirliği, destek, yapı, ödül sistemi, performans ödül bağımlılığı, başarı motivasyonu, statü kutuplaşması, esneklik ve karar merkeziliği” olarak sıralamaktadırlar ve bu boyutların örgütte yeniliği artırdığını vurgulamaktadırlar.

Campbell, Dunnette, Lawler, & Weick (1970: 402)' a göre ise örgüt ikliminin dört boyutu; “bireysel özerklik, ödüllendirmeye yönelik olma, saygınlık, içtenlik ve destek, konumun yapısal düzeyi” şeklindedir. Örgüt ikliminin örgüt üyeleri üzerindeki etkilerini inceleyen Litwin ve Stringer (1968: 45-46)'a göre örgüt ikliminin boyutları diğerlerini de kapsamına alacak düzeyde sekiz madde halinde şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Sorumluluk,
- Örgütsel yapı,
- Dayanışma ve arkadaşlık,
- Örgütü benimseme,
- Örgüt içi çatışma kuramı,
- Ödüller ve cezalar,
- Tehlike ve tehlikeyi göze alma,
- Etkinlik ölçümleri”

Örgüt iklimine yönelik çalışmalarda, farklı tanımlamaların ve farklı sayıda örgüt iklimi boyutlarının ifade edildiği görülmektedir. Örgüt iklimine dair ya-

pılan tanımlamalardan, örgüt üyelerinin üyesi oldukları örgüte yönelik kişisel algılarının örgüt iklimini ifade eden temel faktör olduğu söylenebilir. Örgüt iklimi soyut bir kavramdır ve örgüttekilerin bu iklimi nasıl algıladıkları ile birebir ilişkilidir. Halpin ve Croft, (1963: 1)'a göre, örgüt iklimi, bireyin kişiliğini birebir yansıtmakta ve örgütün kişiliği bireyin kişiliği ile örtüşmektedir. Örgütün sahip olduğu farklı özelliklerin ve örgüte özgü uygulamaların örgüt üyelerinin algılamalarına göre değiştiği, örgüt ikliminin de bu doğrultuda belirlendiği söylenebilir. Ayrıca bireylerin örgüt iklimi algıları, onların davranışlarını da etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bu fonksiyonu nedeniyle örgüt iklimi, çok farklı düşünce yapısına sahip kişilerin bir araya geldiği örgütler olan okullar açısından çok önemli olmaktadır (Gündoğan ve Koçak, 2017: 3).

Okul iklimini, öğretmenler, yöneticiler, öğrenciler ile okulun diğer çalışanları arasındaki örgüt içi ilişkilerin algılanış şekli ortaya koymaktadır. Bu ise ayrıca okulun sunduğu eğitimin yeterlilik düzeyinin ne yönde algılandığını da ifade etmektedir (Kaplan ve Geoffroy, 1990). Okul iklimini yönetici ve öğretmen davranışları bakımından ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Freiberg (2005)'e göre okul ikliminin yapısını, "örgütsel, çevresel, sosyal-duygusal, yapısal ve dilsel" öğeler oluşturmaktadır. Cohen vd., (2009) ise, "güvenlik, eğitim-öğretim, okulda bireyler arası ilişkiler ve fiziksel çevre" olmak üzere okul iklimini temel olarak dört boyutta incelemişlerdir.

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA

Yaşamın olduğu her alanda etkileşim ve dolayısıyla çatışma kaçınılmazdır. Çatışma, yalnızca insana özgü olmayıp diğer canlıların da yaşamlarında zaman zaman maruz kaldıkları bir durumdur. Özellikle hayatta kalma güdüsü diğer canlıların sık sık çatışma yaşamlarında başlıca etkidir. Örgütsel düzeyde incelemeye konu olması nedeniyle çatışmanın insan açısından tanımlarına bakmak yerinde olacaktır. Buna göre genel anlamda çatışma; fizyolojik ve sosyo-psikolojik ihtiyaçların karşılanmasını engelleyen durumların oluşturduğu "gerginlik" şeklinde tanımlanabilir (Eren, 1989: 449). İnsan hayatında bireysel düzeyde sürekli var olan çatışma için, insanın temel unsur olduğu örgütlerde de yaşanan kaçınılmaz bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan her örgütün kendine özgü yapısal özelliklerinden söz edilebilse de, çatışma tüm örgütlerde ortak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimşek (2002: 288) 'e göre çatışma, örgütte birden fazla kişi veya grup arasında sınırlı olan kaynakların bölüşümü ya da örgüt içi görevlerin dağılımından kaynaklanan "statü, amaç ve değer" gibi hususlara ilişkin algı farklılıklarına bağlı uyumsuzluk ya da anlaşmazlık olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin davranış ve duygularına odaklanan Erdoğan (1999: 146) ise çatışmayı; kişinin yer aldığı sosyal ortam ve zaman diliminde istemediği durum ya da durumlarla karşılaşması

ve istemediği bir sonucun dayatılması üzerine sergilediği davranış ve kişide böyle bir durumda meydana gelen duygusal yapı şeklinde tanımlanmaktadır.

Çatışma; sosyolojiden psikolojiye, yönetim biliminden antropolojiye, hukuktan ekonomiye dek çok farklı bilim dallarının çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle birçok açıdan ele alınabilmekte ve farklı tanımları yapılabilmektedir. Çatışmanın; şiddet, barbarlık, akıl dışılık, medeni olmama gibi insani olmayan olumsuz durumları ifade edebilmesinin yanında; rasyonel düşünmeye, gelişmeye, değişime, yenilenmeye, zemin hazırlayan olumlu bir yönü de bulunmaktadır (Aydın, 2000: 292). Örgütsel açıdan çatışmanın olumlu yönlerinden söz edebilmek için çatışma sürecinin iyi yönetilmiş olması gerekmektedir. Örgütte çatışma sürecinin iyi yönetilmesiyle, meydana gelebilecek zararların bertaraf edilmesinin yanında, örgütün amaçları doğrultusunda ilerlemesi, gelişmesi, olumlu değişim ve dönüşümlerin sağlanması için gerek duyulan yenilikçi ve yaratıcı düşüncelerin doğmasına da imkân verilmiş olacaktır. Çatışmanın örgütler için neyi ifade ettiği tarihsel süreç içerisinde değişikliğe uğramıştır. Çatışmanın örgütler açısından ele alınışında, tarih sırasına göre “önlenebilir bir durum, örgütün kaçınılmaz bir gerçeği ve örgüt için olumlu sonuçlar yaratabilen bir durum” olarak değişikliğe uğradığı görülmektedir (Kreitner ve Kinicki, 2004: 485).

ÇATIŞMA YÖNETİMİ

Çatışma yönetimi kavramı, çatışmanın sonlandırılması, çatışmanın çözümü, çatışmanın ortadan kaldırılması gibi kavramlarla zaman zaman karıştırılabilmektedir. Oysaki çatışma yönetimi kavramı bunları da içine alacak şekilde daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Diğer kavramlar çatışmanın uzlaştırılarak çözüme kavuşturulmasını ifade ederken; çatışma yönetimi kavramı, meydana gelen çatışmaları uzlaştırarak çözüme kavuşturmanın yanında, yıkıcı çatışmaların doğru bir biçimde yönlendirilerek yapıcı sonuçlar elde edilmesi anlamını da içermektedir (Maund, 1999: 343).

Çatışmayı çözmeye amaç, çatışmanın taraflarının anlaşma ya da uzlaşma yoluyla çatışmayı sona erdirmesi iken, çatışma yönetiminde “olumlu, barışçıl ve uzlaşmacı” bir şekilde çatışmayı sonlandırmak istenebileceği gibi, çatışmanın taraflarından birinin diğerine üstünlük sağlama amacı da söz konusu olabilir (Karip, 2003: 43). Çatışmanın, örgütün amaçlarına yönelik olarak çözümü oldukça önemlidir. Örgütlerde çatışma kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir. Bu nedenle örgütler için esas sorun çatışmanın varlığı değil, çatışmanın doğru ve etkili yönetilerek örgütün amaçlarına olumlu yönde katkı sağlayacak bir araca nasıl dönüştürülebileceğidir. Çatışmanın örgüte olan olumsuz etkilerini en aza indirerek olumlu etkilerinden üst seviyede yararlanabilmenin yolu ise çatışmanın etkili bir şekilde yönetilmesinden geçmektedir (Gürer vd., 2014: 444).

Çatışma yönetiminde çatışmayı geçici olarak ya da tamamen yok edebilecek kesin çözümler sağladığı iddia edilen çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Hangi yöntemin daha etkili ve uygun olduğunun tespiti ise doğru analiz yapmayı gerektiren önemli bir husustur (Türkel, 2000). “Çatışma Yönetim Biçimleri Ölçeği”, “Çatışma Yönetim Modeli”, “Çatışma Yönetimi Stilleri Modeli” gibi çatışma yönetimi üzerine özünde birbirine benzeyen çok sayıda kuram bulunmakta, bunlar arasında ise “Çatışma Yönetimi Stilleri Modeli” diğerlerine göre biraz daha ağır basmaktadır.

Çatışma yönetim stillerinin temel iki boyutunu “başkalarına ilgi” ve “kendine ilgi” biçiminde ifade eden Rahim ve Bonoma (1979), bu iki boyutun bütünleşmesi ile “tümleştirme, ödün verme, hükmetme, kaçınma ve uzlaşma” yönetim stili-nin oluştuğunu ifade etmektedirler. Bu stiller ise şu şekilde açıklanabilmektedir;

- *Tümleştirme*: Kişinin kendisine ve başkalarına olan ilgi düzeyinin yüksek oluşunu ifade eder. Kazan-kazan temeline dayalı olan bu stil, çatışmanın tarafları arasında işbirliğini, açıklığı, karşılıklı bilgi değişimini ön görmekte ve iki tarafın da kabul edebileceği bir çözümün sağlanmasına yönelik olarak farklılıkların birlikte ele alınmasını gerektirmektedir (Karip, 2003: 44).
- *Ödün verme*: İlgi düzeyi bakımından kişinin kendisine düşük, başkalarına yüksek ilgisini ifade eder. Kaybet-kazan olarak da isimlendirilen bu çatışma stilinde; kişiler arası farklılıkların önemini azaltmak ve diğer tarafın çıkarlarını karşılamak üzere ortak yönleri vurgulamak söz konusudur (Koçel, 2005).
- *Hükmetme*: İlgi düzeyi bakımından kişinin kendisine yüksek, başkalarına düşük ilgisini ifade eder. Kazan-kaybet yönelimini ifade eden bu stilde kişinin karşı tarafı baskılayıcı ya da karşı tarafın durumunu zorlayıcı davranışlar söz konusudur (Genç, 2004).
- *Kaçınma*: Kişinin kendisine ve başkalarına olan ilgisinin düşük seviyede olduğunu ifade eder. Bu stilin karakteristik davranışları; geri çekilme, sorumluluk almama/ sorumluluktan kaçma, sorunu görmezlikten gelme, sorunu işitmeme, sorunu konuşmaktan kaçınma şeklinde sayılabilmektedir (Şimşek, 2002).
- *Uzlaşma*: Kişinin kendisine ve diğerlerine olan ilgisinin orta seviyede olduğunu ifade eder. Bu stilde; her iki tarafın da ödün vermesi ve özverili davranmaları söz konusudur. Karşılıklı olarak kabul edilebilir bir karara varmak üzere, iki tarafın da bir şeylerden vazgeçerek orta bir yol arayışı hâkimdir (Karip, 2003).

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA VE ÖRGÜTSEL İKLİMİN ETKİLEŞİM SÜRECİ

Çatışma, geleneksel anlayışta istenmeyen bir durum olarak görülmektedir. Ayrıca, gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde zararlı etkileri nedeniyle yaşanmamasına çaba gösterilmesi ve yaşanması durumunda ise mutlaka ortadan kaldırılması gerekli olan bir durum şeklinde de ifade edilmektedir. Çağdaş yaklaşımda ise çatışma, her ne kadar arzu edilen bir durum gibi görünmese de, bütünüyle ortadan kaldırılması mümkün olmayan yaşanılması kaçınılmaz bir durum olarak algılanmaktadır. Çatışmaların iyi yönetilmesi durumunda örgüte yararlarının olacağı ve bu nedenle kaçınılmaz olan bu durumun örgütün amaçları doğrultusunda avantaja dönüştürülebileceği de belirtilmektedir. Örgütsel iklim ile örgütsel çatışma arasındaki ilişki açısından ele alındığında örgütsel iklimin, örgütte yeni çatışmalara yol açıcı ve var olan çatışmaların da çözümünü güçleştirici bir yapıda olmasının çatışmaların yönetimini olumsuz etkileyen bir unsur olduğu söylenilebilir. Bu nedenle örgütler için olumlu örgüt ikliminin, çatışmaların örgüt amaçlarına yönelik olarak doğru yönetilmesinde etkisi bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Örgütlerde ortak amaçları gerçekleştirmek üzere çok farklı nitelikte bireyler bir araya gelebilmekte, eğitim örgütlerinde ise bu durum daha belirgin yaşanmaktadır. Farklı niteliklere ve farklı rollere sahip bireylerin aynı amaca yönelik olarak aynı örgütte bir araya gelmeleri çatışmaları artıran bir unsur olarak kabul edilmektedir. Örgüt içinde bu farklılıkların artması ise örgütteki bireyler arasında görüş ve düşünce ayrılıklarını tetikleyebilir. Örgütlerde kişisel anlaşmazlıklardan çıkan çatışmalar en sık görülen bireyler arası çatışma türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Eren, 1989: 459). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından Anadolu Liseleri için tüm sınıf düzeylerinde belirlenen ve Çizelge 3.1'de ayrıntıları verilen 2018-2019 eğitim-öğretim yılı haftalık ders çizelgesi buna kanıt olarak gösterilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı ortaöğretim kurumlarında verilen dersler incelendiğinde, çok farklı uzmanlık alanlarına sahip dersleri veren öğretmenlerin aynı amaçla bir araya geldikleri görülmektedir. Bu durumun örgütsel çatışmanın artmasına uygun bir zemin oluşturması nedeniyle eğitim örgütlerinde diğer örgütlere nazaran daha fazla çatışma yaşanması söz konusu olabilir.

Çizelge 1: Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesi

ANADOLU LİSESİ					
HAFTALIK DERS ÇİZELGESİ					
DERSLER		9.	10.	11.	12.
		SINIF	SINIF	SINIF	SINIF
ORTAK DERSLER	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	5	5	5	5
	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ	2	2	2	2
	TARİH	2	2	2	-
	T.C. İNKILÂP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK	-	-	-	2
	COĞRAFYA	2	2	-	-
	MATEMATİK	6	6	-	-
	FİZİK	2	2	-	-
	KİMYA	2	2	-	-
	BIYOLOJİ	2	2	-	-
	FELSEFE	-	2	2	-
	BİRİNCİ YABANCI DİL	4	4	4	4
	İKİNCİ YABANCI DİL	2	2	2	2
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	2	2	2	2
	GÖRSEL SANATLAR/MÜZİK	2	2	2	2
	SAGLIK BİLGİSİ VE TRAFİK KÜLTÜRÜ	1	-	-	-
	ORTAK DERS SAATİ TOPLAMI		34	35	21

Kaynak: (TTK, 2018)

Eğitim örgütlerinde ortak bir amaç için bir araya gelen öğretmenlerin farklı yeterliliklere ve farklı düşüncelere sahip olabileceği düşünüldüğünde, eğitim örgütlerinde çatışmaların kaçınılmaz olduğunu, hatta diğer örgütlere kıyasla daha fazla yaşanabileceği söylenebilir. Eğitim örgütlerinde yaşanan çatışmaların doğru yönetilmesi, eğitimin kalitesine ve eğitim sisteminin çıktısı olarak görülebilen öğrencilerin iyi yetişmesine önemli oranda olumlu katkılar sağlayabilir. Bu açıdan çalışma önemli görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma nicel bir araştırma olup, tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmanın amacı “örgütsel çatışmanın örgütsel iklime etkisini ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmen görüşlerine göre belirlemektir”. Bu temel amaçta ulaşmaya yönelik olarak belirlenen araştırmanın alt soruları ise şunlardır;

1. “Öğretmen görüşlerine göre okullardaki çatışmanın düzeyi nedir?
2. Öğretmen görüşlerine göre okullardaki örgütsel iklimin düzeyi nedir?
3. Öğretmen görüşlerine göre örgütsel çatışmanın örgütsel iklim üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
4. Öğretmen görüşlerine göre okullardaki örgütsel çatışmanın örgütsel iklim üzerindeki etkisinde ölçek alt boyutları arasında farklılık var mıdır?”

Evren ve Örneklem

Ankara ilinde bulunan resmi ortaöğretim (Anadolu liseleri) kurumlarında görevli öğretmenler” araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu sayı 6419’dur. Örneklemi oluşturan “Ankara İli Merkez İlçelerinden Etimesgut İlçesi resmi

ortaöğretim kurumlarında (Anadolu liseleri) görevli öğretmenler” in sayısı ise 576’dır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile veriler, 367 öğretmenden iki farklı ölçek uygulanarak elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki ayrı ölçek kullanılmıştır. İlki, Hoy ve Tarter (1997) tarafından geliştirilerek Yılmaz ve Altinkurt (2013) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Örgütsel İklim Ölçeği” dir. Türkçe’ye uyarlamak için yapılan çalışmada ölçekteki maddelerin faktör yük değerlerinin 0.46 ile 0.82 arasında; madde-toplam korelasyonlarının ise 0.35 ile 0.77 arasında; güvenirlik katsayılarının ise 0.70 ile 0.89 arasında değiştiği ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara dayalı olarak Türkçe’ye uyarlanan “Örgütsel İklim Ölçeği’nin” resmi ilkokul ve ortaokullarda örgüt iklimini belirlemeye yeterli “geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı” olduğu kabul edilmiştir. 42 maddeden oluşan Örgütsel İklim Ölçeği (ÖİÖ), okul iklimine dair öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için kullanılmıştır. Likert tipi dördümlü derecelendirme biçiminde oluşturulan bu ölçekte katılımcıların ifadelerle katılma düzeylerine ilişkin, “nadiren olur, bazen olur, genellikle olur ve çok sık olur” cevapları yer almıştır. Örgütsel İklim Ölçeğinin geçerlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan pilot çalışmanın sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Örgütsel İklim Ölçeğine İlişkin Cronbach’s Alpha Değerleri

	Reliability Statistics	
	Cronbach’s Alpha	N of Items
Destekleyici Müdür Davranışı Faktörü	0,953	9
Emredici Müdür Davranışı Faktörü	0,829	7
Kısıtlayıcı Müdür Davranışı Faktörü	0,607	5
Samimi Öğretmen Davranışı Faktörü	0,896	7
İşbirlikçi Öğretmen Davranışı Faktörü	0,754	7
Umursamaz Öğretmen Davranışı Faktörü	0,686	4
Örgütsel İklim Toplam	0,877	39

“Çalışmada Cronbach’s alfa (α) güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenirliği için genel olarak yeterli görülmektedir.”

Diğer ölçek ise; “Rahim (1981)” tarafından geliştirilen, öğretmenlerin örgütsel çatışmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla kullanılan ve 28 maddeden oluşan “Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği (ROCI-II)” dir. Ölçek, araştırmaya katılan öğretmenlerin beş çatışma yönetim stilinden hangisini ne ölçüde tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. 5’li likert tipi biçiminde geliştirilmiş olan ölçekte, “çok az (1), az (2), ara sıra (3), çoğunlukla (4), her zaman (5)” cevapları yer almaktadır. “ROCI-II Ölçeğinin geçerlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan pilot çalışmanın sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: ROCI-II Ölçeğine İlişkin Cronbach's Alpha Değeri

	Reliability Statistics	
	Cronbach's Alpha	N of Items
ROCI-II	0,830	28

Verilerin analizi

Çalışmada ulaşılan veriler, betimsel istatistik yöntemiyle çözümlenmiştir. Değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken birim sayıları nedeniyle "Shapiro Wilk's" den faydalanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup; " $p < 0,05$ " olması halinde değişkenlerin normal dağılımdan gelmediği, " $p > 0,05$ " olması durumunda ise değişkenlerin normal dağılımdan geldikleri belirtilmiştir. Gruplar arası farklılıkların incelenmesinde ise; değişkenlerin normal dağılımdan gelmemesi nedeniyle grup sayısı iki olan karşılaştırmalarda "Mann Whitney U" testi, grup sayısı üç ve daha fazla olan karşılaştırmalarda ise "Kruskal Wallis-H" Testlerinden faydalanılmıştır. "Kruskal Wallis-H" Testinde anlamlı farklılıkların bulunması halinde "Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testi" aracılığıyla aralarında farklılık olan gruplar belirlenmiştir. Normal dağılımdan gelmeyen değişkenler arası ilişkilerin incelenmesinde "Spearman's Korelasyon Katsayısı" ndan faydalanılmıştır. Korelasyon katsayısı (r değeri) ise, aralarında anlamlı ilişki olan değişkenlerin ilişki yönünü ve şiddetini ifade etmekte kullanılmıştır.

Örgütsel iklim ölçek puanlarına ilişkin verilerin değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında temel alınan ölçütler şunlardır (Yılmaz ve Altınkurt, 2013):

> 600 ise "çok yüksek",

551-600 arasında "yüksek"

525-550 arasında "ortalamanın üzeri"

511- 524 arasında "ortalamanın biraz üzeri"

490- 510 arasında "ortalama"

476- 489 arasında "ortalamanın biraz altı"

450- 475 arasında "ortalamanın altı"

400-449 arasında "düşük"

< 400 "çok düşük"

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan öğretmenlerin; “cinsiyet, yaş, mesleki kıdem ve öğrenim durumlarına” ait bilgiler aşağıda Tablo 3.’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Demografik Verilerin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	
“Cinsiyet”	“Kadın”	214	58,15
	“Erkek”	154	41,85
	“Toplam”	368	100
“Yaş”	“21-30 yaş”	24	6,52
	“31-39 yaş”	67	18,21
	“40-49 yaş”	191	51,9
	“50 yaş ve üstü”	86	23,37
	“Toplam”	368	100
“Mesleki Kıdem”	“1-5 yıl”	31	8,42
	“6-10 yıl”	17	4,62
	“11-15 yıl”	29	7,88
	“16-20 yıl”	90	24,46
	“21-25 yıl”	122	33,15
	“26 yıl ve üzeri”	79	21,47
“Toplam”	368	100	
“Öğrenim Durumu”	“Lisans”	303	82,34
	“Lisansüstü”	65	17,66
	“Toplam”	368	100

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin “%58,15’inin kadın ve %41,85’inin erkeklerden” oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya “%51,9 oranında en çok 40-49 yaş arasındaki öğretmenler katılım” sağlamışlardır. Mesleki kıdem bakımından öğretmenlerin çoğunluğunun (%33,15 oranında) “21-25 yıl arasında olduğu ve eğitim durumu bakımından da lisans mezunlarının %82,34 oranıyla çoğunlukta olduğu ve lisansüstü mezunlarının oranının %17,66 olduğu” görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel çatışma algılamalarına yönelik bilgiler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Örgütsel Çatışma Ölçek Puanlarının Ortalamaya Göre Değerlendirilmesine İlişkin Frekans Dağılımı

Çatışma Yönetim Stilleri	Sayı	%	
Tümleştirme	Ortalama Altı	219	59,51
	Ortalama Üzeri	149	40,49
	Toplam	368	100
Ödün verme	Ortalama Altı	171	46,47
	Ortalama Üzeri	197	53,53
	Toplam	368	100
Hükmetme	Ortalama Altı	188	51,09
	Ortalama Üzeri	180	48,91
	Toplam	368	100
Kaçınma	Ortalama Altı	185	50,27
	Ortalama Üzeri	183	49,73
	Toplam	368	100
Uzlaşma	Ortalama Altı	207	56,25
	Ortalama Üzeri	161	43,75
	Toplam	368	100
ROC Toplam	Çatışma yaşamıyor	174	47,28
	Çatışma yaşıyor	194	52,72
	Toplam	368	100

“Örgütsel çatışma puanlarına” göre “% 47,28” oranıyla öğretmenlerin çatışma yönetim puanlarının ortalamasının üstünde çıktığı görülmekte olup, buna göre öğretmenlerin çatışma yaşamadığı söylenilebilir. Öğretmenlerin “%52,72’sinin” ise çatışma yönetim puanları ortalamasının altında olup, bu öğretmenlerin ise çatışma yaşadığı söylenebilir

Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel çatışma toplam puanları dikkate alındığında cinsiyet, yaş, mesleki kıdem ve öğrenim durumu bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunup bulunmadığına ilişkin veriler aşağıda Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Örgütsel Çatışma Ölçek Puanları Bakımından Demografik Bilgiler Arasındaki Farklılıklar

	"Sayı"	"Örgütsel çatışma toplam puan"					"Test Sonucu"	
		"Ortalama"	"Ortanca değer"	"En düşük değer"	"En yüksek değer"	"Standart sapma"	"Sıra Ort."	"P"
"Cinsiyet"	"Kadın"	214	100,71	100	71	140	10,56	180,72
	"Erkek"	154	102,17	100	79	140	12,13	$\frac{189,75}{0,422}$
	"Toplam"	368	101,32	100	71	140	11,25	
"Yaş"	"21-30 yaş"	24	104,71	106	87	122	9,59	223,46
	"31-39 yaş"	67	100,93	102	81	118	9,32	186,63
	"40-49 yaş"	191	100,23	99	71	140	11,55	172,02
	"50 yaş ve üstü"	86	103,12	101	79	140	12,1	199,7
	"Toplam"	368	101,32	100	71	140	11,25	
	"Mesleki Kıdem"	"1-5 yıl"	31	101,94	100	86	122	9,69
"6-10 yıl"	17	101,06	104	83	115	10,93	191,41	
"11-15 yıl"	29	102,28	102	81	129	11,15	196,84	
"16-20 yıl"	90	102,3	101	71	140	11,82	192,71	
"21-25 yıl"	122	100,3	99	71	137	10,73	174,15	
"26 yıl ve üzeri"	79	101,25	100	76	140	12,21	182,09	
"Toplam"	368	101,32	100	71	140	11,25		
"Öğrenim Durumu"	"Lisans"	303	101,39	100	71	140	11,39	184,83
	"Lisansüstü"	65	101,02	100	81	124	10,64	182,97
	"Toplam"	368	101,32	100	71	140	11,25	$\frac{189,75}{0,798}$

Tablo 5.'de yer alan örgütsel çatışma toplam puanları dikkate alındığında "cinsiyet, mesleki kıdem ve öğrenim durumu bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p>0,05$) bulunmadığı" görülmektedir. Buna göre; örgütsel çatışmanın yaşanmasında öğretmenlerin cinsiyet, mesleki kıdem ve öğrenim durumlarındaki farklılıkların etkili olmadığı" bulunmuştur.

Öğretmenlerin, görev yaptıkları okullardaki örgütsel iklimi nasıl algıladıklarına ilişkin bilgiler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Örgütsel İklim Ölçek Puanlarının Dağılımı

“Örgütsel İklim Alt Boyutları”	Sayı	Ortalama	Ortanca Değer	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Standart Sapma
Destekleyici Müdür Davranışı Faktörü	368	500,00	501,96	288,49	648,72	100,00
Emredici Müdür Davranışı Faktörü	368	500,00	475,66	307,47	748,98	100,00
Kısıtlayıcı Müdür Davranışı Faktörü	368	500,00	484,23	284,13	784,38	100,00
Samimi Öğretmen Davranışı Faktörü	368	500,00	493,13	287,48	719,34	100,00
İşbirlikçi Öğretmen Davranışı Faktörü	368	500,00	506,35	187,65	745,38	100,00
Umursamaz Öğretmen Davranışı Faktörü	368	500,00	494,70	341,75	800,61	100,00
Örgütsel İklim Toplam	368	500,00	495,27	159,21	851,11	100,00

Tablo 6’ya bakıldığında öğretmenlerin örgütsel iklim puanının “ortalama 495,27” olduğu görülmektedir. Bu puan temel alınan ölçek değerlerine göre ortalama bir örgütsel iklim derecesini ifade etmektedir. Öğretmenlerin örgütsel iklim algılarının “ne iyi, ne kötü” şeklinde nitelendirilebileceğini gösteren bu derece, her ne kadar iş doyumunu, performans, iş verimi anlamında öğretmenlerin olumsuz etkilenmediklerini gösterse de, geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir.

Örgütsel iklim algısı düzeyi, öğretmenlerin cinsiyet, kıdem, yaş ve eğitim düzeylerine göre Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Demografik Dağılıma Göre Örgütsel İklim Düzeyi

	Sayı	Örgütsel İklim Toplam					Test Sonucu	
		Ortalama	Ortanca değer	En düşük değer	En yüksek değer	Standart sapma	Sıra Ort.	P
"Cinsiyet"	Kadın	214	496,94	495,27	159,21	791,8	98,27	182,1
	Erkek	154	504,26	495,27	159,21	851,11	102,52	187,83
	Toplam	368	500	495,27	159,21	851,11	100	0,61
"Yaş"	21-30 yaş	24	526,85	531,52	317,36	725,9	96,69	216,56
	31-39 yaş	67	497,04	495,27	258,05	673,19	85,34	184,99
	40-49 yaş	191	501,21	495,27	159,21	791,8	102,55	182,89
	50 yaş ve üstü	86	492,13	488,68	159,21	851,11	105,88	178,75
	Toplam	368	500	495,27	159,21	851,11	100	0,48
"Mesleki Kıdem"	1-5 yıl	31	501,44	488,68	317,36	653,42	95,06	188,27
	6-10 yıl	17	486,75	501,86	159,21	725,9	119,29	177,91
	11-15 yıl	29	503,23	515,04	310,77	706,14	91,23	189,52
	16-20 yıl	90	519,95	508,45	258,05	791,8	107,66	204,98
	21-25 yıl	122	487,28	482,09	159,21	732,49	96,58	169,87
	26 yıl ve üzeri	79	498,02	495,27	310,77	851,11	95,98	181,85
Toplam	368	500	495,27	159,21	851,11	100	0,32	
"Öğrenim Durumu"	Lisans	303	498,43	495,27	159,21	791,8	102,33	182,8
	Lisansüstü	65	507,34	501,86	271,23	851,11	88,66	192,42
	Toplam	368	500	495,27	159,21	851,11	100	0,51

Tablo 7'ye göre örgütsel iklim toplam puanları bakımından öğretmenlerin "yaşına, cinsiyetine, mesleki kıdemi ve öğrenim durumlarına göre anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır." Anlamlı sayılabilecek farklılıklar bulunmasa da erkeklerin, "21-30 yaş arasında olanların, 16-20 yıl arasında mesleki kıdemi bulunanların ve yüksek lisans mezunlarının örgütsel iklim puanları diğerlerine göre daha yüksektir."

Tablo 8: Örgütsel Çatışma ve Örgütsel İklim Ölçek Puanları Bakımından Çatışma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

"Örgütsel İklim Alt Boyutları" (Müdür Davranışı) Sayı	"Örgütsel Çatışma"						"Mann Whitney U Testi"		
	Ortalama	Ortanca Değer	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Standart Sapma	Sıra Ort.	Z	P	
Destekleyici Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	518,06	528,64	288,49	648,72	105,60	205,95	-3,668 0,001*
	Çatışma yaşıyor	194	483,80	475,27	288,49	648,72	91,99	165,26	
	Toplam	368	500,00	501,96	288,49	648,72	100,00		
Emredici Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	516,50	517,71	307,47	748,98	108,76	200,62	-2,76 0,006*
	Çatışma yaşıyor	194	485,20	475,66	307,47	748,98	89,15	170,04	
	Toplam	368	500,00	475,66	307,47	748,98	100,00		
Kısıtlayıcı Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	504,16	517,58	284,13	784,38	108,82	190,74	-1,07 0,284
	Çatışma yaşıyor	194	496,26	484,23	284,13	751,03	91,50	178,91	
	Toplam	368	500,00	484,23	284,13	784,38	100,00		
Samimi Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	516,41	513,69	287,48	719,34	109,09	201,72	-2,947 0,003*
	Çatışma yaşıyor	194	485,28	472,56	287,48	719,34	88,82	169,06	
	Toplam	368	500,00	493,13	287,48	719,34	100,00		
İşbirlikçi Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	522,53	532,91	240,76	745,38	103,31	208,26	-4,074 0,001*
	Çatışma yaşıyor	194	479,79	479,79	187,65	692,26	92,64	163,19	
	Toplam	368	500,00	506,35	187,65	745,38	100,00		
Umursamaz Davranış Faktörü	Çatışma yaşamıyor	174	502,39	494,70	341,75	800,61	111,24	184,81	-0,053 0,958
	Çatışma yaşıyor	194	497,85	494,70	341,75	762,37	88,96	184,22	
	Toplam	368	500,00	494,70	341,75	800,61	100,00		

Tablo 8 (Devamı): Örgütsel Çatışma ve Örgütsel İklim Ölçek Puanları Bakımından Çatışma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

“Örgütsel İklim Alt Boyutları” (Müdür Davranışı) Sayı	“Örgütsel Çatışma”				“Mann Whitney U Testi”				
	Ortalama	Ortanca Değer	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Standart Sapma	Sıra Ort.	Z	p	
Örgütsel İklim Toplam	Çatışma yaşamıyor	174	526,18	524,93	159,21	851,11	105,41	213,76	
	Çatışma yaşıyor	194	476,52	478,79	159,21	785,21	88,79	155,26	-4,998 0,001*
	Toplam	368	500,00	495,27	159,21	851,11	100,00		

Tablo 8 incelendiğinde “Destekleyici Müdür Davranışı Faktörü” puanları göz önüne alındığında “destekleyici müdür davranışı faktörü ile çatışma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğu” görülmektedir. Okulda çatışma yaşayanların “Destekleyici Müdür Davranışı Faktörü” puanının, çatışma yaşamayanlara oranla “anlamlı derecede düşük olduğu” görülmektedir. Buna göre; çatışma yaşayan öğretmenlerin okul müdürlerince desteklenmediği söylenebilir.

“Emredici Müdür Davranışı Faktörü” puanları göz önüne alındığında “emredici müdür davranışı faktörü ile çatışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıkların bulunduğu” ve çatışma yaşayanların “Emredici Müdür Davranışı Faktörü” puanının yaşamayanlara göre “anlamlı derecede düşük olduğu” görülmektedir. “Samimi Öğretmen Davranışı Faktörü” puanları göz önüne alındığında ise öğretmen davranışı faktörü ile çatışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık bulunmakta ve çatışma yaşayanların “Samimi Öğretmen Davranışı Faktörü puanının yaşamayanlara oranla anlamlı derecede düşük olduğu” anlaşılmaktadır.

“İşbirlikçi Öğretmen Davranışı Faktörü” puanlarına göre çatışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık bulunduğu ($p < 0,05$) ve çatışma yaşayanların “İşbirlikçi Öğretmen Davranışı Faktörü puanının çatışma yaşamayanlara oranla anlamlı düzeyde düşük olduğunu” söylemek mümkündür. Diğer örgütsel iklim puanları göz önüne alındığında çatışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık bulunmamaktadır ($p < 0,05$).

“Örgütsel İklim Toplam Puanları göz önüne alındığında ise örgütsel iklim ile çatışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık” bulunmaktadır. Çatışma yaşayanların “Örgütsel İklim Toplam Puanı” yaşamayanlara göre anlamlı düzeyde düşüktür.

Bireylerin örgüt iklimi algısının diğer bazı değişkenler üzerinde etkili olduğunu gösteren başka çalışmalar da vardır. Tutar ve Altınöz (2010) tarafından yapılan “Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmanın sonucunda çalışanların performansları ile örgütsel iklim algısı arasında bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ayrıca, çalışanların örgütsel iklim ve performans algıları üzerinde demografik özelliklerin de etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yumuk Günay, Demiralay vd., (2017) tarafından yapılan ve örgütsel iklimin işkoliklik üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada, örgütsel iklim alt boyutlarının işkoliklik üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel yaklaşımlarda örgütsel çatışmaların olumsuz etkilerine vurgu yapılarak örgüte zarar verici olduğu ve her zaman ortadan kaldırılmasına yönelik hareket edilmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Buna karşın çağdaş yaklaşımlarda, çatışmaların kaçınılmaz olduğuna, insan var oldukça çatışmaların da yaşanacağına ve bu gerçekten hareketle çatışmaları bitirmeye çalışmak yerine yönetmeye ve olumsuz etkilerini örgüte yararlı hale dönüştürmeye gayret gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Eğitim örgütleri her düzeyde (kişi, grup, örgüt gibi) iletişimin yoğun yaşandığı ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle öğretmenlerin, okul idaresi ile olan iletişimlerinin yanında, yaklaşık dokuz ay süren eğitim öğretim dönemi sürecince çok sayıda öğrenci, veli ya da okulun diğer paydaşları ile yılın büyük bir bölümünde iletişim halinde olmaları, çatışma yaşamalarını da kaçınılmaz kılmaktadır. Günümüzün örgüt anlayışına göre de örgütlerde çatışma yaşanmasının kaçınılmaz olduğu, bu durumun normal karşılanması gerektiği ve örgüt amaçlarına yönelik olarak fırsata çevirmenin mümkün olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan, örgütlerde çatışma ile yaşamayı öğrenmek ve çatışma çözme becerisini artırmak, bireyler için gerekli ve hatta zorunludur denilebilir. Çalışmanın sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Özellikle çatışma puanları yüksek olan öğretmenlerin örgüt iklim puanlarının da yükseldiği sonucu, bunu gösteren en somut veridir. Öğretmenlerin çatışma yönetim stratejilerine hakim olma düzeyleri ile çatışma çözme becerileri ve örgüt iklimi algıları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Çatışma yönetim stratejilerine daha çok hâkim olan öğretmenlerin diğerlerine göre çatışma çözme becerileri de artmakta, buna bağlı olarak da örgütsel iklim algılarının düzeyi olumlu yönde yükselmektedir. Öğretmenlerin örgütsel iklim puanlarının yüksek oluşu bir başka deyişle; görev yaptıkları okullara yönelik olumlu bir iklim algısına sahip olmaları; örgütsel amaçlara ulaşmada önemli görülebilecek bir unsurdur. Bu

bilgiler ışığında, öğretmenlerin çatışma çözme becerilerinin artırılmasının, eğitim örgütlerinde olumlu örgütsel iklimin sağlanmasına ve dolayısıyla eğitimin kalitesinin yükselmesine önemli katkılar sağlayacağı söylenilebilir.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi Anadolu Liselerinde yapılan bu araştırma, ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin olumlu örgüt iklimi algılarının ve çatışma çözme becerilerinin artırılmasına ihtiyaç bulunduğunu göstermiştir. Buna yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çatışma çözme becerilerinin artırılmasına yönelik olarak üç aşamalı bir hizmet içi eğitim faaliyeti planlanmalıdır. Bu eğitimler; ilk aşamada okul yöneticilerine, ikinci aşamada öğretmenlere, son aşamada ise yönetici, öğretmen ve okul aile birliğince temsilci olarak seçilen velilerin de katılımının sağlandığı karma eğitimler şeklinde yürütülmelidir. Çünkü okulun paydaşlarının her biri öğretmenler için çatışma kaynağı olabilmekte ve öğretmenler bunlarla çatışma yaşayabilmektedirler.

Okul müdürlerinin, okullarda çatışmaların doğru yönetilmesinde ve öğretmenler üzerinde olumlu okul iklimi algısının artırılmasında büyük oranda etkili oldukları bilinmektedir. Bu nedenle okul müdürlerinin okulda sergiledikleri yönetici davranışları ve öğretmenlerle olan iletişimi çok önemlidir. Okuldaki çatışmaların doğru yönetilmesi ve çözümü için okul müdürlerinin demokratik yönetim anlayışı çerçevesinde hareket etmeleri ve ortak çözüm yolları aramaları gereklidir denilebilir. Çünkü demokratik olmayan yönetim davranışı, öğretmenler üzerinde baskı ve engellenme hissi oluşmasına yol açabilecek ve öğretmenlerde olumlu örgüt iklimi algısının oluşmasına engel olabilecektir. Bu bakımdan okul müdürlerinin çatışma yönetim stillerine hakim olma düzeylerinin ve çatışma yönetimi çözme becerilerinin artırılması okulda olumlu bir örgüt iklimi algısı oluşabilmesi için oldukça önemlidir.

Öğretmenlerin, eğitimi ilgilendiren her türlü kararlarda görüşlerinin alınmasının, hayata geçirilecek uygulamaların amacına ulaşmasında etkili olacağı söylenilebilir. Eğitimin temel unsuru olan öğretmenlerin, eğitime dair uygulamaya konulan yeniliklerin ve yapılan yeni düzenlemelerin eğitimin paydaşları nazarında meşruiyetinin artırılmasında çok etkili olmaları mümkündür. Bu bakımdan yapılacak her yeni düzenleme ve hayata geçirilecek uygulamalarda öğretmenlerin görüş ve önerilerinin alınması eğitim kalitesi bakımından önemlidir. Milli Eğitim Bakanlığında bir milyona yakın öğretmenin görev yaptığı göz önüne alındığında bunun uygulanması zor gibi görünse de Bakanlığın teknolojik alt yapısının buna imkan verecek düzeyde olduğundan hareketle uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim politikaları çerçevesinde yapılacak düzenleyici işlemlerin ve hayata geçirilecek yeni uygulamaların, okullarda ça-

tışmayı artırıcı değil azaltıcı olması ve örgüt iklimine olumlu katkılar sağlama-sı gerekmektedir. Bu nedenle okul iklimini etkileyecek nitelikte yapılacak her düzenleme öncesi iyi bir saha araştırması yapılarak eğitim politikalarının uygulayıcıları konumunda olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin konuya ilişkin görüş ve önerileri alınmalıdır. Örneğin 2011 yılında kaldırılan sicil uygulamasının yerine, öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin artırılması amacıyla 2015 yılında uygulamaya konulan “performans değerlendirmenin” okullarda özellikle öğretmenler ve öğretmenlerin performanslarını değerlendiren okul müdürleri arasında büyük oranda çatışmaların artmasına yol açtığı bilinmektedir. Aynı şekilde Milli Eğitim Bakanlığının öğretmen istihdamı politikası olan “sözleşmeli öğretmenlik uygulamasının” da kadrolu çalışan öğretmenlere verilen özlük haklarının tamamının kendilerine verilmediği düşünüldüğünde, sözleşmeli öğretmenlerin örgüt iklimi algıları üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini söylemek mümkündür.

Öğretmenlerin mesai saatleri dışında olumlu iletişim geliştirmelerini sağlayacak ve motivasyonlarını artıracak faaliyetler düzenlenmelidir. Bu faaliyetler aracılığıyla, öğretmenlerin samimiyet düzeyleri artırılarak, örgütsel çatışmaların azaltılmasına veya mevcut çatışmaların çözülmesine katkı sağlanabilecektir. Mesleki kıdemi fazla olan tecrübeli öğretmenlerle göreve yeni başlamış öğretmenler aynı okullarda bir arada görev yapmaktadırlar. Bu durumun kuşak çatışmalarına zemin hazırlayabileceği, doğru ve iyi yönetilmediği takdirde örgütsel çatışmaları artıracacağı söylenebilir. Bu nedenle okullarda öğretmenlerin yaş farklılıklarından dolayı yaşanması muhtemel olan çatışmaları önleyici etkinlik, kurs, seminer gibi faaliyetlere yer verilmelidir.

Okul müdürlerinin de olumlu okul iklimi oluşturulması konusunda önemli etkileri olacağı söylenebilir. Çünkü okul müdürlerinin yönetsel davranış ve tutumları, eğitimin paydaşları üzerinde etkili olabilmektedir. Okul müdürleri kendi yaş grubundakileri önceleyen ve diğerlerini ayırıştırıcı tutum ve davranışlardan kaçınmalıdırlar. Çünkü bu tür bir yönetici davranışının öğretmenlerde iş doyumunu ve örgütsel aidiyeti zayıflatacağı söylenebilir. Bu konuda gerekli hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi yararlı olabilecektir. Çalışma, öğretmenlere göre örgütsel çatışmanın okul iklimi üzerindeki etkilerini ortaöğretim kademesi düzeyinde ortaya koyması bakımından önemlidir. Çalışmanın sınırlılıkları arasında yalnızca ortaöğretim kademesini incelemeye konu edinmesi ve Ankara İli Etimesgut İlçesi öğretmenleri ile sınırlı kalması gösterilebilir. Bu bakımdan konuya ilgi duyan araştırmacılara, eğitim sisteminin diğer kademelerinde ve eğitimin diğer paydaşlarını da kapsayacak şekilde çalışmayı uygulamaları önerilebilir. Aynı zamanda benzer bir çalışmanın Türkiye örnekleminde yapılmasının eğitim camiası açısından çok önemli veriler sağlayabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abbey, A. ve Dickson J. W. (1983). R&D Work Climate and Innovation in Semiconductors, *Academy of Management Journal*, 26(2), 362-368.
- Aydın, M. (2000). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Aydoğan, Z. F. (2004). Örgüt Kültürü ve İklimi, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2) 203-215.
- Barnard, C. (1994). *The Functions of Executive*. Cambridge: Harward University Press.
- Batlis, N. (1980). The Effects Of Organizational Climate On Job Satisfaction, Anxiety And Propensity To Leave, *The Journal Of Psychology*, (104), 233-240.
- Bucak, B. E. (2002). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Örgüt İklimi: Yönetimde Ast-Üst İlişkileri, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 1-8.
- Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Campbell, J., Dunette, M., Lawler, M. ve Weick, K. (1970). *Managerial Behaviour, Performance and Effentiveness*. New York: Mc Graw Hill Book Co.
- Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M. ve Pickeral, T. (2009). School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education, *Teachers College Record*, 111(1), 180-213.
- Erdoğan, İ. (1999). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Eren, E. (1989). *Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Freiberg, H. J. (Ed.) (2005). *School Climate: Measuring, Improving And Sustaining Healthy Learning Environments*. Philadelphia: Falmer Press.
- Genç, N. (2004). *Yönetim ve organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü, *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 147-159.
- Gündoğan, A. ve Koçak, S. (2017). Öğretmen Adaylarının Okul İklimi Algıları ile Akademik Öz-Yeterlik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 639-657.
- Gürer, A., Öneren, M., ve İ. Bozacı (2014). Çalışanların Bireysel Değerleri İle Örgütsel Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Kamu Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 29, 439-455, Autumn III.

- Halis, M. ve Uğurlu. Ö. Y. (2008). Güncel Çalışmalar Işığında Örgüt İklimi, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10 Sayı:2, 101-123.
- Halpin, A. W., ve Croft, D. B. (1963). *The Organizational Climate Of Schools*. Chicago: University of Chicago.
- Hoy, W. K. ve Tarter, C. J. (1997). *The Road To Open And Healthy Schools: A Handbook For Change*, Elementary and Middle School Edition. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Kaplan, L. S. ve Geoffroy, K. E. (1990). Enhancing The School Climate: New Opportunities For The Counselor, *The School Counselor*, 38, 7-12
- Karcioğlu, F. (2001). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1-2), 265-283.
- Karip, E. (2003). Çatışma Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Koçel, T. (2005). İşletme yöneticiliği (10. Bs.). İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Kreitner, R. ve A. Kinicki. (2004). *Organizational Behavior*. New York: Mcgraw Hill.
- Litwin, H.G. ve Stringer, R. (1968). *Motivation and Organizational Climate*, Boston: Division of Harvard Business School.
- Polat, Ö. G. S. ve Arslan, H. (2004). Yüksek Öğretim Örgütünde Görev Yapan Yöneticilerin Çatışma Yönetimi Stratejilerini Kullanma Düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 39, 430-457.
- R. Tagiuri, and Litwin, G.H. (1968). *Organizational Climate Exploration of Concept*, United States of America: Devison of Research Graduate of Business Administration Printed.
- Rahim M. A. ve Bonoma T. V. (1979). Managing Organizational Conflict: A Model For Diagnosis And Intervention. *Psychological Reports*, 44, 1323-1344.
- Rahim, M. A. (1983). Measurement of Organizational Conflict, *The Journal of General Psychology, Management Department, Youngstown State University*, 109, 189-199.
- Schein, E.H. (1995). *Örgüt Psikolojisi*, (Çeviren: Mustafa Tosun), Ankara: TODAİE Yayınları No: 173.
- Şimşek, M. Ş. (2002). *Yönetim ve Organizasyon*. (7. Baskı), Konya: Günay Ofset.
- Toytok, A. ve Açıkgöz, A. (2013). Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri İle Örgütsel Adalet Algıları Arasındaki İlişki. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 1 (2), 24 - 36.

- Talim ve Terbiye Kurulu. (2018). *Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesi*. 29 Mart 2019 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf. adresinden erişildi.
- Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalât İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(65), 196-218.
- Türkel, A.U. (2000). *Toplam Kalite Bağlamında Grup Dinamiği ve Çatışma Yönetimi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Wallace, J., Hunt, J. ve Richards, C. (1996). The Relationship Between Organizational Culture, Organizational Climate and Managerial Values. *The International Journal of Public Sector Management*, 12(7), 548-564.
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2013). Örgütsel İklim Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-11.

KİŞİ-ÇEVRE UYUMU VE KARIYER TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN MODELLENMESİ¹

Modeling the Relationships Between Person- Environment Fit and Career Satisfaction

Gönderim Tarihi / Received: 08.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 03.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.672408>

Mert GÜRLEK*

ÖZ: Bu araştırma, kişi-çevre uyumu türlerinin kariyer tatmini ile nasıl ilişkili olduklarını gösteren bir teorik model geliştirmeyi ve test etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada kullanılan veriler İstanbul İlinde faaliyet gösteren beş yıldız otel işletmelerinin işgörenlerinden (n=431) elde edilmiştir. Geliştirilen teorik model yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılarak test edilmiştir. İlk olarak, kişi-meslek uyumunun diğer kişi-çevre uyumu türleri üzerindeki etkileri incelenmiş ve kişi-meslek uyumunun talep-yetenek, ihtiyaç tamamlama, kişi-örgüt, kişi-yönetici, kişi-grup uyumu türlerini olumlu ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak, kişi-çevre uyumu türlerinin kariyer tatmini üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgulara göre, talep-yetenek, ihtiyaç tamamlama ve kişi-grup uyumu kariyer tatminini olumlu ve anlamlı olarak etkilerken, kişi-örgüt ve kişi yönetici uyumu kariyer tatminini anlamlı olarak etkilememektedir. Aracılık etkisi açısından, kişi-meslek uyumu kariyer tatmini üzerinde doğrudan anlamlı bir etkiye sahip değildir. Buna karşın, kişi-meslek uyumu talep-yetenek, ihtiyaç-tamamlama ve kişi-grup uyumu aracılığıyla kariyer tatmini üzerinde dolaylı ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak, bu araştırma kişi-çevre uyumu ve kariyer tatmini arasındaki karmaşık ilişkilere ışık tutarak alanyazına anlamlı bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişi-Çevre Uyumu, Kariyer Tatmini.

ABSTRACT: This research aims to develop and test a theoretical model that shows how types of person-environment fit are related to career satisfaction. The data used in the study were obtained from the employees (n = 431) of the five-star hotel companies operating in Istanbul. The developed theoretical model was tested using structural equation modeling. Firstly, the effects of person-vocation fit on other person-environment fit types were examined and it was concluded that person-vocation fit positively and significantly affected demand-abilities fit, needs-supplies fit, person-organization fit, person-supervisor fit, and

¹ Araştırmada kullanılan verileri 2019 yılının Ekim ve Kasım aylarında toplandığı için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

*Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, mertgurlek89@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0024-7746>

person-group fit. Secondly, the effects of person-environment fit types on career satisfaction were examined. According to the findings, while demand-abilities fit, needs-supplies fit, and person-group fit affect career satisfaction positively and significantly, person-organization fit and person-supervisor fit do not significantly affect career satisfaction. In terms of mediation effect, person-vocation fit does not have a direct significant effect on career satisfaction. On the contrary, person-vocation fit has an indirect and significant effect on career satisfaction through demand-abilities fit, needs-supplies fit, and person-group fit. In conclusion, this research provides a significant contribution to the literature by shedding light on the complex relationships between person-environment fit and career satisfaction.

Keywords: Person-Environment Fit, Career Satisfaction.

GİRİŞ

Kişi-çevre uyumu teorisi, bilim insanları ve uygulamacılar tarafından işgörenlerin işyerindeki duygularını, tutumlarını ve davranışlarını anlamak için yaygın bir şekilde kullanılan teorik taslaklar arasında yer almaktadır (Vleugels vd., 2018). Kişi-çevre uyumu, bireyin çalışma ortamındaki birden fazla sistemle uyumluluğunu içeren kapsamlı bir kavramdır (Kristof-Brown vd., 2002). Kişi-çevre uyumu bakış açısı altında kişi-meslek, kişi-örgüt, kişi-iş, kişi-yönetici ve kişi-grup uyumu gibi farklı uyum türleri ele alınmaktadır (Kristof, 1996; Irak, 2012; Erbaş ve Şahin Perçin, 2016; Gürlek, 2019). Bir çok araştırma kişi-çevre uyumunun iş tatmini, (Nguyen ve Borteyrou, 2016), iş performansı (Kieffer vd., 2004) ve örgütsel bağlılık (Astakhova, 2016) gibi temel örgütsel davranış değişkenlerinin güçlü bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Kişi-çevre uyumu, olgunluk düzeyine ulaşmış bir teorik arka plana sahip olmasına rağmen (Kristof-Brown ve Guay, 2011; Su vd., 2015), davranışsal değişkenleri tahmin etmek için çeşitli kişi-çevre uyum türlerini bütünleştiren çok az araştırma bulunmaktadır (Vogel ve Feldman, 2009; Yu, 2016; Abdalla vd., 2018). Bu bakımdan, bütünleştirici bir yaklaşım ile aynı çalışmada birden fazla uyum türünü ele alan araştırmalara ihtiyaç vardır.

Önceki araştırmalar kişi-çevre uyumu türlerinin davranışsal değişkenler üzerindeki etkilerini ele almalarına rağmen (Kilroy vd., 2017; Lee vd., 2017) kendi aralarındaki ilişki süreçlerini büyük ölçüde ihmal etmişlerdir. Sadece birkaç araştırma kişi-çevre uyumu türlerini birlikte ele almış ve kendi aralarındaki ilişkileri araştırma modeline dahil etmiştir. Örneğin, Vogel ve Feldman (2009) kişi-meslek, kişi-örgüt ve kişi-iş uyumunu birlikte inceleyerek, kişi meslek uyumunun kişi-örgüt ve kişi-iş uyumu aracılığıyla davranışsal değişkenleri artırdığını ortaya koymuştur. Yu (2016) kişi-değer uyumu ve kişi-iş uyumunu birlikte ele alarak, kişi-değer uyumunun kişi-iş uyumu aracılığıyla iş tatminini

artırdığını ortaya koymuştur. Abdalla vd. (2018) kişi örgüt, kişi-grup ve kişi-iş uyumunu birlikte ele alarak, kişi örgüt uyumunun kişi-grup ve kişi-iş-uyumu aracılığıyla işten ayrılma niyetini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Araştırmacılar uzun bir süredir davranışsal değişkenleri tahmin etmek için aynı çalışmada farklı uyum türlerinin eşzamanlı olarak bütünleştirilmesine yönelik çağrıda bulunmaktadır (Edwards ve Shipp, 2007; Jansen ve Kristof-Brown, 2006; Kristof-Brown vd., 2005; Lam vd., 2018; Gürlek ve Uygur, 2020). Özellikle Gürlek ve Uygur (2020) *Journal of Management & Organization*'da kabul edilen çalışmalarında araştırmacıları bir aracılık modeli kapsamında farklı kişi-çevre uyumu türlerini entegre etmeye çağırılmaktadır. Yukarıda sunulan araştırmalarda görüldüğü üzere, kişi-çevre uyumu türlerini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan çok az araştırma bulunmakla beraber mevcut araştırmalar kişi-çevre uyumu türleri ve kariyer tatmini arasındaki ilişkilerin doğasına ışık tutmamaktadırlar. Bu teorik boşluktan hareketle, bu çalışma kariyer tatminini tahmin etmek için farklı uyum türlerinin birlikte nasıl çalıştığını gösteren bir teorik model geliştirmeyi ve test etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada Kristof'un (1996) geniş çapta atıfta bulunulan çalışmasında ana hatları verilen kişi-çevre uyumunun kişi-meslek, kişi-iş, kişi-örgüt, kişi-yönetici ve kişi-grup uyumu türlerine odaklanılmaktadır. Mesleki kişilikler ve çalışma ortamları teorisi (Holland, 1997) kişi-meslek uyumunun bireyi diğer çevresel odakları ile daha uyumlu hale getirerek kariyer tatminini artırdığını vurgulamaktadır. Buna dayanarak, bu araştırma kişi-meslek uyumunun diğer kişi-çevre uyumu türleri olan kişi-örgüt, kişi-iş, kişi-yönetici ve kişi-grup uyumunu artırmak suretiyle kariyer tatminini artıracığını ileri sürmektedir (Şekil 1). Bir başka ifadeyle bu araştırma, kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisinde kişi-çevre uyumu türlerinin aracılık rolü oynadığını ileri süren bütünleştirici bir model öne sürmektedir. Bu bakımdan, bu araştırmanın davranışsal değişkenlerin öncüllerini belirlemek için aynı çalışmada farklı kişi-çevre uyum türlerinin bütünleştirilmesine yönelik çağrılara cevap vererek alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Kişi-Çevre Uyumu Kavramı

Kişi-çevre uyumu örgütsel psikoloji alanının temel araştırma alanları arasında yer almaktadır (Durr II ve Tracey, 2009). Kişi-çevre uyumu, "bireyin özellikleri ile çalışma çevresi arasındaki uyumu" ifade etmektedir (Greguras ve Dieffendorff, 2009:465). Kişi-çevre uyumu, "birey ve çevre arasındaki uyumun" (Edwards vd., 2006: 802) üzerinde durmakta olup *benzerlik uyumu ve tamamlayıcı uyum* olmak üzere iki temel bakış açısına dayalı olarak açıklanmaktadır (Gürlek,

2019). Benzerlik uyumu, birey ve çevresi arasında değerlerin benzerliği temelinden gelişirken, tamamlayıcı uyum çevrenin eksiklikleri birey tarafından tamamlandığında ya da bireyin eksiklikleri çevre tarafından tamamlandığında ortaya çıkmaktadır (Muchinsky ve Monahan, 1987). Kavramsal olarak kişi-çevre uyumu kişi-iş, kişi-örgüt, kişi meslek, kişi-grup ve kişi-yönetici uyumu gibi çoklu alt türlerden oluşan bir şemsiye kavramı temsil etmektedir. Kendi aralarında olumlu bir şekilde ilişkili olmalarına rağmen, bu farklı uyum türleri çalışma ortamının farklı yönlerini temsil ettikleri için bağımsız değişkenler üzerinde benzersiz etkileri olan ayrı yapılar olarak kabul edilmektedirler (Vleugels vd., 2018).

Kişi-iş uyumu tamamlayıcı uyum bakış açısına göre, bireylerin bilgi, beceri ve yeteneklerinin örgütün talepleriyle ne derece uyum gösterdiğini ifade eden *talep-yetenek uyumu* ve işin özelliklerinin veya işi yapabilmek için ihtiyaç duyulan kaynakların örgüt tarafından ne derece karşılandığını ifade eden *ihtiyaç tamamlama-uyumu* olmak üzere iki türe sahiptir (Edwards ve Shipp, 2007). Kişi-örgüt uyumu, kişi ve örgüt arasındaki değerler açısından benzerliği ifade etmektedir (Lee vd., 2010). Kişi-meslek uyumu, bireyin kişisel özellikleri ve mesleki ilgileri ile mesleğin özellikler arasındaki uyumu ifade etmektedir. Kişi-grup uyumu, bireyin özellikleri ve değerleri ile çalışma arkadaşlarının değerleri ve özellikleri arasındaki uyumu ifade etmektedir. Kişi-yönetici uyumu bireyin özellikleri ve çalışma tarzı ile yöneticisinin özellikleri arasındaki uyumu ifade etmektedir (Kristof-Brown vd., 2005). Kişi-örgüt, kişi-meslek, kişi-yönetici, kişi grup uyumu; değerler, ilgiler ve hedefler açısından benzerliğe atıfta bulunmaları nedeniyle benzerlik uyumu perspektifinden değerlendirilmektedir (van Vianen, 2018).

Kişi-Çevre Uyumu Türleri Arasındaki İlişkiler ve İlgili Hipotezler

Kişi-çevre uyumu türleri arasındaki ilişkileri anlamak için geliştirilen modellerin temel taşı kişi-meslek uyumudur (Holland, 1997; Jansen ve Kristof-Brown, 2006; Vogel ve Feldman, 2009; Su ve Nye, 2017). Bu bölümde kişi-meslek uyumu ve diğer kişi-çevre uyumu türleri arasındaki ilişkiler açıklanmış ve akabinde hipotezler sunulmuştur. Kişi-meslek uyumu, diğer kişi-çevre uyumu türlerini şekillendiren merkezi bir yapıya sahiptir (Ehrhart ve Makransky, 2007; Xiao vd., 2014). Kariyer seçimi teorilerinin çoğu bireylerin kendi ilgileri ve özellikleriyle uyuşan meslekleri tercih ettiklerinde, çalışma çevresine daha fazla uyum gösterdiklerini ileri sürmektedirler (Durr II ve Tracey, 2009). Başka bir anlatımla, örgütsel psikoloji alanyazını kişi-meslek uyumunun bireylerin özellikleri ile çalışma çevresi arasındaki uyuma katkı sağladığını vurgulamaktadır (Edwards, 2008; Irak, 2012; Glosenber vd., 2019). Meslek seçim teorisi bu sav için anlamlı bir teorik dayanak oluşturmaktadır. Meslek seçim teorisine göre bireyin kişisel özellikleri ile seçtiği meslek arasında uyum olduğu zaman,

birey çalışma çevresine daha fazla uyum göstermekte ve kariyerinde daha başarılı olmaktadır (Holland, 1959). Örneğin, sanatsal yeteneklere sahip bir birey, müzisyenlik mesleğinde daha başarılı olabilmekte ve dolayısıyla kariyer tatmini deneyimleyebilmektedir (Yang vd., 2008; Gürlek, 2019). Buna göre kişi-meslek uyumu yüksek olan bireylerin işi, örgütü, çalışma grubu ve yöneticisi gibi diğer çevresel odaklar ile yüksek bir uyuma sahip olması muhtemeldir.

Yanlış bir meslek seçimi beraberinde kişi-meslek uyumsuzluğu getirmekte ve bunun sonucu olarak bireyler kariyerlerinde başarılı olamayabilmektedirler (Ballout, 2007). Kişi-meslek uyumsuzluğu algılayan bireyler, çalıştıkları örgütsel çevreden uzaklaşma eğiliminde olmaktadır (Feij vd., 1999). Bu tür bireyler mesleklerini değiştiremiyorlarsa giderek örgüte, işe, çalışma grubuna ve yöneticilerine karşı yabancılaşmaktadırlar (Jesús Suárez-Mendoza ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2007; O'Donohue ve Nelson, 2014). Kişi-meslek uyumsuzluğuna sahip olan bireyler mesleklerini benimsemedikleri için nerede çalışırlarsa çalışsınlar kişi-iş uyumuna, kişi-örgüt uyumuna ve kişi-yönetici uyumuna sahip olamayabilirler. Bu bakımdan kişi meslek uyumunu diğer kişi-çevre uyumu türlerinin ana belirleyicisi olarak görmek mümkündür. Alan-yazındaki araştırmalar kişi meslek uyumunun diğer uyum türlerinin önemli bir belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Örneğin, Vogel ve Feldman (2009) kişi-meslek uyumunun kişi-iş ve kişi-örgüt uyumunun önemli bir öncülü olduğu tespit etmiştir. Ehrhart ve Makransky (2007) ise mesleki ilgileri ve icra ettikleri meslek arasında uyum bulunan bireylerin daha yüksek düzeyde kişi-iş uyumuna sahip olduklarını tespit etmiştir. Yukarıdaki teorik argümanlara dayalı olarak aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür.

H₁: Kişi-meslek uyumu, kişi-iş uyumunun talep-yetenek uyumu boyutunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₂: Kişi-meslek uyumu, kişi-iş uyumunun ihtiyaç-tamamlama uyumu boyutunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₃: Kişi-meslek uyumu, kişi-örgüt uyumunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₄: Kişi-meslek uyumu, kişi-yönetici uyumunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₅: Kişi-meslek uyumu, kişi-grup uyumunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kariyer Tatmini

Kariyer tatmini, öznel kariyer başarısının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Colakoglu, 2011). Nesnel kariyer başarısı görünür sonuçlar içerdiğinden, genellikle üçüncü şahıs bakış açısına dayanmaktadır ve bu nedenle bir işgöre-

nin kendi başarısını değerlendirmesini yansıtmamaktadır. Bu bakımdan, kariyer tatminin değerlendirilmesinde öznel kariyer başarısı dikkate alınmaktadır (Kong, Cheung ve Song, 2012). Öznel kariyer başarısı perspektifinden kariyer tatmini işgörenlerin ücret, ilerleme, kariyer hedeflerine ulaşma ve yeni beceriler geliştirme açısından örgütteki kariyerlerinden elde ettikleri tatmine yönelik kişisel değerlendirmelerini ifade etmektedir (Karatepe, 2012; Wassermann vd., 2017). Kişi-çevre uyumu teorisinin temel iddiası, birey ve çevresi arasındaki yüksek uyumun yüksek iş tatmini, kariyer başarısı ve yüksek iş performansı gibi olumlu çıktılar meydana getireceği varsayımdır (Su vd., 2015).

Kişi Çevre Uyumu ve Kariyer Tatmini Arasındaki İlişkiler ve İlgili Hipotezler

Bu bölümde kişi çevre uyumu türleri ve kariyer tatmini arasındaki ilişkiler açıklanmakta ve ilgili hipotezler geliştirilmektedir. Teorik arka planının kurgulanmasında büyük ölçüde *benzerlik çekim hipotezinden* (Byrne, 1971) ve *mesleki kişilikler ve çalışma ortamları teorisinden* (Holland,1997) yararlanılmaktadır.

Kişi-iş uyumu açısından yetenekleri ve donanımları iş gereksinimleriyle uyumlu olan (talep-yetenek uyumu) veya iş için ihtiyaç duyduğu kaynak ve imkanlar örgüt tarafından karşılanan bireyler (ihtiyaç-tamamlama uyumu) kariyer hedeflerine daha hızlı ulaşabilirler ve böylece yüksek düzeyde kariyer tatmini deneyimleyebilirler (Ballout, 2007). Bir başka ifadeyle yüksek talep-yetenek uyumuna sahip olan bir işgören çevresel talepleri karşılamak için gerekli becerilere, eğitime, zamana ve enerjiye sahiptir (Edwards vd., 1998; Vahidi vd., 2016). Dolayısıyla, bu tür bir özelliklere sahip olan işgören daha yüksek performansla sahip olabilir ve böylece örgütün sağladığı kariyer fırsatlarını yakalayabilir. Alanyazında Erdoğan ve Bauer (2005) talep-yetenek uyumunun kariyer tatminini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Yüksek ihtiyaç-tamamlama uyumuna sahip olan işgörenlerin ise ihtiyaçları ile işe katkıları karşılığında aldıkları ödüller (örneğin, ücret, sosyal haklar, eğitim) arasında yüksek bir uyum bulunmaktadır (Cable ve DeRue, 2002). İhtiyaçları örgüt tarafından karşılanan işgörenlerin işlerinde daha başarılı olmaları ve böylece daha yüksek kariyer tatminine sahip olmaları muhtemeldir. Yukarıdaki teorik argümanlara dayalı olarak aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür.

H₆: Kişi-iş uyumunun talep-yetenek uyumu boyutu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₇: Kişi-iş uyumunun ihtiyaç-tamamlama uyumu boyutu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kişi-Örgüt Uyumu ve Kariyer Tatmini

İşgörenler iş ortamında görevlerini yerine getirirken örgütsel değerlerle uyumlu davranışlar sergilemek zorundadırlar. Bununla beraber, örgüt içinde

örgütsel değerler ile uyumlu olmayan bireylerin bilişsel çelişki yaşama (Festinger, 1957) olasılığı daha yüksektir. Bilişsel çelişki teorisine göre bireyler kendi inançlarına ve değerlerine uygun olmayan davranışlarda buldukları zaman, deneyimlerinden memnuniyetsizlik yaşamaktadırlar (Erdogan vd., 2004). Bu bakımdan bireyin iş yaşamında başarısı için kişi-örgüt uyumu elzemdir.

Kişi ve örgüt arasında değerler temelinde ortaya çıkan benzerlik, işgören açısından örgütü çalışmak ve kariyer yapmak için uygun bir yer yapmaktadır. Benzerlik-çekim hipotezi bireylerin kendilerine benzer bireylere ilgi duyduğunu ve tercih ettiğini öne sürmektedir (Byrne, 1971). Bu nedenle örgüt ile benzer değerlere sahip olan bireyler örgüt üyeleri tarafından politik ve sosyal olarak desteklenirken, örgütsel değerler ile zıt düşen bireyler dışlanabilmektedir. İyi bir performans göstermek için gerekli olan desteği alan bireyler daha yüksek performans göstererek daha iyi ücret ve terfi gibi kariyer tatmini faktörlerine sahip olabilmektedirler (Bretz ve Judge, 1994). Schneider'in (1987) çekim-seçim-yıpranma modeli işe alım sonrası örgütsel değerler ile kendi değerleri arasında uyumsuzluk algılayan bireylerin kariyerlerden daha az tatmin olduklarını ve işten ayrıldıklarını vurgulamaktadır. Öte yandan kişi-örgüt uyumuna sahip olan işgörenler genellikle örgütsel beklentilerle uyumlu davranışlar sergilemektedirler. Bu uyumun bir sonucu olarak, yöneticilerinden daha olumlu değerlendirmeler alabilirler ve daha çok ödül kazanabilirler (Vogel ve Feldman, 2009). Bu nedenle kişi-örgüt uyumunun kariyer tatminini artırması beklenilebilir. Yukarıdaki teorik argümanlara dayalı olarak aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

H8: Kişi-örgüt uyumu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kişi-Yönetici Uyumu ve Kariyer Tatmini

İşgören ve yönetici arasındaki benzerlik veya uyum, kariyer tatmininin oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Kişi-yönetici uyumuna sahip olmak işgörenlerin kariyer ilerlemesini kolaylaştırmakta ve daha yüksek bir kariyer tatmini getirmektedir (Jiang ve Klein, 1999). Yönetici desteği işgörenlerin kariyer başarısının öncülleri arasında yer almaktadır (Ng vd., 2005; Bozionelos vd., 2019). Bunun en önemli nedeni yöneticilerin terfi kararları ve kariyer gelişimi açısından astların örgütsel hayatında önemli rol oynamasıdır (Breland vd., 2007). Benzerlik-çekim hipotezinin (Byrne 1971), kişi-yönetici uyumunun açıklanmasında da yararlı bir teorik temel sağladığı belirtilmektedir (Gürlek ve Uygur, 2020). Hipoteze göre insanlar benzer oldukları kişilere daha fazla ilgi duymaktadırlar. Bu nedenle, bireyler kendilerine daha fazla benzeyen kişileri daha az benzeyenlere göre daha olumlu değerlendirmekte ve sevmektedir (Kim ve Kim, 2013; Gürlek, 2019). Benzerlik çekim hipotezi açısından kişi-yönetici uyumu yüksek olduğu zaman, işgörenin örgütsel ödülleri alma ve terfi fırsatlarını yakalama olasılığı

daha yüksektir (Van Vianen vd., 2011). Çünkü işgören ve yönetici arasındaki değerler ve kişilik özellikler açısından oluşan benzerlik ve uyum işgörenin yönetici tarafından daha olumlu değerlendirilmesine yol açabilmektedir. Bununla beraber yüksek kişi-yönetici uyumu olduğu zaman, yöneticinin işgörenin kariyerine zarar verme olasılığı daha düşük olmaktadır (Xu vd., 2019). Alanyazında, işgörenler değerlerinin yöneticilerinin değerleriyle uyumunu hissettiklerinde iş ve çalışma çevresinden memnun olduklarına dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır (Marstand vd., 2017; Choi vd., 2017). Bu nedenle kişi-yönetici uyumunun kariyer tatminini artırması beklenmektedir. Yukarıdaki teorik argümanlara dayalı olarak aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

H9: Kişi-yönetici uyumu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kişi-Grup Uyumu ve Kariyer Tatmini

Kişi-grup uyumu “birey ve çalışma grubu arasındaki uyumluluğu” (Kristof, 1996: 7) ifade etmekte olup, bireyin çalışma arkadaşlarıyla kişilerarası ilişkiler açısından uyumlu olduğunda ortaya çıkmaktadır (Young Seong, ve Kristof-Brown, 2012). Benzerlik çekim hipotezi perspektifinden (Byrne, 1971), çalışma arkadaşlarıyla benzer özelliklere sahip olduğunu algılayan bireylerin çalışma arkadaşlarına daha çok ilgi gösterebileceğini ve bunun sonucu olarak daha sık iletişim, daha büyük sosyal entegrasyon, daha uyumlu iş ilişkileri ve daha iyi bir kariyer gelişimi ortaya çıkabileceğini söylemek mümkündür (Kristof-Brown ve Stevens, 2001). İşgörenler çalışma arkadaşlarıyla uyumlu olduklarını algıladıklarında, daha az kişilerarası ihtilaf meydana geleceğinden işlerinden tatmin olma olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca, yüksek kişi-grup uyumu bireyin daha fazla sosyal kaynağa ve desteğe erişilebilmesine katkı sağlamaktadır (Wang vd., 2011). Çünkü ortak değerleri paylaşan çalışma gruplarında bireyler arası dayanışma ve iletişim oldukça yüksektir (Greguras ve Diefendorff, 2009). Bir başka ifadeyle iş arkadaşlarıyla güçlü ilişkileri olan bireylerin iş arkadaşlarından değerli kaynaklar alma ve destek görme olasılıkları daha yüksektir (Vogel ve Feldman, 2009). Bu nedenle işyerinde uyumlu, stabil ve destekleyici bir çevre algılayan bireylerin kariyerlerinde başarılı olma olasılığı artmaktadır (Chuang vd., 2016). Yukarıdaki teorik temele dayalı olarak aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

H10: Kişi-grup uyumu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kişi-Meslek Uyumu ve Kariyer Tatmini

Holland'ın (1997) *Mesleki Kişilikler ve Çalışma Ortamları Teorisine* göre, bireyin ilgi türü ile çalışma ortamı arasındaki benzerlik derecesi bireyin iş tutumlarını

ve davranışlarını etkilemekte ve daha yüksek ilgi uyumu düzeyi daha fazla memnuniyet ve başarı getirmektedir (Su ve Nye, 2017). Bir başka ifadeyle bireylerin ilgi alanlarına uygun meslekleri sürdürmeleri halinde daha memnun olacakları varsayılmaktadır. Örneğin, araştırmacı ve sorgulayıcı bireyler akademisyenlik mesleğini seçmeleri durumunda kariyerlerinde daha başarılı olabilmektedirler (Glosenber vd., 2019). Meta analiz çalışmaları meslek uyumunun kariyer çıktılarıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir (Yang vd., 2008; Nye vd., 2012). Bununla beraber alanyazındaki araştırmalar kişi-meslek uyumu ve kariyer tatmini arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki öngörmektedirler (Vogel ve Feldman, 2009; Cha vd., 2009). Yukarıdaki teorik temele dayalı olarak aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

H11: Kişi-meslek uyumu kariyer tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Kişi-Çevre Uyumu Türlerinin Aracılık Rollerini

Daha önce ifade edildiği gibi, araştırmacılar farklı kişi-çevre uyumu türlerinin birlikte ele alınarak tek bir araştırma modelinde bütünleştirilmesi için çağrıda bulunmuşlardır (örn: Jansen ve Kristof-Brown, 2006). Alanyazında, farklı uyum türlerini tek bir araştırma modelinde bütünleştirmenin en iyi yolunun aracılık modeli inşa etmek olduğu belirtilmektedir (Edwards ve Shipp, 2007; Abdalla vd., 2018; Gürlek ve Uygur, 2020). Bu araştırma, kişi-çevre uyum türlerinin kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık ettiğini ileri süren bütünleştirici bir model öne sürmektedir. Aşağıda geliştirilen aracılık modeline ilişkin teorik arka plan sunulmuştur.

Kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğuna dair kanıtlar olmasına rağmen (Cha vd., 2009; Colakoğlu, 2011), bu etkinin nasıl meydana geldiği konusu büyük ölçüde belirsizdir. Kişi-meslek uyumu ve kariyer tatmin arasındaki ilişki mesafe oldukça geniştir. Bu nedenle iki yapı arasındaki ilişkileri aydınlatmak için aracı değişkenlere ihtiyaç bulunmaktadır (Van Vianen vd., 2011). Alanyazında, mesleki uyum değişkenlerinin kariyer çıktıları üzerindeki etkisinde kişi-çevre uyum türlerinin önemli bir bağlantı noktası olabileceğine yönelik giderek artan teorik varsayımlar bulunmaktadır (Yu, 2016; Oh, 2018). Kişi-meslek uyumu, işgöreni diğer çevresel odaklar ile uyumlu hale getirmek suretiyle kariyer tatminini artırabilir. Örneğin, bireysel özellikleri mesleğiyle uyumlu olan bireyler işin gerektirdiği talepleri daha fazla yerine getirebilirler ve böylece kariyerlerinde daha hızlı ilerleyebilirler (Ehrhart ve Makransky, 2007; Vogel ve Feldman, 2009). Bu araştırma, kişi meslek uyumunu kariyer tatmin sürecinin ana aşaması olarak kabul etmektedir. Nitekim meslek seçim teorisine göre, kariyerinde başarılı bir şekilde ilerlemek isteyen bireylerin başlangıçta doğru bir meslek seçmeleri gerek-

mektedir (Holland, 1997). Bu bakış açısına göre, kariyer tatminine giden yolun mihenk taşı kişi-meslek uyumudur. Kişi meslek uyumu diğer uyum türlerini artırmak suretiyle kariyer tatminini artırabilir. Bir başka ifadeyle kişi meslek uyumu kişi-iş, kişi-örgüt, kişi-yönetici ve kişi-örgüt uyumu aracılığıyla kariyer tatminini artırabilir. Yukarıdaki teorik tartışmaya dayalı olarak aşağıdaki hipotezler ileri sürülmekte olup, hipotez gelişimine dayalı olarak inşa edilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

H12: Kişi-iş uyumunun talep-yetenek uyumu boyutu kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

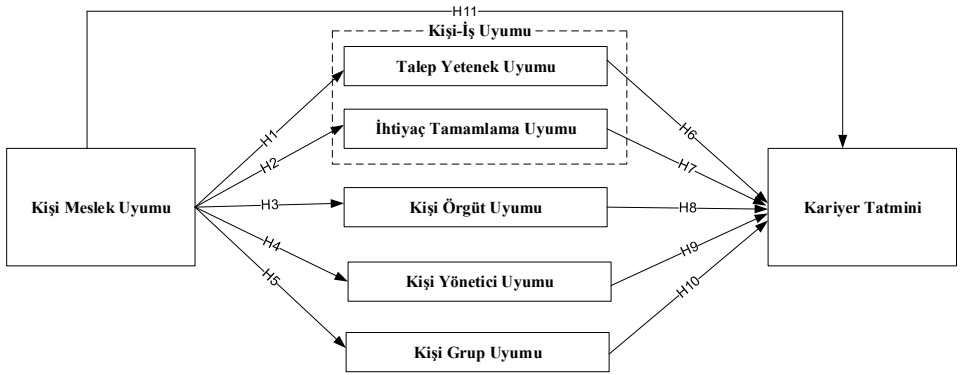
H13: Kişi-iş uyumunun ihtiyaç-tamamlama uyumu boyutu kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H14: Kişi-örgüt uyumu kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H15: Kişi-yönetici uyumu kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H16: Kişi- grup uyumu kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

- H12 : Kişi Meslek Uyumu → Talep Yetenek Uyumu → Kariyer Tatmini
H13 : Kişi Meslek Uyumu → İhtiyaç Tamamlama Uyumu → Kariyer Tatmini
H14 : Kişi Meslek Uyumu → Kişi Örgüt Uyumu → Kariyer Tatmini
H15 : Kişi Meslek Uyumu → Kişi Yönetici Uyumu → Kariyer Tatmini
H16 : Kişi Meslek Uyumu → Kişi Grup Uyumu → Kariyer Tatmini

YÖNTEM

Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini otel işgörenleri oluşturmaktadır. Turizm sektöründe işgücünün çoğunluğu otel işletmelerinde istihdam edilmektedir. Bununla birlikte turizm sektörünün uzun vadede rekabet avantajını etkin bir şekilde sürdürmesi için otel işletmelerinin ilk olarak kişi-çevre uyumuna -özellikle kişi-meslek uyumuna- sahip işgörenleri örgüte çekmeleri (Choi vd., 2017), daha sonra onlara ücret, gelişim, kariyer hedeflerine ulaşma ve yeni beceriler geliştirme konularında bir kariyer ve başarı planı sunmaları gerekmektedir (Karatepe, 2012). Bu bakımdan, kişi-çevre uyumu ve kariyer başarısı arasındaki ilişkileri incelemek için otel işgörenleri uygun bir örneklem oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan veriler 2019 yılının Ekim ve Kasım aylarında İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldız otel işletmelerinin işgörenlerinden elde edilmiştir. İstanbul İlının seçilmesinin nedeni Türkiye'de en çok beş yıldızlı otelin bulunduğu ikinci il olmasıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2019 yılı kasım ayı itibarıyla İstanbul İlinde, 107 adet beş yıldızlı otel işletmesi bulunmaktadır. Araştırmacı kolayda örnekleme yöntemini kullanarak 19 otel işletmesini araştırmaya dahil etmiştir. Veriler otel işletmelerinden bırak-topla tekniği kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama süreci sonunda toplam 431 adet anket elde edilmiştir. İstanbul İlinde beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan toplam işgören sayısı hakkında bir veri bulunmamaktadır. Evrenin tanımlanamadığı durumlarda 384 örneklem hacmi yeterli kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014)

Araştırmaya katılanların yaklaşık olarak % 53'ü erkeklerden (227 kişi), % 47'si (204 kişi) kadınlardan oluşmaktadır. Medeni durum açısından, katılımcıların yaklaşık % 42'si bekar katılımcılardan (181 kişi) % 58'si (250 kişi) evli katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık olarak 37 iken, otel endüstrisinde ortalama 5 yıl iş tecrübeleri bulunmaktadır. Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde, katılımcıların % 27'si (117) lise, % 39'u ön lisans (168) ve 34'ü lisans (146) düzeyindeki eğitim kurumundan mezun oldukları görülmüştür.

Veri Analizi

Araştırma modelinin test edilmesinde Smart PLS (V.3.2.7) programı kullanılmıştır. Smart PLS araştırma verilerinin normal dağılmadığı durumlarda kullanılan bir yapısal eşitlik modellemesi programıdır (Ringle vd., 2015; Hair vd., 2017). Verilerin normal dağılıp dağılmadığını kontrol etmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığının dışında yer aldığı görülmüştür. Bu sonuç verilerin normal dağılmadığına işaret etmektedir. Veri analizinde, Anderson ve Gerbing (1988) tarafından

ileri sürülen iki aşamalı yaklaşım takip edilmiştir. Bu yaklaşıma göre, ölçüm modelinin kabul edilebilir uyum indislerine sahip olduğu tespit edildikten sonra, araştırma modelinin testine geçilmektedir. Doğrudan ve dolaylı etkilerin değerlendirilmesinde ise ön yükleme (bootstrapping) tekniğinden yararlanılmıştır (Zhao vd., 2010).

Ölçüm Değişkenleri

Kişi-meslek uyumu, Vogel ve Feldman (2009) tarafından geliştirilen üç ifade- li ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Kişi-iş uyumunun talep-yetenek ve ihtiyaç tamamlama uyumu boyutları ve kişi örgüt uyumu Cable ve DeRue (2002) tarafından geliştirilen ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Her bir boyut üç ifadeden oluşmaktadır. Kişi-yönetici uyumu, Chuang vd., (2016) çalışmasından alınan beş ifade kullanılarak ölçülmüştür. Kişi-grup uyumu, Greguras ve Diefendorff'un (2009) çalışmasından alınan üç ifadeyle ölçülmüştür. Greguras ve Diefendorff (2009) ölçeği Cable ve DeRue'nin (2002) çalışmasına dayalı olarak grup düzeyine uyarlamıştır. Kariyer tatmini, Greenhaus vd. (1990) tarafından geliştirilen beş maddelik bir ölçek kullanılarak ölçülmüştür.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin bir kısmı için dilsel geçerlik çalışması yapılırken, bir kısmı için daha önce Türkçeye uyarlama çalışması yapıldığından dilsel geçerlik çalışması yapılmamıştır. Talep-yetenek uyumu, kişi-örgüt uyumu ve kişi-yönetici uyumu ölçekleri Gürlek (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Diğer yandan kişi-meslek uyumu, ihtiyaç-tamamlama uyumu, kişi-grup uyumu ve kariyer tatmini ölçekleri için mevcut araştırma kapsamında dilsel geçerlik çalışması yapılmıştır. Dilsel geçerlik çalışmasında Brislin (1976) tarafından önerilen ters çeviri yöntemi kullanılmıştır.

Ölçüm Modeli

Araştırma değişkenleri tek boyutlu doğaları nedeniyle ölçüm modeline birinci düzey olarak dahil edilmişlerdir. Gizil değişkenlerin gözlenen değişkenler tarafından etkili şekilde ölçülüp ölçülmediğinin test etmek ve ölçüm geçerliği ve güvenilirliğini kontrol etmek için ölçüm modeli oluşturulmuştur (Hair vd., 2017; Merli vd., 2019) Yapı güvenilirliğini kontrol etmek için bileşik (BG) güvenilirlik değerleri kullanılırken, yakınsak geçerliğini değerlendirme için faktör yükleri ve ortalama varyans açıklama değerleri (AOV) kullanılmıştır. İlgili alanyazında AOV değerlerinin 0.50'ni üzerinde olması önerilirken, faktör yüklerinin ve birleşik güvenilirliği değerlerinin 0.70'in üzerinde olması önerilmektedir (Hair vd., 2017; Ali vd., 2018). Tablo 1'de görüldüğü gibi, ortalama varyans açıklama değerleri (0.666-0.768) kriter değerinin üzerindedir. Bununla beraber faktör yüklerinin tümü 0.70'in üzerindedir. Bu sonuçlara göre yakınsak geçerlik sağlanmıştır. Öte yandan, BG değerleri 0.856-0.913 aralığında yer

almaktadır. Bu sonuç bileşik güvenilirliğin sağladığını göstermektedir. Son olarak, Cronbach's Alpha değerlerinin 0.70'in üzerinde olduğu gör÷lmektedir. Buna göre her bir yapı içsel tutarlılığa sahiptir (Nunnally, 1978).

Tablo 1: Ölçüm Modeli

Değişkenler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha	BG	AOV
Kişi-Meslek Uyumu		0.788	0.876	0.703
A1	0.871			
A2	0.842			
A3	0.802			
Kişi-İş uyumu				
Talep-Yetenek Uyumu		0.749	0.856	0.666
B1	0.759			
B2	0.854			
B3	0.831			
İhtiyaç-Tamamlama Uyumu		0.833	0.900	0.750
B4	0.858			
B5	0.881			
B6	0.859			
Kişi-Örgüt Uyumu		0.849	0.908	0.768
C1	0.878			
C2	0.905			
C3	0.845			
Kişi-Yönetici Uyumu		0.881	0.913	0.667
D1	0.856			
D2	0.847			
D3	0.797			
D4	0.803			
D5	0.810			
Kişi-Grup Uyumu		0.809	0.887	0.724
E1	0.859			
E2	0.886			
E3	0.805			
Kariyer Tatmini		0.842	0.887	0.612
F1	0.787			
F2	0.791			
F3	0.786			
F4	0.779			
F5	0.768			

BD=Bileşik güvenilirliği; AOV=Açıklanan Ortama Varyans

Ayrışma geçerliğinin sağlanıp sağlanmadığını denetlemek için Heterotrait-Monotrait (HTMT) kriterinden ve Fornell-Larcker kriterinden yararlanılmıştır. Tablo 2’de görüldüğü gibi, ortalama varyans açıklama değerlerinin karekökü ilgili kavramın diğer kavramlarla arasındaki korelasyonlardan büyüktür. Bu sonuç Fornell-Larcker kriteri açısından ayrışma geçerliğinin sağladığını göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Ayrıca, HTMT değerlerinin 0.85’ten düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre de ayrışma geçerliği sağlanmıştır (Henseler vd., 2015).

Tablo 2: Ayrışma Geçerliği

Fornell-Larcker Kriteri							
	Kişi-Grup Uyumu	Kariyer Tatmini	Kişi-Meslek Uyumu	Kişi-Örgüt Uyumu	Talep-Yetenek Uyumu	Kişi-Yönetici Uyumu	İhtiyaç-Tamamlama Uyumu
Kişi-Grup Uyumu	0.851						
Kariyer Tatmini	0.457	0.782					
Kişi-Meslek Uyumu	0.543	0.414	0.838				
Kişi-Örgüt Uyumu	0.502	0.454	0.492	0.876			
Talep-Yetenek Uyumu	0.472	0.638	0.454	0.578	0.816		
Kişi-Yönetici Uyumu	0.658	0.506	0.532	0.659	0.614	0.823	
İhtiyaç-Tamamlama Uyumu	0.550	0.572	0.538	0.639	0.590	0.719	0.866
HTMT Kriteri							
Kişi-Grup Uyumu							
Kariyer Tatmini	0.547						
Kişi-Meslek Uyumu	0.672	0.491					
Kişi-Örgüt Uyumu	0.603	0.525	0.597				
Talep-Yetenek Uyumu	0.607	0.795	0.585	0.725			
Kişi-Yönetici Uyumu	0.777	0.577	0.634	0.764	0.755		
İhtiyaç-Tamamlama Uyumu	0.669	0.672	0.661	0.760	0.741	0.836	

HİPOTEZ TESTLERİ

Araştırma modelinin veriyle uyumunu değerlendirmek için standardized root mean square residual (SRMR) değerinden yararlanılmıştır (Henseler vd., 2016). SRMR değerinin 0.08 kriter eşliğinin altında olması modelin veriyle uyumlu olduğu anlamına gelmektedir (Hu ve Bentler, 1999). Yapısal modelin test sonuçlarına göre SRMR değeri 0.067’dir. Bu sonuca göre araştırma mode-

linin veriyle iyi bir uyum gösterdiğini söylemek mümkündür. Tablo 3'te hipotez test sonuçları gösterilmiştir. Sonuçlara göre, kişi-meslek uyumu talep-yetenek uyumunu ($\beta=0.454$; $p<0.001$), ihtiyaç tamamlama uyumunu ($\beta=0.538$; $p<0.001$), kişi-örgüt uyumunu ($\beta=0.492$; $p<0.001$), kişi-yönetici uyumunu ($\beta=0.532$; $p<0.001$) ve kişi-grup uyumunu ($\beta=0.543$; $p<0.001$) olumlu ve anlamlı olarak etkilemektedir. Bu bulgulara göre H_1 , H_2 , H_3 , H_4 ve H_5 desteklenmiştir. Talep-yetenek uyumu ($\beta=0.448$; $p<0.001$), ihtiyaç tamamlama uyumu ($\beta=0.272$; $p<0.001$) ve kişi-grup uyumu ($\beta=0.119$; $p<0.05$) kariyer tatminini olumlu ve anlamlı olarak etkilerken, kişi-örgüt uyumu ($\beta= - 0.028$; $p>0.001$) ve kişi-yönetici uyumu ($\beta= - 0.044$; $p>0.001$) kariyer tatminini anlamlı olarak etkilememektedir. Bu bulgulara göre H_8 ve H_9 desteklenmezken, H_6 , H_7 ve H_{10} desteklenmiştir. Ayrıca kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki doğrudan etkisi anlamsızdır ($\beta= 0.037$; $p>0.001$). Bu sonuca göre H_{11} desteklenmemiştir.

Tablo 3: Hipotez Testi Sonuçları

	β	t-değeri	p değeri	Sonuç
H_1 : Kişi-meslek uyumu -> Talep-yetenek uyumu	0.454	11.563	0.000	Desteklendi
H_2 : Kişi-meslek uyumu -> İhtiyaç-tamamlama uyumu	0.538	13.525	0.000	Desteklendi
H_3 : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-örgüt uyumu	0.492	11.574	0.000	Desteklendi
H_4 : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-yönetici uyumu	0.532	12.226	0.000	Desteklendi
H_5 : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-grup uyumu	0.543	13.515	0.000	Desteklendi
H_6 : Talep-yetenek uyumu -> Kariyer Tatmini	0.448	8.748	0.000	Desteklendi
H_7 : İhtiyaç-tamamlama uyumu -> Kariyer Tatmini	0.272	4.347	0.000	Desteklendi
H_8 : Kişi-örgüt uyumu -> Kariyer Tatmini	-0.028	0.479	0.632	Desteklenmedi
H_9 : Kişi-yönetici uyumu -> Kariyer Tatmini	-0.044	0.595	0.552	Desteklenmedi
H_{10} : Kişi-grup uyumu -> Kariyer Tatmini	0.119	2.214	0.05	Desteklendi
H_{11} : Kişi-meslek uyumu-> Kariyer Tatmini	0.037	0.697	0.486	Desteklenmedi

Araştırma kapsamında aracılık hipotezlerinin test edilmesinde ön yüklem (bootstrapping) yöntemi kullanılmıştır (Zhao vd., 2010). Yapısal eşitlik modellenmesi (PLS-SEM) sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Ön yüklem yöntemi kullanılarak, ham verilerden ($n=431$) %95 güven aralığında 5000 alt örneklem oluşturmak suretiyle parametre tahminlemesi yapılmıştır. Kişi-örgüt uyumunun [-0.066 aralığında 0.031] ve kişi-yönetici uyumunun [-0.093 aralığında 0.039] aracılık rolleri alt-üst güven aralıklarınının sıfır içermesi nedeniyle desteklenmemiştir. Bu nedenle H_{14} ve H_{15} reddedilmiştir. Talep-yetenek uyumunun [0.156-0.260], ihtiyaç tamamlama uyumunun [0.085-0.206] ve kişi- grup uyu-

munun [0.017-0.116] aracılık rolleri alt-üst güven aralıklarının sıfır içermemesi nedeniyle desteklenmiştir. Dolayısıyla H_{12} , H_{13} ve H_{16} kabul edilmiştir.

Tablo 4: Aracılık Hipotezlerine Yönelik Test Sonuçları

Dolaylı Etkiler	β	t-değeri	LLCI	ULCI	Karar
H_{12} : Kişi-meslek uyumu -> Talep-yetenek uyumu-> Kariyer tatmini	0.203	6.516**	0.156	0.260	Desteklendi
H_{13} : Kişi-meslek uyumu -> İhtiyaç-tamamlama uyumu-> Kariyer tatmini	0.146	3.944**	0.085	0.206	Desteklendi
H_{14} : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-örgüt uyumu-> Kariyer tatmini	-0.014	0.472	-0.066	0.031	Desteklenmedi
H_{15} : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-yönetici uyumu-> Kariyer tatmini	-0.023	0.585	-0.093	0.039	Desteklenmedi
H_{16} : Kişi-meslek uyumu -> Kişi-grup uyumu-> Kariyer tatmini	0.064	2.132*	0.017	0.116	Desteklendi

p<0.001**, p<0.05*

TARTIŞMA

Bulguların Özeti

Bu araştırma kapsamında, kişi-çevre uyumu türlerinin kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık ettiğini ileri süren bütünleştirici bir model geliştirilmiş ve test edilmiştir. Bulgular geliştirilen araştırma modelini kısmen desteklemiştir. Buna göre, kişi-meslek uyumu diğer uyum türlerinin güçlü bir belirleyicisidir. Kişisel ilgileri mesleğiyle örtüşen bireyler diğer çevresel odaklarla ile daha yüksek uyum göstermektedirler. Bu bulgu mesleki kişilikler ve çalışma ortamları teorisinin (Holland, 1997) temel varsayımlarını desteklemektedir. Bununla beraber, elde edilen bulgular Vogel ve Feldman'nın (2009) kişi-meslek uyumunun kişi-örgüt ve kişi-iş uyumunu artırdığına yönelik bulgusuyla tutarlıdır.

Bulgulara göre kişi-iş uyumunun boyutları olan talep-yetenek uyumu ve ihtiyaç-tamamlama uyumu ile beraber kişi-grup uyumu kariyer tatminini artırmaktadır. Buna göre aşağıdaki çıkarımlarda bulunulabilir. Yüksek talep-yetenek uyumuna sahip olan işgörenler çevresel talepleri karşılamak için gerekli becerilere, eğitime, zamana ve enerjiye sahip oldukları için daha fazla kariyer tatminine sahip olmaktadır (Edwards vd., 1998; Vahidi vd., 2016). Yüksek ihtiyaç-tamamlama uyumuna sahip olan işgörenlerin ise ihtiyaçları ile işe katkıları karşılığında aldıkları ödüller arasında yüksek bir uyum bulunduğundan (Cable ve DeRue, 2002), kariyerlerinden daha fazla tatmin olmaktadır. Yanı sıra, kişi-grup uyumuna sahip olan işgörenler çalışma arkadaşlarından daha fazla destek ve yardım gördükleri için daha yüksek kariyer tatmini yaşamak-

tadırlar. Bu bulgu benzerlik çekim hipotezinin (Byrne, 1971) çalışma arkadaşlarıyla benzer özelliklere sahip bireylerin daha çok yakınlık ve destek görecekları varsayımını desteklemektedir.

Araştırma kapsamında, kişi-örgüt uyumu ve kişi-yönetici uyumunun kariyer tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu kişi-çevre uyumu türlerinin kariyer çıktıları üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair kanıtlar sunan önceki araştırmalar ile çelişmektedir (örn: Erdogan ve Bauer, 2005). Bu çelişkinin nedeni, mevcut araştırmanın yürütüldüğü bağlam olabilir. Otel endüstrisinde personel devir oranı oldukça yüksektir, işgörenlerin büyük bir çoğunluğu uzun bir süre aynı örgütte çalışmamaktadırlar (Aksu, 2004). Bu bakımdan örgütsel değerler ve yöneticileriyle uyumlu olmak işgörenler için önemli bir kriter olmayabilir. Yukarıda özetlenen bulgularda görüldüğü gibi otel işgörenlerinin kariyer tatmininde kişi-örgüt ve kişi-yönetici uyumu değil, kişi-iş ve kişi-grup uyumu önemli bir yer tutmaktadır. Otel endüstrisinde personel devir oranının yüksek olmasından dolayı, kariyer tatmini için işgörenlerin yeteneklerinin iş talepleriyle uyumlu olması ve ihtiyaçlarının örgüt tarafından yerine getirilmesi daha önemli olabilir. Ayrıca otel endüstrisinde başarı için takım çalışmasının esas olduğu dikkate alındığında (Gürlek, 2019), işgörenlerin çalışma arkadaşlarıyla uyumlu olması kariyer tatmini açısından önemli görülüyor olabilir.

Aracılık hipotezlerine ait bulgular değerlendirildiğinde, talep-yetenek uyumunun, ihtiyaç tamamlama uyumunun ve kişi-grup uyumunun aracılık rollerinin onaylandığı, kişi-örgüt uyumunun ve kişi-yönetici uyumunun aracılık rollerinin ise onaylanmadığı görülmektedir. Kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki doğrudan etkisinin anlamsız olduğu dikkate alındığında, bu araştırma bağlamında kişi-meslek uyumunun tamamen kişi-iş ve kişi-grup uyumu aracılığıyla kariyer tatminini artırdığını söylemek mümkündür. Kişi-iş uyumu ve kişi-grup uyumunun aracılık rollerine ilişki aşağıda çıkarımlarda bulunulabilir. Kişi- meslek uyumu işgörenlerin yeteneklerinin iş talepleriyle daha fazla uyumlu olmasını; işgörenlerin ihtiyaçlarının örgüt tarafından (ücret, terfi) daha fazla karşılanmasını; işgörenlerin çalışma arkadaşlarıyla daha fazla uyumlu olmasını sağlayarak kariyer tatminini artırmaktadır. Her ne kadar kişi-meslek uyumu, işgörenleri diğer çevresel odaklar ile uyumlu hale getirirse de, yukarıda ifade edilen endüstri şartlarından ötürü bazı çevresel odaklarla uyumun (örgüt ve yönetici) kariyer tatminini artırmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, mesleki kişilikler ve çalışma ortamları teorisinin (Holland, 1997) kişi-meslek uyumunun bireyi diğer çevresel odakları ile daha uyumlu hale getirerek kariyer tatminine neden olacağı varsayımı otel endüstrisi bağlamında kısmen desteklenmiştir.

Araştırmanın Teorik Katkısı

Kişi-çevre uyumuna yönelik çalışmalar çok uzun bir teorik geçmişe sahiptir (Schneider, 1987; Caplan ve Van Harrison, 1993; Edwards ve Cooper, 1990). Bu nedenle, kişi-çevre uyumu teori gelişim düzeyi açısından olgunluk düzeyine ulaşmış bulunmaktadır (Su vd., 2015). Bununla beraber halen kişi-çevre uyumu alanyazınında araştırma boşlukları bulunmaktadır. Bu boşluklardan en göze çarpanı kariyer tatminini öngörmek için çeşitli kişi-çevre uyum türlerini bütünleştiren bir araştırma bulunmamasıdır. Bu iddiayı haklı çıkarmak için mevcut araştırma önceki araştırmaların tek bir araştırma kapsamında farklı kişi-çevre uyum türlerinin bütünleştirilmesine yönelik çağrıda bulduklarının altını çizmektedir (Edwards ve Shipp, 2007; Jansen ve Kristof-Brown, 2006; Kristof - Brown vd., 2005; Lam vd., 2018; Gürlek ve Uygur, 2020). Ek olarak, alanyazında kariyer tatmini dışında, değişik davranışsal değişkenlerin öncülleri olarak kişi-çevre uyum türlerini bütünleştiren çok az araştırma bulunmaktadır. Örneğin, Vogel ve Feldman (2009) kişi meslek uyumunun kişi-örgüt ve kişi-iş uyumu aracılığıyla davranışsal değişkenleri artırdığını ortaya koymuştur. Yu (2016) kişi-değer uyumunun kişi-iş uyumu aracılığıyla iş tatminini artırdığını tespit etmiştir. Abdalla vd. (2018) kişi örgüt uyumunun kişi-grup ve kişi-iş-uyumu aracılığıyla işten ayrılma niyetini etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Yukarıdaki araştırma boşluğunu gidermek için bu araştırma, kişi-çevre uyumu türlerinin kişi-meslek uyumunun kariyer tatmini üzerindeki etkisine aracılık ettiğini ileri süren bütünleştirici bir model öne sürmüş ve test etmiştir. Bu nedenle mevcut araştırma kişi-çevre uyumu alanyazınına dikkate değer bir katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın Uygulamaya Katkısı

Bu araştırma uygulamaya birkaç katkı sağlamaktadır. Birincisi, örgütler işgören seçim sürecinde kişi-meslek uyumuna sahip işgörenleri işe almalıdırlar. Bulgulardan anlaşılacağı üzere kişi-meslek uyumu değişik çevre uyumu türlerini arttırmak suretiyle kariyer tatminine katkı sağlamaktadır. İkincisi, bu araştırma bireylere değerleriyle uyumlu meslekler seçmelerini tavsiye etmektedir. Böyle bir seçim beraberinde kişi-meslek uyumu ve kariyer tatmini getirecektir. Pek çok bireyin aile baskısı nedeniyle kişisel değerleri ve özellikleriyle uyumlu olmayan meslekler seçtiği dikkate alındığında (Martin vd., 2014; Singaravelu vd., 2005.), bu tavsiye daha anlamlı olabilir. Üçüncüsü bulgular kişi-iş uyumunun talep-yetenek uyumu boyutunun kariyer tatminini artırdığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle örgütler kişi-meslek uyumuyla beraber talep-yetenek uyumunu da işgören seçiminde dikkate almalıdırlar. Dördüncüsü, araştırma bulguları kişi-çevre uyumunun ihtiyaç tamamlama uyumu boyutunun kariyer tatminini artırdığını ortaya koymuştur. Bu nedenle örgütler işgörenlerin

ihtiyaçları ile işe katkıları karşılığında aldıkları ödüller (örneğin, maaş, sosyal haklar, eğitim) arasında uyum (Cable ve DeRue 2002) sağlamalıdır. Beşinci kişi-grup uyumu kariyer tatminini artırmaktadır. Bu nedenle örgütler örgütteki mevcut işgönerlerle uyumlu işgönerleri işe almalıdırlar ya da işgönerler arasında uyum ve dayanışma sağlamak için sosyalleşme programları uygulayabilirler. Sonuç olarak, konaklama endüstrisinde hizmet kalitesinin altından yatan temel faktörün işgönerler olduğu dikkate alındığında (Gürlek, 2020), bulguların önemi daha iyi anlaşılabilir.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalara Öneriler

Bu araştırma birkaç sınırlılığa sahiptir. Birincisi bu araştırmada toplanan veriler kesitseldir. Gelecek araştırmalar boylamsal veri toplayabilirler. İkincisi bu araştırma İstanbul İlinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otellerin işgönerleri üzerinde yürütülmüştür. Gelecek araştırmalar farklı işletme türlerini seçebilirler. Üçüncüsü, bu araştırma otel işletmelerinde gerçekleştirildiği için araştırma bulgularının başka endüstrilere genelleştirilmesi zordur. Dördüncüsü, bu araştırmada kişi-çevre uyumu boyutları kariyer tatminini etkileyecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Gelecek araştırmalar benzer bir entegrasyonu örgütsel davranış değişkenlerini öngörmek için kullanabilirler. Beşinci, inşa edilen araştırma modeli aracı değişkenler içermesine rağmen, düzenleyici değişkenlerden yoksundur. Kişilik tiplerine göre bireylerin çevre uyumu ve kariyer tatmini algıları değişebilmektedir (Erdoğan ve Bauer, 2005). Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalar araştırma modeline kişilik tiplerini düzenleyici değişken olarak ekleyebilirler. Ayrıca işgönerlerin kişi-çevre uyumu ve kariyer tatmini algılamaları buldukları kuşaklara göre değişim gösterebilmektedir (Westerman ve Yamamura, 2007). Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalar kuşakları (X, Y, Z) araştırma modeline düzenleyici değişken olarak dahil edebilirler.

KAYNAKÇA

- Abdalla, A., Elsetouhi, A., Negm, A. ve Abdou, H. (2018). Perceived Person-Organization Fit and Turnover Intention in Medical Centers: The Mediating Roles of Person-Group Fit and Person-Job Fit Perceptions. *Personnel Review*, 47(4), 863-881.
- Ali, F., Rasoolimanesh, S.M., Sarstedt, M., Ringle, C.M. ve Ryu, K. (2018). An Assessment of the Use of Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) in Hospitality Research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1):514-538.
- Aksu, A. (2004). Turnover Costs: Research among Five-Star Hotels in the City of Antalya, Turkey. *Tourism Analysis*, 9(3), 207-217.
- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1988). Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach. *Psychological Bulletin*, 103(3): 411-423.
- Astakhova, M. N. (2016). Explaining The Effects of Perceived Person-Supervisor Fit And Person-Organization Fit on Organizational Commitment in The US And Japan. *Journal of Business Research*, 69(2), 956-963.
- Ballout, H. I. (2007). Career Success: The Effects of Human Capital, Person-Environment Fit and Organizational Support. *Journal of Managerial Psychology*, 22(8), 741-765.
- Bozionelos, N., Lin, C. H. ve Lee, K. Y. (2019). Enhancing the Sustainability of Employees' Careers Through Training: The Roles of Career Actors' Openness and of Supervisor Support. *Journal of Vocational Behavior*, 103333. Doi: 10.1016/j.jvb.2019.103333
- Breland, J. W., Treadway, D. C., Duke, A. B. ve Adams, G. L. (2007). The Interactive Effect of Leader-Member Exchange and Political Skill on Subjective Career Success. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 13(3), 1-14.
- Bretz, R. D. ve Judge, T. A. (1994). The Role of Human Resource Systems in Job Applicant Decision Processes. *Journal of Management*, 20(3), 531-551.
- Brislin, R. W. (1976). Comparative Research Methodology: Cross-Cultural Studies. *International Journal of Psychology*, 11(3), 215-229.
- Byrne, D. (1971). *The Attraction Paradigm*. New York: Academic Press.
- Cable, D. M. ve DeRue, D. S. (2002). The Convergent And Discriminant Validity of Subjective Fit Perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875-884.
- Caplan, R. D. ve Van Harrison, R. (1993). Person-Environment Fit Theory: Some History, Recent Developments, and Future Directions. *Journal of Social Issues*, 49(4), 253-275.

- Cha, J., Kim, Y. ve Kim, T. Y. (2009). Person-Career Fit and Employee Outcomes among Research and Development Professionals. *Human Relations*, 62(12), 1857-1886.
- Choi, H. M., Kim, W. G. ve McGinley, S. (2017). The Extension of the Theory of Person-Organization Fit toward Hospitality Migrant Worker. *International Journal of Hospitality Management*, 62, 53-66.
- Chuang, A., Shen, C. T. ve Judge, T. A. (2016). Development of A Multidimensional Instrument of Person-Environment Fit: The Perceived Person-Environment Fit Scale (PPEFS). *Applied Psychology*, 65(1), 66-98.
- Colakoglu, S. N. (2011). The Impact of Career Boundarylessness on Subjective Career Success: The Role of Career Competencies, Career Autonomy, and Career Insecurity. *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 47-59.
- Durr II, M. R. ve Tracey, T. J. (2009). Relation of Person-Environment Fit to Career Certainty. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 129-138.
- Edwards, J. R., Caplan, R. D. ve Harrison, R. V. (1998). Person-Environment Fit Theory: Conceptual Foundations, Empirical Evidence, and Directions for Future Research. C. L. Cooper (Ed.), *Theories of Organizational Stress* içinde (ss. 28 – 67). Oxford, England: Oxford University Press.
- Edwards, J. R. ve Shipp, A. J. (2007). The Relationship between Person-Environment Fit and Outcomes: An Integrative Theoretical Framework. C. Ostroff & T. A. Judge (Eds.), *Perspectives on Organizational Fit* içinde (ss.209-258). New York: Lawrence Erlbaum
- Edwards, J. R. (2008). Person-Environment Fit in Organizations: An Assessment of Theoretical Progress. *Academy of Management Annals*, 2(1), 167-230.
- Edwards, J. R. ve Cooper, C. L. (1990). The Person-Environment Fit Approach to Stress: Recurring Problems and Some Suggested Solutions. *Journal of Organizational Behavior*, 11(4), 293-307.
- Edwards, J. R., Cable, D. M., Williamson, I. O., Lambert, L. S. ve Shipp, A. J. (2006). The Phenomenology of Fit: Linking the Person and Environment to the Subjective Experience of Person-Environment Fit. *Journal of Applied Psychology*, 91(4), 802-827.
- Ehrhart, K. H. ve Makransky, G. (2007). Testing Vocational Interests and Personality As Predictors of Person-Vocation and Person-Job Fit. *Journal of Career Assessment*, 15(2), 206-226.
- Erbaş, E. ve şahin Perçin, N. (2016) Kişi-Çevre Uyumu ve Takım Çalışması İşlevsizliği İlişkisinde Ahlâki Çözölmenin Aracı Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 77-91.

- Erdogan, B. ve Bauer, T. N. (2005). Enhancing Career Benefits of Employee Proactive Personality: The Role of Fit with Jobs and Organizations. *Personnel Psychology*, 58(4), 859-891.
- Erdogan, B., Kraimer, M. L. ve Liden, R. C. (2004). Work Value Congruence and Intrinsic Career Success: The Compensatory Roles of Leader-Member Exchange and Perceived Organizational Support. *Personnel Psychology*, 57(2), 305-332.
- Feij, J. A., Van Der Velde, M. E., Taris, R. ve Taris, T. W. (1999). The Development of Person-Vocation Fit: A Longitudinal Study among Young Employees. *International Journal of Selection and Assessment*, 7(1), 12-25.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, CA: Stanford University.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Glosenberg, A., Tracey, T. J., Behrend, T. S., Blustein, D. L. ve Foster, L. L. (2019). Person-Vocation Fit across the World of Work: Evaluating the Generalizability of the Circular Model of Vocational Interests and Social Cognitive Career Theory across 74 Countries. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 92-108.
- Greenhaus, J. H., Parasuraman, S. ve Wormley, W. M. (1990). Effects of Race on Organizational Experiences, Job Performance Evaluations, and Career Outcomes. *Academy of Management Journal*, 33(1), 64-86.
- Greguras, G. J. ve Diefendorff, J. M. (2009). Different Fits Satisfy Different Needs: Linking Person-Environment Fit to Employee Commitment and Performance Using Self-Determination Theory. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 465-477.
- Gürlek, M. (2019). *Hizmet Odaklı Yüksek Performanslı İnsan Kaynakları Uygulamalarının İşgören Hizmet Performansı Üzerindeki Etkisinde Aracı ve Düzenleyici Değişkenlerin Rolü*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Gürlek, M. (2020) Yüksek Performanslı İnsan Kaynakları Uygulamaları Hizmet Odaklı Örgütsel Vatandaşlık Davranışını Nasıl Etkiler? İş Tutumlarının Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*. 7(1), 59-76.
- Gürlek, M. ve Uygur, A. (2020). Service-Oriented High Performance Human Resource Practices and Employee Service Performance: A Test of Serial Mediation and Moderation Models. *Journal of Management & Organization*. 1-37. DOI:10.1017/jmo.2020.8

- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, 2nd edition Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Henseler, J., Hubona, G. ve Ray, P. A. (2016). Using PLS Path Modeling in New Technology Research: Updated Guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A New Criterion for Assessing Discriminant Validity in Variance-Based Structural Equation Modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Holland, J. L. (1959). A Theory of Vocational Choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6, 35-45.
- Holland, J. L. (1997). *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments* (3rd ed.). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Irak, D. U. (2012). İşyerinde Birey-Çevre Uyumu: Kuramsal Yaklaşımlar ve Örgütsel Psikolojideki Yeri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 12-22.
- Jansen, K. J. ve Kristof-Brown, A. (2006). Toward A Multidimensional Theory of Person-Environment Fit. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 193-212.
- Jesús Suárez-Mendoza, M. ve Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2008). The Impact of Work Alienation on Organizational Citizenship Behavior in the Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 56-76.
- Jiang, J. J. ve Klein, G. (1999). Supervisor Support and Career Anchor Impact on the Career Satisfaction of the Entry-Level Information Systems Professional. *Journal of Management Information Systems*, 16(3), 219-240.
- Karatepe, O. M. (2012). Perceived Organizational Support, Career Satisfaction, and Performance Outcomes: A Study of Hotel Employees in Cameroon. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(5), 735-752.
- Kieffer, K. M., Schinka, J. A. ve Curtiss, G. (2004). Person-Environment Congruence and Personality Domains in the Prediction of Job Performance and Work Quality. *Journal of Counseling Psychology*, 51(2), 168-177.

- Kilroy, S., Flood, P. C., Bosak, J. ve Chênevert, D. (2017). Perceptions of High-Involvement Work Practices, Person-Organization Fit, and Burnout: A Time-Lagged Study of Health Care Employees. *Human Resource Management, 56*(5), 821-835.
- Kim, T. Y. ve Kim, M. (2013). Leaders' Moral Competence and Employee Outcomes: The Effects of Psychological Empowerment and Person-Supervisor Fit. *Journal of Business Ethics, 112*(1), 155-166.
- Kong, H., Cheung, C. ve Song, H. (2012). From Hotel Career Management to Employees' Career Satisfaction: The Mediating Effect of Career Competency. *International Journal of Hospitality Management, 31*(1), 76-85.
- Kristof, A. L. (1996). Person-Organization Fit: An Integrative Review of Its Conceptualizations, Measurement, and Implications. *Personnel Psychology, 49*(1), 1-49.
- Kristof-Brown, A. L. ve Stevens, C. K. (2001). Goal Congruence in Project Teams: Does The Fit Between Members' Personal Mastery And Performance Goals Matter?. *Journal of Applied Psychology, 86*(6), 1083-1095.
- Kristof-Brown, A. L., Jansen, K. J. ve Colbert, A. E. (2002). A Policy-Capturing Study of the Simultaneous Effects of Fit with Jobs, Groups, and Organizations. *Journal of Applied Psychology, 87*(5), 985-993.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. ve Johnson, E. C. (2005). Consequences of Individual's Fit at Work: A Meta-Analysis of Person-Job, Person-Organization, Person-Group, and Person-Supervisor Fit. *Personnel Psychology, 58*(2), 281-342.
- Kristof-Brown, A. ve Guay, R. P. (2011). Person-Environment Fit. S. Zedeck (Ed.), *APA Handbooks in Psychology. APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Vol. 3. Maintaining, Expanding, and Contracting the Organization* içinde (ss 3-50). Washington, DC: American Psychological Association.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). Turizm İşletme Belgeli Tesisler Listesi. 15. 11. 2019 tarihinde <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9579/turizm-tesisleri.html> adresinden erişildi.
- Lam, W., Huo, Y. ve Chen, Z. (2018). Who is Fit to Serve? Person-Job/Organization Fit, Emotional Labor, and Customer Service Performance. *Human Resource Management, 57*(2), 483-497.
- Lee, Y. K., Kim, S. H., Kim, M. S. ve Kim, H. S. (2017). Person-Environment Fit And Its Effects On Employees' Emotions And Self-Rated/ Supervisor-Rated Performances: The Case Of Employees in Luxury Hotel Restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 29*(5), 1447-1467.

- Lee, Y. T., Reiche, B. S. ve Song, D. (2010). How Do Newcomers Fit in? The Dynamics between Person-Environment Fit and Social Capital across Cultures. *International Journal of Cross Cultural Management*, 10(2), 153-174.
- Martin, J. P., Simmons, D. R. ve Yu, S. L. (2014). Family Roles in Engineering Undergraduates' Academic and Career Choices: Does Parental Educational Attainment Matter. *International Journal of Engineering Education*, 30(1), 136-149.
- Marstand, A. F., Martin, R. ve Epitropaki, O. (2017). Complementary Person-Supervisor Fit: An Investigation of Supplies-Values (SV) Fit, Leader-Member Exchange (LMX) and Work Outcomes. *The Leadership Quarterly*, 28(3), 418-437.
- Merli, R., Preziosi, M., Acampora, A. ve Ali, F. (2019). Why Should Hotels Go Green? Insights from Guests Experience in Green Hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 81, 169-179.
- Muchinsky, P. M. ve Monahan, C. J. (1987). What is Person-Environment Congruence? Supplementary Versus Complementary Models of Fit. *Journal of Vocational Behavior*, 31(3), 268-277.
- Ng, T. W., Eby, L. T., Sorensen, K. L. ve Feldman, D. C. (2005). Predictors of Objective and Subjective Career Success: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, 58(2), 367-408.
- Nguyen, N. ve Borteyrou, X. (2016). Core Self-Evaluations as a Mediator of the Relationship between Person-Environment Fit and Job Satisfaction among Laboratory Technicians. *Personality and Individual Differences*, 99, 89-93.
- Nye, C. D., Su, R., Rounds, J. ve Drasgow, F. (2012). Vocational Interests and Performance: A Quantitative Summary of Over 60 Years of Research. *Perspectives on Psychological Science*, 7(4), 384-403.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- O'Donohue, W. ve Nelson, L. (2014). Alienation: An Old Concept with Contemporary Relevance for Human Resource Management. *International Journal of Organizational Analysis*, 22(3), 301-316.
- Oh, S. Y. (2018). Socialization Tactics and Youth Worker Adjustment: The Mediating Roles of Fit Perceptions. *Career Development International*, 23(4), 360-381.
- Ringle, C. M., Wende, S. ve Becker, J.M. (2015). "SmartPLS 3". Boenningstedt: SmartPLS GmbH.

- Schneider, B. (1987). *The People Make The Place*. *Personnel Psychology*, 40(3), 437-453.
- Singaravelu, H. D., White, L. J. ve Bringaze, T. B. (2005). Factors Influencing International Students' Career Choice: A Comparative Study. *Journal of Career Development*, 32(1), 46-59.
- Su, R. ve Nye, C. D. (2017). Interests and Person-Environment Fit: A New Perspective on Workforce Readiness and Success. J. Burrus, K. D. Mattern, B. Naemi ve R. D. Roberts (Eds.). *Building Better Students: Preparation for The Workforce* içinde (ss.177-206). New York: Oxford University Press.
- Su, R., Murdock, C. ve Rounds, J. (2015). Person-Environment Fit. P. J. Hartung, M. L. Savickas, ve W. B. Walsh (Eds.), *APA Handbooks in Psychology. APA Handbook of Career Intervention, Vol. 1. Foundations* içinde (ss. 81-98). Washington, DC: American Psychological Association
- Vahidi, N., Roslan, S., Abdullah, M. C. ve Omar, Z. (2016). Relationship between Need Supply Major Fit and Demand Ability Major Fit with Academic Achievement. *Journal of Education and Human Development*, 5(2), 196-206.
- Van Vianen, A. E. (2018). Person-Environment Fit: A Review of Its Basic Tenets. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 5, 75-101.
- Van Vianen, A. E., Shen, C. T. ve Chuang, A. (2011). Person-Organization and Person-Supervisor Fits: Employee Commitments in A Chinese Context. *Journal of Organizational Behavior*, 32(6), 906-926.
- Vleugels, W., De Cooman, R., Verbruggen, M. ve Solinger, O. (2018). Understanding Dynamic Change in Perceptions of Person-Environment Fit: An Exploration of Competing Theoretical Perspectives. *Journal of Organizational Behavior*, 39(9), 1066-1080.
- Vogel, R. M. ve Feldman, D. C. (2009). Integrating the Levels of Person-Environment Fit: The Roles of Vocational Fit and Group Fit. *Journal of Vocational Behavior*, 75(1), 68-81.
- Wang, M., Zhan, Y., Mccune, E. ve Truxillo, D. (2011). Understanding Newcomers' Adaptability And Work-Related Outcomes: Testing The Mediating Roles of Perceived P-E Fit Variables. *Personnel Psychology*. 64(1), 163-189.
- Wassermann, M., Fujishiro, K. ve Hoppe, A. (2017). The Effect of Perceived Overqualification on Job Satisfaction and Career Satisfaction among Immigrants: Does Host National Identity Matter?. *International Journal of Intercultural Relations*, 61, 77-87.

- Westerman, J. W. ve Yamamura, J. H. (2007). Generational Preferences for Work Environment Fit: Effects on Employee Outcomes. *Career Development International*, 12(2), 150-161.
- Xiao, W., Zhou, L., Wu, Q., Zhang, Y., Miao, D., Zhang, J. ve Peng, J. (2014). Effects of Person-Vocation Fit and Core Self-Evaluation on Career Commitment of Medical University Students: The Mediator Roles Of Anxiety And Career Satisfaction. *International Journal of Mental Health Systems*, 8(1), 1-6.
- Xu, M., Qin, X., Dust, S. B. ve DiRenzo, M. S. (2019). Supervisor-Subordinate Proactive Personality Congruence and Psychological Safety: A Signaling Theory Approach to Employee Voice Behavior. *The Leadership Quarterly*, 30(4), 440-453.
- Yang, L. Q., Levine, E. L., Smith, M. A., Ispas, D. ve Rossi, M. E. (2008). Person-Environment Fit or Person plus Environment: A Meta-Analysis of Studies Using Polynomial Regression Analysis. *Human Resource Management Review*, 18(4), 311-321.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (4. Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Young Seong, J. ve Kristof-Brown, A. L. (2012). Testing Multidimensional Models of Person-Group Fit. *Journal of Managerial Psychology*, 27(6), 536-556.
- Yu, K. Y. T. (2016). Inter-Relationships among Different Types of Person-Environment Fit and Job Satisfaction. *Applied Psychology*, 65(1), 38-65.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G. ve Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and Truths about Mediation Analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.

İTİBAR RİSKİ VE FİRMA DEĞERİ İLİŞKİSİ: BİST'TE AMPİRİK BİR UYGULAMA¹

Relationship Between Reputation Risk and Firm Value: An Empirical Application on BIST

Gönderim Tarihi / Received : 23.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 03.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.663510>

Şakir SAKARYA*
Nevzat ÇALIŞ**

ÖZ: Bu çalışmada, 2007-2017 dönemi arasında Borsa İstanbul'da işlem gören bankalarda meydana gelen operasyonel kayıp olaylarının itibar riskine neden olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada olay çalışması yöntemi ve tek örneklem t testi analizi kullanılmıştır. Olay çalışması yöntemi ile 3 günlük ve 21 günlük olay penceresinde operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine etkisi araştırılmış ve sonuç olarak sadece kayıp duyurularının yapıldığı gün (olay günü) negatif anormal getiriler tespit edilmiştir. Olay gününden uzaklaşıkça duyuruların etkisinin kaybolduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İtibar Riski, Operasyonel Risk, Firma Değeri, Olay Çalışması.

ABSTRACT: In this study, it was investigated whether the operational loss incidents that occurred in banks traded in Borsa Istanbul between 2007 and 2017 cause reputational risk. In this research, case study method and single sample t test analysis were used. The effect of operational loss announcements on reputation risk was investigated via event study method in terms of events for 3 and 21 days and as a result, negative abnormal yields were determined only on the day the announcement loss were made (event day). It was observed that the announcements lost their effects as long as it was moved away from the event day.

Keywords: Reputation Risk, Operational Risk, Firm Value, Event Study.

¹ Bu çalışma, Dr. Nevzat ÇALIŞ'ın Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Şakir SAKARYA danışmanlığında hazırlanmış olan "İtibar Riski ve Firma Değeri İlişkisi: BİST'te Ampirik Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak insan ve hayvanlar deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılmadığı için etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/ Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, sakarya@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2510-7384>

** Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi/Bandırma Meslek Yüksek Okulu/Muhasebe ve Vergi Bölümü/ Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, ncalis@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5604-0728>

GİRİŞ

İtibar, hissedar ve kurumlar arasındaki iş ilişkisini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü olayın hissedarlar tarafından algılanması olarak ifade edilir (Mitic, 2018: 172). Söz konusu ilişki olumlu olursa işletmeler için itibar bir fırsata dönüşür ve işletmelerin gelişmesini ve büyümesini olumlu yönde etkiler fakat itibar olumsuz olarak ortaya çıkarsa o zaman itibar riski meydana gelir. Bu noktadan hareketle itibar riski, bir işletmenin işlemlerindeki başarısız sonuçlar veya var olan kanuni kurallara uyulmaması neticesinde o işletmeye karşı beslenen güven hissini azalması ya da işletmenin itibarının zarar görmesi ile meydana gelebilecek kaybı ifade eder (Savram ve Karakoç, 2012: 329).

Bir finansal firmanın itibarının değerini, bu itibarın zarar derecesini, bu zararın kökenini ve dolayısıyla itibar riski kaynaklarını tanımlamakta önemli zorluklar vardır. İtibar, halkın bir kişiye, bir gruba veya bir kuruma karşı görüşü olarak tanımlanabilir (Walter, 2010: 105). Diğer bir ifade ile itibar riski, bir kurum veya kuruluşun ismini karalama ihtimali olan ve faaliyetlerini devam ettirmesini tehdit eden her türlü tehlikeli duruma denir. İtibar riski farklı şekillerde oluşabilir (investopedia.com, 30.05.2020). Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Doğrudan, şirketin kendi eylemlerinin sonucu olarak,
- Dolaylı olarak, bir çalışanın veya çalışanların eylemleri nedeniyle,
- Teğetsel olarak, girişim ortakları veya tedarikçileri gibi diğer çevresel taraflar aracılığıyla.

Bu çalışmanın uygulamasını bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalar oluşturmaktadır. Bankacılık sektörü insanların güvenini kazanarak onlardan aldığı emanet varlıklar ile kazanç sağlayan işletmelerden oluşmaktadır. Güven hissini varlığı bankaların faaliyetlerine devam etmelerini sağlamaktadır. Müşterilerin bir bankaya karşı güveninin azalması o bankadan uzaklaşmalarına neden olabilir. Bankacılık sektöründe birçok risk türü bulunmaktadır. Bu riskler operasyonel risk, faiz oranı riski, kur riski, kredi riski, piyasa riski, likidite riski, sermaye riski ve ülke riski gibi risklerdir. Bankacılık faaliyetlerinde görülen bu risk türleri bankanın performansı ve karlılığını da etkilemektedir. Söz konusu risklerden bir kısmı bütün ülkelerde görülürken bazı riskler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Şimşek, 2007: 1).

Risk hem bankalar açısından hem de finansal piyasalar açısından daha önemli hale geldiği için 1980 yılının son dönemlerinde Basel Komitesi risk üzerine çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar ışığında Basel I, Basel II, Basel III ve Basel IV ilkeleri yayınlanmıştır. Bu çalışmalar içerisinde sadece Basel II'de itibar riskine dair bir tanımlama yer almaktadır. Bununla birlikte Basel II'de bu riskin nasıl tespit edileceği ve nasıl yönetileceğine dair herhangi bir açıklama ise yapılmamıştır (Manjarin, 2012: 3). En zararlı risklerden birisi olan itibar ris-

ki, hem Basel Komitesi (BCBS) hem de ulusal düzenleyiciler tarafından uzun zamandır ihmal edilmiştir. Buna karşın son on yıla daha yakından bakıldığında sahtecilik, bilgi saklama, zimmete para geçirme veya yetersiz iş uygulamaları gibi ortaya çıkan kayıp olaylarının büyük kayıplara yol açtığı birçok durumla karşılaşmaktayız. Bunlara ek olarak, söz konusu operasyonel zarar olaylarının ifşası firma üzerinde dolaylı bir etki meydana getirmekte ve bu durumda, müşteri sadakati, hissedar ve karşı tarafın güvenini sarsacak itibar riskine yol açmaktadır. Bankaların itibar riski, faaliyetleri güven ve güvenilirliğe dayandığı için çok daha önemlidir. İyi bir itibar, bankaların rekabet edebilirliklerini artırarak istikrarlı ve devamlı bir kalkınmayı sürdürerek, bankaların zaman içinde hayatta kalmalarına büyük katkıda bulunmaktadır (Soana, 2016: 111).

İtibar riski, bankanın faaliyet gösterdiği ortamda, paydaşları (yatırımcılar, müşteriler, çalışanlar, ulusal düzenleyiciler, devlet, uluslararası düzenleyiciler ve toplum) tarafından olumsuz algılanması olarak kabul edilir. İtibar riski, BCBS tarafından paydaşların bankaya ilişkin algılarını yansıtabileceği için çok boyutlu bir risk olarak kabul edilmektedir (Ferreira, 2015: 42).

Bankalar, sistemleri, teknoloji ağırlıklı işlemleri, iş süreçleri ve operasyonel olayları nedeniyle en fazla itibar kaybı yaşayabilecek kurumlar arasındadır. Bu bakımdan, bir bankanın itibar kaybı yaşaması şu sonuçları doğurur (Gündoğdu, 2016: 41);

- Serbest piyasada, sadık müşteriler başka bankaları tercih edebilirler.
- Yeni müşteriler bulma zorlaşabilir.
- Ortaklık ve iştirakler zarar görebilir.
- Kaliteli personel ve müşterilerin tercih ettiği banka olmaktan çıkabilir.

Bunlara ek olarak bankaların itibarının zedelenmesi, hisse değerinde ve piyasa kapitalizasyonunda da düşüşe neden olabilir (CIFMA, 2007: 12). İtibar olayları, beklenen nakit akışlarının bugünkü veya gelecekteki değerinin azalmasına neden olur ve bu da bankanın özkaynak değerinde bir düşüşe neden olmaktadır. Bu durum, bir bankanın hisse fiyatının mevcut iskonto edilmiş beklenen nakit akışlarına eşdeğer olduğunu ifade eder. Bir bankanın iç kontrolü zayıf olduğunda, hissedarlar oluşacak kayıplardan endişe duyacaklardır. Buda, itibar riskinin gelecekteki nakit akışlarını sarsmasına veya daha yüksek bir piyasa getiri oranı oluşmasına neden olacaktır (Fiordelisi vd., 2014: 105). Çalışmanın giriş kısmında itibar ve risk kavramları tanımlanarak itibar riski ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra da literatür kısmında itibar riski ile ilgili yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Son olarak ise çalışmanın uygulama kısmında bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalarda meydana gelen operasyonel kayıp olaylarının itibar riskine neden olup olmadığı araştırılmış ve elde edilen veriler yorumlanmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

İtibar riski ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde uluslararası alanda konuya dair önemli ölçüde çalışmaların olduğu fakat ulusal alanda ise çok az çalışmaya rastlanmıştır ve bu çalışmaların tamamının teorik kapsamdan ibaret olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın uygulama anlamında yurt içinde yapılan ilk çalışmalardan birisi olması itibariyle literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Söz konusu alana dair yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Karpoff ve Lott (1993) çalışmalarında firmaların ceza sahtekarlığı suçlamasıyla karşı karşıya kaldıklarında yaşadıkları itibar kayıplarını analiz etmişlerdir. Çalışmada yazarlar 1978'den 1987'ye kadar olan bir kurumsal dolandırıcılık duyurusu örneğinde, özel partilere ve devlet kurumlarına yönelik ilk dolandırıcılık ilanlarının sırasıyla yaklaşık %1,3 ve %5,1'lik ortalama hisse senedi düşüşlerine karşılık geldiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar mahkeme tarafından uygulanan fiili masrafların, cezaların toplam piyasa değeri kaybının %10'undan az olduğunu tespit etmişlerdir. Buna ek olarak yazarlar şirketlerin dolandırıcılık ilanından sonra kazançlarının azaldığına dair bazı sonuçlar da tespit etmişlerdir.

Palmrose vd., (2004) yaptıkları çalışmalarında 1995-1999 yılları arasında ABD'de firmaların yeniden belirlenmiş kazanç duyurularının piyasa tepkisini ölçme konusu üzerine çalışmışlardır. Araştırmayı yapmak için olay çalışması yöntemini kullanmışlar ve sonuç olarak duyuruyu çevreleyen 2 günlük bir pencere üzerinde, ortalama anormal getirilerin yaklaşık %9 olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca sahtekarlığı içeren yeni değerlendirme için piyasa tepkisini olumsuz olarak tespit etmişlerdir. Yazarlar yatırımcıların, "teknik muhasebe sorunları" nedeniyle yapılan yeniden düzenlemelerden ziyade yönetim bütünlüğü üzerinde olumsuz etkileri olan yeniden düzenlemelerden daha fazla endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.

Moosa ve Silvapulle (2012) 1990-2007 döneminde 8 Avustralya bankasının veri tabanından yapılan 54 operasyonel kayıp olayı ile ilgili bir anket çalışması yapmışlardır. Sonuçlar, piyasanın operasyonel kayıp ilanlarına olumsuz bir tepki verdiğini, ancak bankalar arasında büyüklük, kaldıraç gibi diğer özellikler açısından aralarında önemli bir ilişki tespit edilemediğini göstermiştir. Ayrıca, bir olayın meydana gelme sayısının, ilgili iş kolu ile bağlantısı olmadığı, ancak zarar tutarı ile iş kolu arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Plunus vd., (2012) yapmış oldukları çalışmalarında finansal şirketlerin operasyonel kayıplarının duyurulmasına ilişkin tahvil piyasası tepkilerini incelemişler ve sonuç olarak şirket borcunun öz kaynaktan yüksek olması nedeniyle,

söz konusu zararları çeken şirketlerin tahvil piyasalarındaki birikmiş anormal getirilerini operasyonel zarar duyurularının yapılmasının söz konusu şirketlerin itibarını etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca yatırımcıların zarar tutarını bilmelerinin etkisini incelemişler ve operasyonel olayın türünün ve firmanın piyasa değerindeki kayıp duyurusunun zarar oranını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Buna ilaveten normalüstü getirilerin çoğunlukla ilk yayın tarihi için piyasa tabanlı özelliklerden etkilendiğini, firma ile ilgili özelliklerin ise büyük ölçüde tahvil getirilerini etkilediğini belirlemişlerdir.

Fiordelisi vd., (2014) Avrupa ve Amerika da 1994-2008 yılları arasında bankalarda meydana gelen operasyonel kayıplar ile itibar riski üzerine araştırma yapmışlardır. Araştırma yöntemi olarak olay çalışması yöntemini kullanmışlar ve sonuç olarak operasyonel kayıpların duyurulmasından sonra önemli itibar kayıplarının meydana geldiğini, "Sahtekarlığın" en büyük itibar kaybını oluşturan olay türü olduğuna "ticaret ve satış" ve "ödeme ve yerleşim" gibi olayların önemli itibar kayıpları belirleyen iki iş hatları olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca kayıpların Avrupa'da, Kuzey Amerika'dan daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Araújo ve Vinhado (2016) Brezilya bankalarının itibar risk seviyesini modellemişler ve banka hakkında olumsuz haber duyulmasının bankaların hisse senedi fiyatlarındaki etkisini ölçmüşlerdir. 2015 yılında meydana gelen Brezilya krizinin etkisi sonuçlara da yansımıştır. Kasım ve Aralık 2015'te büyük bir itibar riski meydana gelmiştir ve Brezilya bankacılık sisteminde oluşan itibar riskinin iki katından fazlasının BTG Pactual firmasına ait olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Heidinger ve Gatzert (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2006-2015 yılları arasında ABD ve Avrupa bankacılık ve sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren firmalardan elde edilen 820 gözlem üzerinde itibar risk yönetimini ampirik olarak incelemişlerdir. Metin madenciliği yaklaşımı ile yapılan çalışmada sonuç olarak yıllık raporlara yansıyan itibar riski (yönetim) bilincinin son on yılda arttığını ve diğer risklere göre önem kazandığını tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada Avrupa'da faaliyet gösteren büyük firmaların diğer firmalara göre itibar riski hakkında daha fazla farkındalığa sahip olduğu ve itibar risk yönetimi programını uygulama durumunun da diğer firmalara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Buriak ve Artemenko (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2012-2016 yılları arasında Ukrayna bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların itibar riskini incelemişlerdir. Yazarlar çalışmada itibar riskini belirlemek için nicel ve balistik tahmin kombinasyonuna dayanan taksonomik analiz yönteminin kullanılmasını önermişlerdir.

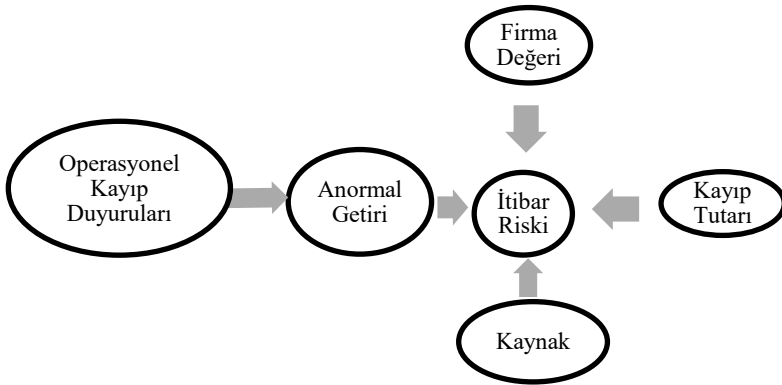
Hogarth vd., (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2011-2013 yılları arasında listelenen en iyi 100 Avustralya firmasında kurumsal hayırseverliğin, itibar riski ve hissedar değerinin yönetimindeki rolünü Tobin Q oranı kullanılarak incelemektedirler. Sonuç olarak, kurumsal hayırseverlik ve itibar risk yönetiminin etkileşiminin, hissedar değeri ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Sonuçlar ayrı ayrı ele alındığında, kurumsal hayırseverlik ile hissedar değeri arasında olumsuz bir ilişkili olduğu buna rağmen itibar risk yönetimi ile hissedar değeri arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Ferreira vd., (2019) yapmış oldukları çalışmalarında Güney Afrika bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların itibar riskini belirlemeye yönelik bir model geliştirmişlerdir. Bu modeli oluşturmak için itibar riskini operasyonel risk, davranışsal önyargı ve risk toleransı olarak üç gruba ayırarak bir anket çalışması hazırlamışlardır. Bu anket Güney Afrika'nın Gauteng kentinde 417 mevduat sahibine uygulanmıştır. Çalışma sonucunda operasyonel risk olaylarının itibar riski üzerinde önemli olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca davranışsal finans önyargıları göz önüne alındığında, kullanılabilirlik önyargısı ve pişmanlık kaçınma önyargısının itibar riski üzerinde önemli ve olumlu bir etkisinin olduğu buna karşın risk toleransının bir bankanın itibar riski üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın hedefleri doğrultusunda ilgili literatür incelenerek araştırmanın modeli ve hipotezleri oluşturulmuştur. Araştırma sorularına cevaplandırmaya yönelik geliştirilen değişkenler arası ilişkileri belirtecek şekilde oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Şekil 1'de gösterilen modelde operasyonel kayıp duyurularının anormal getirilere sebep olup olmadığı araştırılmış ve eğer anormal getiriler elde edildiyse

bunların itibar riskine neden olacağı ön görülmüştür. İtibar riski ile de firma değeri, operasyonel kayıp tutarı ve haber kaynağı arasında bir ilişkinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu modeli test edebilmek için kullanılacak olan hipotezler aşağıda verilmiştir. Bu çalışmanın amacı açısından itibar riskinin belirleyicisi olan piyasa tepkisi ile operasyonel kayıp duyurularının arasındaki ilişkinin niteliğini ifade eden literatürde çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Perry ve Fontnouvelle (2005), Cummins vd., (2006), Wei (2006), Micocci vd., (2009), Gillet vd., (2010), Plunus vd., (2012), Sturm (2013), Fiordelisi vd., (2013), Ferreira (2015) ve Naveed (2015) bunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmalardan hareketle operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine etkisini ölçmek için H1 hipotezi oluşturulmuştur. Diğer taraftan operasyonel kayıp tutarının büyüklüğü ile itibar riski arasında bir ilişkinin olup olmadığının test edilmesi amacıyla da H2 hipotezi belirlenmiştir.

H1: Operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine etkisi vardır.

H2: Operasyonel kayıp tutarı ile itibar riski arasında pozitif yönlü lineer ilişki vardır.

Bu çalışmanın evrenini BİST bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bütün bankalar oluşturmaktadır. Bankacılık endeksinde toplam 13 adet banka yer almaktadır. Ancak bu bankalardan 3 tanesi ile ilgili veriler elde edilemediği için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini 10 adet bankanın 2007-2017 yılları arasında meydana gelen 145 adet kayıp duyurusu oluşturmaktadır. Operasyonel kayıp olaylarının en fazla olduğu sektörlerden birinin bankacılık sektörü olması ve bankacılık faaliyetinin güvene dayalı bir hizmet olması sebebiyle çalışmanın örneklemini olarak bankacılık sektörü seçilmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak insan ve hayvanlar deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılmadığı için etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

Bu çalışmada kullanılan operasyonel kayıp tutarlarıyla ilgili veriler KAP açıklamaları, Reklam Kurulu Kararları, Rekabet Kurulu Kararları ve SPK haftalık bültenleri gibi ikincil kaynaklardan toplanan bilgilere dayanmaktadır. Söz konusu verilerin tamamı Oprisk Dergisi bünyesinde bulunan veri tabanından (opriskdergisi.com, 10.09.2019) elde edilmiştir. Veri tabanından alınan verilerden güvenilirlik açısından sadece resmi kaynaklar tarafından ilan edilen veriler araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

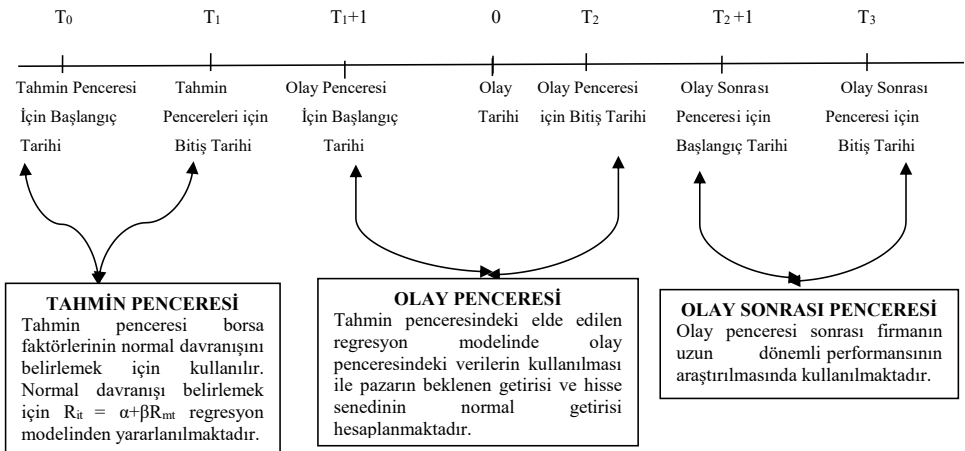
Çalışmada kullanılan hisse senedi fiyat bilgileri ve BİST 100 kapanış fiyatları (düzeltilmiş ve düzeltilmemiş fiyat) Finnet (finnet.com.tr, 10.09.2019) veri dağıtım şirketinden temin edilmiştir. Buna ek olarak çalışmada kullanılan özkaynak tutarları ve hisse senedi adetleri KAP, Şirketlerin web siteleri ve İş Yatırım web sitesinden elde edilmiş ve doğrulukları birbirleriyle kontrol edilmiştir.

Bu çalışmanın uygulama bölümü, finansman araştırmalarında yaygın olarak kullanılan olay çalışması yöntemi ile yapılmıştır. Olay çalışması yöntemi belli bir zamandaki belirli olaylara karşı piyasanın gösterdiği anormal tepkileri belirlemede kullanılan bir yöntemdir (Bozkurt ve Kaya, 2018: 7).

Olay çalışmasının uygulanması için temel varsayım; piyasaya ilan edilen tüm bilgilerin hisse senedi fiyatlarını etkilediğini varsayan yarı güçte etkin olma durumudur. Piyasanın yarı güçte etkin olması açıklanan tüm bilgiler anında hisse fiyatlarına yansıtacağı için bu tür bilgilere dayalı normalüstü getiri elde edilebilmesi beklenmeyecektir (Tuncay ve Eşgünoğlu, 2017: 154). Olay çalışması yönteminde; Piyasa Modeli (PM), Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (SVFM), Ortalama Düzeltilmiş Getiri Modeli (MAR) ya da Endeks Modeli (EM) olmak üzere yaygın olarak 4 çeşit model kullanılmaktadır (Mackinlay, 1997: 18-19). Bu modellerin içinden en fazla kullanılan yöntem ise piyasa modelidir. Piyasa modelinde firmanın hisse senetlerinin fiyatı ile hisse senedi piyasa endeksi arasında lineer bir ilişki olduğu varsayılmakta ve varlıkların getirisi yalnız piyasa portföyüne değil, aynı zamanda işletmeye has sistematik riske de bağlı bulunmaktadır (Tong, 2010: 4). Olay çalışması yöntemi birbirini izleyen dört aşamadan meydana gelmektedir. Bunlar; Olayın tanımlanması, olay penceresinin tanımlanması (Event window), olayın etkilerinin değerlendirilmesi ve modelin kurulup test edilerek sonuçların değerlendirilmesidir (Otlu vd., 2019: 473). Bu aşamalar kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Olay ve Post Olay Penceresinin Tahmini

Şekil 2: Olay Çalışması Zaman Çizelgesi

Kaynak: (Sakarya vd., 2017; Benninga, 2008)

Olay çalışması yönteminin uygulanabilmesi için olay ve olay sonrası penceresinin tanımlanması gerekmektedir. Etkinlik penceresi, operasyonel kaybın açıklanmasından -1 gün önce ve +1 gün sonra dikkate alınır. Literatürdeki diğer çalışmalarda olduğu gibi (Palmrose vd., 2004; Farber ve Hallock, 2009) bu çalışmada da konu öncelikle 3 günlük bir olay penceresi çerçevesinde incelenmiştir.

Aynı zamanda çalışmada -10 ve +10 günlük olay penceresinde de analiz uygulanmış fakat olay tarihinden uzaklaştıkça olayın etkisinin yok olduğu gözlemlendiği için çalışmanın olay penceresi olarak olay günü (0) olarak seçilmiştir. Olay pencereleri, operasyonel kayıp duyurularının negatif kümülatif ortalama anormal getiri ile belirtildiği gibi itibar riskine yol açıp açmadığını belirlemek için de kullanılacaktır.

Olay Penceresindeki Parametrelerin Hesaplanması

Longerstaey'e (1996: 45) göre, bankalar için riskler genellikle fiyatlardaki değişikliklerle ölçülür. Fiyat değişiklikleri; mutlak fiyat değişiklikleri, nispi fiyat değişiklikleri ve günlük fiyat değişiklikleri olarak sınıflandırılabilir. Bir bankanın hisse senetlerinin fiyatındaki başlangıç fiyatına göre bir değişim, bir getiri olarak tanımlanmaktadır (Longerstaey, 1996: 44).

Fiyatlardan ziyade getiri kullanmanın temel amacı, getiri fiyatlarının hisse senedi fiyatlarından ziyade istatistiksel olarak daha avantajlı olmasıdır. Günlük iadeler ve fiyatlardaki küçük değişiklikler için nispi getiriler arasında benzerlik vardır. Bununla birlikte, mutlak geri dönüşler, göreceli geri dönüşlerden ve günlük geri dönüşlerinden nispeten daha farklıdır (Ferreira, 2015: 84). Gladyssek ve Chipeta'nın (2012: 433) çalışmasında da belirtildiği gibi her bir bankanın hisse senedi getirileri aşağıda eşitlik 1'de gösterildiği gibi hesaplanmıştır:

$$R_{it} = P_t - P_{t-1} / P_{t-1} \quad (1)$$

Eşitlik 1'deki

R_{it} = Her Bir Bankanın T Günündeki Hisse Getirisini,

P_t = Her Bir Bankanın T Günündeki Hisse Fiyatını,

P_{t-1} = Her Bir Bankanın T-1 Günündeki Hisse Fiyatını ifade etmektedir.

Beklenen Getirilerin Hesaplanması

Pazar getiri oranı, diğer bir ifadeyle normalüstü getiri tanımlanmadan önce, bir normal getiri modeli belirlenmelidir. Olay çalışmalarında, sermaye varlıklarını fiyatlandırma modeli, piyasa modeli, arbitraj fiyatlama modeli, sabit beklenen getiri modeli gibi çeşitli modeller kullanılmaktadır (Kaderli, 2007: 147). Bu çalışmada, daha önceki bazı çalışmalarda da yapıldığı gibi (Bekçioğlu vd., 2004: 45-47; Kaderli, 2007: 147-153; Otlu, Tursun ve Durmuş, 2019: 473)

pazar Getiri Oranı'nın hesaplanmasında BİST 100 Endeksi günlük kapanış değerleri kullanılmış ve pazar getirileri aşağıda eşitlik 2'de gösterildiği gibi hesaplanmıştır (Tuominen, 2005: 50; Bartholdy vd., 2006: 3).

$$R_{mt} = (I_t - I_{t-1}) / I_{t-1} \quad (2)$$

Eşitlik 2'de

R_{mt} = Pazara İlişkin Günlük Getiriyi,

I_t = BİST 100 Endeksinin T Günündeki Kapanış Değerini,

I_{t-1} = BİST 100 Endeksinin T -1 Günündeki Kapanış Değerini göstermektedir.

Olay Penceresinde Anormal Getirilerin Hesaplanması

Anormal getiri, operasyonel kayıpların kamuya açıklandığı bir gün içinde elde edilen getiri ile beklenen hisse senedi getirisi arasındaki fark olarak hesaplanır. Etkin piyasa hipotezinin varsayımlarını takiben yeni piyasa bilgilerinin bir sonucu olarak anormal getiriler meydana gelir (Fiordelisi vd., 2014: 110).

Etkin piyasa hipotezi, her bir bankanın hisse fiyatlarının yeni piyasa bilgilerine göre ayarlanacağını ve bu nedenle ilgili hisse fiyatlarının tüm bilgileri yansıta-acağını varsaymaktadır (Ferreira, 2015: 88). Anormal getiriler matematiksel olarak aşağıdaki eşitlik 3'te gösterildiği gibi formüle edilebilir (Tuominen, 2005: 50, Bartholdy vd., 2006: 3).

Anormal Getiri (AR_{it}) = Fiili Getiri Oranı – Pazar Getiri Oranı

$$AR_{it} = R_{it} - R_{mt} \quad (3)$$

Eşitlik 3'te gösterilen

AR_{it} = İ Hisse Senedi için T Günündeki Anormal Getiriyi,

R_{it} : = İ Hisse Senedinin T Günündeki Fiili Getirisini,

R_{mt} = İ Hisse Senedinin T Günündeki Pazar Getirisini
(Normal Beklenen Getiriyi) göstermektedir.

Ortalama Anormal Getiri ve Kümülatif Anormal Getirilerin Hesaplanması

Olay çalışmalarında amaç olay tarihinden önceki ve sonraki günlerde Ortalama Anormal Getiriler (AAR) ve Kümülatif Anormal Getiriler (CAR)'in hesaplanmasıdır. AAR ve CAR üç aşamalı olarak hesaplanmaktadır (Tuominen, 2005: 50-55; Sponholtz, 2005: 7). Bu aşamalar kısaca aşağıda açıklanmıştır.

- 1. Aşama:** Uygulamaya konu olan her bir şirketinin her bir t günü için, fiili getiri oranları ile pazar getiri oranı arasındaki fark alınmak suretiyle, anormal getiri hesaplanır. Bu durum yukarıdaki eşitlik 3'te gösterilmiştir.

- 2. Aşama:** Elde edilen her bir anormal getiri, uygulamaya konu olan şirket sayısına bölünerek, Ortalama Anormal Getiri (AAR) hesaplanır. Bu durum aşağıdaki eşitlik 4'te gösterilmiştir.

$$AAR_{it} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n AR_{it} \quad (4)$$

- 3. Aşama:** Hesaplanan ortalama anormal getiriler, sırasıyla birbirleriyle toplanarak, Kümülatif Anormal Getiri (CAR)'ler elde edilir. CAR'ın hesaplanması aşağıdaki eşitlik 5'te gösterilmiştir.

$$CAR_{it} = \sum_{i=1}^N (AAR_{it}) \quad (5)$$

Gerçek sonuçlarla öngörülen sonuçlar arasındaki fark istatistiksel olarak sıfırdan önemli ölçüde farklıysa, incelenen olayın hisse senedi getirilerini etkilediği ve olaya yatırımcı tepkisini yansıttığı sonucuna varılabilir (Tuominen, 2005: 50).

Anlamlılık Seviyesinin Hesaplanması

Olay çalışmasının amacı operasyonel olay anında getirilerin beklenenden farklı olup olmadığını belirlemektir. Söz konusu farklılığı belirlemek birkaç şekilde yapılmaktadır. Verilen performans ölçüsü için (CAAR) aşağıda belirtilen sıfır hipotezi dağılımına eşitlenmiştir (Khortari ve Warner, 2006: 9). Buna göre çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$H_0: CAAR = 0$$

$$H_1: CAAR \neq 0$$

Olay sonrası pencere için (+10, +1 ve 0 gün) CAAR'ın anlamlı ve negatif olduğunu göstermek için tek örneklem t testi kullanılmıştır. Tek örneklem t testi aşağıdaki eşitlik 6'da gösterilen formülle hesaplanmıştır.

$$T = \frac{\bar{X} - \mu}{\frac{S}{\sqrt{n}}} \quad (6)$$

Eşitlik 6 'da gösterilen

T = Tek Örneklem T Testi

μ = Evrene Ait Ortalamayı,

$\bar{X}$ = Örnekleme Ait Ortalamayı,

S = Örnekleme Ait Standart Sapmayı göstermektedir.

N = Gözlem Sayısı

Boş hipotezin (H_0) sıfıra eşit olması duyuruların kümülatif ortalama anormal getirileri etkilemediği, alternatif hipotezin (H_1) sıfıra eşit olmaması ise duyuruların kümülatif ortalama anormal getirileri etkilediği anlamına gelmektedir. Yani eğer operasyonel kayıp duyuruları itibar riskini etkilemezse H_0 hipotezi

kabul edilip alternatif hipotez H_1 reddedilir. Eğer operasyonel kayıp duyuruları itibar riskini etkilerse H_0 hipotezi reddedilip H_1 hipotezi kabul edilir.

Ayrıca bağımlı ve bağımsız değişkenler analizlerin uç değerlerinden (outlier) etkilenmemesi için %95 seviyesinde winsorize edilmiştir. Değişkenler winsorize edilerek uç değerlerin analizden tamamen çıkarılmasına yani veri kaybına engel olunmaktadır. Winsorize (Merkezi Eğilim Ortalaması) etmek, veri setindeki uç değerlerin atılması ve yerine veri setindeki en yakın değerleri koyarak ortalamaya yaklaştırılmasını sağlayan istatistiksel düzeltme tekniğidir (Yılmaz ve Koğar, 2015: 63).

İtibar Riski için Anormal Getirilerin Düzenlenmesi

Operasyonel kayıp olaylarının bankalarının itibarı üzerindeki etkisini belirleyebilmek için operasyonel kayıpların dikkate alınması gerekmektedir (Sturm, 2013: 198). Dolayısıyla firmanın piyasa değerindeki kaybın sadece itibar riskini oluşturan kısmını tespit etmek için de bir formül geliştirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada firma değerinin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerde bir netlik olmamasından ve araştırmada kullanılan verilerin günlük olması bakımından firma değeri kavramı olarak piyasa (borsa) değeri dikkate alınmıştır. Bu çalışmada da itibar riskinin net etkisini belirleyebilmek için Gillet vd., (2010); Sturm, (2013) ve Ferreira, (2015)'in de çalışmalarında kullandığı ve önerdiği aşağıdaki eşitlik 7'de gösterilen formül kullanılmıştır.

$$AR_{i0}(\text{Rep}) = AR_{i0} + \frac{\text{Op.Loss}_i}{\text{Market Cap}_i} \quad (7)$$

Eşitlik 7'de gösterilen

$AR_{i0}(\text{Rep})$ = İtibar Riski için Ayarlanmış "İ" Bankasının "0" Olay Günündeki Anormal Getirisini,

AR_{i0} = "İ" Bankasının "0" Olay Günündeki Anormal Getirisini,

$OP.Loss_i$ = "İ" Bankasının "0" Olay Günündeki Operasyonel Kayıp Tutarını,

$Market Cap_i$ = "İ" Bankasının "0" Olay Günündeki Piyasa Değerini ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edilen formülde olay günündeki anormal getirilere operasyonel kayıp tutarının bankaların piyasa değerlerine oranına ilave edilmiş ve itibar riskinin salt etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular ise olay günü itibariyle literatürü destekler niteliktedir.

İtibar riski için Ayarlanmış Ortalama Anormal Getirilerin (AAR (Rep)) ve Kümülatif Ortalama Anormal Getirilerin (CAAR(Rep)) hesaplanması ise aşağıdaki eşitlik 8 ve 9'da gösterildiği gibi formülize edilmiştir.

$$AAR(Rep) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (AR(Rep))_{it} \quad (8)$$

$$CAAR(Rep) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^N CAR(Rep)_{it} \quad (9)$$

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya dair tanımlayıcı istatistikler, verilerin analizi ile elde edilen bulgular ve bu bulgulara bağlı olarak hazırlanan tablo ve yorumlar yer almaktadır.

Tanımsal İstatistikler

Bu kısımda 2007-2017 yılları arasında BİST'te faaliyet gösteren bankaların operasyonel kayıp tutarları hakkında bilgiler veren tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Çalışma süresince toplanan verilerden elde edilen istatistiklerin sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

2007-2017 dönemi içinde meydana gelen bankaların operasyonel kayıp olayları, gözlem sayıları, kayıp tutarları ve kayıp ortalamaları Tablo 1'de gösterilmektedir. Bu dönemde 10 adet bankada toplam 145 adet kayıp olayı meydana gelmiştir. Bu bankaların içinde en fazla operasyonel kayıp olayı olan banka 31 adet olay ile banka 5 olmuştur. Bunu sırasıyla banka 1 (24), banka 3 (20), banka 4 (18) ve banka 10 (18) izlemektedir. Bu süre içinde en az kayıp olayı yaşayan banka ise 2 kayıp olayı ile banka 2 olmuştur.

Aynı zamanda kayıp tutarı olarak da en fazla kaybın yine banka 1'e ait olduğu gözlenmektedir. İkinci olarak en çok operasyonel kayıp olayı meydana gelen banka 1 olmasına rağmen tutar olarak çok ikinci kaybın banka 10'a ait olduğu görülmektedir. En az kaybın hem olay sayısı hem de kayıp tutarı bakımından banka 2'ye ait olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada aynı gün içinde yapılan birden fazla kayıp olayı olan bankaların olayları toplanarak bir gözlem olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1: 2007-2017 Döneminde Operasyonel Kayıp Yaşayan Bankalar

Sıra	Bankalar	Gözlem Sayısı	Kayıp Tutarı (TL)	Kayıp Ortalaması (TL)
1	Banka 1	24	1.762.553.898	73.439.746
2	Banka 2	2	388.11	194.06
3	Banka 3	20	1.122.695.095	56.134.755
4	Banka 4	18	1.420.222.606	78.901.256
5	Banka 5	31	2.561.317.355	82.623.140
6	Banka 6	8	124.053.627	15.506.703
7	Banka 7	10	813.205.045	81.320.505
8	Banka 8	7	819.543.851	117.077.693
9	Banka 9	7	131.091.440	18.727.349
10	Banka 10	18	2.011.462.090	111.747.894
	Toplam	145	10.766.533.119	74.251.952

Tablo 2’de ise 2007-2017 yılları arasında operasyonel kayıp yaşayan bankalarla ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Söz konusu tabloda operasyonel kayıpların hangi kaynaklardan duyurulduğu ve kaynak türüne göre oluşan kayıp tutarları verilmiştir. Gözlem sayısı bakımından en fazla kayıp duyurusunun Kamuyu Aydınlatma Platformu’na yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında en fazla kayıp duyuruları sırasıyla Reklam Kurulu, Rekabet Kurumu ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yapılan duyurulardan oluşmaktadır. Kayıp tutarı açısından bakıldığında ise yine en fazla tutarın KAP’a yapılan duyurulardan oluştuğu sonra sırasıyla Rekabet Kurumu, Reklam Kurulu ve SPK tarafından yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2: 2007-2017 Döneminde Operasyonel Kayıp Yaşayan Bankaların Kaynak Bilgileri¹

Sıra	Kaynak	Gözlem Sayısı	Kayıp Tutarı (TL)	Kayıp Ortalaması (TL)
1	KAP	60	9.753.855.958	162.564.266
2	Rekabet K.K	17	1.003.588.736	59.034.632
3	Reklam K.K	50	6.121.963	122.439
4	SPK	18	2.966.462	164.803
	Toplam	145	198.458.697	508.840.898

Tablo 3’te H1 hipotezi için haber kaynağına göre tek örneklem t testi sonuçları verilmiştir. KAP’a yapılan duyurular anlamlı çıkmasına rağmen beklenenin aksine kayıp ortalamaları pozitif çıkmıştır. Bunun nedeni ise KAP’a yapılan du-

¹ Operasyonel kayıp yaşayan bankalarla ilgili elde edilen duyurular iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup bankalar tarafından KAP’a yapılan duyurulardan oluşmakta iken diğer grup ise RKK, Reklam K.K. ve SPK tarafından yapılan duyurulardan oluşmaktadır. Yapılan bu kayıp duyuruları herhangi bir ayırma gidilmeden çalışmada genel olarak “kayıp duyurusu” olarak ifade edilmektedir.

yurulardan önce kamuoyunun bilgiyi duymuş olma ihtimalidir. Çünkü bu çalışmanın konusu ile ilgili yapılan uluslararası çalışmalarda da (Gillet vd., 2010: 225; Sturm, 2013: 195) duyurular üç başlık altında analiz edilmiştir. Bunlar;

- İlk basın tarihi (The First Press Cutting Date): Haberin piyasada ilk duyulduğu tarih,
- Tanıma tarihi (Recognition Date): İlgili bankanın olayı kabul edip olay hakkında açıklama yaptığı tarih,
- Resmi ilan tarihi (Settlement Date): Haberin tüm piyasaya yayıldığı ve resmi olarak ilan edildiği tarih.

Yukarıda ifade edilen çalışmalarda elde edilen sonuçlarda ilk basın tarihinde daha dramatik bulgular elde edilirken, tanıma tarihinde bulguların seviyesi gittikçe azalmakta ve resmi ilan tarihinde ise bazı olaylar için etki yok olmakta, bazı olaylar için ise az da olsa etki gözlenmektedir. Bu çalışmada da diğer tarihlerde oluşan verilere ulaşamadığı için ve ulaşılan verilerde de güvenilirlik düzeyi düşük olduğu için olay tarihi olarak resmi tarih (Settlement Date) kabul edilmiştir.

Bu noktadan hareketle elde edilen verilerden özellikle KAP'a yapılan duyuruların negatif etkisinin azaldığı tespit edilmiştir. Diğer kaynaklardan yapılan duyurularda Reklam Kurulunun yaptığı duyuruların ortalamasının %90 güven aralığında %0.07 anlamlılık düzeyinde negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Rekabet Kurulu ve SPK'nın yaptığı duyuruların ortalamaları negatif olmasına rağmen %90 güven aralığında anlamlılık bulunamamıştır. Bunun nedeninin ise veri azlığı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3: Haber Kaynağına Göre Tek Örneklem T Testi Sonuçları

Kaynak	Gözlem Sayısı	Ortalama %	Sign.	Yorum
KAP	60	0.0130	10	Pozitif ve anlamlı
RKK	17	-0.0020	00.24	Negatif ve anlamsız
Reklam KK	50	-0.0016	00.07	Negatif ve anlamlı
SPK	18	-0.0003	00.44	Negatif ve anlamsız

Yukarıda da ifade edildiği gibi KAP'a yapılan duyurularda olayın etkisi yok olduğu için haber kaynakları KAP ve diğer kaynaklar olarak ikiye ayrılmış ve Tablo 4'te gösterildiği gibi tek örneklem t testi yeniden uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre yukarıda Tablo 3'te gösterildiği gibi KAP'a yapılan açıklamalar %90 güven aralığında anlamlı olmasına rağmen ortalamalar pozitifdir. Diğer yandan diğer kaynaklara baktığımızda %90 güven aralığında %0.07 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatiftir.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki haber piyasada ilk duyulduğunda etkisi daha net hissedilirken zamanla etkisi azalıp yok olmaktadır. Burada da Reklam Kurulu, Rekabet Kurulu ve SPK'nın yapmış olduğu duyurular KAP'tan önce piyasada duyulduğu için kayıp duyuruları ile itibar riski arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: KAP ve Diğer kaynaklar Göre Tek Örneklem T Testi Sonuçları

Kaynak	Gözlem Sayısı	Ortalama %	Sign.	Yorum
KAP	60	0.0130	0	Pozitif ve anlamlı
Diğer	85	-0.0140	0.07	Negatif ve anlamlı

Bu kısımda araştırmanın ikinci hipotezi sonuçları verilmiştir. Tablo 5'te operasyonel kayıp duyurularının duyuru kaynağına göre regresyon analizi sonuçları verilmiştir. H_2 hipotezine göre operasyonel kayıp tutarı ile itibar riski arasında pozitif yönlü lineer bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Sonuç olarak kaynakla itibar riski arasında pozitif yönlü lineer bir ilişki bulunamamıştır. Regresyon analizi aşağıda eşitlik 10'da gösterilen formül yardımıyla hesaplanmıştır.

$$Y = \alpha + \beta X + \varepsilon \quad \text{AR (Rep)} = \alpha + \beta \cdot \text{okt} + \varepsilon \quad (10)$$

Bu formülde;

AR (Rep) = Bağımlı değişken olup itibar riskini ifade etmektedir.

Okt = Bağımsız değişkenimiz olup operasyonel kayıp tutarını ifade etmektedir.

α = Sabit olup $X = 0$ olduğunda Y 'nin aldığı değerdir.

β = Regresyon katsayısı olup, X 'in kendi birimi cinsinden 1 birim değişime karşılık Y 'de meydana gelecek değişme miktarını temsil eder.

ε = Tesadüfi hata terimi olup ortalaması sıfır varyansı σ^2 olan normal dağılışı gösterdiği varsayılır.

Tablo 5: Kaynağa Göre Regresyon Analizi Sonuçları

Kaynak	Beta (β)	Sign	İtibar riski ile kaynak arasında ilişki
KAP	0.72	0	Negatif ve anlamlı
RKK	2.83	0	Negatif ve anlamlı
Reklam KK	-28.26	0.72	Pozitif ve anlamsız
SPK	-103.82	0.37	Pozitif ve anlamsız

Olay çalışması yöntemiyle operasyonel kayıp duyurusunu çevreleyen (-1,1); (-10,10) şeklinde 3 günlük ve 21 günlük olay penceresinde operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine etkisi incelenmiştir ve sonuç olarak operasyonel

kayıp olayının olduğu gün (olay günü) anormal getiriler tespit edilmiş, olay gününden uzaklaştıkça bu etkinin azaldığı ve yok olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu anormal getiriler ile ilgili detaylı veriler ek 1'de verilmiştir.

Literatürdeki çalışmalarda ise bu çalışmanın aksine olay tarihini çevreleyen günlerde de anormal getiriler tespit edilmiştir. Perry ve Fontnouvelle (2005); Gillet vd., (2010); Ruspantini ve Sordi (2011); Sturm (2013); Fiordelisi vd., (2013); Ferreira (2015) ve Naveed (2015) yapmış oldukları çalışmalarda olay tarihini çevreleyen (-1,1); (-5, 5); (-10,10); ve (-20, 20) gibi 3, 11, 21 ve 41 günlük olay çerçevesinde anormal getiriler tespit etmişlerdir.

Bu farklılığın sebebi yukarıda da ifade edildiği üzere literatürdeki çalışmalarda olay günü olarak haberin ilk duyulduğu tarih yani ilk basın tarihi (The First Press Cutting Date) olarak seçilmesine rağmen bizim çalışmamızda olay günü olarak resmi ilan tarihi (Settlement Date) seçilmiştir. Dolayısıyla literatürdeki çalışmalarda olay ilk duyulmaya başlandığı andan itibaren dramatik anormal getiriler elde edilmeye başlanmış, haberin yayılması ile etki azalarak devam etmiştir. Hatta resmi ilan tarihinde bile bazı çalışmalarda anormal getiriler elde edilmiştir. Nitekim bizim çalışmamızda da bu sebepten ötürü sadece olay günü anormal getiriler tespit edilip olaydan uzaklaştıkça anormal getiri elde edilememiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada BİST'e kayıtlı bankalarda meydana gelen operasyonel kayıp olaylarının itibar riskine neden olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışmada olay çalışması yöntemi kullanılmış ve bu yöntemle operasyonel kayıp duyurularının fiyat etkisi araştırılmıştır. Bunun yanında operasyonel kayıp duyuruları ve itibar riski arasındaki ilişkiyi incelemek için tek örneklem t testi analizi uygulanmıştır.

Olay çalışması yöntemiyle yapılan analiz sonuçlarında operasyonel kayıp duyurusunun yapıldığı gün (olay günü) hisse senetlerinin negatif fiyat etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yani operasyonel kayıp duyurularının yapıldığı gün negatif anormal getiriler elde edilmiştir. Olay gününden uzaklaştıkça anormal getirilerin yok olduğu gözlenmiştir. Diğer bir ifade ile kayıp duyurusu yapıldığı gün piyasa anlık olarak tepki vermekte ve daha sonra normal seyrine dönmektedir. Bu da piyasanın etkin olduğu ve bilginin hızlı yayıldığı anlamına gelmektedir.

Bu çalışma anormal getirilerin elde edilmesi açısından literatürü desteklemektedir. Fakat literatürdeki çalışmalarda olay tarihinin öncesinde ve sonrasında da anormal getiriler elde edilmiştir. Bunun gerekçesi araştırıldığında ise

söz konusu çalışmaların olay günü olarak seçtikleri günün bizim çalışmamızdan farklı olmasıdır. Nitekim literatürde (Gillet vd., 2010: 225) (Sturm, 2013: 195) ve olay günü olarak üç farklı tarihi dikkate almışlardır. Birinci tarih olarak olayın basında duyulduğu ilk gün, ikinci tarih olarak olayın ilgili şirket tarafından kabul edildiği gün ve üçüncü tarih olarak ise olayın piyasaya yerleştiği gün dikkate alınmıştır. Bu tarihlerden hareketle yazarlar olayın ilk duyulduğu anda dramatik olarak anormal getiriler elde etmişler, diğer yandan şirketin kayıp duyurusunu kabul ettiği gün ise normal düzeyde anormal getiriler elde etmişlerdir. Son tarihte yani olayın resmi olarak ilan edildiği günde ise yine anormal getiriler elde edilmiş fakat diğer tarihlere nazaran kayıp duyurularının etkisi daha az seviyededir.

Araştırmanın birinci hipotezi (H_1) çerçevesinde duyuruların yapıldığı kaynağa göre tek örneklem t testi analizi yapılmış ve sonuç olarak sadece Reklam Kurulu kararları bazında %90 güven aralığında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer kaynaklarda ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. H_1 hipotezi çerçevesinde literatürdeki analiz sonuçlarına bakıldığında Gillet vd., (2010); Sturm (2013); Ferreira (2015); Fiordelisi vd., (2013); Ruspantini ve Sordi (2011); Perry ve Fontnouvelle (2005) ve Naveed (2015) operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada Kamuyu Aydınlatma Platformuna yapılan operasyonel kayıp duyurularının olayın etkisini yok ettiği tahmin edilmiş olup bu noktadan hareketle kaynaklar KAP ve diğer kaynaklar olarak ikiye ayrılmış ve operasyonel kayıp duyurularının itibar riskine neden olup olmadığı tek örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda da tahmin edildiği üzere KAP'tan yapılan duyuruların itibar riskine neden olmadığı buna rağmen diğer kaynaklardan yapılan duyuruların itibar riskine neden olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda KAP hariç tutulmak üzere diğer kaynaklardan yapılan duyurular dikkate alındığında H_{10} hipotezi reddedilip H_{11} alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Yani operasyonel kayıp duyuruları bankalarda itibar riskine neden olmaktadır.

Araştırmanın ikinci hipotezi çerçevesinde (H_2) operasyonel kayıp tutarı ile itibar riski arasında pozitif yönlü lineer bir ilişkinin olup olmadığı regresyon analizi ile test edilmiştir ve sonuç olarak iki değişken arasında pozitif yönlü lineer bir ilişki tespit edilememiştir. Dolayısıyla H_{20} hipotezi kabul edilip alternatif hipotez olan H_{21} hipotezi reddedilmiştir. Sağlamlık (robustness) testi kapsamında itibar riski ile haber kaynağı arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için regresyon analizi uygulanmış sonuç olarak ise iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Aynı zamanda birinci araştırma hipotezi banka büyüklüğüne göre de test edilmiş ve yine aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel olarak ifade edilirse BİST'te faaliyet gösteren bankalarda meydana gelen operasyonel kayıp olayları (KAP hariç diğer kaynaklar çerçevesinde) itibar riskine neden olmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda itibar riskinin etkisinin ölçümü farklı yöntemlerle yapılırsa daha farklı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir. Bu çalışma hisse senetleri BİST'te işlem gören bankalar için uygulanmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılar söz konusu çalışmayı diğer sektörlerde de inceleyebilirler. Nitekim itibar riskinin sonuçları firmaların değerini de etkilemektedir. Bu bağlamda itibar riskini başka değişkenlerle karşılaştırıp literatüre farklı bir bakış açısı getirilebilir. İtibar riski hem uluslararası düzenleyiciler tarafından hem de ulusal düzenleyiciler tarafından göz ardı edilmiş bir risk türüdür. Buna rağmen uluslararası örneklerle bakıldığında operasyonel kayıp olaylarından dolayı birçok büyük firma itibar kaybına uğramıştır. Bu noktadan hareketle araştırmacıların bu risk türü hakkında çalışmalar yapmalarının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Araújo, L. A. D. ve Vinhado, F. (2016). Reputational Risk Measurement: Brazilian Banks. *Available at SSRN 2799248*.
- Bartholdy, J., D. Olson ve P. Peare. (2006). Conducting Event Studies on a Small Stock Exchange. *Aarhus School of Business, Department of Business Studies*.16 Nisan 2019 tarihinde <http://papers.ssrn.com> adresinden erişildi.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M ve Kaderli, Y. (2004). Kurulan İşbirliklerinin İMKB'ye Kayıtlı İzo Cam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (21), 43-48.
- Benninga, S. (2008), *Financial Modeling*, (Third Edition), London: The MIT Press.
- Bozkurt, İ. ve Kaya, M. V. (2018). Arap Baharı Coğrafyasından Gelen Haberlerin CDS Primlerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 1-16.
- Buriak ve Artemenko (2018). Reputation Risk in Banking: Application for Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 2 (2), 100-110.
- Chartered Institute for Management Accountants. (2007). Corporate Reputation: Perspectives of Measuring and Managing a Principle Risk. 16 Nisan 2019 Tarihinde http://www.cimaglobal.com/Documents/Thought_leadership_docs/cid_exrep_corporate_reputation_june07.pdf adresinden erişildi.
- Cummins, J. D., Lewis, C. M. ve Wei, R. (2006). The Market Value İmpact of Operational Loss Events for US Banks and İnsurers. *Journal of Banking and Finance*, 30(10), 2605-2634.
- Farber ve Hallock. (2009). The Changing Relationship Between Job Loss Announcements and Stock Prices: 1970–1999. *Labour Economics*, 16(1), 1-11.
- Ferreira, S. (2015). *Measuring Reputational Risk in The South African Banking Sector (Doctoral dissertation)*. North-West University Yunibesiti Ya Bokone-Bophirima.
- Ferreira, S. J., Redda, E. ve Dunga, S. H. (2019). A Structural Equation Model of Reputational Risk in South Africa. *Cogent Economics and Finance*, (7), 1-15.
- Finnet (2019). 10 Eylül 2019 tarihinde <http://finnet.com/> adresinden erişildi.
- Fiordelisi, F., Soana, M. G ve Schwizer, P. (2013). The Determinants of Reputational Risk in The Banking Sector. *Journal of Banking and Finance*, 37(5), 1359-1371.

- Fiordelisi, F., Soana, M. G ve Schwizer, P. (2014). Reputational Losses and Operational Risk in Banking. *The European Journal of Finance*, 20(2), 105-124.
- Gillet, R., Hübner, G ve Plunus, S. (2010). Operational Risk and Reputation in The Financial Industry. *Journal of Banking and Finance*, 34(1), 224-235.
- Gladyssek, O. ve Chipeta, C. (2012), The Impact of Socially Responsible Investment Index. Constitute Announcements on Firm Price: Evidence from the JSE. *SAJEMS*, 15(4), 429-439.
- Gündoğdu, A. (2016). Bankaların İtibar Riski ve Türk Bankacılık Sisteminde İtibar Riskine Dair Vakalar. *International Journal of Finance and Banking Studies*, 5(2), 37.
- Heidinger, D. ve Gatzert, N. (2018). Awareness, Determinants and Value of Reputation Risk Management: Empirical Evidence From The Banking and Insurance Industry. *Journal of Banking and Finance*, (91), 106-118.
- Hogarth, K., Hutchinson, M. ve Scaife, W. (2018). Corporate Philanthropy, Reputation Risk Management ve Shareholder Value: A Study of Australian Corporate Giving. *Journal of Business Ethics*, 151(2), 375-390.
- Investopedia (2019). 10 Eylül 2019 tarihinde <https://en.wikipedia.org/wiki/Investopedia> adresinden erişildi.
- Investopedia (2019). 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.investopedia.com/terms/r/reputational-risk.asp> adresinden erişildi
- Kaderli, Y. (2007). Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü ile İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 144-154.
- Karpoff, J. M. ve Lott Jr, J. R. (1993). The Reputational Penalty Firms Bear From Committing Criminal Fraud. *The Journal of Law and Economics*, 36(2), 757-802.
- Khortari, S.P. ve Warner, J.B. (2006). The Econometrics of Event Studies. *Handbook of Corporate Finance: Empirical Corporate Finance, Volume A (Handbooks in Finance Series, Elsevier/North-Holland)* 10 Şubat 2019 tarihinde <http://www.bu.edu/econ/files/2011/01/KothariWarner2.pdf> adresinden erişildi.
- Longerstaey, J. (1996). *Risk Metrics-Technical Document*. 4th ed. 16 Nisan 2019 tarihinde <http://www.jpmorgan.com/RiskManagement/RiskMetrics/RiskMetrics.html> adresinden erişildi.
- Mackinlay, A. C. (1997). Event Studies in Economics and Finance. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 13-39.

- Manjarin, R. (2012). *Reputational risk Management*. Paper Presented at the GARP Chapter Meeting, Geneva, Switzerland, 27 November. 25 Aralık 2018 tarihinde http://www.garp.org/media/1106495/reputational-riskmanagement_raulmanjarin_112712.pdf adresinden erişildi.
- Micocci, M., Masala, G., Cannas, G. ve Flore, G. (2009). *Reputational Effects of Operational Risk Events for Financial Institutions*. Cagliari, Italy: University of Cagliari.
- Mitic, P. (2018). Reputation Risk: Measured. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 8(1), 171-180.
- Moosa, I. ve Silvapulle, P. (2012). An Empirical Analysis of The Operational Losses of Australian banks. *Accounting and Finance*, 52(1), 165-185.
- Naveed, S. (2015). Measuring Reputational Risk: Market Reaction to Operational Loss Announcements in Pakistan. *Market Forces*, 10(1).
- Oprisk Dergisi (2019). 10 Eylül 2019 tarihinde <http://opriskdergisi.com/> adresinden erişildi.
- Oflu, F., Tursun, M. ve Durmuş, A. F. (2019). Kısmi Bölünmenin Şirketlerin Piyasa Değeri Üzerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle Analiz. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(2), 467-481.
- Palmrose, Z. V., Richardson, V. J. ve Scholz, S. (2004). Determinants of Market Reactions to Restatement Announcements. *Journal of Accounting and Economics*, 37(1), 59-89.
- Perry, J. ve De Fontnouvelle, P. (2005). Measuring Reputational Risk: The Market Reaction to Operational Loss Announcements. *Working Paper, Federal Reserve Bank of Boston, Boston, MA*.
- Plunus, S., Gillet, R. ve Hübner, G. (2012). Reputational Damage Of Operational Loss On The Bond Market: Evidence from The Financial Industry. *International Review of Financial Analysis*, (24), 66-73.
- Ruspantini, D. ve Sordi, A. (2011). *The Reputational Risk Impact of Internal Frauds on Bank Customers: A Case Study On Unicredit Group*. Unicredit and Universities, Knight of Labor Ugo Foscolo Foundation: Milan, Italy.
- Sakarya, Ş., Yazgan, K. F. ve Yıldırım, H. H. (2017). Kurumsal Yönetim Derecelendirmesinin Hisse Senedi Performansına Etkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(40), 55-76.
- Savram, M. ve Karakoç, A. (2012). Bankacılık Sektöründe İtibar Riskinin Önemi. In *International Conference on Euroasian Economies, Almaata, Kazakistan, Bildiriler Kitabı* 328-332.
- Soana, G. (2016). Reputational Risk. *Doing Banking in Italy: Governance, Risk, Accounting and Auditing issues*, (128).

- Sponholtz, C. (2005). Separating the Stock Market's Reaction to Simultaneous Dividend and Earnings Announcements, Centre for Analytical Finance. *University of Aarhus. Working Paper Series No: 212.16* Ocak 2019 tarihinde <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abst> adresinden erişildi.
- Sturm, P. (2013). Operational and Reputational Risk in The European Banking Industry: The Market Reaction to Operational Events. *Journal Of Economic Behaviour and Organization*, (85), 191-206.
- Şimşek, K. (2007). *Bankacılıkta Risk ve Risk Ölçüm Yöntemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tong, L. (2010). *Event Study Analysis of Share Price and Stock Market Index Data*. Master's Thesis, University of Stirling, Department of Computing Science and Mathematics, United Kingdom.
- Tuncay, M., ve Eşgünoğlu, M. (2017). Menkul Kıymetlerle İlgili Vergi Düzenlemelerinin Sermaye Piyasaları Üzerindeki Etkisi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (19),149-169.
- Tuominen, T. (2005). *Corporate Layoff Announcements and Shareholder Value: Empirical Evidence from Finland*, Master's Thesis, Department of Business Administration, Lappeenranta University of Technology, Kuala Lumpur.
- Walter, I. (2010). Reputational Risk. *Finance Ethics: Critical Issues in Theory and Practice*, (10), 103-124.
- Wei, R. (2006). *An Empirical Investigation of Operational Risk in The US Financial Sectors*. (Doctoral Dissertation). Dissertations available from ProQuest. AAI3211165. 20 Eylül 2019 tarihinde <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3211165> adresinden erişildi.
- Yılmaz, E., ve Koğar, H. (2015). Uç Değerle Baş Etmede Kullanılan Farklı Tekniklerin Bazı İstatistiksel Analiz Sonuçları Üzerindeki Etkisi. *Başkent University Journal of Education*, 2(1), 61-67.

EKLER**Ek 1: Olay Çalışması Analizi Bulgular**

Sıra	Bankalar	Tarih	Kayıp Tutarı	Kayıp Oranı	AR (0)	AR(Rep)
1	Banka 1	10.8.2007	21,96	0.00%	0.0096	0.009602
2	Banka 1	31.12.2009	60	0.00%	-0.0117	-0.0117
3	Banka 1	15.6.2010	68,353	0.00%	0.0055	0.005503
4	Banka 1	21.9.2010	134,4	0.00%	-0.0182	-0.01819
5	Banka 1	7.3.2011	14,525,268	0.08%	-0.0553	-0.01748
6	Banka 1	15.3.2011	137,356	0.00%	0.0075	0.007506
7	Banka 1	14.6.2011	274,712	0.00%	-0.0132	-0.01319
8	Banka 1	11.10.2011	7,395	0.00%	-0.0001	-9.8E-05
9	Banka 1	9.11.2011	147,932	0.00%	-0.0060	-0.00599
10	Banka 1	23.12.2011	937,226	0.01%	-0.0102	-0.01015
11	Banka 1	10.4.2012	147,932	0.00%	0.0048	0.004807
12	Banka 1	8.5.2012	163,108	0.00%	-0.0020	-0.00199
13	Banka 1	11.12.2012	16,306	0.00%	-0.0010	-0.001
14	Banka 1	8.3.2013	172,165,155	0.78%	0.0212	0.022214
15	Banka 1	12.3.2013	147,932	0.00%	-0.0049	-0.00489
16	Banka 1	5.4.2013	163,108	0.00%	-0.0013	-0.00129
17	Banka 1	9.4.2013	326,216	0.00%	-0.0040	-0.00399
18	Banka 1	5.1.2015	248,500,000	0.89%	-0.0048	0.0044
19	Banka 1	31.3.2016	450,100,000	1.39%	-0.0017	0.015808
20	Banka 1	26.9.2016	116,254,138	0.36%	-0.0144	-0.00984
21	Banka 1	5.1.2017	11,472,901	0.03%	-0.0032	-0.00272
22	Banka 1	14.6.2017	709,000,000	1.75%	0.0027	0.024557
23	Banka 1	8.8.2017	241,413	0.00%	-0.0006	-0.00059
24	Banka 1	18.8.2017	37,541,087	0.09%	-0.0075	-0.00637
25	Banka 2	9.1.2017	41,353	0.00%	-0.0037	-0.00366
26	Banka 2	28.8.2017	346,759	0.01%	0.0087	0.008974
27	Banka 3	9.3.2010	134,4	0.00%	-0.0007	-0.00065
28	Banka 3	10.8.2010	268,8	0.01%	-0.0046	-0.00448
29	Banka 3	18.2.2011	114,464	0.00%	-0.0047	-0.00465
30	Banka 3	7.3.2011	2,881,302	0.06%	-0.0054	-0.00386
31	Banka 3	23.12.2011	45	0.00%	-0.0109	-0.01088
32	Banka 3	8.3.2013	23,055,396	0.38%	-0.0163	-0.00534
33	Banka 3	11.12.2013	8,755,457	0.14%	-0.0024	0.002687
34	Banka 3	9.1.2014	2,695,852	0.04%	-0.0089	-0.00709
35	Banka 3	30.10.2014	22,407	0.00%	-0.0093	-0.00928

36	Banka 3	11.12.2015	12,693,405	0.15%	0.0458	0.019977
37	Banka 3	6.1.2016	17,236,464	0.16%	-0.0140	-0.00866
38	Banka 3	2.5.2016	204,690,204	1.93%	-0.0298	0.029914
39	Banka 3	30.6.2016	79,900,000	0.75%	0.0072	0.017453
40	Banka 3	30.9.2016	214,664,369	2.03%	-0.0023	0.019423
41	Banka 3	6.10.2016	43,848,180	0.41%	-0.0005	0.003531
42	Banka 3	2.1.2017	5,093,435	0.04%	-0.0936	-0.01784
43	Banka 3	31.3.2017	251,549,884	1.96%	0.0140	0.033302
44	Banka 3	22.5.2017	243,822,010	1.89%	0.0143	0.03396
45	Banka 3	11.7.2017	58,127	0.00%	0.0008	0.000805
46	Banka 3	17.8.2017	11,165,939	0.09%	0.0074	0.008185
47	Banka 4	19.10.2007	11,836	0.00%	0.0234	0.016104
48	Banka 4	15.6.2010	134,4	0.00%	-0.0041	-0.00407
49	Banka 4	11.1.2011	137,356	0.00%	-0.0039	-0.00388
50	Banka 4	7.3.2011	7,863,921	0.14%	-0.0007	0.000352
51	Banka 4	15.3.2011	68,678	0.00%	-0.0027	-0.00269
52	Banka 4	11.10.2011	73,966	0.00%	0.0707	0.016113
53	Banka 4	9.11.2011	73,966	0.00%	-0.0195	-0.01819
54	Banka 4	23.12.2011	125,4	0.00%	-0.0046	-0.00458
55	Banka 4	29.6.2012	20,389	0.00%	-0.0098	-0.0098
56	Banka 4	8.3.2013	54,021,410	0.71%	-0.0237	-0.01038
57	Banka 4	26.7.2013	43,12	0.00%	0.0079	0.007907
58	Banka 4	15.1.2014	6,859,116	0.08%	0.0258	0.01728
59	Banka 4	11.2.2014	175,83	0.00%	-0.0074	-0.00737
60	Banka 4	29.5.2015	2,470,389	0.03%	-0.0131	-0.0128
61	Banka 4	18.8.2015	32,676,472	0.35%	0.0157	0.020067
62	Banka 4	29.6.2016	495,032,087	4.81%	0.0028	0.041612
63	Banka 4	29.11.2016	789,614,759	7.67%	0.0028	0.050914
64	Banka 4	6.1.2017	30,819,511	0.25%	0.0012	0.003406
65	Banka 5	13.4.2010	67,2	0.00%	-0.0198	-0.0182
66	Banka 5	10.8.2010	134,4	0.00%	-0.0144	-0.01439
67	Banka 5	9.11.2010	137,356	0.00%	0.0001	0.000104
68	Banka 5	7.3.2011	11,641,860	0.07%	-0.0134	-0.01292
69	Banka 5	15.3.2011	137,356	0.00%	0.0023	0.002305
70	Banka 5	29.7.2011	68,678	0.00%	0.0038	0.003803
71	Banka 5	11.10.2011	73,966	0.00%	0.0092	0.009203
72	Banka 5	14.12.2011	13,734	0.00%	-0.0101	-0.0101
73	Banka 5	23.12.2011	83,68	0.00%	0.0101	0.010104
74	Banka 5	10.1.2012	221,898	0.00%	-0.0081	-0.00809

75	Banka 5	14.2.2012	73,966	0.00%	0.0000	3.10E-06
76	Banka 5	10.4.2012	16,306	0.00%	-0.0038	-0.0038
77	Banka 5	27.4.2012	40,778	0.00%	-0.0135	-0.0135
78	Banka 5	8.3.2013	213,384,546	0.94%	0.0121	0.018268
79	Banka 5	14.5.2013	489,324	0.00%	0.0116	0.011612
80	Banka 5	26.7.2013	64,68	0.00%	-0.0113	-0.0113
81	Banka 5	23.8.2013	197,246	0.00%	0.0144	0.014408
82	Banka 5	25.10.2013	18,492	0.00%	0.0119	0.011902
83	Banka 5	11.3.2014	175,83	0.00%	-0.0037	-0.00369
84	Banka 5	27.3.2015	79,114,484	0.26%	0.0003	0.002743
85	Banka 5	12.6.2015	159,817	0.00%	0.0110	0.011005
86	Banka 5	18.8.2015	110,110,000	0.36%	-0.0165	-0.0126
87	Banka 5	30.3.2016	333,915,224	0.94%	0.0121	0.022825
88	Banka 5	28.6.2016	231,686,576	0.65%	0.0017	0.009392
89	Banka 5	29.9.2016	810,477,033	2.28%	-0.0094	0.016438
90	Banka 5	30.12.2016	410,614,208	1.16%	-0.0039	0.009912
91	Banka 5	6.1.2017	15,859,750	0.04%	-0.0027	-0.00215
92	Banka 5	10.1.2017	58,127	0.00%	-0.0146	-0.0146
93	Banka 5	23.3.2017	109,750,396	0.27%	-0.0119	-0.00868
94	Banka 5	21.6.2017	224,530,444	0.54%	-0.0012	0.00452
95	Banka 5	20.9.2017	8,000,000	0.02%	0.0068	0.00699
96	Banka 6	15.6.2010	67,2	0.00%	0.0050	0.005006
97	Banka 6	8.3.2013	89,691,370	0.63%	0.0009	0.005164
98	Banka 6	11.6.2013	87,915	0.00%	-0.0049	-0.0049
99	Banka 6	12.11.2013	87,915	0.00%	-0.0002	-0.00019
100	Banka 6	7.1.2016	7,634,851	0.04%	-0.0022	-0.00157
101	Banka 6	12.4.2016	110,11	0.00%	-0.0073	-0.00729
102	Banka 6	4.1.2017	10,084,011	0.04%	-0.0079	-0.00698
103	Banka 6	29.8.2017	16,290,255	0.06%	-0.0001	0.00079
104	Banka 7	7.3.2011	12,987,340	0.06%	-0.0158	-0.01502
105	Banka 7	13.9.2011	68,678	0.00%	-0.0075	-0.0075
106	Banka 7	23.12.2011	960	0.00%	0.0021	0.002179
107	Banka 7	8.3.2013	146,656,400	0.57%	0.0033	0.009139
108	Banka 7	11.6.2013	87,915	0.00%	-0.0095	-0.0095
109	Banka 7	19.12.2013	152,383,000	0.59%	0.0161	0.02447
110	Banka 7	14.10.2014	8,788	0.00%	-0.0002	-0.0002
111	Banka 7	18.8.2015	82,582,500	0.26%	-0.0149	-0.01073
112	Banka 7	8.12.2016	403,338,249	1.12%	0.0093	0.028572
113	Banka 7	6.1.2017	14,132,175	0.03%	0.0066	0.007271

114	Banka 8	5.11.2013	64,68	0.00%	0.0143	0.014338
115	Banka 8	30.3.2015	209,057,111	8.00%	0.0023	0.050414
116	Banka 8	17.12.2015	29,943,774	1.15%	0.0184	0.031401
117	Banka 8	24.6.2016	228,880,293	8.76%	-0.0034	0.044714
118	Banka 8	30.9.2016	139,587,429	5.34%	0.0076	0.055714
119	Banka 8	27.12.2016	102,645,171	3.93%	-0.0127	0.035414
120	Banka 8	31.5.2017	109,365,393	3.92%	-0.0184	0.029914
121	Banka 9	7.3.2011	8,226,296	0.09%	-0.0094	-0.00844
122	Banka 9	8.3.2013	82,172,910	0.66%	0.0002	0.006159
123	Banka 9	14.5.2013	81,554	0.00%	-0.0056	-0.0056
124	Banka 9	13.1.2015	50	0.00%	0.0316	0.016104
125	Banka 9	8.1.2016	5,319,982	0.03%	-0.0036	-0.00301
126	Banka 9	4.1.2017	20,472,890	0.09%	-0.0079	-0.00591
127	Banka 9	25.8.2017	14,767,808	0.06%	-0.0111	-0.01026
128	Banka 10	7.3.2011	14,211,048	0.11%	-0.0060	-0.00474
129	Banka 10	11.10.2011	68,678	0.00%	0.0123	0.012307
130	Banka 10	9.11.2011	68,678	0.00%	-0.0126	-0.01259
131	Banka 10	13.12.2011	68,678	0.00%	-0.0020	-0.00199
132	Banka 10	23.12.2011	135,104	0.00%	-0.0069	-0.00688
133	Banka 10	8.3.2013	149,961,870	0.82%	-0.0021	0.008327
134	Banka 10	9.4.2013	81,554	0.00%	0.0032	0.003206
135	Banka 10	16.7.2013	169,469	0.00%	0.0072	0.007214
136	Banka 10	11.11.2013	25,800,000	0.14%	-0.0087	-0.00637
137	Banka 10	20.1.2014	4,201,495	0.02%	-0.0020	-0.00158
138	Banka 10	11.2.2014	351,66	0.00%	0.0053	0.005339
139	Banka 10	28.9.2016	116,254,138	0.45%	0.0095	0.020537
140	Banka 10	22.2.2017	531,026,113	1.76%	-0.0002	0.047914
141	Banka 10	24.4.2017	316,030,170	1.05%	0.0110	0.036876
142	Banka 10	22.6.2017	545,983,484	1.81%	-0.0002	0.043113
143	Banka 10	22.9.2017	307,013,963	1.02%	0.0011	0.026295
144	Banka 10	10.10.2017	30,176	0.00%	0.0033	0.003303
145	Banka 10	12.12.2017	5,812	0.00%	-0.0084	-0.0084

LÜKS ÜRÜNDE MUTLULUK ARAMA MOTİVASYONU VE LÜKS ÜRÜN SATIN ALMA NİYETİ: TÜKETİCİ SOSYAL UYUMU VE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ¹

Pleasure Seeking Motivation in Luxury Product and Luxury Product Purchase Intention: The Moderating Role of Consumer Social Conformity and Gender

Gönderim Tarihi / Received: 08.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 01.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.672289>

Emrah TOKGÖZ*

ÖZ: Tüketiciler için lüks ürün satın almanın, mutluluğu yakalamada önemli bir bireysel motivasyon unsuru olduğu ileri sürülmektedir. Tüketiciler satın alma kararı verirken çevresindeki insanlardan etkilenebilir. Bu davranışsal etkinin altında yatan temel neden tüketici sosyal uyumu olarak tanımlanmaktadır. Tüketici sosyal uyumunun şiddeti cinsiyet açısından farklılık gösterebilir. Araştırmanın amacı, lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide, tüketici sosyal uyumu ve cinsiyetin düzenleyici rolünün belirlenmesidir. Oluşturulan anket 422 katılımcıya uygulanmıştır. Araştırmada, SPSS programına yüklenerek kullanılan, PROCESS Makro yazılımı düzenleyici analizi yapılmasına yardımcı olmuştur. Sonuçlara göre lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi sosyal uyumu yüksek olan tüketicilerde daha fazla etkilidir. Bu etkinin, sosyal uyumu yüksek olan kadın tüketicilerde daha güçlü olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonu, Lüks Ürün Satın Alma Niyeti, Tüketicinin Sosyal Uyumu, PROCESS Makro Model.

ABSTRACT: For consumers, it has been argued that purchasing luxury products is an important individual motivation in having pleasure. Consumer may be affected by people around them when making purchasing decisions. The main reason underlying this behavioral effect is defined as consumer social conformity. The force of consumer social

¹ Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedir. Araştırma verisi 2018 yılı Kasım ve Aralık ayları içinde toplanmıştır. Çalışmanın 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılarak yapılmasından dolayı, geriye dönük etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Çan Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu/ Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü/emrahtokgoz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-3761-9934>

conformity may differ in terms of gender. The aim of the study is to reveal the moderating role of consumer social conformity and gender in the relationship between pleasure seeking motivation in luxury product and luxury product purchase intention. The questionnaire was conducted to 422 participants. To perform moderating analysis, PROCESS Macro software was used by installing SPSS program. It is revealed that the effect of pleasure seeking motivation in luxury product on the luxury product purchase intention is more effective for consumers with high social conformity. This effect is more powerful for women with high consumer social conformity.

Keywords: Pleasure Seeking Motivation in Luxury Product, Luxury Product Purchase Intention, Consumer Social Conformity, PROCESS Macro Model.

GİRİŞ

Küresel lüks ürün sektörü, geçen yıllar içinde istikrarlı bir büyümeyle satış oranını 217 milyar dolara yükselterek (deloitte.com/tr, 24.05.2019), dünyanın en çekici ve kârlı endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Türkiye’de de, küresel pazara benzer şekilde, 2018 yılında lüks ürün pazarı giderek genişlemiş ve bir önceki yıla göre % 7’lik artışla, 7 milyar TL’nin üzerinde gerçekleşmiştir. Araştırmalarda ulaşılan diğer bir önemli bulguya göre özellikle genç tüketiciler, 2018 yılında lüks ürün pazarının % 47’sini ve lüks alımların % 33’ünü oluşturmaktadır (deloitte.com/tr, 24.05.2019). Ayrıca, sadece üst gelir grubundaki tüketicilerin lüks ürünleri satın alma ve tüketme niyeti taşımadığı, aynı zamanda orta ve alt gelir grubundaki tüketicilerin de lüks ürünleri satın alma ve tüketme niyeti taşıdıkları bilinmektedir (Ali vd., 2016: 6). Literatürde farklı yaş gruplarının lüks ürün tüketimlerini anlamak için yapılan bir araştırmada, sosyal kaynaklı değişkenlerin 16-25 yaşları arasındaki tüketicilerin, daha büyük yaş gruplarına kıyasla, lüks marka satın alma davranışlarını güçlü bir şekilde etkilediği belirlenmiştir (Schade vd., 2016: 314). Konuyla ilgili ülkemiz literatürü tarandığında, genç tüketicilerin lüks ürün satın alma motivasyonları veya niyetleri üzerine çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırma örnekleme olarak genç tüketiciler seçilmiştir.

Lüks ürün pazarı hem dünyada hem de ülkemizde giderek büyümesine rağmen, tüketicilerin lüks ürünleri satın almaya iten motivasyonların çok fazla araştırılmamış olduğu düşünülmektedir (Choo vd., 2012; Yazıcı, 2016; Zhang ve Zhao, 2019). Oysa gösterişçi tüketimi anlatan Veblen (1899: 73), lüks ürünlerin tüketimindeki gerçek motivasyonun tüketicinin rahatına yönelik kişisel nedenler olduğuna işaret etmiştir. Her ne kadar, “Veblen etkisi” olarak ifade edilen bu gösterişçi tüketim anlayışının temelinde yüksek gelir olsa da, lüks ürünleri tüketmenin nedenlerini açıklamada ekonomik faktörlerin tek başına

yeterli olmadığı söylenebilir. Bu durumda, lüks ürünleri tüketmenin maddi nedenleri ötesinde ortaya çıkan farklı motivasyonları belirleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Dubois ve Duquesne, 1993: 36).

İlerleyen yıllarda pazarlama biliminde yapılan motivasyon araştırmalarına göre tüketicilerin yaptığı seçimlerin bilinçdışı nedenlerden kaynaklandığı ve hatta tüketim olgusunun duygusal boyutunun öne çıktığı ortaya konmuştur. Mal ve hizmetlerin, işlevsel (faydacı) yararlarının ötesinde duygusal (hedonik) bir değere sahip olduğu da bilinmektedir. Faydacı tüketim sonuç odaklı rasyonel nedenlerden kaynaklanırken, hazcı tüketim alışverişin mutluluk tarafını temsil etmektedir (Tokgöz, 2019b: 94). Alışverişin mutluluk tarafını ortaya çıkaran ürünlerden birisi de lüks mal ve hizmetlerdir (Durkaya ve Özdemir, 2018: 277). Lüks ürün satın alma konusunda yapılan araştırmaları inceleyen Tsai (2005) ve Truong (2010), lüks tüketimin iki önemli öncülü olabileceğini ileri sürmektedir. Bunlar; sosyal motivasyonlar (dış koşullar ve sosyal gruplar) ve bireysel (içsel) motivasyonlardır.

Lüks ürünlerin tüketilmesi konusunda yapılan benzer araştırmalara göre lüks tüketim isteğinin bireysel (içsel) faktörler tarafından yönlendirildiği (Sheth vd., 1991), tüketiciye öznel (büyük çoğunluğu mutlu olmak için alınan) maddi olmayan faydalar sağlayabileceği (Vigneron ve Johnson, 1999: 8) ve mutluluğun lüks ürün tüketicileri için temel motivasyon olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Dube ve Le Bel, 2001). Dubois ve Laurent (1994) lüks kavramına ilişkin tutumları belirlemek için yaptıkları araştırmada, lüksün kişisel odaklı bir kavram olduğunu, doğasının hedonik temellerden oluştuğu ve kişilerin mutluluğu yakalamak için lüks ürünler satın aldıklarını belirlemişlerdir. Dolayısıyla lüks ürün tüketimi yapan kişilerin, satın alma davranışlarının ardında yatan motivasyonlardan birisinin de diğer insanlardan ziyade kendi mutluluğu olduğu söylenebilir. Bu gruba giren kişiler, duygularına ve öznel yargılarına dayanarak lüks malları tüketmek için içten motive olurlar (Bachmann vd., 2018: 2). Bu nedenle araştırmanın temel sorusu, bireysel (içsel) motivasyonlardan olan lüks üründe mutluluk aramanın, lüks ürün satın alma niyeti üzerinde etkisi var mıdır? şeklinde belirlenmiştir.

Tüketiciler satın alma kararları verirken çevresindeki insanlardan etkilenebilir (Hoffmann ve Broekhuizen, 2009: 488). Bu davranışsal etkinin altında yatan temel neden sosyal uyum olarak tanımlanır. Sosyal uyum ile birleştirilen sosyal etkileşim, toplumdaki tutum ve davranışların yayılmasına yardımcı olur. Böylece tüketici, aşırı sosyal baskı nedeniyle veya basitçe, başkalarına uyum sağlayacak şekilde davranışlarını değiştirebilir (Coleman, 2010: 2). Çünkü tüketiciler, diğer insanların satın aldığı ürünlerden elde ettiği yararları kendileri de satın alarak elde etmeye çalışırlar (Mourali vd., 2005: 165). Sosyal uyum sağ-

lamak için sürekli olarak çevrelerindeki insanları gözlemleyen tüketici, algısal yargılarla etkilendikleri bu davranışları kendileri de kopyalayarak yapmak isteyebilirler (Coultas ve van Leeuwen, 2015: 189-193). Bu düşüncenin en güçlü olarak ortaya çıktığı alanlardan birisi de lüks mal ve hizmetlerin tüketimidir (Leibenstein, 1950; Bearden ve Etzel, 1982; Hung vd.,2011; Kamal vd., 2013). Buradan hareketle araştırmanın ikinci sorusu, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin şiddeti, sosyal uyum seviyesi yüksek olan tüketicilerde daha fazla mıdır? şeklinde belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde sosyal uyumun düzenleyici etkisi var mıdır? sorusu, araştırmada yanıt aranan ikinci sorudur.

Bireylerin sosyal ilişkileri ve etkileşimlerinde cinsiyet farklılıklarından söz edilmektedir. Özellikle sosyal uyum seviyesinin kadınlarda daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Bond ve Smith, 1996: 115). Çünkü kadınlar olumlu etkileşimlere daha fazla odaklanır ve sosyal onay gibi arkadaş değerlendirmelerini, daha fazla önemserler (Rose ve Rudolph, 2006: 98). Diğer taraftan kadınların dış görünüşlerine, erkeklere kıyasla, daha fazla önem verdikleri (Tokgöz, 2019a: 31), lüks mal ve hizmetlerin sahiplerine farklı değer verme konusunda duyarlı oldukları (Stokburger-Sauer ve Teichmann, 2013: 890), lüks mal ve hizmetler hakkında daha fazla detaylı bilgiye sahip oldukları (Chen vd., 2012: 548) bilinmektedir. Öte yandan, kadınların lüks mal ve hizmet satın alma davranışlarının yaş, eğitim düzeyi, meslek, medeni durum ve yıllık gelir açısından farklılık göstermediği (Srinivasan vd., 2015) bilinmektedir. Bu nedenle sosyal uyumun şiddeti de cinsiyet açısından farklılık gösterebilir (Gommans vd., 2017: 280). Buradan hareketle araştırmanın üçüncü sorusu, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin şiddeti, kadın ve erkeklerin sosyal uyum seviyesi açısından farklılık göstermekte midir? şeklinde belirlenmiştir. Oluşturulan üç araştırma sorusunun yanıtlarına ulaşmak için lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide sosyal uyum ve cinsiyetin düzenleyici rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma amacına ulaşmak için SPSS programına Hayes (2013) tarafından yazılan ve daha sonra geliştirilen (Hayes, 2018), PROCESS Makro yazılımı (2.16.3) yüklenmiş (processmacro.org, 24.03.2018) ve araştırma modellerine uygun şablon modeller kullanılarak düzenleyici etki analizi yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Lüks Ürün Satın Alma Niyeti

Lüks, kişiler için zaruri olmayan, rahatlık, tatmin, kolaylık ve mutluluk hissi veren veya bu özelliklere olan düşkünlük şeklinde tanımlanan bir kavramdır

(Hürmeriç ve Baban, 2012: 96). İhtiyaçlar, herkes için zorunluluktur. Lüks ise insani ihtiyaçları karşılamaktan daha fazlasını içeren hayali bir şeydir (Bear-den ve Etzel, 1982). Lüks tüketimde kişisel değerler önemli bir belirleyicidir. Kişisel değerler içsel olarak belirlendiğinden, aynı lüks ürünün farklı tüketiciler tarafından farklı anlamlarla ve deneyimlerle satın alınmasına da neden olabilmektedir (Durkaya ve Özdemir, 2018: 287). Genel olarak literatür taraması sonucunda, lüks bir üründe aranması gereken faktörleri sıralayan Ko ve diğerlerine (2019: 408) göre lüks bir ürün; yüksek kalite, özgünlük, prestijli bir imaj, iyi bir fiyat ve tüketiciye derin bir ilham vermek gibi özellikleri içermelidir. Lüks tüketim, özünde, kendisini dikkat çekici bir şekilde ayırt etme eylemidir ve lüks marka sosyal bir işaret olarak düşünülebilir. Lüks ürünler yüksek satın alma maliyetleri içerdiğinden parasal fedakârlıkları da beraberinde getirmektedir (Shukla vd., 2016: 323).

Satın alma niyetinin geleceğe dair davranışları belirlemede geniş çıkarımları vardır ve genellikle bireyin eylemleri üzerinde olumlu etkisinden söz edilebilir (Hung vd., 2011: 458). Bu açıdan bakıldığında satın alma niyeti, tüketicilerin bir ürünle ilgilendiği ve satın alma olasılığı olduğu anlamına gelir (Ali vd., 2016: 5). Yani satın alma niyeti ne kadar güçlüyse, davranışı sergileme olasılığı da o kadar artar (Ulutürk ve Asan, 2016: 260). Başka bir ifadeyle, satın alma niyeti, tüketici davranışlarını yansıtan ürün özelliklerine göre değişen satın alma kararıyla da ilişkilidir. Satın alma kararı satın alma niyeti ile iç içe olduğundan, tüketici belirli bir ürün hakkındaki farkındalığı yüksek olduğunda, o ürün için satın alma niyetine girebilmektedir. Satın alma niyetine girildikten sonra alternatif markalar belirlenir, finansal koşullar değerlendirilir ve uygun zamanın gelmesi beklenir (Deniz, 2011: 259). Bu nedenle satın alma niyeti, müşterilerin gelecekteki olası davranışlarını tahmin etmeyi de içerdiğinden, işletmeler için önemli bir konu olarak düşünülebilir.

Tüketicilerin satın almada karar verme şekilleri geçmişten beri pazarlama bilimi için araştırma konusu olmuştur (Sproles ve Kendall, 1986: 267). Her yaş grubu, çocukluktan itibaren, farklı yaşam tecrübelerine sahiptir ve bu durum o yaş grubunun benzer satın alma davranışları göstermesine neden olur. Bu durum lüks mal ve hizmetler için de benzer şekildedir ve farklı yaş gruplarının lüks mal ve hizmet algılarında da farklılıklar olduğu ortaya konmuştur (Hauk ve Stanforth, 2007: 175). Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle, lüks ürünler sadece seçkin gruplara değil, daha geniş ve daha düşük gelirli müşteri pazarına ulaşabilmektedir (Charles ve Howard, 2016: 62; Hussain, 2017: 125). Lüks pazar, sadece en zengin sosyal sınıf üyelerini değil aynı zamanda daha mütevazı bir sosyal düzeyde olanları da içeren, gelişmekte olan bir kitlesel pazar olarak düşünülebilir (Truong, 2010: 1). Lüks ürünleri tüketme niyetinde olan kitlesel pazarın artışını, orta sınıfın harcanabilir gelirindeki yükselişe iliş-

kilendiren Yeoman ve McMahon-Beattie (2006), bu durumu “lüksleşme” şeklinde ifade etmektedir. Araştırmacılara göre orta sınıf tüketici, daha yüksek kalite ve mutluluk içeren mal ve hizmetler için maliyeti ne olursa olsun satın alma niyeti içindedir.

Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonu

İnsanlar her zaman mutluluğu yakalamak ve acıdan kaçınmak isterler. Bilim insanları, yaptıkları araştırmalarda, insanların mutluluğu yakalamalarına neden olan motivasyonları anlamaya çalışmışlardır (Higgins, 1997: 1280). Çünkü mutluluk aramak insan davranışının ana motivasyonudur (Veenhoven, 2003: 437). Mutluluk kavramı, “bütün özlemlere eksiksiz olarak ulaşılmaktan duyulan sevinç durumu” şeklinde tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr, 03.04.2019). Mutluluk ve tüketim kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü tüketim, sürekli bir fantezi, mutluluk akışı, duygular, hayaller veya estetik zevk ile başlar. Bu bakış açısıyla, tüketim, hedonik temellere sahip bilinçlilik hali olarak kabul edilebilir (Holbrook ve Hirschman, 1982: 132). Hedonik tüketiciler, eğlence, sosyal deneyim, diğer kişilerle iletişim, bireysel tatmin ve referans grubunun çekiciliği gibi ekonomik olmayan nedenlerle alışveriş yaparlar. Böyle tüketiciler sadece en iyi olanı değil, onları en çok mutlu eden ürünü satın almayı tercih ederler (Alagöz vd., 2018: 5). Çünkü tüketimde mutluluk vaadi gerçekten güçlüdür ve içimizde mutluluk duygularını tekrar tekrar deneyimleme motivasyonunu harekete geçirir (Hagtvedt ve Patrick, 2009: 608). Motivasyon kavramı ise “bir faaliyetin gerçekleşmesi için istekli olma hali” şeklinde tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr, 03.04.2019). Motivasyon, davranışın genel doğasına dayanan, davranışı tetikleyen ve motive olunan olay meydana gelinceye kadar etkisini sürdüren, gözle görülmeyen içsel bir güç olarak ifade edilir. Tüketim ve motivasyon kavramları arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğu bilinmektedir. Çünkü motivasyon, davranışı yönlendiren bir olgudur. Bu nedenle, bireylerin ne yapacağı konusunda açıklayıcı bir güce sahiptir (Pincus, 2004: 375).

Lüks ürün tüketerek mutluluk arama konusunda yapılan araştırmaları inceleyen Tsai (2005: 3), iki motivasyonundan söz etmektedir. Birincisi, tüketim sonucunda bireyin kendi kendini mutlu etmesi, ikincisi ise tüketim sonucunda bireyin diğerleri (dış koşullar ve sosyal gruplar) tarafından onaylandığını görerek mutlu olmasıdır. Yang vd., (2002) belirli bir ürün grubu üzerinde yaptıkları bir araştırmada, satın alınan ürünlerden mutluluk arama motivasyonunun üç farklı yolla ortaya çıkabileceğini ileri sürmüştür: tek başına kendisini mutlu etme, ailesiyle birlikte mutlu olma ve diğer sosyal gruplarla birlikte mutlu olma. Özellikle lüks ürünleri tüketmenin motivasyonlarını analiz etmeye yönelik yapılan bir araştırmada Hansen (1998), lüks ürünler satın alan tüketicilerin sadece gösteriş yaparak diğerlerini etkilemeye çalışmadığını aynı zamanda kendilerini

de mutlu etmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Vigneron ve Johnson (1999) araştırmalarında, kendi kendini mutlu etme motivasyonu daha güçlü olan tüketicilerin (tek başına kendisini mutlu etme), lüks ürünleri tüketme eğilimlerinin yüksek olduğunu, sosyal grup ve akranlarını mutlu etme motivasyonu daha güçlü olan tüketicilerin lüks ürünler tüketme eğiliminin düşük olduğunu belirlemiştir. Bu nedenle araştırmada lüks üründe mutluluk arama motivasyonu, bireyin kendi kendini mutlu etmesi boyutuyla incelenmiştir.

Lüks üründe mutluluk arama motivasyonu; lüks değerlerin alt boyutu olan bireysel değerler ve bireysel değerlerin alt boyutu olan hedonik değerlerin içinde yaşanan bir algısal duygudur (Wiedmann vd., 2009: 629; Srinivasan vd., 2014: 23). Buradaki hedonik boyut, duygusal olarak mutluluk hislerini yansıtan lüks ürün tüketimi şeklinde tanımlanmaktadır (Vigneron ve Johnson, 2004: 14; Ki vd., 2017: 728). Hedonizm, mutluluğun en yüksek güzelliği temsil ettiğini ve mutluluk aramanın ise bir yaşam şekli olduğunu savunan doktrin olarak da tanımlanmaktadır (Kırgız, 2014: 201). Lüks algısının davranışsal motivasyonu kişisel algılar açısından incelendiğinde, hisler ve duygular üzerine kurulu olduğu görülmektedir (Alagöz vd., 2018: 2). Çünkü lüks tüketenler, ürünlerin faydacı yönlerini aramayan, kişisel olarak kendilerini ödüllendirmeyi düşünen ve ürünleri kendine özgü özellikleri ile değerlendiren hedonik tüketiciler olarak kabul edilir. Tüketicinin lüks algısı, bireyin kişisel tercihlerinden veya çevresinde bulunan önem verdiği diğer insanlardan etkilenir. Yani lüks, görkemli bir yaşam tarzının genel algılarıyla bağlantılı olduğu kadar, öznel duygularla da ilgili olduğundan (Dubois ve Czellar, 2002: 2), lüks ürün satın almak psikolojik iyi oluşu da beraberinde getirir (Huta ve Ryan, 2010: 736). Bu öznel iyi oluş mutluluğun şiddetiyle ölçülebilir. Bu şekilde tüketiciler olumsuz duygusal durumlarından da kurtulmuş olurlar (Chan vd., 2015: 3). Lüks ürünler tüketiciye mutluluk verirken, fonksiyonel ürünler rahatsızlık halini hafifleten faydacı nesnelere olarak algılanır. Ayrıca lüks tüketime ilişkin araştırmalar, lüks ürün tüketmenin verdiği duygusal mutluluk gibi tepkilerin ortaya çıkmasının yanında diğer tüm duyguları da dengeleyebileceğini ileri sürmektedir (Wiedmann vd., 2007: 7).

Tüketici Sosyal Uyum

İnsanlar, davranışlarını akran gruplarına, meslek topluluklarına, eğitim ortamlarına veya genel toplum içindeki diğerlerine uyum sağlayacak şekilde uyarlamaya çalışır. Dolayısıyla sosyal uyum, bir kişinin eylemlerinin diğerlerinin eylemlerine uygun olması şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanımlamayla sosyal uyum, kişilerin kendi davranışlarını, diğerleriyle tutarlı bir şekilde hareket etmek için değiştirmesi anlamına gelmektedir (Beran, 2015: 20). Sosyal uyum, tüketici davranışlarında da benzer şekilde ortaya çıkabilir. Çünkü tüketici davranışları, diğerlerinin kendileri hakkında ne düşündükleri veya ürün seçimi ve

kullanımı sırasında, diğerlerinin kendilerine karşı nasıl davranacakları konusundaki endişelerden etkilenir. Sosyal uyumu yüksek olan kişiler, diğerlerinin davranışlarına verdikleri tepkilerin farkındadır ve bu tepkilerin olumlu veya olumsuz olmasına karşı da duyarlıdır (Bearden ve Rose, 1990: 461; Lascu vd., 1995: 202). Böyle bir durumda bireysel karar verme ve grup olarak karar verme arasındaki çatışmanın kabul edilen en iyi çözümü “çoğunluğun (grubun) kararına uymaktan” geçtiği düşünülür (Berns vd., 2005: 245). Bu konuda ilk araştırma Solomon Asch (1956) tarafından 1950’li yıllarda yapılmıştır. Araştırmacının yaptığı deneyde, bir grubun bilerek soruya yanlış cevap vermesini sağlayarak, diğer bireysel katılımcıların da yanlış cevap vermesine neden olmuştur.

Bireyin davranışlarının ardındaki kendine özgü motivasyonlarına bağlı olarak iki ana uyum türünden söz edilir. Eğer insanlar belirsiz durumlarda neyin doğru olduğunu belirlemek için başkalarının bilgisine başvururlarsa, buna bilgi uyumu denir. Eğer insanlar çoğunluğa uymak için davranışlarını düzenlerlerse, buna normatif uyum denir (Deutsch ve Gerard, 1955: 629). Bilgi uyumu doğruluk ve gerçeklikle ilgili bilgi arama ile ilgilidir, normatif uyum ise sosyal etkileşim ile ilgilidir. Normatif uyumda, bireyler kendi görüşlerini değiştirmezler, sadece sosyal baskı altında davranışlarını değiştirirler. Sonuç olarak uyum türü ne olursa olsun, birey çevresindekilerden etkilenir ve onlara uyum sağlamaya çalışır (Yu ve Sun, 2013: 1). Uyum sağlama aşamasında birey, kendisini benzemek istediği referans grubundaki diğerleriyle karşılaştırarak motive olur. Çünkü birey, diğerlerinin seçimlerinin doğru olduğuna dair güçlü bir gösterge verdiğiğine inanır. Bu sayede, yapılan seçimlerden maksimum fayda sağlanır ya da en azından diğerlerinden farklı olma rahatsızlıklarından kaçınmış olur. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, bireyler, sosyal uyum sağlamak için bilinçdışı davranışsal taklitçiliğin aksine, özgüvenlerini arttıracak bilinçli ve kasıtlı girişimlerde bulunmuş olurlar (Zafar, 2009: 1).

Sosyal uyum gösterme derecesi kültürler arasında farklılık gösterebilir. Toplumsal (collectivist) kültüre sahip kişilerin, bireysel (individualist) kültüre sahip kişilere kıyasla, sosyal uyum seviyesinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Bond ve Smith, 1996: 111). Çünkü toplumsal kültürde insanlar, kendilerini sosyal kimlik ve grup değeri olarak tanımlarlar, toplu dayanışma ararlar ve sosyal normlara uymak zorunda hissederler (Bian ve Forsythe, 2012: 1446). Benzer şekilde Cialdini vd. (1999: 1242) yaptıkları çalışmada, bireylerin bir öneriye uyulup uyulmayacağını düşünürken, toplumsal kültüre sahip olanların kararlarını akranlarının eylemlerine dayandırma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Sosyal uyum ve sosyal uyumsuzluk gibi kavramlara, doğu ve batı kültürlerinde farklı anlamlar da yüklenebilir. Örneğin sosyal uyumsuzluk, doğu kültürlerinde sapkınlık olarak görülebilirken, batı ülkelerinde benzersizlik (eşsiz, tek) olma şeklinde algılanabilmektedir (Kim ve Markus, 1999: 785).

Sosyal bilimciler, sosyal uyumu önemli bir davranış olarak kabul etmişler ve konuya olumlu ve olumsuz bakış açılarıyla yaklaşmışlardır. Olumlu bakış açısına göre, insanlar istedikleri gibi yapmakta özgür olduklarında, genellikle birbirlerini taklit ederler. Taklit etme eğiliminin sosyal uyumu doğurduğunu, bu durumun belki de, bireylerin başkalarının zor kazandığı bilgilerden yararlanmasına izin vererek, nesiller boyunca hayatta kalmayı sağlayan evrimsel bir adaptasyon olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Bikhchandani vd., 1998: 152). Olumsuz bakış açısına göre ise insanlar, sosyal uyum sağlamak için kısmen veya tamamen başkalarının tercihlerine göre davranışlarını değiştirmektedir. Bu durum, sosyal denge veya çıkarımların standartlaştığını ya da bireylerin heterojen tercihleri arasında ortak bir sözleşme geliştirerek homojen davranışlar sergilemek zorunda kaldıklarını ileri sürmektedir (Bernheim ve Exley, 2015: 1). Bu nedenle araştırmacılar, belirli ürünlere karşı bağlılık yaratan önemli bir öncül olarak düşündükleri, algılanan sosyal baskıyı temsil eden sosyal uyum bakış açısıyla yaklaşarak tüketici davranışlarını anlamaya çalışmışlardır (Bearden vd., 1989; Wiedmann vd., 2009; Shukla, 2011; Kastanakis ve Balabanis, 2012 ve 2014).

Araştırma Modelleri ve Hipotezler

Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve lüks ürün satın alma niyeti:

Tüketiciler, kendilerini yönlendiren hedonik deneyimleri elde etmek için lüks ürünler satın alır. Lüks ürün tüketmenin temelinde yatan motivasyonlardan birisi kişinin kendini mutlu etme düşüncesidir (Tsai, 2005: 3). Lüks ürün satın alan tüketicilerin büyük bir bölümü kendi kendine yönelik mutluluk ile motive olurlar. Bu tür kişilerin ekonomik durumları çok iyi olmasa da, sahip oldukları harcanabilir gelirlerinin büyük bölümünü hedonik temellere sahip, mutluluk veren ürünlere harcarlar. Bu ürünlerin temel amacı statü veya varlık gösterisi değil, kendilerine iyi bakmaktır (Silverstein ve Fiske, 2003: 50). Özellikle içsel duygularına önem veren tüketici, lüks ürünleri tüketmenin mutluluk veren deneyimler yaşatacağını düşünür. Bu düşünce lüks ürünleri tüketmek için bir motivasyon aracı olarak kullanılmış olur. Bu nedenle tüketici, kendine yönelik mutluluk veren deneyimler elde etmek için lüks ürünler satın almaya çalışır (Wong ve Ahuvia, 1998: 4). Deloitte (deloitte.com/tr, 24.05.2019) 2017 yılında, 11 farklı ülkede, lüks ürün satın alan müşteriler üzerinde yaptığı bir araştırmada; katılımcıların ortalama % 59'u son beş yıl içinde lüks ürün satın alma niyeti içinde olduklarını ve % 82'si ise lüks ürünler satın aldıklarında mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Bir faaliyeti yüksek motivasyonla yapan kişilerin sonuçta daha mutlu oldukları ileri sürülmektedir (Alahmadi vd., 2017: 546).

Üst sınıf ürünler, belirli bir ürün kategorisiyle ilişkili maddi değerler olarak tanımlanabilirken, lüks ürünler, değerlerle ilişkili maddi olmayan ürünlerdir. Dolayısıyla lüks ürünler, kullanıcıya ilave olarak mutluluk verir (Yazıcı,

2016: 293). Mutlu tüketicinin edindiği tecrübeyi hedonik değer olarak tanımlayan Hussain (2017: 128), kavramın lüks ürünleri satın alma davranışı için en önemli bağımsız değişkenlerden birisi olduğunu ileri sürmüştür. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde; Bachmann vd., (2018) araştırmalarında, marka bağlılığı, marka eki, marka topluluğu davranışı ve marka katılımı gibi değişkenlerin satın alma niyetine benzer özellikler içerdiğini ileri sürmüştür. Ayrıca araştırmacılar, katılımcıların lüks ürün değer algılarının satın alma niyeti üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ercis ve Çelik (2018) araştırmasında bireysel (içsel) motivasyon odaklı tüketicilerin, üründen zevkli bir deneyim kazanmak ve kişisel zevklerini ürünün imajıyla eşleştirmek niyetinde olduklarını ileri sürmüştür. Araştırmacıların yaptıkları çalışmada, kişisel değer algıları yüksek olan tüketicilerin lüks ürünler satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirlemiştir. Hagtvedt ve Patrick (2009) mutluluk içeren bir lüks marka ile değer içeren başka bir markanın yaygınlaşma oranlarını karşılaştırmıştır. Sonuçlara göre lüks markayla ilişkili mutlu olma vaadinin (hedonik potansiyel), marka yaygınlaşması için önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Buna göre mutluluk içeren lüks markalar, değer içeren markalara kıyasla daha fazla yaygınlaşabilir. Çünkü tüketiciler, mutluluk vaat eden lüks markaları, değer içeren markalara kıyasla daha fazla motive olarak satın alma niyetine girmektedir.

Yapılan açıklamalar ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H1: Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu lüks ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve lüks ürün satın alma niyeti ilişkisinde sosyal uyumun düzenleyici etkisi:

Sosyal uyum tüketiciler için önemli bir konudur. Çünkü bazı insanlar, diğerleri tarafından onaylanmayı ister. Bu tür kişiler tükettikleri ürünlerle, diğer insanların popülerliği ve başarılarıyla ilişkilendirildiklerine inanırlar. Bu düşünce, en belirgin olarak lüks mal ve hizmetlerde ortaya çıkar. Lüks ürün satın alanlar genellikle popülerliğinin artacağı düşüncesindedir ve böylece kendilerini diğerlerinin beklentilerini karşılamak için lüks ürün satın almaya motive ederler (Leibenstein, 1950; Bearden ve Etzel, 1982). Lüks ürün satın alma motivasyonu, genel olarak, “diğerlerinden etkilendiği için satın alma” anlayışıyla açıklanabilir. Bu anlayış, aslında, tüketicinin lüks ürünlere sosyal odaklı bir pencereden bakışını ifade etmektedir. Sosyal ilişkilere odaklanan tüketicinin, satın alma davranışı sonucunda olumlu bir sosyal imaj yaratma konusunda oldukça etkilendiği anlamına da gelebilir. Sosyal olarak göze çarpan kişi olmak, lüks ürün tüketicisi için mutluluk duygusunun bir sembolü olarak hizmet eder (Tsai, 2005: 1). Bu nedenle lüks bir ürünün satın alınma amacı sosyal

uyumu yükselterek diğerlerinden onay almak şeklinde ifade edilebilir (Hung vd., 2011: 459). Günümüzde sosyal medyanın (Facebook, Twitter, YouTube, ve Foursquare gibi), mutluluğu lüks yaşam biçimi ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu durum, tüketicileri lüks ürün olarak tanımlanan sosyal trendleri satın almaya da teşvik etmektedir (Kamal vd., 2013).

Lüks ürünlerin mutlu olmak gibi içsel bir motivasyon sonucunda satın alındığı ve bireyin kendini gerçekleştirme amacı içinde olduğu bilinmektedir. Yani tüketici, lüks ürünleri satın alanların mutlu olduğu düşüncesi içindedir. Bu düşünce, tüketiciyi, sosyal uyum olarak ifade edilen, kendini diğerlerine benzetme (diğerleri gibi mutlu olma) isteğini de beraberinde getirebilir (Alagöz vd., 2018: 2). Bu nedenle, tüketicinin sosyal uyum seviyesi yükseldikçe, lüks ürün tüketenlerin sahip olduğu mutluluğa sahip olma isteği de güçlenmektedir. Böylece sosyal uyum gibi sosyal işlevi olan bazı tutumların etkisiyle, satın alma niyetleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilir (Bian ve Forsythe, 2012: 1446).

Yapılan açıklamalar ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H2: Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide sosyal uyumun düzenleyici etkisi vardır.

Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve lüks ürün satın alma niyeti ilişkisinde sosyal uyumun düzenleyici etkisinin cinsiyete göre değişimi:

Cinsiyetin lüks ürün tüketimindeki rolü hakkında çok fazla araştırma yapılmadığı düşünülse de (Stokburger-Sauer ve Teichmann, 2013: 890), sosyal uyum seviyesi cinsiyet açısından farklılık gösterebilir. Çünkü kadınlar, kendilerini genellikle diğerleriyle olan ilişkileriyle tanımlarken, erkekler ise kendilerini daha bağımsız olarak ifade etmektedirler. Tüketim alışkanlıklarının da cinsiyet açısından farklılık gösterdiği bilinmektedir. Kadınlar, daha öznel ve sezgisel davranırken, erkekler daha analitik ve mantıklı olma eğilimindedirler (Tokgöz, 2019a: 20). Kadınlar, diğerlerinin fikir ve görüşlerine karşı daha fazla ilgilidir. Bu nedenle, genel olarak fiziksel görünümüne erkeklere kıyasla daha fazla değer verirler ve kullandıkları ürünleri, çevreyle iletişime geçme aracı olarak düşünürler (Stokburger-Sauer ve Teichmann, 2011: 236).

Lüks mal ve hizmet tüketimine cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların lüks mallar hakkında, diğer ürünlere kıyasla, satın alırken daha fazla bilgiye sahip olduğu bilinmektedir. Kadınlar, lüks markaların sahiplerine verdiği farklı değerlere daha duyarlı oldukları için, lüks markalara karşı erkeklerden daha olumlu bir tutuma sahiptirler. Bu durum, özellikle kendini ifade etmeye yardımcı olan öznel ve soyut çıkarımlara sahip lüks ürünler için daha geçerlidir (Stokburger-Sauer ve Teichmann, 2013: 890). Bu konuda yapılan bir çalışmada, 21-40 yaşları arasında Tayvan'da yaşayan iyi eğitilmiş kadınların

lüks ürünlerin kökeni, işlevselliği, fiyatı, marka bilinirliği ve tasarım özellikleri gibi konularda, diğer ürünlere kıyasla, daha bilgili olduğu belirlenmiştir (Chen vd., 2012). Hindistan'da kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada ise kadınların lüks ürün satın alma davranışlarının yaşı, eğitimi, mesleği, medeni durumu ve yıllık geliri açısından farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Yani her yaş grubunda ve koşulda kadınların lüks ürün satın alma niyetinde olduğu anlaşılmaktadır (Srinivasan vd., 2015).

İnsanlar, ergenlikten başlayarak akran uyumuyla birlikte büyürler ve bu dönemden itibaren, akran ilişkilerinde ve akran etkileşimlerinde yaşadıkları uyum şiddetinin cinsiyet açısından farklılıklar oluşturduğu görülmektedir (Santor vd., 2000: 167). Genç tüketicilerin lüks marka tüketimini anlamak için yapılan araştırmalarda (Lasco ve Zinkhan, 1999; Schade vd., 2016), sosyal uyumun genç ergenlerin (16–25 yaş arası) lüks marka satın alma davranışlarını güçlü bir şekilde artırdığı belirlenmiştir. Bunun nedeni şöyle açıklanmaktadır; ergenlikte insanlar kimliklerini ararlar ve çoğunlukla kendi kimliklerini zayıf hissederler. Bu nedenle, ergenlik dönemindeki bireyler öncelikle akran gruplarının onayı için çaba harcarlar ve sosyal gruplarının görüş ve davranışlarına uyma konusunda baskı hissedebilirler.

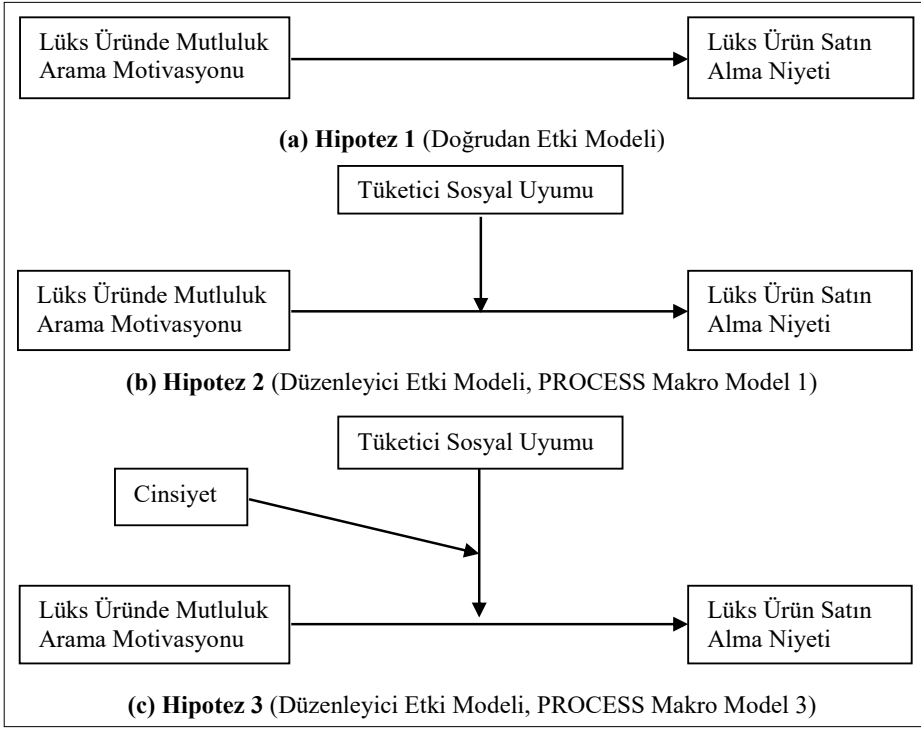
Yapılan açıklamalar ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H3: Tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide sosyal uyumun düzenleyici etkisi cinsiyete göre değişmektedir.

Yapılan açıklamalarla oluşturulan hipotezlerin test edilebilmesi için Şekil 1'de görüldüğü gibi araştırma modelleri çizilmiştir. Lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi (Şekil 1a) hipotezi, SPSS programında regresyon analizi yardımıyla yapılacaktır. Sosyal uyumun düzenleyici etkisi (Şekil 1b) ve cinsiyete göre değişip değişmediği (Şekil 1c) hipotezlerini sınamak için SPSS programına Hayes (2013) tarafından oluşturulan PROCESS makrosu yüklenerek yapılacaktır. Hayes (2013), aracı ve düzenleyici etkiye sahip olduğu düşünülen 76 farklı modelin sınamasında kullanılan makro (şablon modeller) yazılımı geliştirmiştir. Şekil 1'de görüldüğü gibi araştırmaya ait doğrudan ve düzenleyici etki modelleri verilmiştir. Düzenleyicilik analizi, nedensel bir etkinin işleyiş mekanizmaları hakkındaki hipotezleri test etmek için kullanılmaktadır (Hayes vd., 2017: 76). Bir düzenleyici model, X (lüks üründe mutluluk arama motivasyonu) ve Y (lüks ürün satın alma niyeti) gibi aralarında nedensel bir ilişki olan iki değişken ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen, en azından M (tüketici sosyal uyumu) gibi bir aracı değişkeni içerir. Böylece, X'in Y üzerindeki etkisini, M gibi bir değişken düzenlemiş olur. M gibi bir düzenleyici değişkenin, farklı katego-

rik seviyelerde düzenleyici etkisinin varlığını araştırmak için W (cinsiyet) gibi diğer aracı değişken kullanılmaktadır. Düzenleyici etki modelleri test edilirken; X'in Y üzerindeki etkisi, M'nin Y üzerindeki etkisi ve X ile M çarpımıyla elde edilen etkileşim değişkeninin Y üzerindeki etkisi hesaplanır. Hesaplama yapılırken temel bağımsız değişken ile düzenleyici değişkenin merkezlenmesi gereklidir. Burada önemli olan etkileşim değişkeninin (X x M) Y üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır. Diğer yolların hipotezleri burada test edilmediğinden anlamlı olması aranmaz (Burmaoğlu vd., 2013: 15).

Şekil 1: Araştırma Modelleri

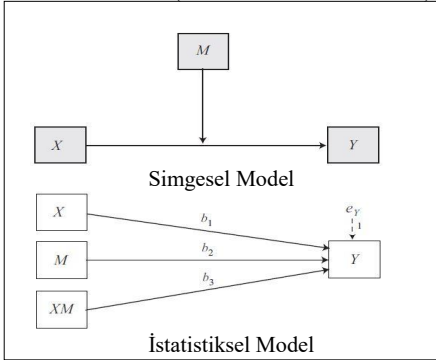
Şekil 1b'de çizilen model araştırma açısından şöyle ifade edilebilir; lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi, tüketicinin sosyal uyum seviyesi açısından anlamlı olarak değişmektedir. Şekil 1c'de çizilen model ise araştırma açısından şöyle ifade edilebilir; lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi, kadın ve erkeklerin sosyal uyum seviyesi açısından da anlamlı olarak değişmektedir.

Şekil 1b ve Şekil 1c'de verilen araştırma modellerine ilişkin simgesel ve istatistiksel şablon modeller Şekil 2 ve Şekil 3'te verilmiştir. Şekil 2'deki istatistiksel model çalıştırıldığında, sosyal uyum seviyesi ortalamasının bir standart sapma

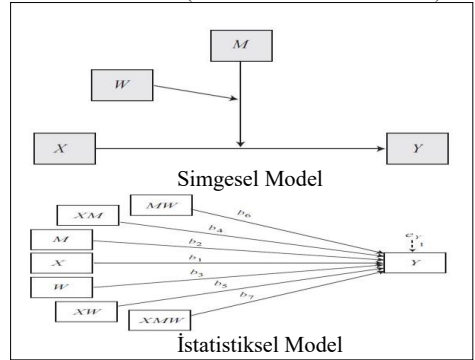
üstü, ortalaması ve bir standart sapma altında olan tüketiciler açısından, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin anlamlı şekilde değişip değişmediği belirlenmiş olacaktır. Şekil 3'teki istatistiksel model çalıştırıldığında ise Şekil 2'de elde edilen sonuçların cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlenmiş olacaktır.

Şekil 1'de görüldüğü gibi araştırmanın simgesel modelleri çizilmiştir. Simgesel modellerde, lüks üründe mutluluk arama motivasyonu temel bağımsız değişken; tüketici sosyal uyumu düzenleyici değişken; lüks ürün satın alma niyeti bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi Şekil 1a'da görüldüğü gibi basit regresyon analizi kullanılarak yapılacaktır. Elde edilen sonuç aynı zamanda araştırmanın birinci hipotezini de sınamış olacaktır. Şekil 1b'de görüldüğü gibi, temel bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide tüketici sosyal uyumunun düzenleyici etki gösterip göstermeyeceği, Şekil 2'deki istatistiksel model yardımıyla PROCESS makro model 1 kullanılarak yapılacaktır (Hayes, 2018). Elde edilen sonuç aynı zamanda araştırmanın ikinci hipotezini de sınamış olacaktır. Şekil 1c'de görüldüğü gibi, temel bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide tüketici sosyal uyumunun düzenleyici etkisinin cinsiyet açısından değişiklik gösterip göstermeyeceği, Şekil 3'teki istatistiksel model yardımıyla PROCESS makro model 3 kullanılarak yapılacaktır (Hayes, 2018). Elde edilen sonuç aynı zamanda araştırmanın üçüncü hipotezini de sınamış olacaktır.

Şekil 2: Araştırma Modeli 1b İçin Simgesel ve İstatistiksel Model (PROCESS Makro Model 1)

Şekil 3: Araştırma Modeli 1c İçin Simgesel ve İstatistiksel Model (PROCESS Makro Model 3)

YÖNTEM

Veri Toplama ve Örneklem

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ve gerekli verilerin toplanması için anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk

bölümde araştırma kapsamını oluşturan değişkenlere ait ölçek ifadeleri, ikinci bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Anketi oluşturan ölçeklerin belirlenmesi için mevcut literatür dikkatlice gözden geçirilmiştir. Kullanılan ölçeğin seçiminde, ölçeğe ait güvenirlik ve faktör yüklerinin yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmaya katılanların ifadelerine ne derecede katıldıklarını saptamak amacıyla 5'li olarak sıralanan likert derecelemesinden yararlanılmıştır. Söz konusu ölçek; 1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerini temsil etmektedir. Anketi oluşturan ölçekler Türkçeye çevrildikten sonra 50 kişilik bir genç tüketici grubuna, araştırmanın amacını da açıklayarak, ön test yapılmıştır. Ön test sırasında ölçeklerin anlaşılmayan açıklama, ifade veya düşük cümleler açısından varlığı sorgulanmıştır. Katılımcılardan alınan dönüşlere göre gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra uygulanmasına karar verilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemine uygun olarak, en ulaşılabilir katılımcıdan başlayarak, 2018 yılı Kasım ve Aralık aylarında, üniversitede okuyan öğrencilere uygulanmak üzere tüm örneklem grubu için 500 adet anket basılmıştır.

Oluşturulan anket formunun ilk bölümünde 3 adet ölçek bulunmaktadır. Lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ölçeği; Allison'un (2008) lüks ürünleri tüketme motivasyonlarına ait alt boyutlarından olan "mutluluk arama" boyutundan faydalanarak 3 maddeli bir ölçek ile belirlenmiştir. Lüks ürün satın alma niyeti ölçeği; Charles ve Howard'ın (2016) farklı araştırmalardan yararlanarak oluşturduğu 3 maddeli bir ölçek ile belirlenmiştir. Tüketici sosyal uyumu ölçeği, Hung vd. (2011) ile Wiedmann vd.'nin (2009), Bearden ve Rose'un (1990) çalışmasını kullanarak elde ettikleri ifadelerden oluşan 4 maddeli bir ölçek ile belirlenmiştir. Oluşturulan anket formunun ikinci bölümünde katılımcıların yaşı, cinsiyeti, harçlık miktarları, aile gelirleri, kardeş sayısı, yaşantısının geçtiği yer ve ailesinin ikamet ettiği bölge gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Veri analizi çok değişkenli istatistik teknikleri kullanılarak uç değerler açısından incelenmiştir. Her değişkenin mahalnobis (D^2) mesafesi hesaplanmıştır, daha sonra değişkenin serbestlik derecesine bölünerek (D^2 / df) elde edilen değer, 0,01 anlamlılık seviyesinde t dağılım tablosundaki değerle karşılaştırılmıştır. T dağılım tablosundan büyük olan gözlemler, uç değer olarak belirlenip silinmiştir (Hair vd., 2010: 64). Lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve lüks ürün satın alma niyeti değişkenleri uç değerler açısından incelenmiş ve 5,841'den büyük olan gözlemler silinmiştir. Tüketici sosyal uyumu değişkeni

uç değerler açısından incelenmiş ve 4,604'den büyük olan gözlemler silinmiştir. Ölçeklerden uç değerler çıkarılması sonucunda, kullanılabilir durumda 422 anket üzerinden analizler yapılmıştır (Laurencelle ve François-A 2002: 19). Ölçeklerden uç değerlerin çıkarılmasından sonra veri çok değişkenli normal dağılım göstermesi açısından incelenmiştir. Mahalanobis uzaklık değerleri küçükten büyüğe sıralandıktan sonra, sahte bir değişkene küçükten büyüğe anket numaraları verilmiş ve $[(\text{anket no} - 0.5) / n]$ formülüyle hesaplanan değerin mahalanobis değeriyle arasındaki korelasyon değerlerine bakılmıştır. Lüks üründe mutluluk arama motivasyonu değişkeni için (3 maddeli ölçek) korelasyon değeri 0,876 olarak hesaplanmıştır. Lüks ürün satın alma niyeti değişkeni için (3 maddeli ölçek) korelasyon değeri 0,872 olarak hesaplanmıştır. Tüketici sosyal uyumu değişkeni için (4 maddeli ölçek) korelasyon değeri 0,929 olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan korelasyon değerlerinin, Kalaycı'da (2016:231) yer alan 3 serbesti derecesinde ve 0,010"daki kritik korelasyon katsayı değerleri olan 0,866'dan büyük olmalıdır. 4 serbesti derecesinde 0,822'den büyük olmalıdır. Yapılan karşılaştırma sonucu, ölçeklerle elde edilen verilerin çok değişkenli normal dağılım gösterdiği kanaatine varılmıştır (Kalaycı, 2016: 212).

Örnekleme oluşturan katılımcılar demografik özelliklerine göre incelendiğinde; 17-24 yaşlarında, 246'sı (% 58) erkek, 176'sı (% 42) kadın, 154'ünün aile geliri 2001-3000 TL arasında, 321'ine aylık 1000 TL'den az harçlık gelmekte, 182'sinin 2 kardeşi var, 240'ının yaşantısı şehirde geçmiş ve 226'sının ailesi Marmara Bölgesinde ikamet etmektedir.

Doğrulamalı Faktör Analizi: LISREL 8.54 programı kullanılarak yapılan doğrulamalı faktör analiziyle, değişkenlere ait düşük yüklenme katsayısı varlığı ve elde edilen model uyum değerlerinin iyi seviyede olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 1'de, doğrulamalı faktör analizi standart faktör yüklerine ve katılımcıların ölçekte yer alan maddelere verdikleri puanların betimleyici istatistiklerine ve Tablo 2'de, değişkenler arasındaki korelasyon, t değerleri, Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE), Birleşik Güvenirlik (CR) sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ölçeğinin faktör yükleri 0,88 ile 0,93 arasında ve CR değeri 0,94 olarak belirlenmiştir. Allison'un (2008) yaptığı araştırmada faktör yükleri 0,590 ile 0,677 arasında ve CR değeri 0,68 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, Allison'un (2008) bulgularına kıyasla daha iyi sonuçlar içermektedir. Lüks ürün satın alma niyeti ölçeğinin CR değeri 0,94 olarak belirlenmiştir. Charles ve Howard'ın (2016) yaptığı araştırmada CR değeri 0,60'ın üzerinde belirlenmiştir. Araştırmanın bulgusu, Charles ve Howard'ın (2016) bulgusuna kıyasla daha iyi sonuç içermektedir. Tüketici sosyal uyumu ölçeğinin CR değeri 0,83 olarak belirlenmiştir. Bearden ve Rose'un (1990) yaptığı araştırmada CR değeri 0,88 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulgusu, Bearden ve Rose'un (1990) bulgusuyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 1: Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Ölçeklerin Betimleyici İstatistikleri

Ölçek İfadeleri	Ort.	Std. Sapma	t değeri	Std. Faktör Yüğü	Hata Varyansı
Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonu					
Lüks ürünleri satın almak bana mutluluk verir	2,55	1,26	fp	0,90	0,19
Lüks ürünleri satın alma motivasyonu, beni mutlu etmektedir	2,49	1,22	29,41	0,93	0,13
Eğer, kendimi daha mutlu hissetmemi sağlayacaksa, lüks ürünler satın almak isterim	2,63	1,31	26,36	0,88	0,23
Ölçek Ortalaması	2,56	1,18			
Lüks Ürün Satın Alma Niyeti					
Gelecekte lüks ürünler satın almayı her zaman hayal etmişimdir	2,81	1,40	fp	0,94	0,11
Gelecekte lüks ürünler satın almayı her zaman düşünmüşümdür	2,86	1,39	38,93	0,96	0,08
Gelecekte lüks ürünler satın alma niyetim var	3,01	1,42	30,02	0,88	0,23
Ölçek Ortalaması	2,89	1,33			
Tüketici Sosyal Uyumu					
Başkalarının kullandığı stilde (tarzı) olmayan ürünleri kullanmaktan çekinirim	2,46	1,09	fp	0,72	0,48
Başkalarının kullandığı ürünlere dikkat ederim	2,41	1,14	15,06	0,84	0,30
Birlikte olduğum gruba uyum sağlamak benim için önemlidir	2,44	1,14	13,39	0,72	0,48
Genellikle başkalarına bakarak, değişen ürün tarzlarına ayak uydurmaya çalışırım	2,13	1,10	13,60	0,73	0,47
Ölçek Ortalaması	2,36	0,92			

fp: Fiks Parametre,

Ölçek: 1-Kesinlikle Katılmıyorum...5-Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 2’de görüldüğü gibi, uyuşma geçerliliği (convergent validity) için her bir saklı değişkenin ayrı ayrı AVE ve CR değerlerine bakılmıştır. Uyuşma geçerliliği için; AVE değerinin 0,5’ten, CR değerinin 0,70’den ve CR oranının da AVE’den büyük olması gerekmektedir (CR>0,7; AVE>0,5; CR>AVE) (Diamantopoulos ve Siguaaw, 2000: 90). Yapılan incelemede, ölçeklerin uyuşma geçerliliği için gerekli şartları sağladığı görüldükten sonra ayrışma geçerliliği de (discriminant validity) test edilmiştir. Ayrışma geçerliliği için, her bir faktöre ait AVE değerinin, her bir değişkenin diğer değişkenlerle olan korelasyonlarının karesinden daha yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981: 46). Yapılan hesaplama sonucu, AVE değerlerinin, korelasyon değerlerinin karesinden yüksek olduğu görüldüğünden, ölçekler ayrışma geçerliliğini sağlamaktadır.

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki Korelasyon, t Değerleri ve Güvenirlik Test Sonuçları

	1	2	3	Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE)	Birleşik Güvenirlik (CR)
1. Mutluluk Arama Motivasyonu	1			0,81	0,92
2. Lüks Ürün Satın Alma Niyeti	0,45 (7,89)	1		0,86	0,94
3. Tüketici Sosyal Uyumu	0,45 (7,07)	0,41 (6,74)	1	0,56	0,83

Chi-Square=117,55; df=32; p-value=0,0000; RMSEA=0,080;

Chi-Square / df=3,65 NFI=0,97; CFI=0,98; GFI=0,95; AGFI=0,91; SRMR=0,035

Parantez içindekiler t değerleridir.

Hipotezlerin test edilmesi: Şekil 1(a)'da simgesel olarak gösterilen araştırma modelinde; lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki doğrudan etkisini belirlemeye yönelik oluşturulan Hipotez 1'i test etmek için basit regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve olumlu yönde neden sonuç ilişkisi ($\beta=0,49$) bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuçla **Hipotez 1 kabul edilmiştir**. Hipotez 1'de elde edilen sonuç literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında; Tsai'nin (2005) 35-60 yaşları arasındaki tüketiciler üzerinde yaptığı çalışmada neden sonuç ilişkisini ($\beta=0,15$) daha düşük belirlerken, Hussain'in (2017) genç tüketiciler üzerinde yaptığı çalışmada ($\beta=0,58$) daha yüksek belirlemiştir. Schade vd. (2016) genç tüketicilerin lüks üründe hedonik motivasyonlarının lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin ($\beta=0,23$) anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçların literatürdeki araştırmaları destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1(b)'de simgesel olarak gösterilen ve Hipotez 2'yi test etmek için kullanılan PROCESS Makro Model 1 çalıştırılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun (temel bağımsız değişken), lüks ürün satın alma niyeti (bağımlı değişken) üzerindeki etkisini gösteren yola düzenleyici etki gösterecek tüketici sosyal uyumu (düzenleyici değişken) ile temel bağımsız değişken ve düzenleyici değişkenin çarpılmasıyla bulunan etkileşim değişkeni (LÜMAM x TSU) eklenmiştir. Analiz sonuçlarına göre lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ($\beta= 0,39$) ve tüketici sosyal uyumunun ($\beta= 0,33$) lüks ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisi olduğu, etkileşim teriminin (LÜMAM x TSU; $\beta= 0,10$) lüks ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3: Araştırma Modellerine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Lüks Ürün Satın Alma Niyeti		
	Şekil 1a+	Şekil 1b+	Şekil 1c+
Temel Bağımsız Değişken			
Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonu (LÜMAM)	0,49**	0,39**	0,41**
F	99,35		
R	0,437		
R ²	0,191		
Düzenleyici Değişkenler			
Tüketici Sosyal Uyumu (TSU)		0,33**	0,34**
Cinsiyet (CN)			-0,18
F		70,96	
R		0,50	
R ²		0,25	
Etkileşim Değişkenleri			
LÜMAM x TSU		0,10*	0,13*
LÜMAM x CN			0,14
TSU x CN			0,01
LÜMAM x TSU x CN			0,23**
F			33,10
R			0,51
R ²			0,26

** 0,01 seviyesinde anlamlı. * 0,05 seviyesinde anlamlı. Cinsiyet: 1 Erkek, 2 Kadın
+ Modellerine ait beta katsayıları standartlaştırılmamıştır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi Şekil 1b'ye ait PROCESS Makro Model çıktı dosyası incelendiğinde, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin, sosyal uyum seviyesi 1 standart sapma altında (-1 std. sapma) olanların $\beta = 0,29$ seviyesinde olduğu, ortalama seviyede (sıfır) olan tüketicilerin $\beta = 0,39$ seviyesine yükseldiği ve 1 standart sapma üstünde (+1 std. sapma) olan tüketiciler için en yüksek seviyede ($\beta = 0,49$) olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi; sosyal uyum seviyesi yüksek olan tüketicilerde daha fazladır.

Araştırma kapsamında kullanılan bağımsız değişkenlerin merkezlenmesiyle (Burmaoğlu, Polat ve Meydan, 2013: 15) çalıştırılan PROCESS Makro Model çıktı dosyasından elde edilen verilerle Grafik 1 çizilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi sosyal uyum seviyesi ortalamanın bir standart sapma üstünde (* doğrusu) olan doğrunun R² değeri (0,243) ve eğiminin yüksek olduğu, sosyal uyum seviyesi ortalama (0 doğrusu) olan doğrunun R² değeri (0,112) ve eğiminin giderek düştüğü ve sosyal uyum seviyesi ortalamanın bir standart sapma altında (□ doğrusu) olan doğrunun R² değeri (0,041) ve eğiminin en düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçla, tüketicilerin lüks üründe mutluluk

arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide sosyal uyumun düzenleyici etkisi vardır şeklindeki **Hipotez 2 kabul edilmiştir**. Literatürdeki araştırmalarla karşılaştırıldığında, Hung vd. (2011) sosyal uyumun lüks ürün satın alma üzerinde ($\beta = 0,29$) anlamlı etkisi olduğunu belirlemiştir. Bian ve Forsythe (2012) lüks ürünlere yönelik sosyal tutumların lüks ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkisi ($\beta = 0,39$) olduğunu ortaya koymuştur. Schade vd. (2016) genç tüketicilerin sosyal uyumlarının lüks satın alma niyeti üzerinde ($\beta = 0,26$) anlamlı etkisini belirlemiştir. Elde edilen sonuçların literatürdeki araştırmaları destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

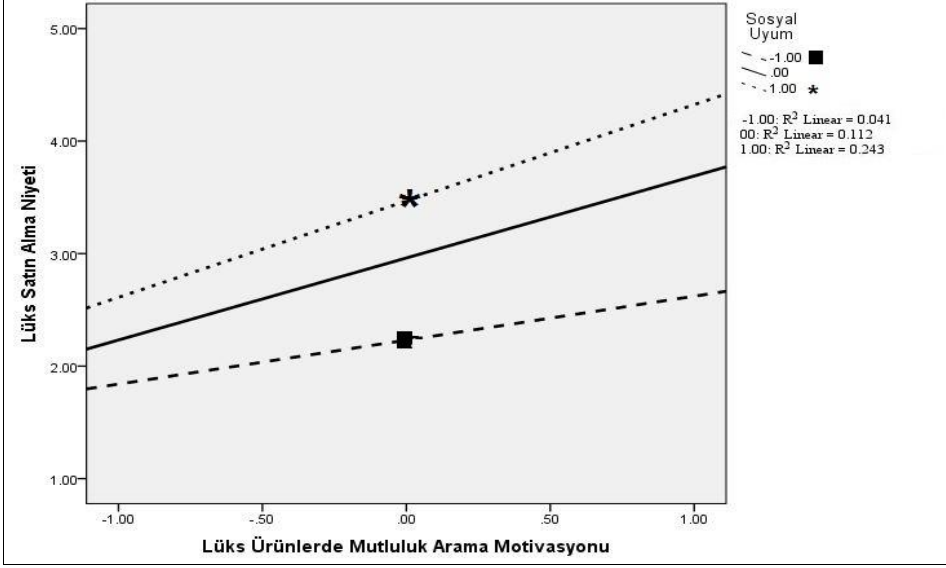
Hipotez 3'ü test etmek için Şekil 1c'de simgesel olarak gösterilen ve Şekil 3'te istatistiksel olarak verilen PROCESS Makro Model 3 çalıştırılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi Şekil 1b'de oluşturulan modele, sosyal uyum değişkenini düzenleyen cinsiyet (CN) değişkeni eklenmiştir. Bu durumda Şekil 1b'de elde edilen hesaplamalara; lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve cinsiyetin çarpılmasıyla (LÜMAM x CN) elde edilen etkileşim değişkeni, sosyal uyum ve cinsiyetin çarpılmasıyla elde edilen etkileşim değişkeni (TSU x CN) ve lüks üründe mutluluk arama motivasyonu, sosyal uyum ve cinsiyetin çarpılmasıyla elde edilen etkileşim değişkeni (LÜMAM x TSU x CN) eklenmiştir

Tablo 4: Tüketici Sosyal Uyumunun Durumsal Düzenleyici Etkisi

Tüketici Sosyal Uyum Derecesi	Katsayı + (β)	Standart Hata	t Değeri	Anlamlılık (p)	Alt Seviye Güven Aralığı (LLCI)	Üst Seviye Güven Aralığı (ULCI)
- 1 std. Sapma	0,29	0,085	3,42	0,0007	0,1251	0,4615
0 (sıfır)	0,39	0,059	6,60	0,0000	0,2768	0,5112
+ 1 std. Sapma	0,49	0,065	7,55	0,0000	0,3659	0,6235

+ Modele ait beta katsayıları standartlaştırılmamıştır.

Grafik 1: Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonunun Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Tüketici Sosyal Uyumunun Durumsal Eğim Grafiği

Analiz sonuçlarına göre lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma üzerindeki direkt etkisinin devam ettiği ($\beta=0,41$), sosyal uyum değişkeninin düzenleyici etkisinin devam ettiği ($\beta=0,34$), cinsiyet değişkeninin lüks ürün satın alma değişkeni üzerindeki direkt etkisinin ($\beta=-0,18$) anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan etkileşim değişkenlerinden; lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve sosyal uyum değişkeni çarpımının (LÜMAM x TSU) lüks ürün satın alma üzerindeki direkt etkisinin devam ettiği ($\beta=0,13$); lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ve cinsiyet değişkeni çarpımının (LÜMAM x CN) lüks ürün satın alma üzerindeki direkt etkisinin olmadığı ($\beta=0,14$); sosyal uyum ve cinsiyet değişkeni çarpımının (TSU x CN) lüks ürün satın alma üzerindeki direkt etkisinin olmadığı ($\beta=0,01$); lüks üründe mutluluk arama motivasyonu, sosyal uyum ve cinsiyet değişkeni çarpımının (LÜMAM x TSU x CN) lüks ürün satın alma üzerindeki direkt etkisinin anlamlı olduğu ($\beta=0,23$) anlaşılmıştır.

Şekil 1c'ye ait PROCESS Makro Model çıktı dosyasındaki, lüks üründe mutluluk arama ile sosyal uyum etkileşiminin cinsiyet açısından durumsal düzenleyici etkisini gösteren Tablo 5 incelendiğinde; erkek tüketiciler için lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürünler satın alma niyeti üzerindeki etkisinde sosyal uyumun düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı ($\beta=0,03$ ve p değeri $0,46 > 0,05$) anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, erkek tüketicilerin farklı sosyal uyum seviyeleri açısından (1 standart sapma altı, ortalama değer ve

1 standart sapma üstü), lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi anlamlı şekilde değişmemektedir. Tablo 6'da erkek tüketicilerin, farklı sosyal uyum seviyelerinde lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkileri (sırayla $\beta = 0,32$; $\beta = 0,34$ ve $\beta = 0,37$) verilmiştir.

Tablo 5: Lüks Üründe Mutluluk Aramanın Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinin Tüketici Sosyal Uyumu Etkileşiminin Cinsiyet Açısından Durumsal Düzenleyici Etkisi

Cinsiyet	Katsayı + (β)	Standart Hata	t Değeri	Anlamlılık (p)	Alt Seviye Güven Aralığı (LLCI)	Üst Seviye Güven Aralığı (ULCI)
Erkek	0,03	0,0662	0,46	0,639	- 0,0990	0,1612
Kadın	0,26	0,0873	3,08	0,002	0,0974	0,4404

+ Modele ait beta katsayıları standartlaştırılmamıştır.

Kadın tüketiciler açısından Tablo 5 incelendiğinde, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürünler satın alma niyeti üzerindeki etkisinde sosyal uyumun düzenleyici etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = 0,26$ ve p değeri $0,002 < 0,05$) anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, kadın tüketicilerin farklı sosyal uyum seviyeleri açısından (1 standart sapma altı, ortalama değer ve 1 standart sapma üstü), lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi anlamlı şekilde değişmektedir. Tablo 6'da kadın tüketicilerin, farklı sosyal uyum seviyelerinde lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkileri (sırayla $\beta = 0,24$; $\beta = 0,49$ ve $\beta = 0,74$) verilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan bağımsız değişkenlerin merkezlenmesiyle (Burmaoğlu vd., 2013: 15) çalıştırılan PROCESS Makro Model çıktı dosyasından elde edilen veriler, Grafik 2'de görüldüğü gibi cinsiyete göre ayrı ayrı çizilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi erkek tüketicilerin sosyal uyum seviyesi ortalamanın bir standart sapma üstünde (* doğrusu) olan doğrunun R^2 değeri (0,220) ve eğiminin yüksek olduğu; sosyal uyum seviyesi ortalama (0 doğrusu) ve ortalamanın bir standart sapma altında (■ doğrusu) olan doğruların R^2 değerlerinin (sırayla 0,043 ve 0,046) düştüğü anlaşılmaktadır. Kadın tüketicilerin sosyal uyum seviyesi ortalamanın bir standart sapma üstünde (* doğrusu) olan doğrunun R^2 değeri (0,285) ve eğiminin yüksek olduğu; sosyal uyum seviyesi ortalama (0 doğrusu) olan doğrunun R^2 değeri (0,222) ve eğiminin de yüksek olduğu; ortalamanın bir standart sapma altında (■ doğrusu) olan doğrunun R^2 değeri (0,031) ve eğimin en düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 5, Tablo 6 ve Grafik 2'den elde edilen sonuçlara dayanarak, tüketicilerin lüks üründe mutluluk arama motivasyonu ile lüks ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide sosyal uyumun düzenleyici etkisi cinsiyete göre değişmektedir şeklindeki **Hipotez 3 kabul edilmiştir.**

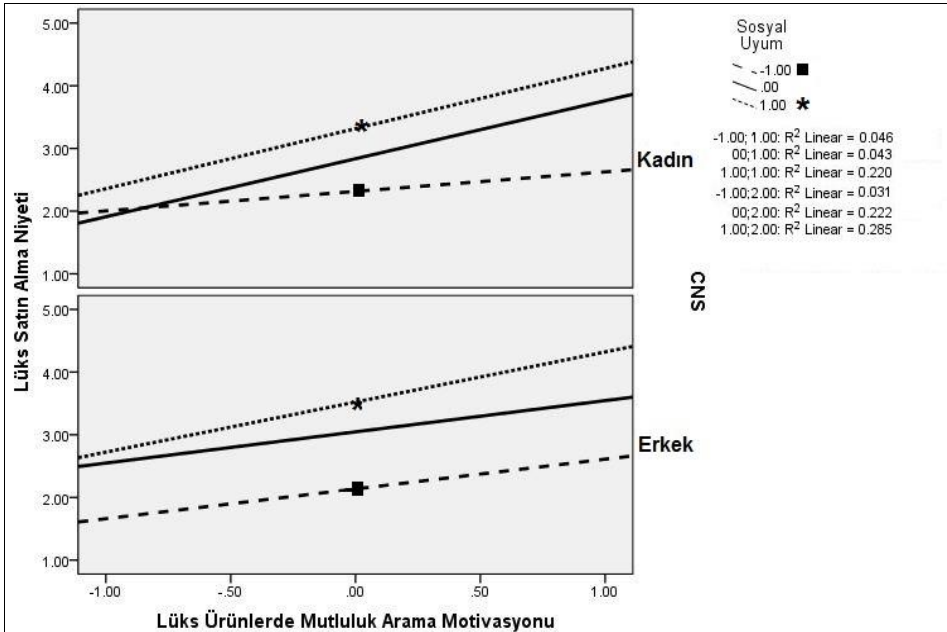
Tablo 6: Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonunun Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinin Cinsiyet Açısından Farklı Seviyelerdeki Tüketici Sosyal Uyumun Düzenleyici Etkisi

Cinsiyet	Sosyal Uyum Seviyesi	Katsayı (β) +	Std. Hata	t Değeri	Anlam. (p)	Alt Seviye Güven Aralığı (LLCI)	Üst Seviye Güven Aralığı (ULCI)
Erkek	-1 Std Sapma	0,32	0,126	2,53	0,0117	0,0718	0,5687
Erkek	0 (sıfır)	0,34	0,091	3,82	0,0002	0,1696	0,5282
Erkek	+1 Std Sapma	0,37	0,090	4,19	0,0000	0,2005	0,5547
Kadın	-1 Std Sapma	0,24	0,116	2,13	0,0335	0,0195	0,4783
Kadın	0 (sıfır)	0,49	0,072	6,84	0,0000	0,3543	0,6396
Kadın	+1 Std Sapma	0,74	0,099	7,49	0,0000	0,5498	0,9403

+ Modele ait beta katsayıları standartlaştırılmamıştır.

Elde edilen sonuç literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında; Alagöz vd. (2018) ve Stokburger-Sauer ve Teichmann (2013) yaptıkları araştırmada, kadın tüketicilerin lüks ürün satın almaya yatkınlık düzeylerinin erkeklere kıyasla anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu (sırayla $t=2,316$ $p=0,021$ ve $F=5,26$ $p<0,05$) belirlemişlerdir. Elde edilen sonuçların literatürdeki araştırmaları destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 2: Lüks Üründe Mutluluk Arama Motivasyonunun Lüks Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinin Cinsiyet Açısından Tüketici Sosyal Uyumun Durumsal Eğim Grafiği

SONUÇ

Araştırmanın ilk sorusu, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin varlığını incelemektir. Analizler sonucunda, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu (Tablo 3, Şekil 1a) anlaşılmıştır. Bu sonuç literatürde Dubois ve Laurent (1994), Vigneron ve Johnson (1999), Dube ve Le Bel (2001), Tsai (2005), Schade vd. (2016), Yazıcı (2016), Hussain (2017), Bachmann, Walsh ve Hammes (2018) gibi çalışmaları destekler niteliktedir.

Analizler sonucunda, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin, sosyal uyum seviyesi yükseldikçe güçlendiği (Tablo 3, Şekil 1b, Grafik 1) anlaşılmıştır. Bu sonuç Hung vd. (2011), Bian ve Forsythe (2012) ve Schade vd. (2016) gibi uygulamalı araştırmaları desteklemektedir. Diğer taraftan literatürde Leibenstein'in (1950) tüketici talebinde Veblen etkisinin (hazcı etki) lüks ürün satın alanlarda yüksek olduğu, Barden ve Etzel'in 1982 yılında ortaya attığı ürün satın alma kararlarında referans grup etkisinin önemli olduğu, Kamal, Chu ve Pedram'ın (2013) günümüzde sosyal medyadan etkilenip mutluluğu lüks yaşam biçimi ile ilişkilendirdiği gibi araştırmaları destekler niteliktedir.

Analizler sonucunda, lüks üründe mutluluk arama motivasyonunun lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin, sosyal uyum seviyesi yüksek olan kadınlarda, düşük olanlara kıyasla, anlamlı şekilde arttığı (Tablo 3, Şekil 1c, Grafik 2); başka bir ifadeyle, lüks üründe mutluluk aramanın lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin sosyal uyum etkileşiminin cinsiyet açısından durumsal düzenleyici etkisi olduğu (Tablo 5, $\beta= 0,26$, $p = 0,002$) anlaşılmıştır. Diğer taraftan erkek tüketicilerde sosyal uyum seviyesi düşük veya yüksek olanlar arasında, lüks üründe mutluluk aramanın lüks ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin anlamlı şekilde değişmediği (Tablo 5, $\beta= 0,03$, $p = 0,639$) anlaşılmıştır. Bu sonuç, literatürde Stokburger-Sauer ve Teichmann'ın (2013) kadınların lüks ürünlere, erkeklere kıyasla, daha fazla değer verdikleri; Tokgöz'ün (2019a) kadınların kendilerini genellikle diğerleriyle olan ilişkileriyle tanımlamaya çalıştığı; Stokburger-Sauer ve Teichmann'ın (2011) kadınların kullandıkları ürünleri çevreyle iletişime geçme aracı olarak düşündükleri; Alagöz ve diğerlerinin (2018) lüks değer algısının satın alma niyeti üzerindeki etkisinin cinsiyet açısından değiştiği şeklindeki araştırmalarını destekler niteliktedir.

Yönetmel uygulamalara katkı: Elde edilen sonuçlarla, lüks ürün pazarında faaliyet gösteren pazarlamacılar üç farklı tutundurma yönetimi stratejisi belirleyebilir. İlk strateji olarak, işletmeler, mutluluğu yakalama motivasyonuyla lüks ürün satın alanları, "mutlu olmak için satın alanlar" anlayışıyla ilişki-

lendirebilirler. Elde edilen bu sonuç işletmeler açısından incelendiğinde, lüks markaların pazarlama iletişimi (tutundurma faaliyetleri) yönetimi için stratejik bir ilke olarak düşünülebilir. Bu nedenle özellikle pazarlama yöneticilerinin lüks ürünlerini arz ederken, tüketicilere, ürünlerin kullanıcılarına mutluluk verdiğini içeren pazarlama iletişimi araçlarıyla ulaşmaları yararlı olabilir.

İkinci stratejik ilke olarak işletmeler, sosyal uyum seviyesi yüksek olduğu için mutluluğu yakalama motivasyonu ile hareket edip lüks ürün satın alanları, “diğerlerinin lüks ürün satın alarak mutlu olmasından etkilendiği için satın alanlar” anlayışıyla ilişkilendirebilirler. Elde edilen bu sonuç işletmeler açısından incelendiğinde, lüks markaların pazarlama iletişimi yönetimi için stratejik bir ilke olarak düşünülmesinde faydalı olabilir. Lascu ve Zinkhan’ın (1999) tutundurma yöneticilerinin özellikle genç tüketicilere yönelik yaptıkları reklam, kişisel satış ve satış gücü yönetimi gibi faaliyetlerinde; gönderilen mesajların istenen sosyal uyum cevabına göre seçilmesinin oldukça önemli olduğunun altını çizdiği unutulmamalıdır. Bu nedenle özellikle pazarlama yöneticileri lüks ürünlerini arz ederken, tüketicilere (cinsiyet ayırmadan), sosyal uyumun düzenleyici etkisinden yararlanarak, bu ürünleri kullananların mutlu olduklarını anlatan içeriğe sahip pazarlama iletişimi araçlarıyla ulaşmaları yararlı olabilir. Bu stratejik ilke, cinsiyet ayırmaksızın, tüm hedef tüketiciler için kullanılabilir.

Üçüncü stratejik ilke, sosyal uyum seviyesi yüksek olduğu için mutluluğu yakalama motivasyonu ile hareket edip lüks ürün satın alan kadınları, “diğer kadınların lüks ürün satın alarak mutlu olduğunu gördüğü için satın alan kadınlar” anlayışıyla ilişkilendirmek şeklinde kurgulanabilir. Elde edilen bu sonuç işletmeler açısından incelendiğinde, lüks markaların pazarlama iletişimi yönetimi için stratejik bir ilke olarak düşünülmesinde faydalı olabilir. Buna göre, pazarlama yöneticileri lüks ürünlerini arz ederken, özellikle kadın tüketicilere, sosyal uyumun düzenleyici etkisinden yararlanarak, bu ürünleri kullanan diğer kadınların mutlu olduklarını anlatan içeriğe sahip pazarlama iletişimi araçlarıyla ulaşmaları yararlı olabilir. Bu stratejik ilke, sadece kadın ürünlerini kullanan kadın tüketiciler hedef alınarak kullanılabilir.

Teorik araştırmalara katkı: Konuya ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalara yol gösterecek öneriler şöyle sıralanabilir. Bachmann, Walsh ve Hammes’in (2018) söyledikleri gibi lüks ürün satın alma motivasyonları ve niyetleri üzerine yapılan tartışmalardan birisi de kültür farklılıkları üzerinedir. Çünkü kültür, markayla ilgili tüketici davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Ancak bu çalışmada kültürel unsurların etkisi araştırılmamıştır. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarda Bond ve Smith (1996), Cialdini vd. (1999), Kim ve Markus (1999), Hung vd. (2011), Bian ve Forsythe (2012) gibi araştırmalara benzer şekilde kültürel unsurların da düzenleyici bir etkiye sahip olup olma-

dığının araştırılması konunun gelişimi açısından yararlı olabilir. Tsai (2005) lüks ürün satın almaya neden olan bireysel motivasyonları; benlik yönelimli mutluluk, benliği ödüllendirme, iç benlikle uygunluk ve kalite güvencesi olarak dört boyutta incelemiştir. Bu çalışmada bireysel motivasyonlardan benlik yönelimli mutluluk incelenmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda diğer bireysel motivasyonların lüks ürün satın alma üzerindeki etkisi incelenebilir. Literatürde farklı yaş gruplarındaki tüketicilerin lüks ürün tüketme motivasyonlarının da farklı olabileceği konusunda tartışmalara rastlanmaktadır. Özellikle 29-36 ve 40-59 yaşları arasındaki tüketici gruplarının farklı motivasyonları olduğu bilinmektedir (Schade vd., 2016). Bu nedenle lüks üründe mutluluk arama motivasyonu, 17-28 yaş arası tüketiciler dışındaki diğer yaş gruplarının satın alma niyetleri üzerinde etkili olmayabilir. Bu nedenle ileride yapılacak araştırmalarda, farklı yaş gruplarında farklı motivasyonların lüks ürün satın alma üzerinde etkili olabileceği dikkate alınmalıdır.

Çalışmanın kısıtları: Araştırma anketi oluşturulurken herhangi bir işletme, marka veya ürüne işaret edilmemesi kısıtlardan birisidir. İleride yapılacak araştırmaların, farklı işletme, farklı marka veya farklı ürünleri işaret edecek şekilde yapılması konunun genelleme yapılmasında yardımcı olacaktır. Örneklemler olarak yakın yaş grubundaki genç tüketicilerin seçilmesi de başka bir kısıttır. Diğer taraftan çalışmanın sadece belirli bir bölgede yapılması, farklı kültürel özelliklere sahip bölgelerde veya farklı yaş gruplarıyla karşılaştırma yapılamaması diğer kısıtlar olarak sıralanabilir. Söz edilen kısıtlar nedeniyle, çalışmanın sonuçlarını tüm tüketicilere, bölgeye veya ülkeye genellemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Alahmadi, S., Buttrick, N. R., Gilbert, D. D. T., Hardin, A. M., Westgate, E. C. ve Wilson, T. D. (2017). You Can Do It If You Really Try: The Effects of Motivation on Thinking for Pleasure. *Motiv Emot*, 41, 545–561. DOI 10.1007/s11031-017-9625-7
- Alagöz, S. B., Alagöz, M. ve Ekici, N. (2018). The Effects of Luxury Value Perception on Purchase Intention: An Evaluation Based on Gender. *EconWorld*, 24-26 July, Amsterdam, Netherlands.
- Ali, M., Amir, M. ve Akram, M. W. (2016). The Factors Affecting Attitudes and Purchase Intent for Luxury Fashion Goods: An Empirical Study of Pakistani Market. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 5(6), 1-19.
- Allison, G. M. (2008). *A Cross-Cultural Study of Motivation for Consuming Luxuries*. Doktora Tezi, Lincoln University.
- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Asch, S. E. (1956). Studies of Independence and Conformity. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), 1-70.
- Bachmann, F., Walsh, G. ve Hammes, E. K. (2018). Consumer Perceptions of Luxury Brands: An Owner-Based Perspective. *European Management Journal*, 1-12, <https://doi.org/10.1016/j.emj.2018.06.010>
- Bearden, W. O. ve Etzel, M. J. (1982). Reference Group Influence on Product and Brand Purchase Decisions. *Journal of Consumer Research*, 9, 183-194.
- Bearden, W. O., Netemeyer, R. G. ve Teel, J. E. (1989). Measurement of Consumer Susceptibility to Interpersonal Influence. *Journal of Consumer Research*, 15, 473-481.
- Bearden, W. ve Rose, R. L. (1990). Attention to Social Comparison Information: An Individual Difference Factor Affecting Consumer Conformity. *Journal of Consumer Research*, 16(4), 461-471.
- Beran, T. (2015). Research Advances in Conformity to Peer Pressure: A Negative Side Effect of Medical Education. *Health Professions Education*, 1, 19-23. <http://dx.doi.org/10.1016/j.hpe.2015.11.004>
- Bernheim, B. D. ve Exley, C. L. (2015). Understanding Conformity: An Experimental Investigation. *Harvard Business School Working Paper*, 16-070, 1-61.
- Berns, G. S., Chappelow, J., Zink, C. F., Pagnoni, G., Martin-Skurski, M. E. ve Richards, J. (2005). Neurobiological Correlates of Social Conformity and Independence During Mental Rotation. *Biological Psychiatry*, 58, 245-253.

- Bian, Q. ve Forsythe, S. (2012). Purchase Intention for Luxury Brands: A Cross Cultural Comparison. *Journal of Business Research*, 65, 1443-1453.
- Bikhchandani, S., Hirshleifer, D. ve Welch, I. (1998). Learning from the Behavior of Others: Conformity, Fads, and Informational Cascades. *Journal of Economic Perspective*, 12(3), 151-170.
- Bond, R. ve Smith, P. B. (1996). Culture and Conformity: A Meta-Analysis of Studies Using Asch's (1952, 1956) Line Judgment Task. *Psychology Bulletin*, 119(1), 111-137.
- Burmaoğlu, S., Polat, M. ve Meydan, C. H. (2013). Örgütsel Davranış Alanında İlişkisel Analiz Yöntemleri ve Türkçe Yazında Aracılık Modeli Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 13-26.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Chan, W. Y., To, C. K. M. ve Chu, W. C. (2015). Materialistic Consumers Who Seek Unique Products: How Does Their Need for Status and Their Affective Response Facilitate the Repurchase Intention of Luxury Goods?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 27, 1-10.
- Charles, Y. ve Howard, C. (2016). An Investigation of the Factors Which Influence Repurchase Intentions Towards Luxury Brands. *American Society of Business and Behavioral Sciences*, 23(1), 576-582.
- Chen, C. Y., Chao, C. H., Lee, Y. J. ve Pei-chuan, TSAI (2012). Exploration of the Differences in Taiwanese women's Purchasing Decisions Towards Luxury Goods and General Products. *African Journal of Business Management*, 6(2), 548-561.
- Choo, H. J., Moon, H., Kim, H. ve Yoon, N. (2012). Luxury Customer Value. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 16(1), 81-101.
- Cialdini, R. B., Wosinska, W., Barrett, D. W., Butner, J. ve Gornik-Durose, M. (1999). Compliance With a Request in Two Cultures: The Differential Influence of Social Proof and Commitment / Consistency on Collectivists and Individualists. *Personal. Social Psychology Bulletin*, 25(10), 1242-1253.
- Coleman, S. (2010). The Spatial Diffusion of Social Conformity: The Case Of Voting Participation. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No 23057. <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/23057/>
- Coultas, J. C. ve van Leeuwen, E. J. (2015). Conformity: Definitions, Types, and Evolutionary Grounding. *Evolutionary Perspectives on Social Psychology*: 189-202. DOI 10.1007/978-3-319-12697-5_15.

- Deloitte, Global Powers of Luxury Goods, (2017, 2018 ve 2019 yayınları). 24.05.2019 tarihinde www2.deloitte.com/tr adresinden erişildi.
- Deniz, M. H. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 61(2), 243-268.
- Deutsch, M. ve Gerard, H. B. (1955). A Study of Normative and Informational Social Influences Upon Individual Judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51, 629-636.
- Diamantopoulos, A. ve Sigauw, J. A. (2000). *Introducing LISREL A Guide for The Uninitiated*, London: Sage Publication.
- Dube, L. ve Le Bel, J. L. (2001). A Differentiated View of Pleasure: Review of the Literature and Research Propositions. *European Advances in Consumer Research*, 5, 222-226.
- Dubois, B. ve Duquesne, P. (1993). The Market for Luxury Goods: Income versus Culture. *European Journal of Marketing*, 27(1), 35-44. <https://doi.org/10.1108/03090569310024530>
- Dubois, B. ve Laurent, G. L. (1994). Attitudes Towards the Concept of Luxury: An Exploratory Analysis in Asia Pacific. *Advances in Consumer Research*, 1, 273-278.
- Dubois, B. ve Czellar, S. (2002). Prestige brands or luxury brands? An exploratory inquiry on consumer perceptions. *31st European Marketing Academy Conference Proceedings*, Braga, Portekiz.
- Durkaya, M. ve Özdemir, M. (2018). Lüks Tüketimin Kişisel Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9(22), 276-296.
- Ercis, A. ve Çelik, B. (2018). Impact of Value Perceptions on Luxury Purchase Intentions: Moderating Role Of Consumer Knowledge. *Press Academia Procedia (PAP)*, 7, 52-56.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50.
- Gommans, R., Sandstrom, M. J., Stevens, G. W. J. M., ter Bogt, T. F. M. ve Cillessen, A. H. N. (2017). Popularity, Likeability, and Peer Conformity: Four Field Experiments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 73, 279-289.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis* (7. Edition). New Jersey.

- Hagtvedt, H. ve Patrick, V. M. (2009). The Broad Embrace of Luxury: Hedonic Potential as a Driver of Brand Extendibility. *Journal of Consumer Psychology*, 19(4), 608–618.
- Hansen, F. (1998). From Life Style to Value Systems to Simplicity. *Advances in Consumer Research*, 25, 181-195.
- Hauck, W. E. ve Stanforth, N. (2007). Cohort Perception of Luxury Goods and Services. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 11(2), 175-188.
- Hayes, A. F. (2013). *PROCESS for SPSS 2.16.3*. (guilford.com/p/hayes3), İnternet Erişim Tarihi: 24.03.2018.
- Hayes, A. F., Montoyai, A. K. ve Rockwood, N. J. (2017). The Analysis of Mechanisms and their Contingencies: PROCESS versus Structural Equation Modeling. *Australian Marketing Journal*, 25, 76-81.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. (2. Bs.). New York: The Guilford Press.
- Higgins, E. T. (1997). Beyond Pleasure and Pain. *American Psychologist*, 52(12), 1280-1300.
- Holbrook, M. B. ve Hirschman, E. C. (1982). The Experiential Aspects of Consumption: Consumer Fantasies, Feelings, and Fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132–140.
- Hoffmann, A. O. I. ve Broekhuizen, T. L. J. (2009). Susceptibility to and Impact of Interpersonal Influence in an Investment Context. *Journal of the Academy Marketing Science*, 37, 488–503.
- Hung, K.P., Chen, A. H., Peng, N., Hackley, C., Tiwsakul, R. A. ve Chou, C-I. (2011). Antecedents of Luxury Brand Purchase Intention. *Journal of Product & Brand Management*, 20(6), 457–467.
- Hussain, M. (2017). The Determinants of Repeat Purchase Intention for Luxury Brands Among Generation Y Consumers in Malaysia. *Asian Social Science*, 13(9), 125-136.
- Huta, V. ve Ryan, R. M. (2010). Pursuing Pleasure or Virtue: The Differential and Overlapping Well-Being Benefits of Hedonic and Eudaimonic Motives. *Journal of Happiness Studies*, 11(6), 735–762.
- Hürmeriç, P. ve Baban, E. (2012). Simmel, Veblen ve Sombart'ın Penceresinden Hedonik Tüketim: Ütopyada Negotium ve Otium. *Global Media Journal Turkish Edition*, 2(4), 87-101.

- Kamal, S., Chu, S. C. ve Pedram, M. (2013). Materialism, Attitudes, and Social Media Usage and Their Impact on Purchase Intention of Luxury Fashion Goods Among American and Arab Young Generations. *Journal of Interactive Advertising*, 13(1), 27-40.
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kastanakis, M. N. ve Balabanis, G. (2012). Between the Mass and the Class: Antecedents of the “Bandwagon” Luxury Consumption Behavior. *Journal of Business Research*, 65, 1399–1407.
- Kastanakis, M. N. ve Balabanis, G. (2014). Explaining Variation in Conspicuous Luxury Consumption: An Individual Differences’ Perspective. *Journal of Business Research*, 67, 2147–2154.
- Kırgız, A. (2014). Hedonism, A Consumer Disease of the Modern Age: Gender and Hedonic Shopping In Turkey. *Global Media Journal*, 4(8), 200-212.
- Ki, C., Lee, K. ve Kim, Y. K. (2017). Pleasure and Guilt: How do They Interplay in Luxury Consumption?. *European Journal of Marketing*, 51(4), 722-747.
- Kim, H. ve Markus, H. R. (1999). Deviance or Uniqueness, Harmony or Conformity? A Cultural Analysis. *Journal of Personal Social Psychology*, 77(4), 785–800.
- Ko, E., Costello, J. P. ve Taylor, C. R. (2019). What is a Luxury Brand? A New Definition and Review of the Literature. *Journal of Business Research*, 99, 405–413.
- Lascu, D. N., Bearden, W. O. ve Rose, R. L. (1995). Norm Extremity and Interpersonal on Consumer Conformity. *Journal of Business Research*, 32, 201-212.
- Lascu, D. N. ve Zinkhan, G. (1999). Consumer Conformity: Review and Applications for Marketing Theory and Practice. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 7(3), 1-12.
- Laurencelle, L. ve Dupuis, F. A. (2002). *Statistical Tables, Explained and Applied*. River Edge, SG: World Scientific Publishing.
- Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, Snob, and Veblen Effects In The Theory of Consumers’ Demand. *Quarterly Journal of Economics*, 183-207.
- Mourali, M., Laroche, M. ve Pons, F. (2005). Individualistic Orientation and Consumer Susceptibility to Interpersonal Influence. *Journal of Services Marketing*, 19(3), 164–173.
- Pincus, J. (2004). The Consequences of Unmet Needs: The Evolving Role of Motivation In Consumer Research. *Journal of Consumer Behaviour*, 3(4), 375-387.

- Rose, A. J. ve Rudolph, K. D. (2006). A Review of Sex Differences in Peer Relationship Processes: Potential Trade-Offs For The Emotional and Behavioral Development of Girls And Boys. *Psychological Bulletin*, 132, 98–131.
- Santor, D. A., Messervey, D. ve Kusumakar, V. (2000). Measuring Peer Pressure, Popularity, and Conformity in Adolescent Boys and Girls: Predicting School Performance, Sexual Attitudes, and Substance Abuse. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(2), 163-182.
- Schade, M., Hegner, S., Horstmann, F. ve Brinkmann, N. (2016). The Impact of Attitude Functions On Luxury Brand Consumption: An Age-Based Group Comparison. *Journal of Business Research*, 69, 314–322.
- Sheth, J. N., Newman, B. I. ve Gross, B. L. (1991). Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values. *Journal of Business Research*, 22, 159-170.
- Shukla, P. (2011). Impact of Interpersonal Influences, Brand Origin and Brand Image on Luxury Purchase Intentions: Measuring Interfunctional Interactions and a Cross-National Comparison. *Journal of World Business*, 46, 242–252.
- Shukla, P., Banerjee, M. ve Singh, J. (2016). Customer Commitment to Luxury Brands: Antecedents and Consequences. *Journal of Business Research*, 69, 323–331.
- Silverstein, M. ve Fiske, N. (2003). Luxury for the Masses. *Harvard Business Review*, 81(4), 48–57.
- Sproles, G. B ve Kendall, E. L. (1986). A Methodology for Profiling Consumer' Decision-Making Styles. *The Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267-279.
- Srinivasan, R., Srivastava, R. K. ve Bhanot, S. (2014). Impact of Age on Purchase Behaviour of Luxury Brands. *Journal of Research in Business and Management*, 2(9), 19-32.
- Srinivasan, R., Srivastava R. K. ve Bhanot, S. (2015). Women's Purchase Behaviour Towards Luxury Products. *Journal of Research in Humanities and Social Science*, 3(8), 22-31.
- Stokburger-Sauer, N. ve Teichmann, K. (2011). *Why is Luxury Appealing? Exploring Consumers' Brand Response with a Special Focus on Gender*. AMA Summer Educators' Conference Proceeding, 236.
- Stokburger-Sauer, N. ve Teichmann, K. (2013). Is Luxury Just a Female Thing? The role of Gender in Luxury Brand Consumption. *Journal of Business Research*, 66(7), 889-896.
- Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük, 03 Nisan 2019 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.

- Tokgöz, E. (2019a). *Kadınların Satın Alma ve Tüketim Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Gece Akademi.
- Tokgöz, E. (2019b). Hedonik ve Faydacı Tüketimin Dürtüsel ve Kompulsif Satın Alma Üzerinde Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 93-108.
- Truong, Y. (2010). Personal Aspirations and the Consumption of Luxury Goods. *International Journal of Market Research*, 52(5), 653-671.
- Tsai, S. P. (2005). Impact of Personal Orientation On Luxurybr and Purchase Value: An International Investigation. *International Journal of Market Research*, 47(4), 427-452.
- Ulutürk, A. S. ve Asan, U. (2016). Lüks Tüketimde Satın Alma Davranışının Neden Esaslı Modellenmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 253-273.
- Veblen, T. (1899). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Vanguard Press.
- Veenhoven, R. (2003). Hedonism and Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4, 437-457.
- Vigneron F. ve Johnson L. W. (1999). A Review and A Conceptual Framework of Prestige-Seeking Consumer Behavior. *Academy of Marketing Science Review*, 1, 1-15.
- Vigneron, F. ve Johnson, L. W. (2004). Measuring Perceptions of Brand Luxury. *Journal of Brand Management*, 11(6), 484-506.
- Yang, S., Allenby, G. M. ve Fennell, G. (2002). Modeling Variation in Brand Preference: The Roles of Objective Environment and Motivating Conditions. *Marketing Science*, 21(1), 14-31.
- Wiedmann, K. P., Hennings, N. ve Siebels, A. (2007). Understanding and Measuring Luxury Value: A Multidimensional Model of Consumers' Luxury Perception. *Academy of Marketing Science Review*, 2007(7), 393-395.
- Wiedmann, K. P., Hennings, N. ve Siebels, A. (2009). Value-Based Segmentation of Luxury Consumption Behavior. *Psychology&Marketing*, 26(7), 625-651.
- Wong, N. Y. ve Ahuvia, A. C. (1998). Personal Taste and Family Face: Luxury Consumption in Confucian and Western Societies. *Psychology and Marketing*, 15, 423-441.
- Yazıcı, B. (2016). Attitudes of Generation Y Towards Luxury Products and Youth-Led Change in Luxury Consumption Behaviour. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6(3), 291-306.

- Yeoman, I. ve McMahon-Beattie, U. (2006). Luxury Markets and Premium Pricing. *Journal of Revenue and Premium Pricing*, 4(4), 319–328.
- Yu, R. ve Sun, S. (2013). To Conform or Not to Conform: Spontaneous Conformity Diminishes the Sensitivity to Monetary Outcomes. *PLoS ONE*, 8(5), 1-9. doi:10.1371/journal.pone.0064530
- Zafar, B. (2009). An Experimental Investigation of Why Individuals Conform. *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, No. 365: 1-41.
- Zhang, L. ve Zhao, H. (2019). Personal Value vs. Luxury Value: What are Chinese Luxury Consumers Shopping for When Buying Luxury Fashion Goods?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 62–71.

STRATEJİK YÖNETİM YAKLAŞIMLARI VE TÜRK EXİMBANK ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

Strategic Management Approaches and an Application on Turkish Eximbank

Gönderim Tarihi / Received: 05.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.685335>

Yüksel Akay ÜNVAN*

ÖZ: Gittikçe artan rekabet koşulları nedeniyle firmaların varlık mücadelesi eskisinden daha zorlu hale gelmiş ve stratejik yönetim kavramı da önemini artırmıştır. Bu anlamda, firmalar farklı stratejik yönetim yaklaşımları geliştirerek çeşitli pazarlarda sürdürülebilir rekabet avantajı kazandıracak hedeflere ulaşmalarını sağlayacak bileşenleri tanımlama ve bu bileşenlere ait içerikleri tasarlama konusunda detaylı analizler yapmaktadırlar. Bu çalışma kapsamında, konunun küresel ölçekte dikkat çeken bir araştırma alanı haline gelmesi nedeniyle stratejik yönetim konusunda yayınlanan güncel çalışmalar ışığında bir literatür taraması yapılmış ve bir iş stratejisi tasarlama metodolojisi ele alınarak ülkemizde ihracatı teşvik misyonu taşıyan Türk Eximbank kurumuna ilişkin bir uygulama yapılmıştır. Belirtilen uygulama sonucunda, söz konusu kurumun stratejik yetkinlikleri belirlenmiş, değer zinciri adımları tanımlanmış ve kurumun belirlenen stratejik hedeflere ulaşmasını sağlayacak stratejik faaliyetler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Türk Eximbank, Değer Zinciri, Stratejik Faaliyetler.

ABSTRACT: Due to the increasing competition conditions, surviving of the companies has become more challenging than before and the concept of strategic management has increased its importance. In this sense, companies develop different strategic management methodologies and conduct detailed analyzes in order to identify the components that will enable them to achieve the targets that will provide sustainable competitive advantage in various markets and design the contents of these components. Within the scope of this study, a literature review was conducted in the light of current studies published on strategic management as the subject has become a remarkable research area on a global scale, and a methodology for designing a business strategy was dealt with and an application was made for the Turkish Eximbank institution carrying the export promotion mission in our

¹ Çalışma gerek içerik gerekse de uygulamada kullanılan data açısından etik kurul izni gerektiren maddeler kapsamına girmemektedir.

* Doç. Dr., 1, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, akay.unvan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0983-1455>

country. As a result of the mentioned application, the strategic competencies of the said institution were determined, the value chain steps were identified and strategic activities were introduced to ensure the achievement of the determined strategic goals.

Keywords: Strategic Management, Türk Eximbank, Value Chain, Strategic Activities.

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin bir sonucu olarak finans pazarı her geçen gün büyümekte ve çeşitlenmektedir. Bu durum doğası gereği firmalar için en önemli mücadele alanlarından biri olan rekabet kavramını eskisinden daha da zorlu hale getirmiştir. Böyle bir ortamda ayakta kalma savaşı veren firmaların farklı stratejik yönetim yaklaşımları geliştirerek çeşitli pazarlarda sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmaları, bunun için gerekli hedefleri tüm bileşenleri ile birlikte tanımlamaları ve bu bileşenlere ait içerikleri tasarlamaları önem kazanmıştır. Konunun artan hassasiyeti hem kurum yöneticilerini hem de araştırmacıları harekete geçirmiş ve stratejik yönetim kavramına ilişkin pek çok yöntem ve uygulama modeli geliştirilmiştir.

Çok hızlı değişen dünyada bu değişimlere karşı kurumların ayakta durabilmesi, uzun dönemli vizyona sahip olmaları ve bu uzun dönemli perspektif ile gerekli stratejileri belirleyerek uygulamaya koymalarıyla mümkündür. Stratejisi olmayan bir örgüt, önünü göremeyen ve yönü olmayan örgüttür (Güçlü, 2003). Drucker (1999)'a göre stratejik yönetim kavramının anlamı, bir kurumun içinde bulunduğu ortam ile arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi için kaynaklarını harekete geçirmesidir. Bu anlamda, stratejik yönetimin en temel hedefi bir görevi baştan sona düşünmek ve belirlenen amaçlar uyarınca alınan kararların gelecek için beklenen sonuçları vermesini sağlamak olarak özetlenmiştir. Gürer (2006) ise stratejik planlamanın bir kurumun günlük iş adımlarına yön ve anlam veren bir araç olduğuna dikkat çekerek kurumun değerlerini, mevcut durumunu ve çevresini değerlendirip bu kriterleri kurumun arzuladığı gelecek durum ile ilişkilendirmesi olarak ifade etmiştir.

Stratejik yönetim kavramının nesnel kuralları olduğu gibi, doğru ve etkin bir süreç işletilebilmek için içinde bulunulan pazarın tüm yönleriyle ortaya konulması, rakiplerin detaylı olarak analiz edilmesi ve özellikle firma spesifik faktörlerin tüm bileşenleriyle çözümlenmesi kritiktir. Bu yönüyle, her kurumun stratejik yönetim anlayışının kendine has özellikler taşıması ve kendine özel uygulama bileşenleri içermesi beklenen hatta istenen bir durumdur. Kapsamlı ve verimli bir strateji tasarımı için, sebep sonuç ilişkilerinin doğru kurulması, nedensel haritalamanın işlevselliği, rekabet avantajı kavramının ele alınması ve hedef müşteri kitlesinin detaylı analizi en kritik aşamalardır.

Stratejik planlama özünde kavramlar, faaliyetler ve araçlardan oluşmaktadır. Yönetici ya da planlamacıların stratejik planlamayı uygulama sürecinde titiz ve özenli olmaları önemlidir. Çünkü bu noktada asıl başarı sürecin özel koşullar altında nasıl işletileceğine bağlıdır. Belirsizliklere gebe doğası gereği başarının her zaman garanti edilemeyeceği stratejik yönetim sürecinde, sürecin sağlıklı bir şekilde işletilmesinin temel yolu yeterli sayıda karar parametresinin sürece dahil edilmesine ve her bileşenin dikkatle ve hassasiyetle ele alınmasından geçmektedir (Bryson, 1995).

Bu çalışma, Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. için, 'Mentoro İş Stratejisi Tasarlama Metodolojisi Süreci' (Tulga, 2019) esas alınarak oluşturulan iş stratejisi tasarımının tüm aşamalarını açıklamak ve böylece uygulamalı olarak bir stratejik yönetim modelinin tanıtılmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışmanın amacı, kısaca Türk Eximbank olarak anılan şirket için belirlenen pazarlarda sürdürülebilir rekabet avantajı kazandıracak hedeflere ulaşmasını sağlayacak bileşenlerin tanımlanması ve bu bileşenlere ait içeriklerin tasarlanmasıdır.

Uygulamaya konu firma olan Türk Eximbank'ın faaliyet amacı ise; ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen ürün ve hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması, ihraç mallarının farklı piyasalara sürülmesi, ihracat firmalarının dış ticaret paylarının büyütülmesi, bu türde girişimlerinin desteklenmesi, ihracat firmaları ile ve ülke dışında hizmet sunan müteahhit ve yatırımcılara küresel pazarlarda rekabet avantajı ve güvencesinin sağlanması, ayrıca döviz elde etme hedefini gerçekleştirmek üzere yatırım malları üretim ve satışının teşvik edilmesidir (Türk Eximbank, 2019).

LİTERATÜR TARAMASI

Stratejik yönetim getirdiği avantajlı sonuçlar nedeniyle birçok araştırmacı ve uygulayıcı tarafından artan bir ilgiyle takip edilmektedir. Pek çok alanda farklı stratejik yönetim çalışmaları yapılmış ve elde edilen sonuçlar literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki şekilde derlenmiştir.

Stratejik yönetim, bir kurumun gelecekte ne yapması gerektiğine önceden karar vermekle ilgilenir. Bu anlamda, stratejik planın hedeflerine nasıl ulaşılabileceği ve bunların gerçekleştirilmesinden kimlerin sorumlu olacağı (kaynak yönetimi), planın izlenmesi ve stratejik planın sağlanması için devam eden faaliyet ve operasyonların geliştirilmesi (kontrol ve değerlendirme) gibi pek çok başlığın analizi gereklidir. Ayrıca, stratejik amaç ve hedefler doğrultusunda, satın alma için uygun politikaların seçilmesi, kaynakların dağıtımı ve politikaların iletmesi için kullanılacak kaynakların (mali, personel, malzeme, teçhizat ve zaman) planlanması, kurumsal yapı ve süreçlerin tanımlanması gibi diğer konuların da ayrıntılı olarak incelenmesi önemlidir. Bu kapsamda belirtilen

başlıklar Steiss (2005) tarafından hazırlanan ilgili kitap bölümünde detaylı olarak anlatılmıştır.

Demir ve Yılmaz(2010), uzun vadeli hedefler ve kurumsal vizyonun belirlenmesi olarak ifade ettikleri stratejik planlama kavramını detaylı olarak ele aldıkları çalışmalarında, gelecekte belirsiz durumların asgariye indirilmesi ve sürdürülebilir rekabet avantajı kazanılabilmesi için stratejik yönetimin önemi-ne dikkat çekmişlerdir. Çalışmada, SWOT analizi, eylem planlarının oluşturulması, müşteri gereksinimlerinin belirlenmesi gibi önemli stratejik yönetim bileşenlerine de değinilmiştir.

Söyler (2007), bir süre öncesine kadar sadece özel sektörde uygulandığına dikkat çektiği stratejik yönetim uygulamalarının globalleşme, hedef müşteri kitlesinin değişen ihtiyaçları, teknolojik yenilikler vb. nedenlerle 1980'li yıllardan sonra kamu sektörünü de etkisi altına almaya başladığını ifade etmiştir. Bu anlamda, zaman içinde farklı uygulamalarla kamuda yaygınlığını artıran bu kavramın uygulanma sürecinde açığa çıkan engel ve güçlüklerle odaklanmış ve konuya ilişkin sorunları tartışmıştır. Çalışmada ayrıca, stratejik yönetimin aşamaları, stratejik denetim, kamuyu özel sektörden ayırıştıran yönler gibi farklı başlıklar da detaylı olarak ele alınmıştır.

Özgür (2004) ise strateji ve stratejik yönetimi anlattığı çalışmasında, stratejik yönetimin tarihsel gelişimi, konunun nasıl kategorize edildiği ve stratejik analiz sürecinde kullanılan araçlar gibi başlıkları incelemiştir. Çalışmada özellikle, kamu kurumları özelinde stratejik yönetim anlayışına ve uygulamalarına odaklanılmış, konuyla ilgili dikkat edilmesi gereken kriterler belirtilmiştir. Yazar ayrıca hem yurtiçinden hem de yurtdışından farklı uygulama örneklerine de yer vermiştir.

Durna ve Eren (2002) de kamuda stratejik yönetimi ele aldıkları çalışmalarında, kamu hizmetlerinin daha verimli ve etkin bir şekilde sunulabilmesi için, söz konusu kurum yöneticilerinin stratejik yönetimi pratik bir araç olarak uygulamalarının yararına dikkat çekmişlerdir. Böylece kurumsal süreçler ve çevresel faktörler arasındaki karşılıklı etkilerin önemsendiği ve uzun vadeli öngörülerin yapılabildiği bir yönetimin mümkün olacağını belirtmişlerdir. Konuya ilişkin bir stratejik yönetim modelinin de tanıtıldığı makalede, kamu sektöründe stratejik yönetimin kavramı detaylı olarak tanımlanmış ve geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Yüzbaşıoğlu (2004) ise stratejik yönetimde hedef maliyet kavramına dikkat çekerek, literatürde neredeyse hiç değinilmemiş olan bu konuyu etraflıca gündeme getirmiştir. Bu anlamda, çalışmada bir ürünün hedef maliyetinin hesaplanması ve stratejik yönetim ile nasıl ilişkilendirilmesi gerektiği tartışılmıştır.

Makalede ayrıca, stratejik maliyet yönetimi enstrümanları başlığı da incelenmiş ve müşteri beklentilerine yanıt vermeyen ürünler için yönetsel fonksiyonların yeniden gözden geçirilerek alt stratejiler uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

Kılıç (2010) ise deyim yerindeyse son yıllarda bir moda halini alan ve birbirinin kopyası halinde üretilen vizyon ve misyon kavramlarının önemine dikkat çekerek, bu kavramların doğru anlaşılmasının ve tarif edilmesinin gerekliliğini ve de stratejik yönetim ile bu kavramların ilişkilendirilmesinin önemini hatırlatmıştır. Bu anlamda, çalışma misyon ve vizyonun kurumsal değerlerle ve ilkelerle olan bağını vurgulayarak, söz konusu başlıkların stratejik yönetim için önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir.

Doğan ve Demiral (2008) stratejik yönetimde kıyaslama kavramını tanıttıkları çalışmalarında, organizasyonların gerek kendi deneyimlerinden gerekse başkalarının yaşadıkları deneyimlerden yararlanmalarını teşvik ederek, öğrenen ve öğrendiklerini kurumsal kültürüne aktarabilen kurumlar olmalarının önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yöntem sayesinde, firmaların etkileşim içinde oldukları unsurlardan bilgi toplayarak, en iyisine ulaşma hedefi çerçevesinde karşılaştırmalı analizler yapmalarının sürekli yenilik sağlama avantajı yanında, stratejik planlama ve kontrol süreçlerinin de daha verimli hale gelmesini mümkün kılacağını ifade etmişlerdir.

UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde, Türk Eximbank için uygulanan bir iş stratejisi tasarımı anlatılacaktır. Söz konusu strateji modelinde; 4 temel konu etrafında, 8 soruya yanıt aranarak 25 bileşen için analiz yapılacaktır. Bu amaçla uygulanan stratejik yönetim metodolojisi Şekil 1'de verilen konular ve bileşenler esas alınarak ve sırasıyla aşağıdaki adımlar izlenerek nihai halini almıştır. Bu noktada, çalışmada söz konusu yöntemin seçilmesinin nedeni; farklı firma özelliklerine karşı esnek bir uygulama niteliği taşıyan bu yöntemin özellikle Türk Eximbank gibi kendi içinde tekil ve kendine özgü karakteri olan bir firma için daha başarılı ve çok kapsamlı bir analiz seçeneği sunmasıdır. Ayrıca, esas alınan yaklaşım 'Yüksek Performanslı ve Sürdürülebilir İş Stratejisi Tasarlamak' adlı bir makalede, Harvard Business Review Türkiye dergisinin, Nisan.2015 sayısında yayınlanmış ve bilimsel olarak literatüre de girmiştir (Tulga, 2015).

Şekil 1: Uygulamada Kullanılan İş Stratejisi Tasarımı

Temel Konu	Cevaplanması Gereken Soru	Soruyu Cevaplayan Strateji Bileşenleri	Bileşen Sayısı
Çekici Pazarların Seçimi	Hangi Pazarlarda Faaliyet Göstereceğiz?	Ülke-Bölge, Hedef Müşteri Grupları, Hedef Müşterilerin Karşılanan İhtiyaçları	3
	Yaptığımız İşler Ne Tür İşler?	<i>İş Tipleri</i>	1
	Yaptığımız İşte Kritik Başarı Faktörleri Neler?	<i>Sektöre Özel Kritik Başarı Faktörleri</i>	1
Rekabet Avantajı Yaklaşımını ve Stratejinin Hedeflerini Belirlemek	Mevcut ve Gelecekteki Pazar Durumuna Göre Nasıl Bir Rekabet Avantajı Yaklaşımını Tercih Edeceğiz?	Değer-Birim Fiyat Pozisyonları, <i>Hedeflenen Göreceli Birim Satış Fiyatı Yapısı</i> , Hedeflenen Göreceli Birim Maliyet Yapısı, <i>Hedeflenen Göreceli Toplam Maliyet Yapısı</i>	4
	Hangi Amaçlarla İş Yapacağız?	<i>Stratejik Hedefler</i> , Sahiplenilen Dava	2
Hedeflenen Rekabet Avantajını Elde Etmek	Rekabet Avantajı Yaklaşımımızı Gerçekleştirmek İçin Müşterilerle İlgili Hangi Kararları Vereceğiz?	Stratejik Pozisyonlar, Hedef Müşterilere Sunulan Değerler, <i>Hedef Müşterilerle Kurulacak İlişki Türleri</i> , Hedef Müşterilere Erişim Türleri, Gelir Kalemleri ve Metotları, Fiyat Metotları, Ödeme Metotları	7
Arz/Firma/Gider Tarafı	Rekabet Avantajı Yaklaşımımızı Gerçekleştirmek İçin Kurum ile İlgili Hangi Kararları Vereceğiz?	Stratejik Faaliyetler, İşbirliği Faaliyetleri, Ana Tedarikçiler, Ana Tedarikçilere Sunulan Değerler, Stratejik Yöner, Stratejik Yetkinlikler, <i>Gider Kalemleri</i>	7
	Rekabet Avantajının Sürekliliğini Nasıl Sağlayacağız? Rakiplerimizin Stratejimizi Kopyalamasını Nasıl Önleyeceğiz?	(Stratejik Faaliyetler, Stratejik Yöner, Stratejik Yetkinlikler)	-

Kaynak: (Tulga, 2019)

1. Soru – Hangi Pazarlarda Faaliyet Göstereceğiz?

Stratejik faaliyetin ilk adımı olarak faaliyet gösterilecek pazarların tanımlanması önemlidir. Bu amaçla aşağıda verilen başlıklar analiz edilmiştir.

Satış Faaliyet Yapılan Ülke-Bölge

Tüm Türkiye'dir. Bankanın faaliyet tanımında da iletildiği gibi, kurum özünde ihracatı desteklemek amacıyla yurtdışına mal ve hizmet ihraç eden firmalara kredi, garanti ya da sigorta desteği sağlamaktadır; bu yönüyle uluslararası bir fonksiyonu var gibi görünse de faaliyet alanı yurtiçi orijinli firmaları kapsamaktadır.

Hedef Müşteri Grupları

KOBİ'ler, İhracata yönelik mal üreten imalatçılar, döviz kazandırıcı hizmet ihracı yapan firmalar ve diğer ihracatçılar, etkileyiciler (Türkiye İhracatçılar Meclisi faaliyet ve yayınları, Kamu yoluyla Üst Düzey Devlet Yetkililerinin Açıklamaları, Duyurular), tamamlayıcılar (TCMB, Ticaret Bakanlığı) olarak belirlenmiştir. Bu gruptaki öncelikli hedef kitlesi, firma derecesi BB ve üzeri, temerrüde düşmemiş, karşılıksız çek ve protesto kontrolü olumlu sonuç dönen firmalar olacaktır. Öncelikle, limit boşluğu olan firmaların kredi kullanmaları özendirilecektir. Firma dereceleri, banka veri madenciliği sistem tasarımı kapsamında oluşturulması planlanan bir yazılım modülü içerisinde analiz edilmektedir. Bu kapsamda, iş stratejisi tasarımında yer alacak stratejik

hedeflerden birisi de, bankanın mevcut sistem altyapısının müşteri veri analizlerinin çok daha verimli ve etkin şekilde yapılacağı teknik geliştirmelerin tamamlanması da içermektedir.

Hedef Müşterilerin Karşılanan İhtiyaçları

Türk Eximbank, ihracat firmalarına kredi, sigorta ve garanti programları sunarak, ileri bir ekonominin temel gereksinimlerinden biri olan gelişmiş bir ihracat yapılanmasını teşvik etmeyi sağlayan bir kurumdur. Kurum bünyesi içerisinde farklı nitelikte ve farklı müşteri gruplarını (müteahhitlik, nakliyat, turizm, döviz kazandırıcı hizmetler, vb.) kapsayacak şekilde özelleştirilmiş birçok ürün sunulmakla birlikte, TCMB kaynaklı bir kredi türü olan Reeskont Kredileri hem geçmiş performans istatistikleri hem de gelecek vadeden büyüme öngörüsüyle bu strateji tasarımı kapsamında ele alınan ürün olmuştur. Söz konusu ürün ile karşılanacak müşteri ihtiyaçları, aşağıda verilen Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Hedef Müşteri İhtiyaçları

Karşılanan Hizmet İhtiyacı	Hedef Müşteri Grubu
İhracat misyonu taşıyan firmalara güvenilir finansman desteği sağlamak	KOBİ’ler, İhracata yönelik mal üreten imalatçılarımız, döviz kazandırıcı hizmet ihracı yapan firmalarımız ve diğer ihracatçılar
Minimum bürokratik işlemle, maksimum teknolojik olanakları buluşturarak kolay finansman erişim desteği	KOBİ’ler, İhracata yönelik mal üreten imalatçılarımız, döviz kazandırıcı hizmet ihracı yapan firmalarımız ve diğer ihracatçılar
İhraç edilen mal ya da hizmetin devlet güvencesi altına alınması	KOBİ’ler, İhracata yönelik mal üreten imalatçılarımız, döviz kazandırıcı hizmet ihracı yapan firmalarımız ve diğer ihracatçılar
İhracatı teşvik ederek ülke ekonomisini desteklemek	Tüm Müşteriler

2. Soru – Yaptığımız İşler Ne Tür İşler?

Bu bölümde kurumun iş türleri tanımlanacaktır. Kurumun iş tipleri, satıcı ve müşteri tipine bakıldığında; ürün yaygın olarak doğrudan müşteriye sunulduğundan ‘B2C (Business To Customer)’, belirli kredi türlerinde ise aracı banka söz konusu olabildiğinden ‘B2B2C (Business To Business To Customer)’ olarak sınıflandırılmıştır. Ürünün sürekli satışı vardır. Rekabet şartlarına göre; ‘düşük rekabetli’, denetim/regülasyon yapısına göre ise ‘sık değişen denetimli (ekonomik koşullar, kamu etkisi, vb.)’ olarak kategorize edilir. Ürün/Hizmet Tipine göre incelendiğinde ise ‘satış devlet iznine bağlı’ olarak yürütülmektedir.

3. Soru – Sektöre Özel Kritik Başarı Faktörleri

Bu ürünün kritik başarı faktörleri;

- Kredi Talebinde Bulunan Müşteri Sayısı
- Toplam Kredi Kullanım Miktarı

- Kredi Kullanım Süresinin Kısalığı (Müşteri Başvuru-Kullanım Onay)
- Düşük Faiz Oranı
- Düşük Temerrüt Oranı (Temerrüde Düşen Firma Sayısı)
- Ürün Çeşitliliği ve Erişim Kolaylığı (Farklı müşteri grupları, kullanım sürecinin kolaylığı) olarak belirlenmiştir.

4. Soru – Rekabet Avantajı Yaklaşımı

Mevcutta ve gelecekte pazar durumuna göre nasıl bir rekabet avantajı yaklaşımının tercih edileceği aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir:

Öncelikle ürünün gelir kalemleri Tablo 2’de verildiği şekliyle belirlenmiştir.

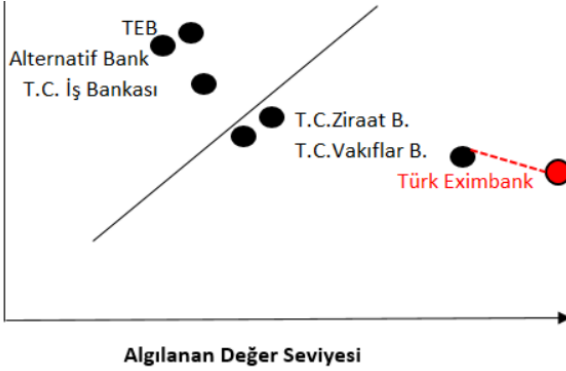
Tablo 2: Gelir Kaynakları

Gelir Kaynağı	Açıklama
Kredi Faizi	Kredi kullanımına karşılık alınan kâr
Opsiyon Geliri	Müşterinin riskten kaçınma (hedge) amaçlı bir opsiyon yapması ile opsiyon prim tutarından elde ettiği gelir
Sigorta Geliri	İhraç edilen malın sigorta edilmesinden sağlanan gelir

Gelir kalemleri incelendiğinde, kredi faiz oranlarını belirleme yetkisi tek başına kurumun denetimi dahilinde olmadığından, uygulanacak rekabet avantajı yaklaşımı reeskont kredisini talep eden müşteri sayısını artırmak ve hali hazırda kredi kullanmış/kullanmakta olan müşterileri ise limit boşlukları çerçevesinde daha çok kredi kullanmaları için teşvik etmek şeklinde olacaktır. Bu noktada, kredi kullanan müşterilerin, kur riski nedeniyle korunma amaçlı opsiyon imkanından yararlanabilecekleri konusunda özendirilmesi sağlanarak opsiyon gelirlerinin artırılması da hedeflenmektedir. Ayrıca, müşterilerin ihrac ettikleri mallarının ihracat yapılan ülke riskleri de dahil olmak üzere korunmasını amaçlayan sigorta ürünü konusunda da bilgilendirilmesi sağlanacak ve entegre olarak kredi ile birlikte bu ürünü de kullanmaları teşvik edilecektir.

Kurumun aynı sektördeki diğer firmalarla pozisyonunun kıyaslandığı Değer-Birim Fiyat Pozisyonları Şekil 2’de verilmiştir. Türk Eximbank devlet destekli bir ihracat teşvik kurumu olduğundan, kredi kullanım faiz oranları piyasaya göre düşüktür ve ihracat firmaları tarafından sağladığı kamu güvenesi nedeniyle algılanan değeri daha yüksektir. Gelecekte (3 yıl sonra) hedeflenen nokta, kurumun algılanan değeri artarken, mevcut ekonomik koşulların daha stabil hale geleceği varsayımı ve devlet teşviklerinin artacağı öngörüsüyle kredi faiz oranlarının daha da düşeceği düşünülerek grafikte kırmızı ile gösterilen noktaya erişmektir.

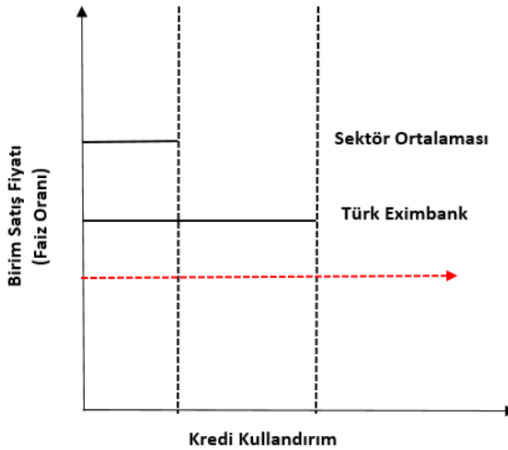
Şekil 2: Değer-Birim Fiyat Pozisyonları

Türk Eximbank, önceki adımlarda belirtildiği gibi ihracatı teşvik misyonu taşıyan ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olduğundan kredi faiz oranı (grafikteki birim satış fiyatı) sektör ortalamasından daha düşükken, en yüksek ihracat kredi kullandırım payına sahip bankadır (% 53, 2018 verisine göre). Rekabet avantajını daha da artırmak için, mevcut müşteri portföyünü ve kullandırım miktarını daha da arttırma hedefinin bir sonucu olarak kredi kullandırım miktarının gelecekte daha da artacağı, bununla beraber kredi faiz oranının ise daha dengeli bir ekonomik ortamla birlikte daha da aşağı çekilmesi hedeflenmektedir. Firmanın değer-birim fiyat yapıları grafiği Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3: Değer-Birim Fiyat Yapıları

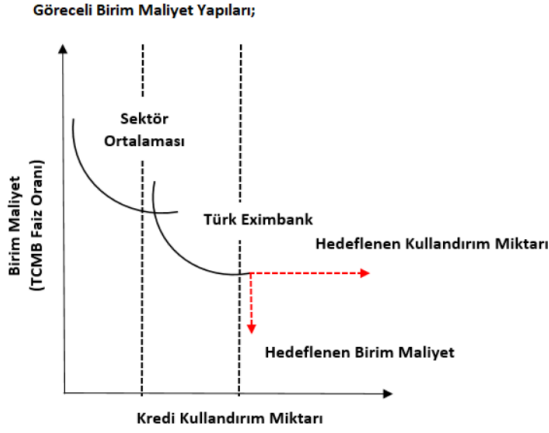
Göreceli Birim Fiyat Yapıları;

Türk Eximbank, Reeskont Kredisi ürünü için TCMB faiz oranı esas alınarak, ilgili kurum tarafından sağlanan kaynak ihracat firmalarına kredi fonu olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda, Türk Eximbank için birim maliyet, yine önceki bölümlerde sunulan gerekçelerle sektör ortalamasının altındayken, kullandı-

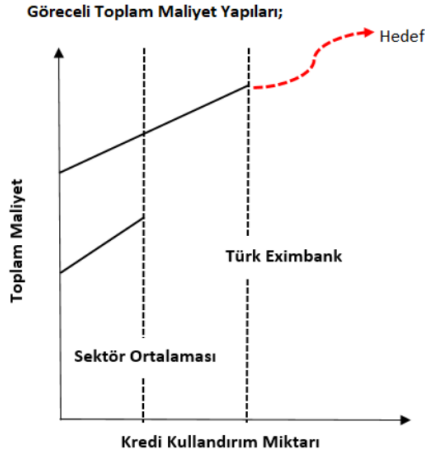
rılan kredi miktarı ise sektör ortalamasının üzerindedir. Gelecekte kullandırım miktarının artarak devam etmesi, birim maliyetlerin ise düşürülmesi hedeflenmektedir. Firmanın göreceli birim maliyet yapıları grafiği Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4: Göreceli Birim Maliyet Yapıları

Önceki aşamalarda belirtildiği gibi, Reeskont Kredisi ürünü için Türk Eximbank, TCMB kaynağını kullanarak bir maliyet ödemektedir. Bu maliyet, kurumların ihracatı teşvik misyonu gereği piyasaya göre düşüktür ve kredi kullandırım miktarı da sektör ortalamasının üzerindedir. Gelecekte de aynı misyonun etkisi altında ve ekonomik göstergelerin daha stabil olacağı varsayımıyla maliyetlerin düşeceği ve kullandırım miktarının ise yine artarak devam etmesi ile kurum kar marjının artacağı öngörülmektedir. Firmanın göreceli toplam maliyet yapıları grafiği Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5: Göreceli Toplam Maliyet Yapıları

5. Soru – Yaptığımız İş Neden Yapıyoruz?

Bu aşamada sahiplenilen davayı belirlemek için öncelikle aşağıdaki analizler yapılmıştır.

Ne Yapıyoruz?

Türk Eximbank, Reeskont Kredisi ile ihracatçı firmalara finansman desteği sağlanarak, firmanın mal ihracı için kaynak ihtiyacı giderilmekte, ihraç edilen mal devlet garantisi altına alınmakta ve ihracat gelirlerinin artırılması sağlanarak ülke ekonomisinin güçlendirilmesi sağlanmaktadır.

Nasıl Fark Yaratıyoruz?

- İhracatçı firmalara kar amacı gütmeyen fon sağlamak.
- Bürokratik gereksinimi en aza indirerek, teknolojik olanaklarla kolay kullandırım sağlamak.
- İhraç edilen malı devlet garantisi altına almak (İhraç edilen ülkede olabilecek risklere karşı güvence sağlamak).

Neden Yapıyoruz?

- KOBİ'ler ve diğer ihracatçı firmalara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence sağlanması.
- İhraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması.
- İhracat firmalarına kolay finansman ve garanti desteği sağlayarak ülke ekonomisini güçlendirmek.

Sahiplenilen Dava

Üretime dayalı sürekli büyüyen bir ihracat hacmi oluşturarak tam bağımsız ve güçlü bir ülke ekonomisi inşa eden paydaşlardan biri olmak için.

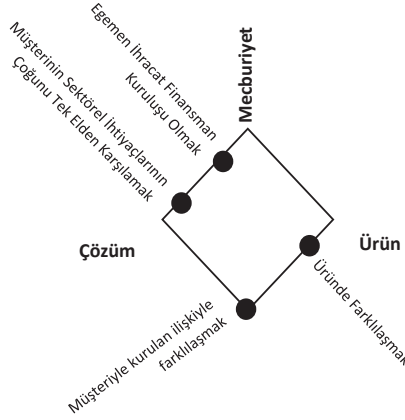
Stratejik Hedefler

Müşteri sayısını %30 artırarak daha çok ihracatçıya ulaşmak, kredi kullandırım miktarımızı %20 arttırmak olarak belirlenmiştir. Hedef müşteri sayısı önceki bölümlerde yapılan sektörel analize göre daha yüksek seçilebilirdi; ancak kriz ortamının etkileri nedeniyle birinci aşamada daha düşük bir oranla daha temkinli bir planlama yöntemi benimsenmiştir.

6. Soru – Rekabet Avantajını Talep Tarafında Nasıl Elde Edeceğiz?

Bu aşamada rekabet avantajının talep tarafında nasıl sağlanacağına ilişkin analizler sunulacaktır. Öncelikle, kurumun tanımlanan stratejik pozisyonlarına ilişkin görsel Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6: Stratejik Pozisyonlar

Hedef Müşterilere Sunulan Birincil Değerler

Türk Eximbank Strateji Şablonu'nda detayları verilen müşteri tüketim döngüsü ve acı analizi sonuçları incelenerek, hedef müşterilere sunulan birincil değerler şu şekilde belirlenmiştir:

Kamu güvencesi ile güvenilir fon temini (Güvenlik), Etkin ve hızlı kredi kullandırımı süreci (Verimlilik), İhracat mallarının devlet garantisi altına alınması (Güvenlik), Minimum bürokratik gereksinim ve kullanıcı dostu e-bankacılık uygulamaları (Kolaylık ve rahatlık).

Hedef Müşterilerin Tercih Ettiği İlişki Türleri

Temel alışveriş tarafları, öğrenci-öğretmen tarafı (uzman personel ile iletişim), Efendi-köle modeli olarak belirlenmiştir.

Hedef Müşterilere Erişim Türleri

Ticaret Bakanlığı başta olmak üzere kamu duyuruları ve açıklamaları, Türkiye İhracatçılar Meclisi vb. organizasyonların tanıtım faaliyetleri, Çeşitli il merkezlerinde yer alan şube ve irtibat Büroları üzerinden fiziksel ya da telefonla erişim, web sitesi, sosyal medya olarak belirlenmiştir.

Gelir Kalemleri ve Modelleri

Bu ürünün gelirleri, reeskont kredisi kullandırımından iskonto edilen tutar, firmanın riskten kaçınma amaçlı Eximbank Opsiyon ürününü kullanması ile opsiyon prim tutarından elde edilen gelir ve ihracat yapılan ülkede olabilecek herhangi bir riske karşı ihraç edilen malın sigorta edilmesinden sağlanan gelir olarak belirlenmiştir.

Ödeme Metotları

Banka transferi, Vadeli ödeme seçenekleri olarak belirlenmiştir.

Fiyat Modelleri

Kredi Faiz Oranı ekonomik göstergeler doğrultusunda TCMB kararı ile belirli dönemlerde güncellense de, genel olarak fiyatlama modelinin o an için ilan edilmiş geçerli faiz oranı esas alındığından 'Sabitlenmiş Fiyatlama' modeli olarak belirlenmiştir. Ayrıca, KOBİ gibi firmaların desteklenmesi amacıyla bu statüye sahip firmalara faiz oranı indirimini uygulanabildiğinden, 'Müşteri Özelliklerine göre Fiyatlama Modeli' de kullanılmaktadır.

7. Soru - Rekabet Avantajını Arz Tarafında Nasıl Elde Edeceğiz?

Rekabet avantajının arz tarafında nasıl sağlanacağına ilişkin analizler ise bu aşamada yapılmıştır.

Stratejik Faaliyetler

Stratejik faaliyetleri belirlemek için öncelikle değer zinciri oluşturulmuştur. Değer zincirindeki her bir adım için alt faaliyetler belirlenmiştir. Belirlenen her bir faaliyet için de ASDECS rekabet avantajı kriterleri oluşturulmuştur. Firmaya ilişkin değer zinciri adımları Şekil 7'de, değer zinciri adımı faaliyetleri Tablo 3'te, ASDECS² Rekabet Avantajı Kriterleri ise Tablo 4'te verilmiştir.

Şekil 7: Değer Zinciri Adımları

² ASDECS: A(Applicability/Uygunluk), S (Sustainability/Sürdürülebilirlik), D (Farklılaşma – Differentiation), E (Verimlilik – Efficiency), C (Tutarlılık – Coherence, Consistency), S (Sinerji – Synergy)

Tablo 3: Değer Zinciri Adımı Faaliyetleri

Müşterileri Anlama	Kredi Ürünü Geliştirme	Kredi Kullanım Süreçlerinin İşletilmesi	Üst Yönetim ve Uzman Kadro için Etkin Raporlama ve Takip	Müşteri Portföyünü Genişletme	Müşteri Hizmetleri	Sadakat ve Güven Sağlama
-Firma ihtiyaçlarını anlamak için firma ziyaretleri ve birbir görüşmeler -Sektör araştırması (Anket, Sosyal medya analizi vb) - Etkin Veri analizleri (Doğru Veri Toplama, Firma Risk Derecelendirme, Bölgesel ve Ülkesel Sektörel İhracat Dağılımlarının Analizi)	-Kredi Ürününün Müşteri Beklentileri Doğrultusunda Analizi ve Tüm Süreçlerin Etkin İşleyişinin Tasarlanması - Kredi Kullanım sürecinin tüm aşamaları ve paydaşları için kolay ve hatasız yapılmasını sağlayacak ve manuel işlem gerektirmeyecek bir yazılım modülünün geliştirilmesi	- Tüm kredi süreçlerinin verimli ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, tam donanımlı bir sistem alt yapısının işletilmesi - Tam Otomatize bir evrak akış sisteminin kullanılması, elektronik imza kullanımı gibi güvenilir teknolojik uygulamalarla ürünün desteklenmesi.	- Tüm kredi kullanım süreçlerinin etkin, anlık ve periyodik takibini sağlayacak, hem uzman kadroyu doğru yönlendirici hem de Üst Yönetimi Bilgilendirci Raporlama ve Takip Sistemlerinin Oluşturulması (Yönetim Bilişim Sistemi (YBS), Karar Destek Sistemleri (KDS), vb.)	-Kurum Web sitesinin Duyuru ve Bilgilendirme işlevini artırma - İrtibat Bürolarını Türkiye çapında yaygınlaştırma (ihracat potansiyeli yüksek illerden başlayarak) - TİM vb. organizasyonları tanıtım faaliyetlerinde yer alma ve kurumu tanıtıcı sunumlar yapma.	-Ürünün her türlü detayına hakim ve yeterlilik sahibi uzman kadro -Firma Sorularına Zamanında ve Tatmin Edici Cevap Verme	-Sadakat ve güven sağlama (Firmaların limit boşluğu, kredi kullandırım sıklığı, vb. süreçlerini periyodik raporlama ve limit boşluğu olan ve temerrüt riski bulunmayan firmalara teminat indirimi gibi teşvik unsurlarının sağlanması, kredi başına teminat yerine limit sistemiyle çalışan teminat olanağının sağlanması gibi özendirici kolaylıklar sağlanması)

Tablo 4: ASDECS Rekabet Avantajı Kriterleri

Değer Zinciri Faaliyeti	A (Uygunluk)	S (Sürdürülebilir)	D (Farklılık)	E (Verimlilik)	C (Tutarlılık)	S (Sinerji)	Stratejik
Müşterileri Anlama							
Firma ihtiyaçlarını anlamak için firma ziyaretleri ve birebir görüşmeler	1			1	1	1	1
Sektör araştırması (Anket, Sosyal medya analizi vb) yapmak	1		1	1	1	1	1
Etkin veri analizi tekniklerinin uygulanması (Doğru Veri Toplama, Firma Risk Derecelendirme, Bölgesel ve Ülkesel Sektörel İhracat Dağılımlarının Analizi)	1		1	1	1	1	1
Kredi Ürünü Geliştirme							
Kredi ürününün müşteri beklentileri doğrultusunda analizi ve tüm süreçlerin etkin işleyişinin tasarlanması	1		1	1	1	1	1
Kredi kullanım sürecinin tüm aşamaları ve paydaşları için kolay ve hatasız yapılmasını sağlayacak ve manuel işlem gerektirmeyecek bir yazılım modülünün geliştirilmesi	1		1	1	1	1	1
Kredi Kullanım Süreçlerinin İşletilmesi							
Tüm kredi süreçlerinin verimli ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, tam donanımlı bir sistem alt yapısının işletilmesi	1		1	1	1	1	1
Tam otomatize bir evrak akış sisteminin kullanılması, elektronik inza kullanımı gibi güvenilir teknolojik uygulamalarla ürünün desteklenmesi.	1		1	1	1	1	1
Üst Yönetim ve Uzman Kadro için Etkin Raporlama ve Takip							
Tüm kredi kullanım süreçlerinin etkin, anlık ve periyodik takibini sağlayacak, hem uzman kadroyu doğru yönlendireci hem de Üst Yönetimi Bilgilendirici Raporlama ve Takip Sistemlerinin Oluşturulması (YBS, KDS, vb.)	1		1	1	1	1	1
Müşteri Portföyünü Genişletme							
Kurum web sitesinin duyuru ve bilgilendirme işlevini artırma	1		1	1	1	1	1
İrithat Bürolarını Türkiye çapında yaygınlaştırma (İhracat potansiyeli yüksek illerden başlayarak)	1		1	1	1	1	1
TİM vb. organizasyonları tanıtım faaliyetlerinde yer alma ve kurumu tanıtıcı sunumlar yapma.	1		1	1	1	1	1
Müşteri Hizmetleri							
Ürünün her türlü delayına hakim ve yeterlilik sahibi uzman kadro	1		1	1	1	1	1
Firma Sorularına Zamanında ve Tatmin Edici Cevap Verme	1		1	1	1	1	1
Sadakat ve Güven Sağlama							
Sadakat ve güven sağlama (Firmaların limit boşluğu, kredi kullandırım sıklığı, vb. süreçlerini periyodik raporlama ve limit boşluğu olan ve temerrüt riski bulunmayan firmalara teminat indirimini gibi teşvik unsurlarının sağlanması, kredi başına teminat yerine limit sistemiyle çalışan teminat olanağının sağlanması gibi özendirici kolaylıklar sağlanması)	1		1	1	1	1	1

İşbirliği Faaliyetleri

Sunulan ürünün müşteriye erişimini sağlarken, aşağıdaki paydaşlarla işbirliği faaliyetleri yapılmaktadır.

- Kredi Garanti Fonu (KGF): Kurum ile yapılan işbirliği ile KGF teminatlı kredi kullandırımı yapılmaktadır.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM): Bu organizasyon hem kredi kullandırım sürecindeki etkileyici müşteri grubumuz olmakla birlikte, aynı zamanda kredi ürününün ihracatçılara tanıtımında önemli bir işbirlikçimiz olarak konumlanmaktadır.
- Kurum Bilgi Sistemleri ve Yazılım altyapısında kurum personeli ile birlikte görev alan ve dış kaynak olarak istihdam edilen işbirlikçi firmalar.

Ana Tedarikçiler

Sunulan ürün için başlıca tedarikçi Kurum Çalışanları olmak üzere; Hazine Bakanlığı, TCMB, Dünya Bankası, Road Show'lardan Fon Sağlayan Organizasyonlar kullanılan kredi kaynağını sağlayan tedarikçi firmalardır. TCMB hem bize kaynak sağlayarak ana tedarikçilerimizden olmakta, hem de bizim kendisinden kredi kullanımını sağlıyor olmamız nedeniyle de tamamlayıcı müşterimiz listesinde yer almaktadır.

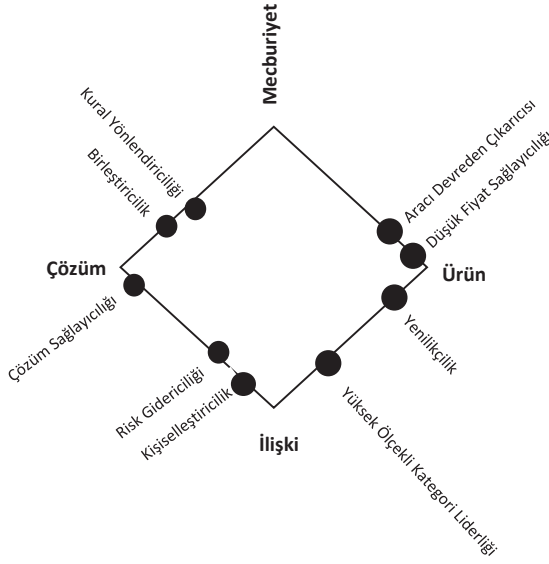
Ana Tedarikçilere Sunulan Birincil Değerler

Bu değerler verimlilik, ilişki sıcaklığı, güvenlik ve kolaylık olarak belirlenmiştir.

Stratejik Yönler

Şekil 8'de yer alan görselde verilmiştir. Kurumun, sahip olduğu işlevi gereği ülkedeki tek kurum olma özelliği sayesinde liderlik rolü öne çıkarken, arkasına aldığı devlet desteği gücüyle de risk azaltımı, kural belirleme, ürünleri spesifik hale getirebilme, düşük faiz oranı sunma vb. kabiliyetleri öne çıkmaktadır.

Şekil 8: Stratejik Yönler

Stratejik Faaliyetler

Yapılan analizler sonucunda bankanın stratejik faaliyetleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- Etkin veri analizi tekniklerinin uygulanması (Doğru Veri Toplama, Firma Risk Derecelendirme, Bölgesel ve Ülkesel Sektörel İhracat Dağılımlarının Analizi).
- Kredi kullandırım sürecinin tüm aşamaları ve paydaşları için kolay ve hatasız yapılmasını sağlayacak ve manuel işlem gerektirmeyecek bir yazılım modülünün geliştirilmesi.
- Tam otomatize bir evrak akış sisteminin kullanılması, elektronik imza kullanımı gibi güvenilir teknolojik uygulamalarla ürünün desteklenmesi.
- Tüm kredi kullandırım süreçlerinin etkin, anlık ve periyodik takibini sağlayacak, hem uzman kadroyu doğru yönlendirici hem de üst yönetimi bilgilendirici raporlama ve takip sistemlerinin Oluşturulması (YBS, KDS, vb.).
- Sadakat ve güven sağlama (Firmaların limit boşluğu, kredi kullandırım sıklığı, vb. süreçlerini periyodik raporlama ve limit boşluğu olan ve temerrüt riski bulunmayan firmalara teminat indirimi gibi teşvik unsurlarının sağlanması, kredi başına teminat yerine limit sistemiyle çalışan teminat olanağının sağlanması gibi özendirici kolaylıklar sağlanması).

Stratejik Yetkinlikler

Önceki madde kapsamında belirlenen Stratejik faaliyetleri yapabilmek için gereken kurumsal yetkinlikler ise aşağıda başlıklar halinde verilmiştir:

- Teknoloji Yönetimi
- Müşterileri Anlama
- Müşteri Verisini Veri Analitiği ile Anlamlandırma
- Geri Besleme Yönetimi
- Ürün Geliştirme
- Yenilikçilik

Gider Kalemleri

Gider kalemleri öncelikli olarak; stratejik faaliyetler, işbirliği faaliyetleri, genel yönetim giderleri ve pazarlama-satış giderleri olarak tespit edilmiştir. Ayrıca kurumun ürün sunumunu daha etkin ve kolay kullanım sağlamak üzere yazılım ve sistem altyapısını iyileştirici faaliyetleri gerçekleştirmek üzere dış kaynak olarak hizmet alınan firmalar için ayırdığı bir gider kalemi vardır.

8. Soru - Rekabet Avantajının Sürekliliğini Nasıl Sağlayacağız?

Türk Eximbank'ın sahip olduğu rekabet avantajını korumak için, Tablo 5'te verilen aşağıdaki etken adımlar uygulanacaktır:

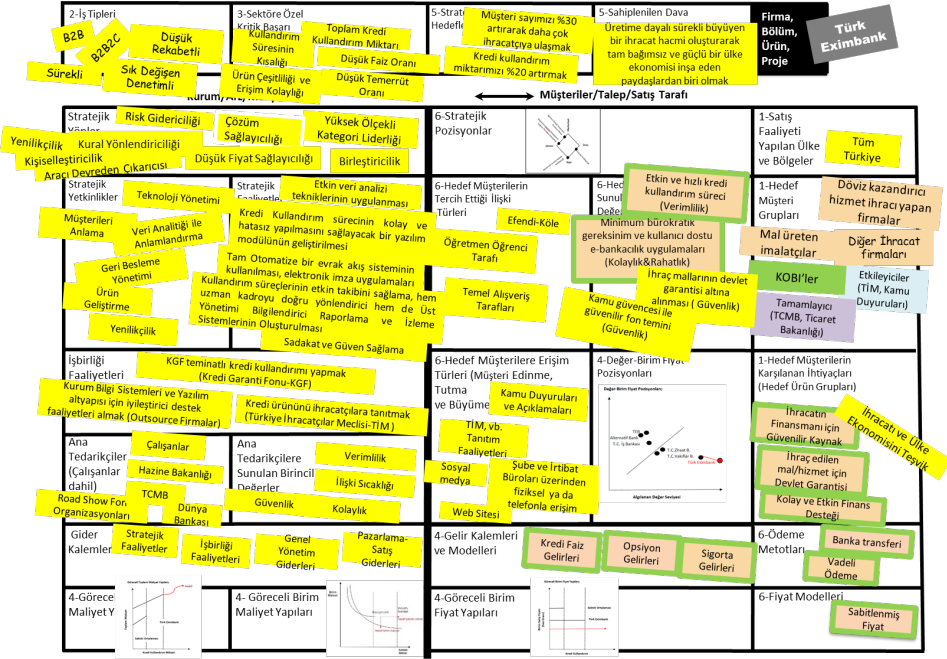
Tablo 5: Rekabet Avantajı Adımları

Etken	Sonuçları	Firma İçin Anlamı
Stratejik faaliyet ve stratejik yetkinliklerde derinleşmek	Rekabet avantajı sağlayan stratejinin sağlam ve kesintisiz çalışmasını sağlar.	Türk Eximbank için stratejik olarak belirlenen (bkz. madde 7 – stratejik yetkinlikler) yetkinliklerde daha fazla uzmanlık kazanılması ve bu yetkinliklerin firma için artırılması hedeflenecektir.
Oluşması Zaman Alan Kaynak ve Yetkinliklere Sahip Olmak	Stratejinin kopyalanma Süresini ve Zorluğunu Artırır.	Kurumun uzmanlık birikiminin artırılması ve müşteri portföyünün genişlemesiyle rekabet avantajının sürdürülebilir olması sağlanacaktır.
Ağ etkileri ile oluşan yüksek müşteri sayısı	Yüksek değer oluşturarak birim fiyatları yükseltir ve/veya satılan miktarı artırır.	Müşteri sayısının artmasıyla kredi kullandırım miktarı da artacaktır.
Stratejinin, Değişimi Öngörülen Durumlara göre güncellenmesi.	Rekabet Avantajı Sağlayan Stratejinin Değişen Şartlara göre Yenilenmesini Sağlar.	Etkin veri toplama ve veri madenciliği yöntemleriyle stratejik veriyi sürekli güncelleme ve değişen koşullara adapte etme şansı yakalanacaktır.

Uygulama sonucunda, önceki aşamalarda analiz edilen tüm bileşenlerin yerleşmesiyle oluşan nihai strateji tasarımı dokümanı aşağıda Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9: Uygulama Sonucunda Oluşan Nihai Strateji Tasarımı Dokümanı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, her geçen gün önemi ve uygulama sayısı artan stratejik yönetim kavramının önemine dikkat çekilerek, özel nitelikli bir kamu bankası olan Türk Eximbank için 'Mentoro İş Stratejisi Tasarlama Metodolojisi' sürecinin esas alındığı bir yönetim uygulaması yapılmıştır. Ayrıca, ihracatı destek ve teşvik misyonu ile ihracattaki payını artırma vizyonu olan ve bankacılık sektöründe tekil bir yeri bulunan Türk Eximbank için yapılmış ilk stratejik yönetim uygulaması olan bu çalışma ile firmanın iç ve dış dinamiklerine bir ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, stratejik yönetimin en kritik ve temel bileşenleri detaylı olarak analiz edilmiş ve söz konusu kurumun belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlayacak stratejik adımlar tanımlanmıştır. Bu noktada, stratejik yönetim için belirli ilke ve araçların uygulanması zorunlu olsa da, başarı için asıl önemli olan firmaya özgü faktörlerin doğru tanımlanması, karakteristik özelliklerin iyi okunması ve yeterli sayıda parametrenin karar sürecine dahil edilmesidir. Bu uygulama, belirtilen yöntemten birinci aşaması olarak kabul edilebilir. Her yeni aşamada önceki deneyimler ve değişen koşullar altında, uygulamanın iyileştirilmesi ve daha başarılı bir modelin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

Sonuç olarak, özellikle rekabetin en üst seviyeye çıktığı günümüz ortamında etkin ve kalıcı bir varlık gösterebilmek adına, sağlam bir strateji yönetimi oluşturmak kurumlar için elzem bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu doğrultuda, her firmanın stratejik hedeflerini tüm etken bileşenleri hesaba katarak belirlemesi ve periyodik olarak hedefe giden stratejik adımlarını gözden geçirmesi önerilmektedir. Doğru bir strateji yönetimi için, kaçınılması gereken bazı temel hatalar da vardır. Bunlardan en sık karşılan birkaçını sıralamak gerekirse, stratejik hedeflerin, rekabet avantajı kriterlerini göz ardı ederek belirlenmesi, sadece SWOT analizi yapılarak stratejik tasarımın gerçekleştiğinin düşünülmesi, hedef müşteri gruplarının belirlenmemesi ve modellerin yalnızca rakiplerin eylemlerinin esas alınarak herhangi bir özgünlük getirmeden birebir uygulanması olarak sıralanabilir. Ayrıca, stratejik tasarımın sadece mevcut koşullar gözetilerek değil, akılcı öngörülerle gelecek eğilimlerin de önemsendiği bir yaklaşımla ele alınması da önemlidir.

KAYNAKÇA

- Bryson, J. M. (1995). *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 69-88.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2008). İşletmelerde Stratejik Yönetimin Etkinliğini Artırmada Önemli Bir Araç: Benchmarking. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 1-22.
- Drucker, P. (1999). *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Durna, U. ve Eren, V. (2002). Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1).
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Gürer, H. (2006). Stratejik Planlamanın Temelleri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler. *Sayıştay Dergisi*, 63, 91-105.
- Kılıç, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki. *Sosyoekonomi Dergisi*, 2, 81-98.
- Özgür, H. (2004). Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim. *Çağdaş Kamu Yönetimi –II*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Söyler, İ. (2007). Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim Uygulanabilir mi? (Engeller/Güçlükler). *Maliye Dergisi*, 152, 103-115, Ocak- Haziran.
- Steiss, A, W. (2005). *Strategic Management For Public and Nonprofit Organizations*. New York: Taylor & Francis.
- Tulga, Ş. (2015). *Yüksek Performanslı ve Sürdürülebilir İş Stratejisi Tasarlamak*. 1 Mayıs.2019 tarihinde <https://hbrturkiye.com/dergi/yukse-performansli-ve-surdurulebilir-is-stratejisi-tasarlamak> adresinden erişildi.
- Tulga, Ş. (2019). *Mentoro İş Stratejisi Tasarlama Metodolojisi Süreci*. 1.Mayıs.2019 tarihinde <https://www.mentoroplatform.com/strateji/> adresinden erişildi.
- Türk Eximbank (2019). *Banka Faaliyet ve Amaçları*. 1.Mayıs.2019 tarihinde <https://www.eximbank.gov.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/bankamiz-hakkinda> adresinden erişildi.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi Ve Enstrümanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,12, 387-410.

Araştırma Makalesi / Research Article

NARGİLE SALONLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: DÜZCE İLİ ÖRNEĞİ¹

An Evaluation About Hookah Lounges: Düzce Province Example

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.731206>

Zülkif DAĞLI*

Dilek DEMİREZEN**

ÖZ: Türkiye’de artan nargile kullanımı ile birlikte nargile salonları ve nargile kafe adıyla işletmeler hızla çoğalmakta, ancak yasal mevzuat sebebiyle ve belediyelerin görev alanına girdiğinden bu kurumlarda tam bir koordinasyon sağlanamamaktadır. Mevcut durum ve mevzuattaki karmaşa nargile salonu işleticilerinin kurallara tabi olmadan hizmet vermelerine yol açmaktadır. Bu çalışmada, nargile salonları açılış şartları konusu, tabi olacağı kurallar bağlamında bir sağlık politikası sorunu olarak ele alınacaktır. Düzce İli örneğinden yola çıkılarak mevcut durum ve ilgili kamu çalışanlarının önerilerini sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda Düzce ilinde bulunan 42 kafe denetlenmiş, denetlemelerden elde edilen subjektif veriler odak grup toplantılarında değerlendirilmiş ve kurum temsilcilerinin önerileri derlenerek bir kamu politikası önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nargile, Bağımlılık, Nargile Denetlemeleri, Halk Sağlığı, Kamu Politikası.

ABSTRACT: With the growing use of hookah in Turkey, hookah lounges and hookah cafes are increasing rapidly; however, due to the legal regulations they are subject to, and because they fall into the municipalities’ area of responsibility, full coordination cannot be achieved. The turmoil in the current situation and legislation causes hookah lounges to serve without being subject to rules. In this study, the opening conditions of the hookah halls will be handled as a health policy problem. Based on the example of Düzce Province, the present situation and the suggestions of the relevant public employees will be presented. In this context, 42 cafes in Düzce province were inspected; the subjective data obtained from these inspections were analyzed and presented at the focus group meetings; and a public policy proposal was presented by compiling the suggestions of the representatives of these institutions.

Keywords: Hookah Smoking, Addiction, Public Health, Hookah Inspection, Public Policy.

¹ Çalışma içerdiği veriler sebebiyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

* Dr., Samsun Valisi, zulkifdagli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8188-4420>

** Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Hemşirelik Bölümü/Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, dilekdemirezen@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3369-2798>

GİRİŞ

Dünyadaki mevcut durum incelendiğinde her 10 gençten 1'inin tütün ürünü kullandığı ve bunu deneyenlerin en az yarısının bağımlı hale geldiği görülmektedir (Poyrazoğlu vd., 2010). Nargilenin tütün kullanımı oranında toksite ve bağımlılığa neden olmadığı düşüncesinin yaygın olması ise gençlerin nargile kullanımını daha da arttırmaktadır (Maziak vd., 2017; Sarılı, 2019). ABD'de yapılan bir derleme çalışmasında nargile içicilerinin genellikle üniversite mezunu, eğitilmiş denilebilecek, 18-24 yaş aralığında erkek kullanıcılar olduğu saptanmış, Amerikalı genç bireylerin en az üçte birinin hayatı boyunca bir kez nargile kullandığı belirlenmiştir (Salloum vd., 2015).

Gençlerin, özellikle üniversite öğrencilerinin nargile konusundaki bilgi ve bilinç düzeyinin ölçüldüğü ve incelendiği çalışmalar dünyanın pek çok ülkesinde özellikle ABD'nde, Avrupa'da, Orta Doğu ülkelerinde ve Türkiye'de son zamanlarda artış göstermiştir (Maziak vd., 2004, Zaatari vd., 2019). Nargile gençler ve genç yetişkinler arasında özellikle üniversite öğrencilerinde dünya çapında yaygın olup, batı ülkelerindeki çoğu kullanıcı aralıklı olarak nargile içmekte, bunların çoğunluğu da aynı zamanda diğer tütün ürünlerini kullanmaktadır (Jawad vd., 2016, Jawad vd., 2018).

Araştırmacılar nargile ürünlerinin zararları konusunda üniversite öğrencilerinin bilinç düzeylerini inceledikleri çalışmalarda üniversite öğrencilerinin nargilenin zararları konusunda bilinçsiz olduklarını, tıp fakültesi öğrencilerinin diğer öğrencilere oranla bilinç düzeyinin daha fazla olduğunu saptamışlardır (Poyrazoğlu vd., 2010; Haroon vd., 2014; Aktaş vd., 2018). Fevrier ve diğerleri (2018) tarafından ABD'de üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmaya göre, son on yılda üniversite öğrencileri arasında nargile kullanım oranı yaklaşık %30 olup, üniversite öğrencileri nargile kullanımını normal sigaraya göre daha güvenli görmektedir (Fevrier vd., 2018).

Dumanında nikotin, katran ve ağır metaller (arsenik, krom, kurşun vb) gibi temel maddelerin bulunduğu nargile içimi sırasında 30 saniye aralıklarla 3 saniye uzunluğunda çekilen her 100 nefes alımında, standart içme protokolüne göre 2,25 mg nikotin, 242 mg katran, arsenik, krom ve kurşun solunum sisteminden teneffüs edilir (Evrengil, 2016). Zararsız bir ürün olarak algılanmasının aksine masum bir ürün olmadığı tespit edilen Nargile; kalp ve damar hastalıkları, solunum yetersizliği, akciğer kanseri, diş eti hastalıkları, mesane kanseri, bronşit, yemek borusu kanseri, depresyon, yüksek tansiyon, parkinson hastalığı, ülser, ağız kanseri, enfeksiyon ve kısırlık gibi pek çok hastalığa yol açmaktadır (Maziak vd., 2004; Maziak, 2013). Nargile kullanımı aslında bağımlılıklara giden kapı görevi görmektedir (Maziak, 2014). Nargile bağımlılığının kriterleri hakkında yapılmış olan çok az çalışma vardır. Araştırmacılar

nargile içenlerde sigaraya göre nikotin bağımlılığı gelişme potansiyelinin daha kısa sürede ve daha az nargile kullanımı ile oluşabileceğine dikkat çekmektedirler (Maziak vd., 2017). Hoş kokusu ve tadından dolayı sigaradan daha az zararlı olarak algılanan, sosyalleşme aracı olarak görülen, sohbetin vazgeçilmez unsuru olduğu düşünülen nargile aslında çok önemli bir halk sağlığı sorunudur (Sarılı, 2019).

Dünyada nargile kullanımının en yüksek olduğu bölge Ortadoğu ve Kuzey Afrikayı kapsayan Doğu Akdeniz Bölgesi'dir. Burada 13-15 yaş aralığında nargile kullananların oranı % 9-15'lik oran ile sigara kullanımını geçmektedir. Türkiye'de ise nargile kullanıcılarının yarısından fazlası (%53,1) nargile kullanmaya 19 yaş öncesinde başlamaktadır. Mevcut nargile kullananlarında nargileyi çoğunlukla (%57,8) en son nargile kafede içmektedirler (Uyanusta Küçük, 2017: 9).

Sigara ile ilgili alınan önlemlerin nargile için de alınması halk sağlığının korunması açısından önemli bir adım olacaktır. Hem bilim insanları hem de politika yapımcılarının nargile içimini kontrol etmek için bir an önce harekete geçmeleri, çocuk ve gençlerin sağlığının korunmasında önemlidir (Lopez vd., 2017). Nargilenin küresel bir halk sağlığı salgını olduğunu ve ciddi sağlık tehditleri oluşturduğunu gösteren bilimsel kanıtlar nedeniyle ulusal, bölgesel ve küresel koordineli bir çaba ile nargile kullanımını kontrol etmede ihtiyaçların ve yöntemin tespit edilmesi önemlidir. Hedefli müdahaleler nargile yaygınlığının azaltılmasına yardımcı olabilecektir (Erdöl vd., 2015).

Nargile Sunumu ile İlgili Yasal Durum ve Sorunlar

Nargile sunumuyla ilgili düzenlemeler 4733 sayılı Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkol Piyasasının Düzenlenmesine Dair Kanun ve 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun kapsamında yapılmıştır. Nargile sunumu yapmak isteyen işletme sahibi öncelikle işyeri açma ve çalıştırma ruhsatı vermeye yetkili merciye (belediye, özel idare) başvurmuştur. Ve başvuru sürecinde Nargilelik Tütün Mamulü İçilen İşyerine Ait Alanlara Sunum Uygunluk Belgesi verilmesi ile buraların işletilmesinde uyulması gereken hususlar hakkında tebliğin 4. maddesindeki şartları taşıyorsa işyeri açma ve çalıştırma ruhsatı vermeye yetkili merci tarafından tespit edilerek belgelendirilmektedir.

Nargilelik Tütün Mamulü İçilen İşyerine Ait Alanlara Sunum Uygunluk Belgesinin şartlarından biri eğitim kurumlarına, dershanelere ve öğrenci yurtlarına olan uzaklığıdır. Özellikle 18 yaşın altındaki çocuk ve gençlerin eğitim veya sosyal bir faaliyet nedeni ile bulunacağı herhangi bir ortamın açık ya da kapalı alanlarında faaliyet göstermemesi bir diğer uygunluk nedenidir. Nargile su-

num uygunluk belgesi verilirken dikkat edilen bir diğer önemli konu ise; kapalı alan tanımına girmeyen bir alana sahip olma zorunluluğudur (mevzuat.gov.tr, 03.05.2020).

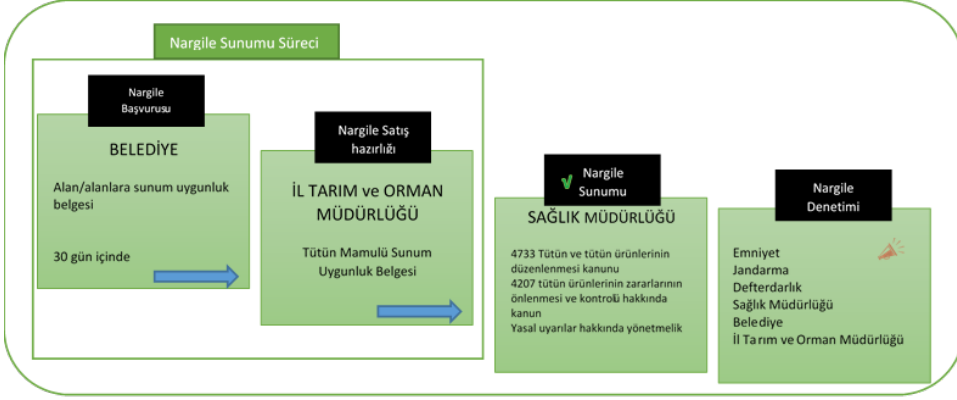
İşyeri ruhsatı vermeye yetkili merci tarafından belge düzenlendikten sonra Nargile Sunum Uygunluk Belgesi almak üzere 4733 sayılı kanun kapsamında İçişleri Bakanlığı ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu arasında imzalanan Satış Belgesi İşlemlerinin Yürütülmesine İlişkin İş Birliği Protokolüne göre hazırlanan «Satış Belgesi İşlemleri Kılavuzu» gereğince İl Tarım ve Orman Müdürlüğüne başvuru yapılır. İl Tarım Orman Müdürlüğü tarafından gerekli belgelerin uygunluğu kontrol edildikten sonra “Nargile Sunum Uygunluk Belgesi” düzenlenir.

Nargilelik tütün içilen işyerine ait alanlarda uyulması gereken kuralların içeriğinde; 18 yaşın altındakilere sunum yapılamayacağı, nargilelik tütün standardına uygun üretilip bandrollenmesi, nargilelik tütün kullanımı esnasında uyulacak sağlık kurallarına uyulması, sağlık uyarılarının yazılması, nargile tüketimini özendirici ve teşvik edici reklam, tanıtım, kampanya yapılamayacağı, nargilelik tütünün satın alınma kuralları yer almaktadır (mevzuat.gov.tr, 03.05.2020).

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK), 09.01.2002 tarihinde 4733 sayılı “Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” yetkili kurum olarak kurulmuştur (mevzuat.gov.tr, 03.05.2020). TAPDK tütün, tütün mamulleri, alkol ve alkollü içkiler piyasalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi ve tütün ve alkol tüketiminden kaynaklanan zararlı etkileri önleme görevini 2017’ye kadar sürdürmüş, kuruma ait yetkiler Tarım ve Orman Bakanlığı’na devredilerek kurum kapatılmıştır (tarimorman.gov.tr, 03.05.2020).

2020 yılı başı itibari ile nargile şişelerinde sigara paketlerinde olduğu gibi sağlık uyarıları yer alması konusu Tarım ve Orman Bakanlığı’nın tebliği ile Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığından: Nargile Şişelerinin Üzerine Konulacak Sağlık Uyarılarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ 19 Şubat 2020 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Tebliğle, Türkiye’de piyasaya arz edilen tütün mamullerinin paketlerinde, ön ve arka yüzeylerine yüzde 65 oranında uygulanan birleşik (resimli) sağlık uyarısı mesajlarının kapladığı alan yüzde 85’e çıkarılmıştır (resmigazete.gov.tr, 04.05.2020).

Şekil 1: Nargile Sunumu Süreci

Şekil 1’de görüldüğü üzere nargilenin bireyler tarafından kullanımına kadar geçen sürede birçok kurum rol almaktadır. Türkiye’de tütün kontrolü düzenleme ve uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerde tütün kontrolünde yasa kurallarının uygulamasında denetim ve yaptırım konusundaki ihlaller araştırılmış, 2015 yılında İstanbul’da nargilelik tütün ürünü sunumu uygunluk belgesi olan 128 nargile işletmesi incelenmiştir. Bu işletmelerden %43’ünde hiç açık alanın olmadığı, %69’unda kapalı alan olarak değerlendirilmesi gereken açılır-kapanır sistemlerin kurulmuş olduğu, kapalı alanların %73,4’ünde sigara, %78’inde ise nargilelik tütün mamulü tüketildiği görülmüştür (Sağlığa Evet Derneği, 2017).

Tütün denetimi konusunda son yıllarda çeşitli konularda birçok aksaklıklar yaşanmaktadır. Bunlar para cezalarının üçüncü kez verilmesinin ardından işletmenin kapatma cezalarının bazı belediyeler tarafından uygulanmaması, tütün kontrolünde görevli kişi ve kurumları yıldırma amaçlı açılan davaların artması ve bunların aleyhine sonuçlanan davalardaki artışlar, şeklinde sıralanabilir (Mutlu ve Seydioğulları, 2017).

Bu araştırmada nargile sunumu konusu; nargile salonları açılış şartları ve tabii olacağı kurallar bir sağlık politikası sorunu bağlamında ele alınıp Düzce İli örneğinden yola çıkılarak mevcut durum ve ilgili kamu temsilcilerinin konuya ilişkin önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Nargile kullanımının öncelikle çocuk ve gençleri, daha sonra toplumun tamamını etkileyen bir halk sağlığı problemi olması nedeniyle nargile ile mücadele çerçevesinde yapılan çalışmalar, kanuni düzenlemeler ışığında uygulanmaktadır. Bu çalışma içişleri ve sağlık politikacılarına ve planlamacılarına kaynak

teşkil etmesi açısından önemli bir çalışmadır. Tanımlayıcı bir araştırma özelliklerine uygun olarak tasarlanan bu araştırma ile Düzce İlinde Nikotinli Tütün Mamulleri (NTM) ürünlerinin sunumu süreci incelenerek nargile ile mücadele çerçevesinde yapılması gerekenler noktasında somut politika önerileri sunulacaktır.

Bu çalışma ile aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Düzce ilinde NTM Yönetmeliğine uygun sunum belgesi olan kaç işletme vardır?
2. Nargile sunum belgesi olmayan işletmelerde nargile sunumu yapılmakta mıdır?
3. Nargile sunumu yapılan işletmelerde ihlaller var mıdır?
4. Nargile denetlemeleri sonrasında kurumların sorumlulukları nelerdir?
5. Nargile denetlemeleri sonrasında kurumların temsilcilerinin değerlendirilmeleri nelerdir?

Nargile Sunumu İnceleme Ekibi Kurulması: Valilik başkanlığında bir nargile çalışma grubu kurulmuş, nargile ile ilgili sunum ve denetimden sorumlu olan kurumlardan temsilciler gruba davet edilmiştir. İnceleme ekibi 6 kurumun temsilcilerinden oluşmaktadır. Belediye, Emniyet, Jandarma, Sağlık Müdürlüğü, Defterdarlık ile İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden birer temsilci nargile çalışma ekibini oluşturmuştur. Ayrıca Düzce Üniversitesi Bağımlılıkla Mücadele Araştırma Uygulama Merkezi Müdürü de ekibe bilimsel katkı vermek üzere davet edilmiştir.

Odak Grup Toplantıları: Toplantılar 7 kişilik bir ekip ile odak grup şeklinde düzenlenmiş, araştırmanın sorularına yanıt aranmıştır. Çalışma ekibi toplam 5 kez toplanmış; toplantılar yaklaşık 90 dk sürmüştür. İlk toplantıda nargile konusunda yaşanan sorunları tartışılmış, ikinci toplantıda illerdeki yapılanma ve eldeki verileri değerlendirilmiş, üçüncü toplantıda uygulama planı çıkarılmış, 4 ve 5'inci toplantılarda ise ilin durumunu değerlendirilerek multidisipliner çalışma yöntemi ile nasıl bir model üzerinde çalışılması gerektiği üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur.

İl Nargile Denetleme Uygulaması: İldeki nargile sunumunun kanun ve yönetmeliklere uygunluk durumunu belirlemek için; denetleme ekibi oluşturulmuş, bu ekip beş kurumun temsilcilerinden oluşmuştur. Belediyeden zabıta amiri, emniyetten bir komiser, jandarmadan bir teğmen, sağlık müdürlüğünden halk sağlığı şube müdürü, defterdarlıktan bir memur ve il tarım orman müdürlüğünden bir memur denetleme ekibinde yerini almıştır. Düzce il ve ilçelerinde bulunan tüm nargile kafeler denetlenmiş; NTM uygunluk, sunum belgeleri ve sağlığa uygunluğu değerlendirilerek, raporlar tutulmuştur.

Denetleme Zamanları: Denetimler 25.10.2019 ile 13.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Denetim saatleri sabah 09.00 ile akşam 21:00 arasında değişmiştir. Her bir denetleme yaklaşık 15 dakika sürmüş, ihlal saptanan işletmelerde denetimler maksimum 120 dakikaya kadar uzamıştır.

Denetleme Süreci: Denetlemeler İl merkezinden başlamış, daha sonra ilçelerin denetlenmesine geçilmiştir. Denetleme sürecinin sonunda elde edilen veriler araştırmacı tarafından tablo haline getirilerek değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları: İlgili yönetmelikte kullanılan denetleme formları kullanılmıştır.

Sınırlılıklar: Bu araştırma Düzce İl ve İlçeleri ile sınırlıdır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bağımlılıkla mücadele politikası ve nargile salonları üzerine Düzce örneğini sunan bu çalışmada ulaşılan veriler aşağıdaki gibidir. İlde 2019 yılında tütün mamulü satışı için İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü tarafından düzenlenen belgelerin dağılımı Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: 2019 Yılı Tütün Mamulü Satış Belgesi Verileri

İlçeler	Perakende Tütün Mamulü	Toptancı Tütün	Nargile
A	603 işletme	6	8
B	133		
C	42		
D	49		
E	55		
F	43		1
G	76	1	
H	44		
Toplam	1045	7	9

Kaynak: (Düzce İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2019 İstatistik Verileri)

Düzce ilinde araştırmanın yapıldığı tarihte (2020 Ocak ayında) **İl Tarım ve Orman Müdürlüğü** kayıtları incelenmiştir. **İncelemede; İçişleri Bakanlığı** ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu arasında 25.11.2013 tarihinde imzalanan satış belgesi işlemlerinin yürütülmesine ilişkin iş birliği protokolünün 4. Maddesi 1. Fıkrası kapsamında hazırlanan “Satış Belgesi İşlemleri Kılavuzu” ve ilgili mevzuat gereği Tablo 1’de de görüldüğü gibi; başvuru şartları uygun olan 9 iş yerinin uygunluk belgesine onay verildiği görülmüştür.

Nargile Sunumu Yapılan İşletmelerdeki Yasal Süreçler ve İhlaller

İlde kurulan Nargile Denetim Komisyonu tarafından nargile bulundurma durumundaki 42 işletmeye denetim gerçekleştirilmiştir. Emniyet Müdürlüğü

tarafından 13 işletmeye Sunum Uygunluk Belgesi olmadan sunum yaptıkları için idari yaptırım, 1 işletmeye 18 yaş altı sunum yapmaktan adli işlem yapılmıştır. Düzce İl Sağlık Müdürlüğü tarafından 1 işletmeye kapalı alanda tütün ürünlerini sunmaktan idari yaptırım uygulanmıştır. Denetleme sonuçları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Nargile Denetleme Sonuçları

		Sayı	%
Düzce ilinde Kafe bölgeleri	Merkez	16	38,1
	Üniversite bölgesi	20	47,6
	İlçe	6	14,3
Toplam		42	100
Nargile Sunumu Var mı?	Var	25	59,5
	Yok	17	40,5
Toplam		42	100
Nargileye Dair İhlal Var mı?	Var	16	38,1
	Yok	26	61,9
Toplam		42	100
Sunum Belgesi Var mı?	Var	9	36,0
	Yok	16	64,0
Toplam		25	100
Nargile Sunum Ruhsatı Var mı?	Var	8	32,0
	Yok	17	68,0
Toplam		25	100

Düzce ilinde yapılan nargile denetlemelerinde; kafelerin yerleşim yerlerinin %47,6 sının (20 kafe) Düzce Üniversitesinin yerleşim bölgesi olan Konuralp yerleşkesi civarında olduğu bu bölgede daha çok üniversite öğrencilerinin ikamet ettiği bilinmektedir. Kafelerin %38,1’inin de il merkezinde olduğu belirlenmiştir. Bu kafelerin neredeyse %60’ında nargile sunumu yapılmaktadır. Nargile sunumu yapan 25 kafenin %28’i ise üniversitenin bulunduğu Konuralp yerleşkesindedir.

Düzce ilinde denetim yapılan kafelerin %38,1’inde nargileye dair ihlaller belirlenmiştir. Nargile sunumu yapan 25 işletmenin %64’ünün nargile sunum belgesi bulunmamaktadır. ABD’nde yapılan bir on-line araştırmada şartları taşımamasına rağmen pek çok nargile salonunun restoran ve kafe olarak çalıştığı tespit edilmiştir. ABD’de pek çok eyalet sigara içilen işletmelere giriş belli kurallara bağlamışken restoranlar için böyle bir sınırlama yoktur. Nargile salonlarında da bu tür kısıtlamalar bulunmamakta, özellikle aromalı ve katkılı ürün içerikleri bulunduğu kurallar göz ardı edilmektedir. Bu tür ve alkolle bandırılmış ve diğer meyve aromalı sigaralar yasaklanırken, aromalı, katkılı ve özel karışımli nargileler ise satılabilmektedir (Griffiths ve Harmon 2009).

Bunun yanında bu mekânlar temiz hava kalitesi açısından da sıkıntılıdırlar. İstanbul, Moskova ve Kahire'deki 46 nargile salonunda yapılan bir çalışmada, mekânın sağlığını etkileyebilecek yüksek SHS konsantrasyonlarının varlığını gösteren yüksek PM2.5, CO, p-PAH, NNK ve nikotin konsantrasyonları bulunmuştur. Nargile tütünü içilen mekânlar genellikle sigara içme düzenlemelerinden muafır ve bu ortamlarındaki kötü iç hava kalitesi çalışanı ve müşteri sağlığını etkileyebilecek durumdadır (Moon vd., 2015). Yine ABD'nin bazı eyaletlerinde halkı kapalı alanlarda sigara ve nargile dumanının zararlı etkilerinden korumak için iç hava kalitesi yasası çıkarılmaktadır (Cobb vd., 2013; Salloum vd., 2016). Ayrıca nargile kullanımı konusunda duman maruziyetine dikkat çeken araştırmalarda ortaya çıkan; yalnızca nargileyi kullanan kişiler değil, herhangi bir zaman diliminde aynı ortamda bulunan insanlar için de nargile içindeki zararlı maddelerin sağlık riski oluşturduğudur (Martinasek vd., 2015). İşletmelerde sigaranın sağlığa zararlı olduğuna dair uyarı yazıları bulunmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam ve diğerlerinin 2016 yılında yaptığı çalışmada nargile içimi olan 367 üniversite öğrencisine anket uygulanmış; nargile üzerinde bulunan sağlık uyarı mesajları ve resimli etiketlerin nargileyi bırakma konusunda üniversite öğrencileri üzerinde motive edici etkisinin olduğu belirlenmiştir (İslam vd., 2016).

Türkiye'de yasadışı ürünlerin, toplam Nargilelik Tütün Mamülü tüketiminin %99'luk bir miktar gibi büyük çoğunluğunu oluşturduğu düşünülürse, nargile piyasasına kayıtdışı ekonominin hâkim olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de nargile tüketimi büyük oranda ticari sunum şeklinde, mevcut sosyolojik ve siyasal koşullarda ciddi oranda artan nargile sunum işletmelerinde gerçekleşmektedir. Gerek konunun ticari yönüne ilişkin açmazlara yönelik problemler gerekse yasadışılık ve kayıtdışılık gibi diğer sorunları çözecek acil adımlar atılmazsa, nargile tüketiminin artacağı düşünülmektedir (Evrengil, 2016).

Nargile sunumu yapan kafelerin %68'inin nargile sunum ruhsatı olmadığı tespit edilmiştir. Denetlemelerde 25 nargile kafeden ihlal belirlenen 16 işletmenin 15'ine idari işlem, birine adli işlem (18 yaş altına nargile sunumu yaptığı için) başlatılmıştır. Nargile salonlarının çoğunun kafe ve diğer yemek işletmelerinin içinde faaliyet gösterdikleri ve bu sebeple açılış kapanış zamanı ve yaş sınırlama yasalarından muaf olmaları hususu değerlendirilmesi gereken bir konudur. Diğer taraftan bu salonlarda veya bunların web sitelerinde rutin tütün uyarılarının bulunmadığı görülmektedir (Griffiths ve Harmon 2009, Maziak, 2013). Yine mevcut tütün kontrol politikasında nargile düzenlenmesi zayıf kalmakta, ihlaller ve temiz hava kalitesi kurallarına uyulmaması sebebiyle nargile mekânları mevcut tütün kontrolünün uygulanmasını tehlikeye atmaktadır (Jawad vd., 2018).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (FCTC), sigaraların yasaklandığı alanlarda nargile tütün içiminin de yasaklanmasının önemini vurgulamaktadır. Amerikan Gıda ve İlaç İdaresince (FDA) de bazı nargile salonlarının tütün satış işletme sertifikası olmadan işletildiği tespit edilmiştir. Salonlar haricinde diğer önemli bir sorun kaynağı, nargile tütün ve aksesuarlarının satışı, içeriği ve ambalajının standartlaştırılmamasıdır. FDA ve Kanada Gıda Muayene Dairesince de ambalaj açıklamaları ve içeriği düzenlenmemiştir (Tee vd., 2015).

Türkiye’de tütün kontrolü politikası bağlamında nargile kullanılmasının izlenmesi, bunun önemli bir halk sağlığı sorunu haline gelmemesini sağlamak için önemlidir. Nargilenin küresel bir halk sağlığı salgını olduğunu ve ciddi sağlık tehditleri oluşturduğunu gösteren bilimsel kanıtlar nedeniyle ulusal, bölgesel ve küresel koordineli bir çaba ile nargile kullanımını kontrol etmede ihtiyaçların ve yöntemin tespit edilmesi önemlidir. Hedefli müdahaleler nargile yaygınlığının azaltılmasına yardımcı olabilir. 2003 yılından itibaren Dünya sağlık örgütü nargile tüketiminin düzenlenmesi konusunda ülkelere tavsiye vermektedir. Buna rağmen Dünya Sağlık Örgütü Tütün kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin nargile tütünü paketlerinde resimsel sağlık uyarılarının uygulanması konusunda rehberlik eksikliği vardır (Erdöl vd., 2015). 1 Ağustos 2017’den itibaren, birçok ülkede nargilenin de diğer tütün ürünleri sigara ve puro gibi muamele göreceği, sigara içmenin yasaklandığı yerlerde kullanılmayacağı, 18 yaşından küçük bir kişiye satılmayacağı, satış noktasında sergilenemeyeceği veya reklam edilemeyeceği, örneğin bir araba gibi geçici bir noktadan satılmayacağı, bir nargile veya şeker pekmezi tütünü ürününün satış promosyonu olarak verilemeyeceği veya ücretsiz sunulmayacağı karara bağlanmıştır. Ülkemizde nargile şişelerinin üzerine konulacak sağlık uyarılarına ilişkin usul ve esaslar hakkında tebliğ 19 Şubat 2020 tarihinde resmî gazetede yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre nargile şişeleri üzerinde sağlık uyarılarının bulunması zorunlu hale getirilmiştir. Bu uyarıların silinmemesi için da baskı özellikleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Nargile Denetlemeleri Sonrasında Kurumların Temsilcilerinin Değerlendirmeleri

Belediye, Emniyet, Jandarma, Sağlık Müdürlüğü, Defterdarlık ile İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden denetleme çalışmalarını yapan ve odak grup çalışmalarına katılan kamu görevlileri ile yapılan değerlendirmeler neticesinde Tablo 3’deki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3: Denetlemeler Sonrası Odak Grup Toplantılarında Kurum Temsilcilerinin Değerlendirmeleri

Kurum	Öneri
Sağlık Müdürlüğü	Nargile kafe denetimlerinde açık tütünlerle karşılaşmaktadır. Tütün içeriği konusunda herhangi bir tespit yapılamamaktadır. Nargilenin içeriği ile ilgili içerik açıklaması yoktur, nargile tüketenler için içtikleri ürünlerin içeriğinin bilgisine gereksinimleri vardır. Nargile ürünlerinin denetlenmesi sırasında denetleme yapılan ilk kurum diğerlerine hemen haber verdiği için, diğer işletmelerin denetlenmeden haberi olmaktadır ve ürünler bir anda ortadan kaldırılmaktadır. Bir il içinde eş zamanlı denetlemelerin yapılması gerekir. Çok farklı kurumlardan gelen bireylerin denetleme için buluşması güç olmaktadır. Nargilelik tütün ürünleri alındığında paket içinde bulunmakta paket içeriği ve satış durumu barkotta belirtilmektedir. Lakin paket açıldıktan sonra kurumaması için başka bir kaba alınmakta ve yeni kabin içindeki ürünün içeriğinin bu paket içindeki ürün olup olmadığı bilinmemektedir. Denetleme esnasında kullanılan nargile tütününün içeriğini bilmek mümkün değildir. Analiz için belli dönemlerde örnek alınmalı ve tahlil edilmeli, uygunsuz içerik tespit edildiğinde gerekli yaptırımlar uygulanmalıdır.
Emniyet müdürlüğü	18 yaşından küçüklere yasal uyarı yapılması halinde TCK 194'e göre cezai müeyyide karşılığı 6 ay ile 1 yıl arası hapis cezası öngördüğü, cezanın caydırıcı olmadığı, idari yaptırım para cezası yüksek olduğu takdirde daha caydırıcı olabilir. Denetimlerde el konulan tütün mamullerinin muhafazası, gerekli idari işlemlerin yapılması ve kamuya geçirilmesi işlemlerinin kimin tarafından yapılacağı belirlenmesi, ilgili kurumların konusunda uzman teknik elemanlarının ve itirazlara karşı yapılan savunmaların hazırlanmasında ilgili kurum tarafından avukatların bulundurulması gerekmektedir.
Jandarma Komutanlığı	Adli makamlardan alınan önleme arama kararı ile faaliyet yapılmakta olsa da 5607 sayılı kaçakçılıkla mücadele kanununa göre suç tespitinde işyerleri içerisinde büro olarak kullanılan veya iş yeri eklentilerine girilebilmesi için yerel kolluk kuvvetlerinin de denetime eşlik etmesi, gereken durumlarda cumhuriyet savcılığına bilgi verilerek adli arama kararı aldırılması gerekmektedir. Denetim saatlerinin hafta içi 17.00- 23.00 arasına kaydırılması ya da hafta sonu tüm gün yapılmasının denetimlerde ihlalleri saptayabilmek açısından önemli görülmektedir.
Defterdarlık	Nargile satışına uygun davranan iş yerleri için esnafın yıllık gelir vergisinde indirim gitmek özendirici olabilir. Sağlık sigortası konusunda nargile ve sigara ürünü kullanıcılarının ödeme payları artırılabilir, artı vergisi olabilir.
Belediye Başkanlığı	İşyerlerinin tabela ve tanıtımlarında nargile ibareli logo, resim ve yazı olduğu saptanmış, menülerde çekici isimler ile nargile menüleri oluşturulduğu belirlenmiştir. Bu konuda denetimler ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Süs eşyası adı altında ruhsat alınıyor, nargile ve nargile ürünlerini satabiliyor, bunun değişmesi gerekir. Nargile ve diğer tütün ürünlerine ait reklamların (keyif verici bir araç olduğu algısını yaratan Nargile Keyfi, Nargile Kafe vb. gibi) engellenmesi gerekir. Okul çevrelerinde bu tür kafelerin, kanunlar doğrultusunda açılmaması için yasal düzenleme yapılması gerekir.
İl Tarım ve Orman Müdürlüğü	TAPDK kapatılmış, İşlevler Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiş, taşrada bu konuda bir yapılanma oluşturulamamıştır. Nargile sunum uygunluk belgesi kurumumuz tarafından yapılmasına karşın, bu belge verildikten sonra denetim ve kontrol alanında herhangi bir sorumluluğumuz yasal olarak belirlenmemiştir. Bu nedenle takip noktasında açık olmaktadır. İnternet üzerinden değil belli bir yerden (bir resmi kurumdan) nargile tütününü alınması çözüme yardımcı olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Nargile salonlarının açılış şartları ve tabi olacağı kuralların bir sağlık politikası sorunu bağlamında ele alınıp Düzce İli örneğinden yola çıkılarak il ölçeğinde, mevcut durum ve ilgili kamu temsilcilerinin konuya ilişkin değerlendirmelerini içeren bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

1. Kafe tarzı işletmelerin yarısından fazlasında NTM ürünleri bulunmaktadır.
2. NTM sunumu yapan işletmeler daha çok üniversite çevresine yerleşmiştir.
3. İşletmelerin üçte birinden fazlasında ihlal vardır, bu ihlal NTM sunum ruhsatı ile ilgilidir.
4. NTM sunumu yapan işletmelerde 6 farklı kurum görev almaktadır; bu durum tüm kurumların eşgüdümlü çalışması noktasında güçlükler oluşturmaktadır.
5. Denetlemeler noktasında illerde hali hazırda bir eylem planı bulunmamaktadır.
6. Denetlemeler esnasında NTM içeriğini belirleyecek bir teçhizat/cihaz bulunmaması bir handikap oluşturmaktadır.
7. Denetimlerde saptanan ihlallere yönelik görevli kamu personelinin her duruma yönelik bir uygulama yönergesine ihtiyacı vardır.
8. Denetimlerde saptanan ihlaller sonucu elde edilen tütün mamulünün yapılacağı noktası açık değildir, netleşmeye ihtiyaç bulunmaktadır.
9. NTM tütünü satışı yapma yetkisi verilen işletmelerin hangi alana hizmet verdiği konusu değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Sonuç olarak; 4207 sayılı 'Tütün Mamüllerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun' hükümlerinin uygulanması, bu kapsamda tütün mamüllerinin tüketilmesinin yasaklandığı alanlarda nargilelik tütün mamulü sunumunun da yapılmaması, kafe ve çay bahçelerinde nargile reklamının yapıldığı her türlü afiş ve ilan kaldırılması, tütün ve tütün mamüllerinin kullanımını özendirici her türlü uygulamanın önlenmesi talebin azaltılması noktasında önemli girişimlerdir. Ancak; sigara kontrolü alanında önemli gelişmelerin kaydedilmesini sağlayan politikaların benzerlerinin nargile tüketiminin azaltılması için de oluşturulması gerekmektedir. Mevcut politikaların işletilmesi noktasındaki açıkların değerlendirilebilmesi için bu konuda uygulamaya dönük araştırmaların derinleştirilmesi önerilebilir. Ayrıca varolan sistemdeki uygulama açıkları noktasında görev kimin sorusunun ve görevin nasıl yerine getirileceği sorusunun yanıt bulması ve kurumsal karışıklığın çözülmesi konusunda bakanlıkta bir araştırma komisyonu kurularak illere gönderilmek üzere eylem planı hazırlanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A., Hıdıroğlu, S., ve Karavuş, M. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Nargile İçme Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları, *Fırat Tıp Dergisi*, 23(2), 68-72.
- Cobb, C.O., Vansickel, A.R., Blank, M.D., Jentink, K., Jtravers, M. ve Eissenberg, T. (2013). Indoor Air Quality In Virginia Waterpipe Cafés, *Tob Control*, 22(5), 338-343.
- Erdöl, C., Ergüder, T., Morton, J., Palipudi, K., Gupta, P. ve Asma, S. (2015). Türkiye’de Nargile Tütün İçimi: Küresel Yetişkin Tütün Anketinden (GATS) Politika Sonuçları ve Eğilimler, *Uluslararası Çevre Araştırmaları ve Halk Sağlığı Dergisi*, 12 (12), 15559-15566.
- Evrengil, E. (2016). Nargilelik Tütün Mamulü Piyasasında Kayıtdışı Ekonomi, Yasadışı ve Ticari Sunum Açmazı, *Sted Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt, 25, Özel Sayı,13-22.
- Fevrier, B., Vidourek, R. A., ve Privitera, P. (2018). Policy Implications and Research Recommendations: A Review Of Hookah Use Among US College Students, *Journal Of Community Health*, 43(5), 1012-1018.
- Griffiths, M. ve Harmon, T. (2009). Advice From A Caterpillar: Mainstreaming Hookah Consumption Into American Pop Culture, In Na- *Advances in Consumer Research*, Volume 36, Eds. Ann L. McGill And Sharon Shavitt, Duluth, Mn: Association For Consumer Research, Pages: 866-866.
- Haroon, M., Munir, A., Mahmud, W. ve Hyder O. (2014). Knowledge, Attitude, And Practice Of Water-Pipe Smoking Among Medical Students In Rawalpindi, Pakistan, *Journal Of Pakistan Medical Association;* (64), 155-158).
- Islam, F., Salloum, R.G., Nakkash, R., Maziak, W., ve Thrasher, J.F. (2016). Effectiveness Of Health Warnings For Waterpipe Tobacco Smoking Among College Students, *International Journal Of Public Health*, 61(6), 709-715.
- Jawad, M., Choai, E., Brose, L., Dogar, O., Grant, A., Jenkinson, E., McEven, A., Millett, C. ve Sha, L. (2016). Waterpipe Tobacco Use In The United Kingdom: A Cross-Sectional Study Among University Students and Stop Smoking Practitioners, *PloS One*, 11(1), e0146799.
- Lopez, A. A., Eissenberg, T., Jaafar, M., ve Afifi, R. (2017). Now Is The Time To Advocate For Interventions Designed Specifically To Prevent and Control Waterpipe Tobacco Smoking, *Addictive Behaviors*, 66, 41-47.
- Martinasek, M. P., Gibson-Young, L. M., Davis, J. N., ve McDermott, R. J. (2015). Waterpipe Tobacco Smoking Impact On Public Health: Implications For Policy, *Risk Management And Healthcare Policy*, 8, 121.

- Maziak, W. (2013). The Waterpipe: An Emerging Global Risk for Cancer, *Cancer epidemiology*, 37(1), 1-4.
- Maziak, W. (2014). The Waterpipe: A New Way Of Hooking Youth On Tobacco, *The American Journal on Addictions*, 23(2), 103-107.
- Maziak, W., Taleb, Z. B., Jawad, M., Afifi, R., Nakkash, R., Akl, E. A., Ward, K.D., Salloum, R.G., Barnett, T.E., Primack, B.A., Sherman, S., Cobb, C.O., Suffin, E.L.ve Eissenberg, T. (2017). Consensus Statement On Assessment of Waterpipe Smoking In Epidemiological Studies, *Tobacco Control*, 26(3), 338-343.
- Maziak, W., Ward, K. D., Soweid, R. A., ve Eissenberg, T. (2004). Tobacco Smoking Using a Waterpipe: A Re-Emerging Strain In A Global Epidemic, *Tobacco Control*, 13(4), 327-333.
- Moon, K. A., Magid, H., Torrey, C., Rule, A. M., Ferguson, J., Susan, Sun, Z., Abubaker, S., Levshin, V., Çarkoğlu, A., J., Radwan, G.N., Al Rabbat, G., Cohen, J., Strickland, P., Navas-Acien, A. ve Breysse, P.N. (2015). Secondhand Smoke In Waterpipe Tobacco Venues In Istanbul, Moscow, And Cairo. *Environmental Research*, 142, 568-574.
- Mutlu, E. İ. ve Seydioğulları, M. (2017). Tütün Kontrolü ve Hukuk, *Sted Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt, 26, Özel Sayı, 30-35.
- Nargilelik Tütün Mamulü İçilen İşyerine Ait Alan/Alanlara Sunum Uygunluk Belgesi Verilmesi ile Bu Yerlerin İşletilmesinde Uyulması Gerekli Hususlar Hakkında Tebliğ. 03.05.2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17142> adresinden erişildi.
- Poyrazoğlu, S., Şarli, Ş., Gencer, Z., ve Günay, O. (2010). Waterpipe (Narghile) Smoking Among Medical And Non-Medical University Students In Turkey, *Upsala Journal Of Medical Sciences*, 115(3), 210-216.
- Resmî Gazete. (2019). Tütün Mamullerinin Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 19.04.2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200219-6.htm> adresinden erişildi.
- Sağlığa Evet Derneği. Nargile ve Nargile Sunan İşletmeler Halkın Sağlığını Tehdit Ediyor! 03.05.2020 tarihinde <http://www.saglikenstitusu.org.tr/Sayfalar/14/medyamerkezi> adresinden erişildi.
- Salloum, R. G., Asfar, T., ve Maziak, W. (2016). Toward a Regulatory Framework For The Waterpipe, *American Journal Of Public Health*, 106(10), 1773-1777.
- Salloum, R. G., Thrasher, J. F., Kates, F. R., ve Maziak, W. (2015). Water Pipe Tobacco Smoking in The United States: Findings From The National Adult Tobacco Survey, *Preventive Medicine*, 71, 88-93.

- Sarılı, S.Ö. (2019). Nargile Kullanımında Riskler, Tehditler ve Önleyici Yaklaşımlar, *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 105-114. 04.05.2020 tarihinde https://www.tarimorman.gov.tr/TADB/Belgeler/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/TAPDK_Faaliyet_2017.pdf adresinden erişildi.
- Tee, G.H., Hairi, N.N., Nordin, F., Choo, W.Y., Chan, Y. Y., Kaur, G., Veerasingam, P.D. ve Bulgiba, A. (2015). Systematic Review On International Practices In Controlling Waterpipe Tobacco Smoking, *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, Vol 16, 3659-3665.
- Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu 2017 Faaliyet Raporu. 04.05.2020 tarihinde https://www.tarimorman.gov.tr/TADB/Belgeler/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/TAPDK_Faaliyet_2017.pdf adresinden erişildi.
- Uyanusta Küçük, F. Ç. (2017). Gençler ve Tütün Ürünleri, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED)*, Mayıs Haziran 26 (Özel Sayı), 6-11.
- Zaatari, G. S. ve Bazzi, A. (2019). Impact Of the WHO FCTC On Non-Cigarette Tobacco Products, *Tobacco control*, 28 (Suppl 2), 104-112.

YEREL YÖNETİM YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN ONBİRİNCİ KALKINMA PLANI (2019-2023)¹

11th Development Plan in Terms of Local Governance Approaches (2019-2023)

Gönderim Tarihi / Received: 08.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 08.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.671928>

Şerif ÖNER*

ÖZ: Tarihsel süreç içinde yaşanan sosyo-ekonomik, teknolojik ve siyasal değişimlere bağlı olarak devletin üstlendiği görev tanımları yenilenmiştir. Dönemsel açıdan devlet güvenlik ve adalet gibi temel kamu hizmetlerini üstlenmiştir. Nüfus artışına bağlı olarak toplumsal kesimlerin çeşitlenmesi farklı talep ve beklentiler devletin özellikle mali açıdan yükünü arttırmıştır. Bu durum devletin kamu hizmetlerinin sunumu noktasında konumunu tartışılmalı hale getirmiş ve minimal devlet olgusu ortaya çıkmıştır. Yeni sistem kamu hizmetlerinin sunumunda merkezi yetkileri yerel unsurlar, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında paylaştıran bir modeli ortaya çıkarmıştır. Bu modelde devletin doğrudan üreten değil düzenleyen ve denetleyen bir pozisyona geçmesi öngörülmüştür. Devletin yeni konumu ise yönetim süreçlerinde demokratik ve katılımcı anlayışı gerektirmiştir.

Devlete biçilen yeni pozisyon sosyo-ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın geliştirilmesi hedefini ertelemiş değildir. Küreselleşme süreci kalkınma hedefinin sağlanmasında devletin sivil toplum ve özel sektör vb. aktörler ile ortaklık kurmasına yol açmıştır. Küreselleşme süreci yönetsel kademe olan yerel yönetimleri iki başlıkta öne çıkarmıştır. Birincisi; katılım ve demokrasinin birincil uygulama alanı olarak yerel yönetimler ön plana çıkmıştır. İkincisi; yerel yönetimler sahip olduğu imkan ve potansiyel itibarıyla kalkınma açısından merkez(ler) olarak kabul edilmiştir. Türkiye planlı kalkınma olgusu ile Cumhuriyetin ilanı ile tanışmıştır. Türkiye açısından 1923 İktisat Kongresi, Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ve 1963 tarihli ilk Kalkınma Planı temel hamleler olmuştur. Kalkınma hamleleri içinde yerel unsurlar ve yerel yönetimler çeşitli dönemlerde öne çıkmışlardır. Bu açıdan kalkınma planları ülkemizin sosyo-ekonomik hedeflerinin belirlenmesinde yerel yönetimleri de bir aktör olarak görmüştür denilebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında köy kalkınması öne çıkarılırken sayısının ve nüfusunun artması ile kent sorunları kalkınma planlarında ele alınmaya başlanmıştır. Kalkınma planlarında kent daha çok yetki, görev ve mali yapıları ile ele alınmış bu konularda kısmi iyileştirmelere gidilmiştir. Dünya toplumlarının yaşadığı siyasal değişimler yerel yönetimlerin demokratik ve katılımcı yönünü ortaya çıkarmıştır.

¹ Etik kurul izni gerektiren çalışmalar arasında yer almamaktadır.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Yönetim Bilimleri, serifoner@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9446-7394>

Bunun yansıması olarak ülkemizde de yerel yönetimlerin demokratik ve katılımcı bir modele evrilmesine yönelik temel hedefler kalkınma planlarına yansımıştır. Kent yönetimleri demokratik ve katılımcı yapılar olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ayrıca kalkınma planları yerel yönetimlerin asıl sorumluluk alanı olan kent hizmetlerinin nitelikleri ve türleri açısından vizyon ve hedef belirleme aracı olmuştur. Bu çerçevede Kalkınma planlarında kent odaklı; ulaşım, alt yapı, barınma, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik vb. pek çok alanda hedefler konulmuştur.

Türkiye’de 1963’den bu yana 10 kalkınma planı hazırlanmıştır. Son olarak 23 Temmuz 2019’da 11. Kalkınma Planı uygulamaya girmiştir. Kalkınma planları sosyo-ekonomik açıdan öne çıksa da aslında tüm kurumsal yapılara yönelik hedef ve politikalar belirler. Türkiye’de hazırlanan kalkınma planları da yerel yönetim alanında da değişim ve dönüşüm odaklı olmuştur. Yayınlanan 11. Kalkınma planının içeriğinde geçmiş dönem planlarına ait atıflar bulunmaktadır. En önemli nokta ise; yerel yönetimlere ilişkin yeniden reform yapılacağı belirtilmesidir. Ayrıca insan odaklı şehir; yeşil şehir; akıllı şehir; kaliteli hizmet sunumu; katılımcılık; şeffaflık; hesap verilebilirlik; optimum coğrafi alan vb. kavramlara yer verilmektedir. Tüm bunlar 11. Plan döneminde yerel yönetimlere ilişkin değişimin devam edeceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planları, Yerel Yönetimler, Değişim.

ABSTRACT: Depending on the socio-economic, technological and political changes in the historical process, the responsibility of the state has been renewed. As far as the era is concerned, it undertook basic public services such as state security and justice. Diversification of social segments due to population increase, different demands and expectations have increased especially the financial burden of the state. This situation rendered the status of the state controversial in terms of offering public services and introduced the phenomenon of a minimal state. The new system introduced a model that distributes central powers among local elements, the private sector, and non-governmental organizations in the offering of public services. The model provides that the state should adopt a regulating and supervising position instead of directly producing one. And the new position of the state required democratic and participatory understanding in the governing processes.

This new position seen fit to the state has not delayed the goal of socio-economic development and social welfare. The process of globalization enabled the state to form a partnership with actors such as the civil society and the private sector in fulfilling the aims of development. The globalization process called for local administrative governments, in two ways. First; local governments were at play as the means of primary application of participation and democracy. Second; local governments were accepted as the center(s) concerning development thanks to their capabilities and potential. Turkey was introduced with the concept of planned development with the proclamation of the Republic. For Turkey, the Economic Congress of 1923, the establishment of the State Planning Organization and the first Development Plan of 1963 have constituted the main steps. In the development steps, local elements and local administrations came to the fore in different periods. In this respect, it is safe to say that development plans also regarded the local governments as actors in determining the socio-economic goals of our country. While rural development was emphasized in the first years of the republic, increasing urban population and urban problems necessitated these problems to be addressed in development plans. In the

development plans, a city was mostly treated keeping in mind the authorities, duties and financial structure; and partial improvements were made on these issues. Political changes experienced by the world's societies revealed the democratic and participatory aspects of local governments. As a repercussion of this, the main aims for the evolution of local governments into a democratic and participatory model in our country are reflected in the development plans. City administrations started to be defined as democratic and participatory structures. Besides, development plans have been a vision and goal setting tool in terms of characteristics and types of urban services, which are the main areas of responsibility of local governments. In this framework, in city development plans, city-focused aims have been defined in various fields such as transportation, infrastructure, shelter, socio-economics, etc.

Since 1963, 10 development plans have been issued in Turkey. Finally, on July 23 2019, the 11th Development Plan was issued. Although development plans come to the forefront from a socio-economic point of view in general, they actually set goals and policies for all institutional structures. In Turkey, the development plans prepared has been focused on the changes and transformations in the local government area. The 11th Development Plan contains references to these previous plans. The most important point seems to be the strong emphasis on the re-reform of local governments. Also; people oriented cities, green cities, smart cities, quality service delivery, participation, transparency, accountability, optimum geographical area and etc. concepts take part in the plan. All this shows that change in local administrations will continue in the 11th plan period.

Keywords: Development Plans, Local Government, Change.

GİRİŞ

Günümüzün sosyo-ekonomik açıdan rekabetçi küresel gerçeklerinin karmaşık bir hal alması toplumsal kesimlerin kalkınma eksenli temel yaşam beklentilerini ve gelecek planlarını doğrudan etkilemektedir. Artan nüfus yoğunluğu, çarpık kentleşme, kontrolsüz göç, işsizlik, sosyal refah ve güven ortamının zedelenmesi, çevresel kirlilik vb. artan çeşitlenen ancak azalmayan sorunlar yaşamsal beklentilerinin ve gelecek planlarının yeni şartlara göre revize edilmesini ve mutlak suretle stratejik olarak planlanmasını gerekli kılmaktadır.

Küresel ölçekte yaşanan iç ve bölgesel çekişmelere endeksli görünen ekonomik ve siyasal belirsizliklerin sosyo-ekonomik ve siyasal etki alanı açısından yeni paylaşım kümeleri ve ilkeleri ortaya konmadan çözü(m)eyecek gibi görünmesi, toplumların iç ve dış dinamiklerini göze alan kalkınma politika ve hedeflerini etkin ve akılcı planlamalarını gerektirmektedir. Bu çerçevede günümüz gerçekliği içinde kalkınma olgusu (belirleyici etki faktörü özelliğini korumakla birlikte) tek başına ekonomi parametresi içine sıkıştırılmayacak kadar önemli ve kompleks bir hal almıştır. Zamanın gereği yaşamsal taleplere erişilebilirlik için bireysel ekonomik güç ne kadar belirleyici ise üretim-tüketim den-

gesi başta olmak üzere küresel rekabet şartları ile mücadele edebilen devletler için ekonomik gelişmişlik bölgesel ve küresel ölçekte etkin olabilmenin temel faktörlerinden olmaya devam etmektedir.

Günümüz küresel ve bölgesel mücadele perspektiflere uygunluk içerecek biçimde sektörel, kurumsal, kavramsal, toplumsal, ilkesel vb. pek çok açıdan kalkınma başlıklarına yönelik politika ve hedefler plan anlayışı içinde bir yol haritası olarak belirlenmektedir. Türkiye örneği açısından çalışmamızda konu edindiğimiz yerleşim alanları ile kalkınma/kalkınma planı buluşması kronolojik açıdan nüfusun kontrolsüz biçimde büyük kent dokuları üzerinde kümelenmesi ile ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin gerçekleştiği dönem Avrupa kentlerinin yaşadığına benzer bir dönüşümün neden olduğu sorunların 1960'lardan itibaren ülkemiz kentsel ölçeğinde yaşanmaya başlanmış olması toplumsal ve bireysel reflekslerin zaman ve mekan farkı gözetmeksizin benzer kıtılara odaklanabileceği anlamına gelmektedir.

Türkiye'de yaşadığımız kentleşme olgusunun olumsuz ve zamanla kontrolden çıkan etkileri kalkınma planı anlayışının en önemli başlıklarından biri olmuştur. Bugüne kadar uygulanan 10 Kalkınma Planının başlıklarından biridir; kentleşme ve kentleşme ile ortaya çıkan yönetsel, yapısal, kurumsal, çevresel sorunlara ilişkin politika arayışları. Coğrafi ve mekânsal yerleşim alanlarının yönetim modeli olarak adlandırdığımız yerel yönetimler kent-kır ölçekli yaşam ve yerleşim alanlarına kurumsal liderlik yapan ve yerel halkın beklentilerinin yanı sıra gelecek vizyonlarının yansıtılacağı yerel/local yönetsel merkez olarak öne çıkmaktadırlar.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) yerleşim alanlarına ilişkin perspektiflerin ve vizyoner yaklaşım beklentilerinin sergilendiği bir metin olarak 23 Temmuz 2019'da yayınlanmıştır. Planı önemli kılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olmasıdır. Bunun yanında diğer 10 Plan Devlet Planlama Teşkilatı ve/veya Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmışken 11. Plan; Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığınca hazırlanmıştır.

Çalışmamızda, 11. kalkınma planının beş temel gelişme ekseninden biri olarak tasarlanan "yaşanabilir şehirler sürdürülebilir çevre başlığı" öncelikli olmak üzere plan bütünü içinde yerel yönetimlere ilişkin ortaya konulan politika ve hedeflemelere yer verilecektir. Planın yerel yönetimler ile ilgili başlıklarında yer alan gelecek yönelimli vizyon ve politikalar ele alınacaktır. Bu çerçevede kalkınma planı ekseninde yerel yönetimlere önümüzdeki plan döneminde düşen roller ortaya konulacaktır.

KALKINMA KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANI

Kalkınma kavramsal açıdan, bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapısının değişim ve gelişim göstererek insan yaşamının maddi ve manevi yönden ilerlemesi ve bu çerçevede genel olarak toplumsal refahın artması olarak tanımlanmaktadır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011:40; Bardakçı, vd., 2019:800).

Kalkınma, spesifik anlamda sadece ekonomik gelişmeye atıfta bulunmadığı gibi, toplumdaki sosyal değişim süreçlerinin açıklanmasına da yönelik değildir. Kaldı ki ülkeler ve toplumlar her zaman bir değişim ile iç-içe yaşamaktadırlar. Bu süreçte kaynak dağıtımını ve üretim tekniklerinin yanı sıra kurumların yapıları, hem toplumsal hem insani değerler toplumsal ve bireysel beklentilerde değişime neden olmaktadır. İnsanların yönetsel alışkanlıkları ve uğraşları durağan değil sürekli gelişim içindedir. Bu nedenle kalkınma, yaşanmakta olan sosyal değişimi etkilemek için başvurulan olumlu girişimlerle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede kalkınma olgusu: “bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavram” (Tolunay ve Akyol, 2006: 118) olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa süreci boyunca kalkınma kavramı bir hedef olarak belirlendi ve 17 Şubat 1923'te İzmir'de iktisat Kongresi gerçekleştirildi. Mustafa Kemal ATATÜRK Kongrenin açılışında; “Tarihsel süreç içinde Türk Devletlerinin gerek ilerleme gerekse gerileme nedenlerini belirleyen temel faktörün ekonomi olduğunu, kurulan yeni Türkiye'yi yüksek düzeye ulaştırabilmek için ekonomimize en çok önem vermemiz gerektiğini ve dönemsel açıdan zamanımızın tamamıyla ekonomi çağı olduğunu” (Erkan, 2019) vurgulamıştır. Ülkemizin sağladığı gelişme ve dünya ülkeleri ile kurulan ilişkilere bağlı olarak kalkınma olgusu sosyal, kültürel, toplumsal dinamiklerin yanı sıra kentler ve kırsal yerleşimler içinde gündemde olmuştur.

Günümüzde küreselleşmenin her alanda belirleyici olmasıyla birlikte geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin ortaya çıktığı ve hemen her ülke toplumlarının oldukça sancılı değişimler/dönüşümler yaşamakta olduğu, uluslararası dengelerin yeniden şekillendiği, ülkeler arasındaki mevcut dengelerinin revize edildiği dönem (ler) den geçilmektedir (Bardakçı, vd., 2019: 798). Yaşanan küresel gelişmeler kalkınma hedeflerini çeşitlendirdiği gibi kalkınmanın neden olduğu iklim değişikliği, küresel ısınma, katı atık, dijital ve biyolojik kirlilik vb. pek çok sorun alanını da ortaya çıkarmıştır. Tam da bu noktada kalkınma olgusunu tartışan bir dünya perspektifi ile karşılaşılmış ve ulus-üstü kuruluşların etkisi ve önderliğinde bu defa iklim değişikliği ile mücadele, küresel ısınma ve bölgesel/yerel roller, yapay zeka ve kamusal/toplumsal yaşama yetkisi, dijital kirlilik, sürdürülebilir kalkınma, geri dönüşüm vb. spesifik kavramsal arka plan ve çözüm arayışları başlamıştır.

Mevcut toplumsal sorunların çözümü ve geleceğin inşası noktasında ülkemizde temel politikaların belirlendiği kalkınma planları 1960'ların ilk çeyreğinde başlamış ve öncelikle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının giderilmesi amaçlanmıştır (Çelikkaya, vd. 2018:24). Kalkınma planları 2006 yılına kadar beşer yıllık süreç için uygulanmış (2006 yılında yürürlüğe giren dokuzuncu kalkınma planı ilk ve tek yedi yıllık süreci kapsayan kalkınma planı olmuş) ve kalkınmada öncelikli yöreleri ve teşvik uygulamalarını içermiştir (Bardakçı, vd., 2019:800). Bugüne kadar Türkiye'de 10 Kalkınma Planı hazırlanmış ve uygulamaya aktarılmıştır, Dokuz, On ve On Birinci Kalkınma Plan başlıklarında "Beş Yıllık" ifadesi yer almamıştır:

- 1963-1967 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 2001-2005 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 2007-2013 *Dokuzuncu Kalkınma Planı (!)*
- 2014-2018 *Onuncu Kalkınma Planı (!)*
- 2019-2023 *On Birinci Kalkınma Planı (!)*

2018 Temmuz'da uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin (CHS) birinci Kalkınma Planı ve Türkiye Cumhuriyetimizin On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 tarihlerini kapsamak üzere hazırlanmış (bir yıl gecikmeli olarak) 23.07.2019'da yayınlanmıştır.

Ülkemizde kalkınma planları sektörel, kavramsal ve mekânsal perspektifli içerikle ve oldukça geniş/ağdalı şekilde hazırlanmaktadır. Çalışmamızda On Birinci Kalkınma Planı; "coğrafi ve mekânsal yerleşim alanlarının yönetim modeli" olarak adlandıracağımız yerel yönetimlere ilişkin perspektifler, sorun algıları, öngörülen politika ve hedeflemeleri açısından incelenmektedir.

Çalışmamızda doğrudan konuya odaklanmak açısından spesifik olarak "yerel yönetimler" ayrı bir başlık olarak ele alınmamış, bu konuda çalışan akademisyenlerin ve ilgililerin ülkemizdeki yerel yönetim literatürüne, kurumsal yapı ve işleyişine olan mevcut birikim ve yatkınlıklarına (tekrar bilgiler ile meşgul etmek değil) katkı yapmak amacıyla kalkınma olgusu eşliğinde on birinci kalkınma planının yerel yönetim perspektiflerine yoğunlaşmıştır.

ON BİRİNCİ KALKINMA PLANI: GENEL ÖZELLİKLER VİZYON VE HEDEF

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından teşekkül ettirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin (CHS) ilk kabinesi 9 Temmuz 2018’de 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararı ile atanmıştır (1 nolu CB Kararı: 2018). Türkiye Cumhuriyeti’nin On Birinci, CHS’nin ise Birinci Kalkınma Planı 18 Temmuz 2019’da TBMM’de Genel Kurulunda onaylanmış ve 23 Temmuz 2019’da yayınlanmıştır (RG: 23.07.2019 S:30840)

Plan hazırlık süreci: Planının hazırlanmasına ilişkin koordinasyon görevi 2017’de yayınlanan Başbakanlık Genelgesi ile Kalkınma Bakanlığına verilmiş ve çalışmalara başlanılmıştır (ÖİK ve Çalışma Grupları El Kitabı, RG: 29.07.2017 S:30138) İlerleyen süreçte yayınlanan CB Kararnamesi ile Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen ilke ve amaçlar çerçevesinde kalkınma planı hazırlama görevi (Politika Kurullarının da görüşlerini almak suretiyle) Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığına müşterek görev olarak verilmiştir (13 nolu CB Kararnamesi: 2018).

On Birinci Kalkınma Planı, kamu kurumları ile toplumun tüm kesimlerinin katkılarıyla katılımcı şekilde hazırlanmıştır. Plan hazırlıkları kapsamında 75 ihtisas komisyonu ve 32 çalışma grubu oluşturulmuştur. Türkiye’nin sektörel ve sosyo ekonomik kalkınma önceliklerine yönelik olarak düzenlenen toplantılarda kamu, özel ve sivil toplum kuruluş mensupları ile vatandaşların görüş ve önerileri alınmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Planın Künyesi Süreç ve Yönetmel İlişkiler

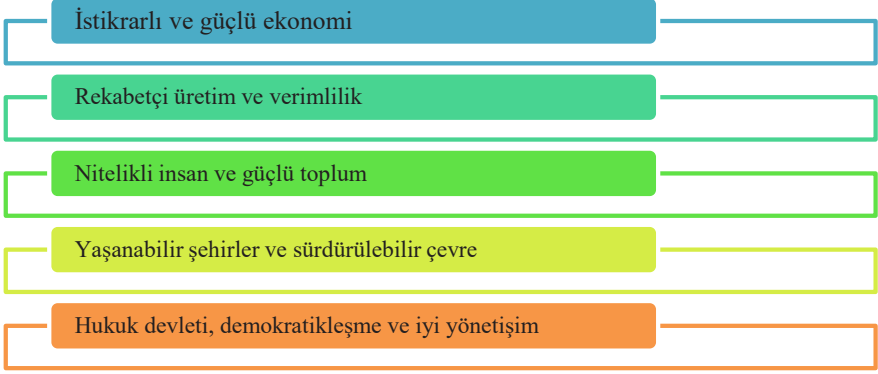
Kaynak: (Öner, 2019:648)

Planın özellikleri: CHS’nin birinci Kalkınma Planı olarak dikkat çeken On Birinci Kalkınma Planı onbeş yıllık yol haritasının ilk beş yıllık dilimine yönelik tasarlanmış ve beş temel başlık belirlenmiştir (Şekil 2). Mevcut CHS’nin ek-

siksiz çalışmasına katkı yapmaya yönelik olarak planın kamu kurumlarınca etkin uygulanması amaçlanmaktadır. Plandaki gelişmeler Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca izlenip analiz edilecek sonuçlar Cumhurbaşkanına raporlanacaktır (11.KP 2019:1-3).

Şekil 2: Plan Gelişme Eksenleri

Kaynak: (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Plan amaçları: On Birinci Kalkınma Planı değer üretimini ve paylaşımındaki adaleti geliştirmiş güçlü ve müreffeh Türkiye perspektifi vizyonu öngörmektedir. İlgili vizyona ulaşılmasına yönelik planın uzun vadeli kalkınma amacı şu şekilde belirlenmiştir;

- Ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek suretiyle en yüksek insani gelişmişlik seviyesindeki ülkeler arasına girmek, halkın refahını artırmak
- Vatandaşların güvenli yaşam sürebilmelerine yönelik temel hak ve özgürlüklerin hukuk sistemiyle korunmasını sağlamak
- Fırsat eşitliğine dayalı, kolay erişilebilir politikalarla vatandaş odaklı hizmet sunumu gerçekleştirmek (11.KP 2019:26).

On Birinci Kalkınma Planının ilkeleri:

- İnsan odaklı kalkınma
- Toplumsal refahın yaygınlaştırılması
- Kent ve kırsal alanlarda yaşam ortamının iyileştirilmesi
- Bireysel ve toplumsal niteliğin yükseltilmesi
- Katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik, şeffaflık ve verimlilik olarak belirlenmiştir (11.KP 2019:26).

PLAN ÖNCESİ SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER

Planda dönemsel küresel gelişmelerine yönelik olarak: kentsel nüfus artışının yaşanmakta olduğu, kent bölge olgusunun geliştiği, küresel ekonomik sorunların kentte şiddeti tetiklediği ve ayrıca göçle gelen nüfusun kentlerde işsizlik, gerginlik ve mekânsal ayrışmalara neden olduğu tespitlerine yer verilmiştir. Küresel ölçekte kent yerleşimleri açısından sağlanan gelişme olarak ise; kent yönetimlerinde demokratik ve katılımcılığın geliştirilmeye çalışıldığı; Yerel katılım ile gerçekleştirilen kentsel gelişme planlarında sürdürülebilir büyüme ve çevre koruma ilkelerinin öne çıkarıldığı ve Dünyadaki akıllı kentlerde, yaşam kalitesi ve yerel ekonomi perspektifli büyüme planlarının geliştirilmeye çalışıldığı tespitlerine yer verilmiştir (11. KP 2019:12).

Kent ve yerel yönetimler açısından küresel gelişme ve eğilimlerin Türkiye etkileşimleri de ele alınmış özetle şu tespitlere yer verilmiştir:

- Türkiye’de şehirleşme süreci metropolleşme şeklinde sürmektedir
- İç ve yabancı uyruklu dış göçün yoğunlaştığı kentlerde entegrasyon politikaları gerekmektedir
- Türkiye’deki büyükşehir modelinde vatandaş katılımını artıracak yöntemler geliştirilmelidir
- Yerel yönetimlerin akıllı şehir hedeflerine yön verilmektedir.

Planda, Yerel yönetimlerin yapısal dönüşümü; Kırsal yerleşim gelişmeleri; Toplu konut yatırımları ile KÖYDES, SUKAP ve SODES projelerine atıflar yer almıştır (sodes.gov.tr, 08.09.2019) Bu çerçevede büyükşehir belediyelerinin hizmet kapasitelerinin artırılarak ilçe belediyeleriyle yetki çakışmalarının ele alınması gerektiği, Kentsel altyapı yatırımlarıyla yaşam kalitesinin iyileştirildiği kentiçi ulaşım erişilebilirliği çalışmalarının devam ettiği belirtilmiştir (11. KP 2019:17-20).

KALKINMA PLANI: HEDEF (LER) VE POLİTİKA (LAR)

Az önce söz ettiğimiz üzere On Birinci Kalkınma Planı:

- İstikrarlı ve güçlü ekonomi
- Rekabetçi üretim ve verimlilik
- Nitelikli insan ve güçlü toplum
- Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre
- Hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim olmak üzere beş temel gelişim ekseninden oluşmaktadır (11.KP 2019:26).

Mevcut Plana tüm eksen ve bileşenleri açısından bir bütün olarak bakmakla birlikte aşağıda çalışma sınırimıza uygun biçimde planın hedefleri ve politikaları başlığında yer alan; “yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre” ile “hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim” başlıklarındaki yerel yönetimlerle ilgili amaç, hedef ve politikalar ele alınacaktır.

KENT VE ÇEVRE PERSPEKTİFLERİ

Planda, yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre alt başlığında yapılan genel değerlendirmelerde; hızlı nüfus artışı ve şehirleşmenin çevresel kaynaklar üzerindeki baskı unsurlarından olduğu vurgulanmıştır.

Ülkemizdeki yaşam alanlarına ilişkin politika perspektifleri oluşturulurken; İnsan odaklı / Temel kentsel hizmetlere erişilebilirliğinin sağlanması / Yerel hizmetlerin yerindelik ilkesine uygun sunulması / Yaşam kalitesi yüksek yaşam alanı oluşturma ilkeleri belirlenmiştir. Sadece kent yaşamı değil kırsal yaşam kalitesine yönelik ekonomik ve sosyal destekler yapıldığı ifade edilmiştir. Öte yandan kentlerin sürdürülebilir gelişimi kavramı çerçevesinde gerekli tedbirlerin alınması, politika süreçleri ve uygulama aşamalarında tüm paydaşların katılımı ve kapsamlı işbirliği ilkesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Yaşanabilir şehirler sürdürülebilir çevre konusunda belirlenen hedef ve politika başlıkları şunlardır (11 KP 2019: 170-187);

- Şehirleşme
- Konut
- Kentsel dönüşüm
- Kentsel altyapı
- Kırsal kalkınma
- Bölgesel gelişme
- Çevrenin korunması
- Afet yönetimi

Kentleşme: Kalkınma planının yerel yönetim vizyon hedef ve politikalarını yansıması olan şehirleşme başlığında; insan odaklı, doğal yaşama ve mevcut tarihsel mirasa duyarlı, kentin temel ihtiyaçlarının adil ve erişilebilir sunulduğu, mevcut yaşam kalitesi yüksek değer üreten yerleşimler oluşturma amacı (Öner, 2019:657) esas alınmıştır. Şehirleşme politikaları içinde küresel yönetsel ilkelere, kurumsal raporlarda ve akademik metinlerde rastlanan perspektiflere yer verilmiş ve bazı yeni önerilere getirilmiştir.

Bu çerçevede plan kapsamında öngörülen politika ve tedbirler şunlardır (Şekil 3):

- Kent planlamasının kalkınma vizyonu ile eşgüdüm içinde belirlenmesi
- Kamusal alan erişim ve güvenliğine ilişkin mahalle bazlı tedbirler geliştirilmesi
- Yerel yönetimlerin ihtiyaç analizi yapmaları
- Yeşil kent vizyonu sağlanması
- Kentlerde yatay mimarinin esas alınması
- Kırsal ve kent planlamada paydaşların etkili katılımının sağlanması
- Medeniyetimizi yaşatan kent beratı ve özgün mahalle sertifikası uygulamasına geçilmesi
- İl, ilçe ve mahalle ölçeğinde kentsel veri altyapısının oluşturulması
- Akıllı kent uygulamalarının teşvik edilmesi
- Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi araçlarının geliştirilmesi.

Söz konusu politikaların uygulanmasıyla 2023 yılına kadar, Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı alan şehir sayısının 26; Özgün mahalle sertifikası alan yerleşim sayısının 81 olması hedeflenmektedir (11 KP 2019:174).

Şekil 3: Şehirleşme Politika ve Tedbirler

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Konut: Konuta ilişkin temel amaç oluşturulurken dar gelirlilerin öncelendiği ve günümüz konut standartlarını ifade eden kavramsal perspektiflere yer verilmiştir. Öncelikle düşük gelir sahibi vatandaşlar olmak üzere herkesin; yaşanabilir ve dayanıklı aynı zamanda tüm temel altyapı imkanlarının devamlılığı olan konuta erişiminin sağlanması amaçlanmıştır (11. KP 2019:175).

Konut açısından çerçevesi çizilen temel amaçlara erişim noktasında öngörülen politika ve tedbirleri aşağıdaki şekilde başlıklandırabiliriz;

- Konut ihtiyacının giderilmesi konusunda dar gelirlilere öncelik verilmesi
- Herkesin yaşanabilir, güvenli temel altyapı hizmetlerine sahip vb. nitelikleri taşıyan konut erişiminin sağlanması
- Konut ihtiyacının belirlenebilmesi için konut stokunun tespit edilmesi
- Kamunun piyasanın denetimi ve düzenlenmesi rolünün güçlendirilmesi
- Kamunun konuttan sorumlu birimleri arasında koordinasyonun geliştirilmesi
- Konut standardizasyonunun geliştirilmesi
- Arz-talep perspektifli konut veri tabanı oluşturulması. Söz konusu politikalar çerçevesinde plan dönemi içinde 2023 yılına kadar toplam 270.802 konut üretimi hedeflenmektedir.

Kentsel dönüşüm: Afet tehlike/riski taşıyan alanlar diğer riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerin sağlıklı ve güvenli yaşama tesis edecek şekilde dönüştürülmesi ve kent yaşamına kazandırılması kentsel dönüşümün temel amacı olarak belirlenmiştir (11.KP 2019:175-177). Sonuçları ve yaşanan süreçler açısından kent tarihimiz en önemli başlıklarından olan kentsel dönüşüm afet risk analizi sonucunda öngörülen tehditler açısından bakıldığında günümüz güvenli ve yaşanabilir şehir hedefinin en önemli araçlarından biri/birincisi olarak görülmektedir. Bu çerçevede kentsel dönüşüm amaçlarına ulaşmak için öngörülen politika ve hedefler şu başlıklar altında özetlenebilir (Şekil 4):

- Yatay mimari anlayışıyla yaşam kalitesinin yükseltilmesi
- Kentli bireylerde kentlilik bilincinin geliştirmesi
- İl ölçekli belirlenen kentsel dönüşüm stratejilerinin takip edilmesi
- Dönüşüm sürecinin işletilmesinde sosyal etki analizlerinin yapılması ve katılımın esas alınması
- Kentsel dönüşüm uygulamalarında “çok ölçütlü değerlendirme modeli”nin uygulanması
- Kentsel dönüşüm çalışmalarında yerli ve yenilikçi malzemelerin kullanımının desteklenmesi
- Dönüşüm alanlarındaki vatandaşlara düzenli finansal destek sunulması. 2023 yılına kadar tüm illerin kentsel dönüşüm strateji belgesi sahibi olması hedeflenmektedir.

Şekil 4: Kentsel Dönüşüm Politika ve Tedbirler

Kaynak: (Öner, 2019:660)

Kentsel altyapı: Kent nüfusuna sağlıklı, güvenilir içme/kullanma suyu ulaştırılması; atık suyun etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi; geri dönüşüm ve atık yönetiminde etkinliğin sağlanması; kentiçi ulaşım hizmetinin erişilebilir, güvenli ve sürdürülebilir ilkeler çerçevesinde sunulması amaçlanmaktadır (Şekil 5).

İçerik olarak “içme ve kullanım suyu”, “katı atık yönetimi ve geri kazanım” ve “kentiçi ulaşım” başlıklı amaçların belirlenmesine karşın koordineli ve sürdürülebilir çalışmalar bütünü gerektiren kentsel altyapı konusu “yaşanabilir ve sağlıklı çevre” perspektifinin en kapsamlı politika başlıklarından birini oluşturmaktadır.

Planda belirlenen amaçlar ekseninde öngörülen politika(lar) ve hedefler(ler) şunlardır:

- Su kaynaklarına ilişkin kuraklık yönetim vb. strateji ve eylem planlarının uygulanması
- Arıtılmış atıksuların yeniden kullanılması
- İçme suyu ve atık su hizmetlerinin standartlara uygun sunulması
- Ulusal su bilgi sistemi yaygınlaştırılması
- Büyükşehir dışındaki illerde su-kanalizasyon idaresi kurulması
- Sukap programının geliştirilmesi
- Katı atık yönetiminin etkinleştirilmesi
- Sıfır atık projesi yaygınlaştırılması
- Kent içi ulaşımında toplu taşımanın ve motorsuz ulaşımın özendirilmesi

- Yaya yolu ve kaldırım standartlarının oluşturulması
- Kent merkezlerinin yayalaştırılması
- Ulaşım politikaları açısından Ulusal AUS Strateji Belgesi (hgm.uab.gov.tr, 09.09.2019) ve 2019-2022 Eylem Planı çalışmaları tamamlanıp uygulanması (11.KP 2019:177-180). Bu arada Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planına yönelik Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 24 Aralık 2019 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu politikalar çerçevesinde 2023 yılında artırılmış atık suların yeniden kullanımının %10'a çıkarılması; İçme suyu kayıp kaçak oranının %25'e düşürülmesi; Bisiklet yolu uzunluğunun toplam 4.048 km'ye ulaşması hedeflenmektedir.

Şekil 5: Kentsel Altyapı Politika ve Tedbirler

Kaynak: (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Kırsal kalkınma: Ülkemizde büyükşehir yönetim sisteminin il sınırları ve belediye sınırları ile eşleştirilmesi sonucu oluşan hizmet alanının genişlemesi kırsal yerleşim alanlarının hizmet erişimini öne çıkarmıştır. Bu çerçevede, sürdürülebilir kırsal kalkınma hedefine yönelik olarak üreticiler tarafından oluşturulan birlikler ile aile işbirliği işletmelerin üretim ve istihdam kapasitelerinin artırılması, mevcut hayat şartlarının yükseltilmesi, yoksullukla mücadele bağlamında kırsaldaki mevcut yerleşimlerin devamının sağlanması amaçlanmaktadır (Öner, 2019:653). Özellikle 6360 sayılı Kanunla köylerin mahalle statüsüne dönüşmesiyle söz konusu kırsal alan büyükşehir hizmet sorumluluk alanına dahil olmuştur.

Planın kırsal yerleşim alanları ile yerel yönetim ilişkisi açısından öngördüğü politika(lar) ve tedbir(ler) şunlardır (Şekil 6):

- Kırsal yerleşimlerin yatırım ve hizmet eksikliklerinin giderilmesi
- Büyükşehirlerde mahalleye dönüşen yerleşimlerde Kırdes projesi başlatılması
- Köydes projesinin devamının sağlanması
- Kırsal iskâna yönelik kaynakların etkin kullanımında koordinasyon sağlanması
- Kırsal ölçek hayat standartlarının yükseltilmesi ve kapasite gelişimi
- Kırsal istatistikler ile köy envanter bilgi sisteminin oluşturulması.

Öngörülen politika ve tedbirler çerçevesinde 2023 yılı itibariyle Köydes ve kırdes kapsamında toplam 148.490 km köy yolunun tamamlanması ve ulaşım kalitesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Şekil 6: Kırsal Kalkınma Politika ve Tedbirler

Kaynak: (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bölgesel Gelişme, Çevre Kkoruma ve Afetlerin Yönetimi

Bölgesel gelişme kavramının önümüzdeki dönemde özellikle “kent-bölge” kavramı ile yerel yönetim gündemine gireceği ve küreselleşme ekseninde etkileşimi üzerinde yoğunlaşacağı öngörülmektedir. Küreselleşme rekabete dayalı ekonomik yeniden yapılanmayı gerektirirken ayrıca mevcut kurumsal işleyişte değişimi gündeme getirmekte ve bu çerçevede küreselleşme sürecinde mekan-sal ölçeklerin yeniden tanımlaması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Eraydın, 2019).

Bölgesel gelişme kavramı içinde pek çok parametreyi barındırmaktadır: çevre, iklim, yönetim, küreselleşme, yerellik, yerleşim ve kentsel altyapıların dönüşümü vb. Yirmibirinci yüzyılın ikinci on/yirmi yılına etki etmesini beklediğimiz bölgesel gelişme eksenli kent merkezlerinin eşleştirilmesi ve/veya revizyonu konusuna bir tür önlem alma sayılabilecek biçimde on birinci planda bölgesel gelişme “Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre” başlığı içinde kendine yer almıştır.

Bölgesel gelişme: Bölgesel gelişme başlığında öngörülen hedeflemeler şunlardır (11.KP 2019:170-172):

- Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısının ve yönetişimin etkinleştirilmesi
- Kalkınma ajanslarının daha etkin ve verimli kılınması (5449-Kanun, RG: 08.02.2006 S: 26074)
- Bölgesel gelişme mevzuatının güncellenmesi
- Görece geri kalmış bölgelerde yaşam kalitesinin yükseltilmesi
- Cazibe merkezlerini destekleme programı uygulanmasına devam edilmesi (Bakanlar K.Kararı:2017)
- Sodes programının yeniden yapılandırılması (sck.gov.tr, 09.09.2019).

Çevrenin korunması: İçinde bulunduğumuz yüzyılın küresel ve/veya bölgesel tutum, politika ve uygulama araçlarının kapasitelerinin birincil belirleyicilerinden olması muhtemel görünen çevre koruma (küresel-bölgesel-yerel iklim değişiklikleri) konusunda planda öngörülen hedeflemeler şunlardır (11. KP 2019:183-185):

- Kamu, özel sektör, mahalli idareler ve NGO (sivil toplum kuruluşları) işbirliğinin geliştirilmesiyle etkin çevre yönetiminin sağlanması
- Toplumsal çevre bilincinin geliştirilmesi
- Çevre konulu yönetim mevzuatın güncellenmesi
- Çed, vb. denetim mekanizmalarının geliştirilmesi
- Uluslararası iklim değişikliği konusundaki sorumluklara yönelik tedbirlerin alınması
- Yerel-bölgesel iklim değişikliği ve hava kalitesi eylem planlarının oluşturulması
- Gürültü yönetiminin geliştirilmesi ve stratejik gürültü haritaları hazırlanması
- Çevresel verilerin toplanmasında standartların geliştirilmesi ve kamuoyu ile paylaşımı

Afet yönetimi: Ülkemiz açısından birlikte yaşanılması gereken bir süreç ve gerçeklik olan afet(ler) yönetim kapasitesi açısından yerel yönetimlerinde görev alanı içinde bulunmakla birlikte genel belirlemenin ve makro tedbir kümelerinin merkezi yönetim odaklı olması beklentisinden hareketle planda afet yönetimine ilişkin bazı ilkesel faktörler belirlenmiş görülmektedir. Bu çerçevede planda (11. KP 2019:185-188);

- Ülke geneli ve il afet risk azaltma planlarının hazırlanması
- İklim değişikliğinin olası etkilerini içeren afet ve risk haritaları hazırlanması

- İstanbul'da deprem risk azaltma ve güçlendirme çalışmalarının devam etmesi
- Afet yönetimi açısından kurumlar arası sürdürülebilir iletişim altyapısının tesisi
- Toplumsal ölçekte afet ve acil durum farkındalığının geliştirilmesi
- Afet yönetim imkanlarının yerelde güçlendirilmesi

DEMOKRASİ VE KATILIM EKSENLİ YÖNETİM PERSPEKTİFLERİ

On Birinci Kalkınma Planının hedef ve politikalarına ilişkin 5 temel gelişme ekseninden biri olan Hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim başlığında yerel yönetimlere ilişkin amaç, politika ve tedbirler belirlenmiştir. Kalkınma planı dönemsel açıdan öngördüğü yerel yönetim modeline ilişkin amaç perspektifini evrensel yerel yönetim literatürüne uygun şekilde biçimlendirmiş görünmektedir. Plan içinde oldukça kapsamlı bir başlıklandırma altında belirlenen amaçlar şunlardır;

- Yerel yönetim kuruluşlarının etkin ve kaliteli hizmet sağlaması
- Kurumsal işleyişin katılımcı araçlarla geliştirilmesi
- Mali sürdürülebilirliğin sağlanması
- Yerel yönetimlerin şeffaf ve hesap verebilir yapıya kavuşturulması
- Vatandaş memnuniyetinin geliştirilmesi

Kalkınma planının yerel yönetimlere ilişkin belirlediği amaçların 2003 tarihli kamu yönetimi temel kanun tasarısında (Başbakanlık:2003) ve 2004-2005 yılları arasında gerçekleştirilen yerel yönetim reformu kapsamında güncellenen mevzuat metinlerinde (5393-5216 sayılı Belediye Kanunları ve 5302 Sayılı İl Özel İdare Kanunu) bulunduğunu ayrıca öngörülen tüm ilkesel yaklaşımların yeni kamu yönetimi anlayışının kurumsal hedefleri arasında yer aldığını söylemek gerekir (Öner, 2006:7-8). Bu noktada yirmi birinci yüzyılın üçüncü on yılına yönelik olarak on birinci plan yerel yönetimler açısından yeni bir perspektif ve vizyon koymamıştır. Önceki planlarda ve saydığımız metinlerde yer alan ilkesel perspektiflerin tekrarlanması aynı zamanda geçmiş dönemlerde bu hedeflere ulaşamadığının itirafı olarak değerlendirilebilir. Ancak önceki dönemlerde de hedeflenen bu amaçlara yer verilmesi söz konusu başlıkları önemsizleştirmemekte tam tersine kavramsal çerçevenin sürdürülebilirliği ve farkındalığa yönelik ciddi bir atfı olarak görülmektedir (Öner, 2019:656).

Yerel yönetimler açısından öngörülen politika ve hedefler şunlardır (Şekil 7):

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca belediyelere hizmet önceliklendirme rehberi geliştirilmesi

- Yerel yönetimlerin stratejik plan öncelikleri ile kaynak tahsislerinin uyumun artırılması
- Yerel yönetim hizmet standartlarına ilişkin mevzuatın güncellenmesi
- Yerel yönetim personelinin uzmanlaşma kapasitesinin artırılması
- Belediye karar süreçlerine vatandaş katılım ve denetiminin güçlendirilmesi
- Yerel yönetimlerin optimum hizmet ve coğrafi alan büyüklüğüne göre çoklu ölçüt tasnif sistemine göre yeniden yapılandırılması
- Büyükşehirlerde mahalleye dönüşen yerleşimlerin hizmet erişimlerinin kolaylaştırılması
- Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin yetki ve sorumlulukları yeniden değerlendirilmesi
- Kent esenliği ve güvenliğinin güçlendirilmesi
- Yerel yönetimlerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projelerinin desteklenmesi.

Şekil 7: Yerel Yönetimler Politika ve Tedbirler

Kaynak: (Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

DİĞER PLAN BAŞLIKLARINDA YEREL YÖNETİM YAKLAŞIMLARI

Kalkınma Planına bütüncül bir yaklaşım ile baktığımızda farklı başlıklardaki politikalar arasında da yerel yönetimlere ilişkin atıflara rastlanmaktadır.

İstikrarlı ve güçlü ekonomi başlığında; Yerel yönetimlerin öz gelirleri artırılacak / Belediye Gelirleri Kanunu yeniden düzenlenecek.

İş ve yatırım ortamı başlığında; Mahalli idarelerin yatırım izinlerine ilişkin uygulamaları basitleştirilecek / E-belediye uygulaması yaygınlaştırılacak / Şehirlerin yaşam kalitesini yükseltmek ve nitelikli işgücüne yönelik mevcut istihdamı artırmak üzere “Üreten Şehirler Programı” geliştirilecek.

Sektörel politikalar başlığında; Yerel yönetimleri yatırım projelerine ilişkin standardizasyon sağlanacak / Cumhurbaşkanlığında mahalli idare yatırım projelerinin ve harcamalarının izlendiği yapı kurulacak.

Lojistik ve ulaştırma başlığında; Akıllı ulaşım sistemleri (AUS) tüm belediye vb. mahalli yönetimleri kapsayacak şekilde tamamlanacak.

Ailenin güçlendirilmesi başlığında; Aile bireylerinin birlikte zaman geçirebilecekleri aile dostu çevre ve mekânların yaygınlaşması için yerel yönetimler desteklenecek.

Sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve yoksullukla mücadele başlığında; Sosyal yardım programlarının etkinliği sağlamaya yönelik olarak kamu kurumlarının yerel yönetimlerle karşılıklı veri paylaşımı sağlanacak / Kırsal yerleşim alanlarındaki vatandaşların sosyal yardımlara erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik yerel yönetimlerin mevcut imkanları artırılacak.

Kültür ve sanat başlığında; Kentlerdeki kültür yapılarının kentte alternatif mekân olarak benimsenmesine yönelik tasarımlar yapılacak / Kültürel kimliğe ve yapıya uygun kentsel tasarımlar üretilecek / Kente kimlik katan mekânlar yerel yönetimlerce markalaştırılacak

Nüfus ve yaşlanma başlığında; Evde bakım hizmetlerinde yerel yönetimlerin rolü genişletilecek.

Hukuk devleti ve demokratikleşme başlığında; Yerel yönetimlerin hali hazırdaki hizmet kapasitelerinin iyileştirilmesi ayrıca kurumsal işleyişin açık ve hesap verilebilirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

İyi yönetim başlığında; Kent konseyi modelinin aktif kılınmasına yönelik düzenleme yapılması / İmar değişikliği süreçlerinin şeffaflaştırılması ve elektronik ortamda yayımlanmasının sağlanması

Kamusal nitelikli hizmetlerde e-Devlet uygulamaları başlığında; e-Devlet üzerinden sunulan yerel yönetim hizmet sayısı artırılacak / e-Belediye bilgi sistemi projesi tamamlanacak.

Sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA) başlığında; SKA'ların koordinasyonunu sağlamak üzere Strateji ve Bütçe Başkanlığında kurulacak Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunda yerel yönetimlerin de katılımının sağlanması.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu kısmında konuyla ilgili araştırma yapan akademisyenlerin, yerel yönetim(ler) alanına ilgi duyan kişi ve kurumların dikkatinin yoğunlaşmasına katkı sağlamak amacıyla plan kapsamında öne çıkan noktalara ilişkin ayrıntılı sayılabilecek bir değerlendirme yapılacaktır.

Kalkınma planları ülkemizde niteliği ve içeriği itibarıyla kamu kuruluşları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve toplumsal kesimlerin tüm aktörlerine yönelik gelecek vizyon ve hedefi koymakla birlikte politika ve kurumsal yapısal araçlar tespit etmektedir.

On Birinci Kalkınma Planında Yerel Yönetimlere ilişkin yaklaşımlar açısından dört ana perspektif dikkati çekmektedir. Birincisi: Planda geçmiş dönem planlarında yer alan kavramsal unsurların tekrar ediliyor görünmesi. İkincisi: Küresel açıdan sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik ve uluslararası toplumun gündeminde olan gelişmelerin toplumun beklentilerine cevap verecek şekilde yönetsel, kurumsal vb. değişimlerle eklemlenmeye yönelik vizyon ve politika tedbirlerinin belirlenmiş olması. Üçüncüsü: Küresel rekabet şartlarına uyum, yerel kalkınma ve rekabet şartlarına hazırlık noktasında kent ve kırsal kalkınma bir arada ele alınmış ve üstelik kent-bölge olgusu yeni bir yaklaşım olarak belirlenmiştir. Dördüncüsü: Yerel ölçekte toplumsal beklentilerin karşılanmasına yönelik Büyükşehir modeli merkezli yine ve yeniden yerel yönetim reformunun güçlü şekilde vurgulanmış olmasıdır.

© Planda geçmiş dönemde yerel yönetim vizyonu içinde yer alan ve yeni kamu yönetimi anlayışının kurumsal yapıya aktarımını gerektiren kavramsal unsurlar tekrar edilmiştir. Bu çerçevede yerel yönetimlerde katılım, demokrasi, şeffaflık, hesap verilebilirlik, hizmete erişim, insan odaklılık, vatandaş memnuniyeti başlıklarına yer verilmekte ve yerel demokrasi ve katılım açısından iyi yönetim/good governance alt başlığı dikkat çekmektedir.

Yerel demokrasinin araçsal boyutunun karar alma süreci içine “sıkışmışlığı” ve/veya gerek toplumsal kesimler gerekse kamu açısından “kolaycılığı” bu planda da yerini korumaktadır. Örneğin kırsal ve kent planlamasında paydaşların etkili katılımının sağlanması politika olarak belirlenmiştir. Yeni bir yaklaşım sayılabilecek biçimde iyi yönetim başlığında;

- Kent konseylerinin etkinliklerinin artırılmasına yönelik düzenleme yapılması
- Dezavantajlı kesimlerin katılım imkanlarının geliştirilmesi
- Yerel yönetimlerde imar değişikliği, hizmet önceliklerinin belirlenmesi vb. karar alma süreçlerinin şeffaflaştırılması ve internet üzerinden yayımlanması bir politika olarak yer almıştır.

Sosyo-ekonomik vb. pek çok küresel gelişme, planın dikkate aldığı etki faktörlerinden biridir ve bunun yansımaları yerel yönetimlere ilişkin yaklaşımlara eklenmiş görünmektedir. Bu çerçevede Planda öngörülen yeni yaklaşım başlıkları şunlardır:

- Mahalli idarelerin yatırım izinlerine ilişkin uygulamaların basitleştirilmesi
- Şehirlerin yaşam kalitesini yükseltmek ve işgücü istihdamının niteliğini artırmaya yönelik Üreten Şehirler Programı geliştirilmesi
- e-Belediye bilgi sistemi projesinin tamamlanıp yaygınlaştırılması
- e-Devlet üzerinden sunulan yerel yönetim hizmet sayısının artırılması
- Yerel yönetim yatırım projelerine ilişkin standardizasyon sağlanması
- Cumhurbaşkanlığı bünyesinde mahalli idare yatırım projelerinin ve harcamalarının izlendiği bir yapı kurulması
- Akıllı ulaşım sistemlerinin (AUS) yerel yönetimleri kapsayacak şekilde tamamlanması
- Aile dostu çevre ve mekânların yaygınlaşması için yerel yönetimlerin desteklenmesi
- Kültürel kimliğe ve yapıya uygun kentsel tasarımların geliştirilmesi
- Yerel yönetimlerin şehre kimlik katan mekânları markalaştırma uygulamalarının teşvik edilmesi
- Yerel yönetim personelinin uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesinin artırılması.

Bunların yanında yerel ölçekte konut, altyapı, ulaşım, planlama vb. ihtiyaçlara yönelik politikalara da yer verilmiştir. Söz konusu ihtiyaçlar demetinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik mekânsal planlama uygulamalarında insan odaklılık ve yaşam kalitesi ilkelerine güçlü vurgu yapılmıştır. Ayrıca uluslararası toplumun ve ulus-üstü kuruluşların gündemleri ile uyumlu biçimde; Uluslararası iklim değişikliği konusunda üstlenilen sorumluklara yönelik tedbirlerin alınması; Yerel ve bölgesel iklim değişikliği ve hava kalitesi eylem planlarının oluşturulması öngörülmüştür.

İklim değişikliklerine bağlı artan ve çeşitlenen doğal afet yönetimi konusunda; Ülke geneli ve il ölçeğinde afet risk azaltma planları ile iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin afet ve risk haritaları hazırlanması; Toplumsal farkındalığın geliştirilmesi; Yerel düzeyde afet yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi başlıklarına yer verilmiş ve bu konularda yerel yönetimlere düşen rollere atıf yapılmıştır.

© Küresel siyaset ve sosyo-ekonomik gerçekliğin yansıması olarak kentlerin ve/veya kırsal ölçek dahil tüm yaşam alanlarının artan rekabet şartlarına uyum sağlaması planın yerel yönetimlerle ilgili bir başka perspektifini teşkil etmektedir. Bu çerçevede; Şehir planlamasının kalkınma vizyonu ile eşgüdüm içinde belirlenmesi; Kentsel veri altyapısının oluşturulması; Akıllı şehir uygulamalarının teşvik edilmesi; Kentsel yaşam kalitesinin ölçüm araçlarının geliştirilmesi; Bölgesel kalkınma ve kent-bölge yaklaşımının geliştirilmesi; Köy yerleşik alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması; Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısının ve yönetişimin etkinleştirilmesi; Kalkınma ajanslarının daha etkin ve verimli kılınması; Görece geri kalmış bölgelerde yaşam kalitesinin yükseltilmesi öngörülmüştür. İlgili başlık altında tamamlayıcı nitelikte yeni yaklaşım örnekleri olarak şunlar belirlenmiştir:

- Yeşil şehir vizyonunun sağlanması
- Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı verilmesi
- Özgün mahalle sertifikası düzenlenmesi
- Kırsalda yerel yönetimlerin rolünün artırılması
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı başkanlığında kurulacak Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunda yerel yönetimlerin katılımının sağlanması. Öte yandan toplumsal duyarlılığın geliştiği bir alana kurumsal cevap/destek niteliğinde yerel yönetimlerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projelerinin desteklenmesine yer verilmiştir.

© Planın yerel yönetimler açısından gündem belirleyecek perspektifi ise Büyükşehir modeli eksenli “yine ve yeniden” yerel yönetim reformunun güçlü şekilde vurgulanmış olmasıdır. Büyükşehir modelinde en son 6360 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonrasında büyükşehir işleyişi, belde ve köylerin kapatılıp mahalle statüsüne dönüştürülmesi, büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında yetki ve sorumluluk çakışmaları vb. sorunların yerel yönetim literatürüne yansıyan bazı çalışmalarda yer aldığı ve bu sorunların aşılmasına yönelik mevzuat ve kurumsal güncellemeye gidilmesi önerisi getirildiği görülmektedir. Büyükşehir Kanunu ile sağlanan değişiklikle büyükşehir yetki alanı il sınırları olarak belirlenmiş ayrıca köy yönetimleri kentin mahallesi (6360 uygulaması ile bu mahallelerin kırsal mahalle olarak anıldığı görülmektedir) haline dönüşmüştür. Özellikle hizmet alanının genişlemesi ile hizmete en yerel yönetim biriminden erişirken merkezileştirme ile hizmet erişimi zorlaşmıştır (Görgün ve Yörür, 2017:23). Sağlanan değişimle merkeze çok uzakta bulunan yerleşim alanlarında özel yönetim biçimleri oluşturmasının demokrasinin işleyişi açısından yerel halkı etkisizleştirmek anlamına geleceği savunulmuştur (Kalağan, 2018:598). Köy halkı ile belediye sınırları içinde

ikamet eden vatandaşların mahallî ve müşterek ihtiyaçlarının farklılığı büyükşehir tarafından sunulacak hizmetler açısından önemli sıkıntılar barındırmaktadır. Kanun, bu niteliğiyle yerel yönetimler içerisinde temel ve köklü yerleşim birimi olan köyleri yok saymakta, büyükşehir yönetimlerini kırsal yerleşimlere de hizmet götürme sorumluluğu vermekte ve ayrıca sosyolojik olarak devam ediyor olmasına rağmen idari bakımdan kır-kent ayrımını fiilen ortadan kaldırmakta (Sadioğlu vd., 2017:105) olduğu vurgulanmaktadır.

Hizmet alanının genişlemesi Ankara ve Konya örnekleri ile de ele alınmıştır: Yeni büyükşehir kanunu ile Ankara büyükşehir belediyesinin mevcut görevlerinin artması ve hizmet sorumluluk alanının 3,8 kat büyümüş olması köy iken mahalle yönetimine dönüşen uzak yerleşim alanlarına merkez ile aynı standartlarda hizmet götürülmesi konusunda sorunların oluşabileceği yönünde akıllarda soru işareti bırakmaktadır (Ceyhan ve Tekkanat, 2018:36) denilmiş ayrıca Konya örneğinde büyükşehir belediyesinin 6360 sayılı Kanun'dan önce, 3 ilçe ve 212 mahalleden oluşan 2140 km²'lik alandan sorumlu iken, mevcut uygulamayla birlikte 31 ilçe ve 1200 mahalleden oluşan hemen hemen 41.000 km²'lik alandan sorumlu olduğu (Tekin, 2018:101) tespiti yapılmıştır.

Yapılan alan araştırmasına dayalı çalışmaların bazılarında söz konusu teorik çıkarımlara benzer sonuçlara erişilmiştir. Örneğin Sakarya/Kocaali'nde yapılan alan araştırmasında vatandaşa en yakın yönetim kademesinin ilçe belediyeleri olduğu, bunların yerel halkın talep ve beklentilerinden yakından haberdar olan unsurların başında geldiği bu nedenle 6360'ın hizmette yerellik açısından negatif yönleri olduğu ve hizmette yerellik sağlanmasına yönelik özellikle ilçe belediyelerinin güçlendirilmesi gerekliliğini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir (Biricikoğlu ve Yalınzoğlu, 2018:275). Denizli ölçeğinde yapılan çalışmada; ilçe belediyelerinin sorumluluk alanının genişlemesi, merkezi olan mesafenin artması ve mekansal engellerin bazı belediyelerin lojistik-personel vb. sorunlar yaşadıkları ayrıca belediyelerin hizmet sağlama maliyetlerinin arttığı tespitine yer verilmiş bu konularda kanun hükümlerinde uygulamaya yönelik iyileştirici düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç olduğu (Çamdere ve Genç, 2018: 54) tespit ve önerisi yapılmıştır. Benzer biçimde Sakarya/Kocaali ölçeğinde yapılan alan çalışması sonuçları değerlendirildiğinde; Kırsal alanlar için yeni kanuni düzenleme(ler) yapılması; Kırsal alan hizmetlerine yönelik büyükşehir-ilçe arasındaki görev/yetki paylaşımının ilçe belediyelerinin lehine olacak şekilde yenilenmesi; Yerel nitelikli kamu hizmetlerinin en yakın ilçe belediyesi tarafından sunulmasının olumlu olacağı (Biricikoğlu ve Yalınzoğlu, 2018: 279) tespitleri paylaşılmıştır.

Söz konusu akademik çalışmaların sonuçları arasında mevcut büyükşehir sistemini olumlayan görüşler olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Ancak

On Birinci Kalkınma Planının yerel yönetim reform vurgusu ile eklemlenmek açısından ilgili çalışmalarda plan vizyonu ile çakışan sonuçlara odaklandığımız dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede akademik literatürde ortaya konulan büyükşehir temelli reform beklentisinin kalkınma planına yansımaları ve büyükşehir modeli başta olmak üzere yerel yönetimlerde yeniden yapılanma ihtiyacına yönelik vurguları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Yerel yönetimlerin optimum hizmet ve coğrafi alan büyüklüğüne göre çoklu ölçüt tasnif sistemine göre yeniden yapılandırılması
- Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin yetki/sorumluluklarının yeniden değerlendirilmesi
- Büyükşehirlerde köy/belde den mahalleye dönüşen yerleşim alanlarına yönelik Kırdes projesi uygulanması
- Büyükşehir dışındaki il ve ilçelerdeki kırsal ve belde yerleşimleri için Köydes projesinin devam ettirilmesi
- Büyükşehirlerde köyden mahalleye dönüşen yerlerde hizmete erişimin kolaylaştırılması
- Kent esenliği ve güvenliğinin güçlendirilmesi.

Aslında mevcut sorunlar perspektifinden bakıldığında uygulayıcılar/yerel yöneticiler, bürokratlar, siyasetçiler, konuyla ilgili akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları için yerel yönetimlere ilişkin modelleme ve mevzuat çalışmasına gidilecek olması sürpriz değildir. Planın uygulanmaya başladığı günümüzde ulusal basın-yayın kuruluşlarına yansıyan Ankara merkezli haberlerin içeriğinde bu yönde açıklamalara ve emarelere rastlanmaktaydı ve sonuncusu ise çalışmamızı hazırladığımızı sırada gerçekleşti: Cumhurbaşkanı Erdoğan 11.09.2019 tarihinde 30 Büyükşehir Belediye Başkanını Cumhurbaşkanlığı Külliyesine davet etti (tgrthaber.com.tr, 03.09.2019). Bu davetin içeriği toplantı davetinde kamuoyuna açıklanmamakla birlikte gündem başlıklarından birinin de söz konusu yerel yönetim reformuna yönelik fikir alışverişi olacağı tahmin edilmiştir (ntv.com.tr, 09.09.2019) Gerek planda yer alan yaklaşımlar gerekse kamuoyuna yansıyan bu yöndeki görüşler ve gerekse Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Büyükşehir Belediye Başkanları ile doğrudan temasından hareketle ülkemizde 2020 yılının başlıca konularından birisinin genel kamu yönetimi reformu (ki bu konuda plan da atıflar var) ile birlikte büyükşehir modelinde revizyona gidileceği ve CHS ile büyükşehir modelinin entegre edilmesine yönelik girişimlerin olabileceği izlenimi ve beklentisi bulunmaktadır (tccb.gov.tr, 11.09.2019).

İçinde bulunduğumuz bölgesel coğrafyanın küresel güç odaklarının etkisi ile sürekli değişen, çatışma ve güçlü rekabete açık siyasal ve ekonomik gündeminin yanında; ülke içindeki mevcut temel yaşamsal ve gelecek temelli sorunların aşılması çerçevesinde şekillenen toplumsal değişim beklentilerine yönelik olarak kamu yönetimi ve büyükşehir perspektifli yerel yönetim reformu kapsamında kamu otoritesi, siyasi partiler, yerel yönetimlerdeki seçilmiş ve atanmışlar, yerel halk/hemşehri, özel sektör, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarını önemli ve güçlü işbirliği fırsatı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Bardakçı, S., Karagöz, Y. ve DüNDAR, S. (2019). On Birinci Kalkınma Planında Yer Alacak Öncelikli Kalkınma Politikalarına Yönelik Toplumsal Bakış Açısının İncelenmesi: Tr 72 Bölgesinde Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi/Electronic Journal of Social Sciences*, 18 (70), 798-817. 13 Kasım 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675533>. adresinden erişildi.
- Bakanlar Kurulu Kararı. (2017). Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar. RG: 11.01.2017, S: 29945. 23 Eylül 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170111.htm>. adresinden erişildi.
- Başbakanlık Genelgesi. (2017). On Birinci Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Grupları El Kitabı, Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonlarının Oluşturulmasına İlişkin. RG: 29.07.2017, S: 30138. 23 Eylül 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170729.htm>. adresinden erişildi.
- Belediye Kanunu. (2005). RG:13.07.2005, S:25874.11 Haziran 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713.htm>. adresinden erişildi.
- Biricikoğlu, H. ve Yalınzoğlu, Y. (2018). 6360 Sayılı Kanun'un Etkinlik-Verimlilik İle Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli İlçesinde Yapılan Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (32). 255-284. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/40668/416851> adresinden erişildi.
- Büyükşehir Kanunu. (2004). RG: 23.07.2004, S: 25531. 11 Haziran 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm>. adresinden erişildi.
- Ceyhan, S. ve Tekkanat, S. S. (2018). 6360 Sayılı Kanun ve Ankara İline Etkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3 (2). 20-42. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/481665>. adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanlığı (1 nolu) Kararı. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında*. RG: 10.07.2018 S: 30474. 11 Temmuz 2018 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm>. adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanlığı (13 nolu) Kararnamesi. (2018). *Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında*. RG: 24.07.2018, S: 30488. 25 Temmuz 2018 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180724.htm>. adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanlığı (2019/29 Nolu) Genelgesi. (2019). *Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. RG:24.12.2019, S: 30988. 25 Aralık 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2019-12-24>. adresinden erişildi.

- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Büyükşehir Belediye Başkanlarını Davet Etti.* (2019). <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-30-buyuksehir-belediye-baskanina-davet,.> 09 Eylül 2019 tarihinde erişildi.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Büyükşehir Belediye Başkanlarını Kabul Etti.* (2019). 11 Eylül 2019 tarihinde [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109596/.](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109596/) adresinden erişildi.
- Çamdere, M. A. ve Genç, F. N. (2018). 6360 Sayılı Kanunun Kamu Hizmetlerinin Sunumuna Etkisi: Denizli Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Çankırı Karatekin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 35-60. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611832>. adresinden erişildi.
- Çelikkaya, S., Yaman, H., Dağlı, İ. ve Çapık, E. (2018). Bölgesel Politikaların Kalkınma Planlarındaki Yeri Ve Zamana Bağlı Dönüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 9(22). 21-31.
- Çukurçayır, S. ve Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. VI(II), 48-76. 09 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40414>. adresinden erişildi.
- Eraydın, A. (2019). Kent Bölgeler: Küreselleşmenin Yeni Odakları mı Yoksa Yeni Birlikliklerin ve Demokrasi Taleplerinin Mekânları Mı. Şehir Plancılarının Bilgi Paylaşım ve Tartışma Platformu. 25 Haziran 2019 tarihinde [http://www.planlama.org/index.php/planlamaorg-yazlar6/.](http://www.planlama.org/index.php/planlamaorg-yazlar6/) adresinden erişildi.
- Erkan, H. (2019). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi. 14 Eylül 2019 tarihinde <http://kisi.deu.edu.tr/husnu.erkancumhuriyet.html>. adresinden erişildi.
- Görgün, E. ve Yörür, N. (2017). 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Sonrası Kırsal Alanları Yeniden Düşünmek- İzmir Örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 11-27. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391367>. adresinden erişildi.
- İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). RG: 04.03.2005, S:25745. 11 Haziran 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050304.htm>. adresinden erişildi.
- Kalağan, G. (2018). Türkiye’de 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası Kapsamında Büyükşehirler/ Bütünşehirler: Yönetimsel Yapı, Mali/İktisadi Boyut ve Gelecek Vizyonu Üzerine Bir Tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 591-603. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/38648/453775>. adresinden erişildi.

- Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun.* (2006). RG: 08.02.2006, S: 26074. 14 Eylül 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208.htm>. adresinden erişildi.
- T.C. Başbakanlık. *Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı.* (Ekim 2003). 09 Eylül 2019 tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/ewRtI+Degisimin_Yonetimi_icin_Yonetimde_Degisim_2003_.pdf. adresinden erişildi.
- On Birinci Kalkınma Planı.* (2019-2023). RG: 23.07.2019, S:30840-mükerrer. 23 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1-1.htm>. adresinden erişildi.
- Öner, Ş. (2006). *Türkiye’de Belediye Yönetimi.* Ankara: Nobel Yayınları.
- Öner, Ş. (2019). Amaç ve Politikalar Açısından Yerel Yönetimler: Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2 (3), 645-664. 06 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mana/issue/51618/634837>. adresinden erişildi.
- Sadioğlu, U., Dede, K. ve Yüceyılmaz, A. (2017). Yeni Büyükşehir Belediyesi Modelinde Belde Belediyelerin Sonu: Değirmendere Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35 (2), 95-119. 04 Mayıs 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335000>. adresinden erişildi.
- Tekin, Ö. F. (2018). Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ? (55), 84-105. 04 Mayıs 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/35683/397288>. adresinden erişildi.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 116-127. 12 Haziran 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjf/issue/20887/224180>. adresinden erişildi.
- Sosyal Destek Programı (Sodes) Nedir? Kapsam ve Bileşenler.* (2019). 08 Eylül 2019 tarihinde <http://www.sodes.gov.tr/kapsam-ve-bilesenler/>. adresinden erişildi.
- Sosyal Destek Programı (Sodes).* (2019). 09 Eylül 2019 tarihinde <http://www.sck.gov.tr/Belgeler/SosyalDestekProgram%C4%B1.pdf>. adresinden erişildi.
- Yerel Yönetimlerde Yeni Dönem.* (2019). 03 Eylül 2019 tarihinde <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/>. adresinden erişildi.
- Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi.* (2019). 09 Eylül 2019 tarihinde <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/akilli-ulasim-sistemler-aus/aus.pdf>. adresinden erişildi.

YEREL HİZMET SUNUMUNDA YÖNETSEL KATILIMIN YEREL DEMOKRASİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ¹

Evaluation of Administrative Participation in Local Service Presentation in terms of Local Democracy: The Case of Balıkesir

Gönderim Tarihi / Received: 29.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.696566>

Sinem ŞAHNAGİL*

ÖZ: Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte geleneksel kamu yönetimi anlayışı ve uygulamalarına yönelik başlatılan yönetsel içerikli ve çok yönlü yeniden yapılanma çalışmaları, “yönetişim” başlığı altında etkinlik, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım gibi kavramları yönetim sisteminin hâkim ilkeleri haline getirmiştir. Yönetim anlayışında yaşanan değişim ve dönüşüm, katılım olgusunun özellikle yönetsel ayağının daha etkin bir şekilde kullanılması gerekliliğine vurgu yaparak, bu amaca hizmet edecek çeşitli katılım mekanizmalarının uygulamaya geçirilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur.

Hemşehrileri merkeze alan yeni yönetsel katılım mekanizmaları geliştirilmiş, halka en yakın birimler olarak yerel yönetimler ise bu mekanizmaların uygulamaya geçirildiği ilk basamağı oluşturmuştur. Zira yerel yönetimler, vatandaşa en yakın birimler olmalarından dolayı bir yandan demokrasi düşüncesinin hayata geçirilmesi için oynadıkları roller, diğer yandan kamu hizmetlerinin sunulmasında ve erişiminde üstlendikleri fonksiyonlar sebebiyle yerel halkın yönetime katılmasında ilk aşamayı oluşturmaktadır. Hemşehrilerin yaşam alanlarını ilgilendiren kararların alınmasında ve faaliyetlerin planlanmasında söz sahibi olabilmesi, yani politika yapımında aktör konumunda yer alabilmesi demokratik ve katılımcı bir yerel yönetim anlayışının temel taşı oluşturmuştur.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, 2000’li yıllarla yoğunlaşan yönetsel reform çalışmalarının ve bu kapsamda hayata geçirilen hukuki düzenlemelerin katılıma yönelik mekanizmalara ne derece yansıdığı ve bu durumun hemşehriler tarafından hangi düzeyde benimsenip bir “kültür” haline getirildiğinin tespitidir. Ayrıca hemşehrilerin sosyo-demografik özelliklerine göre katılıma göstermiş oldukları eğilimin ölçülmesi diğer bir amaçtır. Bu doğrultuda

¹ Bu makale yazarın “Yerel Hizmet Sunumunda Katılım Kültürünün Yerel Demokrasi Açısından Değerlendirilmesi: Balıkesir ve Eskişehir İlleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmada 2020 yılı öncesi araştırma verilerinin kullanılması ve çalışmanın doktora tezinden üretilmesi nedeniyle etik kurul izni gerekmemektedir.

* Arş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sinem.sahnagil@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0920-6948>

hemşehrilerin öncelikle yönetsel katılım olgusuna ve belediyeye, sonrasında ise katılıma yönelik fırsat ve yöntemlere bakış açıları hakkında değerlendirmeler yapılmış, katılıma yönelik ilgi, talep ve beklenti düzeyleri ortaya konulmuştur.

Çalışmada yöntem olarak metin analizi ve alan araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Alan araştırması için Balıkesir ili tercih edilmiş, il merkezinde ikamet eden 400 hemşehri üzerinde 5 demografik soru ve 20 önermeden oluşan bir anket çalışması uygulanmıştır. Araştırma sonuçları ışığında hemşehrilerin belediye kurumuna daha olumlu bir yargı ile yaklaşmalarını sağlayacak öneriler sunulmuş, hemşehrilere yönelik katılım fırsatlarının geliştirilmesine, yerel yönetim birimlerinde demokratik bir yapı ve işleyişin sağlanmasına ve etkin ve verimli bir hizmet anlayışının yerleşmesine katkı sağlayacak hususların altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım, Yönetsel Katılım, Yerel Yönetimler, Yerel Demokrasi.

ABSTRACT: With 2000s in Turkey, versatile and administrative restructuring works have been started for traditional public administration approach and practices. These works have made notions such as governance, efficiency, transparency, accountability and participation as dominant principles of the administrative system. The change and transformation experienced in the administration approach has highlighted the necessity of using the fact of participation more effectively, especially the administrative dimension, and revealed the need to implement various participation mechanisms to serve this purpose.

New administrative participation mechanisms were developed, and local governments, as the closest units to the public, formed the first step in which these mechanisms were put into practice. Because, local governments as the closest units to citizens constitute the first stage of participation of the local people in the administration due to the roles they play in the implementation and development of the idea of democracy and the functions they impose in the provision and access of public services. The ability of fellow townsman to have a voice in decisions and activities related to their living spaces forms the basis of a participatory and democratic understanding of local government.

The aim of the study is to determine to what extent the administrative reform studies intensified in 2000s and the legal regulations implemented in this context are reflected in the mechanisms for participation and to what level this situation has been adopted by the citizens and become a "culture". Also, it is another aim to measure the tendency of fellow townsmen to participate according to their socio-demographic characteristics. Accordingly, evaluations were made about the perspectives of fellow townsmen on administrative participation, municipality, opportunities and methods for participation and levels of interest, demand and expectation for participation were revealed. In this study, text analysis and field research methods were used. Balıkesir province was preferred for the field research, and a questionnaire study consisting of 5 demographic questions and 20 proposals was applied on 400 fellow townsmen residing in the city center. In the light of the results of the research, suggestions were offered to enable fellow townsmen to approach the municipal institution with a more positive thought. And the issues that will contribute to the development of participation opportunities for the fellow townsmen, the establishment of a democratic structure and functioning in the local government units and the establishment of an effective and efficient service understanding were highlighted.

Keywords: Participation, Administrative Participation, Local Governments, Local Democracy.

GİRİŞ

Özellikle 2000'li yıllarla birlikte yoğunlaşan kamu yönetimi anlayışında meydana gelen değişimin bir unsuru olarak yönetim², yönetsel bağlamda oluşturduğu yeni ilişki biçimi ile yönetsel katılım kapsamında yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin değişimine kaynaklık eden bir olgudur. Tamamlayıcı unsuru olarak katılım ile ayrı düşünülmemeyen yönetim, çok ortaklı yönetim ilkesi ışığında ilgili kesimlerin (kamu, özel, sivil) kamu politikalarını etkilemek ve yönlendirmek amacıyla etkileşime geçmelerinin yolunu sunmaktadır. Söz konusu etkileşimin gerçekleştirilmesi için en uygun ortamları ise yönetenler ve yönetilenler arasındaki mesafenin en aza indirildiği ve yerinden yönetim ilkesinin uygulandığı yerel yönetim birimleri oluşturmaktadır. Zira yerel yönetimler, seçim, katılım ve temsil gibi ilkelerin kendini gösterdiği mekanizmalar olarak bireylerin özgürlük alanının genişletilmesi ve kurumların sahip olduğu demokratik yönetim alışkanlıklarının geliştirilmesi hususunda öncelikli kuruluşlar olarak görülmektedir. Demokrasi için temel yapı taşlarını oluşturan bu ilkelerin, kuruluşlarda varlığını devam ettirebilme çabası, demokrasi ve yerel yönetim arasındaki ilişkiyi önemli hale getirmektedir.

Demokrasi kültürünün yerel yönetimler alanında uygulamaya geçirilmesi ve devamlılığının sağlanması olarak ifade edilen yerel demokrasi, aynı zamanda belirli bir yaşam alanı için alınan kararların söz konusu alanda yaşayanlarla karşılıklı etkileşim halinde alınmasını ifade etmektedir. Yerel demokrasiyle, katılım kültürünün toplumsal yapıya hâkim olduğu bir tablo çizilmekte, yönetsel katılım olgusu ile hemşehrilerin talep ve beklentilerinin, halkın çıkarlarını temsil edebilecek yerel düzeydeki yönetsel birimler tarafından karşılandığı bir yapıya vurgu yapılmaktadır. Yönetsel katılımın, kuramsal düzeyde yeni yönetsel anlayışlarda öne çıkan bir kavram olmasının yanı sıra, uygulama düzeyinde de yeni

²1970'li yıllara kadar refah devleti anlayışı kapsamında ekonomiden sağlığa, eğitimden sosyal hizmet alanına kadar çeşitli altyapı hizmetlerini ve hizmet sunumunu bizzat üstlenen devlet, toplumu ilgilendiren hemen her alanda aktif rol oynama isteği ile büyük bir bürokratik yapı ve ekonomik kapasitenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uysal ve Atmaca, 2018: 412). Ekonomiden siyasal yaşama kadar katı bir merkezîyetçilik politikasının izlendiği bu dönemde, devletlerin ekonomiye aşırı müdahalesi hantal bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu yıllardan itibaren küreselleşmenin de etkisiyle refah devleti anlayışının artık sürdürülemeyeceği anlaşılmış, yönetimde daha çok neo-liberal anlayışın hâkim olduğu değişim ve dönüşüm dönemine girilmiştir. Buna bağlı olarak 1970'li yıllardan itibaren yeni kamu yönetimi anlayışı şekil almaya başlamış, bu anlayışın temel dinamiklerini ise yerel özerklik, yerel demokrasi, saydamlık gibi kavramlar oluşturmuştur (Demirkaya, 2006). 1980'li yıllarla birlikte devletin küçültülerek daha katılımcı, şeffaf, hesap verebilir bir yönetim anlayışının benimsenmesi amaçlanmış, bu amaç doğrultusunda çok aktörlü yönetim (kamu-özel-sivil ortaklığı) modelini ifade eden yönetim kavramı ilk kez 1989 yılında Dünya Bankası'nın bir raporunda kullanılarak 1990'lı yıllardan sonra kamu yönetimi literatürüne girmiştir (Sobacı, 2007: 220). Türkiye'de ise ekonomik ayağı 1980'lerde Özal'ın uyguladığı serbest piyasa ekonomisi, devletin ekonomideki payının azaltılması, özelleştirme gibi politikalarla atılan kamu yönetimi reform süreci, 1990'lı yıllarda yönetimin bir model olarak benimsenmesi ile devam etmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise yeni kamu yönetimi anlayışının etkisi yanında, Avrupa Birliği ile entegrasyon politikalarının gündeme gelmesi, bu yılların yönetim odaklı reform yılları olmasını sağlamıştır (Güler, 2016: 364).

araçlar ve yöntemler aracılığıyla aktif hale getirilmesi, her geçen gün önem ve meşruiyetinin arttığına bir göstergesidir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yönetsel katılım kavramı üzerine yoğunlaşmış, yönetsel katılımın önemi, gerekliliği ve yöntemleri başlıklar halinde incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, çalışmanın amaçları ve kapsamı itibariyle Türkiye’de yönetsel hizmet sunumunda katılım kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için kullanılan mekanizmaların uygulamaya başarılı şekilde yansıtılıp yansıtılmadığı hakkında değerlendirmelerde bulunulabilmesi, diğer bir deyişle katılım kültürünün günümüzdeki durumu üzerine yorum yapılabilmesi için gerçekleştirilen alan araştırmasına yönelik bilgi ve bulgulara yer verilmiştir.

Yönetsel katılımın, yeni yönetsel anlayış ve yaklaşımlardan da destek alan bir kavram olduğu göz önüne alındığında çalışmanın hem toplumsal, hem de yönetsel anlamda yeni katılma yöntemlerine olan talebin artmasına paralel olarak, bu yönde çalışmalara duyulan ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YEREL HİZMET SUNUMUNDA YÖNETSEL KATILIM

Yönetime katılma olgusu hem ulusal hem yerel düzeyde değerlendirilebilmekle beraber, vatandaşların duyarlılığını ve demokrasi anlayışını besleyen bir kavram olarak yönetsel katılım, günümüzde özellikle yerel düzeyde toplumsal bir var oluş biçimi ve toplum üyelerinin karar almaya katılarak kendisini etkileyecek olan yaşam alanına şekil vermesi kapsamında değerlendirilmektedir.

Yönetsel Katılım Kavramı ve Önemi

Geniş kapsamlı bir yapıya sahip olan katılım kavramı, genel anlamda halkın politika yapım ve uygulama sürecinde yer alması durumudur. Diğer bir deyişle halkın kamu politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alması ve karar vericileri etkileyebilme yeteneklerini ifade etmektedir (Çitçi, 1996: 10). Bireylerin kendilerini ve yaşadıkları toplumu ilgilendiren kararlarda, çıkan problemlerin çözümünde söz sahibi olmaları anlamına gelen katılım, halkın yöneticiler ile iletişim halinde olmalarını sağlamaktadır (Eroğlu, 2006: 192).

Yine katılım, gerek örgüt çalışanlarının gerekse hemşehrilerin devlet organları tarafından alınan kararları ve kararları alan mekanizmaları, siyasal veya yönetsel temelde etkileme amacıyla giriştikleri faaliyetler, tutum ve davranışlar bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Kocaoğlu, 2011: 30). Katılımdan söz edebilmek için biçimsel olarak katılım olanaklarının varlığı, söz konusu olanakların vatandaşlar tarafından etkin kullanımı gibi hususlar önem taşımaktayken (Çitçi, 1996:

10); siyasal güç ve çıkar elde etme, karar sürecinde etkin olma, yönetsel işlerin devamlılığının sağlanması gibi faaliyetler katılımın çerçevesini belirlemektedir (Uysal, 1984: 1). Kamu yönetiminin etkin ve verimli şekilde görevini sürdürmesinde temel taşlardan birini oluşturan katılım, aynı zamanda yöneten ve yönetilenlerin işbirliği içinde ve sorumluluklarının bilincinde olmalarını mümkün kılmaktadır (Eroğlu, 2006: 192). Bunun yanında birey haklarının korunmasını temeline alan bir katılım olgusu, yönetimden hesap sorabilme ve eşitlik-özgürlük talep edebilme gibi bireye yönelik işlevleri de yerine getirmektedir.

Yapılan tanımlamalarda genel olarak siyasal ve yönetsel boyutu üzerine şekillendirilen katılım kavramı, siyasal boyutu ile iktidarın oluşumuna ve siyasal kararların alınmasına katılmak olarak ifade edilmekte ve bu özelliği ile yönetsel katılımdan ayrılmaktadır. Yönetsel boyutu ile katılım ise, karar alma süreçlerinde hemşehrilerin ve örgüt çalışanlarının aktif şekilde yer alması olarak ele alınmakta ve bu noktada siyasal katılımdan farklılık göstermektedir (Kocaoğlu, 2011: 31). Diğer bir deyişle yönetsel boyut açısından bu olgu, siyasal ve yönetsel kadroların belirlenmesinden çok söz konusu kadroların yapmış oldukları işlemlere yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı şeklinde ele alınmıştır (Buran, 1995: 210-211).

Yönetel katılım en genel anlamıyla halkın yönetsel politikaların diğer bir deyişle yerel kamu politikalarının belirlenmesinden uygulanmasına kadar geçen süreçte yer alması olarak ifade edilmektedir. İlke olarak yönetsel faaliyetlerin hemşehrilerin denetimi ve gözetimi altında yerine getirilmesini benimseyen yönetel katılım (Şengül, 2007: 7-8), bir yandan hemşehrilerin kararların neden ve niçin alındığına dair bilgi edinmelerini sağlarken diğer yandan kararların olumlu veya olumsuz sonuçlarının paylaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlamaktadır (Whitaker, 1980: 240-241). Yönetel katılım, vatandaşların sorumluluk ve inisiyatif olarak amaçları birlikte belirlemesi için fırsat yaratmakta, karar vermede çıkabilecek çatışmaların önüne geçilmesini sağlamaktadır. Bu sayede toplumda daha etkin ve verimli bir hizmet anlayışı yerleşirken aynı zamanda daha demokratik ve vatandaş memnuniyetinin sağlandığı bir sistem inşa edilmektedir (Kocaoğlu, 2011: 33).

Toplumsal ve yönetimsel değişim sonucu ortaya çıkan yönetim mantığı, yönetel katılımı gerekli kılan unsurların başında gelmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak hemşehrilerin bilgi, deneyim, eğitim ve bilinç düzeylerinde artış yaşanmış, yönetim karşısındaki konumlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak toplumu oluşturan bireyler alınan kararlarda daha sorgulayıcı, etkili ve müdahaleci olma yönünde hareket etmeye başlamışlardır. Artan hak ve özgürlük beklentilerinin yanında daha kaliteli hizmet alma beklentisi, yönetel reform sürecinde demokrasinin gelişmesi

amacıyla insan hakları ve temel özgürlükleri koruyucu yasal düzenlemelere daha fazla önem verilmesi ve çeşitli hak arama mekanizmalarının geliştirilmesi yönetim üzerinde demokratik bir baskı mekanizmasının oluşmasını tetiklemektedir (Kocaoğlu, 2011: 35; Güler, 2016: 365). Bu durum “birlikte yönetme” düşüncesini beraberinde getirmekte, yönetsel katılım uygulamaları aracılığıyla ise hayata geçmektedir.

Yönetsel katılımın, işbirliğini temel alan ve hemşehri ile yönetimin etkileşim ve iletişim içinde olmasını savunan yaklaşımları destekleyici bir tavır sergilemesi, söz konusu kavramın önemine vurgu yapan unsurlardan bir diğeridir. Hemşehrilerin yönetimin etkinlik ve verimliliğine katkıda bulunmaları için aktif bir katılım sergilemeleri yönünde bir felsefe benimseyen yönetsel katılım, hizmet sunumunda açıklığın tesis edilmesine yardımcı olarak hemşehrilerin hizmete karşı olumlu bir tutum sergilemelerini sağlamada önemli bir mekanizmayı oluşturmaktadır (Öner, 2001b: 57-58).

Yönetsel katılımın gereklilik ve önemini ortaya koyan bir diğer unsur ise aşırı bürokratikleşmenin getirdiği sorunlardır. Bürokrasinin insanı gayrişahsî bir varlık sayan kapalı yapısı ancak genelde demokrasi özelde ise yönetsel katılım aracılığıyla sağlanan daha fazla katılım ve örgütlenme yöntemlerinin geliştirilmesi ile aşılabilmektedir. Halka karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmayan bürokrasi, karar alma süreçlerinde katılım olanaklarını yok etmekte veya katılım alanlarını sınırlandırmaktadır (Eryılmaz, 2016: 281). Bu durum, bürokratlar üzerindeki kontrolü ve bürokratların hesap verebilirliğini etkin hale getirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Buna bağlı olarak bu ihtiyacın giderilebilmesi için halkla ilişkilerin geliştirilmesi alınacak önlemlerin başında gelmektedir (Baransel, 1993: 178).

Halkla ilişkiler, halkın beklentilerini dikkate alarak yönetsel işleyişi bu doğrultuda verimli kılmakta ve hizmetlerin yerindeliğini sağlamaktadır. Katılımcılığın, demokrasi geleneğinin devamlılık göstermesi noktasında büyük katkılar sunan halkla ilişkiler çalışmalarının önemli unsurlarından birini oluşturduğu göz önüne alındığında (Kocaman, 2006: 48), yönetsel katılım uygulamaları ile birlikte devletin benimsediği bürokratik mantığın kırılması ve bürokrasinin toplumsal sorumluluk duygusuna sahip bir şekilde faaliyet göstermesi güçlü bir ihtimali oluşturmaktadır (Eken, 1994: 50). Zira günümüzde hayata geçmiş olan Bilgi Edinme Hakkı, Kamu Denetçiliği Kurumu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), Açık Kapı Uygulaması gibi halkın sesine kulak vererek halkın kendisini değerli hissetmesini sağlayan, hak arama ve şikâyet mekanizmalarının alt yapısını teşkil eden yasal ve yapısal düzenlemeler, geçmiş dönemlerin halktan kopuk ve buyurgan devlet anlayışının, hizmetkâr devlet anlayışına dönüşmesinde halkla ilişkilerin önemini gözler önüne sermektedir.

Bunun yanı sıra söz konusu uygulamalar ile etkileşim halinde olan ve hizmet ile halk arasındaki bürokratik mesafeyi ortadan kaldırarak elektronik ortamdan hızlı ve güvenilir hizmet erişimi sağlayan e-devlet platformu, daha katılımcı bireyler ve toplumların oluşmasına önemli katkılar sunmaktadır (Güler ve Şahnagil, 2017: 182; Güler ve Yılmaz, 2019: 362).

Sonuç olarak yönetel katılım, katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesi için en uygun ortamın tesisini sağlamaktadır. Seçime dayanan ve sadece siyasi liderin seçimi ve onların faaliyetlerini kapsayan katılım anlayışı günümüzde gerekliliğini sürdürmekle birlikte yeterliliğini kaybetmiş görünmektedir. Bu çerçevede, ancak katılım kavramına yönetel bir bakış açısıyla yaklaşabilecek ve hemşhri-leri yönetel sürece daha fazla entegre edebilecek yeni yöntemlerin hayata geçirilmesi ile katılımcı demokrasi amacına tam anlamıyla ulaşılabilir (Smith, 2007: 151). Buna bağlı olarak, bilgi çağının başlamasıyla bilişim teknolojilerinin yardımı ile yeni katılım yöntemleri hayata geçirilmiş, yerel düzeyde hemşhri-lerin algı ve beklentilerini dikkate alan, danışma ve eylem odaklı işleyen ve hemşhri-lere karşı hesap verme sorumluluğunu temel alan bir katılım mekanizmasının oluşturulması için yeni fırsatlar ve yöntemler hayata geçirilmiştir.

Yönetel Katılım Yöntemleri

Uzun yıllar çeşitli şekillerde uygulama alanı bulan katılım yöntemleri, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte politika oluşum sürecinden hizmetlerin yürütülmesine kadar uzanan geniş bir yelpazede varlık bulmaya başlamıştır. Bu kapsamda geleneksel katılım yöntemlerinin yetersiz kalması sonucu karşılıklı etkileşimi ve aktif katılımı temel alan yeni yöntemler ortaya çıkmış ve bu yeni yöntemler geleneksel yöntemlerle birlikte yerel düzeyde katılım kültürünün işlevselliğini sağlama noktasında önemli roller üstlenmiştir.

Seçim (Oy Verme)

Demokrasilerin en temel ve katılımın en yaygın uygulamalarından biri olarak seçim, halk iradesinin belirli dönemlerde kendisini gösterdiği, geleneksel bir özelliğe sahip olan katılım yöntemidir (Korkut, 2011: 42). Ulusal politikalarda olduğu kadar yerelde uygulanacak politikaların da belirlenmesinde etkin bir katılım yöntemi olan seçim, aynı zamanda anayasal bir hak olma özelliği taşımaktadır (Kocaoğlu, 2011: 65). Seçim, bir yandan yönetel gücün kimin elinde olacağını belirlenmesini sağlarken diğer yandan yöneticiler tarafından izlenen politikaların seçmen tercihinine göre yönlendirilmesini sağlamaktadır. Bireyin özgürlüğünün bir sonucu olarak kabul edilen genel ve eşit oy ilkesi temelinde seçim yöntemi, halkın demokratik değerleri benimsemesini kolaylaştırarak, halka yöneticileri bir nevi denetleme fırsatı vermektedir. Gerçek anlamda bir yerel demokrasiden bahsedebilmek için yerel halkın, yerel organ-

ların oluşturulması ve yerel politikaların belirlenmesi için yapılan seçimlere özgür ve eşit bir şekilde katılmaları sağlanmalıdır (Çitçi, 1989: 82). Dolayısıyla gerek çalışan kesimin gerekse hemşehrilerin yönetsel birimleri etkileyebilmelerini, politikalar ve programlar üzerinde söz sahibi olabilmelerini sağlayan seçim mekanizması, siyasal katılımın olduğu kadar yönetsel katılımın da bir parçasını oluşturmaktadır.

Sahip olduğu öneme rağmen seçim yönteminin, bilgi çağı ile birlikte temsil ve katılımın yaygın şekilde sağlanması noktasında eksik kaldığı konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Bir katılım yöntemi olarak oy verme her ne kadar hemşehrilerin çeşitli politikalar üzerinde etkili olmasını sağlamakta ise de katılımın seçim ile sınırlı kalması (Çitçi, 1996: 10) ve özellikle yerel yönetimlerde karar organlarının sadece seçimle göreve gelebileceğinin benimsenmesi söz konusu birimlere demokratik özellik kazandırmada yetersiz kalmaktadır (Korkut, 2011: 42). Buna bağlı olarak son zamanlarda yapılan özellikle yönetsel katılıma yönelik birçok çalışma seçim yönteminin eksik kaldığı noktaları kapatmak üzerine yoğunlaşmaktadır.

Yerel Referandum

En genel anlamıyla referandum, yasama işlemi konusunda halkın oyuna başvurma yöntemidir (Parlak, 2011: 296). Diğer bir deyişle referandum, halkın yasama alanında gösterdiği aktif girişimleri ifade etmektedir. Yıldırım'a göre (1993: 166) referandum halka, karar alıcılar tarafından alınan kararları, koyulan kuralları, önerilen program veya politikalar üzerinde kabul veya ret hakkı tanımaktadır. Buna bağlı olarak yerel referandum ise, yerel siyaset çerçevesinde yer alan konuların belirli bir yöntem benimsenerek yerel halka sorulması, danışılması ve görüşülmesi ile çözüme kavuşturulması olarak ifade edilmektedir (Korkut, 2011: 48). Yerel düzeyde uygulanacak herhangi bir politika veya kararda kamuoyunun gerçek eğilimlerini belirleme noktasında en etkin yöntemlerden biri olarak referandum, halkın sunulan önerilerinden hangisine daha yatkın olduğunu belirleme amacı taşımaktadır (Öner, 2001: 109).

Halkın tercihinin belirlenmesi amacıyla yapılan referandumun, yerel halkın yerel sorumluluk, aidiyet ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesinde önemli bir etkisi olmaktadır. "Avrupa Yerel Özerklik Şartı", "Avrupa Kentsel Şartı" gibi bazı uluslararası metinlerde de öngörülen referandum yöntemi, yerel yönetimlerin sınır değişimi, beldenin geleceği ile ilgili büyük projeler gibi hususlarda hemşehrilere danışılmasını, halkın bilgilendirilmesini ve karar alma sürecinin aktif parçası haline getirilmesini gerekli kılmaktadır (Öner, 2001: 110). Her ne kadar zaman ve maliyet gibi nedenlerden dolayı referandum uygulamasının kolay uygulanabilir olmadığı düşüncesi dile getirilse de, söz konusu uygulama yerel konularla ilgili halkın beklenti ve tercihlerine doğrudan

ulaşması açısından demokratik toplumlarda önde gelen yöntemlerden birisini oluşturmaktadır (Kocaoğlu, 2011: 68). Çok yönlü müzakere ortamının oluşmasında önemli bir yöntem olan referandum, yerel aidiyetin varlığı ve demokrasi kültürünün sağlanması açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Kent Konseyleri

Yerel yönetim temsilcileri, kentte yaşayan tüm hemşehriler, sivil toplum örgütleri ve ilgili diğer tüm kesimleri bir araya getirerek, yerel düzeyde var olan sorunları çok yönlü olarak ele alan, bu kapsamda çözüm yolları geliştirebilmek adına katılım ortamı hazırlayan bir diğer dinamik yapı kent konseyleridir (Kocaoğlu, 2011: 71). Kent konseyleri, demokratikleşme sürecinin önemli etkileşim alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Kent halkının yönetime katılımı konusunda 1980'li yıllarla birlikte çeşitli örneklere rastlanmakla birlikte kent konseylerinin toplumun her kesiminden bireylerin karar süreçlerine katılımını sağlamak amacıyla yaygın hale gelmesi Yerel Gündem 21 çalışmalarıyla olmuştur (Coşkun, 2007: 100). Temel yapı taşı "sürdürülebilirlik" olan Yerel Gündem 21'in sürdürülebilir bir kalkınma öngörüsü, katılımçılık anlayışıyla kent konseyi uygulamasında karşılık bulmaktadır. Yönetime çok ortaklı bir yapı kazandırılması gerekliliğini temel alan yönetim yaklaşımı da yine kent konseyleri ile uygulama alanı bulmaktadır (Korkut, 2011: 63).

Kent konseyleri, yerelde mevcut sorunların çözümüne katkıda bulunma ve bu kapsamda geleceğe yönelik tasarımlarda bulunma amacı taşımakta, kent yönetiminin etkinliklerini takip ederek hazırladığı raporlarla kamuoyunu bilgilendirmektedir (Görün, 2006: 168). Kent konseyleri yerelde söz sahibi olan tüm toplum kesimlerini ve yerel toplumu temsil eden bütün güç odaklarını, bir araya getiren bilimsel ve özgün bir stratejik planlama platformu olarak tasarlanmıştır (Aksu 2008: 44). Özdemir'e göre ise (2011: 31) sürdürülebilir kalkınma amacını ön planda tutan kent konseyleri, yerelde bir vizyon belirlenmesi amacıyla ortak bir bakış açısı geliştiren ve üstlenmiş oldukları yönlendirici işlev ile söz konusu bölgede ortaya çıkan sorunların çözüme ulaştırılması noktasında hemşehrilik hukuku etrafında birleşmeyi sağlayan demokratik yapılarıdır. Yerelde ortak yaşam bilinci ve hemşehrilik hukukunun geliştirilmesi, çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesi gibi hususlarda etkili bir rol üstlenen kent konseyleri, toplumda uzlaşma kültürünü oluşturarak yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına aktif katılımı sağlamaktadır. Dolayısıyla kent konseyleri söz konusu işlevler aracılığıyla yerel demokrasinin güçlendirilmesinde yadsınamaz bir önem arz etmektedir (Özcan ve Yurttaş, 2010: 159). Ayrıca yöneltil katılımın geliştirilmesi kapsamında çocukların, kadınların, engellilerin ve gençlerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini artırma ve yerel karar mekanizmalarında aktif rol oynamalarını sağlama amacı taşıyan

kent konseyleri, kent yönetiminde saydamlık, hesap verebilirlik gibi ilkelerin uygulanmasına da katkıda bulunmaktadır (Kocaoğlu, 2014: 6).

Doğrudan bir katılım sağlaması açısından önemli bir yere sahip olmasına rağmen kent konseylerinin danışma rolü ile sınırlı kalması, sağlanan katılımın istenen etkiyi yaratamayacağı endişesini ortaya çıkarmaktadır. Halkın katılım ve motivasyon konusunda eksikliği ve isteksizliği, katılımı toplumdaki tüm birey ve çıkarların temsilinde güçlük yaşanacağı düşüncesi gibi konular kent konseylerinin kendilerinden beklenen potansiyel faydaları gösterememesinin nedenleri olarak görülmektedir (Demirci, 2010: 144-145). Bununla birlikte kent konseyleri her ne kadar henüz bağlayıcı nitelik kazanmamış ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde yasal yaptırım gücü elde etmemiş olsalar da sivil toplumun bilinçlenmesini, gönüllü hareketi teşvik etmesi, herkesin görüş ve düşüncelerini açıklayabileceği bir platform olması açısından önemi göz ardı edilmemelidir (Kocaoğlu, 2014: 4-5).

Bununla birlikte kent konseyi kararlarının belediye meclis gündemine alınması yerel karar alma mekanizmalarına doğrudan bir etki olarak değerlendirilebilirken, söz konusu kararların gündeme alınma durumunun belediye başkanlarının inisiyatifine bırakılmış olması beklenen etki düzeyinin sınırlanması anlamına gelmektedir.

Meclis Toplantılarına Katılım

Yerel düzeyde yaşayan vatandaşların istek ve şikâyetlerini yönetime, dolayısıyla meclise iletmesini sağlayan bir mekanizma olarak halkın meclis toplantılarına katılımı (Görün, 2006: 168), yerel halkın yerel yönetim organlarıncı yürütülen görev ve hizmetler hakkında bilgilendirilmesini amaçlamaktadır (Korkut, 2011: 54). Yılda belirli aralıklarla toplanan, çeşitli yasal düzenlemelerin görüşülüp karara bağlandığı belediye meclisinin ve meclis çatısı altında yapılan toplantıların yerel halkın katılımıyla uygulamaya geçirilmesi öngörülmüştür (Öner, 2005: 62). Gerek dünyada gerekse Türkiye’de görülen örneklerde meclis toplantılarına katılımın belirli bir ölçüsü bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle söz konusu toplantılara katılımın oranı sayısal olarak belirlenebilmiş değildir. Bunun yanında yerel halkın toplantılara katılabilmekle ilgili haberdar olup olmadığı, haberdar ise bu hakkı ne derece kullanabildikleri, toplantılara katıldıkları takdirde pasif bir izleyici olmaktan ziyade aktif bir katılımcı özelliği gösterip gösteremeyecekleri yönetsel katılım temelinde yerel demokrasinin işlevselliği için önemli noktaları oluşturmaktadır.

E-Katılım/E-Belediye Uygulamaları

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen dönüştürücü etkiyle birlikte internet uygulamaları çağımızın hemen her alanına etki eden önemli bir araç

özelliği kazanmıştır. Hizmet sektöründe sıklıkla karşılaşılan mobil uygulamalar, kamusal fayda sağlama amacıyla kamu yönetimi alanına da giriş yapmış, devletler vatandaşlara daha verimli bir yapı içerisinde hizmet sunmak amacıyla söz konusu teknolojilere daha çok başvurmaya başlamışlardır (Parlak ve Sobacı, 2005: 226). Dolayısıyla yerel yönetimler kapsamında geliştirilen e-belediye uygulamaları, yönetim ağıının önemli parçalarından birisi olarak günümüzde yerini almaktadır. E-katılım ile birlikte hizmetlerin halka ulaştırılması kolaylaştırılmakla birlikte yönetim şeffaflaştırılarak toplumun her kademesi yönetime dâhil edilmektedir. E-katılım ile bireylerin bilgi edinme ve etkileşim imkânlarının zenginleşmesi, yerelde demokratik bir yapının oluşturulmasına ve yönetsel süreçlere katılım açısından yeni olanakların sunulmasına katkıda bulunmaktadır.

E-belediye uygulamaları, online kamu hizmetlerinin yerel düzeye indirildiği bir sistemi oluşturmakla birlikte, merkezi devlet aygıtları ile paralel olarak yönetim ağıının geliştirilmesi ile yerel halkın yönetimde daha aktif şekilde bulunması, hizmetlerin bölgesel olarak etkinlik ve verimliliğinin artırılması gibi amaçlar benimseyerek temelde e-devlet düşüncesi ile benzer amaçlara sahip bir mekanizma özelliği taşımaktadır (Şahin, 2007: 167). Bireylerin kendi belirledikleri yönetim ile kurmuş olduğu ilişkileri daha güçlü bir zemine taşıması, mobil faaliyetlerin yerel demokrasiye sağladığı faydaların başında gelmektedir (Yıldırım ve Öner, 2004: 53). Bu kapsamda e-belediyecilik, belediye ve halkın elektronik ortamda iletişim kurmasını sağlayan, bu sayede talep ve şikâyetlerin en kısa zamanda karşılık bulmasına olanak veren bir sistem olmakla birlikte, belediyelerin sunmakla yükümlü oldukları mal ve hizmetlerin, yöre halkına elektronik ortamda sunulması olarak açıklanabilmektedir. (Alodalı vd., 2012: 88).

E-belediye uygulamaları ile bireyler bir yandan yerel yönetimlerin işleyişi hakkında bilgiye kolay ulaşım sağlayabilmekteyken, diğer yandan sunulan hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanma fırsatı yakalamaktadır. Kurumsal tanıtım, meclis kararlarının yayınlanması, e-talep, e-bilgi edinme ve e-şikâyet formu, stratejik planların yayınlanması, resmi başvurular için bilgi ve belge sunumu, beyaz masa uygulaması gibi uygulamaları web siteleri ile halka ulaştıran yerel yönetimler (Alodalı vd., 2012: 92), bütçe ve muhasebe işlemlerini de web tabanlı yazılımlarla desteklemektedirler. Özellikle yerel düzeyde konuttan imara, sağlıktan çevreye birçok alanda sürdürülen kamu politikası oluşturma sürecinde belediye meclisinin bilgi iletişim kanalları aracılığıyla halkın görüş ve önerilerine başvurması, politika sürecinin şeffaf şekilde ilerleyebilmesi noktasında önem arz etmektedir (Kırışık ve Sezer, 2015: 208).

Diğer taraftan her ne kadar merkezi ve yerel düzeyde e-devlet/e-belediye fikri kabul görmüşse de uygulamaya bakıldığında gerek teknik ve mali gerekse

personel kaynaklı çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Yasal mevzuat, teknoloji kullanımı hakkındaki bilgilerin sürekli geliştirilmesi ve güncellenmesi zorunluluğu, erişim noktasındaki adaletsiz dağılım, bütçe kısıtları vb. durumların e-devlet ve bağlantılı olarak e-belediyeçilik uygulamaları için sayılabilecek engeller arasında yer aldığı söylenebilir (Henden ve Henden, 2005: 58).

Gönüllü Katılım

Gönüllü katılım bireyin herhangi bir baskıya maruz kalmadan, maddi beklentisi olmaksızın, yaşanan toplumu benimseyerek kamu iş ve hizmetlerine gerek karar gerekse uygulama aşamasında sorumluluk üstlenerek fiilen katılımı olarak ifade edilmektedir (Şengül ve Çetinkaya, 2013: 3). İnsanların yaşam kalitesini artırmak ve kamu yararına ulaşmak amacıyla bir toplumsal girişim veya sivil toplum kuruluşu bünyesinde gerçekleştirilen etkinliklere katkıda bulunması olarak gönüllü katılım, yerel hizmetlerin katılımcı demokrasi yaklaşımına uygun olarak hemşehrilerle etkileşim içinde görülmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir.

Küresel gelişmelere bağlı olarak yerel yönetimlerin rollerinde meydana gelen çeşitlilik ile birlikte hizmetlerin etkin bir şekilde nasıl ve kim tarafından gerçekleştirileceği sorusu gönüllülük kavramı üzerinde daha fazla durulmasına neden olmuştur. Yerel düzeyde hizmet üretimi ve sunumunda giderek büyüyen sosyal ve kültürel sorunlar karşısında gönüllülük gibi alternatif katılım yöntemleri, çözüm yolu olarak etkili yöntemler arasında yer almaya başlamıştır (Korkut, 2011: 70). Bu yöntem ile yerel ölçekte çeşitli projelerde gönüllü olarak yer alan hemşehriler toplum adına sorumluluk üstlenerek yönetimi kontrol etme imkânına sahip olurken, aynı zamanda yerel yönetimlerin mali problemlerine de alternatif bir çözüm önerisi sunulmuş olmaktadır. Gönüllü katılımın bir diğer katkısı ise ortaya çıkardığı aidiyet duygusu ile kent kültürünün oluşturulup devamlılığının sağlanması noktasında olmaktadır (Kocaoğlu, 2011: 78). Bunun yanında gönüllü katılımın amacına ulaşabilmesi için toplumda bu konuda isteğin var olması ve bu konuda yönetimin sunduğu özel alternatiflerin desteklenmesi önemli bir noktayı oluşturmaktadır (Toprak, 2014: 386).

Yerelde en etkili birimler olarak belediyeler kendi kapsamları çerçevesinde yürüttükleri faaliyet ve hizmetlerde gönüllü katılım yolunu kullanmaktadır. Belediyelerdeki hizmetlere gönüllü katılım başta sağlık ve eğitim olmak üzere çevre, spor gibi belirli alanlar dâhilinde ve yerelde danışma ve katılımı sağlama ilkesi ile yürütülmektedir. Hizmet sunumunda etkinlik, verimlilik ve tasarruf sağlamanın amaçlandığı söz konusu yöntem sayesinde toplum ve idare arasında işbirliği sağlanmış olmaktadır (Öner, 2005: 85). İşbirliği ortamının sağlanması ise yerel demokrasinin güçlenmesini beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra yerel hizmetlere gönüllü katılımı özelleştirme genel anlatımı

çerçevesinde değerlendiren görüşler de mevcuttur. Buna göre kamusal mal ve hizmet temininde özel sektörün gönüllü katılımı desteklenerek, kamusal hizmetlerin dağıtımında görülebilen başarısızlıkların önüne geçilmeye çalışılmakta ve bu sayede kârlı olmayan birçok hizmetin halka sunulması sağlanmaktadır (Toprak, 2014: 386).

Kamuoyu Yoklamaları

Toplumunu oluşturan bireylerin büyük bir kısmının belirli bir konu üzerinde be-nimsediği tavır, görüş ve inançların toplamı olarak ifade edilen kamuoyu (Eryılmaz, 2016: 10), yerel hizmet sunumunda yerelin yararına kararlar alınması ve politikalar uygulanması noktasında önemli bir göstergelyi oluşturmaktadır. Yerel düzeyde hemşehrilerin politikalar üzerinde etkili olabilmeleri için bilgi sahibi olmaları ne kadar önemli ise, yerel yönetim birimlerinin de hemşehrilerin beklentilerinden haberdar olmaları aynı derecede önemlidir. Söz konusu durumun sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, sunulan hizmetlere yönelik halkta oluşan memnuniyetin ölçülmesini sağlayarak uygulanan politikalara meşruiyet kazandırmaktadır.

Kamuoyu yoklamaları bu kapsamda en genel anlamıyla belirli konularda kamunun düşüncesini ölçmek amaçlı yapılan girişimler olarak ifade edilmektedir (Yıldırım, 1993: 110). Kamuoyunu temsil etmesi amacıyla seçilen örnek bir grup üzerinde görüşme veya anket yöntemleri ile yapılan kamuoyu yoklaması, örnek grupta yer alan bireylerin belirli konular hakkındaki eğilimlerini, kanaatlerini, tutum ve davranışlarını belirlemek üzere gerçekleştirilmektedir (Yalçındağ, 1996: 107). Yerel topluluğu oluşturan bireylerin olaylar hakkındaki duyarlılık düzeylerini ve hizmet beklentilerindeki değişiklikleri ortaya koyan yöntem, farklı baskı grupları arasında denge kurulmasına, etkin bir yurttaş topluluğu oluşturulmasına ve halkın kendilerini ilgilendiren konularda bilgilendirilmesine katkı sağlamaktadır (Yıldırım ve Emrealp, 1994: 110). Dolayısıyla yerel halkın belediye yönetimi ile iletişim ve etkileşim içinde olmasını sağlayan yöntem, yerel katılımın işlevsel kılınmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra kamuoyu yoklamalarından sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için yerel baskı gruplarının kendi görüşlerini baskın görüş olarak göstermelerinin önüne geçilmeli, olabildiğince yerel halkın tüm kesimlerine ulaşmaya çalışılmalıdır (Öner, 2001: 108-109).

Beyaz Masa Uygulamaları

Demokratik bir katılım ortamının gereklerinden olan yerel yönetim birimlerinin yürüttükleri hizmetlere ilişkin halka bilgi ve hesap verme zorunluluğu, yönetim ve vatandaş arasında uyumu sağlama amacı taşıyan “halka ilişkiler” olgusunu daha önemli hale getirmektedir. Kamu görevlileri ile hemşehriler

arasında kamu yararını esas alan bir iletişim aracı olma potansiyeline sahip olan halkla ilişkiler, çoğulcu ve katılımcı bir yönetsel yapının oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Yerel yönetimleri destekleyen bir kamuoyu oluşturma amacı taşıyan halkla ilişkilerin (Yalçındağ, 1996: 11) önemli argümanlarından birini Beyaz Masa uygulamaları oluşturmaktadır. Beyaz Masa mekanizması belediye bünyesinde yer alan hemşehirlere kapsamakla birlikte, hemşehirlilerin bizzat ya da telefonla belediyeye sözlü ya da yazılı başvurusu üzerine işlemeye başlamaktadır. Uygulama, yerel düzeyde bireylerin şikâyet, talep ve görüşlerini alarak hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması amacıyla ilgili birimlere iletmeye yükümlü bulunmaktadır (Sezgin ve Özbay, 2016: 203). Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü, Halkla İlişkiler Müdürlüğü gibi müdürlükler kapsamında hizmet veren Beyaz Masa, belediye birimlerinin çözmeye yükümlü olduğu sorunları dilekçeye dökerek ilgili birimlere gönderen bir halkla ilişkiler hizmeti olarak ifade edilmektedir (Sezgin ve Özbay, 2016: 204).

Bürokrasiyi rahatlatmak, yurttaşların zaman kaybını önlemek, yerel yönetim ile vatandaş arasındaki aracıları kaldırarak kolay iletişimi sağlamak, daha iyi hizmet sunumunu gerçekleştirmek gibi amaçlara sahip olan Beyaz Masa uygulaması (Kocaman, 2006: 121), halk ile yönetimin diyalog halinde olmasını sağlayarak katılımı teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra Beyaz Masa bir yandan halkın yönetim üzerindeki denetimini sağlarken diğer yandan çözüm süreci içerisinde yetki ve sorumluluğunu yerine getirmeyen personelin tespitini sağlayarak kurum içi denetim mekanizmasını da işler hale getirmektedir (Sezgin ve Özbay, 2016: 203). Beyaz Masa sistemi, belediye çatısı altında üst yöneticilere doğrudan ulaşma, vatandaşların ilettiği sorunların takibi ve en kısa zamanda cevap verilmesi, halkla ilişkiler faaliyetlerinde aktiflik, hazırlanan raporlar aracılığıyla başkana bilgi verilmesi ve sürecin denetiminin sağlanması, vatandaş memnuniyetini artırma gibi temel ilkelere sahiptir (Korkut, 2011: 86-87).

Semt Danışma Merkezleri ve Halk Kurultayları

Kent yaşamının en temel toplumsal birimi olan mahalleler, halkın aktif şekilde yönetime katılımını sağlayarak yöneticileri denetlemesine, idari işlem ve uygulamalara karşı örgütlü bir biçimde hareket etmesine verdiği destekten ötürü yerel demokraside büyük önem taşımaktadır (Yalçındağ, 1998: 51). Demokratik katılım yöntemlerinden biri olarak düşünülen Semt Danışma Merkezleri (SEDAM), uygulamaya bakıldığında bazı belediyelerin mahalle bürosu olarak şekillendiği görülmektedir. Çeşitli hizmetlerin halka yakın şekilde sunulması, belediye ve halk arasında karşılıklı iletişime imkân vermesi gibi unsurlar bu merkezlerin çekim alanını oluşturmaktadır (Yalçındağ, 1996: 144-145). Temel

amacı yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve halkın yönetime katılmasına katkı sağlamak olarak ifade edilen SEDAM'lar ev ekonomisi, gönüllü avukatlık, aile planlaması danışmanlığı, özürllülerin eğitimi, genel sağlık gibi çok çeşitli alanları kapsayan etkinlikleri hayata geçirmektedir (Arıkboğa, 1998: 153-154). Merkez bünyesinde yönetim işlevi danışmanlar, belediye halkla ilişkiler birimi elemanları ve muhtarların işbirliği ile yürütülmektedir. Yerel halkın isteklerinin belediyelere iletilmesi noktasında aracı görevi gören SEDAM'ların ihtiyaç duydukları araç, gereç gibi donanımlar kurulduğu bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının desteği ile sağlanmaktadır. Merkez kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler ise gönüllü kuruluşlar tarafından mali olarak desteklenmektedir (Yalçındağ, 1998: 56).

Uygulama alanı bulan bir başka yerel yönetim aracı ise halk kurultaylarıdır. Geçmiş kent konseylerinden öncesine dayanan ve ilki büyükşehir belediyelerince başlatılan halk kurultayları, yerel hizmetlerle ilgili halkın bilgilendirilmesi amacıyla yılda en az bir kez düzenlenen toplantılardır. Halkın temsilcileri ile belediye arasında etkileşim sağlama amacı olarak faaliyet gösteren halk kurultayları, parti ayrımı yapmaksızın, her türlü vatandaşın katılımını öngörmektedir (Şinik, 2009: 9). Günümüzde daha çok halk günleri/toplantıları şeklini alan halk kurultaylarını yerel demokrasi açısından kritik kılacak husus, işte bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Kurultaylar her kesimden insanın katılımıyla ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinden faydalanılmasıyla önem kazanmıştır. Ancak, dilek ve taleplerin aktarılmasında araç olabilecek bu mecraların, halk tarafından yeterli ilgiyi görmediği kurultay düzenleyicileri tarafından aktarılmaktadır (Yıldırım, 2014: 82). Bu noktada yerel demokrasinin başarıya ulaşmasında yerel yönetimi sağlayan kurum ve kuruluşlar kadar halkın da aktif biçimde adım atmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yerel halkın taşıdığı kentlilik bilinci yerel demokrasi araçlarının kabulünde önemli bir kriterdir.

Sonuç olarak temsili demokrasi uygulamalarının yetersiz kalmasının etkisiyle halkın seçimler haricinde de yönetel etkinlikleri etkileyebileceği, yerel hizmet sunumunu denetleyebileceği ve yaşadığı çevreyi şekillendirebileceği yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Hemşehrilerin siyasal kararlardan daha fazla yönetel kararlardan etkileniyor oluşu, yönetimin karar alma ve uygulama süreçlerine doğrudan ve aktif katılımı gerekli kılmış, bu ise halkın yerel yönetime katılmasına imkân tanıyan yeni ve farklı uygulamaların hayata geçmesini sağlamıştır. Toplumda oluşan yönetime katılma isteği yanında yönetimin politika kararlarının, işlem ve eylemlerinin halkın gözünde meşru kılınmasına yönelik duyulan istek yönetel katılımın gerekli ve önemli bir ihtiyaç niteliği kazandığını göstermektedir.

YÖNETSEL KATILIMIN YEREL DÜZEYDEKİ YANSIMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: BALIKESİR ÖRNEĞİ

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, özellikle 2000'li yıllarla yoğunlaşan yönetsel reform çalışmalarının ve bu kapsamda hayata geçirilen hukuki düzenlemelerin katılıma yönelik mekanizmalara ne derece yansıdığı ve bu durumun hemşehriler tarafından hangi düzeyde benimsenip bir "kültür" haline getirildiğinin tespitidir. Buradan hareketle Balıkesir il merkezinde ikamet eden hemşehrilerin katılıma ilişkin ilgi, talep ve beklenti seviyelerine yönelik bir tablonun ortaya konulması, yaş, cinsiyet, eğitim gibi sosyo-demografik özelliklerine göre katılıma göstermiş oldukları eğilimin ölçülmesi araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır. Yine, hemşehrilerin katılıma yönelik fırsat ve yöntemlere bakış açılarını ortaya koyarak, yönetsel katılıma kavramının yönetişimin önemli paydaşlarından biri olan hemşehriler açısından söz konusu ilde nasıl anlamlandırıldığına analiz edilmesi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla araştırmanın gerek toplumsal gerekse yönetsel anlamda, yeni katılıma yöntemlerine olan talebin artmasına paralel olarak, bu yönde çalışmalara duyulan ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Kısıtları

Hemşehri alan araştırmasına yönelik kısıt, araştırmanın sadece Balıkesir il merkezlerinde ikamet eden hemşehriler ile yapılmış olmasıdır. Bu durumun nedeni çalışmanın, şekil ve içerik olarak farklılık göstermesi ve özgün bir örnek oluşturmasının yanı sıra, 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırlarının il sınırlarına genişletilmesi sonucunda oluşan hizmet alanının tamamına yönelik bir örneklem seçiminin zaman ve maliyet açısından mümkün olmamasıdır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Balıkesir il merkezinde ikamet eden hemşehriler oluşturmaktadır. Araştırma için örneklem büyüklüğü ise 400 olarak belirlenmiştir. Anket formları araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmış ve anketlerin tümü değerlendirmeye alınmıştır. Örneklem seçiminde hemşehriler, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları dikkate alınmak koşuluyla basit tesadüfî örnekleme yoluyla seçilmiştir. Ulaşılan örneklem büyüklüğünün doğru şekilde tespit edilip edilmediğinin kontrolü ise, evren büyüklüğünün bilindiği durumlarda kullanılabilen " $n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q$ "³ şeklindeki formül aracılığıyla hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 86-

³N: Evrendeki kişi sayısını, t: Belirlenen güven düzeyinde tablo değerini (%95 için 1,96), p: İncelenen olayın gerçekleşme sıklığını (%50), q: İncelenen olayın gerçekleşmeme sıklığını (%50), d: Örneklem hata oranını (%5) belirtmektedir.

87). Buna bağılı olarak %95 anlamlılık düzeyinde ve p.q için maksimum örneklem büyüklüğü yüzdesinde, örneklem büyüklüğü Balıkesir merkez ilçelerini kapsayan bir evren için en az 384 kişiden oluşmaktadır. Araştırma için belirlenen örneklem sayısının 400 kişi olarak belirlendiği göz önüne alındığında örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, tanımlayıcı/betimsel istatistik modeli üzerine şekillendirilmiştir. Veri toplamak amacıyla araştırmada birincil veri toplama yöntemleri arasında yer alan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, hemşehrilerin sosyo-demografik ve mesleki özelliklerini ortaya koyabilecekleri 5 adet soru ve araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanmış 20 önermeden oluşan anket formu kullanılmıştır.⁴ Anket formu kapalı uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Çalışmada 2020 yılı öncesi araştırma verilerinin kullanılması (araştırmaya ait veriler 2019 yılı Ocak ayı içerisinde toplanmıştır) ve çalışmanın doktora tezin-den üretilmesi nedeniyle geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

Ankette yer alan önermelerin değerlendirilmesinde "5'li Likert" ölçeği olarak ifade edilen ve araştırmacıya geniş aralıklı puan toplama imkânı sağlayan sıralamalı ölçek şekli kullanılmıştır. Cevaplayıcıların önermeleri "kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5)" şeklinde cevaplamaları sağlanmıştır (Pallant, 2017: 21; Balcı, 2015: 131-132).

Araştırmada toplanan verilerin analizinde istatistiki veri işleme paket programı olan SPSS versiyon 22.0'dan yararlanılmıştır. SPSS yardımı ile verilerin frekans analizi yapılmıştır. Bu kapsamda istatistiksel işlemler olarak yüzde dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, iki farklı grubun veya iki farklı durumun ortalama değerlerinin karşılaştırılmasını sağlayan bağımsız örneklem t-testi (Kalaycı, 2014: 74), ikiden daha fazla sayıda grubun ortalama değerlerini karşılaştırmak için tek yönlü Anova testi kullanılmıştır. Tek yönlü Anova testi kapsamında hangi gruplar arasında fark olduğunu saptamak için ise Post Hoc testlerinden biri olan Tukey testinden yararlanılmıştır (Pallant, 2017: 277-278).

Araştırma kapsamında uygulanan anketlerin güvenilirlik analizi "Cronbach's Alfa Katsayısı" yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre Balıkesir il merkezinde gerçekleştirilen hemşehri anketinin alfa değeri 0,743 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu alfa değeri "oldukça güvenilir" kabul edilmektedir.⁵ Bunun yanı sıra araştırmada verilerin faktör analizi için uygunluğu tespit edil-

⁴ Anket formu olarak Kocaoğlu (2011) tarafından geliştirilen "Hemşehri Anket Formu" kullanılmıştır.
⁵ Ölçek güvenilirliğinin alfa katsayısına göre yorumlanmasına bakıldığında; 0,00-0,40 arası değerlerin "güvenilir değil"; 0,40-0,60 arası değerlerin "düşük güvenilirliğe sahip"; 0,60-0,80 arası değerlerin "oldukça güvenilir" ve 0,80-1,00 arası değerlerin ise "yüksek derecede güvenilir" kabul edildiği görülmektedir (Kalaycı, 2014: 405).

miş, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri en üst seviyede temsil etmek için kullanılacak faktör sayısı 6 olarak belirlenmiştir.

Araştırmadan Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında cinsiyet değişkeni açısından gerekli homojenlik sağlanmakla birlikte yaş değişkenine ait veriler incelendiğinde, genç nüfusun araştırmaya katılım oranının yüksek olduğu fark edilmektedir. Yerel düzeyde demokrasi ve katılım kültürü üzerine eğilen bir çalışmaya genç nüfusun yüksek oranda katılım göstermesi, söz konusu ilde gençlerin yönetsel meselelere kayıtsız kalmadığı yönünde yorumlanabilmektedir. Bunun yanı sıra önlisans eğitiminin de yükseköğretim kapsamında olduğu göz önüne alındığında yükseköğrenim görenlerin oranının Balıkesir’de %45,7’ye yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu sonuç, eğitim düzeyi Türkiye ortalaması üzerinde bulunan il için araştırmanın amacı adına oldukça uygun bir kesimi temsil etmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Hemşehrilerin Demografik Özellikleri

	Değişken	Sayı	Oran
Cinsiyet	Kadın	192	48,0
	Erken	208	52,0
Yaş	18-28	96	24,0
	29-39	131	32,8
	40-50	109	27,3
	51-61	44	11,0
	62 ve üzeri	20	5,0
	Eğitim Durumu	İlköğretim	46
Lise		129	32,3
Önlisans		68	17,0
Lisans		115	28,7
Lisansüstü		42	10,5
Gelir Durumu	0-1000	51	12,8
	1001-1500	41	10,3
	1501-2000	67	16,8
	2001-25000	88	22,0
	2501 ve üstü	153	38,3
Medeni Durum	Bekâr	142	35,5
	Evli	235	58,8
	Dul	11	2,8
	Boşanmış	12	3,0
	Toplam		400

Demokratik Kültür ve Katılım Faktörüne İlişkin Bulgular

Katılım olgusu, demokrasinin temel şartlarından birisi olarak demokratik kültürün oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanı sıra demokrasi ilkeleri üzerine inşa edilen bir yerel yönetim kültürünün ise etkili ve verimli

hizmet üretiminin sağlanmasında bir gereklilik olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yerel halkın kararların oluşumuna katkı sağlayabileceği en yakın birimler olarak kabul edilen yerel yönetimler, aynı zamanda demokratik kültürün ve katılım kültürünün tesisinde en uygun yönetel birimleri oluşturmaktadır.

Buna bağlı olarak “demokratik kültür ve katılım” faktörüne ait ifadelerle yönelik ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde (Tablo 2), Balıkesir’de ikamet eden hemşehrilerin 3,96 gibi yüksek bir ortalama ile demokrasinin gelişmesi noktasında katılımın önemli bir rolü olduğunu benimsedikleri görülmektedir. Belediye tarafından alınan kararlarda ve yapılan planlarda söz sahibi olmanın önemine yönelik ifadeyi 3,87 ortalama ile benimseyen hemşehriler, karar mekanizmalarına katılımın demokratik kültürün geliştirilmesinde yapı taşlarından biri olduğuna yönelik görüşlere destek verdiklerini göstermişlerdir. Demokratik kültür ve katılım düşüncesinin uygulama alanındaki tamamlayıcısı olarak ise belediyelerin demokrasinin hayata geçirilmesinde en uygun birimler olduğuna yönelik ifade, hemşehriler tarafından 3,67 ortalama ile kabul edilmiştir.

Sonuç olarak belediyelerin yerel demokrasinin en önemli aktörlerinden biri olduğuna yönelik düşünce hemşehriler tarafından desteklenmekle birlikte, yerel yönetimlerde katılım düşüncesinin işlevsellik kazanması, demokratik gelişimin mutlak şartlarından biri olarak sayılmıştır.

Tablo 2: Demokratik Kültür ve Katılım

Önergeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Yapılan planlar ve alınan kararlarda söz sahibi olmak önemlidir	400	3,87	1,020
Demokrasinin gelişmesinde katılımın önemli bir rolü vardır	400	3,96	1,131
Belediyeler, katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesi için en uygun yönetel birimlerdir	400	3,67	1,146

Katılıma Yönelik Fırsat ve Yöntemlere Bakış Faktörüne İlişkin Bulgular

Vatandaşların politika geliştirme süreçlerine dâhil olmaları için uygun ortamın sağlanması, yönetim ile aralarındaki mesafenin azaltılması ve katılımın bir kültür haline gelebilmesi için önemli etkenlerden biri de katılıma yönelik fırsatların ve yöntemlerin farkındalığının sağlanmasıdır. Söz konusu fırsat ve yöntemler hemşehrilerin yereldeki sorunlara karşı ilgisini tazelemekle birlikte, eşitliğin ve demokratik değerlerin tesisi işlevini de üstlenmektedir. Dolayısıyla hemşehrilerin bu fırsat ve yöntemlere bakış açısı, katılım kültürünün oluşum ve uygulama süreci için değer taşımaktadır.

“Katılıma yönelik fırsat ve yöntemlere bakış” faktörüne ait ifadelerle yönelik ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde (Tablo 3), demokratikleşme sürecinde

önemli bir etkileşim alanı olarak kabul gören Kent Konseyi toplantılarının Balıkesir’de ikamet eden hemşehriler tarafından 3,43 gibi yüksek sayılabilecek bir ortalama ile formalite olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra hemşehriler, 3,34 ortalama ile kent konseyi toplantılarına katılmak istediklerini fakat görüşlerinin dikkate alınacağını düşünmediklerini ortaya koymuşlardır. Toplantı zamanlarından haberdar olunamadığı için toplantılara katılmın gerçekleşmediğine yönelik ifade ise 3,23 ortalama ile kabul görmüştür. Bu kapsamda Balıkesir özelindeki tablo, yeniden yapılanma çalışmaları ile yasal altyapısı sağlamlaştırılmış bir katılım yöntemi olarak kent konseylerinin kendilerinden beklenen potansiyel faydaları hala gösteremediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumun nedenleri arasında yönetim tarafından üstlenilmesi gereken faaliyetlerin uygun şekilde ve zaman diliminde halka duyurulması noktasında eksikliklerin var olması kadar hemşehrilerin de katılım yöntemlerinin yeterli oranda takipçisi olmaması yer almaktadır.

Balıkesir kapsamında hizmet veren “Karesi Kent Konseyi” kadın, çocuk, engelli meclisleri gibi birimler aracılığıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmakla birlikte, bu faaliyetler hemşehrilerin karar süreçlerine katılımından ziyade, etkinlik düzenleme, bir araya gelerek kaynaşma, anma veya kutlama yapma şeklinde gerçekleştirilmektedir. 2015 yılı itibarıyla kurulan ve yeni sayılabilecek bir mekanizma olmasından kaynaklı olarak kentte politika yapımı konusunda bir yönetim ortağı misyonu henüz üstlenemeyen Konsey, yerelde katılımı teşvik edici bir yapıya tam anlamıyla ulaşamamıştır. Konsey toplantıları hemşehrilere, konseye ait internet sitesi başta olmak üzere yerel gazete ve televizyonlar aracılığıyla duyurulmaktadır. Konsey, belediyenin mail ve mesaj sistemini de kullanmakla birlikte toplantıların duyurulması noktasında güncel ve aktif bir sisteme henüz sahip olamamıştır. Konsey’in sosyal medya hesapları (instagram.com/karesikentkonseyi/, twitter.com/karesikent, facebook.com/Karesi-Kent-Konseyi, 14.02.2020) bulunmakla birlikte en çok instagram hesabı güncel tutulmaktadır. Daha çok çocuk ve gençlere yönelik aktiviteler (matematik atölyesi, yaratıcı yazarlık ve edebiyat atölyesi, halk dansları atölyesi gibi) ve kadın aktiviteleri (sanat atölyesi, ahşap yakma atölyesi, mis sabun atölyesi gibi) çerçevesinde faaliyetlerde bulunan Konsey, halkın yerel politikada söz sahibi olabileceği bir aracı mekanizma olma mantığından uzak kalmıştır denilebilir.

Alan araştırması sırasında dönemin Karesi Kent Konseyi Başkanı Mürsel Sabancı ile yüz yüze bir mülakat gerçekleştirilmiş, konseyin yapılanması ve katılıma yönelik gelecek planlaması ile ilgili bilgi edinilmiştir. Konsey, 6 ayda bir toplanan Genel Kurul toplantılarıyla icraatlarını yürütmekte, konseyin alt meclisleri gönüllülük esasına göre oluşturulmaktadır. Alt meclislerin üye profilinde meclislerin yapısı ile paralel olarak herhangi bir uzmanlaşma aranma-

maktadır. Meclisler toplantılarını düzenli bir şekilde gerçekleştirmekle birlikte, Sabancı'nun aynı zamanda belediye bünyesinde Genel Sekreter Yardımcılığı görevini yürütmesi, toplantıların tamamının başkan eşliğinde gerçekleştirilmesini mümkün kılmamaktadır. Bunun yanı sıra 2019 yerel seçimleriyle oluşan yeni yönetimle birlikte kendisine yeni hedefler belirleyen konseyin öncelikli amaçları arasında, konseyde oluşturulan görüşlerin Belediye Meclisi toplantılarında gündeme alınmasını sağlayarak her ay en az bir kararın çıkarılmasını sağlamaktır. Halk ile iletişimin STK temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirildiğini belirten Sabancı, Balıkesir'in kültürel ve toplumsal yapısına uygun bir kent konseyinin inşası için çalışmaların devam ettiğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak Balıkesir'de kent konseyinin yapısal ve işlevsel olarak geliştirilmesi gerekliliği ortada olmakla birlikte hemşehrilerin büyük kısmı fırsat sağlandığında toplantılara katılma yönünde olumlu bir tutum sergilemektedirler. Hemşehrilerin her ne kadar konsey toplantılarının formalite olduğu yönünde bir düşünceye sahip olsalar da, katılıma yönelik fırsatların çeşitli çalışmalarla daha iyi şekilde uygulamaya geçirilebileceğine inandıklarını belirtmeleri, katılıma yönelik fırsat ve yöntemlere açık olduklarını göstermektedir.

Tablo 3: Katılıma Yönelik Fırsat ve Yöntemlere Bakış

Önermeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Kent Konseyi toplantılarına katılmak isterim ancak görüşlerime değer verileceğine inanmıyorum	400	3,34	1,183
Kent Konseyi ve ihtisas komisyonları toplantılarına haberdar olmadığım için katılamıyorum	400	3,23	1,104
Kent Konseyi toplantıları formaliteden öteye geçmemektedir	400	3,43	1,130

Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi Faktörüne İlişkin Bulgular

Toplumsal, siyasal ve yönetmel kültürün kesiştiği alanda ortaya çıkan katılım kültürü, öncelikle o yörede yaşayan hemşehrilerin katılıma yönelik talep ve ilgisi doğrultusunda gelişim göstermektedir. Katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyi ne kadar yüksek olursa, katılım kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaşması o derece kolaylaşmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu düzeyin çeşitli psikolojik ve sosyo-ekonomik unsurların etkisinde şekillenebileceği gözden kaçırılmaması gereken bir noktayı oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında hemşehrilerin "katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyi" üzerine şekillenmiş ifadelerden oluşan tabloya bakıldığında (Tablo 4), bütün ifadelerin düşük bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle hemşehriler, faktör dâhilindeki hiçbir ifadeyi yüksek oranda benimsememişlerdir. Bununla birlikte ifadelerin olumsuz cümle kalıbıyla oluşturulması, değerlendirmelerin ters yönlü yapılmasını gerekli kılmaktadır. De-

ğişkenlere ait ortalamalar arasındaki farkın çok düşük kaldığı da göz önüne alındığında sonuç, faktör kapsamında yer alan bütün değişkenlerin kendi arasında uyum ve bütünlük içinde olduğunu göstermektedir.

Bu kapsamada Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehriler için faktörün geneline bakıldığında hemşehrilerin, belediye tarafından alınan kararlardan ve hayata geçirilen faaliyetlerden haberdar olmak istedikleri ve bu konuya önem verdikleri görülmektedir. Dolayısıyla hemşehriler belediyenin, kararları ve faaliyetleri hakkında halka gerekli bilgileri açıklama zorunluluğu olduğunu düşünmekte, bununla bağlantılı olarak mevcut katılım mekanizmalarına yeni yöntemlerin eklenmesi yönünde taleplerini ortaya koymaktadırlar. Söz konusu durum hemşehrilerin klasik katılma yöntemlerinin dışında diğer yöntemleri kullanmaya açık ve istekli olduğunu göstermektedir. Hemşehriler, yerel düzeyde hesap sorma yetkisine sahip olduklarının bilincinde olmakla birlikte, bu yetkiyi menfaatleri söz konusu olmaksızın kullanabileceklerini, gerekli hususlarda itiraz hakkının da devreye sokulması gerektiğini belirtmişlerdir. Belediyenin stratejik planında belirtilen amaç ve hedeflere yönelik ilgiyi içeren ifadenin de düşük bir ortalamaya sahip olması ise hemşehrilerin politika yapım sürecinin aşamalarında yer almak istedikleri şeklinde yorumlanabilmektedir.

Bunun yanı sıra Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehrilerde etkinlik duygusunun yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir deyişle hemşehriler çevresini kontrol edebilme, yerel düzeyde yönetsel sistemi etkileyebilme noktasında belirli bir güce sahip olduklarının bilincindedirler. Bu nedenle hemşehriler sisteme katılım ve etki etme yönünde eğilim göstermektedirler. Diğer yandan söz konusu ilde katılım kültürünün gelişmesine yardımcı olacak seviyede vatandaşlık görevi duygusu ve empatinin varlığından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla Balıkesir’de ikamet eden hemşehriler için katılım olgusuna yabancılaşma, duyarsızlaşma veya katılımdan uzaklaştırıcı bir etkiye sahip olan apati, anomi gibi psikolojik faktörlerin varlığından söz edilememektedir.

Tablo 4: Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi

Önermeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Belediyenin aldığı kararları ve yaptığı faaliyetleri açıklama zorunluluğu yoktur	400	1,71	,805
Hemşehrilerin belediyeye hesap sorma yetkisi yoktur	400	1,92	1,072
Menfaatlerim gereği alınan kararlara itiraz etmemem gerekir	400	2,00	1,039
Yapılan faaliyetlerden ve alınan kararlardan haberdar olmasak da olur	400	1,2	,979
Yeni katılma yöntemlerinin hayata geçirilmesine ihtiyaç yoktur	400	1,97	,977
Stratejik planlardaki amaç ve hedefler beni ilgilendirmiyor	400	1,90	,989

Yönetel Etkileşimin Durumu Faktörüne İlişkin Bulgular

Yerel düzeyde yöneten (belediye) ve yönetilen (hemşehriler) arasında karşılıklı iletişim ve etkileşimin sağlanması, bir bütün olarak bakıldığında katılım kültürünün geliştirilmesinde önemli bir etkeni oluşturmaktadır. Yönetel birimler ile hemşehriler arasında bir köprü görevi gören etkileşim olgusu, bir yandan hemşehrileri pasif bir topluluk olmaktan çıkarırken diğer yandan yönetimde açıklık ve şeffaflığın tesisini sağlayarak yerel demokrasinin işlerliğine katkıda bulunmaktadır. İki yönlü bir iletişime dayanan bu süreçte sadece yönetel birimlerin karar alımında yeni mekanizmalar geliştirerek hemşehrilerin görüşlerine göre politika yapımına gitmesi yetmemekte, hemşehrilerin de bu birimlerin karar alım süreçlerini takip etmeleri, taleplerini yönetime iletmeleri gerekmektedir.

Araştırma kapsamında “yönetel etkileşim” faktörüne yönelik sonuçlara bakıldığında (Tablo 5), Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehriler için ortalamaların genel anlamda düşük olduğu görülmektedir. Buna göre, belediyenin herhangi bir konuda hemşehrilerin görüşlerine sıklıkla başvurduğuna veya onları bilgilendirdiğine ilişkin ifade 2,37 ortalamayla benimsenmiştir. Bu durum belediyenin hemşehrilerle etkileşim kurmakta ve onları karar alım sürecine dâhil etmekte yetersiz kaldığını göstermektedir. Yine hemşehriler 2,91 gibi çok yüksek sayılamayacak bir ortalama ile belediyeye taleplerini iletirken tam anlamıyla teknolojiden yararlanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada belediyenin hemşehrilere yeterli fırsatı sunması ve gerekli altyapıya sahip olması kadar hemşehrilerin de sunulan hizmet hakkında yeterli donanımına diğer bir deyişle teknoloji kullanımı konusunda yeterli ilgi ve bilgiye sahip olması gerekmektedir.

Genel çerçevesi ile değerlendirildiğinde Balıkesir Büyükşehir Belediyesi resmi bir internet sitesine (www.balikesir.bel.tr/) sahip olmakla birlikte il kapsamındaki gelişmeleri güncel şekilde hemşehrilere duyurmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Belediye, resmi sitesinde yer verdiği “Başkan’a Mesaj” bölümüyle doğrudan büyükşehir belediye başkanına ve organizasyon şeması altından e-posta yoluyla ilgili birimlere ulaşma imkânı sunmaktadır (www.balikesir.bel.tr/kur-umsal/organizasyon-semasi). Bunun yanı sıra “e-belediye” linkine yer verilen sitede, bu link aracılığıyla sicil ve borç sorgulama, bilgi edinme, dilek ve şikâyet bildirme, meclis kararlarına ulaşabilme gibi işlemler yapılabilmektedir. Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı ve Basın ve Halkla İlişkiler Birimi’nden alınan bilgilere göre belediyenin resmi internet sitesini ziyaret eden vatandaş sayısı günlük 6000 ile 8000 arasında değişmektedir. Günlük ziyaret edenlerin sayısındaki fazlalığa karşın talep veya şikâyet ayrımı yapılmaksızın 2018 yılında web sitesi aracılığıyla belediyenin birimlerine yapılan başvuru sayısı 1626 olarak belirlenmiş, başvuruların tamamı aynı yıl içerisinde cevaplanmıştır. Belediye kapsamında “Başkan’a Mesaj” bölümüne ilişkin herhangi

bir kayıt sistemi olmamakla birlikte, 2018 yılı içerisinde belediyeye e-posta ile yapılan başvuruların sayısı 719 olarak bildirilmiş ve yine tüm başvurular aynı yıl içerisinde cevaplanmıştır. Bunun yanı sıra hemşehriler yıl içerisinde en çok telefon aracılığıyla belediye ile etkileşime geçmişleridir. Zira 2018 yılı içerisinde belediyeye telefonla yapılan başvuruların sayısı 12.000'lere kadar ulaşmaktadır. Belediye, kendisine ait Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya hesaplarına (facebook.com/balikesirbld, instagram.com/balikesirbld/, twitter.com/balikessirbld, 14.02.2020) sahip olmasına karşın bu hesapların aktif şekilde kullanılmasını sağlayamamaktadır. Eş zamanlı olarak güncel paylaşım yapılmaya çalışılan hesaplarda hemşehriler sadece “beğeni” fonksiyonunu kullanmakta, nadir olarak kullanılan “yorum” özelliği aracılığıyla iletilen sayılı şikâyet veya talep ise belediye tarafından cevapsız bırakılmaktadır. Bu tablo Balıkesir’de belediye hizmetlerine ilişkin olarak hemşehrilere teknoloji alışkanlığının kazandırılmadığını göstermekle birlikte, belediyenin de söz konusu katılım ve etkileşim araçlarını verimli ve etkin şekilde kullanamadığı yorumunu beraberinde getirmektedir.

Tablo 5: Yönetsel Etkileşimin Durumu

Önermeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Belediye hemşehrilerin görüşlerine sık sık başvurup onları haberdar eder	400	2,37	1,111
Belediyeye taleplerimi iletirken teknolojiden en iyi şekilde yararlanabilmekteyim	400	2,91	1,176

Yönetime Bakış ve Çalışanlar ile İlişkiler Faktörüne İlişkin Bulgular

Katılım kültürünün sacayaklarından biri olan yönetsel kültürün bir uzantısı olarak hemşehrilerin yönetime ve yönetim çatısı altındaki çalışanlara bakış açısı, yöneten-yönetilen ilişkisi üzerine şekillenen bir katılım kültürü için önemli ipuçları vermektedir. Zira hemşehrilerin yönetsel algıları katılıma yönelik davranışlarını yönlendiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Bu kapsamda “yönetime bakış ve çalışanlarla ilişkiler” başlıklı faktöre yönelik sonuçlar incelendiğinde (Tablo 6), araştırmaya Balıkesir kapsamında katılan hemşehrilerin 3,04 ortalama ile belediye çalışanlarının kendilerine yönelik tutum ve davranışlarından hoşnut oldukları görülmektedir. Hemşehriler, belediye çalışanlarının hizmet sunumunda saygı, anlayış ve hoşgörü ile hareket ettiklerini düşünmelerine rağmen, genel olarak belediyenin hizmet politikası ile ilgili aynı fikri paylaşmamaktadırlar. Zira hemşehriler 2,58 gibi yüksek sayılamayacak bir ortalama ile belediyenin halkın taleplerine en uygun şekilde ve zaman dilimi içerisinde geri dönüş yapmakta zorlandığını ortaya koymuşlardır. Yine söz konusu önermeyle bağlantılı olarak hemşehriler, belediyeye

karşı hak arama faaliyetleri sonucunda haklarının tam anlamıyla yerine getirileceğine dair yüzde yüz bir güven içerisinde değillerdir. Belediye kararlarına kayıtsız şartsız riayet edilmesi yönündeki son önerme ise hemşehriler tarafından 1,92 ortalama ile kabul edilmiştir. Ortalamanın düşük olması hemşehrilerin gerek çalışanlarla gerekse genel olarak karar vericilerle olan ilişkilerinde ihtiyaç duyulması halinde hesap soran ve sorgulayabilen bir tutum benimseyebileceklerini göstermektedir.

Tablo 6: Yönetime Bakış ve Çalışanlarla İlişkiler

Önermeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Belediye çalışanları saygı, anlayış ve hoşgörü çerçevesinde hizmet verirler	400	3,04	1,152
Belediyenin aldığı kararlara kayıtsız şartsız riayet etmemiz gerekir	400	1,92	1,025
Belediye taleplerimize en uygun şekilde ve zaman diliminde cevap verir	400	2,58	1,119
Belediyeye karşı hak arama faaliyeti sonucu, hakkımın yerine getirileceğine inanıyorum	400	2,58	1,139

Yönetmel Kararları Etkileyebilme Faktörüne İlişkin Bulgular

Yönetim anlayışında meydana gelen dönüşümle birlikte yönetim ve hemşehri ilişkilerinde hemşehrileri karar süreçlerinde daha aktif birer aktör olarak tanımlayan döneme geçiş yapılmıştır. Dolayısıyla hemşehrilerin yönetmel kararları etkileyebildiği, yönlendirebildiği bir yerel yapı, katılım kültürünün oluşumu ve gelişimi açısından önemli bir unsurdur.

Araştırma kapsamında son faktör olan “yönetmel kararları etkileyebilme” faktörü altındaki önermeler incelendiğinde (Tablo 7), araştırmaya Balıkesir’de katılan hemşehrilerin “Belediye hizmetleri ile ilgili görüşlerimi iletmekten çekiniyorum” önermesini 2,81 ortalama ile kabul ettikleri görülmektedir. Söz konusu ortalama Balıkesir’de hemşehrilerin belediyeye karşı fikir beyan etme konusunda kısmen de olsa sıkıntı yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Hemşehriler görüşlerini iletmekte çekinmemekle birlikte, bu eylemi gerçekleştirirken kendilerini tam anlamıyla güvende hissetmemektedirler. Belediye kararlarını etkileme imkânına yönelik diğer önerme ise 2,95 gibi bir ortalama ile benimsenmiştir. Olumsuz cümle kalıbı dikkate alındığında söz konusu ortalama, hemşehrilerin belediye kararlarında etkili olabileceklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Fakat anket çalışması sırasında yapılan gözlemler, hemşehrilerin kararları yönlendirebilmek adına giriştikleri bir eylemin uygulamada ne derece başarıya ulaşacağı veya karşılığını bulacağı konusunda tereddütlere sahip olduklarını göstermiştir. Önermeye ait ortalamanın çok düşük seviyelerde seyretmemesi bu durumu destekler niteliktedir.

Bu kapsamda Balıkesir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde hizmet veren “Beyaz Masa” uygulaması, hemşehrilerin yönetsel kararlarla ilgili süreçlere dâhil olabilecekleri araçlardan birini oluşturmaktadır. Beyaz Masa biriminden alınan bilgiye göre söz konusu birime günde ortalama 100 başvuru yapılmaktadır. Dilekçe olarak alınan başvurular derhal ilgili birimlere iletilmekte, 1 ay içerisinde ise mutlaka geri dönüş yapılmaya çalışılmaktadır. Belediyenin Beyaz Masa uygulaması üzerinde titizlikle durmaya çalışmasına karşın hemşehriler uygulamayı genellikle sosyal yardım talepleri, iş başvuruları, hizmette aksaklıkların bildirilmesi gibi başlıklar çerçevesinde kullanmaktadırlar. Belediyenin halka sunduğu bir diğer uygulama ise “Alo 153” iletişim hattıdır. 7/24 hizmet veren uygulama biriminde ortalama 10 kişi telefonlara bakmakla birlikte her bir çalışan günde ortalama 200 kişi ile görüşme gerçekleştirmektedir. Belirtilen talep veya şikâyet kaydına göre ilgili birimlerle iletişime geçen Alo 153 çalışanları, bu birimlerden alınan cevaba göre tekrar vatandaşa dönüş yapmaktadırlar. Bununla birlikte gerek Alo 153’e gelen telefonların, gerekse Beyaz Masa uygulamasına yapılan başvuruların ilgili oldukları alanlara yönelik bir kayıt sisteminin bulunmaması mobil iletişim ile ilgili eksikliklerin olduğunu göstermekle birlikte, söz konusu yöntemlerin hemşehrilerin ilgi ve taleplerine bağlı olarak belli bir gelişim standardına kavuşturulması için çalışmalar yapılmasını engellemektedir.

Faktörün test edilmesine yönelik bir diğer yaklaşım Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında Balıkesir Büyükşehir Belediyesi’ne yapılan başvuruların durumudur. Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı’ndan alınan bilgilere göre 2018 yılı içerisinde belediyeye toplam 180 başvuru yapılmış, bu başvurulardan 162 adedi olumlu cevaplanmış, 11 adedi reddedilmiş, 7 adedinin ise üst yazı ile diğer kurum ve kuruluşlara yönlendirildiği görülmektedir. Dilekçe hakkının kullanımı ise 2018 yılı içerisinde toplam 7482 adet başvuru ile gerçekleşmiştir. Bu başvuruların 5048 adedi olumlu cevaplanmış, 542 adedi ise reddedilmiştir. 892 adedi ise tasnif dışı olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu tablo değerlendirildiğinde katılıma yönelik mekanizmaların varlığı sağlanmakla birlikte işlerliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Zira Balıkesir’in merkez nüfusu göz önüne alındığında (yaklaşık 350 bin) gerek bilgi edinme gerekse dilekçe hakkının kullanılması noktasında sayının oldukça düşük kaldığı görülmektedir.

Tablo 7: Yönetsel Kararları Etkileyebilme

Önergeler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Belediye hizmetleri ile ilgili görüşlerimi iletmekten çekiniyorum	400	2,81	1,220
Hemşehrilerin belediye kararlarını etkileme olanağı yoktur	400	2,95	1,299

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgisi ve Beklenti Düzeyi ile Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki Farklılıklar

Hemşehriler, katılımın bir kültür haline gelebilmesi için başat aktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle hemşehrilerin katılım olgusuna ilişkin benimsedikleri bakış açısı büyük önem arz etmektedir. Alan araştırması kapsamında “katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyi” faktörü bu kapsamda hemşehrilerin yeni katılma mekanizmalarına bakış açısını, stratejik plan gibi yeni yönetsel uygulamalara karşı ilgisini, belediyenin aldığı kararlara veya yaptığı faaliyetlere yönelik benimsediği tavrı ve beklentileri ortaya koymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla söz konusu faktör ile cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumu, medeni durum gibi sosyo-demografik değişkenler arasındaki farklılıkların değerlendirilmesi bir gereklilik olarak görülmektedir.

Aradaki farklılığın istatistiki bakımdan bir anlam ifade edip etmediğini ortaya koymak amacıyla yöntem olarak “bağımsız örneklem t testi”, “tek yönlü Anova testi” ve “Tukey” testi kullanılmıştır.

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgisi ve Beklenti Düzeyi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki Farklılık

Hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için, diğer bir deyişle kadın ve erkeklerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeylerinin karşılaştırılması için t-testi gerçekleştirilmiştir.

Bu testin sonuçlarına göre (Tablo 8), p değeri (sig.) araştırmaya katılan hemşehriler için (0,565) olarak belirlenmiş ($p > 0,05$), kadın ve erkeklerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu faktöre yönelik bulgular (Tablo 4) hatırlandığında, faktöre ilişkin önermelere ait ortalamaların söz konusu ilde genel anlamda düşük çıktığı görülmüştür. Önermelerin olumsuz cümle kalıbı ile oluşturulması dikkate alındığında, düşük ortalamalar aslında hemşehrilerin önermelerdeki görüşlere katılmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem kadınlar hem de erkekler belediyenin aldığı kararlardan ve uygulamaya geçirdiği faaliyetlerden haberdar olmak istemekte, gerekli durumlarda belediyeye karşı hesap sorma yetkisine sahip olduklarını düşünmektedirler. Bunun için yeni katılım mekanizmalarının hayata geçirilmesini talep etmekte, belediyenin gerek plan gerekse politika yapım aşamalarında yer almak istediklerini belirtmektedirler.

Tablo 8: Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	T	P (Sig. 2-tailed)
Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi	Kadın	192	1,87	-,575	,565
	Erkek	208	1,90		

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Yaş Değişkeni Arasındaki Farklılık

Hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyi ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak adına “tek yönlü Anova” testi uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre (Tablo 9), p değeri (sig.) Balıkesir’de 0,05’in üzerinde çıkarak (0,069) ankete katılan hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermiştir. Bu durum, Balıkesir özelinde yaş aralığı fark etmeksizin hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeylerinin aynı oranda olduğu yorumunu beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle Balıkesir’de hemşehrilerin söz konusu faktör içerisinde yer alan önermelere verdikleri cevaplar, yaş aralıkları açısından herhangi bir farklılık içermemektedir. Hemşehriler yaş farkı gözetmeksizin belediyenin politika yapım sürecine dâhil olmak istemekte, kişisel menfaatleri olsa dahi hesap sorma yetkilerini kullanabileceklerini belirtmekte ve yeni katılıma mekanizmalarına olumlu bakmaktadırlar.

Tablo 9: Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Yaş Değişkeni Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Katılıma Yönelik İlgi, Talep ve Beklenti Düzeyi	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P (Sig.)
Gruplar Arası	3,517	4	,879	2,191	,069
Grup İçi	158,482	395	,401		
Toplam	161,998	399			

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Eğitim Durumu Değişkeni Arasındaki Farklılık

Hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan “tek yönlü Anova” testinin sonuçlarına göre (Tablo 10), p değeri 0,05’in altında hesaplanmıştır (0,000). Bu sonuç Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir.

Farklılığın hangi alt gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma tablosuna, diğer bir deyişle Tukey testi sonuçlarına bakıl-

dığında Balıkesir’de ikamet eden ilköğretim mezunu olan hemşehrilerin diğer bütün gruplarla anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmektedir. Buna göre alt gruplara yönelik ortalamalar⁶ incelendiğinde ilköğretim mezunlarından başlayarak lisansüstü mezunlarına doğru ortalamaların sistematik olarak azaldığı görülmektedir. Olumsuz cümle yapısı nedeniyle faktöre ait önerme ortalamalarının düşük olduğu hatırlanacak olursa, söz konusu tablo eğitim durumu yükseldikçe katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyinin de arttığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 10: Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Eğitim Durumu Değişkeni Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Katılıma Yönelik İlgi, Talep ve Beklenti Düzeyi	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P (Sig.)
Gruplar Arası	10,374	4	2,594		
Grup İçi	151,624	395	384	6,757	,000
Toplam	161,998	399			

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Gelir Durumu Değişkeni Arasındaki Farklılık

Hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak adına “tek yönlü Anova” testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre (Tablo 11), p değeri (sig.) Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehriler için (0,237) olarak belirlenmiştir. Değerin 0,05’in üzerinde kalması, Balıkesir’de hemşehrilerin gelir düzeyleri ile katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu durum araştırmaya katılan hemşehrilerin hangi gelir seviyesine sahip olduğu fark etmeksizin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeylerinin aynı kaldığı sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır.

Tablo 11: Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Gelir Durumu Değişkeni Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Katılıma Yönelik İlgi, Talep ve Beklenti Düzeyi	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P (Sig.)
Gruplar Arası	2,245	4	,561		
Grup İçi	159,753	395	,404	1,388	,237
Toplam	161,998	399			

⁶ İlköğretim (X= 2,214), Lise (X= 1,995), Önlisans (X= 1,779), Lisans (X= 1,752), Lisansüstü (X= 1,726)

Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Medeni Durum Değişkeni Arasındaki Farklılık

Hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak adına “tek yönlü Anova” testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre (Tablo 12), p değeri (sig.) Balıkesir’de araştırmaya katılan hemşehriler için (0,084) olarak belirlenmiştir. Değerin de 0,05’ten büyük olması, Balıkesir’de hemşehrilerin katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri ile medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Diğer bir deyişle hemşehrilerin medeni durumları ne olursa olsun katılıma yönelik talep, ilgi ve beklenti düzeyleri aynı kalmaktadır.

Tablo 12: Hemşehrilerin Katılıma Yönelik Talep, İlgi ve Beklenti Düzeyi ile Medeni Durum Değişkeni Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Katılıma Yönelik İlgi, Talep ve Beklenti Düzeyi	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P (Sig.)
Gruplar Arası	2,693	3	,898		
Grup İçi	159,305	396	,402	2,231	,084
Toplam	161,998	399			

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda Balıkesir özelinde ortaya çıkan tabloya genel olarak bakıldığında ilk göze çarpan başlığın, bir katılım yöntemi olarak kent konseylerinin kendilerinden beklenen potansiyel faydaları hala gösteremedikleri olmaktadır. Bu kapsamda söz konusu mekanizmanın yönetsel katılım sürecine destek vermesi ve yerel demokrasinin yaygınlaştırılması amacıyla gelişimine katkı sağlayacak ilk politika önerisi, kent konseyleri çatısı altında mahalle meclislerinin kurulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Mahalle sakinlerine, yöneticilerle aynı platformda buluşma fırsatı vererek hemşehrilerin yaşadıkları alan ile ilgili yönetsel kararlara doğrudan katılım gerçekleştirmelerini sağlayan mahalle meclislerinin hayata geçirilmesi, yerel düzeyde yönetsel etkileşimi destekleyerek hemşehrilerin katılıma ilişkin fırsat ve yöntemlere bakış açısını olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisi’nde yer alan komisyonların gerektiğinde çalışmalarını kent konseyine danışarak yürütmesini sağlayan bir mekanizmanın kurulması, kent konseyi başkanının Büyükşehir Belediye Meclisi’nde yerel bir aktör konumu ile bulunması, kent konseyi toplantılarının çok çeşitli araçlar kullanılarak aktif şekilde halka duyurulması Balıkesir’de kent konseylerinin bir katılım mekanizması olarak beklenen performansı göstermesine yardımcı olabilecek unsurları oluştur-

maktadır. Bunun yanı sıra kent konseyleri kararlarının belediye meclislerinde görüşülerek ne oranda politikaya dönüştürüldüğüne dair kayıt ve takip sisteminin oluşturulması, söz konusu mekanizmanın yönetsel katılımın işler hale getirilmesinde etkili olması açısından önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Yine, katılımın en yaygın kuruluşlarından birisi olan sivil toplum kuruluşlarının (Demirkaya ve Koç, 2017: 141) kent konseyleri ile olan ilişkisinin geliştirilmesi, yerel sorunların hemşehriler tarafından daha kolay dile getirilmesini ve sorunlara yönelik güçlü çözümlerin üretilmesini sağlayacaktır. Zira Demirkaya'nın da ifade ettiği gibi (2019: 89) daha iyi bir kentsel yaşam kalitesine ulaşmak için toplumun STK'lar altında örgütlenerek siyasal ve idârî yönetime katılımı ayrıca önem arz etmektedir. Sivil inisiyatifin kent yönetimine yansıtılmasının kent konseylerinin işlevleri arasında yer aldığı hatırladığında STK'lar, bir yandan söz konusu sivil inisiyatifin gelişmesine diğer yandan halkın bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesine katkı sunacaktır.

Kent konseyi uygulaması ile ilgili olarak aktif ve yoğun bir çalışma yapılması gerekliliği ortada olmakla birlikte, toplantı sayılarının artırılmasının yanı sıra, alınan kararlarda ve bu kararların uygulanma oranında artış gösterilmesi gerekmektedir. Söz konusu öneriler işleyişe yansıtılabildiği takdirde kent konseyleri, Balıkesir'de ikamet eden hemşehriler için formaliteleri yürüten bir mekanizma olmanın dışına çıkarak daha güvenilir bir katılım aracı haline gelecektir. Bu durumun, katılımın yerel düzeyde bir kültür haline gelmesinde önemli katkılar sunacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Araştırma kapsamında göze çarpan bir diğer sorun alanı Balıkesir'de yaşayan hemşehrilerin düşük düzeyde bir yönetsel etkileşime sahip olmalarıdır. Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler, belediyenin hemşehrilerle etkileşim kurmakta ve onları karar alım sürecine dâhil etmekte yetersiz kaldığını göstermiş, hemşehrilerin belediyeye taleplerini iletme noktasında teknolojiden tam anlamıyla yararlanamadıklarını ortaya koymuştur. Yönetel etkileşim mekanizmasının daha etkili şekilde hayata geçirilebilmesi, yönetişim ağının önemli bir ayağını oluşturan teknolojiyi verimli bir şekilde kullanmaktan geçmektedir. Bu noktada belediyenin hemşehrilere yeterli fırsatı sunması ve gerekli altyapıya sahip olması kadar hemşehrilerin de sunulan hizmet hakkında yeterli donanımına diğer bir deyişle teknoloji kullanımı konusunda yeterli ilgi ve bilgiye sahip olması gerektiği gözden kaçırılmaması gereken bir konuyu oluşturmaktadır. Nitekim yerel reformlar kapsamında hayata geçirilen bilişim teknolojilerine yönelik birçok mekanizmanın uygulanabilir olmasının yanında internet alanında yaşanan gelişmelerin yeni yüzü olan sosyal medyanın kullanımı, günümüzde hemşehri ve yönetim arasında yönetsel etkileşimi artıran en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda Balıkesir Büyükşehir Belediyesi sosyal medyanın, belediyenin tanıtımını yapmaya ve belediye hizmetleri hakkında halkı bilgilendirmeye yarayan işlevlerini iyi bir şekilde kullanabilmekle birlikte, vatandaşla iletişime geçmeyi ve şeffaf belediye anlayışını hayata geçirmeyi sağlayan işlevlerinden de etkin şekilde yararlanabildiği bir sistem tasarlamalıdır. Kurumsal internet sitesini ve Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya hesaplarını aktif ve güncel tutma konusunda gerekli çabayı göstermeli, bu mecralarda aldığı talep, şikâyet ve mesajlara oldukça yüksek oranda geri dönüşü sağlayacak politikalar izlemelidir. Dolayısıyla Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal medya araçlarını, takipçilerine sadece temel politikalarını ve başlıca basın açıklamalarını ulaştırmak amacıyla kullanmanın dışına çıkması gerekmektedir. Diğer bir deyişle temsil stratejisinin ötesine geçerek kurumsal bir sosyal medya politikası oluşturması, gerekirse hem çalışanlara hem de hemşehrilere yönelik sosyal medya kullanımı konusunda eğitim programları ve kullanım rehberleri hazırlayarak sosyal medyanın yerel hizmetlere katılımı artırmada nasıl kullanılacağı üzerine stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Ayrıca gerek kurumun internet sayfasında yer alan "Başkan'a Mesaj" bölümüne ilişkin, gerekse Alo 153'e gelen telefonların ve Beyaz Masa uygulamasına yapılan başvuruların ilgili oldukları alanlara yönelik bir kayıt sisteminin bulunmaması mobil iletişim ile ilgili eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu yöntemlerin hemşehrilerin ilgi ve taleplerine bağlı olarak belli bir gelişim standardına kavuşturulması için çalışmalar yapılmasını engellemekle birlikte, hizmet sunumuna hemşehrilerin beklentisi dâhilinde yön verilememesi hemşehrilerin belediyeye karşı inancını zayıflatma ve teknoloji kullanımından uzaklaşmalarına neden olma gibi riskler taşımaktadır. Dolayısıyla Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin, bilgi iletişim teknolojilerinin sunduğu araçları yönetsel etkileşimin sağlanmasında daha verimli kullanabilmesi için kurumsal işleyiş açısından kayıt ve takip mekanizması oluşturması, bu mekanizmanın etkin şekilde işleyebilmesi için gerekirse uzman bir ekip yardımıyla çalışması faydalı olabilecek çözüm önerilerinden bazılarıdır.

Sonuç olarak Balıkesir özelinde söz konusu başlıkların iyileştirilmesi adına atılan her yeni adım, belediyenin halk ile buluşmasını sağlayacak farklı ve yeni mekanizmaların uygulamaya geçirilmesi, bir yandan hemşehrilerin belediyeye olan güvenlerini tazeleyecek diğer yandan belediye kurumunu hemşehriler için tam anlamıyla katılımcı demokrasinin işlevsel birimleri haline getirecektir. Dolayısıyla yönetsel kültürdeki gelişmeleri toplumsal kültürde meydana gelecek gelişmeler takip edecek ve katılımın bir kültür haline getirilerek benimsenmesi daha kolay sağlanacaktır. Zira araştırma sonuçlarından da elde edildiği üzere hemşehriler, katılım kültürünün gelişmesine yardımcı olacak

seviyede vatandaşlık görevi duygusuna sahip olmanın yanında, aynı zamanda çevresini kontrol edebilme ve yerel düzeyde yönetmel sistemi etkileyebilme noktasında belirli bir güce sahip olduklarının da bilincindedirler. Hemşehriler, yerel düzeyde alınan kararları, politikaları ve yapılan faaliyetleri takip etmekle birlikte farklı yöntemlere açık bir tavır sergileyerek, katılım sürecine daha aktif şekilde dâhil olma yönünde talepte bulunabilmektedirler.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (2008). 5393 Sayılı Belediye Kanunu Çerçevesinde Kent Yönetiminde Yeniden Yapılanma, A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* içinde (ss. 35-56), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alodalı, F. B., Tuncer, A., Usta, S. ve Halis, M. (2012). Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları: Akdeniz Bölgesi Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Arıkboğa, E. (1998). *Yerel Yönetimler, Katılım ve Mahalle Muhtarlığı*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://www.facebook.com/balikesirbld> adresinden erişildi.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://www.instagram.com/balikesirbld/> adresinden erişildi.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://twitter.com/balikessirbld> adresinden erişildi.
- Balıkesir Karesi Kent Konseyi.14 Şubat 2020 tarihinde <https://www.instagram.com/karesikentkonseyi/> adresinden erişildi.
- Balıkesir Karesi Kent Konseyi. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://twitter.com/karesikent> adresinden erişildi.
- Balıkesir Karesi Kent Konseyi. 14 Şubat 2020 tarihinde <https://www.facebook.com/Karesi-Kent-Konseyi-1078882945458559/> adresinden erişildi.
- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- Buran, H. (1995). Yönetim Yurttaş İlişkileri ve Katılımlı Yönetim, *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 209-224), İstanbul: TODAİE Yayınları.
- Coşkun B. (2007). Kent Yönetimine Katılım ve Kent Konseyleri, A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* içinde (ss.102-184), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çitçi, O. (1989). *Yerel Yönetimlerde Temsil, Belediye Örneği*. Ankara: TODAİE.
- Çitçi, O. (1996). Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(6), 5-14.
- Demirci, M. (2010). Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 19(1), 21-46.
- Demirkaya, Y. (2006). Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Avrupa Araştırma Dergisi*, 14(2), 133-150.

- Demirkaya, Y. ve Koç, M. (2017). 6360 Sayılı Kanun İle Birlikte Mahalleye Dönüşen Köylerde Değişimin Katılım Açısından Muhtarlığa Etkisi: Mentеше ve Seydikemer İlçeleri Üzerinden Bir Değerlendirme, *Strategic Public Management Journal*, 3(6), 124-149.
- Demirkaya, Y. (2019). Vatandaş ve Kamu Kurumları Arasındaki Köprü: Sivil Toplum Kuruluşları, *Şehir Düşünce Dergisi*, (13), 84-91.
- Eken, M. (1994). Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı, *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2), 25-54.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Eroğlu, H. T. (2006). Yönetimde Katılma Biçimleri ve Yerel Yönetimlerde Demokratik Mekanizmalar, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 191-206.
- Görün, M. (2006). Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 159-184.
- Güler, T. (2016). 2000'li Yıllar Türkiye'sinde Siyaset Bürokrasi İlişkilerinin Kamu Yönetimi Reformları Üzerinden Okunması, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 347-382.
- Güler, T. ve Şahnagil, S. (2017). Türkiye'de Bürokrasinin Dönüşümünde Halk Desteğinin Rolü, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 182-192.
- Güler, T. ve Yılmaz, A. (2019). Bir Yönetişim Reformu Olarak Devletin Gülen Yüzü: "Açık Kapı" Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 359-374.
- Henden, B. ve Henden, R. (2005). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-Belediyecilik, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 48-66.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayınları.
- Karesi Kent Konseyi. 12.02.2020 tarihinde <https://www.instagram.com/karesikentkonseyi/> adresinden erişildi.
- Karesi Kent Konseyi. 12.02.2020 tarihinde <https://twitter.com/karesikent> adresinden erişildi.
- Karesi Kent Konseyi. 12.02.2020 tarihinde <https://www.facebook.com/Karesi-Kent-Konseyi-1078882945458559/> adresinden erişildi.
- Kırışık, F. ve Sezer, Ö. (2015). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (Bit) Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 199-216.

- Kocaman, Ö. F. (2006). *Belediyelerde Halkla İlişkiler ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocaoğlu, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Katılım Kültürü (Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği)*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocaoğlu, M. (2014). Katılımcı Demokrasi Algılaması ve Kent Konseyleri: Kırşehir Kent Konseyi Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-15.
- Korkut, H. (2011). *Belediyelerde Yönetime Katılma ve Açıklık Algısı: Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, Ş. (2001). Belediyelerde Yönetime Katılmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 3(2), 100-114.
- Öner, Ş. (2001b), Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(2), 51- 67.
- Öner, Ş. (2005). Katılımcı Demokrasi Açısından Belediye Kanunu, H. Özgür ve M. Kösecik (Ed.). *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I: Reform*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Özcan, L. ve Yurttaş, F. (2010). *Kent Konseyleri Müzakereci Demokrasinin Uygulama Alanı Olarak Düşünülebilir mi?'*, *Yerel Yönetimler Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Özdemir, A. T. (2011). Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri. *Sayıştay Dergisi*, (83), 31-56.
- Pallant, J. (2017). *SPSS Kullanma Kılavuzu* (S. Balcı ve B. Ahi, Çev.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Bursa: MKM Yayınları.
- Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2005). *Kurum ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi*, Bursa: Alfa Yayınevi.
- Sezgin, M. ve Özbay, E. H. (2016). Halkla İlişkiler Uygulamalarından Beyaz Masa: Uşak Belediyesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (1), 198-209.
- Smith, B. C. (2007). *Good Governance and Development*, First Published, Palgrave Macmillan, New York.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 219-235.

- Şahin, A. (2007). Türkiye’de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (29), 161-189.
- Şengül, R. (2007). Yerel Demokrasiyi Güçlendirme Yolunda Bir Katılım Yöntemi Olarak Kamu Anketi Uygulaması. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 16(2), 7-20.
- Şengül, R. ve Çetinkaya, N. I. (2013). *Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar, 7. Kamu Yönetimi Sempozyumu, Hatay.
- Şinik, B. (2009). Türkiye’de Yerel Katılım: Fransa ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, (18)3, 1-22.
- Toprak, Z. (2014). *Yerel Yönetimler*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Uysal, B. (1984). *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Uysal, Y. ve Atmaca, Y. (2018). Türkiye’deki Merkezi ve Yerel Yönetim İlişkilerinin Yönetişim Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 411-424.
- Whitaker, G. P. (1980). Coproduction: Citizen Participation in Service Delivery. *Public Administration Review*, 40(3), 240-246.
- Yalçındağ, S. (1996). *Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri*, Ankara: TODAİ Yayınları.
- Yalçındağ, S. (1998). Yerel Demokrasinin Örgütlenmesi ve Yerinden Yönetimin Geliştirilmesi Açısından Muhtarlık Kurumu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(3), 37-56.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (1993). *Yerel Yönetim ve Demokrasi: Kavramlar Yaklaşımlar*, İstanbul: IULA-EMME Yayınları.
- Yıldırım, S. ve Emrealp, S. (1994). *Yerel Yönetim ve Demokrasi, Kavramlar-Yaklaşımlar, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi*, 2. Baskı, İstanbul: IULA - EMME ve TOKİ Yayını.
- Yıldırım, U. ve Öner, Ş. (2004). Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye’de E-Belediye Uygulamaları. *The Turkish Online Journal of Educational Techonology*, 3(1), 49-60.
- Yıldırım, A. (2014). Yerellik İlkesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 130-140.

A MISSIONARY DREAM: THE WIND OF PROTESTANT IN MIHALIC¹

Bir Misyoner Rüyası: Mihaliç’de Protestan Rüzgârı

Gönderim Tarihi / Received: 27.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.680735>

Muhsin ÖNAL*

ABSTRACT: This article aims to try to reveal and expose the Protestant missionary activities that were carried out by one of the most influential and ascendant missionary organizations, the American Board in one basic and important town of Bursa in the 19th century. Primarily how the members of this organization settled to this region and in which respects they tried to affect the natives of this area were searched. Then, what kind of means they used to strive to survive in the region was discussed. To reach this purpose, basically and mainly the first-hand sources in other means the archive records of the aforementioned committee were used. In the first place, these documents were compiled and then classified according to the importance and effectiveness. On the other hand, despite the influence of Catholics, the members of the American Board Organization struggled to form a Protestant congregation in Mihalic (Karacabey). They were mainly focused on the Armenian community and partially Greeks. However in the end the winner of this conflict was not Protestants because they were not successful in establishing a church and a school which were the most important institutions in Mihalic that would lead the Protestants to victory.

Keywords: Mihalic, American Board, Protestant, Missionary.

ÖZ: Bu makalenin amacı 19. yüzyılın en etkili ve nüfuzlu misyonerlik teşkilatlarından birisi olan Amerikan Board Örgütü tarafından Bursa'nın en temel ve önemli kasabalarından birisinde gerçekleştirilen Protestan misyonerliği faaliyetlerini açığa çıkarmak ve ortaya koymaktır. Öncelikle örgüt mensuplarının bu bölgeye nasıl yerleştikleri ve yerli nüfusu hangi yönleriyle etkilemeye çalıştıkları araştırılmıştır. Ardından ne tür vasıtalar kullanarak bölgede var olma mücadelesi verdikleri konu edilmiştir. Bu maksada ulaşabilmek için

¹ Bu çalışma anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen herhangi bir araştırma bilgisi içermemektedir. Ayrıca çalışmada insan ve hayvanların deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması, klinik araştırmalar gibi bilgilere de yer verilmemiştir. Bu doğrultuda makale etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Taşra Teşkilatı, muhsinmengusoglu@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3329-3471>

temelde ve esas olarak birincil kaynaklar bir başka deyişle bahsi geçen komitenin arşiv kayıtları kullanılmıştır. İlk olarak bu belgeler derlenip toplanmış sonrasında ise önem ve etkilerine göre sınıflandırılmışlardır. Bununla birlikte Katoliklerin nüfuzuna rağmen Amerikan Board Örgütü mensupları, Mihaliç'de (Karacabey) Protestan bir cemaat teşkil etmek için mücadele vermişlerdir. Onlar esas itibarıyla Ermeni cemaatine odaklanmış kısmen Rumlarla da ilgilenmişlerdir. Netice itibarıyla bu çekişmenin kazananı Protestanlar olmuştur. Zira onlar, Mihaliç'de Protestanları zafere götürecek en önemli kurumlar olan kilise ve okulu tesis etme konusunda başarı elde edememişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Mihaliç, Amerikan Board, Protestan, Misyoner.

INTRODUCTION

When the American Board Organization established in Boston in 1810 nobody has foresight about the future expansion and influence of it. It was a kind of dream or in other sense a miracle to open a door to Protestantism with hat in hand (Strong, 1910: 3). In those years, the only real aim of the Board was declaring the truths of the New Testament and the precise principles of Jesus (Barnum, 1859: 208-209). However, as time passed this organization started to carry an essential and critical role in the imperialist policy of the USA. The confidence that they gained and the impression that they awaked all around the world expedited this process. In this context undoubtedly it was unthinkable for the members of the American Board to not deal with Anatolia that is also called Asia Minor by orientalist. Because aforesaid territory has been from the beginning of history linking Europe to Asia and the only expansion way of Europeans to reach 'The Old World' can be possible by passing over this region (Ramsay, 1890: 23).

When all these circumstances are taken into consideration one of the most important domains of Protestant missionaries was Bursa that was the first capital of the Ottoman Empire. The first American Board member who came to the mentioned city was William Goodell. He visited Bursa in 1833. During his stay, he met with the governor of Bursa by the means of a respectable Frank, who, as his title signifies, is chief physician to the governor, soon called him to offer his services (Goodell, 1833a: 153). He (1833b: 156-157) gave amazingly detailed information about the city, talked about Greeks and Armenians. According to missionary, it's time to serve in Bursa. The reaping time has just come and if the crops do not harvest, it will be so late to get good results.

At this point, it is useful to give brief information about non-Muslim elements residing in Bursa during the 19th century. The allocation of neighbourhoods for non-Muslims in the Ottoman State was first realized in Bursa due to the fact that it was the capital of the foundation period. Bursa, which consisted only

of the fortress surrounded by walls during the conquest (1326), expanded by moving out of the fortress just after this date. Before the conquest, the Greeks lived in Bursa. When the city was conquered by Orhan Ghazi, the Greeks who resided in the fortress and did not leave their places during the war were resettled outside the fortress. Muslims were placed to the houses which were emptied by Greeks (Karataş, 2007: 127). Armenians came to the city after the conquest (Karataş, 2005: 83).

Initially, the neighborhood numbers of both Muslims and non-Muslims were few. However, due to being a major attraction centre, the numbers of the neighborhood soon increased with the arrival of large numbers of Muslims and non-Muslims in the city in the years following the conquest. There were 168 neighbourhoods in Bursa in the 16th century (İnalçık, 1992: 447). According to another claim, there were 247 neighbourhoods in the city at the mentioned time (Köseoğlu, 1946: 18). Evliya Celebi (1314: 8) stated that there were 22 non-Muslim and 1 Coptic neighbourhood in Bursa in the seventeenth century, including 7 Armenians, 9 Greeks, 6 Jews. The Jews who came to Bursa afterward settled to the neighbourhoods of early Jewish settlers (Ergenç, 1980: 105). Except for their neighbourhoods, non-Muslims could also live in Muslim districts (Rifat, 1986: 125). Nothing has changed in the missionary age. There has only been an increase in the number of people of different ethnic backgrounds due to the opening of foreign schools and increased missionary activities (Kepecioğlu, 2010: 41).

The words of Goodell would be considered by the headquarters of the Board and the Prudential Committee of the organization, they determined to appoint Benjamin Schneider as a missionary to the city. Schneider arrived in Bursa on 15 July 1834 (Schneider, 1835: 97). Afterward Philander O. Powers joined to him. Powers reached the city in February 1835 (Powers, 1844a: 119). In the first place, the two missionaries tried to recognize society. They strove to learn the languages of different communities and after a while, they were capable of preaching in Ottoman Turkish, Armenian language, and Romaic (Powers, 1844b: 120).

After gaining ground in the city, and ensuring the sufficient conditions, Board members gazed upon to the out-stations. According to the Protestant missionary, the cities were all called stations. On the other side, small locations were named as out-stations. Hereunder while Bursa was a station, Mihalic was an out-station (Yıldız, 2009: 25). In this context, considering Bursa, the first out-station visited by Protestant missionaries was Demir Tash also known as Demirtaş in Turkish. The missionaries reached to this town in 1833 (Goodell, 1833c: 190). Gemlik was the other location visited in the same year. On the other hand, Board members set foot in Mihalic and Kirmasti in 1841 and 1844 respectively. (Schneider,

1844a: 168). When evaluated in the view of such information, this article aims to try to perceive and set forth the Protestant missionary activities in Mihalic depending on the Board archive resources. In which ways they tried to effect and control the Christians, basically the Catholic congregations of Armenians and Greeks, their fought against the clergy of Papacy, the different means and establishments that were founded by Protestants were the other subjects of this work. Consequently, in this study, it was aimed to understand the success of Protestant missionaries in one of the smallest but strategically important towns of Bursa by using first-hand archive records.

METHODOLOGY

While the study was carried on, primarily, sources were scanned and relevant first-hand records were compiled. Since this study was based on missionary documents and carried out by taking into consideration the criteria of objectivity. After providing the archive records the information to be obtained from these were determined, examined, and classified. In this way, the writing scheme was formed. Undoubtedly, during the classifying, the historical process was taken as a basis, and attention was paid to chronology. Also, neutrality has been the main goal.

Classification will be carried out according to the subject, taking into account the chronology. The mutual examination method may also be preferred for classification. In this way, differences and similarities between the missionaries will be revealed and it will be easier to determine what matters are given importance and emphasis.

In the analysis process, it will be investigated whether the information and data obtained are sufficient. At this stage, the content of the classified information will be evaluated. Attention will be paid to the objectivity, reliability, and provability of information. By analysing the information, the material at hand will be ready for use and it will be made valuable. In addition, the information and data will be reviewed and determined whether the data is sufficient for the full disclosure of the subject. At this stage, it is also decided where and how to use the data. After classifying, analysing, and criticizing the data, the order in which the information will be structured will be determined. After these determinations, the missing information will be completed.

In the writing process, mutual examination and descriptive methods will be preferred. The events will be evaluated according to the circumstances of the time they occurred. An event that is not well known will not be explained by the causes and consequences of a similar one. Care will be taken to be impartial when the information is given. Particular attention will be paid to making objective

assessments. On the other hand, this study does not contain any research information carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using survey, interview, focus group work, observation, experiment, interview techniques. In addition, the study does not include information on the use of humans and animals for experimental or other scientific purposes, such as clinical research. In this respect, the article is among the works that do not require the permission of the Ethics Committee.

THE FOOTFALLS OF PROTESTANTS IN MIHALIC

Mihalic is located at the west edge of Bursa and visited by the first missionary in 1841. This voyage was especially carried out to take some soundings and observations. The geographical position of the town, the communities, and the impressions about the congregations, the demographic structure, etc. were the basic features that the missionaries dominantly interested in. And the next section will be closely associated with these issues.

The General Impressions about the Town

The Board members, who reached a city or a town, first evaluate and scrutinize the geographical position of the province and distance between this location and the important centres of the state. The pros and cons of the region were the other issues that the missionaries took notice of profoundly. Also if there were enough indicators, they would give detailed information about the population of the location by separating all the communities. In this context according to the first archive record that was kept in 1841 Mihalic was lying twelve hours of Bursa and two hours from the sea-coast. On the other hand, it was situated on a piece of pretty high ground, amid an enormous plain, also during the whole winter; it was almost completely beset by water. The houses seemed repellent and the roads and streets did not have any pavements (Schneider, 1841: 299).

In this document penned by Benjamin Schneider (1841: 299), there was also some information about the demographic conditions of the town. As missionary alleged, the population was eleven thousand, of whom one thousand one hundred fifty were Armenians, three thousand five hundred were Greeks, and the rest Muslims.

In another record, it was told that Mr. Schneider visited five villages lying to the west of Bursa. He was accompanied by a pious Armenian during this excursion. The first village to which the missionary came was Mihalic where is situated about twelve hours north of west from Bursa. The impetus that attracted the missionary was a spirit of interrogation aroused in this town. And of course, it was amazing and encouraging (Schneider, 1844b: 166-167).

The demographic structure of the town is the other issue that was kept in this document. As it was claimed, in Mihalic approximately there were two hundred and fifty Armenian dwellings, and the houses of Turks and Greeks were visually more than Armenians'. Another archive record written in 1863 alleged that Mihalic was a town of about nine hundred houses (Outstations, 1863: 269). As it is understood that, this time the population information of members of different communities was not included...

In 1865 the distance between Bursa and Mihalic, which was twelve hours, was repeated once more (Greene, 1865e: 110). As it is clear from the archive records that normally when missionaries talked about the distance, they compared the town with Bursa. However, there is also one exception that only in one document missionaries mentioned the distance between Mihalic and Bandırma, because as it will be expressed in the following chapters, at one stage these regions were connected strongly in terms of missionary activities. According to this document, the pastor of Bandırma Abraham made occasional visits to Mihalic that was eight hours distant to the town (Richardson, 1874).

As it can be understood from what has been expressed so far, the documents revealed the rough impressions of missionaries about Mihalic predominantly presented the distance of town to Bursa. And a tiny bit referred to the demographical conditions of the region... In the eyes of the Board members, these two criteria were so important. Missionaries needed to get in contact with the main stations to draw up a durable and consistent strategy in every time. Also, as was mentioned before, to become influential and successful, Protestants had to move together with minorities. That's why nearly every time they tried to notice the population of Armenian and Greek congregations. After doing these analyses it's now time to start the big war to bring mentioned minorities into their fold.

At this point, it will be useful to give the population data of Bursa and Mihalic during the 19th century according to the second-hand sources and Ottoman archival records. As it is known the Ottoman State conducted its first official census in 1831. Since the purpose of this census was to reveal tax sources and determine who could do military service, only the Muslim and non-Muslim male population were included in the census (Demiryürek, 2016: 191). According to the census, the population of Bursa consisted of 16,138 men, including 10,552 Muslims, 2,159 Christians, 627 Jews, and 2,800 Armenians (Karal, 1997: 10). When this figure is multiplied by two and the approximate number of women is taken into account, the adult male and female population of the city can be estimated to be around 32,276 (Çadırcı, 1997: 49; Behar, 2003: 25). The French archaeologist Perrot, who made a visit to Bursa in 1861, suggested that the population of the city was around 35,000 (Darkot: 1979: 808). According to V.

Cuinet, the population of Bursa in 1890 was 76,303, including 58,902 Muslims, 5,158 Greeks, 8,444 Armenians, 2,548 Jews, and 1,251 foreigners (Demiryürek, 2016: 192).

In 1881, Sultan Abdulhamid II wanted a new census. The census took much longer than expected due to some obstacles, and the results were published in 1893. The census was conducted on the basis of ethnic and religious belonging and the population was recorded in categories such as Muslim, Armenian, Greek, Jewish, and Catholic (Demiryürek, 2015: 111). During the mentioned date Bursa, the central Sanjak of Hudâvendigâr province, comprised of Gemlik, Mudanya, Mihalic (Karacabey), Kirmasti (Mustafakemalpasa) and Atranos (Orhaneli) districts (Emecen, 1998: 286). According to the census, Bursa had a population of 121,590 and Mihalic had a population of 28,263. The total population of the Sanjak was 285,782 (Karpat, 2010: 278).

There is also some information in the annuals of Hudâvendigâr related to the population of Mihalic. According to the annual of 1871 (151), there were a total of 4060 households in Mihalic. The male population of non-Muslims was 4573. There were also 6689 Muslims in the town. The same information was repeated in the annuals of 1872 (117) and 1873 (112) and it was stated that the total male population was 11262. However in the annuals of 1874 (119) and 1875 (112), although the total number of households did not change, the numbers of male populations were different. In these records, the population of male non-Muslims was 4541 and Muslims were 6332. In the annuals of 1879 (181) and 1880 (173), the non-Muslim population was divided into two as Armenians and Greeks. According to these documents, the number of households in Mihalic was 3473. The male population of Greeks, Armenians, and Muslims was 4159, 445, and 4112 respectively. The female population in Mihalic was first mentioned in the annual of 1886. As the archival record stated (92-93) the total number of households in the town was 6632. The male population was 16693. The number of females was 14388. In this sense, the total population of the town was 31081.

The Protestant Missionary Activities in Mihalic

The Board members, on the one hand, were trying to identify and recognize the society of the town; on the other side, they were drawing the scheme of their activities. After apprehending the population of the communities, they started to do some observations on these people. The first inferences were made about Greeks and Armenians. According to the archive records Greeks had two sanctuaries, one school which was modelled regarding the Hellenic system², and one other on the traditional plan. However, the Armenians had one temple

²It was a kind of school that the schedule was based on the mixture of Greek and Latin literature. The education was given in these languages. Some cultural aspects, historical issues, art, and design were the main parts of this system.

and a school. Undoubtedly these churches were not of the Protestants. On the contrary, they belonged to the Catholics, the most important opponent and foe congregation of American Board members in Asia Minor. On the other hand, none of the congregations spoke their national tongue. The only language they were able to speak was Turkish. Hence their religious aspects and activities were not understood by the Christian communities. Also, the school lost its functions. Nobody could perceive the curriculum and read the books properly. The teacher who was attendant in Armenian school frankly admitted that he and also his students were not able to understand the school subjects and read materials. Nevertheless, the teacher of one of the Greek schools had little or no knowledge of Modern Greek. He was trying to cite his knowledge to the pupils of the school (Schneider, 1841: 299).

There is also some information about the institutions of non-Muslims in Mihalic in Ottoman archival records. According to a document, there was a Greek church in Kuyumcuoglu neighbourhood (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], C.ADL, 20:1234). There was also a Greek church in İkizce (BOA, İ.DH, 1172: 91648). Büyükada and Apolyond were other regions that had Greek churches (BOA, İ. HR, 130: 6667). As the documents indicate there were also Armenian churches in the town (BOA, C. ADL, 17: 1059). However, the location of these churches could not be determined.

The problems mentioned by Schneider were not just affecting the teachers. The ecclesiastics were in the same breath ignorant and disreputable. Like the instructors, they could only speak Turkish. They were so unaware of religious aspects and ceremonies. They were performing all these unconsciously. Also, they did not have any idea why they were praying or preaching. Correspondingly it's not so hard to imagine the conditions of the congregations. The missionary who penned this archive record gave all the Greek and Armenian priests one copy of the New Testament. He also had a chance to get in contact with the local people about the religious aspects. In the end, he left the town with great hopes about the future (Schneider, 1841: 299). This attitude and behaviour are reflecting the general cognizance of Protestant missionary. According to this sect, getting desperate and dreading are not admissible approaches. In all cases and conditions, they mustn't lose control and always try to be careful and vigilant.

In another document that was written by missionaries in 1844, the numbers of churches were repeated. The new information is the same as the previous one. According to this record, there were three churches in the region. Two of them belonging to the Greeks and one of them were for Armenians (Schneider, 1844b: 167).

In this record, the Board members were also referring to the harsh and effective opposition to the clergy. The ecclesiastical defiance that was implied here was certainly related to Catholics. In consequence of this opposition local Armenians strongly depressed and scared. This dread did not only take hold of the Armenian congregation but also the teacher of the school. He was ordered not to teach the books and the New Testament of Protestants to the students. Even he had to remove some simple grammar books prepared by the Board members. However although there were a lot of troubles, hassles, and discouraging circumstances on missionaries and Protestant activities, quite a lot of times it was witnessed, the Board members still had some hopes and they dreamed to be successful soon (Schneider, 1844b: 167).

The reason that made them so optimistic was closely related to the attitudes of the teacher. This person, his name had not been given, in some sense an enlightened man and supporting the activities of Protestant missionaries. He came from Istanbul and even though he was afraid of the ecclesiastical influence of Catholics at all, he did not retreat and tried to support the activities of Protestants clandestinely. Of course, he stood aloof from missionaries because he had to. But nothing changed his feelings. He trusted the missionary activities profoundly and on all occasions, this man struggled for their success. He gave the books of Protestants to the students stealthily. And they were reading the Old and New Testament together. He ordered four new copies of the holy book for pupils. In this way maybe some priests and the members of Christian minorities could be affected by these new and promising beliefs (Schneider, 1844a: 167).

One of the other heartening features was, even though people of Mihalic were quite insensitive to the missionary activities there would be some individuals who were showing their great respect to the Protestants. The first man who had some sympathy for this faith came from Istanbul for a limited time. The reason for his presence was not given but it's clear from the document that he was an enlightened person and he was there temporarily. His cognizance and perspicacity about the claims of Protestantism were highly crucial and remarkable. His sojourn in Mihalic had critical importance on account of his supports to the missionaries (Schneider, 1844a: 167). One other person worth mentioning here was a native of the town. According to the missionary point of view, he was interested in the truth of Protestantism. Before he got in contact with the Board members he had found and bought the books of Protestants somehow. In this way, he improved himself about religious aspects. He also wanted to enrol his son in a school. It would be Bebek seminary which was established in Istanbul. As a result of these two important examples, missionaries had the impression of the Protestantism claim would begin to

work in this town and the results would at short notice become more visible (Schneider, 1844a: 167).

All these developments were giving the signs of the improvement of the Protestantism in Mihalic. But until 1863 nobody became affiliated with this sect. In the mentioned year one person who was a member of the Bursa church accepted the principles of missionary activities and converted to Protestantism. Although the aim of his visit was not known, as it was guessed he came to town for official purposes in other means he was there for government business. Then he got in contact with the missionaries and after a while, he became a strong supporter of Protestantism and got involved in the missionary service. In the same year in Mihalic, seven people were following the truth of Protestantism. They were called brethren. Moreover, there could be no persecution attempts from Catholics in this region in those years (Outstations, 1863: 270). Probably for the improvement of Protestantism the most important circumstance was this because on every corner of Asia Minor there was decisive and constant persecution realized by Catholics. The Board members and also supporters of Protestantism had to resist and survive against these attacks.

The mood of optimism was repeated by Joseph K. Greene (1864: 31) in another record which was kept in the same year. According to the missionary, they had many reasons to be hopeful about the future. He had written the following lines in this regard:

“In Mihalic a few have been added to the number of our brethren, five of whom give hopeful evidence of being truly Christian men. It is refreshing and gratifying to witness their love for the Bible, for one another, and the cause of Christ. The brother Vertanes, the pioneer in the work, who until deprived of employment served the Lord at his charges, has continued his faithful labour during the past year and has received a small compensation from the Board. Yet he is not a regular helper and expects soon to luggage in business elsewhere. We should now be disposed to comply with the request of the brethren of Mihalic to be organized into a church if there were to be found a suitable preacher to whom to commit the care of the Protestantism.”

If it is evaluated in this context it can be easily seen that the members of the Protestant congregation decreased when compared with the previous document. Namely according to the preceding archive record, it was seven but with the second document, the number has changed and became five. This decline can be interpreted as a real decrease, as well as due to incomplete information. Besides, in this instance the name of the first person became affiliated to Protestantism was given and he was Vertanes. Correspondingly missionaries were esteeming him profoundly. He was praised by the members of the Board. But he was not a native helper. To put in a different way he was

not appointed by the American Board Organization officially. However, he was holding his suitcase and was ready for duty. He was very determined and willing to be appointed overenthusiastically. Another point worth mentioning here is the desire of brethren in Mihalic to come together around a church, even though the numbers did not reach the fingers of two hands. This incident is important because establishing a church in a region is the most obvious indication that the missionary cause has reached sufficient maturity there. In other words, it meant that essential conditions were fulfilled and the Christian congregations especially Catholics at least in some ways, were ready to accept all the principles of Protestantism. Of course, sometimes this feeling would have arisen based on a misconception or depending upon an early and inopportune decision. In any case, it was worth experiencing, and the missionaries would prefer to try in such circumstances.

As a consequence of this encouraging process and progress as of the date of 1864, Joseph K. Greene, a missionary in Bursa visited the town. During this trip, he had occasional opportunities for interviews with burgess. He was also successful in sales of some books. But what is more to the point was the missionary's opinion about the town. He compared Mihalic with some other districts and he concluded that the effort to reach the salutary result and earnestness was more clear and significant (Greene, 1864: 31). In the same year in another document, it was claimed that a few had been added to the number of brethren, five of whom gave hopeful evidence of being truly Christian men (Broosa, 1864: 266). All these were interpreted by the headquarters of the Board Organization as encouraging developments in Mihalic (American Board of Commissioners for Foreign Missions [ABCFM], 1865: 55). In 1865 another family joined the little band of brethren at Mihalic (Greene, 1865g: 32). Thus the number of supporters of Protestantism reached almost a dozen.

All these positive steps revealed another requirement. That was the need for a local preacher or helper. In every condition, missionaries uttered this requirement and invited the headquarters to solve this problem. The dimension of this issue that concerns Mihalic was reflected in the lines as follows:

"This cursory review of the state of the Lord's work in the Mihalic field affords some idea of the extent and importance of the work to be done and shows clearly that the Providence of God is pressuring us to do special work now. The cry of Asia Minor reaches us from every part of the field, and many of those who raise this cry appear to the men who have been born again by the Spirit of God. Alas, that such community is found at Mihalic should call us in vain for preachers of the Gospel! Let not the friends of Christ fail to supply the means, and earnestly to implore the Lord that He supplies the still greater need of faithful labourers to gather the perishing harvest!" (Greene, 1865g: 32).

All these cries and implores were only for having a qualified native helper or preacher. That is to say, by these words, at the same time comprising a veiled threat in terms of the course of the case was aimed to mobilize headquarters. However, if Mihalic was taken into consideration this was not the only problem the missionaries had to overcome. Just as the nuisance of native helper, the brethren at Mihalic also had to deal with one more trouble. The Governor of the town had refused to make an apportionment of the taxes of the Protestant community fairly or to treat their head-man with respect. And because of the violent oppositions of the Armenians and the imbecility of the Governor, the Protestants were for ten days prevented from burying the body of the wife of one of their member. And though the Turkish government sent strict orders, in 1862, to all the provinces that a burying ground should be given to every Protestant community from the public domain, the Pasha of Bursa still delayed obeying, in respect to the Protestants in Mihalic (Greene, 1865e: 110). In addition to the irrepressible ascent of Protestantism in this region against the incitement of Catholics, the Government had to make provision against the supporters of missionaries. These precautions were such exaggerated that Protestants were even prevented from fulfilling a right that they had obtained. As it is remembered during the 19th century the most serious opponents of the Protestants and those who showed hostility to them were Catholics.

As stated by the missionaries, the Ottoman Empire took some precautions in order to redress the balance between the communities and to show sufficient sensitivity in this regard. For example, the distribution of written materials belonging to the Protestants was not allowed for a long time, unless official permission was obtained (BOA, DH. MKT, 61: 33). Another incident in which the lack of supervision was questioned and attempted to be eliminated was the result of the news that some Protestant booksellers had confused the mind of people by distributing books in small towns and villages without charge (BOA, DH. MKT, 1847: 116). Upon the question of how to treat these people, it was decided that Protestant booksellers should be banned from travelling around the villages to distribute books with or without money, and those books were not allowed to be sold in villages except in shops and private places (BOA, DH. MKT, 1903: 37). There are also examples showing that there are no restrictions on the sale of books if the rules are followed (BOA, DH. MKT, 948: 42).

According to another archive record penned by Greene (1865h: 113) these occurrences, they were reluctantly compelled to believe, were the echo of the persecution done by the Turkish Government during the past summer at Constantinople. They led them to fear that secret instructions may have been given to the rulers of the provinces, so far as possible to thwart and prevent their work, even among Armenians. Hence fearful that the advancing light

of Christianity, entering the darkened minds of the Muslim population, may weaken the spiritual authority of Turkish rulers, the Government by its acts during the past six months, has given abundant proof that it would gladly put an end to the whole Protestant reformation.

The missionary attributed all these persecutions to an important and vital justification. As it was mentioned before by the provocations of Catholics, Sublime Porte took the action. They feared that this dangerous and heretic movement could also affect the Muslims. That's why the Government tried to take some precautions to hinder these poisonous thoughts. Thankfully, the British were the ones who offered the recipe for salvation to the missionaries in the face of their depression and troubles. This issue was reflected in the documents of missionaries as follows: *"We greatly fear that unless the representative of the English Government at Constantinople stands firm in maintaining the rights of the native Protestants, who look England for protection, the safety of our brethren will be in danger, and our efforts to disseminate the knowledge of the Lord Jesus Christ frustrated"* (Greene, 1865h: 113).

This was a typical example of Britain's intervention to missionary affairs. In Anatolia when the Board members ran into trouble especially with Sublime Port the first designated authority to apply was Britain. Employing British ambassador they sought a solution. And the British government demonstrating munificence with a great earnest and respect were by the side of religious ambassadors of the USA (Şafak, 2003: 36-37). In the end, all these attempts put forth fruits, and an order had at last, and with difficulty been obtained from the government to the effect that Protestant brethren at Mihalic were to be recognized as a separate community (Greene, 1865a: 113). This order contained one remarkable peculiarity. In former days, every imperial order for the organization of a Protestant community contained words to affect that *"whoever desires to profess the Protestant faith shall be enrolled and recognized as a Protestant"* (Greene, 1865c: 113). Yet in this order, authorizing the formation of a Protestant community in Mihalic, it is stated that *"whoever from the Greek and Armenian nations desires to profess the Protestant faith is to be recognized as a Protestant"* (Greene, 1865c: 113). This was a direct declaration from the Sublime Porte, that if a Turk wishes to profess Protestantism, he is not to be allowed the privilege. Hence a Protestant Turk is an outlaw in the view of Government, and religious liberty for the Turk is a thing of the past.

After all these events, the following words written by missionary Greene are meaningful in terms of showing that despite all the negativity, things were going well: *"During the past winter, the work of the Lord encountered a great deal of opposition in several places especially in Mihalic, and some of the native brethren*

suffered annoyance and loss, yet never has there been so much religious interest manifested by the people as during the same period” (Greene, 1865b: 113).

As it was mentioned above in the town of Mihalic, the work of the Lord made encouraging progress after a short persecution period. However, it did not mean that everything was going in the right way. For instance, in the last days of 1865, the tumult raised by the Catholic Armenians over the burial of Protestant woman was followed by a spirit of religious inquiry on the part of several men. Three Armenians and one Greek became convinced respecting the truth and permanently joined themselves to Protestants’ little band of brethren. Several other Armenians and three Greeks appeared likewise to learn the folly of their former superstitions, and the necessity of worshipping God in spirit and truth. After all, these people started to attend the simple meetings for prayer, and reading and studying the Scriptures, conducted by the native brethren (Greene, 1865f: 204).

The missionary went all around the houses and lastly, he came to the need of a preacher. Also to further strengthen this claim Greene (1865d: 204) mentioned his visit to the town: *“Four weeks ago I spent a few days at Mihalic, and preached there on Sabbath. Twenty-five people were present at our service and gave earnest attention. Night after night the brethren almost robbed me of sleep, by their eager discussions and questions...”* As taking into consideration of the missionary activities in Mihalic, this number was implying an unbelievable situation. Probably all these visitors were not a member of the Protestant congregation. The report of the station which was penned by Joseph K. Greene (1866b: 33) gave this number as a dozen. According to the same report two native preachers had laboured in the town and the little community of Protestants grew in strength and character. However, this place, like several others was left without any special cultivation, because of the lack of self-dedicated and faithful native labourers.

All these statements reveal that Board members were not satisfied with the approach of the headquarters in Boston. Even so, nothing changed the tendency of missionaries. They continued to be optimistic and patiently maintained their activities as expected. Because according to Greene (1866a: 70) at Mihalic, the work was still progressing in 1866 since more than thirty people attended their religious services on the Sabbath that he passed at the place. Several of the Protestants were from the Greek community, and one of them, who may be described as mighty in the Scriptures, was both zealous and prudent in his efforts to convince his brethren after the flesh. Greene hoped much from the efforts of these brethren, all of whom were young or middle-aged, and the majority of whom appeared to be truly pious men. Also, the brethren fitted up a large and convenient room for religious services.

Although it is unlikely to see a worship place that was tamped into one room as a church, this step is important. More importantly, the Board Organization took an important decision and appointed a pastor to the said place of worship. The developments in this regard and the identity of the pastor were reflected in the missionary papers as follows:

“Reverend Serope Dionean, one of the first fruits of missionary labour in Bursa, a man of approved piety and long experience and acceptable preacher, for some years pastor of the church of Nicomedia, and subsequently for five years acting pastor of the Bursa has since December been labouring at the much-neglected out-station of Mihalic. Besides ministering greatly to the spiritual comfort and edification of a few faithful friends of long-standing, he has interested others in the truth, and at least two new brethren have been added to the little company of believers” (Richardson, 1868: 35).

All these statements prove that the town would no longer be neglected. Indeed, the developments confirmed this point. In such a way that Mihalic had had a helper since September 1868 who had laboured both as a preacher and teacher. His community was still small numbering only about twenty souls. Some of them seem to be truly pious people. They had recently purchased an eligible building for chapel and school costing four thousand piasters, half of which they had collected among themselves. They also contributed to the support of their preacher (Richardson, 1869: 36).

This incident was an important turning point for the aftermath of the missionary activities in Mihalic because this was the first document that was mentioning the existence of a sanctuary and school in the town. But as it was seen this place of worship was still not called a church. However, talking about these two institutions, which were the basis of missionary activities, was enough to increase the excitement of the headquarters.

This mood of optimism would not continue so long. The station report which was written in 1869 expressed that except for the short time, this place had occupied during the year but there were very few people who gave evidence of piety. A chapel organization existed. But it couldn't be called a church. Nevertheless, the average audience on Sabbath was about twelve. There was also a small school. Some religious inquiry existed. On the other hand as a whole, the attention to work was not cheering. Following the decision that was taken at the last meeting, the salary of the labourer was reduced from five to four Turkish liras. He consented reluctantly and informed the missionaries that this was not sufficient for himself, his wife, and his three or four children. In the end, he proposed to retire from the service. However, the Board members did not have another labourer to take his place. And the town would accordingly remain unsupplied (Schneider, 1870: 37).

All these developments showed that, contrary to the missionaries' claim, things were not going well in the town. While the Board members tried to draw an optimistic picture in a positive mood at every turn, the pessimism reflected in the reports does not escape from the attention. In 1871, a new arrangement was made and Mihalic was associated with Bandırma. In other words, the two regions were gathered under the same roof and were started to control from a single-centre because they were in much carrying the same condition. However native helpers had been stationed there only three months during the year. In these circumstances, no tangible results could be anticipated. If the present status was maintained and scattering of what the missionaries had been gathered was prevented, everything would be better. As a result, the problems could not be solved if the town would not have qualified and loyal native labourers (Schneider, 1871: 38). As it was mentioned before, all the out-stations were crippling for the deficiency of native helpers. And one of the most vital and basic principles of Board members was trying to achieve a result on this subject. In return for this implore, the problem of native helper was solved partly.

According to the Board document written in 1872, the district of Mysia which involved Bandırma, Edincik, and Mihalic had a permanent labourer who was dealing with all these three regions. He was residing in Edincik and visiting Bandırma and Mihalic occasionally. Also, two theology students were giving aid to the Protestants. They came to Mysia for the winter holiday. Besides in this report, it was mentioned that there was a church in Mysia but it was not as active as the missionaries expected. Although the location of the church was not given, it could be easily understood from the other documents that it was not established in Mihalic (Richardson, 1872: 39).

In another report penned two years after the previous document, the location of the church was given as Bandırma. On the other hand, the name of the native preacher was also mentioned in this document. As the report stated his name was Pastor Abraham. According to this document Abraham was visiting Mihalic occasionally and trying to sustain the religious services (Richardson, 1874: 41). As it is understood from the Ottoman archival records this church was established on a foundation land (BOA, DH. MUİ, 53: 28).

Probably the turning point about the town came up in 1875. The station report of the mentioned year referred that the work at Mihalic so long depressing was at last giving hopes. There was a little band of brethren there who laboured with much faith and zeal. Their families by great joy persuaded them to go with together to the place of evangelical and spiritual worship. They had raised a considerable amount considering their fewness and their poverty to build a chapel. The building purchased some years ago has gone to decay. To stop this

decaying they had to have some amount of currency. The other basic need was the chronic one that was a preacher who would be also charged as a pastor. For this purpose, a student who would graduate from Marsovan Theology School would go to Mihalic. They had already pledged themselves for a part of his salary (Richardson, 1875: 42).

After a while, all these attempts gave their fruits. The visit of Richardson occurred in 1876 showed the positive effects of the struggle to have a consistent community in Mihalic. According to the missionary, six new members added to the congregation and the number increased to twelve (Richardson, 1876: 185). More importantly, the happy end came in 1878. In the mentioned date Mihalic rejoiced in the possession of new chapel, schoolroom, etc., for which the people contributed one half of the expense, receiving fifty pounds from the avails of medical practice at Sivas. Dr. West whose spirit was full of the light of gospel did this service for them (ABCFM, 1878: 68).

Of course, having a chapel is not enough for Protestantism. Normally Board members who were trying to spread their faith and claims in a region had to reach the top target, which is having an autocephalous sanctuary. In other means establishing an independent church... Although the missionaries could not achieve their dream in this town, it was also a great success to hold a small chapel after a string of bad luck. On the other hand, while they were trying to reach this target the aids came from an interesting place. A physician who was residing in Sivas helped the brethren of Mihalic to feel this amazing end.

As a result of all these events, a preacher was sent to Mihalic. His name was Baron Toroe Kendigian. He had laboured during the year with a good degree of fidelity and success. By his struggles, one Greek family of several people had recently commenced coming to the Protestant service. The congregation was the number forty people in all. A small school had been taught a part of the time. There were much poverty and distress in this place, arising from want of work for the poor and the high prices of all kinds of provisions. Nevertheless, the church members here it would seem, originally formed a branch of the Bandırma Church, but they were started to act by themselves after a while (Barrows, 1880: 47).

After having a chapel and a pastor, the number of brethren immediately increased from decimal digits to forty. Nevertheless, in the beginning, since the place of worship could not stand itself and satisfy its needs, it was associated with the Bandırma Church. But as time went by, it got its autonomy. Also, there was instability in the existence of the school. In some documents, there was some information about the educational institution but the number of students and lecturers was not given. Also, nothing was expressed about the schedule.

On the other hand, this state of peace would not last very long. After one year, some problems began to emerge because severe dissensions between several of the sisters started to disturb the peace of the chapel at Mihalic and made the young preacher feel desperate there. Here, as in many places, the place of worship was built on rocks, as if to show the greatness and glory of God. On the other hand, the mischief-makers were not yet remorseful for their sins. The care of the school, all day in addition to regular work of preacher was preventing him to deal with both institutions together (Baldwin, 1881: 48). All these problems have been announced to the world by the board headquarters as follows: *“In Mihalic the peace of the chapel has been disturbed by dissensions among the sisters, but faithful discipline has been maintained”* (ABCFM, 1882: 72). As it was seen in other examples, the Board Organization maintained its optimism here once more and tried to create the impression that things were going well.

The year 1882 corresponds to an important and critical period in terms of missionary activities in Mihalic. After this date, the Board archive records did not give satisfying information about the town. Maybe the main reason for this was the end of the hopes about Mihalic. The determined and impressive efforts of the missionaries did not produce results that would meet their expectations. So it can be easily said that the struggles of Board members in Mihalic were resulted by disappointment.

CONCLUSION

In this article, it was aimed to reveal the Protestant missionary activities in a small town of Bursa. These missionaries were the members of the American Board Organization, which produced the most effective and lasting results in the United States and all around the world in the 19th century. The Board members reached the mentioned town, Mihalic, by the way of Bursa. On the other hand, the first American Board archive record related to the town was dated 1841. It seemed that they set foot in the town in that year.

When the Board members came to a region, firstly they tried to do some inspections and endeavoured to recognize the congregations. In this way, they took some soundings and knew the congregations of the region. Mainly they were interested in minorities because in general Armenians and partly Greeks were giving ear to the missionaries. Undoubtedly the same scenario was staged in Mihalic. However, during these attempts Board members had to cope with some troubles. The basic problem was the hostile attitudes of Catholics. Until the Protestants arrived at the Asia Minor, the followers of Papacy were the dominant sects of Anatolia. It could even be said that they had no rivals at all.

On Ottoman lands, in those years there were also the defenders of Orthodox and Gregorian Churches. But their political aspects were not as powerful as Catholics. Also, these sects were not aiming for missionary activities as Protestants and Catholics.

After having some information about the region Board members set to work. They got in contact with the natives especially minorities, made propaganda about their faith, delivered and sold some books, met with the communities and having religious conversations, etc. But all these activities were not as effective as having some durable and pervasive establishments. Therefore, after completing the necessary conditions, they immediately took action to establish a school and a church. The most essential conditions to be permanent in a region were to have these institutions. Because in this way the congregation would gather under a single roof and the missionary would be performed easier and more practical.

In the end, although the exact dates could not be given a chapel and a school were founded in Mihalic. However, as the archive records signify the opening year could be 1869. The real aim was establishing a church but the missionaries were not able to build a church. Correspondingly they had to confine themselves with a small place of worship. Besides, the highest number of the congregation was only forty. On the other hand, they also had a chance to open a school. The number of students was not given. But probably it could not be more than the members of the congregation. Given all this information, it will be concluded that the expected success in Mihalic has not been achieved. In other words, the missionaries failed to get the result of their nearly forty-year efforts and were frustrated.

REFERENCES

- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1863). Outstations. *Missionary Herald*, 59 (9), 269-270.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1864). Broosa. *Missionary Herald*, 60 (9), 266.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1865). *Report of Western Turkey Mission* (Report No: ABCFM: 55). Boston: American Board Press.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1878). *Report of Western Turkey Mission* (Report No: ABCFM: 68). Boston: American Board Press.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1882). *Report of Western Turkey Mission* (Report No: ABCFM: 72). Boston: American Board Press.
- Baldwin, T. A. (1881). *Report of Broosa Station* (Report No: 48). Boston: American Board Press.
- Barnum, H. N. (1859). The Protestant Church. *Missionary Herald*, 55 (7), 208-209.
- Barrows, J. O. (1880). *Report of Broosa Station* (Report No: 47). Boston: American Board Press.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (BOA). *Cevdet Adliye* (C. ADL.), nr. 17/1059, 20/1234.
- Behar, C. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*. Ankara: DİE Yayınları.
- BOA. *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî* (DH. MKT.), nr. 61/33, 948/42, 1847/116, 1903/37.
- BOA. *İrade Dahiliye* (İ. DH.), nr. 1172/91648.
- BOA. *İrade Hariciye* (İ. HR), nr. 130/6667.
- BOA. *Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri* (DH. MUI), nr. 53/28.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çelebi, E. (2012). *Seyahatname Evliya Çelebi*. İstanbul: Kocabı Yayınları.
- Darkot, B. (1979). Bursa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 2, ss. 806-819). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı 1900-1918*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Demiryürek, H. (2016). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa'nın Demografik Yapısı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 190-240.
- Emecen, F. (1998). Hudâvendigâr. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 18, ss. 285-286). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- Ergenç, Ö. (1980). Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri. O. Okyar, H. İnalçık (Ed.), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* içinde (ss. 103-109). Ankara: Meteksan Limited Şirketi.
- Goodell, W. (1833a). Broosa. *Missionary Herald*, 29 (5), 153-156.
- Goodell, W. (1833b). Greeks at Broosa. *Missionary Herald*, 29 (5), 156-157.
- Goodell, W. (1833c). Return to Constantinople. *Missionary Herald*, 29 (5), 190-191.
- Greene, J. K. (1864). *Report of Broosa Station* (Report No: 31). Boston: American Board Press.
- Greene, J. K. (1865a). Fears in Regard to Government Action. *Missionary Herald*, 61 (4), 112-113.
- Greene, J. K. (1865b). Further Indications of Unfriendliness. *Missionary Herald*, 61 (4), 113.
- Greene, J. K. (1865c). Moohalitch. *Missionary Herald*, 61 (4), 113.
- Greene, J. K. (1865d). Moohalitch. *Missionary Herald*, 61 (7), 204-205.
- Greene, J. K. (1865e). Progress at Out-stations. *Missionary Herald*, 61 (4), 110.
- Greene, J. K. (1865f). Progress in Several Places. *Missionary Herald*, 61 (7), 203-204.
- Greene, J. K. (1865g). *Report of Broosa Station* (Report No: 32). Boston: American Board Press.
- Greene, J. K. (1865h). Trials at Moohalitch. *Missionary Herald*, 61 (4), 113.
- Greene, J. K. (1866a). Edinjik and Moohalitch. *Missionary Herald*, 62 (3), 70.
- Greene, J. K. (1866b). *Report of Broosa Station* (Report No: 33). Boston: American Board Press.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1288/1871). 2. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1289/1872). 3. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1290/1873). 4. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1291/1874). 5. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1292/1875). 6. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1292/1875). 6. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1296/1879). 10. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1297/1880). 11. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1292/1875). 6. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi (1303/1886). 13. Def'a. Bursa: Matbaa-i Vilayet.
- İnalçık, H. (1988). Bursa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 6, ss. 445-449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831*. Ankara: DİE Yayınları.
- Karataş, A. İ. (2005). Fethinden XIX. Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa'da Ermeniler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 81-107.

- Karataş, A. İ. (2007). Bursa'daki Uygulamalar Işığında Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Meskenleriyle İlgili Düzenlemeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 123-154.
- Kepecioğlu, K. (2010). *Bursa Kütüğü*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Köseoğlu, N. (1946). *Tarihte Bursa Mahalleleri*. Bursa: Bursa Halkevi Tarih Müze Yayınevi.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Powers, P. O. (1844a). The Past and the Present. *Missionary Herald*, 40 (4), 119.
- Powers, P. O. (1844b). The Spirit Needed. *Missionary Herald*, 40 (4), 120.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*. London: William Clowes and Sons.
- Richardson, S. (1868). *Report of Broosa Station* (Report No: 35). Boston: American Board Press.
- Richardson, S. (1869). *Report of Broosa Station* (Report No: 36). Boston: American Board Press.
- Richardson, S. (1872). *Report of Broosa Station* (Report No: 39). Boston: American Board Press.
- Richardson, S. (1874). *Report of Broosa Station* (Report No: 41). Boston: American Board Press.
- Richardson, S. (1875). *Report of Broosa Station* (Report No: 42). Boston: American Board Press.
- Richardson, S. (1876). Encouragements in the Broosa Field. *Missionary Herald*, 72 (6), 185.
- Schneider, B. (1835). Arrival and Commencement of Missionary Labors. *Missionary Herald*, 31 (3), 97-98.
- Schneider, B. (1841). Moohalitch. *Missionary Herald*, 37 (7), 299-300.
- Schneider, B. (1844a). Kermatsi. *Missionary Herald*, 40 (5), 167-168.
- Schneider, B. (1844b). Visit to Moohalitch. *Missionary Herald*, 40 (5), 166-167.
- Schneider, B. (1870). *Report of Broosa Station* (Report No: 37). Boston: American Board Press.
- Schneider, B. (1871). *Report of Broosa Station* (Report No: 38). Boston: American Board Press.
- Strong, W. E. (1910). *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*. Boston: The Pilgrim Press.
- Şafak, N. (2003). *Osmanlı Amerikan İlişkileri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Yıldız, Ö. (2009). *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı (Türkiye'de Siyasi ve Sosyal Hayata Etkileri)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

HİDROELEKTRİK SANTRALLERİN TURİZME ETKİLERİ: UZUNGÖL SOLAKLI VADİSİ ÖRNEĞİ¹

The Effects of Hydroelectric Power Plants on Tourism: Case of Uzungöl Solaklı Valley

Gönderim Tarihi / Received: 16.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 16.05.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.689923>

Emre AYGÜN*

Nilgün AVCI**

ÖZ: Yenilenebilir enerji kaynağı olarak kabul edilen hidroelektrik santral yatırımları Türkiye’de son yıllarda hız kazanmıştır. Yapılan santrallerin inşası ve işletmesi sırasında doğal ve sosyal çevreye pek çok etkisi bulunmaktadır. Yasal prosedürler çerçevesinde, bölgenin kültürel ve çevresel yapısına uygun olarak kurulan santrallerin, bölgenin turizmi ile enerji ihtiyacına birlikte katkı sunması mümkündür. Enerji ihtiyacını karşılama girişimlerinin çevrenin sürdürülebilirliğinin önüne geçmemesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı hidroelektrik santrallerin (HES) turizme etkilerini belirlemek ve çözüm önerileri getirmektir. HES’lerin turizme etkileri, nitel araştırma yaklaşımı, durum çalışması ile araştırılmıştır. Veriler 2019 Ocak ayında Uzungöl Solaklı Vadisinde görüşme tekniği ile toplanmış ve verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışmanın en önemli sonuçları içinde özellikle aynı nehir üzerinde ardışık HES’lerin çevreye ve turizme zarar verdiği görüşünün öne çıkmasıdır. Katılımcılar Uzungöl turizminin HES’lerden zarar görmemesi için dünyadaki iyi HES uygulamalarının (çevreye duyarlı) örnek alınmasını vurgulamışlardır. HES sayısının sınırlı tutulması, kuruluşu ve işletilmesi sırasında habitata zarar vermemesi için tüm önlemlerin alınması ve denetlenmesi önerilebilir. Çalışmanın sonuçlarının turizmin ve enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Kaynakları, Hidroelektrik Santral, Sürdürülebilir Turizm, Uzungöl, Solaklı Vadisi.

ABSTRACT: Hydroelectric power plant investments that are considered as a renewable energy source has gained pace over the last years in Turkey. There are many effects on the natural and social environment during the construction and operation of the power

¹ 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış bir çalışma olması dolayısıyla etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

* Mezun, Ege Üniversitesi/ Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu/Konaklama İşletmeciliği Bölümü, aygunemre@outlook.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3449-2619>

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi/Çeşme Turizm Fakültesi/Konaklama İşletmeciliği Bölümü, nilgun.avci@ege.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4746-8762>

plants. Within the framework of legal procedures, it is possible for the plants established in accordance with the cultural and environmental structure of the region to contribute to the tourism and energy needs of the region. Initiatives to meet energy needs should not prevent the sustainability of the environment. The aim of this study is to determine the effects of hydroelectric power plants (HEPP) on tourism and to propose solutions. The effects of HEPPs on tourism were investigated by qualitative research approach and case study. The data were collected in January 2019 in Uzungöl Solaklı Valley using the interview technique and descriptive analysis was used to analyze the data. Among the most important results of the study, the view that consecutive HEPPs harm the environment and tourism especially on the same river comes to the fore. Participants emphasized that good HEPP practices (environmentally sensitive) in the world are taken as an example to prevent Uzungöl tourism from being harmed by HEPPs. It is recommended that all measures be taken and supervised in order to keep the number of HEPP limited and not harm the habitat during its establishment and operation. The results of the study are thought to contribute to the sustainability of tourism and energy resources.

Keywords: Energy Resources, Hydroelectric Power Plant, Sustainable Tourism, Uzungöl, Solaklı Valey.

GİRİŞ

Toplumların yaşam standartlarının korunması, ihtiyaçların karşılanabilmesi için enerjinin sürekliliği önemlidir. Enerji ihtiyacı nüfus artışı, teknolojinin gelişmesi, yeni iş alanlarının açılması, sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak sürekli artmaktadır. Örneğin Türkiye’de elektrik enerjisi tüketimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,2 artmıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı [ETKB], 2020). Enerji ihtiyacını karşılamada yaygın olarak kullanılan fosil kaynakların ozon tabakasının delinmesine, iklim değişikliğinin hızlanmasına, hayvanların ve bitkilerin yok olmasına, suyun ve toprağın kirlenmesine neden olduğu bilinmektedir. Yenilenebilir enerji ile fosil kaynaklar kıyaslandığında yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreye daha az zarar verdiği görülmektedir. Enerji ihtiyacının giderilmesi için yapılan faaliyetlerde doğaya verilen zararın en aza indirilmesi gerekmektedir. Çünkü sürdürülebilir bir yaşam için sürdürülebilir enerji şarttır. Hidroelektrik santraller su ile enerji ürettiğinden yenilenebilir enerji kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Hidroelektrik santraller tüm dünya için önemli bir enerji kaynağıdır. Dünyada toplam elektrik enerjisi üretiminin %20’sini hidroelektrik enerji üretimi sağlamaktadır (Bozkurt ve Tür, 2015). Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. 2002 yılından itibaren hidroelektrik santral yapımına hız verilmiştir. Türkiye’de 726 adet hidroelektrik santral işletilmektedir (DSİ, 2020). Türkiye’nin hidroelektrik teorik potansiyeli 433 milyar kWh’dir (Devlet Su İşleri {DSİ}, 2020). 2019 yılı itibarıyla Türkiye’nin elektrik üretimi

kurulu gücünün %31,4'ü HES'lerden karşılanmaktadır (ETKB, 2020). Türkiye'de HES'lerden yıllık 96 milyar kilovatsaat elektrik üretilmekte, 2023 yılında 135 milyar kilovat saate çıkarılması amaçlanmaktadır (DSİ, 2020). Enerji ihtiyacını karşılayabilmek için hidroelektrik santraller vazgeçilmezdir, ancak santrallerin yapımı ve işletmesi sırasında doğru planlama yapılmadığında çevreye olumsuz ve geri dönüşü olmayan etkileri bulunmaktadır.

Bazı bölgelerde HES'lerin kurulduğu yerler turistik özelliklere sahip olabilmektedir. Turizm bölgesindeki çekiciliklerinin devamlılığı için çevreye duyarlı hidroelektrik santraller kurulması turizmin sürdürülebilirliği için önemlidir. Santrallerin yapımı sırasında çevresel etkileri iyi hesaplanmalı ve çevresel etki değerlendirmesi dikkate alınmalıdır. Özellikle doğa temelli turizm destinasyonlarının doğal kaynakları sürdürülebilirlik anlayışı ile korunmalıdır (Sæþórsdóttir ve Hall, 2018). Aksi halde destinasyon çekiciliğini kaybedecek ve turistler bölgeden uzaklaşacaktır. Bu çalışmanın amacı turizm bölgelerinde bulunan HES'lerin kurulumu ve işletilmesi sırasında turizme zarar vermemesi için neler yapılabileceğini belirlemektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Hidroelektrik enerji üretimi için, suyun potansiyel enerjisi kinetik enerjiye dönüştürülmektedir. Suyun yukarıdan aşağıya düşmesi sonucunda ortaya çıkan enerji baraj tribünlerini döndürmekte ve elektrik enerjisi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de hidroelektrik santrallerin sınıflandırılmasında nehir tipi (barajsız), depo tipi (barajlı) olmak üzere iki çeşit üzerinde durulmaktadır. Nehir tipi (barajsız) hidroelektrik santrallerinde su biriktirilmez, pompalar yardımıyla su yüksekten düşürülür. Doğu Karadenizde yaygınlaşan nehir tipi hidroelektrik santrallerinin maliyetleri ve enerji üretimleri düşüktür (Zengin, Kutoğlu, Şengü ve Çakmınak, 2017). Barajlı santrallerin doğaya olumsuz etkileri nehir tipi santrallere göre daha fazladır (Ulaş, 2010).

Karadeniz bölgesinde HES'ler çoğunlukla turizm destinasyonlarında kurulmaktadır. Hidroelektrik santrallerin yapım aşamasında dikkat edilmediğinde çevreye ve doğaya birçok zarar verilmektedir. Bu etkiler akarsuyun yapısına ciddi tahribatlar vermekte, akarsuyun doğal akışını değiştirmekte, rahatsız edici düzeyde toz oluşmasına ve ses kirliliğine neden olmaktadır (Turhan ve Çağatay, 2015). Özellikle yetersiz telafi suyu nedeniyle sucul habitata önemli olumsuz etkileri olmaktadır (Zengin vd., 2017). Artvin'de yapılan çalışmada, yöre halkının HES'lerin yapımı sırasında oluşan gürültü kirliliğinden, yolların tahrip edilmesinden, mecburi göçleri nedeniyle kültürlerinin olumsuz etkilenmelerinden şikâyet etmişlerdir (Sever, Ulu Kalın, 2010). HES'ler yapılırken yerel halk ve ekolojinin göz ardı edilmesi hatta enerji talebinin yanında bölgede yaşa-

yanların su ihtiyacının önemsenmemesi toplumda infial yaratmaktadır (Kurdoğlu ve Özalp, 2010). İnşaat esnasında ağaç kesilmesi görsel ve çevre açısından olumsuz bir görüntü oluşturabilmektedir.

Hidroelektrik santrallerin plansız bir şekilde kurulması tarihi ve kültürel değerlere de zarar verebilmektedir. Mutlu Öztürk ve Öztürk'ün (2019) çalışmalarında Hes'lerin *Kültürel miras üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada medeniyetlerin su kenarlarında kurulmaları ve HES'lerin kurulmasıyla bu kültürel mirasın da sular atında kaldığına dikkat çekilmektedir. Özellikle insanların bu günkü enerji ihtiyacını karşılamak için geçmişin eserlerinin, kültürel mirasının yok edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Sever ve Ulu Kalın (2010) ise Artvin'deki rafting ve doğa yürüyüşü gibi sporlar için uygun olan alanların HES'ler nedeniyle kullanılamaz hale geleceğini belirtmiştir. Enerji önemli bir ihtiyaç olsa da doğaya, kültürel değerlere zarar verecek hidroelektrik santral projelerinden kaçınılmalıdır. Turizmin en önemli kaynağı olan doğal ve kültürel alanların kaybolması turistleri bölgeden uzaklaştıracaktır.*

Hidroelektrik santrallerin olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkileri de bulunmaktadır. Hidroelektrik santraller büyük iş gücü, yüksek yatırımlar, uzun inşaat süreleri gerektiren yapılardır. İnşaat aşamasında ve sonrasında sürekli ziyaretçileri olmaktadır. Santral inşaatı sırasında açılan yollar ziyaretçilerin bölgeye ulaşımını kolaylaştıracaktır (Rodriguez, 2012). Santralin inşaatı ve işletilmesi sırasında çalışanların konaklama, yeme-içme hizmetleri için açılan işletmeler turizme de hizmet verecektir. Hidroelektrik santrallerle birlikte oluşan göller bölgeyi çekici yapabilmektedir. Bu göllerde çeşitli turizm faaliyetleri de oluşabilmektedir.

Baraj ve göllerin durgun su yapısına sahip olması rüzgâr sörfü için uygun alanlar oluşturmaktadır. Birçok baraj gölünde on iki ay boyunca rüzgâr sörfü yapılabilmektedir. Hidroelektrik santrallerin yapıldığı bölgelerde yeni yollar açılmasıyla bölgede doğal alanlara erişim kolaylaşmakta ve av turizminin yaygınlaşmasına etki etmektedir. Agro turizm ve hidroelektrik santrallerin etkileşimleri bulunmaktadır. Örneğin sulama imkanlarının artırılması ve ürün çeşitliliği yaratması gibi olumlu etkileri bulunmaktadır (Civelek vd., 2014).

Ülkemizde bulunan akarsular rafting, kano, nehir kayağı gibi akarsu turizmine uygundur. Hidroelektrik santrallerin inşaatı esnasında yapay rafting alanları oluşturularak akarsu turizmine katkıda bulunulabilir. Santralin suyu boşaltıldığında kuyruk suyu devamına rafting turizmi yapılabilir ve yerel halka, ziyaretçilere sosyal imkanlar sağlanabilir (Kültür ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2018). Hidroelektrik santrallerinin oluşturduğu göletler piknik, günübirlik gezi vb. etkinliklere ev sahipliği yapabilmektedir. Örneğin Eskişehir ilinde bulunan Gökçekaya Barajı kamp yapmak için uygun bir alandır (Kültür Portalı, 2018).

Solaklı Vadisi Üzerinde Kurulu Hidroelektrik Santraller

Doğu Karadeniz bölgesi hidroelektrik potansiyeli yüksek bir bölgedir. Solaklı vadisi üzerine kurulu 4 adet Hidroelektrik santral bulunmaktadır (DSİ, 2020). Bu santraller;

Çambaşı Hidroelektrik Santrali: Trabzon'un Çaykara ilçesi Solaklı Deresi üzerinde 2013 yılında kurulmuştur. Çambaşı HES'in bir yıllık enerji üretimi ortalama 122.849.464 kWh'dır (Enerjisa, 2018).

Güneşli II Regülatörü ve Hidroelektrik Santrali: 2013 yılında Trabzon ili Of ilçesi Solaklı Deresi üzerinde kurulan santralde bir yıllık ortalama 37.804.210 kWh enerji üretimi gerçekleştirmektedir (Enerji Atlası, 2018).

Çaykara Hidroelektrik Santrali: Trabzon ili Çaykara ilçesi Solaklı Deresi üzerinde kurulan santral yıllık ortalama 57.675.645 kWh enerji üretmektedir (Enerji Atlası, 2018).

Arca Hidroelektrik Santrali: Trabzon'da Solaklı Deresi üzerinde kurulan santralin 47.258.926 kWh yıllık ortalama elektrik üretimi bulunmaktadır (Enerji Atlası, 2018).

YÖNTEM

Bu çalışmada Solaklı Vadisine kurulu HES'lerin Uzungöl'ün turizmine etkileri ve çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel yaklaşım benimsenmiş, durum çalışması araştırması yöntemi kullanılmıştır. Creswell (2013). Durum çalışması araştırmasını, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, görüşmeler gibi) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Solaklı vadisindeki HES'lerin Uzungöl turizmine etkisi durum olarak ele alınmış, derinlemesine bilgi alabilmek için nitel yöntem tercih edilmiştir. Çalışmada nitel araştırmanın ölçüt örneklem yöntemi kullanılarak, konuyla ilgili kişiler belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yönteminde önceden belirlenen problemle ilgili bir dizi ölçütü karşılayan kişilerle çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Solaklı vadisinde turizm ve HES'lerle ilişkili kişiler ölçüt alınmıştır. Solaklı Vadisi Uzungöl'de ikamet eden santral çalışanları, yerel halk, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimlerden toplamda 16 kişi veri toplama için seçilmiştir. Tablo 1'de görüşmeye katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmeyip, K1, K2,...K16 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Meslek	Yaş	Medeni Hal	Eğitim Durumu	İkamet Süresi (Yıl)
K1	Erkek	Öğretmen	66	Evli	Lisans	10
K2	Erkek	Otel İşletmecisi	35	Evli	Lisans	30
K3	Erkek	Dernek Temsilcisi	39	Bekâr	Ön lisans	14
K4	Erkek	Pansiyon İşletmecisi	54	Evli	Lisans	6
K5	Erkek	Yiyecek-İçecek İşletmecisi	62	Evli	Lise	45
K6	Erkek	Restoran Şefi	31	Bekâr	Lisans	22
K7	Kadın	Orman Mühendisi	26	Evli	Lisans	11
K8	Kadın	Balık Çiftliği İşletmecisi	41	Bekâr	Ön lisans	30
K9	Erkek	Otel Müdürü	46	Bekâr	Yüksek lisans	5
K10	Erkek	Yiyecek-İçecek İşletmecisi	38	Evli	Lise	6
K11	Erkek	Hes Çalışanı	35	Evli	Lise	11
K12	Erkek	Yönetmen	41	Bekâr	Lisans	0
K13	Erkek	Sezonluk İşçi	22	Bekâr	Yüksek lisans	1
K14	Erkek	Park Sorumlusu	36	Bekâr	Ortaokul	8
K15	Erkek	Yerel Gazeteci	37	Evli	Lisans	20
K16	Erkek	Çevre Mühendisi	40	Evli	Lisans	11

Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşmeler 2019 yılı Ocak ayı içerisinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için görüşmeler sırasında katılımcıların izinleri alınarak ses kaydı yapılmış, daha sonra kayıtlar yazılı metne aktarılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında literatürden yararlanılmış, 2 akademisyen ve 2 sivil toplum kuruluşu üyesi ile değerlendirme yapılarak çalışmanın içerik geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Önceden hazırlanan sorulara sadık alınarak, daha ayrıntılı bilgi almak için katılımcılara ek sorular da yöneltilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular aşağıda sıralanmıştır:

1. Solaklı vadisi üzerine kurulan hidroelektrik santrallerin varlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Hidroelektrik santrallerin yapımı ve işletmesi esnasında çevreye ve canlı yaşamına etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Solaklı Vadisi'nde ardışık HES olmasının bölgeye etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Solaklı Vadisi'nde kurulan santrallerin Uzungöl turizmine etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

5. Sizce sürdürülebilir turizm için uygulanması gereken enerji politikaları nelerdir?
6. Bölge turizminin geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz, sürekliliği için nelere dikkat edilmelidir?

İlk 3 soru HES'lerle ilgili literatürde en çok tartışılan konular olduğu için çalışmaya alınmıştır. 4. soru durumu analiz edebilmek için HES'lerin doğrudan bölgenin turizmine etkilerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. 5 ve 6. sorular katılımcıların mevcut duruma yönelik turizm ve enerji politikaları ile ilgili çözüm önerilerini öğrenmek için hazırlanmıştır.

Çalışmada toplanan verilere betimsel analiz uygulanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2018) betimsel analizi, elde edilen verilerin, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması olarak tanımlamışlardır. Bu çalışmada temalar katılımcılara yöneltilen sorular ve alınan yanıtlara göre belirlenmiştir. Katılımcıların 1 ve 2. sorulara benzer yanıtlar verdiklerinden bu 2 soru tek tema altında birleştirilmiş, toplamda 5 tema oluşturulmuştur. Çalışmanın geçerliliği artırmak için temalar içinde katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Betimsel analiz bulguları olarak katılımcıların görüşleri 5 tema altında sunulmuştur. Bunlar; hidroelektrik santrallerin yapımı ve işletmesi esnasında çevreye ve canlı yaşamına etkileri, Solaklı vadisindeki ardışık HES'lerin etkileri, Solaklı vadisinde kurulu HES'lerin uzungöl turizmine etkileri, sürdürülebilir turizm için uygulanabilecek enerji politikaları, Uzungöl turizminin geleceği olarak isimlendirilmiştir.

1. Tema: Hidroelektrik Santrallerin Yapımı ve İşletmesi Esnasında Çevreye ve Canlı Yaşamına Etkileri

Yapılan görüşmelerde enerji ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin farklı yerlerinde santrallerin yapılması doğru bir planlama olarak değerlendirilmektedir. Santrallerin yapımı ve işletmesi sırasında bölgede oluşan iş potansiyelini katılımcılar olumlu olarak değerlendirmektedir.

Görüşmeye katılanlar; santrallerin projelendirilmesinde turizm bölgelerinin doğal güzelliklerini etkilemeyecek şekilde planlanmasının, peyzaj düzenlemelerinin bitki örtüsüne uyumlu bir şekilde yapılmasının önemli olduğunu aksi takdirde bölgenin çekiciliğinin azalmasına hatta yok olmasına neden olabileceğini vurgulamışlardır. Dünyada çevreye duyarlı şekilde kurulan ve işletilen HES'lerin olduğu, bunların örnek alınması gerektiği belirtilmiştir. Görüşmede katılımcı K2; *"özellikle çekiciliğini doğal güzelliklerden alan destinasyonlarda hid-*

roelektrik santral yapılması turizm için tehlike arz etmektedir” cümlesi ile ifade etmiştir.

Görüşmelerde hidroelektrik santrallerin yapımı ve işletmesi sırasında çevreye yeteri kadar duyarlı davranılmadığı, beton dökme işlemi esnasında canlı yaşamını ve su kalitesini olumsuz etkileyecek çimento atıklarının dereye akıtıldığı ifade edilmiştir. Dere kenarlarına yapılan istimlak duvarları yaban hayatında bulunan hayvanların su ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olmuştur ve hayvanların göç etmesine yol açmıştır. Tünel içine alınan suyun fazla olması ve can suyu miktarının az olmasından kaynaklı kırmızı benekli alabalık başta olmak üzere derenin canlı yaşamına gözle görülür olumsuz etkiler olduğu belirtilmiştir. Görüşmeler esnasında yine ortak görüş olarak santrallerin inşaatı esnasında ağaçların kontrolsüz bir şekilde kesildiği, aşırı hafriyat yüklenmesinde toprak kaymalarının meydana geldiği belirtilmektedir. Yapılan görüşmelerde orman mühendisi katılımcı K7 *“santral işletmelerinin çevreye duyarlılık konusunda çok yetersiz kaldıklarını, kanunların ihlal edildiğini”* belirtmektedir.

2. Tema: Solaklı Vadisindeki Ardışık HES'lerin Etkileri

Solaklı Vadisi üzerinde kurulu ardışık dört santralin birbirinden bağımsız halde dere suyunu tünele alması ve can suyunun az miktarda bırakılması katılımcılar tarafından büyük bir hata olarak değerlendirilmektedir. Dört santralin de inşaatı ve işletmesi esnasında çevreye fazla miktarda zarar verilmesi kalıcı hasarlara neden olmaktadır. Katılımcıların ortak görüşü olarak santral sayısının artmasıyla dere suyunun azaldığı, kuruyan ağaçların arttığı, su kalitesinin çok düştüğü ifade edilmektedir. Katılımcı K11 *“ardışık HES'lerin artması ile suyun azaldığı ve enerji üretiminin de beklenen rakamların altına düştüğünü”* ifade etmiştir.

3. Tema: Solaklı Vadisinde Kurulu HES'lerin Uzungöl Turizmine Etkileri

Katılımcılar santrallerin yapımı esnasında iş makinelerinin ve hafriyatlarının trafiğin güvensiz hale gelmesine, hava kirliliği ve su kirliliğine neden olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcı K9 *“Çaykara'dan itibaren başlayan Solaklı Vadisinin Uzungöl turizmi için büyük bir önem taşıdığını”* belirtmiştir. *Uzungöl'e seyahat eden ziyaretçiler için doğal güzelliklerin vadiye girişle başladığını ve santrallerin yapımı ve işletmesi esnasında vadinin doğal bütünlüğüne zarar verildiği* yorumunda bulunmuştur. Ayrıca görüşme yapılan katılımcılar ziyaretçiler tarafından santrallerin bölge güzelliğini olumsuz etkilediği, peyzajlarının yetersiz kaldığı ve piknik alanlarının yok edildiği yönünde sürekli şikâyet ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcılar Solaklı Vadisi ile Uzungöl turizminin bir bütün olduğunu bu nedenle vadideki olumsuzlukların Uzungöl turizmine olumsuz etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

4. Tema: Sürdürülebilir Turizm İçin Uygulanabilecek Enerji Politikaları

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde hidroelektrik santrallerin bölgenin enerji ihtiyacını karşılaması için önemli olduğunu ancak çevreye verdiği zararlardan ötürü bölge coğrafyasına daha uygun enerji politikaları geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda bölgenin hava koşullarının sisli olması nedeniyle güneş enerjisi tercih edilememektedir. Yüksek bölgelerin rüzgâr enerjisine uygun olması ve daha çevreci olarak görülmesi nedeniyle rüzgâr enerjisinin tercih edilmesi gerektiği yorumu yapılmaktadır. Katılımcı K15 “*santrallere yönelik tepkilerin artması ve çevresel etkilerinin artış göstermesi nedeniyle, rüzgâr enerjisine ağırlık verilmesi gerektiğini*” ifade etmiştir. Ayrıca rüzgâr enerjisi için gerekli planlamaların Soğanlı Yaylası’nda başladığı belirtilmiştir.

Katılımcıların ortak yorumu hidroelektrik santrallerin en kısa sürede faaliyetlerini durdurarak, *bölgeye uygun olmadığını düşündükleri enerji politikasından vazgeçilmesi gerektiğidir*. Aksi takdirde yerel halk için önemli bir geçim kaynağı olan turizmin zarar göreceğini ve bunun sonucunda ekonomik sıkıntıların yaşanacağını aynı zamanda doğal yaşam alanlarının geleceği için kaygı duyduklarını yorumunda bulunmaktadır.

5. Tema: Uzungöl Turizminin Geleceği

Uzungöl turizmi Trabzon ili ve Karadeniz Bölgesi için büyük bir ekonomik önem taşımaktadır. Özellikle Ortadoğu ülkelerinden gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Turizm sayesinde birçok yeni istihdam alanı oluşmaktadır. Katılımcılar Uzungöl turizminin gelecekte kış sporlarının da turistik faaliyetlere eklenmesiyle gelişeceği ön görüşünde bulunmaktadır. Ortadoğu pazarı dışında farklı bölgelerdeki insanların da ilgisini çekebilmek için çeşitli tanıtım faaliyetleri yürütülmektedir. Katılımcıların ortak görüşü turizmin sürdürülebilirliği için planlı yapılaşma ile tabiata ve kültüre uygun bir imar hazırlanması ve enerji ihtiyacı için kurulan santrallerin çevreye verdiği zararı en aza indirgenmesi bölgenin geleceği için önemli olduğu yorumunda bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada fosil kaynakların verdiği çevresel zararın büyümesinden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarına ilgi artmaktadır. Ülkemizde bulunan su, güneş, rüzgâr vb. doğal kaynaklardan enerji üretilmektedir. Dışa bağımlılığı azaltmak, yerel kaynaklardan enerji ihtiyacını karşılamak için HES yatırımları büyük ölçüde artmıştır. HES yatırımları su potansiyelinin yüksek olduğu bölgelerde yapılmaktadır. Hidroelektrik santraller yenilenebilir enerji kaynağı olmalarına rağmen çoğu zaman doğaya geri dönüşü olmayan zararlar verebilmekte ve canlıları göçe zorlayabilmektedir (Turhan ve Çağatay, 2015). Atabey ve Gündoğan’ın (2015) SWOT analizi ile gerçekleştirdikleri çalışmasında

Doğu Karadeniz bölgesindeki HES'lerdeki yanlış uygulamaların turizme zarar verdiğini belirlemişlerdir. Benzer şekilde Kurdoğlu ve Özalp (2010), Mutlu Öztürk ve Öztürk (2019) ve Ulaş'ın (2010) çalışmalarında HES'lerin turizme zarar verdiğini belirtilmiştir. Burns ve Haraldsdóttir'ın (2019) İzlanda'da yürüttüğü çalışmada HES'lerin doğal çevreyi, turistlerin deneyimlerini olumsuz etkileyerek turizm alanlarına zarar verdiğini belirlemişlerdir. Sæþórsdóttir ve Hall'ın (2018) çalışmasında ise hidroelektrik santrallerin turistlerin deneyimlerini olumsuz etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uzungöl 1967 yılından itibaren Karadeniz bölgesinde önemli bir turizm destinasyonudur. Uzungöl'e ulaşım için kullanılan Çaykara-Uzungöl arasındaki 27 km'lik yol boyunca 4 adet santral bulunmaktadır. Santraller içinde en yakını Uzungöl'e 7 km'dir. Yöre halkı santraller nedeniyle yaşanan çevresel sorunlara yönelik kamu kurumlarına birçok kez şikâyetlerini iletmışlerdir. Solaklı Vadisi Uzungöl'de HES inşaatlarının yapıldığı yerlerin turistik destinasyonlara yakın olması nedeniyle yapım aşamasında oluşan ses ve çevre kirliliği turistleri olumsuz etkilemiştir. Santrallerin inşaatı esnasında ağaç kesilmesi, hafriyatların plansız bir şekilde dökülmesi, su debisinin düşmesi çevrede kötü görüntülere neden olmaktadır. Santrallerin bölgenin kültürel mimarisi ile uyumsuz bir şekilde yapılması, peyzajın yeterli düzeyde yapılmaması doğal bütünlüğü bozmaktadır. Hidroelektrik santral projelerinden doğa bir bütün olarak etkilenmektedir. Yaşamlarını idame ettiren hayvanlar ve bitkilerin habitatları bozulmakta, göletlerde biriken sular iklimi değiştirebilmekte, insanlar su kaynaklarının azalması ya da yerleşim yerlerinin sular altında kalmasından dolayı zorunlu olarak göç edebilmekte, bu durumlar sosyo-ekonomik sorunlar doğurmaktadır (Başkaya ve Türk, 2015). Ulaş (2010) hidroelektrik santrallerin her yerde yapılmasındansa belirli yerlerde yapılmasını, önemli havzaların korunmasını önermektedir. Böylece korunan alanlarda sürdürülebilir turizm geliştirilebilir.

Çalışmada katılımcılarla yapılan görüşmeler ve literatürden edilen bilgiler ile öneriler geliştirilmiştir. Hidroelektrik santrallerin kullanılacak su kaynağı ve diğer tüm işlemler için gerekli olan izinlerin tamamını alındığından emin olunmalıdır. Can suyunun doğaya zarar vermeyecek kadar bırakılması ve takip edilmesi, sonuçlarının raporlar halinde gerekli kurumlara iletilmesi sağlanmalıdır (Yılmaz, Uzun, Zeybek ve Kaya, 2012). Balıkçılık faaliyetlerinin turistik arz oluşturması nedeniyle sürdürülebilir turizm için suya herhangi bir kimyasal karışmadığından emin olunmalıdır. Bu kontroller gerekli aralıklarla yapılmalıdır.

Hidroelektrik santrallerin yapımı esnasında yardımcı baraj tesisleri, ulaşım için yapılan yollar, rezervuar, hafriyat döküm alanları gibi bileşenler ve dere

kenarlarının ıslah amacıyla set duvarlar yapılması sırasında baraja yakın çevrede yeşil alanlara, ağaçlara, hayvanların yaşam alanlarına zarar verilebilmektedir. İnşaatin resmi protokollere ve kanunlara uygun bir şekilde yapıldığından emin olunmalıdır. Zarar gören doğal alanların tahribatı bölgenin iklimine ve doğal yapısına uygun bir şekilde telafi edilmelidir. Katılımcıların ve Ulaş'ın (2010) vurguladığı gibi aynı nehir üzerinde ardışık hidroelektrik santrallerin çevreye etkileri daha fazla olmaktadır. Bu tür ardışık HES'lerin etkileri hesaplanırken kümülatif olarak değerlendirilmeleri önemlidir. Aksi halde kısa vadede büyük çevresel sorunlara neden olabilir.

Hidroelektrik santrallerin projeleri sadece enerji üreten santraller olarak planlanmamalıdır. Projeler bölgenin kültürüne ve coğrafyasına uygun mimari bir görünüme sahip olmalıdır. Santral etrafındaki sosyal alanlar artırılarak turistik arz oluşturulması hedeflenmelidir. Barajların kendileri ve yardımcı yapıları turizmin gelişimi için gerekli alt yapıyı oluşturmaktadırlar (Rodriguez, 2012). Aksi takdirde sadece elektrik üreten ve bölgenin kültürü ve doğası ile uyumsuz olan santraller tepki çekebilir ve turizme zarar verebilir. Turizm açısından hidroelektrik santraller sadece enerji kaynağı olarak görülmemelidir. Santrallerin yapımı sırasında çalışan ekibin sayısı küçümsenmemeli, turistik ürünlerin tanıtımı yapılarak ticari hareketlilik sağlanabilir.

Turistik arzı doğal güzelliklerin oluşturduğu destinasyonlarda doğal varlıkların, kültürün korunması bölgenin geleceği için önemlidir. Bölgelerin enerji ihtiyacını karşılamak için enerji kaynaklarının da sürdürülebilir olması bölgenin sahip olduğu doğal güzelliklerin geleceğe aktarılmasını kolaylaştıracaktır.

Özellikle turizm bölgelerinde yapılacak santrallerin turizm için tehlike oluşturmayacak şekilde tasarlanması ve faaliyet göstermesine özen gösterilmelidir. Enerji ihtiyacının karşılanması için, doğayı koruyarak, geçmişe ait eserleri yok etmeyecek yollar bulunmalıdır (Mutlu Öztürk ve Öztürk, 2019). Bölgeyi ziyaret edenler de paydaş olarak görülmeli ve bölge için alınacak kararlara katılımları sağlanmalıdır (Burns ve Haraldsdóttir, 2019). Turistik arzını doğal güzelliklerden alan destinasyonlarda santrallerin çevresel etkileri dikkate alınmalı, enerji üretimi doğal yaşam alanlarının, kültürün, yerel halkın ve turizmin geleceğinin önüne geçmemelidir.

Çalışmada yalnızca Trabzon ili Çaykara İlçesi Solaklı Vadisi'nin ele alınması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma tüm Karadeniz bölgesi olarak genişletilebilir. Konunun paydaşlardan turistlerle görüşme yapılmamıştır. Daha sonraki çalışmalarda anket tekniği ile turistlerin düşünceleri değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Atabey, S. ve Gündoğan, A. (2015). Doğu Karadeniz Eko-Turizm ve HES Potansiyelinin, Çevreye ve Yerel Halka Etkilerinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(2), 56-63.
- Başkaya, Z. ve Türk, E. (2015). Barajların Olası Çevresel ve Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Halkın Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Ilısu Barajı ve Hasankeyf Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 347-383.
- Bozkurt, S. ve Tür, R. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Hidroelektrik Enerji Gelişimi ve Genel Değerlendirme, 322-330. 4. *Ulusal Su Yapıları Sempozyumu*, Antalya.
- Burns, G. L. ve Haraldsdóttir, L. (2019). Hydropower and Tourism in Iceland: Visitor and Operator Perspectives on Preferred Use of Natural Areas. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 25, March: 91-101.
- Civelek M., Dalgın T., Çeken H. ve Ekiztepe B. (2014). Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Agro-Turizm Alanlarında Bir Araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Devlet Su İşleri (DSİ). (2020). *Faaliyet Raporu*. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.dsi.gov.tr/stratejik-planlama/faaliyet-raporlari> adresinden erişildi.
- Enerji Atlası. (2018). *Hidroelektrik Santralleri*. 04 Aralık 2018 tarihinde <http://www.enerjiatlası.com/hidroelektrik/> adresinden erişildi.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). *Türkiye Elektrik Enerjisi Tüketimi*. 28 Kasım 2019 tarihinde <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik> adresinden erişildi.
- Enerjisa. (2018). *Çambaşı Hidroelektrik Santrali*. 26 Kasım 2018 tarihinde <https://www.enerjisauretim.com.tr/faaliyetlerimiz/elektrik-uretimi/cambasi-hes> adresinden erişildi.
- Kurdoğlu, O. ve Özalp, M. (2010). Nehir tipi hidroelektrik santral yatırımlarının yasal süreç, çevresel etkiler, doğa koruma ve ekoturizmin geleceği kapsamında değerlendirilmesi. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs, II, 688-707.
- Kültür Portalı. (2018), *Kampçılık-Eskişehir*. 04 Aralık 2018 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/turizmaktiviteleri/kampcilik> adresinden erişildi.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Rafting*. 24 Kasım 2018 tarihinde <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-10060/rafting.html> adresinden erişildi.
- Mutlu Öztürk, H. Ve Öztürk, H.K. (2019). Hidrolik santrallerin turizm ve kültürel mirası üzerine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 2321-2335.
- Rodriguez, J.F. (2012). Hydropower Landscapes and Tourism Development in the Pyrenees. *Journal of Alpine Research*, 100 (2),1-17.
- Sæþórsdóttir, A. D. ve Hall, C. M. (2018). Floating Away: the Impact of Hydroelectric Power Stations on Tourists' Experience in Iceland. *Sustainability*, 10 (2315),1-33.
- Sever, R. ve Ulu Kalın, Ö. (2010). Artvin ilinde yapılan/yapılmakta olan barajlar hakkında Artvin halkının bazı görüşleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 5(23), 65-80.
- Turhan E. ve Çağatay H. (2015). Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği, 67-76.4. *Su Yapıları Sempozyumu*, Adana.
- Ulaş, D. (2010). Macahel'de hidroelektrik santrallerin ve ekoturizmin çevreye ve yöre halkına etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), Bahar, 151-158.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, C., Uzun, A., Zeybek, H. İ. ve Kaya, M. (2012). Nehir tipi hidroelektrik santrallerinin coğrafi ortam üzerine etkilerine bir örnek: Ayancık HES. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3), 50-67.
- Zengin, M., Kurtoglu, O. Şengü, H. Ve Çakmak, E. (2017). Doğu Karadeniz'de işletmeye açılan bazı nehir tipi hidroelektrik santrallerinin sucul ekosistem ve Karadeniz alabalığı (salmo labrax) popülasyonları üzerine etkileri. *Turkish Journal of Aquatic Sciences*, 32(4): 189-207.

YAYGIN MESLEKİ TURİZM EĞİTİMİ İÇİN ALGILANAN KALİTE BOYUTLARININ BELİRLENMESİ¹

Determination of Perceived Quality Dimensions for Non-Formal Vocational Tourism Training

Gönderim Tarihi: 01.04.2020

Kabul Tarihi: 04.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.712993>

Osman ÇULHA*

ÖZ: Turizm işletmelerinin çalışanlarına bilgi ve beceri kazanmaları için yapacakları eğitim yatırımlarının kalitesi göz ardı edilmemesi gereken konulardan biridir. Bu çalışmanın amacı yaygın mesleki turizm eğitiminin algılanan kalite boyutlarını belirlemektir. Bunun için hem nitel hem de nicel araştırma tekniklerinden yararlanılarak ölçek geliştirme süreci takip edilmiştir. Çalışma verileri özel kuruluşlar tarafından verilen yaygın mesleki turizm eğitimlerinden biri olarak değerlendirilen ticari ve yer hizmetleri eğitimleri kapsamında rezervasyon ve biletleme eğitimlerine katılan 216 kişiden elde edilmiştir. Süreç sonucunda yaygın mesleki turizm eğitiminin algılanan kalitesinin 68 ifadeden oluşan “etkileşim”, “materyal”, “içerik ve yöntem”, “çıktı”, “ortam koşulları”, “amaç”, “mekânsal düzen” ve “zaman” olmak üzere sekiz boyuta sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılar ve uygulamacılar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaygın Mesleki Eğitim, Eğitim Kalitesi, Turizm.

ABSTRACT: The quality of training investments to be made by tourism enterprises to gain knowledge and skills for their employees is one of the issues that should not be ignored. The aim of this study is to determine perceived quality dimensions of non-formal vocational tourism training. For this purpose, scale development process was followed by using both qualitative and quantitative research techniques. The data of the study were obtained from 216 people who participated in reservation and ticketing trainings within the scope of

¹ Bu çalışma “Turizmde Bilgisayarlı Havayolu Rezervasyon ve Biletleme Sertifika Eğitim Programının Algılanan Kalite Boyutlarının Belirlenmesi” isimli doktora tez çalışmasından türetilmiştir. Bu çalışmanın nitel kısmı doktora tez süreci devam ederken T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 17-19 Ekim 2012 tarihinde Ankara’da düzenlenen Turizm Eğitimi Konferansında “Yaygın (Sertifikalı) Mesleki Turizm Eğitimi İçin Çok Boyutlu ve Hiyerarşik Kalite Modelinin Belirlenmesi: Nitel Bir Çalışma” isimli tebliğ ile sunulmuş ve bildiri kitabında yayımlanmıştır.

Ayrıca bu çalışmada 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış ve çalışmanın doktora tezinden üretilmiş olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

* Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, osman.culha@alanya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2024-4582>

commercial and ground services trainings considered as one of the non-formal vocational tourism trainings given by private institutions. As a result of the process, it was found that the perceived quality of non-formal vocational tourism training consists of eight dimensions with 68 items, namely "interaction", "material", "content and method", "output", "ambient conditions", "purpose", "spatial order" and "time". In this direction, suggestions have been offered for researchers and practitioners.

Keywords: Non-Formal Vocational Training, Training Quality, Tourism.

GİRİŞ

Turizm işletmelerinin çalışanlarının niteliklerini artırmaları, bilgi ve becerilerini geliştirmeleri ve güncellemeleri eğitime yapacakları yatırımla mümkün olmaktadır. İşletmeler tarafından yapılacak eğitimin başarısında eğitimin kalitesi göz ardı edilemez bir konudur (Elangovan ve Karakosky, 1999; Orpen, 1999). Çünkü kaliteli bir eğitim çalışanın memnuniyetini (Noe ve Schmitt, 1986; Mathieu vd., 1992; Clemenz ve Weaver, 2003; Chiang vd., 2005; Artino, 2008; Duque ve Weeks, 2010), motivasyonunu (Ros ve Sintes, 2012), bilgi kazanımını ve bilgiyi yorumlamasını (Dermol ve Čater, 2013), kazandığı bilgi ve becerileri iş ortamına aktarma niyetini olumlu yönde etkilemektedir (Elangovan ve Karakowsky, 1999; Orpen, 1999; Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009). Ancak eğitim kalitesinin etkileşimsel ve fiziksel birçok değişkeni eğitim kalitesinin tanımlanmasını, ölçülmesini ve modellenmesini oldukça güçleştirmektedir (Harvey ve Green, 1993; Van Kemenade vd., 2008; Quinn, vd., 2009). Buna rağmen mesleki eğitimi konu alan sınırlı turizm araştırmaları (Clemenz, 2001; Weaver vd., 2005; Valachis vd., 2009) turizm işletmelerinin işgörenleri için sağlamış oldukları eğitimlerin kalitesinin değerlendirilmesi için gerekli boyutların belirlenmesine öncülük etmiştir. İşletme dışında örgün eğitim kapsamında üniversite düzeyinde eğitim veren (turizm, ağırlama yönetimi, mutfak sanatları) kurumların eğitim kalitesini oluşturan boyutlarının neler olduğunun belirlenmesi için yapılmış araştırmalar da bulunmaktadır (Assante vd., 2007; Hertzman ve Stefanelli, 2008; Horng vd., 2009; Teng vd., 2013).

Öncül araştırmalar bu araştırmanın yapılmasını gerekli kılan çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Birinci sınırlılık eğitim kalitesinin boyutlarının belirlenmesinde genel hizmet kalitesinin değerlendirilmesi için Parasuraman vd. (1985) tarafından geliştirilmiş SERVQUAL ölçeğinin her hizmet sektöründe kullanımı ile ilgilidir. Bu konuda birçok öncül araştırmada (Cronin ve Taylor, 1992; Babakus ve Boller, 1992; Dabholker vd., 1996; Williams, 1998; Brady ve Cronin, 2001) hizmet kalitesinin ölçülmesi için geliştirilen SERVQUAL ölçeğinin her hizmet ve hizmet sektörü için genelleştirilemeyeceği ve bu nedenle sektörlerin sun-

dukları ürün ve hizmet özelliklerine uygun bir ölçeğin geliştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Daha özeldir bu durum eğitim araştırmalarında da (Cassidy vd., 1993, Cassidy vd., 1994; Caro ve Garcia, 2008; Valachis vd., 2009) eğitim hizmetinin diğer hizmet türlerinden eğitime katılanların kalite algısını etkileyebilecek önemli farklılıklara sahip olması nedeniyle eğitim kalitesinin ölçümüne hizmet eden ayrı bir ölçeğin kullanılmasının ve geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. İkinci sınırlılık ölçeğin hizmet kalitesini ölçme-deki yetersizliği ve boyutlarının hizmetin bütün özelliklerini kapsamaması ile ilgilidir. Daha özeldir SERVQUAL hizmette sadece sunum/etkileşim sürecine odaklandığı ancak neyin (fiziksel unsurlar/teknik kalite) ve niçin (çıkartı kalitesi) sunulduğunu dikkate almadığı (Sureshchandar vd., 2001; Kang ve James, 2004; Hernandez vd., 2009) ile ilgili eleştirilere maruz kalmaktadır. Eğitim kalitesini konu alan öncül turizm araştırmalarında (Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009) genel hizmet kalitesinden farklı olarak eğitimin kendine özgü sınırlı sayıda kalite boyutu (ilgili/uygulanabilirlik ve homojenlik) tespit edilmiş olsa da araştırmaların sahip olduğu yukarıda bahsedilen sınırlılıkları göz önüne alındığında bu araştırmada yaygın mesleki turizm eğitiminin kendine has bütün özelliklerini kapsayan kalite boyutlarının eğitime katılanlar açısından belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada genel hizmet kalitesini etkileyen kalite boyutlarının yanı sıra eğitime katılanların kalite algısını etkileyen eğitim hizmetine özgü kalite boyutlarının ortaya çıkarılması alan yazındaki bu boşluğun giderilmesine katkı sağlayacaktır. Bu boşluk ile ilgili olarak Valachis vd. (2009) tarafından eğitim alanında yapılan araştırmalarda daha çok eğitim ihtiyaçları, eğitimi değerlendirme modelleri, eğitim ve eğitim tekniklerinin yararları gibi konulara odaklandı ancak eğitimin kalitesi alanında önemli çabanın sarf edilmediği vurgulanmaktadır. Clewes (2003, Harvey vd. 1992'den) tarafından da hizmet kalitesi modellerinin eğitime uygulanmasının daha fazla araştırmanın ve değerlendirmenin yapılmasını gerektiren bir alan olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca eğitimin kalitesini oluşturan boyutların belirlenmesi öncül bir değişkenin oluşturulması bakımından da önem taşımaktadır. Daha özeldir eğitimin etkinliğinin değerlendirilmesinde göz önüne alınan kriterler (tepki, öğrenme, davranış ve örgütsel sonuç) (Kirkpatrick, 1979) ve bilgi-becerilerin işe aktarılma sürecini etkileyen değişkenler (memnuniyet ve motivasyon) (Elangovan ve Karakowsky, 1999) üzerinde etkili olabilecek potansiyel öncül bir değişken belirlenmiş olacaktır. Bilimsel katkının yanı sıra çalışmanın bulguları eğitmenlere ve eğitim programı düzenleyicilerine eğitim programının tasarlanması veya güncellenmesi sırasında hangi unsurları göz önüne almaları gerektiği konusunda değerlendirme yapabilecekleri bir ölçüm aracına sahip olmaları bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dört bölümden oluşan bu araştırmanın birinci bölümünde yaygın mesleki turizm eğitimi ve eğitim kalitesi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde araştırma yöntemi başlığı altında araştırmanın evreni ve örnekleme, nitel ve nicel ölçek geliştirme süreci ve bu sürecin her bir aşaması için verinin nasıl toplandığı ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Son bölümde araştırmanın bulguları tartışılmakta ve bu bulgular ışığında uygulamacılar ve gelecek araştırmalar için öneriler sunulmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Yaygın Mesleki Turizm Eğitimi ve Eğitim Kalitesi

Turizm sektöründe nitelikli işgücünün yetiştirilebilmesi ancak kaliteli bir turizm eğitimi ile mümkündür (Ünlüöner, 2000; Pelit ve Güçer, 2006). Turizm eğitimi mesleki bir eğitim türü olarak kabul edilmekte (Özdoğan ve Çavuş, 2009) ve dünya genelinde turizm eğitimi kapsamında üzerinde asıl durulan konunun mesleki eğitim olduğu vurgulanmaktadır (Pelit ve Güçer, 2006). Mesleki turizm eğitimi, turizm alanında uzmanlığı olan ya da olmayan bireyleri turizm sektörüne hazırlamak, sektörün beklentilerine cevap verecek bilgi ve beceri ile donatarak turizm sektörüne kazandırmak (Hacıoğlu vd., 2008) olarak açıklanmaktadır. Dünya Turizm Örgütüncü “Resmi Kurslar (Mesleki ve Akademik)” ve “İşveren Esaslı Eğitim Programları (İş Üzerinde ve Şirket İçi Programlar)” olmak üzere ikiye ayrılan turizm eğitimi ülkemizde “örgün” ve “yaygın” olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir. Örgün mesleki turizm eğitimi bir diplomaya yönelik ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde iki aşamalı gerçekleşirken yaygın mesleki turizm eğitimi resmi ve özel kuruluşlar (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıf ve Özel Kuruluşlar) bünyesinde kısa süreli kurslar aracılığı ile sertifika elde etmeye yönelik gerçekleşmektedir (Pelit ve Güçer, 2006; Hacıoğlu vd., 2008). Örgün ve yaygın eğitim birçok psikolojik bileşeni (öğrenme, aktarma, hafıza ve motivasyon) paylaşmasına rağmen amaçlar, performans çıktıları, temel öğretimin nihai uygulamaları (Artino, 2008), eğitimi veren kurumların (özel ve/veya kamu) yapılanmaları, eğitimin düzenlenmesi, süresi, değerlendirilmesi ve çıktıları bakımından farklılıklara sahiptir (Yeşiltaş vd., 2010). Bu araştırma Türk turizm eğitim sisteminde özel eğitim kuruluşları tarafından verilen yaygın (sertifikalı) mesleki turizm eğitimlerini (Hacıoğlu vd., 2008; Yeşiltaş vd., 2010) konu edinmektedir. Turizmde nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde önem taşıyan iş başında ve/veya iş dışında verilen bu eğitimler genel olarak bir işin yerine getirilmesinde gerekli temel bilgi, beceri ve davranışların kazanılması için yeni ve mevcut işgörelere sağlanan bir aktivite olarak tanımlanmaktadır (Dessler,

2005; Tanova ve Nadiri, 2005). Daha özeldede Noe (2010)'ye göre eğitim bir işletme tarafından işgörenin iş ile ilişkili ve başarılı bir iş performansı için gerekli olan kritik bilgi, beceri veya davranışsal yeterlilikleri öğrenmesini hızlandıran planlı bir çabadır. Bulut ve Culha (2010) eğitimi, iş ile ilgili görevlerin yerine getirebilmesi, özellikle görevlerin üstesinden gelenebilmesi ve insan kaynaklarının gelecekteki kalite gereksinimlerinin karşılanabilmesi için işgörenin bilgi, beceri ve davranışlarının geliştirilmesi ve artırılmasına yönelik uygulanan sistematik bir aktivite olarak tanımlamaktadırlar. Yang vd. (2009) eğitimi işgörenlerin kişisel ve örgütsel beceri, bilgi ve yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olan organize edilmiş eğitimsel bir aktivite olarak tanımlamaktadırlar. Zhao vd. (2004)'ne göre eğitim işgörenlerin bilgi, beceri ve tutumlarını değiştirerek örgütsel etkililiği artırmak için örgütsel olarak planlanmış, sistematik, dinamik bir öğrenme sürecidir. Yapılan tanımlar dikkate alındığında eğitimin i) devam eden sistematik bir süreç olduğu, ii) örgütsel olarak planlandığı, iii) hem bireysel hem de takım veya grup seviyesinde bilgi, beceri, tutum ve davranışlarda değişiklik meydana getirdiği ve iv) işletme performansının ve bir örgütün etkililiğinin artırılması amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Eğitimde ürünün, müşterinin ve üretim sürecinin ne olduğunun tam olarak belli olmaması eğitimde kalite tanımının yapılmasını güçleştirmektedir (Harvey ve Green, 1993; Van Kemenade vd., 2008; Quinn, vd., 2009). Harvey ve Green (1993)'e göre eğitim kalitesi olağanüstülük, mükemmellik (veya tutarlılık), kullanıma uygunluk, paranın karşılığına değer olma ve dönüşebilirlik olarak tanımlanmasına rağmen özellikle son tanım "dönüşebilirlik" yazarlar tarafından eğitim için çok daha uygun bir tanım olarak görülmektedir. Eğitimde kalitenin yapılan bu tanımın yanı sıra Colarelli ve Montei (1996) ve Goldstein (1980) ise eğitim kalitesini bir eğitim programının eğitim ihtiyacını karşılama derecesi, Coates (2009) yüksek düzeyde kaliteli öğrenmeyi sağlayan eğitim aktiviteleri olarak tanımlamaktadır. Benzer bir şekilde öğrenci odaklı bir yaklaşımla eğitim kalitesi tüketicilerin eğitimdeki istek ve ihtiyaçlarının ne olduğunun anlaşılması ve bu gereklerin karşılanması veya aşılması olarak ifade edilmektedir (Cassidy vd., 1993). Van Kemenade vd. (2008) eğitim kalitesi tanımının nesne, standart, özne ve değerler olmak üzere dört bileşen çerçevesinde yapılmasının gerekliliğini savunmaktadırlar. Yazarlara göre kalitenin eğitim açısından tanımlanması için kalitenin öncelikle nesne (ders, derisi veren, müfredat, öğretim programının düzeni veya içeriği, öğrenci, firma) konusunda açıklığa kavuşturulması daha sonra eğitimde kalitenin öznesinin kim olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Gerek eğitim kalitesinin tanımlanması gerekse de hangi boyutlara sahip olduğunun tespit edilmesi için Van Kemenade vd. (2008) tarafından önemsenen konuların yanı sıra eğitimin bir hizmet mi yoksa bir ürün mü olduğunun da belirlenmesi gerekmektedir.

Konu ile ilgili alan yazın ayrıntılı incelendiğinde Clemenz (2001) ve Valachis vd. (2009) tarafından turizm sektörü için eğitim kalitesinin boyutlarının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen araştırmalar dikkat çekicidir. Turizm sektöründe eğitimin algılanan kalitesinin boyutlarını belirlemeye yönelik Clemenz (2001) tarafından gerçekleştirilen öncül araştırmada *eğitimin algılanan kalitesinin* etkileşim, iklim, nezaket, ilgililik, somutluk ve inanılabilirlik boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Turizm ve ağırlama eğitimi alanların algıladıkları eğitim kalitesini belirleyen boyutların neler olduğunu belirlemek amacıyla Valachis vd. (2009) tarafından yapılan araştırmada ise eğitim kalitesinin etkileşim, tutarlılık, homojenlik, uygulanabilirlik, sorumluluk, dokunabilirlik ve çevre olmak üzere yedi boyuta sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmalara ek olarak eğitimin kalitesine yönelik Clemenz (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin geçerliğinin test edilmesi amacıyla üniversite düzeyinde yiyecek ve içecek sınıflarında okuyan öğrenciler üzerinde Weaver vd. (2005) tarafından yapılan araştırmada somut unsurlar dışındaki diğer eğitim kalitesi boyutlarının orijinal ölçekte yer alan boyutlar ile benzerlik gösterdiği, somut unsurlar boyutunun ise ifadelerin öğrencilere yönelik uyarlanması ve araştırmanın bir üniversitede yapılması nedeniyle organizasyon boyutuna dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitimin bir hizmet olduğu yaklaşımdan hareketle hizmet kalitesi alan yazını incelendiğinde genel hizmet kalite algısı hizmetin etkileşimsel, fiziksel ve çıktı olmak üzere üç temel boyutuna göre şekillenmektedir (Lehtinen ve Lehtinen, 1991; Rust ve Oliver, 1994; Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008). Ancak durum eğitim hizmeti açısından değerlendirildiğinde eğitim hizmeti etkileşimsel, fiziksel ve çıktı temel boyutları altında değerlendirilebilecek özelliklere sahip olmasının yanı sıra bu temel boyutlar altında değerlendirilemeyecek ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı iyi bir eğitim hizmetinin sahip olması gereken eğitim amaçları, yöntemleri ve içeriği (Noe, 2010) gibi eğitime katılanların kalite algısını etkileyebilecek özelliklere de sahip bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu özelliklerin yukarıda belirtilen kalitenin üç temel boyutundan bağımsız olarak sınıflandırılabilir potansiyel özellikler olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Caro ve Garcia (2008) hizmet kalitesinin kritik faktörlerinin farklı türdeki bütün hizmet sektörleri (örneğin eğitim) için aynı olmadığını ve bu nedenle araştırmacıların yaygın kabul edilmiş herhangi bir hizmet kalitesi modelinin tekrarını yapmayı denemek yerine sektör özellikli modellerin kurulması konusunda çaba sarf etmeleri gerektiğini belirtmektedirler. Cassidy vd. (1993, 1994) de eğitim hizmetinin bazı açılardan önemli düzeyde diğer hizmet sektörlerinden farklılıklara sahip olduğunu ve bu nedenle özellikli bir hizmet ölçeceğinden (eğitim) faydalanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedirler.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Problemi, Amacı ve Sorusu

Genel hizmet kalitesi ölçümü için geliştirilmiş kalite ölçeği (SERVQUAL) yaygın mesleki turizm eğitim kalitesini ölçmede yetersiz kalmakta ve eğitim kalitesinin bütün özelliklerini kapsamamaktadır. Eğitim hizmetinin eğitime katılanların kalite algısını etkileyebilecek diğer hizmet türlerinden *önemli* farklılıklara sahip olması nedeniyle eğitim kalitesinin ölçümüne hizmet eden ayrı bir ölçeğin kullanılması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı yaygın mesleki turizm eğitimi için algılanan kalite boyutlarını belirlemektir. Diğer bir ifadeyle bu çalışmada eğitimin hangi unsurları eğitim kalitesinin bir açıklayıcısıdır sorusuna yanıt aranmaktadır. Daha özelden bu çalışma kapsamında öncül çalışmaların işaret ettiği gibi “i) etkileşim, ii) fiziksel, iii) çıktı ve iv) eğitim planı unsurları eğitimin kalitesini açıklamakta mıdır?” sorusuna yanıt aranmak istenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma Türk turizm eğitim sistemi içerisinde “özel kuruluşların yürüttüğü yaygın (sertifikalı) turizm eğitimi” kapsamında ulusal ve uluslararası havacılık sektörünün önde gelen eğitim merkezlerinden biri olan Türk Hava Yolları (THY) Havacılık Akademisinde gerekli yazılı izin alınarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de benzer içerikli eğitim veren kurumlar bulunmasına rağmen araştırmanın sadece THY Havacılık Akademisinde gerçekleştirilmesinin nedeni sözlü ve/veya yazılı iletişime geçilen ilgili kurumların işletme politikaları gereği araştırmaya destek veremeyecek olmalarıdır. Araştırmada THY Havacılık Akademisinin eğitim kalitesinin ölçülmesinden ziyade bir eğitime kaliteli diyebilmemiz için eğitim hangi kalite boyutlarına sahip olmalı sorusuna cevap aranmıştır. THY Havacılık Akademisinde tecrübeli ve alanında uzman 60’a yakın eğitimciyle 28 dershanede ve 125 koltuk kapasiteli 1 konferans salonunda 800 kişiye eş zamanlı olarak TS-EN-ISO 9001:2008 Kalite Yönetim Sistemi, ICAO ve IATA standartlarına uygun yurt içinde ve yurt dışında teknik eğitimler, rezervasyon eğitimleri, bilet satış eğitimleri, kargo operasyon eğitimleri, yolcu hizmetleri eğitimleri, yer harekât eğitimleri, yönetim ve kişisel gelişim eğitimleri, IATA eğitimleri, İngilizce dil eğitimleri ve bilgisayar eğitimleri verilmektedir. Akademide yılda ortalama iki bin eğitim ve seminer düzenlenmekte olup eğitim ve seminerlere otuz beş bin kişi katılmakta ve elli bin kişiye uzaktan eğitim sağlanmaktadır (Turkish Aviation Academy [TAA], 2012). Araştırmanın evrenini analizde kullanılacak verinin homojenliğini sağlamak amacıyla THY Eğitim Akademisindeki Ticari ve Yer Hizmetleri Müdürlüğü tarafından ticari ve yer hizmetleri eğitimleri kapsamında düzenlenen *rezervasyon ve bilet satış eğitimlerine* bilgi ve becerilerini artırmak amacıyla katılan kişi-

ler oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni öğretmenlerin ve işverenlerin eğitim kalitesinin önemli değerlendiricileri olmasına rağmen (Mayaka ve King, 2002) eğitimin temel müşterilerinin (Kirkpatrick, 1979; Alliger vd., 1997; Zhao vd., 2004; Popli, 2005; Rodriguez ve Gregory, 2005; Alves ve Rapso, 2007; Valachis vd., 2009), eğitim kalitesinin yegâne değerlendiricilerinin (Brown ve Swartz, 1989), eğitim sürecinin bir parçası, eğitim sürecinde bilgi ve beceriyi elde eden taraf ve bu bilgi beceriyi iş yerine taşıyan grubun (Lam ve Zhao, 1998), eğitim sürecinin merkezinde yer alan tarafın (Harvey ve Green, 1993; Coates, 2009) ve eğitim hizmetinin doğrudan alıcılarının (Yorke, 1999; Douglas ve Douglas, 2006) eğitime katılan kişiler olmasıdır. Araştırmanın evrenini eğitime katılan kişilerin oluşturması öğretmenlerin ve işverenlerin daha az önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak eğitimde paydaşların ihtiyaçlarının ve beklentilerinin birçok durumda farklılık göstermesi (Doherty, 1997) ve her bir paydaşın eğitimde kalitenin ne anlama geldiği ile ilgili kendine göre bir değerlendirmeye sahip olması (Tam, 2001) nedeniyle birden fazla perspektife odaklanmanın karmaşıklığa neden olacağı ve muhtemelen araştırmanın sonuçlarını zayıflatacağı düşünülmektedir.

Araştırma amacını gerçekleştirmek için önerilen nitel ve nicel ölçek geliştirme sürecinin farklı aşamalarında olasılığa dayalı olmayan örneklem belirleme tekniklerinden yararlanılmıştır. Veriye ön test aşamasında kontrol edilmiş bir örneklem grubundan ve pilot test aşamasında kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiş küçük bir örneklem grubundan ulaşılmıştır. Ölçeğin özelliklerinin değerlendirilmesi aşamasında verinin örneklemden tesadüfi olarak toplanması önerilmesine (Lewis vd., 2005) rağmen evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu nedenle çalışmada ayrıca bir örneklem belirlenmemiştir.

Araştırmada Ölçek Geliştirme Süreci: Verilerin Toplanması ve Analizi

Eğitim kalitesinin boyutlarının belirlenmesi ve ölçülmesi için *öncül* araştırmalarda (Clemenzen, 2001; Valachis vd., 2009) dikkate alınan boyutların önceki bölümlerde bahsi geçen sınırlılıkları nedeniyle eğitim kalitesinin ölçümüne tam olarak hizmet etmeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle eğitim hizmetinin kendisine özgün kalite boyutlarının belirlenmesi için Churchill (1979: 67-72), Hinkin (1995: 969-981), Hinkin vd. (1997: 101-115) ve Lewis vd. (2005: 391-395) tarafından önerilen nitel ve nicel ölçek geliştirmeye yönelik aşağıdaki tabloda özetlenen çalışmaların gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 1: Yaygın Turizm Eğitiminin Algılanan Kalite Boyutlarının Belirlenmesinde Dikkate Alınan Ölçek Geliştirme Süreci

Aşamalar	Amaç	Araştırma Analiz Yöntemi
1. Ölçeği temsil eden ifadelerin belirlenmesi	*Ölçekte yer alabilecek ifadelerin belirlenmesi *Benzer ifadelerin elenmesi	*Yazın taraması (tümdengelim) *Yüz yüze görüşmeler ve gözlemler (tümevarım). *Toplanan verinin içerik analizi ile değerlendirilmesi
2. Ön Test ve Revizyon	*Taslak anketin formatı, içeriği, anlaşılabilirliği, terminolojisi konularında geri bildirimlerin ve eleştirilerin alınması	*Küçük bir örneklem grubundan görüşlerinin alınması
3. Uzman Geçerliği, Pilot Test ve Revizyon	*Geliştirilmesi amaçlanan ölçeği ölçen ifadelerin nicel bir analiz sürecinden yararlanarak izlenmesi *Uygun olmayan ifadelerin elenmesi *Ölçekte yer alan ifadelerin daha fazla değerlendirilmesi ve saflaştırılması	*Uzmanlardan görüşlerinin alınması *İçerik geçerliği analizi (İçerik geçerliği oranlarının ve indekslerinin hesaplanması) *İç tutarlılık analizi *İfadeler arası korelasyon analizi *İfade toplam korelasyonu
4. Ölçeğin özelliklerinin değerlendirilmesi	*Ölçeğin yeterliliğinin anlaşılması *Toplam değişkenler kümesinin küçültülmesi *Geliştirilmesi amaçlanan ölçek için başlangıç faktör setinin oluşturulması *İçsel tutarlılığın belirlenmesi	*Keşifsel faktör analizi *İç tutarlılık analizi
5. Ölçeğin Güvenirliği ve Yapı Geçerliği	*Geliştirilen ölçeğin uygun olup olmadığına karar verilmesi	*İç tutarlılık (güvenirlik) analizi *İçerik geçerliği *Faktöriyel geçerlik *Yakınsama geçerliği *Ayrışma geçerliği

Araştırma amacının gerçekleştirilmesi için ölçek geliştirme süreci dikkate alınmıştır. Bu süreçte ölçek geliştirilmesi için gerekli olan verilerin toplanması, analizi ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar ve analiz sonucu ulaşılan bulgular aşağıda anlatılmıştır. Her bir sürecin tamamlanması için gerekli olan veriler aşağıda da açıklandığı üzere 2020 yılından önce toplanması nedeniyle bu araştırma için etik kurul izni alınması gerekli görülmemiştir.

Ölçeği Temsil Eden İfadelerin Belirlenmesi ve Sadeleştirilmesi: Yaygın mesleki eğitimlerin kalitesini temsil edecek ifadelerin belirlenmesi için yazın taramasından, görüşme ve gözlem yöntemlerinden yararlanılmıştır. Yazın taramasından yararlanılmasının temel sebebi eğitim kalitesini temsil edecek ifadelerin belirlenmesinde dikkate alınabilecek kuramsal çalışmaların (Lehtinen ve Lehtinen, 1991; Dabholker vd., 1996; Brady ve Cronin, 2001; Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009)

var olmasıdır. Ancak Erdemir (2007)'in de önerdiği gibi tamamen yabancı yazını kullanmak yerine yabancı yazında yer alan yaklaşımların uygulamacıların fikirleri ile de desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle eğitim kalitesi ölçeğinde yer alacak ifadelerin belirlenmesinde görüşme yönteminden de yararlanılmıştır. Ayrıca görüşme yönteminde katılımcıların sorulara değişik nedenlerle doğru yanıtlar vermeyebileceği, bireylerin söyledikleri ve yaptıkları arasında farklılıkların olabileceği (Yüksel ve Yüksel, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2008) ve yazın taraması sonucu tespit edilen ifadelerin geliştirilmesi amaçlanan ölçeği tek taraflı yansıtacağı düşüncesi ile görüşme ve yazın taraması yöntemlerine ek olarak gözlem yönteminden de yararlanılmıştır. Böylelikle ulaşılan sonuçların geçerliğine ve tutarlılığına katkı sağlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Tümdengelim yaklaşımı ile alan yazına dayalı olarak 1981-2009 tarihleri arasında eğitim, kalite ve eğitim kalitesi konularında yayınlanmış 48 farklı çalışmadan eğitimin kalitesini temsil edeceği düşünülen birbirine benzer ve farklı anlamlar taşıyan toplam 412 İngilizce ifadeye ulaşılmıştır. Diğer taraftan tümdengelim yaklaşımı ile algılanan eğitim kalitesinin boyutlarını temsil eden ifadelerin belirlenmesi için ilk olarak 09-10 Şubat 2012 tarihleri arasında İstanbul THY Eğitim Akademisinde rezervasyon ve biletleme eğitimine katılan 10 kişi ile çalışmayı yürüten araştırmacı tarafından eğitimden sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşme yapılmıştır. Her katılımcı ile ortalama 15 dakika süren görüşmede katılımcılara bu eğitim deneyimlerine bağlı olarak eğitim kalitesinin ne olduğu, eğitim kalitesinin belirleyicilerinin, eğitim sürecinde yaşadıkları problemlerin neler olduğu ve bu eğitime katılmakla ne gibi faydalar elde ettikleri veya edecekleri ile ilgili benzer çalışmalarda (Parasuraman vd., 1985; Lim, 2000; Clemenz, 2001; Borahan ve Ziarati, 2002; Srikatanyoo ve Gnoth, 2005; Hertzman ve Stefanelli, 2008) sorulan sorular yöneltilmiştir. Görüşme sonucunda yaygın mesleki eğitim kalitesini temsil edebileceği düşünülen 93 ifadeye ve gözlem sonucunda eğitim kalitesi ile ilgili olabilecek 102 unsura ulaşılmıştır. İfadelerin belirlenmesi için ikinci olarak aynı kurumda görüşmenin yapıldığı tarihlerde 1 eğitmen ve 10 katılımcı ile gerçekleştirilen eğitimlerde hem sınıf içindeki hem de sınıf dışındaki fiziksel ve sosyal ortam bir araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Yapılan gözleme ilişkin bilgilerin kaydedilmesi için gözlem kayıt formu kullanılmıştır. Gözlemde sosyal ortamı oluşturan insanların ve fiziksel ortamı oluşturan nesnelere gözlemlenebilmesi (Hair vd., 2003; Yıldırım ve Şimşek, 2008) nedeniyle gözlem formu, eğitim kalitesinin temel iki boyutu olan etkileşimsel (süreç, fonksiyonel) kalite ve fiziksel çevre kalitesi temeline dayalı olarak hazırlanmıştır. Gözlem ile elde edilen veriyi daha ayrıntılı hale getirmek, gözlenen ortamda oluşan davranışları daha derinlemesine ve defalarca inceleyebilmek ve not almanın yarattığı sınırlılıkları ortadan kaldırmak amacıyla yaklaşık 20 dakikalık 3 video çekimi

yapılmış ve eğitimin gerçekleştirildiği ortama ait fiziksel unsurların ve eğitim ortamında oluşan bazı davranışların fotoğrafları çekilmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinin diğer aşaması ön teste geçilmeden önce yazın taraması ve görüşme sonucu ifadelerin ve gözlem sonucu elde edilen unsurların karşılaştırılarak birbirine benzer olanların elenmesi, birbirini kapsar nitelikte olanların birleştirilmesi, ifadelerin anlaşılır hale getirilmesi ve gerçekten istenen amaca uygun olup olmadıklarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Böylece ölçeğin ilk halinin görünüm ve içerik geçerliği sağlanmış olmaktadır (Karasar, 1994; Lewis vd., 2005; Şencan, 2005). Bu amaç doğrultusunda konusuna ve İngilizce'ye hâkim üç araştırmacı tarafından yürütülen içerik analizi sonucunda toplam 125 ifade ön test için değerlendirmeye alınmıştır. İfade havuzunda bulunan ifadelerin sayısı ilerleyen aşamalarda yapılacak eksiltmeler dikkate alındığında yeterli görülmektedir (Hinkin, 1998). Yazın taraması ile ulaşılan İngilizce ifadelerin Türkçe'ye çevrilmesinde Ronen ve Shenkar (1985) tarafından önerilen tercüme ve geri tercüme süreci uygulanmıştır. Ayrıca ifadelerin anlaşılabilirliği Türkçe dil uzmanı tarafından kontrol edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak ön test için taslak anket oluşturulmuştur.

Bu aşamada her üç nitel yöntemle ulaşılan veriler içerik analizi ile değerlendirildiğinde eğitim kalitesinin etkileşim, fiziksel, çıktı ve eğitim planı kalitesi olmak üzere dört temel boyuta sahip olduğu tespit edilmiştir. Temel boyutlardan etkileşim kalitesi beş (tutum, davranış, bilgi, beceri ve deneyim), fiziksel kalite dört (eğitim materyalleri, ortam koşulları, mekânsal tasarım ve eğitmenin fiziksel özellikleri), çıktı kalitesi üç (bireysel kazanç, iş kazancı ve kariyer kazancı), eğitim planının kalitesi dört (eğitimin amacı, içeriği, yöntemi ve zamanı/süresi) alt boyuttan oluşmaktadır.

Ön Test ve Revizyon: Taslak anketin formatı, içeriği, anlaşılabilirliği, terminolojisi gibi konularda geri bildirimler ve eleştiriler almak, ankete eklenmesi veya ankette çıkarılması gerekli görülen ifadeleri belirlemek ve bu bilgiler ışığında taslak ankette düzeltmeler yapmak amacıyla Eylül-Aralık 2012 tarihlerinde İstanbul THY Eğitim Akademisinde rezervasyon, biletleme ve ücretleme eğitimlerine katılan toplam 30 kişi ile eğitimden sonra anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anketin düzenlenmesinde 30'dan büyük örneklemin genel anlamda önemli bir bilgi sağlamaması nedeniyle bu büyüklükteki örneklem ön test için yeterli görülmektedir (Hair vd., 2003). Katılımcılardan anketin içeriği ve anlaşılabilirliği konularında "anketin biçimi oldukça açık, sorular anlaşılır düzeyde yapılmış, profesyonelce hazırlanmış bir anket", "net biçimde anlaşılır ve kategorilere ayrılmış olması gayet memnun edici", "eğitimin benim için önemini bu anket çok iyi anlatmış" şeklinde olumlu yanıtlar alınmıştır. Bu süreçte ayrıca katılımcılardan ankete eklenmesi ve ankette çıkarılması gereken

özelliikli ifadelerin neler olması gerektiği konularında da önerileri alınmıştır. Katılımcıların eğitim kurumu ile ilgili sorulan soruları cevaplamada zorluk çektikleri bunun nedeninin kendilerinin eğitim kurumu ile herhangi bir iletişime geçmemeleri, diğer bir ifadeyle eğitim kurumu ile ilgili yanıt verilmesi istenen ifadeleri cevaplayacak herhangi bir deneyim kazanmamış oldukları şeklinde yanıt alınmıştır. Ön test sonucu elde edilen cevaplar ve öneriler göz önüne alınarak anket düzenlenmiş ve gözden geçirilmiştir.

Uzman Geçerliği: Uzman geçerliği aşamasının amacı ön test sonrasında tespit edilen ve geliştirilmesi amaçlanan ölçeği ölçen ifadeleri nicel bir analiz sürecinden yararlanarak izlemektir. Bu aşamada Lawshe (1975) tarafından geliştirilmiş yaygın bir şekilde kullanılan yöntemlerden biri olan içerik geçerliği testi uygulanmaktadır (Wilson vd., 2012). İçerik geçerlik testi uzman görüşlerine dayalı ölçek ya da ölçekte yer alan ifadelerin kalitesini kestiren, nitel çalışmalarını istatistiksel nicel çalışmalara dönüştüren ve işlem-zaman kolaylığı sağlayan bir süreçtir (Yurdugül, 2005). Bu testin uygulanması için sırasıyla ifadelerin ve yanıtların düzenlenmesi, uzman grubunun oluşturulması, uzmanların görüşlerinin alınması, ifadelerle ilişkin içerik geçerliği oranının (İGO) hesaplanması, ifadelerin seçimi, ölçeğe ilişkin geçerlik indekslerinin hesaplanması ve içerik geçerlik oranları ve içerik geçerlik indeksi (İGİ) ölçütlerine göre nihai anket formunun oluşturulması aşamaları takip edilmiştir. İfadelerin uzmanlar tarafından değerlendirilebilmesi ve cevaplanabilmesi için ölçek geliştirmenin birinci aşamasında içerik analizi ile tespit edilen eğitim kalitesinin her bir boyutu ile ilgili tanımlara yer verilmiştir. Tüm ifadeler, cevap seçenekleri ve tanımlamalar izin alınarak hazırlanan çevrimiçi ankete² yüklenmiş olup anketin uzmanlar tarafından cevaplanmadan önce ankette yer alan tüm ifadelerin, cevap seçeneklerinin ve tanımlamaların Türkçe dil kurallarına uygunluğu Türk Dili konusunda bir uzman tarafından değerlendirilmiştir. İfadelerle ilişkin İGO'nun hesaplanması için sertifikalı eğitim konusunda ulusal ve/veya uluslararası düzeyde çeşitli sertifikalı eğitimler düzenleyen ve bu konuda geçmişe sahip kurumlar olan THY Eğitim Akademisinden 8, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Eğitim Müdürlüğünden 6, Galileo Türkiye'den 3 ve uzmanlık alanı eğitim ve/veya kalite olan Yüksek Öğretim Kurumuna (YÖK) bağlı üniversitelerin turizm bölümlerinden (önlisans ve lisans) 5 olmak üzere toplam 22 uzman çalışmaya katılmıştır. Uzman grubunun oluşturulmasında üniversite dışındaki kurumlarda eğitmen ve/veya eğitim program düzenleyicileri olarak çalışan tüm uzmanların katılımının sağlanması için ilgili kurumların yazılı izni alınmıştır. Uzmanlar 3 ile 27 yıl arasında değişen eğitim deneyimine sahip olup uzmanların ortalama eğitim deneyimi ise 12 yıldır.

² Çevrimiçi ortamda hazırlanan anket için Marmara Üniversitesi Online Anket Sistemi kullanılmıştır. Üniversitenin Bilişim Merkezi'nin bu konuda yazılı izni alınmıştır.

Her bir ifade için İGO³ değerleri hesaplandıktan sonra ilk etapta değerleri negatif ve sifıra eşit olan toplam 7 ifade elenmiştir. Daha sonra içerik geçerlik oranları pozitif olan ifadelerin istatistiksel olarak anlamlılığı 22 uzman sayısına ilişkin değerle (0,351) (Güncellenen içerik geçerlik oranları için bkz. Wilson vd., 2012) karşılaştırılarak ifade istatistiği 0,351'in altında olan toplam 12 ifade daha elenmiş olup sonuç olarak toplam 19 ifade analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Analiz kapsamı dışında bırakılan ifadelerin 3'ü etkileşim kalitesi, 6'sı fiziksel kalite, 8'i çıktı kalitesi ve 2'si eğitim planı kalitesi boyutlarına ait ifadelerdir. Nihai anket formunda kalacak ifadeler belirlendikten sonra eğitim kalitesi birden fazla boyut ile değerlendirileceğinden her boyut için İGİ⁴ değerleri hesaplanmıştır. Eğitim kalitesinin ilgili boyutunu ölçebileceği düşünülen farklı ifade ve/veya kavramın olup olmadığı ile ilgili sorulan sorulara uzmanların büyük bir çoğunluğu tarafından "yeterli ifadeler kullanılmış", "önerim yok", "farklı ifade yok" şeklinde yanıtlar verilmiştir. Ancak uzmanların bazıları ifadelerin bazılarının birbirine anlamca benzer olduğunu belirtmesi üzerine 6 ifade daha analiz dışında tutulmuştur. İçerik geçerliği ve yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda toplam 25 ifade çıkarılmıştır. Sonuç olarak içerik geçerliği sağlanan 100 ifade ile pilot çalışmaya geçilmiştir.

Pilot Test ve Revizyon: Uzman geçerliği çalışmalarını takiben ölçekte yer alan ifadelerin daha fazla değerlendirilmesi ve saflaştırılması için pilot test uygulanmaktadır (Lewis vd., 2005). Pilot test çalışması anketin doldurulması için gerekli olan süreyi tahmin etmek, ifadelerin anlaşılabilirliğini değerlendirmek, kullanışsız olan ifadeleri belirlemek ve ihtiyaç duyulan eklenmesi gerekli ifadeleri dâhil etmek için yapılmaktadır (Bell, 1993, Sofo, 2007'den; Lewis vd., 2005). Bu amacı gerçekleştirmek için gerekli olan veriler, A4 kâğıdının üçe bölünmüş arkalı önlü olarak uzman bir kişinin tasarımı ile gerçekleştirilen bir anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Kapak sayfası ile başlayan anketin ikinci bölümünde katılımcıların anketi nasıl doldurmaları gerektiği açıklanmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde nitel ve nicel çalışmalar sonucu elde edilen 100 ifade yer almaktadır. İfadelerin kasıtlı olarak bir faktöre yüklenme olasılığını ortadan kaldırmak için Oh vd. (2007)'nin ve uzmanların önerileri dikka-

³ $\text{İGO} = (\text{Ng} - \text{N}/2) / (\text{N}/2)$ formülü uygulanmaktadır. Formülde yer alan "Ng" ifadenin ilgili ölçeği ölçmede gerekli olduğunu işaretleyenlerin toplam sayısını ve "N" ise ifadeye ilişkin görüş belirten toplam uzman sayısını göstermektedir. Formülün sonucuna göre uzmanların yarısından daha azı ifadenin ilgili ölçeği ölçmede gerekli olduğu görüşünü belirttiklerinde İGO=0, uzmanların yarısı ifadenin ilgili ölçeği ölçmede gerekli olduğu görüşünü belirttiklerinde İGO=0, uzmanların yarısından fazlası ancak hepsinden daha azı ifadenin ilgili ölçeği ölçmede gerekli olduğu görüşünü belirttiklerinde $0 < \text{İGO} < 1$ ve uzmanların hepsi ifadenin ilgili ölçeği ölçmede gerekli olduğu görüşünü belirttiklerinde İGO=1 olmaktadır.

⁴ İGİ nihai anket formuna alınacak ifadelerin İGO değerlerinin basit bir ortalamasıdır (Lawsh, 1975). Yurduğül (2005)'e göre eğer ölçülmek istenen özellik birden fazla boyuttan oluşmuş ise her bir boyut için İGİ hesaplanmalıdır. İGİ'nin hesaplanmasında her bir alt boyut için alt boyutta yer alan ifadeler dikkate alınmalıdır.

te alınarak ifadeler ankete karışık olarak yerleştirilmiştir. Anketin son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerinin, eğitim deneyimlerinin ve anket ile ilgili görüşlerinin ve önerilerinin alındığı bölümler bulunmaktadır. Anket formu katılımcılar tarafından doldurulmadan önce hem THY Eğitim Akademisi Müdürlüğünün hem de birkaç uzmanın onayı ve görüşü alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Katılımcıların ifadelerine katılım düzeyleri beşli likert tipi ölçek (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılmıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak eğitim bitiminde ölçülmüştür. Anketlerin eğitim bitiminde katılımcılara doldurulması ve katılımcılardan tekrar toplanması işlemleri için THY Misafir İlişkileri Departmanında çalışan görevlilerden ve öğretmenlerden yardım alınmıştır. Bu aşamada görevlilerden ve öğretmenlerden anketi gönüllü olarak doldurmak isteyenlere doldurtmaları istenmiştir. 04 Mart-31 Mart 2013 tarihleri arasında THY Eğitim Akademisinde ticari ve yer hizmetleri kapsamında düzenlenen eğitimlere katılan 120 katılımcının 68'inden anket toplanmıştır. Üç anket analiz edilmeye uygun olmadığı için analiz kapsamından çıkarılmış, geriye 65 anket analize tabi tutulmuştur. Anketlerin geri dönüş oranı yaklaşık %54'tür. Pilot çalışma için katılımcı sayısının benzer amaçlı yapılan çalışmalar (Caro ve Garcia, 2008 [50 Anket], Erdemir, 2007, [30 Anket], Ko ve Pastore, 2005 [10 anket]) dikkate alındığında yeterli olduğu düşünülmektedir. Nitekim Lewis vd. (2005) tarafından da pilot test çalışmasının ölçeğin genel provasının yapılması anlamına geldiğini ve bunun için küçük bir örneklemin yeterli olduğu belirtilmektedir.

Pilot test sürecinde eğitim kalitesini ölçmek üzere oluşturulan ölçekteki tüm ifadelerin saflaştırılması için iç tutarlılık katsayısının (Cronbach Alpha), ifade toplam korelasyonunun (item-to-total correlation) (Churchill, 1979; Delamere vd., 2001; Hair vd., 2003) ve ifadeler arası korelasyonun hesaplanması (Bearden vd., 1989; Tian vd., 2001; Taymoori vd., 2012) önerilmektedir. Bunun için öncelikle ifadelerin bütünsel ve ikincil düzey boyutlar altında (Etkileşim Kalitesi, Fiziksel Kalite, Çıktı Kalitesi, Eğitim Programının Kalitesi) gruplar halinde öncelikle iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre hem bütünsel hem de gruplar halinde ifadelerin iç tutarlılık katsayıları 0,95'in üzerinde hesaplanmış olup bir çalışmanın başlangıç aşamaları için önerilen standartın üstünde ($x > 0,50$; 0,60) bir sonuç elde edilmiştir (Nunnally, 1978). Önerilen standartın üstünde ulaşılan iç tutarlılık sonuçlarının çok sayıda ifadenin olmasından kaynaklanabileceği düşüncesinden hareketle aynı düzeyde iç tutarlılığa daha az sayıda ifade ile ulaşılması amaçlanmıştır. Bu nedenle ifadelerin azaltılması için ifadeler arası korelasyon değerleri ve ifade toplam korelasyonu (item-to-total correlation) hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre birbirleri ile 0,90'ın üzerinde korelasyona sahip olan ve ifade toplam korelasyonu 0,50'nin altında olan toplam 22 ifade an-

ketten çıkarılmıştır. İfadeler çıkarıldıktan sonra geriye kalan 78 ifadenin hem bütünsel hem de gruplar halinde iç tutarlılık katsayılarının 0,95'in üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizleri takiben katılımcıların ifade(ler) ek-leme ve çıkarma konusunda öneri ve yorumlarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Pilot çalışma sayesinde ölçeğin güvenilirliği sağlanmıştır (Karasar, 1994; Şencan, 2005). Sonuç olarak 78 ifade ile eğitim kalitesi boyutlarının belirlenmesinde ölçek geliştirmenin bir sonraki aşaması ölçeğin özelliklerinin değerlendirilmesi aşamasına geçilmiştir.

Ölçeğin Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Bu bölümün amacı pilot test ile revize edilen ölçeğin yeterliliğinin nasıl anlaşılacağını belirlemektir (Yüksel ve Yüksel, 2004). Bu amacı gerçekleştirmek için öncül çalışmalarda (Hinkin vd., 1997; Yüksel ve Yüksel, 2004; Lewis vd., 2005) önerilen keşifsel faktör analizinden yararlanılmıştır.

Keşifsel faktör analizi için gerekli olan veriler THY Ticari ve Yer Hizmetleri Müdürlüğü tarafından 15 Nisan ve 31 Mayıs 2013 tarihleri arasında düzenlenen ticari ve yer hizmetleri eğitimlerine katılan yaklaşık 600 katılımcıdan toplanması amaçlanmıştır. Bu analiz için gerekli olan veriler pilot çalışmada kullanılan anket tasarımından farklı olarak ankette yer alan ifadelerin sayıca fazla algılanması ve doldurulmak istenmemesi nedeniyle A4 kâğıdına arkalı önlü tasarlanan bir anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde anketin ne amaçla yapıldığı ve nasıl doldurulması gerektiği açıklanmakta, ikinci bölümünde nitel ve nicel çalışmalar sonucunda eğitim kalitesini temsil eden 78 ifade bulunmakta ve üçüncü bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik sorular yer almaktadır. Ankette yer alan ifadeler pilot çalışmada olduğu gibi karışık olarak yerleştirilmiştir. Katılımcıların bu ifadelere katılım düzeyleri beşli likert tipi ölçek (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak eğitim bitiminde ölçülmüştür. Bu aşamada görevlilerden ve öğretmenlerden anketi gönüllü olanlara doldurtmaları istenmiştir. Eğitime katılanların bazılarının anketi doldurmaya gönüllü olmaması nedeniyle toplam 232 katılımcıdan anket toplanmıştır. On altı anket analiz edilmeye uygun olmadığı için geriye 216 anket analiz kapsamına alınmıştır.

Toplanan verilerin cevaplama kalitesi değerlendirildiğinde cevaplama yüzdesinin %36 olduğu anlaşılmaktadır. Cevaplama yüzdesinin Lewis vd. (2005) tarafından önerilen yüzdenin (%20) üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca keşifsel faktör analizi yapmak için gerekli olan anket sayısının en az 100 olması (Bartlett, 2001; Matsunaga, 2010) ve hizmet kalitesi ölçeğinin geliştirilmesi konusunda öncül çalışmalarda (Parasuraman vd., 1988) 97 ifade için 200 an-

ketin toplanmış olması (ifade başına iki katılımcı) nedeniyle bu çalışmada 78 ifade için toplanan 216 anketin (ifade başına yaklaşık üç katılımcı) veri setinin keşifsel faktör analizi yapmak için uygun olduğunu, diğer bir ifadeyle verinin istatistiksel bir anlamlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca keşifsel faktör analizi uygulamadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Hair vd. (2003) tarafından önerilen standart sapma, ortalama, ortanca, sıklık ve çarpıklık/basıklık değerleri test edilmiştir. Standart sapma değerlerinin 1'in altında olması ve ortalama, ortanca ve tepe değerlerinin birbirine yakın olması verinin normal dağılıma uygun olduğunu göstermiştir. Ayrıca verilerin normal dağılım uygunluğuna bakmak amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri gözden geçirilmiş olup $p>0,05$ anlamlılık düzeyi için yaygın kullanılan kritik çarpıklık değerlerinin -1,96 ile +1,96 ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 aralığında olduğu ve böylece verilerin normal dağılıma uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hair vd., 2003).

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Keşifsel Faktör Analizi Bulguları

Yaygın mesleki turizm eğitiminin kalitesine ait boyutların tespit edilmesi için keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz ile veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını ve veriden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren Bartlett Testinin 0,001 düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2/df = 18651,439/2278$; $p<.001$). Araştırma veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını belirlemede dikkate alınan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) uygunluk ölçütü değeri 0,876 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kritik değer olan 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir. İfadeler arasındaki ilişkinin gücünü gösteren kısmi korelasyon katsayıları sıfıra yakın, bu katsayıların negatifi durumundaki anti imaj korelasyon katsayıları da bire yakın değerleri göstermektedir. Aynı amaçla kullanılan ortak varyans değerleri ortalama 0,83 değerindedir. Açıklanan toplam varyans oranı ise 0,77 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 2). Bütün bu değerler ölçek geliştirme çalışmaları açısından kabul edilebilir düzeydedir (Hinkin, 1995).

Eğitim kalitesi boyutlarının tespit edilmesi için faktör sayısına herhangi bir kısıtlama getirilmeden özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır (Hinkin, 1995; Hair vd., 2003). İsimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörler elde etmek için temel bileşenler analizi ve varimax rotasyonu uygulanmıştır. Keşifsel faktör analizi ile elde edilen sonuçlar incelenerek 0,40'dan daha düşük faktör yüküne sahip veya 0,40'dan daha yüksek bir değerle birden fazla faktöre yüklenen ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Söz konusu işlem nitel verilerle gerçekleştirilen içerik analizi ile tespit edilen etkileşim, fiziksel, çıktı ve eğitim planı boyutlarına ulaşıncaya kadar birkaç kez tekrar edilmiştir.

Analiz sonucunda etkileşim kalitesine ait 3 (eğitmen ile eğitime dair sorunlarını rahatlıkla konuşabilirim, eğitim kurumu karşılaştığım problemleri çözmek için ilgi gösterir, eğitim kurumuyla kolay iletişime geçilebilir), fiziksel kaliteye ait 1 (eğitim sonrası yapılan sınav öğrendiklerimi değerlendirici niteliktedir), çıktı kalitesine ait 1 (eğitim işimle ilgili güncel süreç, ürün ve prosedürleri takip edebilmemi sağlar) ve eğitim planının kalitesine ait 5 (eğitim belirgin amaçlara sahiptir, eğitim aktiviteleri iyi organize edilir, eğitimin içeriği yaptığım iş ile ilgilidir, eğitim uygun büyüklükteki çalışma gruplarını içerir, eğitimin gerçekleştiği zaman dilimi eğitimin yapılmasına uygundur) olmak üzere toplam 10 ifade ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak 68 ifadeden oluşan sekiz faktörlü yapı elde edilmiştir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Yaygın Eğitim Kalitesine İlişkin Keşifsel Analiz Bulguları

İfade No	Faktörler ve İfadeler	Cronbach Alpha	Açıklanan Varyans	Faktör Yüklere
	1. Faktör: Etkileşim Kalitesi -EK-	0,979	22,9	
EK1	Eğitmen temiz bir görünüşe sahiptir.			0,793
EK2	Eğitmen etkili bir eğitim verir.			0,774
EK3	Eğitmen sektör deneyimini derste etkili bir şekilde kullanır.			0,749
EK4	Eğitmen etkili bir iletişim kurar.			0,742
EK5	Eğitmen isteklerime hızlı bir şekilde karşılık verir.			0,725
EK6	Eğitmen düzgün bir görünüşe sahiptir.			0,717
EK7	Eğitmen kazanacağım bilgi ve becerilerin getireceği faydaları açıklar.			0,711
EK8	Eğitmen konunun içeriği hakkında bilgi birikimine sahiptir.			0,710
EK9	Eğitmen sorduğum her soruya yeterli cevap verir.			0,708
EK10	Eğitmen sorularımı yanıtlamaya isteklidir.			0,704
EK11	Eğitmen herhangi bir aksaklıkta öğrenciye bu aksaklığı yansıtmadan eğitimine devam eder.			0,677
EK12	Eğitmen öğrenebilmem için uygun geribildirimlerde bulunur.			0,676
EK13	Eğitmen derse katılımımı destekler.			0,671
EK14	Eğitmen verdiği sözü yerine getirir.			0,671
EK15	Eğitmen çeşitli öğretim ve öğrenme yaklaşımları uygular.			0,644
EK16	Eğitmen eğitim performansımı adil bir şekilde değerlendirir.			0,638
EK17	Eğitmen ihtiyaçlarımın ne olduğunu anlar.			0,637
EK18	Eğitmen yeni bilgi ve beceri edinmem için sarf ettiğim çabayı destekler.			0,628
EK19	Eğitmen eğitimi çekici hale getirmek için beden dilini etkili bir şekilde kullanır.			0,616
EK20	Eğitmen herkese eşit davranır.			0,592
EK21	Eğitmenin sunumu kolay takip edilir.			0,580
EK22	Eğitmenin uzmanlık alanı eğitimin amacına uygundur.			0,565
EK23	Eğitmen yaptığı yanlışları kabul eder.			0,541
EK24	Eğitmenin ses tonu derse odaklanmamı kolaylaştırır.			0,528
EK25	Eğitmen bana yol gösterme konusunda isteklidir.			0,512

2. Faktör: Materyal Kalitesi -MK-		0,958	12,8
MK1	Eğitim materyalleri ihtiyaçlarımı karşılamama yönelik tasarlanır.		0,795
MK2	Eğitim materyalleri eğitim süresince ilgimin devam etmesi için yeterlidir.		0,792
MK3	Eğitim materyalleri geliştirmeyi umduğum becerilerimle ilgilidir.		0,769
MK4	Eğitim materyalleri düzenli olarak yenilenir.		0,753
MK5	Eğitim materyalleri için uzmanları tarafından hazırlanır.		0,713
MK6	Eğitim materyalleri görsel açıdan çekicidir.		0,673
MK7	Eğitim materyalleri konuyu anlamama yardımcı olur.		0,663
MK8	Eğitim materyalleri eğitimin gerçekleşmesi için yeterlidir.		0,633
MK9	Eğitim materyalleri eğitimin içeriğine uygundur.		0,617
MK10	Eğitim materyalleri kullanılabilir durumdadır.		0,610
3. İçerik ve Yöntem Kalitesi -İYK-		0,952	11
İYK1	Eğitimle ilgili değerlendirmeler uygun bir şekilde yapılır.		0,735
İYK2	Eğitimin toplam süresi eğitimin içeriği için yeterlidir.		0,727
İYK3	Eğitim yöntemi derse katılımı teşvik edicidir.		0,667
İYK4	Eğitim sonucunda çalışmalarımı ilgili geribildirim alırım.		0,632
İYK5	Eğitim sırasında yeterli ara verilir.		0,627
İYK6	Eğitim süresince çoklu eğitim yöntemleri uygulanır.		0,603
İYK7	Eğitime katılan herkes eşit öğrenme fırsatına sahiptir.		0,602
İYK8	Eğitim yöntemi eğitim içeriğinin öğrenilmesinde etkilidir.		0,580
İYK9	Eğitimin içeriği ihtiyaçlarımı karşılamama yetecek kadar esnekler.		0,561
İYK10	Eğitimin içeriği becerilerimi geliştirmem için yeterli uygulamayı içerir.		0,544
İYK11	Eğitimin içeriği bilgi edinmem için yeterli konuyu içerir.		0,541
İYK12	Eğitimin içeriği eğitimle ilgili beklentilerimi karşılar.		0,495
4. Faktör: Çıktı Kalitesi -ÇK-		0,960	10,9
ÇK1	Eğitim öğrendiklerimi işimde nasıl kullanacağımı öğrenmeme yardımcı olur.		0,757
ÇK2	Eğitim kişisel gelişimime yardımcı olur.		0,726
ÇK3	Eğitim mesleki konulardaki problem çözme yeteneğimi geliştirir.		0,649
ÇK4	Eğitim iletişim becerilerimi geliştirir.		0,640
ÇK5	Eğitim yeni bilgi edinmemi sağlar.		0,633
ÇK6	Eğitim işimle ilgili becerilerimi geliştirmeme yardımcı olur.		0,629
ÇK7	Eğitim kariyerimde ilerlememi sağlar.		0,624
ÇK8	Eğitim iyi belirlenmiş öğrenme çıktılarına sahiptir.		0,608
ÇK9	Eğitim işimi daha iyi yapmama yardımcı olur.		0,473
5. Faktör: Ortam Koşulları Kalitesi -OKK-		0,871	6,1
OKK1	Eğitim ortamı çalışmam için elverişlidir.		0,668
OKK2	Eğitim ortamı çalışmam için uygun sıcaklıktadır.		0,621
OKK3	Eğitim ortamının aydınlatması bilgisayar ve tahtayı görebilmeme imkân sağlamaktadır.		0,620
OKK4	Eğitim ortamı katılımcı sayısı açısından uygundur.		0,603
6. Faktör: Amaç Kalitesi -AK-		0,911	5,6
AK1	Eğitimin amaçları eğitimde öğretilenlerle örtüşür.		0,700

AK2	Eğitimin amaçları ihtiyaçlarımla örtüşür.	0,657
AK3	Eğitimin amaçları eğitimin içeriği ile tutarlıdır.	0,647
7. Faktör: Mekânsal Düzen Kalitesi -MDK-		
MDK1	Eğitim mekânı içerisinde oturma düzeni tahtayı görmeme olanak sağlar.	0,746
MDK2	Eğitim mekânı içerisinde oturma düzeni hareket etmeme olanak sağlar.	0,732
MDK3	Eğitim mekânı öğrenmeye yönelik ihtiyaçlarımı karşılar.	0,598
8. Faktör: Zaman Kalitesi -ZK-		
ZK1	Eğitim uygun saatte başlar.	0,607
ZK2	Eğitim söz verilen zamanda başlar.	0,548
KMO: 0,876	Toplam Açıklanan Varyans: 0,77	Genel Cronbach Alpha: 0,989

Eğitim kalitesi boyutlarından birincisi eğitime katılanların eğitim hizmetinin bir eğitmen tarafından nasıl sunulduğu ile ilgili olarak öznel algılarını etkileyen eğitmenin tutum, davranış, bilgi, beceri ve fiziksel özelliklerini yansıtan ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeler ve ifadelerin temsil ettiği kavramlar (tutum, davranış, bilgi, beceri, eğitmenin fiziksel özellikleri) eğitimin kalitesini belirleyen eğitimin etkileşimli unsurlarını oluşturmaktadır. Eğitim hizmeti de dâhil olmak üzere birçok hizmet sosyal olaylar olarak bilinen sosyal eylemlerden ve etkileşimlerden oluşmaktadır (Sureshchandar vd., 2001). Eğitim hizmetinde bu etkileşim yoğun bir şekilde eğitmen ve eğitime katılanlar arasında gerçekleşmekte olup eğitime katılanların kalite algısını eğitmenin etkileşimsel özellikleri etkilemektedir (Voss vd., 2007). Nitekim bu çalışmada etkileşimi oluşturan eğitmenin fiziksel özelliklerini temsil eden ifadelerin (bkz. Tablo 2 EK1, EK6, EK24) dışındaki diğer ifadeler birçok çalışmada hizmet kalitesinin etkileşim kalitesini oluşturmaktadır (Dabholker vd., 1996; Brady ve Cronin, 2001; Ko ve Pastore, 2005; Liu, 2005; Caro ve Garcia; 2008; Hernandez vd., 2009; Kuo vd., 2011). Tespit edilen bu boyut hizmet kalitesi yazınında etkileşim kalitesi -interaction quality- (Brady ve Cronin, 2001; Ko ve Pastore, 2005, Liu, 2005), kişisel etkileşim -personal interaction- (Dabholker vd., 1996; Caro ve Garcia, 2008) ve ilişki kalite -relational quality- (Hernandez vd., 2009) gibi farklı ancak benzer amaca hizmet eden şekillerde isimlendirilmektedir. Bu çalışmada bu faktör benzer nitelikteki araştırmalarda kullanılan isimlendirmeler dikkate alınarak “etkileşim kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin ikinci boyutu eğitim hizmetinin gerçekleşmesini destekleyen ve hizmetin sunumu esnasında kullanılan yazılı, görsel ve teknolojik her türlü kaynağın tasarımı, yeterliliği, ilgililiği, çekiciliği, kullanılabilirliği ve uygunluğu ile ilgilidir. Hizmetin sunumu esnasında kullanılan tüm bu ekipman (kaynak) araç-gereç olarak tanımlanmaktadır (Lehtinen ve Lehtinen, 1991). Eğitim hizmeti dışında diğer hizmet türlerinde (turizm ve spor) etkili

bir hizmetin sunumu için kullanılan kaynaklar araç-gereç (equipment) olarak isimlendirilmektedir (Ko ve Pastore, 2005; Caro ve Garcia, 2008). Araç-gereçler eğitim yazınında ise eğitim materyalleri olarak isimlendirilmekte ve her türlü yazılı, görsel ve teknolojik kaynağı içermektedir (Orhaner ve Tunç, 2003; Noe, 2010). Benzer eğitim araştırmalarında tespit edilen bu boyutu oluşturan ifadeler eğitim materyalleri (Lee ve Pershing, 2002), eğitim kaynakları (Coates, 2009) ve somut unsurlar (Clemenzen, 2001; Valachis vd., 2009) olarak isimlendirilmektedir. Bu araştırmada bu boyut eğitim çalışmalarını dikkate alınarak “materyal kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin üçüncü boyutu eğitimde neyin ve nasıl verileceğini açıklayan eğitimin içeriği ve eğitimin yöntemi ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Eğitimin içeriği ve yöntemi etkili bir eğitim planının temel unsurları arasında yer almaktadır (Orhaner ve Tunç, 2003; Noe, 2010). Tespit edilen bu boyutta eğitim içeriği, içeriğin esnek olması, yeterli konuyu ve uygulamayı içermesi, beklentileri karşılaması ve eğitim yöntemi ise değerlendirme uygunluğuna sahip olması, teşvik edici olması, geri bildirim sağlaması, çeşitlilik (çoklu eğitim yöntemleri) göstermesi ve öğrenmeyi destekleyici olması bakımından değerlendirilmektedir. Birçok çalışmada da eğitim içeriği ve yönteminin benzer özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır (Woods, 1997; Lim, 2000; Tüzün, 2005). Bu bilgiler ışığında bu boyut “içerik ve yöntem kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin dördüncü boyutu eğitime katılanların eğitime katılmakla elde ettikleri veya edebilecekleri bireysel, iş ve kariyer faydaları/kazançları ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Bu faydalar/kazançlar pazarlama yazınında arzu edilir sonuçlar olarak isimlendirilmekte olup doğası gereği fizyolojik, psikolojik veya sosyolojik olabilmektedir (Gutman, 1982). Arzu edilir bu sonuçlar aynı zamanda neden sonuç teorisine göre ürünün tüketiminden elde edilmesi umulan çıktılar olarak da tanımlanmaktadır (Gutman, 1982). Nitekim hizmetin etkileşimli süreci sonucunda tüketici somut veya soyut bir şeyler elde etmekte olup elde edilen şey alan yazında hizmetin çıktısı olarak tanımlanmaktadır (Lehtinen ve Lehtinen, 1991; Rust ve Oliver, 1994; Brady ve Cronin, 2001). Benzer şekilde eğitime katılmakla elde edilecek bu faydalar/kazançlar eğitim yazınında da eğitimin çıktıları olarak değerlendirilmektedir (Nordhaug, 1989; Birdi vd., 1997; Bartlett, 2001; Bartlett ve Kang, 2004; Tolay, 2003; Bulut ve Culha, 2010). Bu bilgiler ışığında bu boyut “çıktı kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin beşinci boyutu ısı ve ışık, katılımcı (öğrenci) sayısı gibi görsel ve görsel olmayan unsurlarla ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Bu unsurlar hizmet yazınında fiziksel kalitenin boyutlarından biri olan ortam koşulları olarak isimlendirilmektedir (Bitner, 1992; Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008; Heung ve Gu, 2012). Benzer şekilde eğitim yazınında da bu unsurlar fiziksel ortamın değişkenlerini oluşturmaktadır (Orhaner ve Tunç, 2003; Tutkun, 2003).

Eğitmen-eğitim alan, eğitim alan-eğitim alan ilişkileri ve bireylerin davranışları geniş ölçüde bu fiziksel değişkenler tarafından yakından etkilenmektedir (Akar, 2003). Dahası sınıfın fiziksel düzenlenmesinin (ısı, ışık durumu) öğrenmeyi etkileyen sınıfta istenmeyen davranışların başlıca sebeplerinden biri olduğu ifade edilmektedir (Korkmaz, 2003). Bu araştırmada bu boyut öncül çalışmalar dikkate alınarak “ortam koşulları kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin altıncı boyutu eğitim amaçlarını, eğitimde öğretilenlerle ve eğitim ihtiyaçlarıyla örtüşmesini, eğitimin içeriği ile tutarlılığını açıklayan ifadelerden oluşmaktadır. Eğitimin amaçları eğitimin içeriği ve yönteminde olduğu gibi eğitim planının temel unsurları arasında yer almaktadır (Orhaner ve Tunç, 2003; Noe, 2010). Bu boyutu oluşturan ifadelerin doğrudan eğitimin amaçları ile ilgili olması nedeniyle bu boyut “amaç kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin yedinci boyutu eğitimin gerçekleştirildiği mekânın (sınıfın) düzeni ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Hizmet kalitesi yazınında mekânsal düzen fiziksel kalitenin bir alt boyutu mekânsal tasarımın açıklanmasında kullanılan bir kavram olup demirbaşların ve mobilyaların yerleşimlerini ve büyüklüklerini ve bunların yer aldığı alandaki mesafeyi, yolları işaret etmektedir (Bitner, 1992; Brady ve Cronin, 2001; Ryu ve Jang, 2008; Heung ve Gu, 2012). Benzer şekilde eğitimin gerçekleştiği mekânın (sınıfın) rahatça dolaşabilecek yeterlilikte olması, eğitmenlerin ve kullanılan görsel materyallerin görülebilmesine imkân sağlaması gerekmektedir (Noe, 2010). Öncül araştırmalar dikkate alınarak bu boyut “mekânsal düzen kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Eğitim kalitesinin sekizinci boyutu eğitimin uygun zamanda ve söz verilen zamanda başlaması gibi eğitimin zamanlaması ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. Alan yazında eğitimin zamanlamasının öğrenme ve öğrenilen bilginin kalıcılığı gibi eğitimin çıktılarını etkileyen bir kavram olduğu vurgulanmaktadır (Rodriguez ve Gregory, 2005). Bu boyut “zaman kalitesi” olarak isimlendirilmiştir.

Ölçeğin Güvenirliği ve Geçerliğine İlişkin Bulgular

Araştırmada boyutları tespit edilen eğitim kalitesi ölçeğinin güvenilirliğinin ve yapı geçerliğinin sağlanması için gerekli olan güvenilirlik ve geçerlik koşullarının ölçek geliştirme sürecinin hangi aşamalarında gerçekleştirildiği tablo 3’te özetlenmiştir. Öncelikli olarak eğitim kalitesi ölçeğinin güvenilirliği, keşifsel faktör analizi sonucu elde edilen faktör yapısı bütün ve ayrı olarak Cronbach Alpha güvenilirlik analizi ile hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda güvenilirlik değerlerinin 0,849 ile 0,989 arasında değişmekte olduğu tespit edilmiştir (bkz. tablo 2). Güvenirlik değerlerinin 0,70’den büyük olması keşifsel bir analiz için geliştirilen ölçeğin güvenilir olduğunu desteklemektedir (Nunnally, 1978; Hair vd., 2003).

Tablo 3: Ölçeğin Güvenirliğinin ve Yapı Geçerliğinin Hangi Aşamada Sağlanıp Sağlanmadığını Özetleyen Aşamalar

Ölçek Geliştirme Aşamaları / Yöntem	İçerik Geçerliği	Faktöriyel Geçerlik	Güvenirlik	Yakınsama Geçerliği	Ayrışma Geçerliği
Aşama 1: İfadelerin Belirlenmesi					
İçerik Analizi	√				
Aşama 2: Taslak Anketin Oluşturulması					
Ön Test	√				
Uzman Geçerliği	√				
Pilot Test	√				
Aşama 3: Ölçeğin Özelliklerinin Değerlendirilmesi					
Keşifsel Değerlendirme					
Keşifsel Faktör Analizi		√		√	√
Güvenirlik Analizi			√		

Not: Tablo Lewis vd. (2005)'nin çalışmasından uyarlanılarak hazırlanmıştır.

Boyutları tespit edilen eğitim kalitesine ait ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanması ile ilgili olarak sırasıyla içerik, faktöriyel, yakınsama ve ayrışma geçerlikleri incelenmiştir. Araştırmada ölçekteki ifadelerin her birinin eğitim kalitesini temsil etmesi ve eğitim kalitesinin bütün özelliklerini kapsamaları için öncelikle tümdengelim ve tümevarım yaklaşımları ile ifadeler belirlenmiştir. Daha sonra bu ifadeler içerik analizi, ön test, pilot test ve Lawshe tarafından önerilen uzman geçerliği sürecinin uygulanması yoluyla ölçeğin istatistiksel olarak içerik geçerliği sağlanmıştır. Yapının geçerliğini sağlamak için gerekli olan iki koşul yakınsama ve ayrışma geçerliğinin sağlanmasıdır. Algılanan eğitim kalitesinin boyutları altındaki her bir ifade istatistiki olarak $p < .001$ düzeyinde anlamlı ve sıfırdan farklı değer olarak ölçmek istediği boyut altında yer almıştır (bkz. Tablo 2). Bu sonuç değişkenlere ait yakınsama geçerliğini desteklemektedir. Yapının geçerli olması için durum ayrışma geçerliği açısından değerlendirildiğinde ise eğitim kalitesine ait faktörler arasındaki korelasyonların %85'ten küçük olması ayrışma geçerliğini de desteklemektedir (Hair vd., 2014). Yapı geçerliğinin sağlanmasında son olarak nomolojik geçerliğin (nomological validity) sağlanması gerekmektedir. Nomolojik geçerlik doğrulayıcı faktör analizi seviyesinde yapıyı oluşturan değişkenlerin öncül ve ardıl değişkenler ile hipotezlenmesi ile belirlenmektedir (Lewis vd., 2005). Çalışmanın keşifsel doğası gereği doğrulayıcı faktör analizi bu çalışmada uygulanmadığı için çalışmada nomolojik geçerlik test edilememiştir.

Tablo 4: Yapıya İlişkin Korelasyon ve Ayrışma Geçerliği Bulguları

<i>EĞİTİM KALİTESİ BOYUTLARI</i>	EK	MK	İYK	ÇK	OKK	AK	MDK	ZK
Etkileşim Kalitesi	-							
Materyal Kalitesi	0,74	-						
İçerik ve Yöntem Kalitesi	0,77	0,70	-					
Çıktı Kalitesi	0,81	0,67	0,81	-				
Ortam Koşulları Kalitesi	0,70	0,66	0,68	0,64	-			
Amaç Kalitesi	0,72	0,59	0,76	0,72	0,60	-		
Mekânsal Düzen Kalitesi	0,66	0,66	0,61	0,63	0,69	0,58	-	
Zaman Kalitesi	0,75	0,58	0,73	0,78	0,59	0,59	0,53	-

Not: Faktörlere ait korelasyon değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$).

Katılımcıların Demografik Özelliklerine ve Eğitim Deneyimine İlişkin Bulgular

Katılımcıların çoğunluğu erkek (%54), 25-31 yaş aralığında (%31) ve lisans düzeyinde eğitime sahip (%36) kişilerden oluşmaktadır. Hem işletmede (%27) hem de sektörde (%30) bir ile beş yıl arasında çalışmış katılımcı sayısı çoğunluktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun tam zamanlı (%85) satış-trafik, satış-harekât, satış-operasyon, bagaj hizmetleri, muhasebe, kargo operatörü, yolcu hizmetleri, pazarlama-satış gibi alt düzey memur pozisyonunda (%47) çalışmakta olduğu görülmektedir. Son beş yıl içinde mevcut çalışılan işletme tarafından düzenlenen herhangi bir eğitime bir kez katılanların oranı %19 ile en yüksek orana sahiptir. Son beş yıl içinde hem başka bir işletme tarafından düzenlenen herhangi bir eğitime (%34) hem de biletleme ve rezervasyon eğitimine katılmayanların oranının (%39) çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu hem kendi hem de yönetici isteğiyle (%50) eğitime katılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilginin kazanılması ve yorumlanması (Dermol ve Çater, 2013), bilgi ve beceri gelişiminin sağlanması (Harris ve Bonn, 2000), öğrenilen bilginin ve becerinin işyerine aktarılması (Elangovan ve Karakowsky, 1999; Orpen, 1999; Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009), eğitim programlarının başarı ve başarısızlığı (Elangovan ve Karakowsky, 1999; Orpen, 1999), eğitime katılanların memnuniyeti (Noe ve Schmitt, 1986; Clemenz ve Weaver, 2003; Chiang vd., 2005; Artino, 2008; Duque ve Weeks, 2010) ve işletmelerin elde edecekleri rekabetçi avantajı (Clemenz ve Weaver, 2003) büyük bir oranda eğitimin kalitesine bağlıdır. Eğitim kalitesinin bireysel ve işletme bazında sağladığı bu faydalar eğitim kalitesinin

eğitim sağlayıcılarının ve uygulamacılarının ilgilendiği ortak bir konu olmasına ve işletmelerin işgörenleri için kaliteli bir eğitim sağlama konusunda büyük bir çaba harcamalarına neden olmaktadır. Bu araştırmanın amacı özel eğitim kuruluşları tarafından turizm çalışanlarına verilecek yaygın mesleki turizm eğitiminin kalitesinin ölçümünde dikkate alınması gereken kalite boyutlarını belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için Churchill (1979), Hinkin (1995), Hinkin vd. (1997) ve Lewis vd. (2005) tarafından önerilen nitel ve nicel ölçek geliştirme süreci takip edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda sekiz boyut altında 68 ifadeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Yaygın mesleki turizm eğitim kalitesinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu konusunda ulaşılan sonuç diğer hizmet türlerinin kalitesi konusunda yapılan araştırmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir (Day ve Castleberry, 1986; Shetty, 1987; Cronin ve Taylor, 1992; Mersha ve Adlakha, 1992; Smith, 1993; Reeves ve Bednar, 1994; Dabholker vd., 1996; Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008; Garvin, 1984a; Grönroos, 1984; Garvin, 1984b; Parasuraman vd., 1985; Garvin, 1987; Kang ve James, 2004; Ko ve Pastore, 2005; Liu, 2005; Kuo vd., 2011; Wong ve Fong, 2012). Araştırmada ulaşılan sonuçların öncül hizmet kalitesi yazınında gerçekleştirilen diğer araştırma sonuçları ile benzerlikleri veya farklılıkları eğitim kalitesinin ulaşılan boyutları temelinde olası nedenleriyle aşağıda sırasıyla tartışılmıştır.

“Etkileşim” eğitimin algılanan kalitesini en iyi açıklayan bir boyuttur. Etkileşimin eğitim sürecinde yoğun bir şekilde eğitmen ve eğitime katılanlar arasında gerçekleştiği ve tarafların karşılıklı paylaşımına dayanan bir iletişim süreci olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte eğitime katılanlar eğitim hizmetinin bir eğitmen tarafından nasıl sunulduğu ile ilgili öznel algıları eğitmenin sahip olduğu tutum, davranış, bilgi, beceri ve fiziksel özellikleri ile şekillenmektedir. Eğitmenin sahip olduğu bu özellikler etkileşim sırasında eğitime katılanların kalite algısının belirleyicisi olmaktadır. Voss vd. (2007) de eğitmenin çeşitli türden etkileşimsel niteliklerinin öğrencilerin hizmet kalite algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. Eğitim kalitesinin açıklayıcılarından birinin etkileşim olmasının nedeni eğitimin öğretme eyleminden kaynaklı yüksek düzeyde soyut bir eylemi (Clewes, 2003) ve birbirinden ayrılmaz öğretme ve öğrenme aktivitelerini içermesi (Li ve Kaye, 1998; Quinn vd., 2009) ve eğitmen ve eğitim alan arasında etkileşimi zorunlu kılması ile açıklanabilir. Gestalt teorisine göre bu etkileşim müşteri deneyimini açıklamakta olup hizmet kalitesi bu deneyim unsurunu dikkate alarak yapılan değerlendirme sonucunda oluşmaktadır (Lin ve Mattila, 2010). Eğitim hizmetinde eğitmen ve eğitime katılanlar arasında gerçekleşen ve tarafların karşılıklı paylaşımına dayanan etkileşimin katılımcıların kalite algısını şekillendirmesinde eğitmenin katılımcılara adil davranıp davranmadığı önemli bir konudur. Söz konusu et-

kiyi adalet teorilerinden etkileşimsel adalet teorisi ile açıklamak mümkündür (Kreitner ve Kinicki, 2004; Colquitt, 2008). Buna göre eğitime katılanlarla etkili iletişim kuran, eğitime katılan herkese eşit davranan, eğitime katılanların performanslarını adil bir şekilde değerlendiren, isteklerine hızlı bir şekilde karşılık veren, sorularını yanıtlamada istekli olan, bilgi ve beceri edinmeleri için sarf ettikleri çabayı destekleyen, derse katılımı artıran ve yol gösterme konusunda istekli olan bir eğitmen eğitime katılanlar tarafından adil ve saygılı bir kişi olarak değerlendirilecektir. Böylece eğitime katılanların sahip olduğu bu adalet duygusu etkileşim kalitesi konusundaki algılarının şekillenmesinde etkili olabilecektir. Diğer araştırmalardan (Ryu ve Jang, 2008; Heung ve Gu, 2012) farklı olarak bu araştırma eğitmenin görünüşü ve ses tonu gibi fiziksel özelliklerinin de etkileşim kalitesinin birer açıklayıcısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitimin kalitesini ikinci en iyi açıklayan boyut “eğitim materyalleri”dir. Bu boyut hizmetin sunumu esnasında hizmetin tüketimini kolaylaştıran ve destekleyen araçlar olarak tanımlanmaktadır (Lehtinen ve Lehtinen, 1991). Eğitim hizmetinin sunumu esnasında, katılımcıların eğitimden daha etkin yararlanmalarını sağlayan, öğrenmelerini kolaylaştıran ve destekleyen eğitim materyalleri yazılı, görsel ve teknolojik her türlü kaynağı içermektedir (Orhaner ve Tunç, 2003; Noe, 2010). Bu süreçte ihtiyaçlarla ilgili, beceri geliştirici, güncel, çekici, yeterli ve eğitimin içeriğine uygun özellikte olduğu algılanan eğitim materyalleri katılımcıların eğitim kalite algısını etkilemektedir. Eğitim hizmeti dışında gerçekleştirilen diğer hizmet türlerini (perakende, spor, seyahat) konu alan araştırmalarda da fiziksel çevre kalitesinin bir alt boyutu olan araç-gereç ve fiziksel unsurlar hizmet kalitesinin belirleyicisidir (Dabholker vd., 1996; Ko ve Pastore, 2005; Caro ve Garcia, 2008).

Turizm eğitim kalitesi araştırmalarında (Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009) yer almayan, eğitim hizmetinin diğer hizmet türlerinden farklılığını ortaya koyan ve eğitimin kalitesini üçüncü en iyi açıklayan boyut “eğitim içeriği ve yöntemi”dir. Araştırma bulguları eğitim içeriğinin esneklik, yeterlilik, beklenti karşılama ve eğitim yönteminin ise uygunluk, öğrenmeyi teşvik edicilik, çeşitlilik, öğrenmeyi destekleyicilik, geri bildirim sağlayıcılık gibi özelliklere sahip olması gerektiğini göstermektedir. Bu özelliklere sahip bir eğitim içeriğinin ve yönteminin katılımcıların kalite algısını etkilemesinin altında eğitim ve öğrenme ihtiyaçlarının bu özelliklere sahip bir eğitim içeriği ve yöntemi ile karşılanacağına duyulan inanç yatmaktadır. İhtiyaç teorisine göre öğrenmeyi motive etmek için eğitilenlerin ihtiyaçlarının bilinmesi ve onlara eğitimin içeriğinin ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını açıklaması gerekmektedir (Noe, 2010). Bu özelliklere sahip bir eğitim içeriği ve yönteminin öğrenmeyi ve öğrenilen bilgilerin akılda tutulmasını etkilediği bilinmektedir (Baldwin ve Ford,

1988; Lim, 2000). Eğitim kalitesinin bir eğitim programının eğitime katılanların eğitim ve öğrenme ihtiyacını karşılama derecesi olarak yapılan ihtiyaç temelli tanımı (Goldstein, 1980; Colarelli ve Montei, 1996) eğitime katılanların eğitim ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklere sahip bir eğitim içeriğinin ve yönteminin katılımcıların kalite algısı üzerinde bir etkiye sahip olacağı yönündeki yargıyı desteklemektedir. İkinci bir neden ise katılımcıların öğrenme ihtiyaçlarının bu özelliklere sahip bir içerik ve yöntem ile karşılanması sayesinde öğrendikleri bilgi ve becerilerin kendilerine gelecekte fayda kazandıracak olması ile açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle bir katılımcı gelecekte elde edeceği faydaları öğrendiği bilgi ve beceriler ile bu bilgi ve becerileri eğitim planının içerik ve yönteminin öğrenme ihtiyaçlarını karşılama özelliklerinden dolayı gerçekleşeceğini düşünmesi sonucu katılımcının kalite algısı etkilenebilecektir. Eğitim kalitesinin bu şekilde açıklanıyor olmasının temel dayanağı neden-sonuç teorisidir (Gutman, 1982). Neden-sonuç teorisi tüketicinin zihnindeki ürün veya hizmetin soyut veya somut özellikleri (eğitimin içerik ve yöntemi), bu özelliklerin deneyimlenmesi sonucu ulaşılan sonuçlar (öğrenme, bilgi ve beceri, performans, motivasyon) ve ulaşılan sonuçların bireye sağladığı daha yüksek düzeydeki soyut kişisel değerler (güvenlik, özsaygı, refahlık, yükselme) arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır (Gutman, 1982; Klenosky vd., 1993; Klenosky, 2002; Voss vd., 2007). Hizmetin veya malın soyut veya somut özelliklerinden dolayı bireyin elde edeceği sonuç ve faydaların bireyin kalite algısını etkilediği birçok eğitim çalışması tarafından da doğrulanmıştır (Gutman ve Miaoulis, 2003; Voss vd., 2007).

Turizm eğitim kalitesi araştırmaları (Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009) dışında diğer hizmet türlerini (yiyecek-içecek, fotoğrafçılık, eğlence parkları, kuru temizleme, seyahat, spor) konu alan araştırmalarda (Dabholker vd., 1996; Brady ve Cronin, 2001; Ko ve Pastore, 2005; Caro ve Garcia, 2008) dikkate alınan, eğitim kalitesini dördüncü en iyi açıklayan boyutun “çıktı” olduğu anlaşılmaktadır. Bu çıktı eğitime katılanların eğitime katılmakla elde ettikleri veya gelecekte elde edecekleri bireysel, iş ve kariyer kazançları ile ilgilidir. Eğitimin bireye kazandırdığı bireysel çıktıların bilgi ve beceri kazanılması, kişisel gelişime yardımcı olması, iş çıktısının iş performansını geliştirmesi, kariyer çıktısının kariyerde ilerleme sağlaması ile ilgi olduğu görülmektedir. Eğitim kalite algısının etkilenmesi, eğitime katılanların gösterdiği çabanın karşılığında eğitim sonucunda fayda/kazanç elde etmeleri veya elde edecek olmaları ile açıklanabilir. Neden-sonuç teorisine göre bütün tüketici faaliyetleri arzu edilen veya arzu edilmeyen sonuçlara sahiptir. Sonuçlar tüketicinin mevcut koşullarda ürünün tüketiminden elde etmeyi umduğu fizyolojik veya psikolojik çıktılar olarak tanımlanmaktadır (Gutman, 1982). Eğitim hizmetinin sadece sürecinin değil sürecin çıktılarının (niteliklerin kazanılması, öğrenme, işyerin-

de yeni öğrenilen bilgilerin uygulanması, kişisel gelişim ve ilerleme) da eğitim alan bir bireyin hizmet kalitesini değerlendirmesinde etkili olduğu savunulmaktadır (Clewes, 2003). Eğitim hizmetinin soyut veya somut özelliklerinden dolayı bireyin elde ettiği/edeceği faydalar bireyin kalite algısı üzerinde etkiye sahip olduğu eğitim araştırmaları tarafından doğrulanmıştır (Gutman ve Miaoulis, 2003; Voss vd., 2007). Araştırmada ulaşılan çıktı boyutunun diğer kalite çalışmalarından farklı yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılığı yaratan nedenlerden biri eğitim çıktılarının sadece eğitimin hemen sonrası değil eğitim gerçekleşikten uzun bir süre sonra dahi ortaya çıkabilmesi ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle eğitime katılarak bireysel düzeyde elde edilecek bilgi ve beceriler katılımcıları kısa veya uzun vadede işlerini daha iyi yapmalarına veya kariyerlerinde ilerlemelerine yardımcı olacaktır. Farklılığı yaratan diğer bir neden ise her hizmetin kendine has özelliklere sahip olmasıdır. Diğer bir ifadeyle eğitim hizmeti, öncül araştırmada (Brady ve Cronin, 2001) bahsedildiği gibi çıktı boyutu altında somut unsurlara sahip bulunmamaktadır. Ayrıca araştırmalarda (Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008) çıktının bir alt boyutu olarak dikkate alınan bekleme zamanı ve değer de eğitim hizmetinin çıktı kalitesinin ölçülmesine hizmet etmeyeceği düşünülmektedir.

Eğitim kalitesini beşinci en iyi açıklayan boyut “ortam koşulları”dır. Ortam koşulları ısı, ışık, gürültü, koku ve müzik gibi görsel olmayan unsurlar ile ilişkilidir (Bitner, 1992; Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008; Heung ve Gu, 2012). Eğitim yazınında ise fiziksel ortamın değişkenlerini ısı, ışık, temizlik, gürültü, havalandırma ve öğrenci sayısı oluşturmaktadır (Orhaner ve Tunç, 2003; Tutkun, 2003). Bu araştırmada eğitim ortamı, eğitimin gerçekleşebilmesi için uygun sıcaklık, ışık (aydınlatma) ve katılımcı sayısı gibi değişkenlere sahip olması bakımından değerlendirilmektedir. Noe (2010) tarafından da eğitimin gerçekleştiği sınıf ortamının öğretmenlerin ve kullanılan görsel materyallerin görülebilmesine imkân sağlayan özelliklerde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Korkmaz (2003) ise eğitimin gerçekleştiği ortamın (sınıfın) ısı ve ışık durumunun öğrenmeyi etkileyen ve sınıfta istenmeyen davranışların başlıca sebeplerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu araştırmanın değişkenlerden öğrenci sayısı öncül hizmet kalitesi araştırmalarında müşteri sayısı olarak sosyal faktör (Brady ve Cronin, 2001), mekânsal düzen (psikolojik faktör-algılanan kalabalıklık) (Ryu ve Jang, 2008) gibi farklı kalite boyutları altında değerlendirilmektedir. Müşteri sayısı farklı hizmet kalitesi boyutları altında değerlendirilse de Yüksel (2009)’e göre bazı hizmet türlerinde (perakende alışveriş) insan sayısı bakımından kalabalık algısı hizmet kalitesi konusunda çıkarımlarda bulunulmasını etkilemektedir. Benzer şekilde bireysel özellikler, kültürel geçmiş ve hizmetin türü gibi insan sayısı bakımından kalabalık algısı hizmetin özellikleri ile ilgili yapılan değerlendirmeleri etkilemek-

tedir (Bitner, 1992; Eroğlu vd., 2005; Kim ve Park, 2008). Sonuç olarak eğitim alanların öğrenme ve davranışları üzerinde etkisi bulunan eğitim ortamının sıcaklık, ışık (aydınlık) ve katılımcı sayısı gibi değişkenlerinin eğitim kalite algısının belirleyicileri olduğu anlaşılmaktadır.

Turizm eğitim kalitesi çalışmalarında (Clemenzen, 2001; Valachis vd., 2009) yer almayan, eğitim hizmetinin diğer hizmet türlerinden farklılığını ortaya koyan ve eğitimin algılanan kalitesini altıncı en iyi açıklayan boyutun “eğitim amacı” olduğu tespit edilmiştir. Eğitimin niçin verildiğini açıklayan bu kalite boyutunun eğitimin içeriği ile tutarlı olması, öğretilenlerle ve bireyin ihtiyaçlarıyla örtüşmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle eğitimin içeriği ile tutarlı olan, öğretilenler ve bireyin ihtiyaçları ile örtüşen bir eğitim amacı, katılımcıların eğitim kalitesi algısını etkileyebilmektedir. Nitekim eğitim kalitesi, katılımcıların eğitim ve öğrenme ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanmaktadır (Goldstein, 1980; Colarelli ve Monte, 1996). Yukarıda belirtilen özelliklere sahip bir eğitim amacının katılımcıların kalite algısı üzerinde etkili olması bireylerin öğrenmesini kolaylaştıran iyi bir eğitim hizmetinin özelliklerinden biri olmasıyla açıklanabilir (Noe, 2010).

Eğitim hizmetinin kalitesini yedinci en iyi açıklayan boyut “mekânsal düzen”dir. Bu boyut öncül araştırmalarda (Bitner, 1992; Brady ve Cronin, 2001; Ryu ve Jang, 2008; Heung ve Gu, 2012) fiziksel kalitenin bir alt boyutu olarak mekânsal tasarım başlığı altında estetiklik/mimari ile birlikte bir boyut olarak dikkate alınmaktadır. Ancak bu araştırmada mekânsal düzen ayrı bir boyut olup estetiklik/mimari boyutunun ise eğitim kalitesi için katılımcılar tarafından dikkate alınan bir boyut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha özelden diğer hizmet türlerinin (yiyecek-içecek, perakende mağazaları) aksine eğitim hizmetinin kalitesinin açıklanmasında mekânsal estetik, iç dekor ve mimari tasarım etkileyici değildir. Ancak mobilyalar ve demirbaşların yer aldığı alanda düzenlenen mesafe ve alan (Ryu ve Jang, 2008; Heung ve Gu, 2012), araç, makina ve mobilyaların yer aldığı yollar, bu unsurların şekilleri ve büyüklükleri, bunlar arasındaki mekânsal ilişkiler (Bitner, 1992) olarak tanımlanan mekânsal düzen katılımcıların kalite algısını etkilemektedir. Nitekim Noe (2010) tarafından eğitim hizmeti açısından eğitimin gerçekleştiği iyi bir sınıfın ulaşılabilir ve eğitim alanların rahatça dolaşabileceği yeterlilikte olması, aynı zamanda öğretmenlerin ve kullanılan görsel materyallerin görülebilmesine imkân sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Tüm bu özelliklere sahip hizmet alanı (eğitim hizmet alanı) müşteri (eğitime katılanların) deneyimini açıklamakta olup bu deneyim hizmet kalitesi (eğitim kalitesi) değerlendirmelerini etkilemektedir (Lin ve Mattila, 2010).

Turizm eğitim kalitesi araştırmalarında (Clemenzen, 2001; Valachis vd., 2009) yer almayan, eğitim hizmetinin diğer hizmet türlerinden farklılığını ortaya koyan

ve eğitimin algılanan kalitesini en düşük düzeyde açıklayan sekizinci boyut “eğitim zamanı”dır. Araştırmada uygun saatte ve söz verilen zamanda başlayan bir eğitim katılımcıların kalite algısını etkilemektedir. Eğitim hizmetinin ne zaman verileceği eğitim hizmetinin nerede (fiziksel ortam) ve kim tarafından (etkileşim-eğitmen) verileceği kadar önem taşımaktadır. Rodriguez ve Gregory (2005) eğitimin öğrenme ve öğrenilen bilgilerin unutulmaması gibi çıktıları etkileyen faktörün eğitimin zamanlaması olduğunu belirtmektedirler. Daha özeld e eğitimin sabah erken saatlerde veya öğle arası ya da günün son saatlerinde verilmesi öğrenmeyi etkilemektedir. Aynı şekilde haftanın ilk günü, hafta ortası veya haftanın son günü verilen derslerin başarı oranının aynı olmayacağı belirtilmektedir (Orhaner ve Tunç, 2003). Eğitim zamanının katılımcıların kalite algısı üzerinde etkili olmasının temel nedeninin yukarıda da belirtildiği gibi eğitim zamanının katılımcıların öğrenme ihtiyacını gidermede etkili bir değişken olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Sonuç olarak eğitimin algılanan kalitesi eğitimin sahip olduğu etkileşim, materyal, içerik ve yöntem, çıktı, ortam koşulları, amaç, mekânsal düzen ve zaman unsurları tarafından açıklanmaktadır. Ulaşılan bu sonuç yaygın turizm eğitim kalitesini ölçmede kullanılacak bir ölçüm aracının geliştirilmesi konusunda gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki araştırmadan (Clemenz, 2001; Valachis vd., 2009) farklı olarak yaygın turizm eğitiminin hangi unsurlarının eğitim kalitesinin bir açıklayıcısı olduğunu daha belirgin açıklamaktadır. Bunun yanı sıra diğer hizmet türlerinin kalite boyutlarını belirlemeye yönelik çalışmalardan (Dabholker vd., 1996; Brady ve Cronin, 2001; Kang ve James, 2004; Ko ve Pastore, 2005; Liu, 2005; Caro ve Garcia, 2007; Caro ve Garcia, 2008; Kuo vd., 2011; Wong ve Fong, 2012) farklı olarak eğitim hizmetinin kendine has özelliklerini oluşturan eğitim içeriği ve yöntemi, eğitimin amacı, eğitimin zamanı gibi eğitim planının unsurlarının da eğitim kalite algısının şekillendiricileri olduğu görülmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmanın da kendine özgü sınırlılıkları bulunmaktadır. Birinci olarak çalışmada “eğitim” kavramı, yaygın mesleki turizm eğitim kapsamında işgörenin iş ile ilişkili görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli bilgi, beceri, tutum ve davranış kazanmasını sağlayan sistematik bir aktivite olarak dikkate alınmaktadır. Bu nedenle çalışma örgün eğitimi içermemektedir. İkinci olarak eğitim kalitesinin araştırılmasında kalitenin kim tarafından değerlendirileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu araştırmada “Eğitimin algılanan kalitesini oluşturan boyutlar nelerdir?” sorusunun cevabı eğitim hizmetinin faydalanıcısı olan işgörenlerin algısına dayalı olarak araştırılmıştır. Eğitim kalitesinin değerlendiricisi olarak eğitime katılan işgörenlerin yanı sıra eğiticilerin, eğitime katılan işgörenlerin yöneticilerinin ve ailelerinin de bakış açısıyla eğitim kalitesinin boyutlarının belirlenmesi öne-

rilmektedir. Böylece eğitime katılanların perspektifinden değerlendirilen eğitim kalite sonuçlarının diğer sonuçlar ile farklılıkların ve benzerliklerin ortaya çıkarılmasının bilimsel birikime önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Üçüncü olarak araştırma için gerekli olan verilerin ulusal ve uluslararası havacılık sektörünün önde gelen eğitim merkezlerinden biri olan THY Havacılık Akademisinde ticari ve yer hizmetleri kapsamında verilen eğitimlere katılan sınırlı sayıda katılımcıdan elde edilmiştir. Gelecek çalışmalarda eğitim kalitesinin boyutlarının belirlenmesi için daha geniş örnekleme araştırmaların yapılması veya başka zaman dilimlerinde aynı örnekleme yeniden ölçümlenmelerin yapılması ölçeğin geçerliliğine ve güvenilirliğine katkı sağlayacaktır. Dördüncü olarak hizmetlerin temel özelliklerindeki farklılık (Chowdhary ve Prakash, 2007) ve kalite belirleyicilerinin önem ve değerinin hizmet türüne bağlı olması (Ghobadian vd., 1994; Brady ve Cronin, 2001; Seth vd., 2005; Chowdhary ve Prakash, 2007) nedeniyle yaygın mesleki turizm eğitimi için geliştirilen boyutların diğer hizmet türleri için genelleştirilmesinin mümkün olmamasıdır. Beşinci olarak eğitime katılmakla elde edilen veya elde edilecek eğitimin çıktıları eğitime katılanların öznel düşünceleri ile sınırlıdır. Bu nedenle gelecekte öğrenme, davranış değişikliği ve örgütsel performans gibi bireysel ve örgütsel çıktıların eğitim ortamında ve iş ortamında gözlemler yapılarak ölçülmesi önerilmektedir. Altıncı olarak kaliteli bir eğitim işgörenin performans gelişimi, verimlilik artışı, kazaların ve işgören devir hızının azalması (Elangovan ve Karakowsky, 1999; Lee ve Pershing, 2002; Gultek vd., 2006; Watson, 2008) gibi örgütsel kazançlar sağlamasına rağmen (Elangovan ve Karakowsky, 1999) eğitimin örgütsel kazançlarının derhal gerçekleşmemesi, bu kazançların eğitimin bir sonucu olup olmadığının tam anlaşılabilmesi ve eğitime katılanların eğitimin bütün süreçlerini duyumlamaları ve deneyimlemeleri nedeniyle bu çalışmada sadece eğitime katılanlar için eğitimin sağladığı kazançlar (çıktılar) dikkate alınmıştır. Yedinci olarak çalışmada anket formlarını doldurmaya istek göstermeyen katılımcıların tutumlarının çalışmanın sonuçlarını olumsuz etkileyeceği göz önünde bulundurularak anket formlarını doldurmaları konusunda ısrarcı davranılmamış, anketleri doldurmaya gönüllü olan katılımcılar seçilmiştir. Sekizinci olarak fiyat bu çalışmada eğitim kalitesinin belirleyicisi olarak dikkate alınmamıştır. Bunun temel nedeni Dabholker vd. (1996), Brady ve Cronin (2001) ile Caro ve Garcia (2008) tarafından belirtildiği üzere fiyatın hizmet kalitesinin anlaşılmasında genel kabul edilir bir kavram olmamasıdır. Alan yazında fiyatın açıkça hizmet değerinin belirleyicisi olduğu (Zeithaml, 1988; Brady ve Cronin, 2001; Caro ve Garcia, 2008), sadece tüketicilerin satın alma kararlarını etkilediği ve hiçbir şekilde ürünün kalitesinin bir özelliğini yansıtmadığı belirtilmektedir (Smith, 1993). Dokuzuncu olarak hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti kavramları çeşitli yönlerden benzerliklere ve farklı-

lıklara sahip olmasına rağmen (detaylı bilgi için bkz. Yuksel ve Yuksel, 2001) bu araştırmada eğitim kalitesi eğitime katılanların memnuniyetinden farklı bir kavram olarak dikkate alınmıştır. Onuncu olarak nitel analiz sonucu belirlenen eğitimin çoklu ve hiyerarşik yapıli modeli çalışmanın keşifsel doğası nedeniyle keşifsel analiz düzeyinde bırakılmak zorunda kalmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda eğitim kalitesinin Brady ve Cronin (2001) tarafından önerdiği gibi çok boyutlu ancak hiyerarşik bir yapı tarafından mı yoksa tek düzeyli bir yapı tarafından mı daha iyi açıklandığı farklı bir örneklem ile doğrulayıcı faktör analizi yapılarak tespit edilebilir. Son olarak eğitim kalitesinin boyutlarının eğitimin etkinliğinin değerlendirilmesinde göz önüne alınan kriterler (tepki, öğrenme, davranış ve örgütsel sonuç) (Kirkpatrick, 1979), bilgi-becerilerin işe aktarılma sürecine etki eden değişkenler (memnuniyet ve motivasyon) ve verimlilik, performans vb. diğer bireysel/örgütsel sonuçlar ile ilişkisinin ölçümüne yönelik hipotezlerin geliştirilmesi ve bu hipotezlerin test edilmesine yönelik metodolojik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Böylece çalışmanın nomolojik geçerliğinin test edilmesine katkı sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, İ. (2003). Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Etmenler. Z. Kaya (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (ss. 19-42). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Alliger, G. M., Tannenbaum, S. I., Bennett, W., Traver, H. ve Shotland, A. (1997). A Meta Analysis of the Relations among Training Criteria. *Personnel Psychology*, 50 (2), 341-358.
- Alves, H., Raposo, M. (2007). Conceptual Model of Student Satisfaction in Higher Education. *Total Quality Management*, 18 (5), 571-588.
- Artino, A. R. (2008). Motivational Beliefs and Perceptions of Instructional quality: Predicting Satisfaction with Online Training. *Journal of Computer Assisted Learning*, 24, 260-270.
- Assante, L. M., Huffman, L. ve Harp, S. S. (2007). Conceptualization of Quality Indicators for U.S. Based Four-Year Undergraduate Hospitality Management Programs. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 7 (2), 51-71.
- Babakus, E. ve Boller, G. W. (1992). An Emprical Assesment of the SERVQUAL Scale. *Journal of Business Research*, 24, 253-268.
- Baldwin, T. T. ve Ford, J. K. (1988). Transfer of Training: A Review and Directions for Future Research. *Personnel Psychology*, 41 (1), 63-105.
- Bartlett, R. K. (2001). The Relationship Between Training and Organizational Commitment: A Study in the Health Care Field. *Human Resource Development Quarterly*, 12 (4), 335-352.
- Bartlett, R. K. ve Kang, S. D. (2004). Training and Organizational Commitment Among Nurses Following Industry and Organizational Change in New Zealand and United States. *Human Resource Development International*, 7 (4), 423-440.
- Bearden, W. O., Netemeyer, R. G. ve Teel, J. E. (1989). Measurement of Consumer Susceptibility to Interpersonal Influence. *Journal of Consumer Research*, 15, 473-481.
- Birdi, K., Allan, C. ve Warr, P. (1997). Correlates and Perceived Outcomes of Four Types of Employee Development Activity. *Journal of Applied Psychology*, 82 (6), 845-857.
- Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The Impact of Physical Surrounding on Customer and Employees. *Journal of Marketing*, 56, 57-71.
- Borahan, N. G. ve Ziarati, R. (2002). Developing Quality Criteria for Application in Higher Education Sector in Turkey. *Total Quality Management*, 13 (7), 913-926.
- Brady, M. K. ve Cronin, J. J. (2001). Some New Thought on Conceptualizing Perceived Service Quality: A Hierarchical Approach. *The Journal of Marketing*, 65 (3), 34-49.

- Brown, S. W. ve Swartz, T. A. (1989). A Gap Analysis of Professional Service Quality. *Journal of Marketing*, 58, 92-98.
- Bulut, C. ve Culha, O. (2010). The Effects of Organizational Training on Organizational Commitment. *International Journal of Training and Development*, 14 (4), 309-322.
- Caro, L. M. ve Garcia, J. A. M. (2007). Measuring Perceived Service Quality in Urgent Transport Service. *Journal of Retailing and Consumer Service*, 14 (1), 60-72.
- Caro, L. M. ve Garcia, J. A. M. (2008). Developing A Multidimensional and Hierarchical Service Quality Model For the Travel Agency Industry. *Tourism Management*, 29, 706-720.
- Cassidy, M. F., Barthelme, K. A. C., Schimmel, B. J. ve Rodriguez, J. (1994). Understanding Quality in Training and Education Services. *Performance Improvement Quarterly*, 7 (4), 70-88.
- Cassidy, M. F., Schimmel, B. J. ve Brady, K. A. C. (1993). Identifying Expectations for Service Quality in Training and Education Through Process Needs Assessment. *Performance Improvement Quarterly*, 6 (2), 3-16.
- Chiang, C. F., Back, K. J. ve Canter, D. D. (2005). The Impact of Employee Training on Job Satisfaction and Intention to Stay in the Hotel Industry. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 4 (2), 99-118.
- Chowdhary, N. ve Prakash, M. (2007). Prioritizing Service Quality Dimensions. *Managing Service Quality*, 17 (5), 493-509.
- Churchill, G. A. (1979). A Paradigm for Developing Better Measures of Marketing Constructs. *Journal of Marketing Research*, 16 (1), 64-73.
- Clemenz, C. E. (2001). *Measuring Perceived Quality of Training in the Hospitality Industry*. Doktora Tezi, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia.
- Clemenz, C. E. ve Weaver, P. A. (2003). Dimensions of Perceived Training Quality. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 4 (1), 47-70.
- Clewes, D. (2003). A Student-Centred Conceptual Model of Service Quality in Higher Education. *Quality in Higher Education*, 9 (1), 69-85.
- Coates, H. (2009). Building Quality Foundations: Indicators and Instruments to Measure the Quality of Vocational Education and Training. *Journal of Vocational Education & Training*, 61 (4), 517-534.
- Colarelli, S. M. ve Montei, M. S. (1996). Some Contextual Influences on Training Utilization. *Journal of Applied Behavioral Science*, 32 (3), 306-322.
- Colquitt, J. A. (2008). Two Decades of Organizational Justice: Findings, Controversies, and Future Directions. J. Barling ve C. L. Cooper (Ed.), *The SAGE Handbook of Organizational Behavior, Volume I - Micro Approaches* içinde (ss 73-88). London: Sage Publications.

- Cronin, J. J. ve Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. *Journal of Marketing*, 56 (3), 55-68.
- Dabholker, P. A., Thorpe, D. I. ve Rentz, J. O. (1996). A Measure of Service Quality for Retail Stores: Scale Development and Validation. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 24 (1), 3-16.
- Day, E. ve Castleberry, S. B. (1986). Defining and Evaluating Quality the Consumer's View. *Advances in Consumer Research*, 13, 94-98.
- Delamere, T. A., Wankel, L. M. ve Hinch, T. D. (2001). Development of A Scale to Measure Resident Attitudes toward the Social Impacts of Community Festivals, Part I: Item Generation and Purification of the Measure. *Event Management*, 7, 11-24.
- Dermol, V. ve Čater, T. (2013). The Influence of Training and Training Transfer Factors on Organisational Learning and Performance. *Personnel Review*, 42 (3), 1-21.
- Dessler, G. (2005). *Human Resource Management*. New Jersey: Prentice Hall.
- Doherty, G. D. (1997). Quality, Standards, The Consumer Paradigm and Developments in Higher Education. *Quality Assurance in Education*, 5 (4), 239-248.
- Douglas, J. ve Douglas A. (2006). Evaluating Teaching Quality. *Quality in Higher Education*, 12 (1), 3-13.
- Duque, L. C. ve Weeks J. R. (2010). Towards a Model and Methodology for Assessing Student Learning Outcomes and Satisfaction. *Quality Assurance in Education*, 18 (2), 84-105.
- Elangovan, A. R. ve Karakowsky, L. (1999). The Role of Trainee and Environmental Factors in Transfer of Training: An Exploratory Framework. *Leadership & Organization Development Journal*, 20 (5), 268-275.
- Erdemir, E. (2007). İşe Almada Aday Odaklılık: Kavramsal Çerçeve ve Ölçek Geliştirme. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Eroğlu, S. A., Machleit, K. ve Barr, T. F. (2005). Perceived Retail Crowding and Shopping Satisfaction: The Role of Shopping Values. *Journal of Business Research*, 58 (8), 1146-1153.
- Garvin, D. A. (1984a). What Does 'Product Quality' Really Mean?. *Sloan Management Review*, 26 (1), 25-31.
- Garvin, D. A. (1984b). Product Quality: An Important Strategic Weapon. *Business Horizons*, March-April, 40-43.
- Garvin, D. A. (1987). Competing on the Eight Dimensions of Quality. *Harvard Business Review*, November-December, 101-109.
- Ghobadian, A., Speller, S. ve Jones, M. (1994). Service Quality Concept and Models. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 11 (9), 43-66.

- Goldstein, I. L. (1980). Training and Organizational Psychology. *Professional Psychology*, 11 (3), 421-427.
- Grönroos, C. (1984). A Service Quality Model and Its Marketing Implications. *European Journal of Marketing*, 18 (4), 36-44.
- Gultek, M. M., Dodd, T. H. ve Guydosh, R. M. (2006). Attitudes Towards Wine-Service Training and Its Influence on Restaurant Wine Sales. *International Journal of Hospitality Management*, 25 (3), 432-436.
- Gutman, J. (1982). A Means-End Chain Model Based on Consumer Categorization Processes. *Journal of Marketing*, 46, 60-72.
- Gutman, J. ve Miaoulis, G. (2003). Communicating a Quality Position in Service Delivery: An Application in Higher Education. *Managing Service Quality*, 13 (2), 105-111.
- Hacıoğlu, N., Kaşlı, M., Şahin, S. ve Tetik, N. (2008). *Türkiye’de Turizm Eğitimi*. (1. Bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hair, J. F., Babin, B. Money, A. H. ve Samouel, P. (2003). *Essentials of Business Research Methods*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective* (7. Bs.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Harris, K. J. ve Bonn, M. A. (2000). Training Techniques and Tools: Evidence from the Foodservice Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 24, 320-335.
- Harvey, L. ve Green, D. (1993). Defining Quality. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 18 (1), 9-34.
- Hernandez, R. M. S., Tur, V. M., Peiro, J. M. ve Ramos, J. (2009). Testing a Hierarchical and Integrated Model of Quality in the Service Sector: Functional, Relational, and Tangible Dimensions. *Total Quality Management*, 20 (1), 1173-1188.
- Hertzman, J. L. ve Stefanelli, J. M. (2008). Developing Quality Indicators for Associate Degree Culinary Arts Programs: A Survey of Educators and Industry Chefs. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 9 (2), 135-158.
- Heung, V. C. S. ve Gu, T. (2012). Influence of Restaurant Atmospherics on Patron Satisfaction and Behavioral Intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 31 (4), 1167-1177.
- Hinkin, T. R. (1995). A Review of Scale Development Practices in the Study of Organizations. *Journal of Management*, 21 (5), 967-988.
- Hinkin, T. R. (1998). A Brief Tutorial on Development of Measures for Use in Survey Questionnaires. *Organizational Research Methods*, 1 (1), 104-121.

- Hinkin, T. R., Tracey, J. B. ve Enz, C. A. (1997). Scale Construction: Developing Reliable and Valid Measurement Instruments. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 21 (1), 100-120.
- Hornig, J. S., Teng, C. C. ve Baum, T. (2009). Evaluating the Quality of Undergraduate Hospitality, Tourism and Leisure Programmes. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 8 (1), 37-54.
- Kang, G. D. ve James, J. (2004). Service Quality Dimensions: An Examination of Grönross's Service Quality Model. *Managing Service Quality*, 14 (4), 266-277.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. (6. Bs.). Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kemenade, E. V., Pupius, M. ve Hardjono, T. W. (2008). More Value to Defining Quality. *Quality in Higher Education*, 14 (2), 175-185.
- Kim, D. Y. ve Park, S. (2008). Customers' Responses to Crowded Restaurant Environments: Cross-Cultural Differences Between American and Chinese. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16 (1-2), 137-157.
- Kirkpatrick, D. L. (1979). Techniques for Evaluating Training Programs. *Training and Development Journal*, 33 (6), 78-92.
- Klenosky, D. B. (2002). The Pull of Tourism Destinations: A Means-End Investigation. *Journal of Travel Research*, 40 (4), 385-395.
- Klenosky, D. B. Gengler, C. E. ve Mulvey, M. S. (1993). Understanding the Factors Influencing Ski Destination Choice: A Means and Analytic Approach. *Journal of Leisure Research*, 25 (4), 362-379.
- Ko, Y. J. ve Pastore, D. L. (2005). A Hierarchical Model of Service Quality for the Recreational Sport Industry. *Sport Marketing Quarterly* 14 (2), 84-97.
- Korkmaz, İ. (2003). İstenmeyen Davranışların Önlenmesi. Zeki Kaya (Ed.), *Sınıf Yönetimi* (ss. 171-192). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kreitner, R. ve Kinicki, A. (2004). *Organizational Behavior* (6. Baskı). USA: McGrawHill-Irwin.
- Kuo, C. M., Chen, L. C. ve Lu, C. Y. (2011). Factorial Validation of Hospitality Service Attitude. *International Journal of Hospitality Management*, 31 (3), 944-951.
- Lam, K. ve Zhao, X. (1998). An Application of Quality Function Deployment to Improve the Quality of Teaching. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 15 (4), 389-413.
- Lawshe, C. H. (1975). A Quantitative Approach to Content Validity. *Personnel Psychology*, 28 (4), 563-575.
- Lee, S. H. ve Pershing, J. A. (2002). Dimensions and Design Criteria for Developing Training Reaction. *Human Resource Development International*, 5 (2), 175-197.

- Lehtinen, U. ve Lehtinen, J. R. (1991). Two Approaches to Service Quality Dimensions. *The Service Industries Journal*, 11 (3), 287-303.
- Lewis, B. R., Templeton, G. F. ve Byrd, T. A. (2005). A Methodology for Construct Development in MIS Research. *European Journal of Information Systems*, 14 (4), 388-400.
- Li, R. Y. ve Kaye, M. (1998). A Case Study for Comparing Two Service Quality Measurement Approaches in the Context of Teaching in Higher Education. *Quality in Higher Education*, 4 (2), 103-113.
- Lim, D. H. (2000). Training Design Factors Influencing Transfer of Training to the Workplace within an International Context. *Journal of Vocational Education & Training*, 52 (2), 243-258.
- Lin, I. Y. ve Mattila, A. S. (2010). Restaurant Servicescape, Service Encounter, and Perceived Congruency on Customers' Emotions and Satisfaction. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19 (8), 819-841.
- Liu, C. M. (2005). The Multidimensional and Hierarchical Structure of Perceived Quality and Customer Satisfaction. *International Journal of Management*, 22 (3), 426-435.
- Mathieu, J. E., Tannenbaum, S. I. ve Salas, E. (1992). Influences of Individual and Situational Characteristics on Measures of Training Effectiveness. *The Academy of Management Journal*, 35 (4), 828-847.
- Matsunaga, M. (2010). How to Factor-Analyze Your Data Right: Do's, Don'ts, and How-To's. *International Journal of Psychological Research*, 3 (1), 97-110.
- Mayaka, M. ve King, B. (2002). A Quality Assessment of Education and for Kenya's Tour Operating Sector. *Current Issues in Tourism*, 5 (2), 112-133.
- Mersha, T. ve Adlakha, V. (1992). Attributes of Service Quality: The Consumers' Perspective. *International Journal of Service Industry Management*, 3 (3), 34-45.
- Noe, R. A. (1986). Trainees' Attributes and Attitudes: Neglected Influences on Training Effectiveness. *Academy of Management Review*, 11 (4), 736-749.
- Noe, R. A. (2010). *Employee Training and Development*. (5. Bs.). New York: McGraw Hill.
- Noe, R. A. ve Schmitt, N. (1986). The Influence of Trainee Attitudes on Training Effectiveness: Test of a Model. *Personnel Psychology*, 39 (3), 497-523.
- Nordhaug, O. (1989). Reward Functions of Personal Training. *Human Relations*, 42 (5), 373-388.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. (2. Bs.). New York: McGraw-Hill.
- Oh, H., Fiore, A. M. ve Jeung, M. (2007). Measuring Experience Economy Concepts: Tourism Applications. *Journal of Travel Research*, 46 (2), 119-132.

- Orhaner, E. ve Tunç A. (2003). *Ticaret ve Turizm Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri* (2. Bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Orpen, C. (1999). The Influence of the Training Environment on Trainee Motivation and Perceived Training Quality. *International Journal of Training and Development*, 3 (1), 34-43.
- Özdoğan, O. N. & Çavuş, Ş. (2009). Türkiye’de Turizm Eğitiminin Yapısı ve Gelişimi. Ş. Çavuş, Z. Ege ve O. E. Çolakoğlu (Ed.), *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim* içinde (ss. 221-253). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, 49 (4), 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64, 12-37.
- Pelit, E. ve Güçer, E. (2006). Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 139-168.
- Popli, S. (2005). Ensuring Customer Delight: A Quality Approach to Excellence in Management Education. *Quality in Higher Education*, 11 (1), 17-24.
- Quinn, A., Lemay, G., Larsen, P. ve Johnson, D. M. (2009). Service Quality in Higher Education. *Total Quality Management*, 20 (2), 139-152.
- Reeves, C. A. ve Bednar, D. A. (1994). Defining Quality: Alternatives and Implications. *Academy of Management Review*, 19 (3), 419-445.
- Rodriguez, C. M. ve Gregory, S. (2005). Qualitative Study of Transfer of Training of Student Employees in a Service Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 29 (1), 42-66.
- Ronen, S. ve Shenkar, O. (1985). Clustering Countries on Attitudinal Dimensions: A Review and Synthesis. *Academy of Management Review*, 10 (3), 435-454.
- Ros, E. M. ve Sintés, F. O. (2012). Training Plans, Manager’s Characteristics and Innovation in Accommodation Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 31 (3), 686-694.
- Rust, R. T. ve Oliver, R. L. (1994). Service Quality: Insight and Managerial Implication from the Frontier. R. T. Rust ve R. L. Oliver (Ed.), *Service Quality: New Directions in Theory and Practice* içinde (s. 1-19). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ryu, K. ve Jang, S. (2008). DINESCAPE: A Scale for Customers’ Perception of Dining Environments. *Journal of Foodservice Business Research*, 11 (1), 2-22.

- Seth, N., Deshmukh, S. G. ve Vrat, P. (2005). Service Quality Models: A Review. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 22 (9), 913-949.
- Shetty, Y. K. (1987). Product Quality and Competitive Strategy. *Business Horizons*, May-June, 49-52.
- Smith, F. G. (1993). The Meaning of Quality. *Total Quality Management*, 4(3), 235-244.
- Sofa, F. (2007). Transfer of Training: A Case Study of Outsourced Training for Staff from Bhutan. *International Journal of Training and Development*, 11(2), 103-120.
- Srikatanyoo, N ve Gnoth, J. (2005). Quality Dimensions in International Tertiary Education: A Thai Prospective Students' Perspective. *The Quality Management Journal*, 12 (1), 30-40.
- Sureshchandar, G. S., Rajendran, C., Kamalanabhan, T. J. (2001). Customer Perception of Service Quality: A Critique. *Total Quality Management*, 12 (1), 111-124.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (1. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tam, M. (2001). Measuring Quality and Performance in Higher Education. *Quality in Education*, 7 (1), 47-54.
- Tanova, C. ve Nadiri, H. (2005). Recruitment and Training Policies and Practices: The Case of Turkey as an EU Candidate. *Journal of European Industrial Training*, 29 (9), 694-711.
- Taymoori, P., Moeini, B., Lubans, D. ve Bharami, M. (2012). Development and Psychometric Testing of the Adolescent Healthy Lifestyle Questionnaire. *Journal of Education and Health Promotion*, 1, 1-7.
- Teng, C. C., Horng, J. S. ve Baum, T. (2013). Academic Perceptions of Quality and Quality Assurance in Undergraduate Hospitality, Tourism and Leisure Programmes: A Comparison of UK and Taiwanese Programmes. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 13, 233-243.
- Tian, K. T., Bearden, W. O. ve Hunter, G. L. (2001). Consumers' Need for Uniqueness: Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*, 28, 50-66.
- Tolay, E. (2003) *Eğitimin Örgütsel Bağlılığa Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Turkish Aviation Academy (2012). Akademiğimiz 30 Yaşında. *THY Akademisi Dergisi*, 4, 4-10.
- Tutkun, Ö. F. (2003). Sınıfta Yerleşim Düzeni. Z. Kaya (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (ss. 131-154). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tüzün, K. İ. (2005). General Overview of Training Effectiveness and Measurement Models. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 144-156.

- Ünlüönen, K. (2000). Turizm İşletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 85-105.
- Valachis, I., Christou, E., Sigala, M. ve Maroudas, L. (2009). Developing Human Resources' Skills and Knowledge in Tourism and Hospitality Industry Through the Determination of Quality of Training Programs. *Tourism and Hospitality Management*, 15 (1), 61-72.
- Voss, R., Gruber, T. ve Szmigin, I. (2007). Service Quality in Higher Education: The Role of Student Expectations. *Journal of Business Research*, 60 (9), 949-959.
- Watson, S. (2008). Conceptual Model for Analyzing Management Development in the Hospitality Industry: A UK Perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 27 (3), 414-425.
- Weaver, P. A., Park, K. ve Clemenz, C. E. (2005). A Validation Study of the Dimensions of Perceived Quality of Training in Instructor-Led Training Venues. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 4 (1), 47-59.
- Williams, C. (1998). Is the SERVQUAL Model an Appropriate Management Tool for Measuring Service Delivery in the UK Leisure Industry?. *Managing Leisure an International Journal*, 3 (2), 98-110.
- Wilson, F. R., Pan W. ve Schumsky, D. A. (2012). Recalculation of the Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 45 (3), 197-210.
- Wong, I. A. ve Fong, W. H. I. (2012). Development and Validation of the Casino Service Quality Scale: CASERV. *International Journal of Hospitality Management*, 31 (1), 209-217.
- Woods, R. H. (1997). *Human Resource Management*. (3. Bs.). Michigan: Educational Institute of the American Hotel & Motel Association.
- Yang, B., Wang, Y. ve Drewry, A. W. (2009). Does It Matter Where to Conduct Training? Accounting for Cultural Factors. *Human Resource Management Review*, 19 (4), 324-333.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, Y. ve Himmington, N. (2010). Tourism Education in Turkey and Implication for Human Resources. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 21 (1), 55-71.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorke, M. (1999). Assuring Quality and Standarts in Globalised Higher Education. *Quality Assurance in Education*, 7 (1), 14-24.
- Yuksel, A. ve Yuksel, F. (2001). Measurement and Management Issues in Customer Satisfaction Research: Review, Critique and Research Agenda: Part One. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 10 (4), 47-80.

- Yurdugül, H. (2005). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği için Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*: 28-30 Eylül – Denizli Bildiriler (ss. 1-6). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 06 Ocak 2013 tarihinde <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf> adresinden erişildi.
- Yüksel, A. (2009). Exterior Color and Perceived Retail Crowding: Effects on Tourists' Shopping Quality Inferences and Approach Behaviors. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 10(4), 233-254.
- Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2004). *Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence. *Journal of Marketing*, 52 (3), 2-22.
- Zhao, X., Zhan, J. ve Namasivayam, K. (2004). Factors Affecting Training Success in China. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 3(1), 89-105.

Araştırma Makalesi / Research Article

COVID-19 SALGINIYLA OLUŞAN KRİZLERİN TURİZM FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN TURİZM AKADEMİSYENLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Investigating Impacts of Covid-19 Crisis
on Tourism Activities by the Perspective of
Tourism Researchers

Gönderim Tarihi / Received: 05.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.732768>

Vahit Oğuz KİPER*

Ömer SARAÇ**

Oğuz ÇOLAK***

Orhan BATMAN****

ÖZ: Covid-19 salgını tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen ve birçok ülkede hayatın durmasına sebep olan bir kriz ve felaket olarak yorumlanmaktadır. Bu krizin etkileri birçok sektörde ve endüstride olduğu gibi turizm endüstrisinde de hissedilmektedir. Bu kriz ya da felaketin etkilerinin hala hissedildiği ve geleceğe yönelik belirsizliklerin olduğu dönemde, sürecin normalleşmeye başladığı zamanlarda turizm endüstrisinin aldığı/alacağı yaraları nasıl saracağına dair bir yol haritası çizmek önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı uzman görüşüne başvurarak turizm alanında çalışan akademisyenlerden görüş almaktır. Salgının turizm faaliyetlerine ne ölçüde hasar verebileceği ve bu hasarın nasıl giderilebileceği bu araştırmanın temel odak noktalarıdır. Araştırma kapsamında niceliksel ve niteliksel analizler birlikte kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre turizm akademisyenlerinin turizm endüstrisinin salgın dolayısı ile ciddi kayıplar yaşayabileceğine dair endişeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kayıpların giderilebilmesi için sundukları görüşler analiz edilmiş ve derlenmiştir. Çalışmanın turizm işletmecileri, turizm kamu karar vericileri ve bu alanda çalışmayı düşünen diğer araştırmacılara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizmde Kriz, Coronavirüs Salgını, Covid-19.

¹ Bu araştırma için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 30/04/2020 tarihli ve 100/3690 sayılı etik kurulu izni alınmıştır. Veri toplama aşamasında katılımcılar gönüllü onam formunu okumuş ve onaylamışlardır.

* Arş. Gör., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, oguzkipersubu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5558-2341>

** Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi/Cide Rifat Ilgaz Meslek Yüksek Okulu/Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri, osarac@kastamonu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4338-7394>

*** Arş. Gör., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, oguzcolak@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2917-3426>

**** Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, obatman@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7186-7064>

ABSTRACT: Covid-19 pandemic strikes the world as whole and have negative impacts in many ways and also caused to pause ongoing life all around globe as a disaster and crisis. Tourism feels the consequences of this crisis like almost all others. It is considered to be highly important to draw a rescue route for tourism industry after this disaster while it still feels the impact and while the path ahead is still blur. This paper aims to investigate specialists' views who work and study on tourism field as academic. The main focus of this paper is to determine how much damage tourism industry takes by this pandemic and how to recover from it. Both qualitative and quantitative analyzes are used in order to clarify findings of this research. According to findings, academics have significant worries about the future of tourism industry and also about the amount of damage that it will take. However, there are quite recommendations about recovering from it. This paper also aims to contribute to tourism enterprises, government decision makers about tourism and other researchers who might study about this subject.

Keywords: Crisis Management In Tourism, Coronavirus Pandemic, Covid-19.

GİRİŞ

Turizm faaliyetleri sanayi devriminden ve özellikle de 1950 yıllarına tekabül eden II. Dünya Savaşından sonra büyük gelişmelere tanık olmuştur. Gelişmiş batılı devletler turizmi ekonomik büyüme ve gelişmenin bir kaynağı olarak görmüş (Diamond, 1977: 539), faaliyetlerini bu noktada konuşlandırmıştır. Sanayi devriminden önce sadece ruhani lider ve aristokratlar sınıfı toplulukların rahatça gerçekleştirebildiği lüks bir aktivite olan turizm, günümüzde küreselleşmenin bir gereği olarak dünya nüfusunun neredeyse üçte biri tarafından talep edilen ve kolaylıkla gerçekleştirilebilen faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

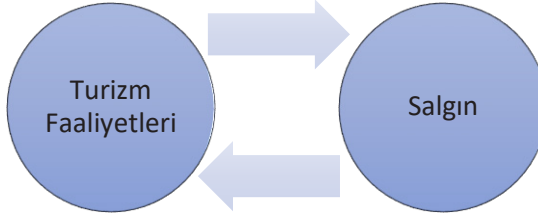
Buna karşın turizm talepleri zaruri ihtiyaçların tatmin edilmesi akabinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle oldukça hassas ve kırılğan bir yapıya sahiptir (Thompson, 2011: 693). Özellikle doğal afetler, terör saldırıları, biyo-güvenlik tehditleri, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar gibi krizler, insanları öncelikli olan fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönlendirmekte, bireylerin turizm talepleri bu krizlerden dolayı yön değiştirmektedir. (Faulkner, 2001; Tse, 2006:30; Sarı, 2010: 32-33; Ghaderi, Som ve Henderson, 2012: 81).

Bu doğrultuda bireyler, krizlerin yaşandığı ve kendilerini tedirgin hissettikleri turizm destinasyonlarına seyahat etmekten vazgeçmekte, daha güvenli hissedecekleri yerlere yönelmektedirler. Önceden gerekli planlamalar ve rezervasyonlar yapılmış olsa dahi, o bölgedeki risk ve yaşanan krizler, planların değiştirilmesine rezervasyonların iptal edilmesine neden olmaktadır (Olalı ve Timur, 1988).

Turizm faaliyetlerinin yön değiştirmesine neden olan önemli bir diğer kriz unsuru ise salgın hastalıklarıdır. Salgın hastalıkları; terör saldırıları, doğal afetler, ekonomik istikrarsızlıklar ve siyasi olaylar gibi krizlerden farklıdır. Virüslerin yayılım gücü, salgın hastalıkların kolaylıkla başka insanlara bulaşmasına ve bir ortamdan başka bir ortama yayılmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda sağlıktan endişe eden bireyler turizm faaliyeti gerçekleştirmede çekimser kalmaktadır.

Diğer yandan turizm faaliyetleri küresel yapısıyla virüslerin bir toplumdan başka bir topluma hızlı ve kolay bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum ise küresel çapta birtakım önlemlerin alınmasını zaruri bir hale getirmektedir. Bu önlemlerden biri de ulusal/uluslararası ya da bölgesel çapta seyahat sınırlamalarının getirilmesidir. Bu iki durum göz önünde bulundurulduğunda turizmin, Şekil 1'de görüldüğü üzere hem salgını etkileyen hem de salgından etkilenen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Salgın ve Turizm Faaliyetleri Etkileşimi

Salgın ve turizm faaliyetlerinin etkileşimi turizm talebini olumsuz etkilemekte ve bölgeler, ülkeler ve destinasyonlar ekonomik açıdan zarar görmektedir. Bu zararlar geçici ya da kalıcı olarak farklılık gösterebilmektedir (Eugenio-Martin ve Campos-Soria, 2014: 55).

Oysa turizm faaliyetleri gelir getirici etkisi ve kazandırmış olduğu istihdam olanaklarından dolayı iletişim ve bilgidan sonra dünyadaki en büyük üç temel hizmet sektöründen birisi olarak kabul edilmektedir. Turizm faaliyetleri gerçekleştirildiği yerin ekonomik büyüme ve kalkınmasına yardımcı olan, dış borçların ödenmesine ve ödemeler dengesindeki açıkların kapatılmasında aktif rol oynayan önemli endüstrilerden biridir (Stork, 2002:6; Bahar ve Kozak, 2015: 1).

Bu nedenle salgınların ve neden olabilecekleri ekonomik sorunların analiz edilmesi oldukça önemlidir. Salgın krizlerinin geçmişe yönelik turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerine bakıldığında; 2001 yılında Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan ŞAP salgını özellikle kırsal turizm üzerinde etkili olmuştur. Asya'da 2003 yılında görülen SARS salgınının ise Asya ülkeleri turizm faaliyetlerini olumsuz etkilediği görülmektedir. SARS salgınının Kamboçya'ya yönelik turizm talebi üzerinde geçici ya da kalıcı etkilerinin araştırılması amacıyla yapılmış araştır-

mada, salgının etkilerinin geçici olduğu, salgın sonrasında talep üzerinde normal seyrin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. (Tang ve Wong, 2009). ABD ve Meksika’da 2009 yılında görülen Domuz gribi (H1N1) salgını ise bölge turizmi üzerinde hafif bir etki oluşturmuştur (Küçükaltan, Tükel Türk ve Çiftçi, 2015).

Bu doğrultuda salgınların turizm talebi üzerinde oldukça önemli olduğu ve salgınların ortaya çıktığı zamanlarda talebin geçici olarak düşeceği ve gelirin azalacağı düşünülmektedir. Zira turizm faaliyetlerinin ekonomik boyutunun sürdürülebilirliğinde güvenli bir ortam ve istikrar oldukça önemlidir.

12 Şubat 2020 tarihinde adı COVID-19 olarak güncellenen koronavirüs de solunum yolu ile bulaşan ve hızlı bir yayılım gücüne sahip günümüzün önemli bir salgın hastalığıdır. Şekil 2’de görüldüğü üzere dünyanın büyük bir kısmına yayılmış olan bu salgınla alakalı önemli tedbirler alınmakta seyahat kısıtlamaları getirilmektedir. Birçok iş endüstrisine zarar veren bu salgın turizm faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir.

Ritchie’ye (2009) göre kriz veya felaketlerin 3 evresi bulunmaktadır. İlk evre kriz öncesi planların yapıldığı hazırlık aşamasıdır. İkinci aşama kriz veya felaket anındaki müdahale aşaması, son evre ise kriz sonrası durumu daha iyi hale getirme evresidir. Bu nedenle bu çalışmada COVID-19 salgınının ortaya çıkarttığı krizden turizmin ne düzeyde etkilendiği ve gelecekle alakalı nasıl bir seyir izleyeceği tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda krizin turizm sektörü ve ekonomisi üzerindeki etkisinin ne olduğu bu etkilerin asgari düzeye düşürülmesi için neler yapılması gerektiğine dair turizm akademisyen değerlendirmelerine başvurulmuştur. Felaketlerin tüm etkilerini gidermenin bir yolunun olmadığı konusunda görüş birliği vardır ancak etkileri azaltmak için bazı çabalar harcanabilir (Muskat, Nakanishi ve Blackman, 2015).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kriz, Yunanca “krisis” kelime kökünden gelmektedir. Krisis ise farklılaşma ve karar verme kelimelerinden türeyen bir kavramdır (Glaesser, 2003: 1). Kriz, kısaca beklenmedik olaylar olarak tanımlanabilmektedir. Krizler, temelde doğal ve insan kaynaklı krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal krizler; deprem, sel ve hastalık gibi psikolojik risk algısının artmasına neden olan olaylardan oluşmaktadır. İnsan kaynaklı krizler ise güvenlik ve ekonomik krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Güvenlik krizleri terör, savaş ve politik sebepler olarak sıralanmakta, ekonomik krizler ise, ekonomideki düşüş küçülme ve istikrarsızlıkla alakalıdır (Li, Blake ve Cooper, 2010: 436-437).

Krizler ve felaketler birbirlerinin yerine kullanılıyor olmalarına karşın farklı kavramlardır. Krizler genellikle yönetsel zaafılardan ortaya çıkan ve öngörülebilir nitelikte olan durumlardır. Öte yandan felaketler ise tamamen dış kay-

naklıdır ve çoğunlukla öngörülemezler (Prideaux, Laws ve Faulkner, 2003). Turizm alanıyla alakalı kriz literatürü incelendiğinde bunun önemlik ve olay bazlı olduğu görülmektedir (Pforr ve Hosie, 2008). Clarke ve Varma (2004) kullandıkları metafor ile iki tip kriz olduğunu açıklamaktadırlar. Bunlardan ilki kobra tipi krizlerdir ve ani gelişirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen 9 Eylül saldırıları buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci kriz tipini ise yazarlar piton tipi olarak belirtmektedir. Bu tip krizler etkilerini yavaş yavaş ancak güçlü şekilde gösterirler ve bir organizasyonun yönetsel ve hizmet kalitesindeki düşüş buna örnek olarak gösterilebilir.

Turizmde kriz, turizm faaliyetlerinin olağan seyrini tehdit eden, turistlerin olumsuz düşüncelere kapılmalarına neden olan ve turizm işletmelerinin faaliyetlerini sürdürmelerine engel teşkil eden olaylar olarak tanımlanmaktadır. Pforr'a (2009) göre turizmde başarı koşullarından birisi turiste güvenli ve hoş bir ortam sunabilmektir. Turizmde yaşanan krizler şüphesiz turist sayılarında gerilemelere ve turizm gelirlerinde azalmanın yaşanmasına neden olmaktadır (Tüfekçi, 2010:86). Turizm sektöründe krizlere sebep olan olaylar doğal afetler, ekonomik istikrarsızlıklar, terör sorunları ve politik buhranlar olabilmektedir. Bununla birlikte salgın hastalıklarının da turizm için bir kriz nedeni olabileceği söylenebilmektedir. Zira salgın hastalıkların olduğu bölgelerde ortaya çıkan kriz ortamı bölgenin turizm çekiciliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Krizlerin yönetilmesi krizin süresi ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'deki 1999 depremi, 1996'da Tanzania'daki Port Arthur katliamı ya da Mısır'daki 1997 yılında meydana gelen Luxor katliamı gibi krizleri yönetmenin iki aşaması vardır. İlk evrede krize müdahil olup durumu sabit hale getirmek amaçlanmaktadır. İkinci evrede ise kriz sonrası iyileştirme stratejileri devreye sokulmaktadır (Beirman, 2003: 18-19). Kriz veya felaketler ile baş etme noktasında önemli bir husus da örgütlerin dayanıklılık durumudur. Örgütsel dayanıklılık (organizational resilience) olarak belirtilen bu kavram, örgütlerin felaket veya kriz durumlarında gösterdiği mukavemete işaret etmektedir. Örgütlerin özellikleri ve yetenekleri bu mukavemette etkili olmaktadır (Seville vd., 2008). Salgınlar da turizm faaliyetlerinin eski haline gelmesi için mukavemet gösterilmesi gereken önemli krizlerden biridir.

Yapılan araştırmalarda önceden yaşanmış salgınların turizm faaliyetlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu salgınlara göre; tavuk vebası olarak da bilinen kuş gribi, göçmen kuşlardan kanatlı kümes hayvanlarına bulaşmış ve öldürücü bir etki bırakmıştır. Kanatlı hayvanlardaki bu etki daha sonra insanlara da bulaşmıştır. Kuş gribi, ilk defa 1996 yılında Çin'in güneyinde yer alan bölgelerdeki kazlarda görülmüştür. 1997 yılında ise ilk defa Hong Kong'da insanlara bulaşmış, sonrasında Çin, Vietnam, Tayland, Endonezya, Irak, Mısır, Kamboçya, Cibuti ve Azerbaycan gibi birçok ülkeyi etkisi altına almayı

başarmıştır. Virüs bulaşan ilk 18 kişinin 6'sı hayatını kaybetmiştir. Bu durum küresel tedbirlerin kati suretle alınmasını zorunlu kılmıştır (Fluewiki, 2006). Salgının ilk görüldüğü tarihten 19 Ocak 2006'ya kadar toplam 238 vaka ve 139 ölüm gerçekleşmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2006). Vaka ve ölüm sayıları hat safhaya ulaşmamış olmasına rağmen, kuş gripinin mutasyona uğrayıp hızlı yayılma ihtimali turizm faaliyetlerinin de yavaşlamasına neden olmuştur.

Ayak ve ağız hastalığı salgını ise 2001 yılında Birleşik Krallıkta ortaya çıkmıştır (Haydon, Kao ve Kitching, 2004: 675). Bu salgın hem hayvanlar hem insanlar için en bulaşıcı hastalıklardan biridir. Bu salgından enfekte olan hayvan bu virüsü hızla yaymaktadır. Hava yolu ile bulaşabilen ayak ve ağız hastalığı salgını, hayvanların süt, tükürük ya da idrar gibi vücut sıvılarıyla temas sonucu da yayılabilmektedir. Salgının yayılım gücünün hızlı olması turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir (Baxter ve Bowen, 2004: 264; Grubman ve Baxt, 2004: 466).

Sars ise, şiddetli akut solunum yolu sendromu salgını olarak bilinmektedir İlk defa 2002 yılında Çin'de ortaya çıkmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2019a). 2003 yılından sonra Hollanda, Hong Kong, Vietnam, Tayland ve Kamboçya'da görülen salgında yaşanan vakaların takribi olarak %60'ının ölümle sonuçlandığı tespit edilmiştir (Page vd., 2006: 363). Yayılım gücü yüksek olan bu salgın dünyada 25 ülkeye yayılmış Dünya sağlık örgütü sars için global alarm vermiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 7 Ağustos 2003 verilerine göre 8098 vakanın 774'ü ölüm ile sonuçlanmıştır. Buna karşın 31 Aralık 2003 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nde bir vakaya daha rastlanmış ve ölümle sonuçlanmıştır. Sars salgını Asya'nın güvenli bir turizm destinasyonu imajını kırmış ve takribi 40 milyar dolara ulaşan bir zarara neden olmuştur. Otoriteler bu zararın büyük bir kısmının turizm endüstrisiyle alakalı olduğunu savunmaktadır (Güneş, 2009). Sars salgını Asya ülkeleri; Çin, Hong Kong, Singapur ve Vietnam'ın turizm endüstrisinin çökmesine neden olmuştur (McAleer vd., 2010: 100).

Domuz gribi, domuzlara özgü influenza A virüslerinden biri olan H1N1'in domuzlardan insanlara geçmesiyle başlayan ve insanlardan insanlara bulaşmasıyla devam eden bir solunum enfeksiyonudur (Oğuztürk, 2009: 7). İlk kez 2009 yılı Nisan ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır (Central for Disease Control and Prevention, 2019a). Salgın, enfekte olan kişinin yanında oturulması, onunla konuşulması ya da yürünmesi ile bulaşabilmektedir. Öte yandan virüs; enfekte olan kişinin hapsirması, öksürmesi, tükürmesi enfekte olan bölgesine dokunulması ile diğer kişilere bulaştığı ifade edilmektedir (Haque ve Haque, 2018: 92). Dünya Sağlık Örgütü 2009 açıklamalarında Avrupa'da 50 ülkede Pandemik ilan edilen H1N1 virüsünün bulunduğu ve son 50 yılın en önemli salgını olarak tanımlanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2009). Salgının ulaştığı bu boyut seyahat kısıtlamalarına neden olduğundan turizmi de oldukça olumsuz etkilemiştir.

Ebola salgını ilk defa 2013 yılının Aralık ayında Gine'de görülmüştür (Central for Disease Control and Prevention, 2019b). Dünya Sağlık Örgütü 27 Mart 2016 verilerine göre toplamda 28 646 vakaya rastlanmış ve bu vakaların 11 323'ü ölümlerle sonuçlanmıştır. Vakaların en çok görüldüğü yerler sırasıyla Sierra Leone (14.124), Liberya (10.675), Gine (3811), Nijerya (20), Mali (8) ve ABD'dir (1). (Dünya Sağlık Örgütü, 2019b). Ebola salgını, Batı Afrika kıtasında vakalara rastlanılmayan yerlerde bile turizm endüstrisine oldukça önemli bir zarar vermiştir (Mizrachi ve Fuchs, 2016: 59). Yapılan araştırmalar neticesinde salgınların turizm faaliyetlerini olumsuz etkileyen önemli birer kriz olduğu görülmektedir. Alanyazında kuş gribi, ayak ve ağız hastalığı, sars, domuz gribi ve ebola salgın hastalıklarının turizm etkilerinin ölçüldüğü araştırmalara rastlanmaktadır (Irvine ve Anderson, 2005; Kuo vd., 2008; McAleer vd., 2010; Lee ve Blake, 2011; Page vd., 2012; Cahyanto vd., 2016; Haque ve Haque, 2018).

Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan başka bir salgın mevcuttur. Bu salgın; Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS-CoV) gibi çeşitli ciddi rahatsızlıklara neden olan büyük bir virüs ailesinden oluşmaktadır. 12 Şubat 2020 itibarıyla COVID-19 olarak adlandırılan bu virüs, ortaya çıkmış olduğu ilk zamanlarda Coronavirüs olarak bilinmekteydi (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). COVID-19 ilk defa Çin'in Hubei eyaletinin başkenti Wuhan'da ortaya çıkmıştır. Virüsün vaka sayısına karşı ölüm oranı Ebola (%50 civarı) ve SARS'a (%10) göre %3,4 oranıyla oldukça düşüktür. Buna karşın virüsün yayılım gücü daha önce yaşanan küresel salgınlardan çok daha güçlü bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bu virüs çok kısa sürede ülke sınırlarını aşarak Şekil 3'te görüldüğü üzere küresel bir sorun haline gelmiş, 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla DSÖ tarafından pandemi (küresel salgın) ilan edilmiştir. COVID-19'un dünyaya bıraktığı ekonomik hasarın ağırlığı ise son 50 yılın en önemli salgını SARS'ın bırakmış olduğu ekonomik hasarın katbekat üstündedir (Collaway, 2020; BBC News Türkçe, 15.04.2020a).

COVID-19'un dünyayı ekonomik olarak etkileyeceği en önemli boyutlardan biri de şüphesiz turizmdir. COVID-19'la birlikte alınan tedbirlerin bir gereği olarak uygulanan seyahat kısıtlamaları turizmi şimdiden derinden etkilemektedir. Bunun birlikte COVID-19'un gidişatı küresel turizmin belirsiz bir süre daha bu salgından olumsuz etkileneceğine işaret etmektedir. Johny Hopkin Üniversitesi'nin düzenli olarak açıkladığı vaka ve ölümlerle sonuçlanan COVID-19 listesinin 15 Nisan 2020 tarihine ait güncellenen son hali Şekil 3'te görüldüğü üzere tüm dünyada bu zamana kadar 1 982 553 vakaya rastlanmış bu vakaların 126 752'si ölümlerle sonuçlanmıştır (BBC News Türkçe, 15.04.2020b).

Tablo 1: COVID-19 Vaka-Ölüm İstatistiği

Sıra No	Ülkeler	Vaka Sayısı	Ölüm Sayısı
1	Amerika Birleşik Devletleri	608.300	26.003
2	İspanya	174.060	18.255
3	İtalya	162.488	21.067
4	Almanya	132.210	3.495
5	Fransa	130.253	15.729
6	Birleşik Krallık	93.873	12.107
7	Çin	82.351	3.346
8	İran	74.877	4.683
9	Türkiye	65.111	1.403
10	Belçika	31.119	4.157
11	Hollanda	27.422	2.945
12	Kanada	27.063	903
13	İsviçre	25.936	1.174
14	Brezilya	25.684	1.552
15	Rusya	21.102	170

Kaynak: (Johns Hopkins Üniversitesi, yerel yetkililerinden aktaran BBC News Türkçe, 15.04.2020b).

Yakın tarihteki salgınlara bakıldığında ortaya çıkan krizlerden turizmin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Buna karşın bu krizler geçici bir etkiye sahip olmuşlardır. COVID-19 virüsüne bakıldığında yayılım açısından diğer salgınlara göre çok daha etkili bir güce sahip olduğu görülmektedir. Bu durum şüphesiz Türkiye için de geçerlidir. Bu nedenle bu virüsün turizmi ne düzeyde etkilediği, ne düzeyde bir etki bırakacağı, turizmde kalıcı bir hasarın görülüp görülmeyeceği, ekonomik hasarların düzeltilip düzeltilmeyeceği hususunda uzman görüşlere başvurulmasını zaruri bir hale getirmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma ile coronavirüs (covid-19) salgını esnasında ve sonrasında turizm endüstrisinin aldığı/alacağı hasarların giderilmesine dair öneriler ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Önerileri belirleyebilmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Turizm alanında akademisyen olarak çalışmakta olan araştırmacılardan veriler toplanırken bu araştırmacıların bahsi geçen salgın ile ilgili düşünceleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 30/04/2020 tarihli ve 100/3690 sayılı etik kurulu izni alınmıştır.

Araştırma yorumlamacı paradigma ekseninde şekillendirilmiştir ve çoktan seçmeli değişkenler ile birlikte açık uçlu bir sorudan oluşan bir soru formu, turizm alanında faaliyet göstermekte olan araştırmacılara internet ortamında gönderilmiştir. Araştırma alanyazında durum analizi, örnek olay analizi ve vaka analizi isimleriyle adlandırılan araştırma desenine uygun olarak şekil-

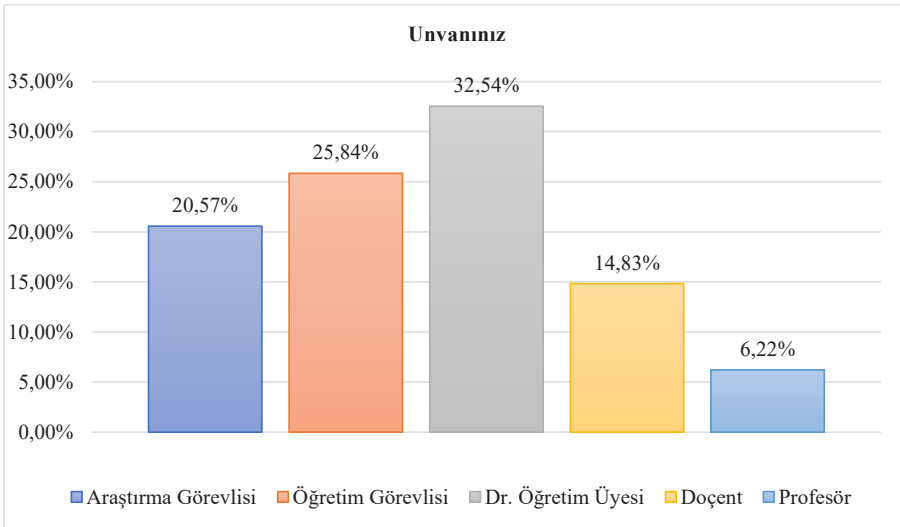
lendirilmiştir. Creswell (1994) durum analizi deseninin bir vaka veya duruma dair problemleri anlamak için derinlemesine yapılan araştırmalar olduğunu belirtmektedir. Durum çalışmalarında ilgilenilen vakanın daha iyi analizi için birden fazla veri toplama ve analiz yöntemi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırma kapsamında çoktan seçmeli değişkenler ile niceliksel veriler, açık uçlu soru ile niteliksel verilere ulaşılacak amaçlanmıştır.

Veri toplama aşaması kapsamında turizm alanında faaliyet gösterdiği Yüksek Öğretim Kurulu veritabanında belirtilmiş olan 980 akademisyene e-posta yöntemi ile soru formu gönderilmiş, 220 geri dönüş alınmıştır. Toplanan geri dönüşler içerisinde değerlendirmeye uygun olmayan veya eksik bırakılmış olanlar çıkarıldıktan sonra 209 adet soru formu analizler için değerlendirilmeye alınmıştır. Niceliksel değeri olan veriler sayıca fazla olması nedeniyle SPSS programı ile analiz edilirken, niteliksel değeri olan veriler aynı sebepten MAXQDA içerik analiz programı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulgularını niceliksel ve niteliksel bulgular olmak üzere iki kısımda incelemek ve aktarmak anlaşılması açısından daha faydalı düşünülmüştür. Niceliksel bulgular olarak örneklem dahilinde olan katılımcılara dair bazı demografik bilgiler ve araştırmanın elde etmeyi umduğu değişkenlere dair veriler bulunmaktadır.

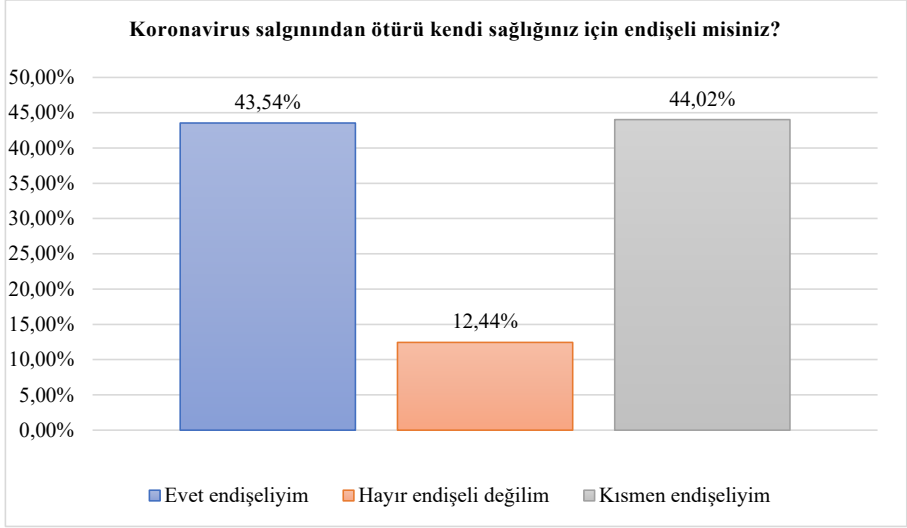
Grafik 1: Katılımcıların Akademik Unvanı

Grafik 1’de görüldüğü gibi, katılımcıların büyük çoğunluğu Dr. öğretim üyesi unvanına sahiptir. Bunu öğretim görevlileri, araştırma görevlileri, doçent ve

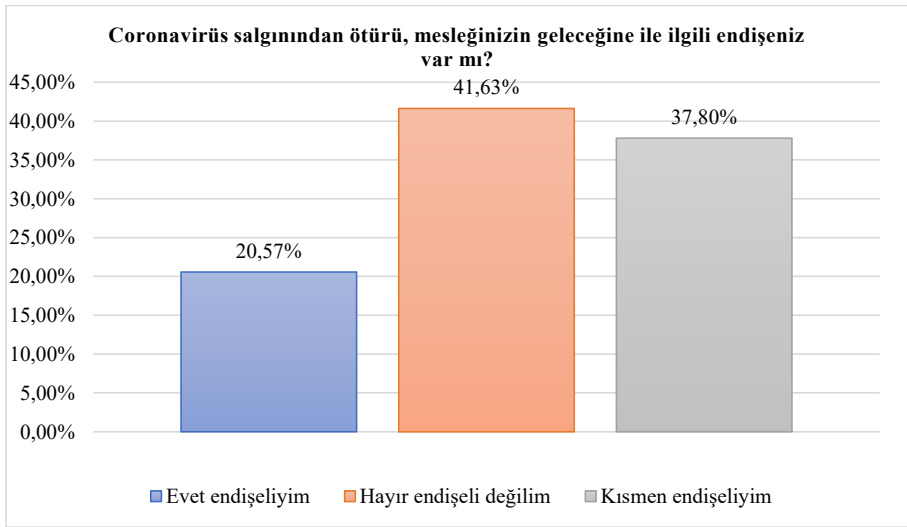
profesör unvanına sahip akademisyenler takip etmektedir. Araştırma konusu evrendeki dağılım düşünüldüğünde örneklemdeki dağılımın benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 2: Akademisyenlerin Kendi Sağlıklarına Dair Görüşleri

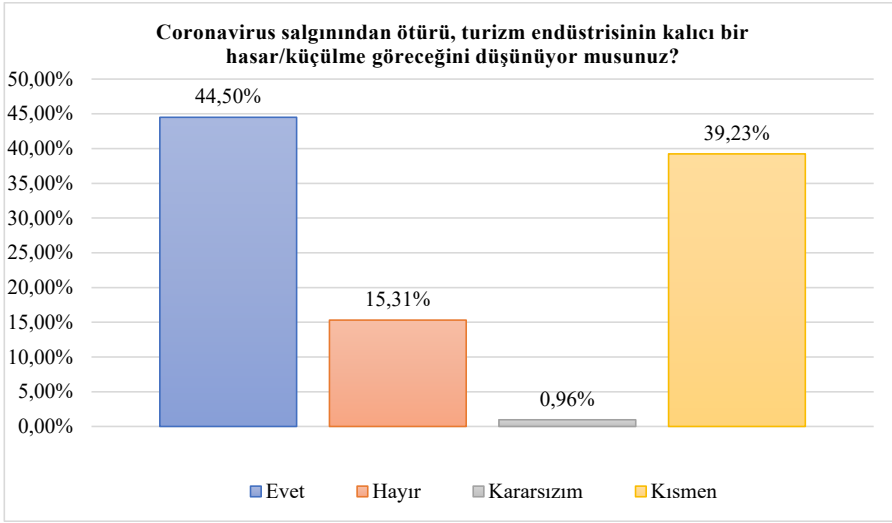
Grafik 2 araştırmaya konu akademisyenlerin, coronavirus salgınına dair kendi sağlıkları ile ilgili belirtmiş oldukları görüşü ifade etmektedir. Katılımcıların %12'si kendi sağlığına dair endişe taşımadığını belirtmektedir. Öte yandan katılımcıların büyük çoğunluğu (%88) salgınla ilgili endişelere sahip olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 3: Akademisyenlerin Mesleklerine İlişkin Endişeleri

Katılımcıların mesleklerinin geleceğine dair endişeleri sorulduğunda ise Grafik 3'e göre değişim olduğu görülmektedir. Herhangi bir endişesi olmayanların oranı %41,63 olarak görülmekte, endişe duyanların oranı %58,37 olmaktadır. Bu durum, akademisyenlerin yarıdan fazlasının, virüs salgını ve onun yol açacağı ekonomik, politik ve sosyal gelişmelerin kendi meslekleri için bir tehdit oluşturacağını düşündüğünü göstermektedir.

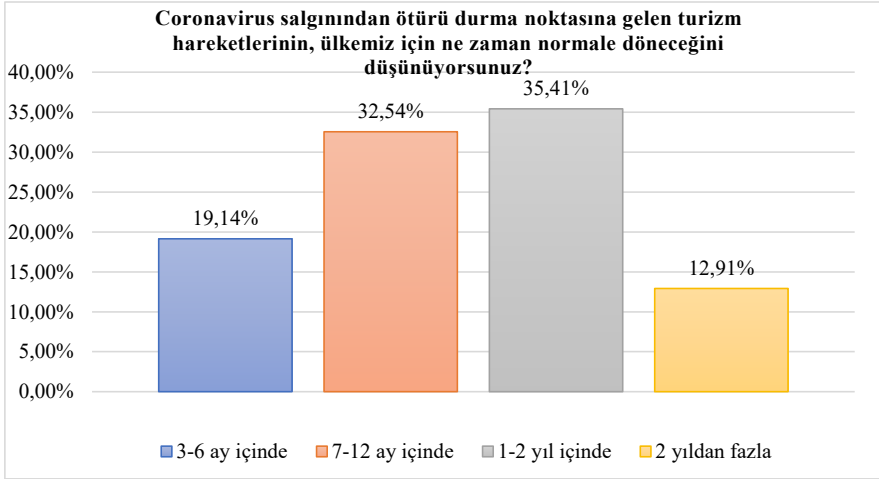
Grafik 4: Turizm Endüstrisinde Kalıcı Bir Küçülme/Hasar Olup Olmayacağına Dair Akademisyen Görüşleri

Katılımcıların %44,50'si turizm endüstrisinde coronavirus salgını sonrasında kalıcı olarak bir hasar/küçülme görüleceğini belirtmektedir. Katılımcıların %39,23'ü bu görüşe kısmen katılırken, %15,31'i turizmde kalıcı bir hasar/küçülme olmayacağını belirtmektedir. Bu bulgu örneklemdaki akademisyenlerin %83,73'ünün turizm endüstrisinde virüs salgını sonrası kalıcı bir hasar oluşacağını düşündüğünü göstermektedir. Bu durum Gimenez-Guerrero ve diğerlerinin (2019) belirtmiş olduğu araştırma sonuçları ile kısmen farklılık göstermektedir. Araştırmanın yazarları 2007 yılındaki küresel kriz ve sonrasındaki etkilerin turizm endüstrisi üzerindeki etkilere dair yaptıkları çalışma sonrası turizm endüstrisinin krizlere karşı oldukça duyarlı olduğunu ancak birçok sektöre göre toparlanma hızının yüksek olduğunu belirtmektedirler.

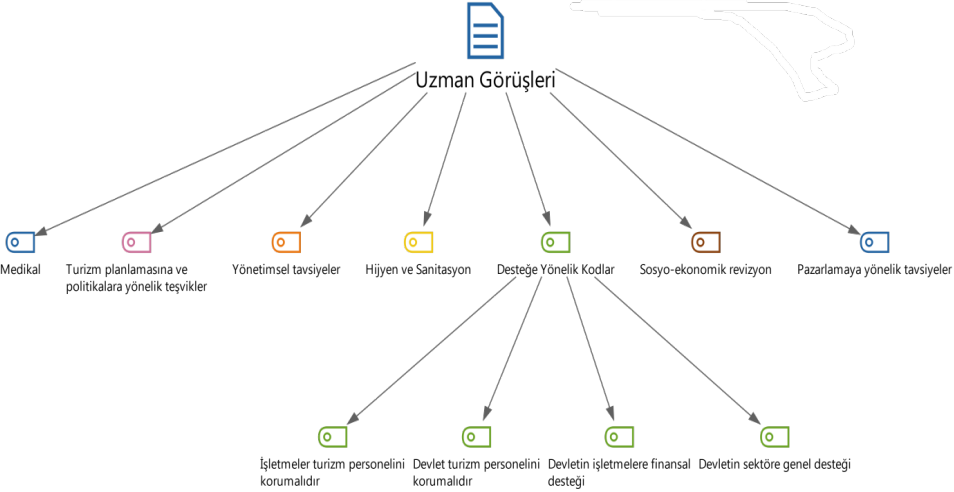
Grafik 5: Turizm Hareketliliğini Ne Zaman Normalde Döneceğine Dair Akademisyen Görüşleri

Katılımcıların Grafik 5'te görüldüğü gibi turizm hareketliliğinin tam olarak ne zaman eski haline döneceğine yönelik sorulara verdiği cevaplar farklılık göstermektedir. 74 katılımcı bu sürenin 1-2 yıl süreceğini, 68 katılımcı 7-12 ay süreceğini, 40 katılımcı 3-6 ay süreceğini, 27 katılımcı ise 2 yıldan fazla süreceğini belirtmektedir. İlgili değişkenin beşinci ifadesi olan "hiçbir zaman" ifadesi hiçbir akademisyen tarafından işaretlenmemiştir. Örneklemdeki katılımcıların tamamı turizm hareketlerinin er ya da geç normal seviyelere döneceğini düşünmektedir. Bu sürenin 1 yıldan uzun ya da kısa olacağını düşünenler hemen hemen birbirine eşit gözükmektedir.

Soru formunun ikinci kısmını oluşturan açık uçlu soru formunda katılımcılara turizmde coronavirus salgını nedeniyle meydana gelen ve gelmesi muhtemel olumsuzlukların giderilmesi ve normalleşmenin sağlanması için neler yapılabileceği sorusu yöneltilmiştir. Bu kısımda soru formuna değerlendirilebilir yanıt veren 196 katılımcının yanıtları MAXQDA programı aracılığı ile içerik analizine tabi tutulmuştur ve içeriklerin kategorize edilebilmesi için kodlama işlemi yapılmıştır.

Şekil 2: Katılımcıların Görüşlerine Dair Yapılan Kodlama ve Kod Hiyerarşisi

Kodlama işlemi sonrası 7 adet kod tespit edilmiştir ve “desteye yönelik kodlar” a dair 4 farklı alt kodlama işlemi yapılmıştır. Bu kodlar arasında “turizm planlaması ve politikalara yönelik teşvikler”, “yönetimsel tavsiyeler”, “hijyen ve sanitasyon”, “desteye yönelik tavsiyeler” ve “pazarlamaya yönelik tavsiyeler” kodları doğrudan çalışmanın alanı olan turizm işletmeciliği ile ilişkilidir. Öte yandan bu kodlarla bağdaşması olanaklı görülmeyen bazı ifadeler alan dışı olarak kabul edilebilecek “medikal” kodu ve “sosyo-ekonomik revizyon” kodu ile kodlanmıştır.

Bu noktada kodların neyi ifade ettiği ve neye göre yapıldığını açıklamak, tabloların açıklanması ve yorumlanması açısından gereklilik taşımaktadır. Tablo 2’de bununla ilgili açıklamalar yer almaktadır.

Tablo 2: Kullanılan Kodlara Dair İçerik Açıklaması

Kod İsmi	İçerik Kodlama Göstergesi
Medikal	Sadece sağlık ile ilgili ifadeler (tıbbi tedavi, ilaç) bu kodla kodlanmıştır.
Turizm planlaması ve politikasına yönelik tavsiyeler	Turizm endüstrisinin bugünden sonrasına yönelik yeni politikalar belirlemeye ya da planlama yapmaya yönelik ifadeler bu kod ile kodlanmıştır.
Yönetimsel tavsiyeler	Yönetim bilimsel kapsamındaki konularla ilgili ifadeler bu kod ile kodlanmıştır. Yönetim şekilleri, organizasyon, örgütlenme, koordinasyon ifadeleri ve çağdaş yönetim yaklaşımları ile stratejik yönetim yaklaşımı kapsamındaki ifadeler buna dahildir.
Hijyen ve sanitasyon	Sadece hijyen ve sanitasyon ile ilgili ifadeler (sterilizasyon, sosyal mesafe, temizlik) bu kodla kodlanmıştır. Medikal kodunda tıbbi içerikler kodlanırken bu kısımda ortamın, aktivitelerin ya da kişilerin hijyeni ve sanitasyonu ile ilgili ifadeler aranmıştır.
İşletmelerin turizm personelini korumasına yönelik tavsiyeler	Turizm endüstrisinde çalışmakta olan işöğrenlerin, çalıştıkları işletmelerce desteklenmesi gerektiğine yönelik ifadeler bu kodla kodlanmıştır (işöğrenleri işten çıkarmama, ücretli izin hakkı vb.).
Devletin turizm personelini korumasına yönelik tavsiyeler	Turizm endüstrisinde çalışmakta olan işöğrenlerin, devlet tarafından korunması gerektiğine yönelik ifadeler bu kodla kodlanmıştır (sendikalaşma hakkı, iş kanununda güncelleme vb.).
Devletin işletmelere destek vermesine yönelik tavsiyeler	Turizm endüstrisindeki faaliyet gösteren işletmelerin devlet tarafından korunması ve desteklenmesi gerektiğine yönelik ifadeler bu kodla kodlanmıştır.
Devletin sektöre genel olarak destek vermesine yönelik tavsiyeler	Bu kod ile kodlanan ifadelerde katılımcılar devletin sektöre destek olması gerektiğini belirtmişler ancak bu hususta işöğren ya da işveren gibi belirteçler kullanmamışlardır.
Sosyo-ekonomik revizyona yönelik tavsiyeler	Bu ifadelerde katılımcılar turizm endüstrisinde yönetim, işleyiş ve tüketim gibi alanlarda sosyal ve ekonomik anlamda alışkanlıkların değişmesine yönelik tavsiyeler vermişlerdir. Bu nedenle diğer kodlardan ayrı olarak kodlamaya ihtiyaç duyulmuştur.
Pazarlamaya yönelik tavsiyeler	Turizm pazarlaması anlamında, pazarlama karmasına ve güncel pazarlama yaklaşımlarına yönelik içerikler bu kod ile kodlanmıştır.

Şekil 3: Katılımcı Görüşleri Kod Frekansları

Kod Sistemi	Uzman Görüşleri	TOPLAM
Medikal	3	3
Turizm planlamasına ve politikalara yönelik t	32	32
Yönetimsel tavsiyeler	29	29
Hijyen ve Sanitasyon	21	21
Desteğe Yönelik Kodlar	0	0
İşletmeler turizm personelini korumalıdır	4	4
Devlet turizm personelini korumalıdır	25	25
Devletin işletmelere finansal desteği	52	52
Devletin sektöre genel desteği	26	26
Sosyo-ekonomik revizyon	3	3
Pazarlamaya yönelik tavsiyeler	45	45
TOPLAM	240	240

Şekil 3 verileri açık uçlu soru formuna verilen cevaplarda hangi kodlarda yoğunlaşma olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 196 katılımcının belirttiği görüşler sonucu 240 adet kodlama işlemi yapılmıştır. Kodlama işlemi sayısının katılımcı sayısından fazla olması, bir katılımcının verdiği cevapların bazı durumlarda birden fazla kod ile kodlanması sonucu doğal olarak meydana gelmektedir. Şekil 3 göstermektedir ki katılımcıların en çok üzerinde durduğu husus devletin işletmelere finansal destek vermesi gerekliliğidir. Bunu pazarlamaya yönelik tavsiyeler izlemektedir. Turizm planlaması ve politikalarına dair tavsiyeler ile yönetimsel tavsiyeler bunları izlemektedir.

Katılımcıların verdikleri cevapların analizinde, kullanılan kelimelerin tekrarı da dikkate alınmıştır. Bu şekilde katılımcıların verdikleri cevaplar içerisinde öne çıkan kavramların tespiti amaçlanmıştır. Şekil 4 öne çıkan kavramları göstermektedir. En az 10 defa tekrar eden kelimeler şekile dahil edilmiştir ve tek başına anlamı olmayan ifadeler ile bağlaç gibi kelimeler analize dahil edilmemiştir.

Şekil 4: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Formuna Verdikleri Yanıtlara Dair Kelime Analizi Sonrası Oluşan Kelime Bulutu

Yönetimsel tavsiyelere bakıldığında katılımcıların coronavirus salgınının yarattığı krizden sonra turizm işletmelerinin yönetim anlayışlarında değişiklik yapmaları yönünde tavsiyelerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Her şey dahil sisteminden vazgeçilmesine yönelik tavsiyeler bulunmaktadır. Öte yandan, virüs gibi salgına sebebiyet verebilen unsurlara adapte olmak ve onlarla birlikte yaşamak için gerekli düzenlemelerin yapılmasına dair öneriler bulunmaktadır. İşletmelerin fiziksel düzeninin buna göre değiştirilmesi ve işgörenlerin bu konularda eğitilmesi gerekliliğine dair öneriler bulunmaktadır. Kriz yönetimi ve stratejik yönetim gibi hususlara dair öneriler de bulunmaktadır. İşletmelerin ve turizm örgütlerinin bu ve benzer durumlar için kriz yapılanmasına ihtiyaç duyacağı belirtilmektedir. Buna ek olarak işletmelerin kriz sonrası hayatta kalmak için stratejik birleşmeler yapabileceğine dair de ifadeler bulunmaktadır.

Turizm planlaması ve politikalarına yönelik tavsiyelere dair içerikler incelendiğinde, iç turizme yönelik plan ve politikalar ile alternatif turizm çeşitlerine yönelik plan ve politikalar baskın olarak göze çarpmaktadır. Bu kodlar ile kodlanmış ifadelerde katılımcılar kısa ya da uzun vadede iç turizm faaliyetlerine yönelmek gerekliliğini belirtmektedirler. Kitle turizmi insanların kitleler halinde bir arada olduğu turizm faaliyetleri olduğu için virüs salgını sonrası turistlerin sosyal mesafe gibi önlemlere karşı duyarlı olacağı tahmin edilmekte ve bu nedenle alternatif turizm türlerine olan talebin artacağı düşünülmektedir. Katılımcılar bu nedenle bireysel katılım esaslı alternatif turizm türlerine yönelik turizm politikaları geliştirilmesi gerekliliğini ifade etmektedirler. Kayda değer bir diğer husus turizm endüstrisi ve turizm faaliyetlerine yönelik algıya dairdir. Turizm faaliyetlerinin sona erdiği ya da ereceği yönündeki algının, eğitimini bu alanda sürdüren bireyleri demotive edebileceği, dolayısıyla turizm ile ilgili planların, turizm eğitimini de kapsayacak şekilde düzenleme gerekliliği ifade edilmiştir. Bir katılımcının bu hususa dair sözleri aşağıdaki gibidir:

“...bir diğer konu ise turizmin bittiği algısının öğrenciler üzerindeki etkileri ortadan kaldırılmalıdır. 2016 yılında meydana gelen olumsuzluklar yeni yeni ortadan kalkmaktayken, covid-19 salgını tekrar turizm bölümlerinin tercih edilme oranını düşürebilme olasılığına sahiptir..”

Pazarlama faaliyetlerine yönelik tavsiyeleri incelerken bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Katılımcıların verdiği yanıtlardaki ifadeler, özellikle pazarlama ve planlama/politika alanlarına dair kodlar arasında yakınlık gösterebilmektedir. Bir katılımcının iç turizme dair verdiği tavsiyeler hem pazarlama hem planlama/politika bazlı tavsiye olarak nitelenebilmektedir. Araştırmacılarca burada gözetilen ayırım sözgelimi iç turizm örneği için, katılımcının bir pazar bölümlendirme/farklılaştırma olarak mı bu öneriyi sunduğu yoksa ülke çapında destinasyon politikalarının ve planlarının genel istikametinin ve buna bağlı olarak etki ettiği unsurların yönünün çevrilmesine dair mi olduğudur. İkinci durumda katılımcının ifadeler planlama/politika kodu ile kodlanırken, bir önceki örnekte pazarlama kodu ile kodlanmıştır.

Pazarlama faaliyet ve stratejilerine yönelik içeriklerin iç turizme yönelik pazar tercihi yapılması ve alternatif turizm türlerine yönelik odaklanması etrafında toplandığı görülmektedir. Ülkeler arası seyahatlerin tedirginlik nedeniyle düşük seyredebileceği ya da doğrudan kısıtlanabileceği kriz sonrası dönemde, pazarlama enerjisinin iç pazara yönelik sarf edilmesi birçok katılımcı tarafından dile getirilmektedir. Bununla beraber pazarlama faaliyetleri için kaynakların kitle turizmine yönelik harcanması alışkanlığının kısa vade için terk edilerek, alternatif turizm faaliyetlerinin pazarlanmasına daha çok kaynak ayrılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte ortaya çıkan yeni durumun tüketiciler nezdinde anlaşılması ve tüketici davranışlarının öngörülebilmesi için pazar araştırmalarına yönelik tavsiyeler bulunmaktadır:

“turistik işletmelerin ve turistik örgütlerin tüketici davranışları ile ilgili araştırmalar yapılıp veya yaptırılıp pazarın durumunu ortaya koyması gerekir...”

Pazarlama anlamında katılımcılardan gelen tavsiyelerin bir kısmının turizm işletmelerinin sağlık turizm işletmeciliği anlamda hizmet vererek faaliyetlerini sürdürebileceği ve bu yönde oluşacak talebe karşılık verebileceği şeklindedir. Bir diğer öneri, Türkiye'nin destinasyon olarak güvenlik imajı vermesi gerekliliği yönündedir. Turistlerin, salgının etkileri azaldıktan sonra dahi seyahatlerinde temkinli davranmaları beklenmektedir ve bu açıdan güvenebilecekleri destinasyonları tercih etmeleri muhtemeldir.

Medikal önerilere dair içeriklere bakıldığında, salt turizm faaliyetlerinden bağımsız öneriler geldiği görülmektedir. Bu önerilerin yok sayılması yerine medikal kodu ile kodlanarak aktarılması araştırmacılar tarafından tercih edilmiştir.

Aşı ve ilaç geliştirme faaliyetlerinin hızlandırılması, konaklama işletmelerinin hastane ya da bakımevi olarak hizmet vermesi, turizm karar vericilerinin de bulunduğu bir ulusal coronavirus konseyinin oluşturulması ve tedavi ve önleme çalışmalarını yürütmesi bu kod altında birleştirilmiş önerilerdir.

Hijyen ve sanitasyon kodu ile kodlanmış içeriklere göz attığımızda, bu ifadelerin doğrudan turizm faaliyetlerinde hijyen ve sanitasyona çok daha fazla önem verilmesi ile alakalı olduğu görülmektedir. Konaklama işletmelerinde daha bireysel, sosyal mesafeye uygun hizmetin verilmesi, daha geniş kullanım alanları, işletme temizliği ve sanitasyonunda daha etkili ve mikrop bazlı salgınlara karşı etkili dezenfeksiyon işlemlerinin tercih edilmesi, yiyecek-icecek hizmetlerinde hijyenik hazırlanma ve sunum ortamları, ulaştırmada sosyal mesafeye uygun ulaştırma hizmetleri öne çıkan tavsiyeler arasındadır.

Sosyo-ekonomik yenilikler ve revizyona yönelik ifadeler, medikal kodu ile kodlanmış ifadelerde olduğu gibi doğrudan turizm faaliyetlerine yönelik olmamakla birlikte, yazarlar tarafından dikkate alınmaya değer görülmüştür. Bu kod ile kodlanmış ifadelerde turizm faaliyetlerinde artık Türk kültür ve geleneğine uygun bir tema ile hizmet verilmesi, tüketim ve üretim faaliyetlerinin bu geleneklere göre sürdürülmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bir diğer ifadeye ise kapitalizm sisteminin artık dünyada yürümediği ve bu sistemin terk edilmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Buna benzer şekilde başka bir ifadeye dayanışma ve empati gibi tutum ve davranışların yaygınlaşması gerekliliği ifade edilmektedir.

İşletmelerin işgörenleri destekleyip korumasına yönelik tavsiyeler kısmında, işletmelerin ellerindeki kalifiye personeli, kriz bazlı bir panik ile işinden uzaklaştırmak yerine istihdam etmeye devam etmesi tavsiye edilmekte ve bunun gerekçesi olarak turizm faaliyetlerinin normale döndüğü zamanlarda kalifiye personele ihtiyaç duyacakları aktarılmaktadır. İşletmelerin faaliyetlerini geçici olarak durdurdukları dönemlerde işgörenlere ücretsiz izin yerine, mağdur olmayacakları biçimde ücretli izin hakkı vermesi gerekliliği ifade edilmektedir. İşletmelerin kendi kârlılık ve sermaye birikimlerinden fedakarlık yapmasına yönelik ifadeler de üstteki görüşü desteklemektedir.

Devletin turizmdeki işgörenlere yönelik destek ve koruma faaliyetlerine yönelik tavsiyelerde genel olarak işgörenlerin ekonomik anlamda devlet tarafından desteklenmesi ifadeleri görülmektedir. Bu doğrultuda işgörenlerin işsizlik ödeneği ile desteklenmesi, özlük haklarının yasalarca korunması gibi öneriler bu ifadeler arasında yer almaktadır.

Devletin turizm işletmelerine yönelik destek ve koruma faaliyetleri kodu ile kodlanmış ifadeler incelendiğinde, salgın nedeniyle meydana gelen kriz sürecinde ve sonrasında devletin turizm işletmelerinin kredi ve vergi ödemelerinin-

de yardımcı olması ve katkı sunması ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca turizm işletmelerinin devlete olan borçları ile işgörenlerin maliyeti gibi konularda devletin yardımına ihtiyaç duyacağı belirtilmektedir. Maliyet ve giderler bazlı önerilerin yanı sıra devletin yeni yatırımlara öncülük etmesi ile ilgili tavsiyeler yer almaktadır.

Devletin sektöre genel olarak destekte bulunması ile ilgili kodlama yapılırken, üstte bahsi geçen işletmeler ve işgörenlerle ilgili öneri ve görüşlerden farklı olarak, sektörün geneli için belirtilen ifadeler ve işgören ya da işletme olarak belirtilmemiş destek ifadelerinin varlığı dikkate alınmıştır. Bu kısımdaki öneriler içerisinde üstteki kod içeriklerinde olduğu gibi çeşitli teşvikler ve ekonomik desteklere dair içerikler bulunmaktadır. Bu kısımda ayrıca yerli turistlerin süreç normalleştikten sonra turizm hareketlerine katılmasına yönelik ifadeler ile turizm hareketlerinin önünü açan ve kolaylaştıran hukuksal düzenlemelerden de bahsedilmektedir:

“vatandaşlarımıza turizme katılmaları için ekonomik teşvikler sağlanmalıdır...”

“uluslararası turizm hareketlerinin önündeki hukuki engeller kaldırılmalıdır”.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuçlar göstermektedir ki turizm akademisyenleri virüs salgını nedeniyle gerek kendi sağlıkları ve kariyerleri, gerekse turizm endüstrisinin geleceği ile ilgili endişeler taşımaktadır. Salgının küresel çapta en önemli gündem olması ve dünyadaki politik, ekonomik ve sosyal tüm faaliyetleri ani ve sert şekilde sarsması göz önüne alındığında bu endişelerin normal olduğu düşünülebilir. Zheng, Goh ve Wen (2020) yaptıkları araştırmada bugünlerde tüm dünyada bu virüsün nasıl yayıldığı, belirtilerinin ne olduğu ve nasıl korunulabileceği sorularına cevap arandığını dile getirmektedir.

Turizm faaliyetleri kriz ve felakete karşı çok duyarlı, ikamesi yüksek bir özelliğe sahiptir ve küresel çaptaki bu denli büyük bir kriz sonrası bazı yaralar alması kaçınılmazdır. Ancak önceki tecrübeler göstermektedir ki turizm faaliyetleri lüks bir ihtiyaç olarak görülse de insanların hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır ve bu nedenle krizin etkileri ortadan kaybolduğunda normalleşmeye başlayacaktır.

Radikal değişimlerin genellikle kriz veya felaket gibi durumlardan sonra, zorunlu sebeplerden ortaya çıktığı bir gerçektir. Covid-19 salgını ve etkileri, Türkiye’de turizm hizmetlerinde ve talebinde radikal değişimler meydana getirme potansiyeline sahiptir. Bunların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, sürecin gidişatı belirleyecektir. Bu araştırma ile bu sürecin nasıl ilerleyeceğine dair bir önsezi oluşturmak amaçlanmaktadır. Öte yandan, ulusal ve uluslararası eko-

nomik dengelerin normalleşmesi, turizm endüstrisinin kurtarılmasından öte, dünyadaki tüm ekonomilerin ve dolayısı ile tüm insanların kurtarılması ve hayatlarının yeniden normale dönmesi anlamı taşımaktadır.

Sonuçlar göstermektedir ki turizm faaliyetlerinin normale dönmesi, Türkiye destinasyonu için turizm endüstrisinde yaşanan kayıpların giderilmesi için turizm planlarından politikalarına, turizmde yönetsel yaklaşımlarından pazarlama faaliyetlerine, hijyen ve temizlik ile ilgili önlemlerin kalıcı hale getirilmesi, medikal tedbirlerden sosyo-ekonomik kalıpların gözden geçirilmesine ve devlet desteğine kadar birçok alanda yapılması gereken ciddi iyileştirme ve önleme adımlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Trinidad Tobago’da yapılan bir araştırma sonuçlarına göre ülkede görülen HIV/AIDS salgınınun olumsuz etkilerini gidermek için devlet yetkililerinin turistler aracılığı ile ortaya çıkan ekonomik fayda ile yerel halkın başta sağlık olmak üzere menfaatlerini koruma arasında bir denge kurması gerekliliği ortaya çıkmıştır (George ve Richards, 2012).

Önceki salgınların getirdiği tecrübeler, beklenen normalleşmenin sağlanmasının çok boyutlu ve çok paydaşlı bir süreç olduğunu kanıtlamaktadır. Bu süreçte turizm araştırmacılarından kamu yetkililerine, sektör temsilcilerinden işgörenlere kadar hemen her paydaşa bazı vazifeler düşmektedir. Turizm faaliyetleri ile birlikte insan hayatını tamamen etkileyen bu salgın krizi ne kadar tehlikeli ve ciddi ise, alınacak tedbirler ve krize gösterilecek direnişin gücü o denli yüksek olma potansiyeline sahiptir. Dünya Turizm Örgütü bu doğrultuda salgının etkilerinin giderilmesi için turizm sektörü ve karar vericilerinin salgınla ilgili kriz yönetiminde bir paydaş olması gerekliliğini vurgulamaktadır (UNWTO, 2020a). Buna ek olarak örgüt turizm paydaşlarına da Dünya Sağlık Örgütü tavsiye ve direktiflerine uymalarını, krizin etkilerine karşı direnç göstermelerini ve motivasyonlarını kaybetmemelerini tavsiye etmektedir. (UNWTO, 2020b).

Araştırma ile birlikte ortaya çıkan ve araştırmaların yazarlarınca desteklenen bir diğer görüş, salgının getirdiği stres sonrası insanların yeniden ve yüksek motivasyonla turizm faaliyetlerine katılacağı yönündedir. Dünya küresel bir köy olarak bir buhran içerisinde, dünyanın hemen her yerinde insanlar evlerine kapanmış, endişe verici haberleri ve gelişmeleri takip etmektedirler. Bu süreç normalleştiğinde insanların hiç olmadığı kadar turizm faaliyetlerine katılımı beklenmektedir. Bu duruma kitlesel turizm faaliyetlerinin 2. Dünya Savaşı sonrası başladığı ve ivme kazandığı gerçeği örnek olarak gösterilebilir. Milyonlarca insanın yaşamını kaybettiği, dünyanın bir bütün olarak politik, ekonomik ve sosyal değişim sürecine girdiği ağır bir küresel felaket sonrası insanlar hayatlarının normalleşmeye başlaması ile birlikte kitlesel olarak turizm

faaliyetlerine katılmışlardır ve bugünün turizm endüstrisi o günlerde gelişmeye başlamıştır. Bunu destekler nitelikte, 2004 yılındaki SARS salgını sonrası insanların boş vakit ve rekreasyon faaliyetlerine katılımında, salgından öncekine göre artış olduğu görülmüştür. İnsanlar sağlıkları ile ilgili yaşadıkları stresli günlerin etkisinden uzaklaşmak ve yakınları ile sosyalleşerek kötü günlerin izlerini silebilmek adına açık alanlardaki rekreasyon ve turizm faaliyetlerine ciddi ilgi göstermişlerdir (Marafa ve Tung, 2004).

Krizin etkilerinin en yüksek mertebeden hissedildiği ve araştırmanın kaleme alındığı günlerde dahi, sağlık turizmine olan ilginin çok ciddi şekilde artacağı, trekking ve camping gibi faaliyetlere dayalı doğa turizmi faaliyetlerinin talebinde ve münferit turizm aktivitelerinde artışın gözleneceği konuşulmaktadır. Bu görüşü destekleyen bir çalışmaya göre, turizmdeki krizler aynı zamanda bazı fırsatları da beraberinde getirebilir. Büyük krizler neticesinde alternatif turizm rotaları ortaya çıkabilir ve turizm yöneticileri ve planlamacıları bu rotaların oluşması için gerekli düzenlemeleri yapmalıdırlar (Wang ve Cater, 2015). Bununla birlikte kaçınılmaz olarak bazı turist davranış ve tercihlerinde değişimler meydana gelebilecektir. Konuyla ilgili Çin'de yapılan bir çalışmada coronavirus salgını esnasında, yeni yiyecekler deneme eğilimi yüksek olan tüketiciler üzerine yapılan bir çalışma ile bu tüketicilerin vahşi hayvanları tüketme konusunda etik sorumluluk geliştirmeye başladığı görülmektedir (Ying vd.,2020). Turist davranışları ile birlikte ağırlayıcı bölge halkının davranışlarında meydana gelebilecek olan değişimler de hesaba katılması gereken bir diğer parametredir. Zheng, Goh ve Wen (2020) yaptıkları araştırma sonrası, basında virüs salgını ile haberlerin abartılı bir şekilde servis edilmesi ve salgının "Çin virüsü" olarak lanse edilmesi sonucunda Çin'li ve hatta uzak Asya'lı turistlere karşı salgından sonra etnik bir ayrımcılık yapılabileceği ve önyargı ile yaklaşılabilceğini belirtmektedirler.

Bu araştırma turizm endüstrisinde meydana gelmesi kaçınılmaz etkilerin giderilmesine odaklanmıştır. Olası etkilerin daha net hesaplanması, çözüm önerilerinin daha yüksek isabetle hayata geçirilmesine olanak sağlayacaktır. Bundan dolayı diğer araştırmacılara bu sürecin yarattığı ekonomik, politik ve sosyal etkileri de incelemesi önerilmektedir. Buna ek olarak bu araştırma Türkiye örneğinde uzman görüşüne başvurmuştur. Farklı ülkelerdeki çözüm ve önerilere yönelik araştırmalar daha genişletilmiş ve kıyaslama imkânı sunan çözümler üretmekte faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bahar, O., ve Kozak, M. (2015). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baxter, E., ve Bowen, D. (2004). Anatomy of Tourism Crisis: Explaining the Effects on Tourism of the UK Foot and Mouth Disease Epidemics of 1967-68 and 2001 With Special Reference to Media Portroyal. *International Journal of Tourism Research*(6), 263-273.
- BBC News Türkçe. (2020a). 15 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51719684> adresinden erişildi.
- BBC News Türkçe. (2020b). 15 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548> adresinden erişildi.
- Beirman, D. (2003). *Restoring Tourism Destinations in Crisis A Strategic Marketing Approach*. Australia: Allen & Unwin.
- Cahyanto, I., Wiblishauser, M., Pennington-Gray, L., & Schroeder, A. (2016). The Dynamics of Travel Avoidance: The Case of Ebola in the U.S. *Tourism Management Perspectives*(20), 195-203.
- Central for Disease Control and Prevention. (2019a). 18 Mart 2020 tarihinde www.cdc.gov/h1n1flu/information_h1n1_virus_qa.htm adresinden erişildi.
- Central for Disease Control and Prevention. (2019b). 18 Mart 2020 tarihinde www.cdc.gov/vhf/ebola/history/2014-2016-outbreak/index.html adresinden erişildi.
- Clarke, C. J., ve Varna, S. (2004). Strategic Risk Management: The New Competitive Edge. *Long Range Planning*, 32(4), 414-424.
- Collaway, E. (2020). 18 Mart 2020 tarihinde <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00758-2> adresinden erişildi.
- Creswell, J. (1994). *Research Design: Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Diamond, J. (1977). Tourism's Role in Economic Development: The Case Reexamined. *Economic Development and Cultural Change*, 25(3), 539-553.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2006). 15 Nisan 2020 tarihinde www.who.int/csr/disease/avian_influenza/country/cases_table_2006_08_14/en/index.html adresinden erişildi.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2009). *Pandemic (H1N1) 2009 in the European Region*. 12 Nisan 2020 tarihinde <http://www.euro.who.int/influenza/ah1n1> adresinden erişildi.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2019a). 15 Nisan 2020 tarihinde www.who.int/csr/don/2003_07_04/en/ adresinden erişildi.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2019b). 15 Nisan 2020 tarihinde <http://apps.who.int/ebola/ebola-situation-reports> adresinden erişildi.

- Eugenio-Martin, J. L., & Campos-Soria, J. A. (2014). Economic Crisis and Tourism Expenditure Cutback Decision. *Annals of Tourism Research*, 4, 53-73.
- Faulkner, B. (2001). Towards A Framework for Tourism Disaster Management. *Tourism Management*, 22(2), 135-147.
- Fluewiki. (2006). 15 Nisan 2020 tarihinde www.fluwiki.com adresinden erişildi.
- George, A., ve Richards, D. (2012). A Paradigm Shift in the Relationship Between Tourists and Their Hosts: the Impact on the HIV/AIDS Epidemic in Trinidad & Tobago. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 11(3), 197-209.
- Ghaderi, Z., Som, A. P., ve Henderson, J. C. (2012). Tourism Crisis and Island Destinations: Experiences in Penang, Malaysia. *Tourism Management Perspectives*, 2(3), 79-84.
- Gimenez-Guerrero, J., Piedra-Munoz, L., Galdeano-Gomez, E., ve Perez-Mesa, J. C. (2019). The Global Economic Crisis and International Tourism: A Sub-Continental Analysis. *Tourism Planning & Development*, DOI: 10.1080/21568316.2019.1683887.
- Glaesser, D. (2003). *Crisis Management in the Tourism Industry*. Butterworth Heinemann.
- Grubman, M., ve Baxt, B. (2004). Foot and Mouth Disease. *Clinical Microbiology Reviews*, 17(2), 465-493.
- Güneş, H. (2009). *Domuz Gribi Ekonomisi*. 15 Nisan 2020 tarihinde Milliyet Gazetesi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hursit-gunes/domuz-gribi-ekonomisi-1156993> adresinden erişildi.
- Haque, T. H., ve Haque, O. (2018). The Swine Flu and Its Impact on Tourism in Brunei. *Journal of Hospitality and Tourism Management*(36), 92-101.
- Haydon, D. T., Kao, R. R., ve Kitching, R. P. (2018). The UK Foot-And-Mouth Disease Outbreak the Aftermath. *Nature Reviews Microbiology*(2), 675-681.
- Irvine, A., ve Anderson, A. R. (2005). The Impacts of Foot and Mouth Disease On A Peripheral Tourism Area: the Role and Effect of Crisis Management. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 19(23), 47-60.
- Kuo, H., Chen, C., Tseng, W., Ju, L., ve Huang, B. (2008). Assessing Impacts of SARS and Avian Flu on International Tourism Demand to Asia. *Tourism Management*(29), 917-928.
- Küçükaltan, D., Tükeltürk, Ş. A., ve Çiftçi, G. (2015). *Otel İşletmelerinde Kriz Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lee, C., ve Blake, A. (2011). The Reaction of Elderly Asian Tourists to Avian Influenza and SARS. *Tourism Management*(32), 1421-1422.

- Li, S., Blake, A., ve Cooper, C. (2010). China's Tourism in a Global Financial Crisis: A Computable General Equilibrium Approach. *Current Issues in Tourism*, 13(5), 435-453.
- Marafa, L. M., ve Tung, F. (2004). Changes in Participation in Leisure and Outdoor Recreation Activities Among Hong Kong People During the SARS Outbreak. *World Leisure Journal*, 46(2), 38-47.
- McAleer, M., Huang, B., Kuo, H., Chen, C., ve Chang, C. (2010). An Econometric Analysis of SARS and Avian Flu on International Tourist Arrivals to Asia. *Environment Modelling & Software*(25), 100-106.
- Mizrachi, I., ve Fuchs, G. (2016). Should We Cancel? An Examination of Risk Handling in Travel Social Media Before Visiting Ebola-Free Destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*(28), 59-65.
- Muskat, B., Nakanishi, H., ve Blackman, D. (2015). Integrating Tourism into Disaster Recovery Management: The Case of the East Japan Earthquake and Tsunami 2011. B. W. Ritchie, & K. Campiranon içinde, *Tourism Crisis and Disaster Management in the Asia-Pacific* (s. 97-115). CABI.
- Oğuztürk, H. (2009). Domuz Gribi (Influenza A/H1N1). *Akademik Acil Tıp Dergisi*, 8(2), 7.
- Olalı, H., ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofset Ticaret Matbaacılık.
- Page, S., Song, H., ve Wu, D. C. (2012). Assessing the Impacts of the Global Economic Crisis and Swine Flu on Inbound Demand in the United Kingdom. *Journal of Travel Research*, 51(2), 142-153.
- Page, S., Yeoman, I., Munro, C., Connell, J., ve Walker, L. (2006). A Case Study of Best Practice-Visit Scotland's Prepared Response to An Influenza Pandemic. *Tourism Management*, 27, 361-393.
- Pfarr, C. (2009). Crisis Management in Tourism: A Review of the Emergent Literature. C. Pfarr, & P. Hosie içinde, *Crisis Management in the Tourism Industry: Beating the Odds?* (s. 37-52). Farnham: Ashgate.
- Pfarr, C., ve Hosie, P. (2008). Crisis Management in Tourism Preparing for Recovery. *Journal of Travel & Tourism*, 23(2), 249-264.
- Prideaux, B., Laws, E., ve Faulkner, B. (2003). Events in Indonesia: Exploring the Limits to Formal Tourism Trends Forecasting Methods in Complex Crisis Situations. *Tourism Management*, 24(4), 475-487.
- Ritchie, B. W. (2009). *Crisis and Disaster Management for Tourism*. Bristol: Channel View Publications.
- Sarı, D. (2010). *Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: 2009 Küresel Ekonomik Krizine Yönelik Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

- Seville, E., Brunson, D., Dantas, A., Le Masuer, J., Wilkinson, S., ve Vargo, J. (2008). Organisational Resillience: Researching the Reality of New Zealand Organisations. *Journal of Business Continuity and Emergency Management*, 2(2), 258-266.
- Stork, U. E. (2002). *The Tourism Industry in the Third Millenium Is A Resillent Industry. Show at Impact of the Terror Attack of 9-11-2001*. La Sale University.
- Tang, T. C., ve Wong, K. N. (2009). The SARS Epidemic and International Visitor Arrivals to Cambodia: Is the Impact Permanent or Transitory? *Tourism Economics*, 15(4), 883-890.
- Thompson, A. (2011). Terrorism and Tourism in Developed Versus Developing Countries. *Tourism Economics*, 17(3), 693-700.
- Tse, T. S. (2006). Crisis Management in Tourism. D. Buhalis, & C. Costa içinde, *Tourism Management Dynamics* (s. 28-38). Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Tüfekçi, N. D. (2010). *Türkiye’de Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi ve Bu Alanda Bir Uygulama (Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020, 02 25). *Covid 19 (2019-n CoV Hastalığı) Rehberi (Bilim Kurulu Çalışması)*. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü
- UNWTO. (2020a). *Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü*. 7 Nisan 2020 tarihinde www.unwto.org/tourism-covid-19 adresinden erişildi
- UNWTO. (2020b). *Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü News Release Raporu*.
- Wang, C. C., ve Carter, C. (2015). Ecotourism As A Sustainable Recovery Tool After An Earthquake. B. W. Ritchie, & K. Campiranon içinde, *Tourism Crisis and Disaster in the Asia-Pacific* (s. 209-226). CABI.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ying, T., Wang, K., Liu, X., Wen, J., ve Goh, E. (2020). Rethinking Game Consumption in Tourism: A Case of the 2019 Novel Coronavirus Pneumonie Outbreak in China. *Tourism Research Recreating*, DOI: 10.1080/02508281.2020.1743048.
- Zheng, Y., Goh, Edmund, ve Wen, J. (2020). The Effects of Misleading Media Reports About Covid-19 on Chinese Tourist’s Health: A Perspective Article. *Anatolia*, DOI: 10.1080/13032917.2020.1747208.

Araştırma Makalesi / Research Article

İŞ GÜVENCESİZLİĞİ ALGISI İLE İŞ ÜRETKENLİĞİ İLİŞKİLERİ: MEVSİMLİK VE MEVSİMLİK OLMAYAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA¹

The Relationships between the Job Insecurity Perception and Job Productivity: A Comparative Study of Seasonal and Non-Seasonal Hospitality Establishments

Gönderim Tarihi / Received: 23.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.707611>

Eray POLAT*

Ali Kemal GÜRBÜZ**

ÖZ: Bu çalışmanın temel amacı, konaklama işletmeleri çalışanlarının iş güvencesizliği (İG) algıları ile iş üretkenliği (İÜ) düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bu ilişkinin varlığını tüm yıl ya da mevsimlik çalışma açısından karşılaştırmalı bir şekilde sorgulamaktır. Bu yapılırken, mevsimlik işletme çalışanlarının sezon sonunda işin zaten biteceğini bilmeleri olgusu, İG algısına dahil edilmemiş, İG algısı sadece sezon içerisindeki algıyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca İG algısının ve İÜ düzeyinin hangi çalışan grubunda daha yüksek olduğu da araştırılmıştır. Araştırmada İstanbul ve Marmaris'te bulunan konaklama işletmeleri çalışanları ile yüz yüze görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır. Bulgular, şu sonuçlara işaret etmektedir. Tüm yıl çalışanların İG algılarının genel düzeyi, mevsimlik çalışanlara nazaran daha düşüktür. İÜ'nün genel düzeyi ise tüm yıl çalışanlarda daha yüksektir. Her iki grupta da İG'nin, İÜ üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır. Her iki grupta İG ile İÜ'nün ilişkisi, derece olarak aynıdır. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında konaklama işletmesi yöneticilerine çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Güvencesizliği, İş Üretkenliği, Konaklama İşletmeleri, Mevsimlik Çalışan, Tüm Yıl Çalışan.

¹ Bu çalışma, Eray POLAT'ın Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin 2017 ve 2018 yılları içerisinde toplanması sebebiyle etik kurul izni gerekmemiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, eraypolat38@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1470-4298>

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Bölümü, akemalgurbuz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6693-8910>

ABSTRACT: The main aim of this study is to determine the relationship between job insecurity perception and job productivity levels of employees in hospitality establishments and to examine the existence of the relation from the perspectives of seasonal and non-seasonal employees comparatively. While this is done, the fact that seasonal establishment employees know that the work will end at the end of the season is not included in the perception of “job insecurity”, and the perception of job insecurity is limited only to the perception in the season. In addition, it was investigated in which employee group the perception of job insecurity and job productivity is higher. In the research, a questionnaire was applied to face-to-face interviews with the hospitality employees in Istanbul and Marmaris destinations. The findings point to the following results. The overall level of job insecurity perception of non-seasonal employees is lower than seasonal employees. The overall level of job productivity is higher for non-seasonal employees. In both groups, job insecurity has a negative effect on job productivity. In both groups, the relationship between job insecurity and job productivity is the same in terms of degree. In the light of the findings obtained in the study, various suggestions were presented to the hospitality enterprise managers.

Keywords: Job Insecurity, Job Productivity, Hospitality Establishments, Seasonal Employee, Non-Seasonal Employee.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında toplumsal, ekonomik, endüstriyel ya da finansal çevrelerde ortaya çıkan gelişmeler, işletmelere mevcut organizasyon yapılarında değişiklikler yapmayı ve bunlara uyum sağlamayı bir seçenek değil, bir yükümlülük olarak dayatmaktadır. Bu değişiklikler, iş süreçlerini ve maliyetlerini azaltabilmek ya da verimliliği ve karı artırabilmek gibi –daha çok– sermayenin kazanımlarına odaklanmakta ve çalışan yönüyle birer endişe kaynağına dönüşebilmektedir. Farklı isimlerle anılan ve temelde örgütleri yeniden yapılandırarak mevcut şartlara uyum sağlama mantığı güden bu değişiklikler, kimi zaman çalışanların geçici ya da sürekli olarak işini kaybetmesine yol açabilmekte, diğerlerinin ise işlerinin geleceği hakkında belirsizlik hissine kapılmalarına zemin hazırlayabilmektedir. Bunların içerisinde, çalışanların sahip olduğu/olabileceği iş güvencesi, elde edilebilecek kazanımların önünde bir engel gibi görülmekte ve işletmelerin değişen şartlara uyumundaki esnekliği azaltan ve rekabette geri kalmalarına yol açan bir dezavantaj olarak görülmektedir. Öyle ki, üretimde esneklik, gerektiğinde çalışan sayısının rahatça değiştirilebilmesi gibi imkânları içermelidir. Bu noktada, İG kavramı belirmektedir. Zira artık bu kavram, iş yaşamında bir norm olarak kabul görmekte ve konuşulmaktadır.

Çalışanların sahip olabileceği İG algısı, işletmelerin çalışanlarını hiç düşünmeden sırf kendi çıkarlarına uygun davranışlar sergileyebilme olasılığının var

olmasının “pasif” bir sonucu mudur? İG sadece çalışan için mi problemdir? İşletmelerin çıkarlarıyla ilgili hiçbir yönü yok mudur? Bu noktada akla gelen bir diğer konu, İÜ’dür. Yazında İG-İÜ ilişkisi üzerinde çokça durulmuştur. Bu ise İG’nin sadece çalışan açısından bir problem olmayıp, aslında işletmeleri de yakından ilgilendiren bir durum olduğunu akla getirmektedir. Bu husus aynı zamanda, günümüz işgücü piyasası koşullarında İG’nin fazla önemsenmemesi gerektiği yönünde oluşan yargılara da bir açıdan “reddiye” oluşturmaktadır.

Çalışmada, konaklama işletmelerindeki İG ve İÜ ile ilişkili meseleler, gerek tüm yıl çalışan, gerekse mevsimlik çalışanlar açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın başlıca amacı, konaklama işletmeleri çalışanları açısından İG ile İÜ arasında bir ilişki olup olmadığını, eğer varsa bunun derecesini ve yönünü saptamak ve bunu tüm yıl ya da mevsimlik çalışma açısından kıyaslamaktır. Çalışmanın bir diğer amacı, İG’nin ve İÜ’nün ortalama düzeylerini ortaya koyarak, bunlarla ilgili mevsimlik ve tüm yıl çalışanlar açısından bir kıyaslama yapmaktır.

Yazında İG-İÜ ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda sektör seçimi tamamen keyfi olabilir. Eğer İG-İÜ ilişkisi genel karakterde görülüyorsa, araştırmanın hangi sektörde yapıldığının elbette bir önemi bulunmayacaktır. Bazı sektörlerdeki bir kısım işletmelerin mevsimsel karakterde olabilmesinin ise konuya bakış açısını esasta değiştirmeyeceğinin yazında varsayıldığı söylenebilir. Oysa mevsimsellik olgusu, konuyu biraz daha karmaşık hale getirebilme potansiyeli taşıyan bir olgu olarak görülebilir. Hatta yazında, İG-İÜ ilişkisini turizm sektörü açısından ele alan çalışmaların çok az sayıda oluşu belki bu nedenledir. Acaba çalışanın sezon sonunda işin biteceğini bilmesini bir çeşit İG saymak ve normal İG ile aynı kefeye koymak doğru mudur? Sezon sonunda işin biteceğini bilmekle, sezon bitmeden dahi işten çıkartılmaya ihtimal vermek arasında bir ayırım yapmak gerekmez mi? Bu, İG-İÜ ilişkisini alışılmışın dışında farklılaştırabilecek bir husustur ve çalışmada buna özel bir önem verilmiştir. Bu anlamda, çalışmada otel sektörünün seçilmesi, keyfi bir seçim olmanın ötesindedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ALANYAZIN

Fordist dönemin sonlarına kadar etkisini devam ettiren işgücü piyasası koşullarında emek ile sermaye arasında sıkı bağlara dayanan uzun süreli ilişkiler görülmekteydi (Man, 2014: 59). Ancak kısmi-zamanlı ya da evden çağrılarak çalışma gibi koşullara sahip, teknolojik gelişme sonucunda insanı makine ile ikame eden ve genellikle belirli süreli iş kontratlarını içeren günümüz işgücü piyasası koşulları (Bielenski, 1999: 11) bu ilişkiyi pamuk ipliğine bağlamıştır (Sennett; 2015: 14). Ayrıca tüketicilerin istek ve beklentilerinin değişmesi, piyasalardaki artan rekabet ve ekonomik krizlerin daha sık yaşanır olması gibi

nedenlerle işletmeler yapısal değişiklikler yaşamış ve örgütsel küçülme faaliyetleri, şirket birleşmeleri/el değiştirmesi ya da özelleştirme gibi uygulamalar gündeme gelmeye başlamıştır (Sverke vd., 2006: 3). Bu koşullar altında örgütler, “doğru ölçeğe” ulaşabilmek adına çalışan sayısını azaltarak maliyetlerini düşürme yolunu, diğer yöntemlere nazaran daha çok tercih eder olmuşlardır (Naswall vd., 2008: 3). Bunların sonucunda da İG kavramı her türlü iş ortamında, her seviyeden mevkide konuşulmaya ve adeta kanıksanmaya başlanmıştır (Greenhalgh ve Rosenblatt, 2010: 7; Shoss, 2017: 1916).

İşletme yönetimi ve psikoloji yazınında İG, bir çalışanın mevcut işinin devamlılığına yönelik bir tehdit “algısı” taşıması olarak tanımlanmaktadır (Welsh, 1995: 4-5; Seçer, 2007: 167). Dışsal (nesnel) veya içsel (öznel) kaynaklı olabilen bu tehdidin temelinde belirsizlik vardır. Bu nedenle, işin kaybedilecek olması bir olasılık değil de önceden kesinlikle belli olan bir gerçeklikse, İG ve bunun yarattığı tedirginliğin söz konusu olmayacağı akla gelebilir (Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984: 440). Bu çalışmada da mevsimlik otel çalışanlarının İG algısı, ancak sezon devam ederken sahip olabilecekleri İG algısı olarak ele alınmış ve sezon sonu iş kaybı yaşayacak olmaları ve sonrasında iş bulup bulamamaları konusundan ayrıştırılmıştır.

1980’li yıllarda İG hakkında yapılan tanımlarda kavramın tek yönüne odaklanılmış ve genellikle işin gelecekteki sürekliliğine yönelik ortaya çıkan belirsizlik (Hellgren vd., 1999: 181) ve bunun yarattığı endişe hali olarak tanımlanmıştır. Ancak İG’nin bu tek boyutlu tanımı, kimi yazarlara göre (Hellgren vd., 1999: 182; O’Neill, 2011: 33) kavramın çerçevesini daraltmaktadır. Oysa ki, kavramın iş kaybına yönelik tehdidin yanında, önemli iş özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi (Greenhalgh ve Rosenblatt, 2010: 10) (kariyer fırsatlarının azalması, iş ortamının fiziksel şartlarında kötüleşme, iş arkadaşları ile ilgili olumsuz değişiklikler, maaş artış hızının durması/azalması, ek ücretler ile ilgili kısıtlamalar ya da işçinin bilgi-becerisinin dışında işler verilmesi vb.) ve işyerinde kendini etkileyebilecek olayları kontrol etme gücünün olmayışı olarak tanımlanan “güçsüzlük” (Ashford vd., 1989: 805) boyutlarının da İG kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yönünde yazında geniş bir fikir birliği bulunmaktadır (Sverke vd., 2002: 243). Kısacası, İG kavramı son yıllarda yapılan çalışmalarda “iş kaybına yönelik algılanan tehdit (nicel İG)”, “iş özelliklerinin kötüleşme olasılığına yönelik algılanan tehdit (nitel İG)” ve “güçsüzlük algısı” olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır.

Yazında İG’yi etkilemesi bakımından örgütsel yapı, ekonomik şartlar ve bireysel özellikler üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Ancak bu çalışmanın konusu gereği, “mevsimlik çalışma” ya da “tüm yıl çalışma” olarak ikiye ayrılan “çalışma şekli” üzerinde durulacaktır. Bir işletmede, süreklilik arz etmeden

belli bir süre çalışmayı ifade eden geçici çalışma (De Cuyper vd., 2008: 27), mevsimlik ya da yarı-zamanlı gibi çalışma şekillerini içermektedir ve bu çalışmanın konusu ile yakından ilgilidir. Zira mevsimlik otel çalışanları belirli dönemlerde çalışmakta ve sezon sonunda işten ayrılmaktadır.

Yazında, geçici çalışanlar ve İG konusu üzerine çokça çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, çalışanların kendilerini tam olarak işletmeye ait hissetmedikleri, işletme tarafından korunmadıklarını düşündükleri ve işten çıkarma operasyonlarında ilk olarak kendilerini risk altında gördüklerine dair görüşler öne sürülmektedir (Naswall ve De Witte, 2003: 195). Bu durum, geçici çalışanların İG algılarının yüksek olabileceğine dair bir işaret sayılabilir. Nitekim birçok araştırmada geçici çalışanların İG algısının kalıcı çalışanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kinnunen ve Natti, 1994; Naswall vd., 2002; Parker vd., 2002; De Witte ve Naswall, 2003; Naswall vd., 2005; De Cuyper ve De Witte, 2007; Bustillo ve Pedraza, 2010; Klandermans vd., 2010; Keim vd., 2014; Ellonen ve Natti, 2015). Bu noktada şunu belirtmek faydalı olacaktır: Bahsedilen bu çalışmalarda genel manada, sürekli işletmelerde (sezonluk olmayıp yılın 12 ayı açık olan işletmeler), geçici olarak çalışanlar örnekleme dahil edilmiştir (örneğin imalat sanayii işletmeleri, hastaneler, kamu örgütleri). Ancak sezonluk işletmelerde çalışanlar, geçici çalışanlar kapsamında değerlendirilse de, bunlar sürekli bir işletmede geçici olarak çalışanlar ile aynı durumda değildirler. Örneğin, sürekli bir işletmede geçici olarak çalışanlar ile sezonluk bir konaklama işletmesinde tüm sezon boyunca çalışanlar aynı kapsamda değerlendirilmemelidir. Bu kapsamda, sürekli bir işletmede geçici çalışanların İG algılarının yüksek çıkması normal karşılanabilir. Sezonluk konaklama işletmelerinde ise çalışanların sezon devam ederken İG algılarının düşük olması beklenebilir. Çünkü bu çalışanlar, yüksek sezonda işletmenin işçi çıkarmasının zor olabileceğini düşünebilirler. Nitekim buna uygun olarak Naswall ve De Witte (2003) Belçika, İtalya, İsveç ve Hollanda'da yaptığı araştırma sonucunda, geçici çalışanların daha düşük İG algısına sahip olduklarını tespit etmiştir. Bu çalışanlar, aksi bir durum olmadıkça, mevcut işlerinin ne zaman son bulacağını bilmekte (Sverke vd., 2006: 10) ve bu sayede kendilerini bu şartlara göre hazırlayabilmektedirler. Bu hazırlıklar arasında mevcut işleri son bulduğunda çalışabilecek alternatif bir iş seçeneği olabilir. Bu kapsamda, mevsimlik otel çalışanları işten ne zaman çıkartılacaklarını bilerek işe girdiklerinden, buna göre bir yaşam tarzı ve planı oluşturmuş olabilirler. Demografik özellikleri de buna uygun olabilir. Ancak mevsimlik konaklama işletmelerinde yapılmış ve sezonluk çalışanlar ile sürekli çalışanları kıyaslayan çalışmalardaki sonuçlar çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, Şenol (2010) ve Akbıyık vd. (2012) sezonluk çalışanların, Alkaya (2015) tüm yıl çalışanların genel İG puanlarını daha yüksek olarak tespit etmiştir. Bütün bu açıklamalar sonrasında, İG algısının

mevsimlik ve tüm yıl çalışanlar açısından kıyaslanması hakkındaki hipotez şu şekilde ifade edebilir:

H1: *Mevsimlik çalışanların İG algısı ile tüm yıl çalışanların İG algısı anlamlı şekilde farklıdır.*

Bireylerin daha önce yaşadıkları işsiz kalma tecrübelerinin varlığı ya da yokluğu İG algısı üzerinde etkili olabilmektedir. Zira daha önce işsiz kalanlar, tekrar işsiz kalmaya karşı daha tetikte olabilmekte ve tekrar işten çıkarılmaya aday olduğunu düşünebilmekte (Ellonen ve Natti, 2015: 53) ve İG algıları yükselebilmektedir. Ayrıca işsiz çalışanlar, işsizlik süresini kısaltmak için buldukları ilk işin, geçici, yarı-zamanlı ya da güvenceden yoksun şartlarına “evet” diyebilmekte ve yine İG algıları artabilmektedir (Shoss, 2017: 1924). Nitekim yapılan çalışmalarda (Kinunnen ve Natti, 1994; Sümer vd., 2013; Ellonen ve Natti, 2015) bu ifadelerin paralelinde sonuçlar elde edilmiştir.

İG algısını etkileyebilecek bir diğer konu, çalışanların yaşayabileceği “rol çatışması” ve “rol belirsizliği”dir. Rol belirsizliği, “iş gerekleri ve süreci hakkında yeterli bilgiye sahip olunamadığı durumlarda” belirmektedir (Ashford vd., 1989). Rol çatışması ise, bir çalışanın işyerinde birbirinden taban tabana ayrılan istek ve beklentilerle karşılaşması durumunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda çalışan bir isteği/beklentiye karşıladığında, diğerlerinden birini ya da bir kısmını karşılayamamakta veya karşılaması zorlaşmaktadır (Ceylan ve Ulutürk, 2006: 49). Aslında her ikisi de işyerinde, çalışandan beklenen davranışların belirsiz olduğu durumda ortaya çıkmakta, iş davranışları ile ilgili olarak birçok olumsuzluğa yol açmaktadır (Baillien ve De Witte, 2009: 353). Bu olumsuzluklardan biri, İG olarak görülmekte ve her iki durumda da çalışanların güçsüzlük algısının artması sonucu işyerindeki gelecekleri hakkında belirsizlik yaşamalarına neden olabileceği ifade edilmektedir (Keim vd., 2014: 271). Nitekim yapılan bazı çalışmalarda (Probst, 2003; Baillien ve De Witte, 2009) her iki kavramın İG’yi artırdığı tespit edilmiştir.

Çalışmada üzerinde durulan diğer değişken olan üretkenlik kavramının bugüne kadar çok farklı tanımları yapılmıştır. Farklı tanımların ortaya çıkmasında rol alan temel etken, üretim kavramının değişik iş kollarında farklı şekilde yorumlanması ve üretim faktörlerinin birbirinden kesin bir sınırla ayrılması olarak ifade edilmektedir (Sigala vd., 2005: 62). Genel bir tanıma göre üretkenlik, çalışanların, işletmelerin ya da ekonomilerin girdileri, çıktılara dönüştürme yeteneğidir (Smith, 1996: 163). Devlet Planlama Teşkilatı’nın tanımına göre ise üretkenlik, mevcut kaynaklarla üretimi maksimize etme çabasıdır (Yurtsızoğlu ve Kılıçaslan, 2016: 2). Bu tanımın içerisine Verimlilik Genel Müdürlüğü, kalite, zaman ve maliyet kavramlarını da ekleyerek şu şekilde bir tanım yapmaktadır: “Olabilecek en yüksek kaliteyle, en kısa zamanda, en dü-

şük maliyetle en yüksek düzeydeki üretimi sağlamaktır” (Yurtsızoğlu, 2015: 2). Özetle üretkenlik, üretim faktörlerini en uygun şekilde kullanarak gerçekleştirilen fiziki üretim düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 2003: 168).

Yazında İÜ’yü etkilemesi bakımından örgütsel yapı, ekonomik şartlar ve bireysel-sosyal özellikler üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Ancak bu çalışmada İG ve çalışma şeklinin İÜ üzerindeki etkisi irdelenecektir. İşinin geleceği hakkında belirsizlik yaşayan ve İG hisseden kimi çalışanlar, çalıştıkları süre boyunca akıllarında şu soru ile mücadele edebilirler: “İşimi kaybedeceğim bir ihtimal değil de kesin ise neden daha sıkı çalışayım?” Bu soruya yanıt olarak çalışanlar zihinlerinde şu düşüncüyü taşıyabilirler: Eğer işimin geleceği belirsizse mecbur olduğum için ve başka bir iş bulana kadar çalışırım ama isteksiz ve gönülsüz! (Clark, 2005: 38-39). Bu isteksizlik ve gönülsüzlük, İG hisseden çalışanların İÜ düzeylerinin, İG hissetmeyenlere göre daha düşük olmasına zemin hazırlayabilir (Holm ve Hovland, 1999: 160). Nitekim farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda (Armstrong-Stassen, 1993; Rosenblatt ve Ruvio, 1996; Ruvio ve Rosenblatt, 1999; King, 2000; Cheng ve Chan, 2008; Gilboa vd., 2008; Aslan, 2011; Schreurs vd., 2012; Mader ve Niessen, 2017) bu ifadeleri destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

İG, bazı durumlarda İÜ’yü artıran bir husus olabilir (Probst vd., 2007: 479). Eğer işletme için İÜ, işten çıkarma konusunda önemli bir kriter ise İG hisseden çalışanlar üretkenlik düzeylerini artırarak işten çıkarılmama yönüyle avantaj yakalayacaklarını düşünebilirler (Wong vd., 2005: 1394). Örneğin, Bargal vd. (1992) işten çıkarılma tehdidi içerisinde olan çalışanların daha fazla efor sarf ettiklerini ve böylelikle bu çabalarının işte kalma yönüyle ödüllendirileceğini beklediklerini ifade etmektedir. Staufenbiel ve König (2010: 113) ise İG ile İÜ arasındaki pozitif ilişkiye hangi koşullar altında bakıldığının önemli olduğuna değinmektedir. Örneğin, şirket birleşmelerinde çalışanların %10’unun işten çıkarılması söz konusu ise ve kriter olarak İÜ belirlenmişse, çalışanlar yüksek performans gösterme yönünde bir çabanın içine girebilmektedirler. Ancak şirket iflasya yakınsa ve çalışanlar da bunun bilincindeyse performanslarını artırma yönünde bir gayret göstermezler. Çünkü bu durumda işlerini koruma yönünde bir avantaj yakalayamayacaklarının farkındadırlar.

İG ile İÜ arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla Spector ve Fox’un ortaya koyduğu stres yaratıcı-duygu modeli, stres konusuna odaklanmaktadır. Bu modelle göre İG’nin aralarında olduğu örgütsel stres faktörleri, bireyde yapıcı veya yıkıcı davranışlara yol açmaktadır. Bireyin bu yapıcı veya yıkıcı davranışlardan hangisini göstereceğini belirleyen temel etken ise bireyin örgütsel stres yaratıcı durumu/durumları ne derece kontrol edebileceğine olan inancıdır. Birey bunları kontrol edebileceğine inandığı takdirde olumlu, inanmadığı takdirde

olumsuz iş davranışları sergileyecektir (Spector ve Fox, 2005: 162-163). Buna uygun olarak Abramis (1994: 555) meseleyi stres ile ilişkilendirmekte ve kısa süreli ve düşük yoğunluklu stresin, performans üzerinde pozitif etkisi olduğuna değinmektedir. Çünkü olumsuz etkilere sahip olduğu şüphe götürmez bir gerçek olan stres, kısa süreli ve düşük yoğunlukta olduğu sürece motivasyonu ve performansı artırmaktadır. Ancak stres yaratıcı faktörler uzun süre devam ederse bu kez performansı azaltan bir unsura dönüşebilmektedir. Bu noktada Abramis (1994), önemli bir stres faktörü olan İG'nin kısa vadede performans üzerinde olumlu etkileri olduğuna değinmekte ve İG tehdidinin uzun sürmesi halinde çalışanlarda performans düşüşleri yaşanabileceğini belirtmektedir. Dikkat edilirse bunlar, İG ile İÜ arasında basitçe bir ilişkiden ziyade, ilişkinin doğrusal mı yoksa eğrisel mi olduğu meselesine de tekabül etmektedir. Çünkü stresin süresinin yanı sıra yoğunluğunun düşük olup olmadığına ve yüksek yoğunluklu strese ilişkinin tersine dönebileceğine de atıf yapılmaktadır ki, bu yaklaşım eğrisel bir ilişki öngörmektedir. Bu eğrisel ilişkiyi daha açık bir şekilde dile getiren çalışmalar bulunmaktadır (Brockner vd., 1992; Selenko vd., 2013). Bunlardan Brockner vd. (1992: 421)'ne göre bu ilişki ters U şeklindedir. Buna göre İÜ, orta şiddetteki İG algısında maksimum seviyeye ulaşmaktadır. Düşük İG seviyelerinde çalışanların motivasyon seviyelerinin düşük olması, yüksek İG seviyelerinde ise işini kaybetme endişesi, iş bulabilmenin zor olabilmesi gibi düşüncelerin etkisi ile İÜ seviyesi düşmektedir. Selenko vd. (2013: 536) ise bu ilişkinin U şeklinde olduğunu ifade etmekte ve Brockner vd. (1992)'nin aksine yüksek seviyedeki İG algısının İÜ'yü maksimum kıldığına değinmektedir.

Farklı çalışmalarda ise İG ile İÜ arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ileri sürülmektedir (Ashford vd., 1989; O'quin ve Letempio, 1998; Sverke vd., 2002; König vd., 2010). Bahse konu değişkenlerin ilişkisi, turizm sektörü açısından incelendiğinde sadece Darvishmotevali vd. (2017)'nin araştırması görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları göstermektedir ki, İG ile İÜ arasında ters yönlü bir ilişki vardır ($r=-,16$).

Buraya kadar ifade edilenler ile İG-İÜ ilişkisi hakkında, yazındaki çalışmaların nihai bir sonucu işaret etmek yerine çeşitlilik arz ettiği söylenebilir. Ancak bu çalışmalarda, daha çok değişkenler arasında bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu nedenle, İG-İÜ ilişkisini konu alan hipotez şu şekildedir:

H2: İG algısı ile İÜ arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2a: Mevsimlik işletme çalışanları açısından İG algısı ile İÜ arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: Tüm yıl çalışanlar açısından İG algısı ile İÜ arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İG'nin alt boyutları açısından İÜ ile ilişkisi söz konusu edildiğinde gerek nicel gerekse nitel İG'nin birey ve iş davranışları üzerinde olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır (Elst vd., 2014: 144). Ancak denilebilir ki, nicel İG daha çok birey ile ilgili; nitel İG ise iş davranışları ile ilgili olumsuz etkilere sahiptir. Zira çalışan açısından işin kaybı özellikle finansal gelirin kaybı anlamına geleceğinden iş özelliklerinin kaybına kıyasen daha yıpratıcı olabilecektir. Ancak nitel İG sonucunda işin kendisinin değil, ücret, kıdem, çalışma ortamı ve koşulları gibi iş özelliklerinin kaybedilmesi gibi olasılıklar belirlediğinden, daha çok iş hayatı olumsuz etkilenecektir. Bu da işe karşı olumsuz tutum geliştirme, işe gitme isteğinde azalma, işten ayrılma niyetinin ortaya çıkması ya da düşük iş tatmini gibi sonuçlara sebep olabilecektir (De Witte vd., 2010: 45-46).

Bu çalışmada yapıldığı gibi İG algısının sadece çalışılan dönemle sınırlandırılması, İG-İÜ ilişkisinin mevsimlik ve sürekli işletme çalışanları açısından anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı konusunda peşin bir yargıda bulunmayı güçleştirmektedir. De Cuyper ve De Witte (2006), değişkenler arasındaki ilişkiyi geçici veya sürekli çalışma açısından kıyaslamış ve bunun ilişkide anlamlı bir farklılığa yol açmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle mevsimlik ve tüm yıl çalışanlar ile alakalı olarak İG-İÜ ilişkisinin derecesinin kıyaslayan hipotez şu şekilde geliştirilmiştir:

H3: *İG algısı ile İÜ ilişkisinin derecesi bakımından tüm yıl çalışanlar ile mevsimlik çalışanlar arasında anlamlı farklılık yoktur.*

İÜ üzerinde farklılık oluşturabileceği düşünülen diğer bir değişken çalışma şeklidir. Genel olarak herhangi bir işletmede, çalışanların üretkenliğinin talep arttıkça artacağı düşünülebilir. Sözgelimi, talep artışına karşın çalışan sayısı değişmeyen bir işletmede çalışanlar yüksek talebe cevap verebilmek için –mecburen– daha yüksek bir İÜ'ye sahip olurlar. Bu durum, mevsimlik ya da tüm yıl açık olan işletmelerin her ikisi için de geçerli olabilir. Çünkü sezonda yüksek yoğunluğa sahip bir mevsimlik işletmenin açık olduğu herhangi bir aydaki talep düzeyine, bütün yıl açık olan bir işletmenin yılın her ayı için sahip olması pekâlâ mümkündür. Dolayısıyla mevsimlik işletmelerde mi, yoksa sürekli çalışan işletmelerde mi talebin daha yoğun olduğu konusunda genelleme yapılması ve buradan hareketle hangisinde çalışanların daha üretken olduğuna dair bir yargıya varılması mümkün görünmemektedir. Ancak konuya farklı açılardan da bakılabilir. Mevsimlik işletme çalışanları, sezon sonunda işlerini kesin olarak kaybedecek olmaları ya da işverenin kısa sezonda kolay kolay kimseyi işten atamayacağı ve pozisyonunu değiştiremeyeceği düşüncesinin verdiği rahatlıkla üretken olmayı, tüm yıl açık olan konaklama işletmelerindeki çalışanlar kadar önemsemiyor olabilirler. Diğer taraftan, mevsimlik işletme çalışanlarının her sezon aynı işletmede çalışmayı planlaması, sezonda yüksek

bir üretkenlik düzeyini sürdürmelerine neden olabilir. Teorik olarak bunların hepsi mümkündür. Bu bağlamda iki tip işletmeden hangisinde çalışanların üretkenliklerinin daha fazla olduğu hakkında fikir sunmak oldukça güçtür. Ancak De Cuyper ve De Witte (2006)'in tespitine göre bir öngörü ortaya koyulabilir. Araştırmacılar, geçici çalışanlar ile tüm yıl çalışanların üretkenlik seviyeleri arasında anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Bu nedenle ilgili hipotez şu şekilde geliştirilmiştir:

H4: Tüm yıl çalışanların İÜ seviyesi mevsimlik çalışanların İÜ seviyesinden anlamlı şekilde farklıdır.

YÖNTEM

İÜ'yu, işletme içi ve işletme dışı olmak üzere birçok faktör etkilemektedir. Bu çalışmada, İÜ'yu etkileyebileceği düşünülen İG algısı ele alınacaktır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, konaklama işletmeleri çalışanlarının İG algıları ile İÜ düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bu ilişkiyi tüm yıl ve mevsimlik çalışanlar açısından sorgulamaktır. Ayrıca çalışanların İG ve İÜ düzeylerinin mevsimlik ve tüm yıl çalışanlar açısından anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek de araştırmanın diğer amaçlarıdır.

İşletmeler arası büyüme farklılıklarına yol açabilecek pek çok iktisadi, siyasi ya da sosyal etken arasında yer alan "üretkenlik" konusu çoğu zaman bu farklılıkların nedenlerini araştıran tartışmaların merkezinde olmuştur. Bu nedenle İÜ'ye hangi faktörlerin ne derece etki ettiğini tespiti yönelik yapılan çalışmalar önem arz etmektedir. Ayrıca yazında, mevsimlik ve sürekli çalışanlar açısından İÜ düzeyini karşılaştırılmalı olarak ele alan herhangi bir çalışmanın, araştırmacılarca yapılan tespitlere göre bulunmaması, yazındaki boşluğu doldurabilmek adına önemlidir. İG konusu ise önceki kısımlarda belirtilen nedenlerle çalışanlar açısından endişe verici bir hale bürünmüştür. Buna paralel olarak İG konusu yabancı yazında sıklıkla araştırılmıştır. Ancak Türkçe yazının geneli ve turizm açısından durum bu şekilde değildir. Bu nedenle, İG konusunu turizm sektörü çalışanları açısından ele alan bu çalışmanın yazına önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın evrenini Marmaris ve İstanbul'da bulunan konaklama işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Marmaris, kıyı bölgesinde yer alan bir destinasyon olması nedeniyle mevsimlik çalışanlara; İstanbul şehir otellerinin ağırlıkta olduğu bir destinasyon olması nedeniyle tüm yıl çalışanlara ulaşılabilmenin elverişli olabilmesi nedeniyle seçilmiştir. Evren büyüklüğü, yatak sayısının aracılığıyla hesaplanabilmiştir. Pelit (2008: 145) Türkiye'de yatak başına ortalama 0,35 çalışan düştüğünü ifade etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilere göre (yigm.kulturturizm.gov.tr/, 01.10.2018) İstanbul'daki yatak kapa-

sitesi 113.370'dir. Bu kapsamda çalışan sayısı yaklaşık 39.680'dir ($113.370 \cdot 0,35$). Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri (muglakulturuzturizm.gov.tr/, 01.10.2018) ise Marmaris'teki yatak kapasitesini 31.148 olarak göstermektedir. Bu kapsamda çalışan sayısı yaklaşık olarak 10.900'dür ($31.148 \cdot 0,35$). Evrenin tamamına ulaşmak maliyet ve zaman gibi kısıtlar veya kontrol güclüğü gibi nedenlerle mümkün olmadığında örneklem alınmıştır. Bu bağlamda anket formunu yanıtlamayı kabul eden işletmelerde, kolayda örnekleme yöntemine göre örnekleme alınmıştır. Evren büyüklüğüne karşılık gelen örneklem büyüklüğü %95 güvenilirlik düzeyinde İstanbul için 379; Marmaris için 370'dir (Sekaran, 2003: 294).

Veri toplama aşamasına geçmeden önce, anketin anlaşılabilirliğinin belirlenmesi, geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin test edilmesi amacıyla 20-25 Ekim 2017 tarihleri arasında İstanbul'da 50 çalışan ile pilot çalışma yapılmıştır. Bu süreç sonunda anketin anlaşılabilirliğinde herhangi bir olumsuzluğun olmadığı, geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin tatmin edici olduğu anlaşılmıştır. Bunun ardından, İstanbul'da 1 Kasım – 30 Aralık 2017 tarihleri arasında 600 anket, araştırmanın amacının açıklandığı profesyonel anketörler aracılığıyla elden dağıtılmıştır. Geri dönen 458 anket formundan kullanılabilir durumdaki 438 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Marmaris'te ise 7 – 20 Ağustos 2018 tarihleri arasında 450 anket formu çalışanlara araştırmacılar tarafından elden dağıtılmış, geri dönen 374 anket formundan kullanılabilir durumdaki 360 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Toplamda her iki destinasyonda değerlendirmeye alınan anket sayısı 798'dir. Çalışmada kullanılan verilerin 2017 ve 2018 yılları içerisinde toplanması sebebiyle etik kurul izni gerekmemiştir.

Araştırmada veri toplama amacıyla üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde çalışanların demografik özellikleri hakkında bilgi almaya yönelik olarak hazırlanmış sorular; ikinci bölümünde çalışanların İÜ düzeylerini belirleyebilmek amacıyla kullanılan Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği (EİÜÖ); üçüncü bölümünde çalışanların İG algılarını belirlemeyi amaçlayan İG ölçeği yer almaktadır. İG ölçeği ile ilgili olarak, mevsimlik çalışanlar açısından farklı bir bakış açısı kullanılmıştır. Önceki kısımda belirtilen nedenlerle, mevsimlik çalışanlar için İG kavramının sadece içinde bulunulan sezonla sınırlı olduğu ve soruları sezon sonundaki iş kaybını göz önüne almadan cevaplamaları gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Araştırmada kullanılan EİÜÖ ölçeği Endicott ve Nee (1997) tarafından geliştirilmiştir. EİÜÖ, üretkenlik ile ilgili duyarlı ölçümler yapabilmeyi amaçlayan bir kendini değerlendirme yöntemidir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Uğuz vd. (2004) tarafından yapılmıştır. 25 sorundan oluşan ölçekteki maddeler davranış, duygu ya da tutumun bir önceki hafta süresince ne sıklıkta görüldü-

ğünü 5'li derecelendirme ile ölçmektedir (0=hiç, 1=çok nadir, 2=bazen, 3=sık sık, 4=hemen her zaman). Ölçek toplam puanı 0 - 100 arasında değişmekte ve yüksek puan düşük İÜ'ye işaret etmektedir.

Çalışanların İG düzeylerini belirleyebilmek amacıyla hazırlanan ölçek, üç faktörlü bir yapıda tasarlanmıştır. "Güçsüzlük" boyutu Ashford vd. (1989) tarafından tasarlanan ve Türkçe'ye İsaoglu (2004) tarafından uyarlanan ölçek; nicel ve nitel İG boyutları O'neill (2011) tarafından tasarlanan ve Türkçe'ye Gümüş (2016) tarafından uyarlanan ölçek yardımıyla ölçülmüştür. 15 sorudan oluşan ölçek, 5'li Likert derecelendirmesi aralığındadır (1=kesinlikle katılmıyorum; 5=kesinlikle katılıyorum).

Veriler, IBM SPSS 21.0 ve Lisrel 8.80 paket programları ile analiz edilmiştir. Çalışanların demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları ile değerlendirilmiştir. Güvenilirlik, Cronbach's Alpha (α) katsayısı ve madde-bütün korelasyonları hesaplanarak test edilirken; geçerlik çalışması yapı geçerliği ile sağlanmıştır. Fark testleri bağımsız örneklem t testi ve Fischer'in r-z dönüşümü metodu ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile incelenmiştir.

BULGULAR

Veri analizinden önce normal dağılım şartının kontrolü için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu şartın sağlanabilmesi için çarpıklık değerleri +3 ile -3 arasında, basıklık değerleri +10 ile -10 arasında olmalıdır (Kline, 2016: 77). Bu çalışmada kullanılan tüm verilerin çarpıklık değerlerinin +1,984 ile +0,172 arasında, basıklık değerlerinin ise +2,982 ile -1,492 arasında değiştiği görülmüş ve normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan α katsayısı EİÜÖ için 0,91; İG ölçeği için 0,90 olarak tespit edilmiştir. Madde-bütün korelasyon değerleri EİÜÖ'nün 0,37 ile 0,61 arasında; İG ölçeğinin 0,51 ile 0,71 arasında değerler aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar, her iki ölçeğin de yeterli seviyede güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Geçerlik çalışmaları ekseninde İG ölçeğine, farklı ölçekler temel alınarak oluşturulduğu için açıklayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA), EİÜÖ daha önceki şekliyle bu çalışmada da aynen kullanıldığı için sadece DFA yapılmıştır. İG ölçeği için yapılan AFA sonucunda dört ifade ölçekten çıkarılmıştır. Bu işlemin ardından öz değeri 1'den büyük, toplam varyansın %72,5'ini açıklayan üç faktörlü yapı elde edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: İG Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör1	Faktör 2	Faktör 3	Özdeğer	Varyans (%)	α	
Faktör 1: Nitel İG ($\bar{x}=1,95$; S.S.=0,89)							
İfade 10	,809						
İfade 7	,803						
İfade 8	,802						
İfade 9	,788			3,70	33,4	,89	
İfade 11	,676						
İfade 12	,587						
Faktör 2: Güçsüzlük ($\bar{x}=3,44$; S.S.=1,33)							
İfade 14		,905					
İfade 15		,899		2,70	24,5	,92	
İfade 13		,897					
Faktör 3: Nicel İG ($\bar{x}=1,68$; S.S.=0,87)							
İfade 1			,804				
İfade 3			,781	1,60	14,6	,66	
Toplam Açıklanan Varyans (%)					72,5		
Ölçeğin Tamamı için Cronbach's Alpha					,89		

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Faktör Analizi
 KMO: ,906; Barlett Küresellik testi=4976,90; $p<0,01$
 Ölçek Geneli Aritmetik Ortalama=2,31±0,54

Birinci faktör altında iş özelliklerinin kaybı, bir başka ifadeyle, işin, çalışan tarafından değerli görülen özelliklerinin kaybı ile ilgili ifadeler yer aldığından "Nitel İG" olarak adlandırılmıştır. Altı ifadenin yer aldığı bu faktör, varyansın %33,354'ünü açıklamaktadır. Faktöre ait α değeri 0,89'dur. İkinci faktör, çalışanların işyerinde kendilerini etkileyecek olayları ya da kararları kontrol edebilme/edememe gücü ile ilgili ifadeler içerdiğinden "Güçsüzlük" olarak isimlendirilmiştir. Üç ifadenin yer aldığı bu faktör, varyansın %24,520'sini açıklamaktadır. Faktöre ait α değeri 0,92'dir. Üçüncü faktör, doğrudan "iş kaybı" ile ilgili iki ifadeyi içermektedir. Bu nedenle "Nicel İG" olarak isimlendirilmiştir. Varyansın %14,601'ini açıklayan bu faktörün α değeri 0,66'dır. Bu yapı, İG'nin son dönemlerde üç boyut altında incelenmesi konusu ile de uyumludur.

Tablo 2: İG Ölçeğinin Uyum İndeksi Değerleri

	χ^2/df	RMSEA	SRMR	GFI	AGFI	NFI	CFI
Uyum İndeksi Değeri	3,17	0,052	0,036	0,98	0,96	0,99	0,99
Sonuç	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum	İyi Uyum	İyi Uyum	İyi Uyum	İyi Uyum

İG ölçeğine yapılan DFA aşamasında, ölçeğe ait alt boyutların ne derecede iyi temsil edildiğini belirleyebilmek amacıyla (Şimşek, 2007: 11) ikinci düzey DFA yapılmıştır. İşlem sonucunda uyum indeksleri değerlerinin kabul edilebilir ve iyi uyum sınırları içerisinde olduğu gözlenmiştir (Tablo 2). Bu sonuçlara göre AFA sonucunda ortaya çıkan üç faktörlü yapı, DFA aracılığıyla doğrulanmıştır. Standardize yük değerlerinin anlamlı olduğu ve 0,46 ile 1,00 arasında değiştiği söylenebilir (Tablo 3). Sonuçlara göre İG ile en kuvvetli ilişki Nitel İG, en zayıf ilişki Güçsüzlük boyutundadır.

Tablo 3: İG Ölçeğinin İkinci Düzey DFA Sonucundan Ortaya Çıkan Standardize Yük Değerleri

Örtük değişkenler	Standardize Yükler	Gözlenen Değişkenler	Standardize Yükler
İş Güvencesizliği	Nicel İG	İfade1	0,69
		İfade3	0,71
		İfade7	0,79
	Nitel İG	İfade8	0,80
		İfade9	0,81
		İfade10	0,79
		İfade11	0,70
		İfade12	0,65
	Güçsüzlük	İfade13	0,87
		İfade14	0,90
		İfade15	0,90

Tablo 1’de yer alan sonuçlar, katılımcıların İG ölçeğine verdikleri cevapların genel ortalamasını göstermektedir. Buna göre katılımcıların genel İG puanı 2,31’dir. Bu durumda, konaklama işletmesi çalışanlarının İG algılarının düşük seviyede olduğu ifade edilebilir. Bu konuda daha önce araştırma yürütmüş olan Şenol (2010) konaklama sektörü çalışanlarının İG algılarının ortalamasını 3,36; Darvishmotevali vd. (2017) ise 3,90 olarak tespit etmiştir. Buradaki sonucun daha düşük olması, konaklama sektörü çalışanlarının İG algılarının zaman içinde düştüğünü ifade etmeye imkan tanımaktadır.

Geçerlik çalışmaları ekseninde İÜ ölçeğine birinci düzey DFA yapılmıştır. İlk analizde uyum indeksi kriterlerinin makul sınırlar içerisinde olmaması nedeniyle modifikasyon indeksi sonuçları incelenerek 2-3, 4-5, 7-9, 7-12, 9-10, 11-12, 17-18 numaralı ifadeler arasında hata kovaryansı modele eklenmiştir. Bu işlemin ardından uyum indeksi kriterleri GFI dışında kabul edilebilir sınırlar içerisine çekilmiştir (Tablo 4). Ancak GFI değerinin makul sınırlar içerisinde olmaması modelin kabul edilebilirliğini olumsuz etkilememektedir. Çünkü

diğer uyum indeksleri makul sınırlar içerisinde olduğunda, eğer GFI değeri de 0,80'nin üzerindeyse, modelin kabul edilebilir olduğu söylenebilir (Doll vd., 1994: 456). Bu sonuca göre İÜ ölçeğinin tek faktörlü yapısının kabul edilebilir olduğu belirtilebilir. DFA sonucu ortaya çıkan standardize yük değerleri ise anlamlı olarak 0,39 ile 0,67 arasında değişmektedir. Ölçekteki en önemli ifade “işinizi yapamayacak kadar bitkin hissetmeniz” iken; en az öneme sahip ifadeler “öğle yemeğinizin/çay-kahve molanızın normalden daha uzun sürmesi” ve “çalışmanız gereken saatlerde çalışmama durumunuz”dur.

Tablo 4: İÜ Ölçeğinin Uyum İndeksi Değerleri

	χ^2/df	RMSEA	SRMR	GFI	AGFI	NFI	CFI
Uyum İndeksi Değeri	4.45	0,066	0,051	<u>0,89</u>	0,87	0,95	0,96
Sonuç	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Kabul Edilebilir Uyum

EİÜÖ'den alınabilecek toplam puanın 0 ile 100 arasında olduğu ve yüksek puanın düşük İÜ'ye işaret ettiği önceki kısımlarda ifade edilmişti. Ölçek ile toplam puan üzerinden değerlendirmeler yapıldığından maddelerin tek tek ortalama ve standart sapma değerlerinin hesaplanması yerine katılımcıların elde ettikleri toplam puanın ortalama ve standart sapma değeri hesaplanmıştır. Buna göre katılımcıların EİÜÖ'den aldıkları minimum puan 0 iken; maksimum puan 64'dür. Katılımcıların ölçekten aldığı ortalama puan 15,36 (ss=11,14)'dir. Bu sonuç ile otel çalışanlarının, ilaç sektörü çalışanları (Cevizci, 2011), bilişim sektörü çalışanları (Aslan, 2011), finans ve sağlık sektörü çalışanları (Tang vd., 2013) ya da fizyoterapistler (Aksoy vd., 2017) ile kıyaslandığında daha yüksek üretkenlik düzeyine sahip oldukları söylenebilir.

Anket uygulamasına katılanların büyük çoğunluğunu erkekler (%64), bekâr çalışanlar (%54,3) oluştururken, 21-29 yaş aralığındakiler (%43,5), alt kademe çalışanlar (%83,3), yiyecek-içecek departmanı çalışanları (%37,7), 1401 – 2800 TL aralığında aylık gelire sahip bireyler çoğunluğu oluşturmaktadır. Son olarak, katılımcıların 492'si (%61,6) tüm yıl çalışan iken; 306'sı (%38,4) mevsimlik çalışandır.

Katılımcıların İG puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan t testi sonuçları Tablo 5'de görülmektedir. Buna göre, tüm yıl çalışanların İG seviyesi ($\bar{x}=2,29$; S.S=0,47), mevsimlik çalışanlara göre ($\bar{x}=2,32$; S.S=0,64) istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Bu sonuç ile H1 hipotezi kabul edilmiştir. Konaklama işletmelerinde benzer çalışmalar yürüten (her ne kadar bu çalışmadan farklı bir bakış açısına sahip olsalar da)

Akbiyık vd. (2012) ile Şenol (2010: 213) da sezonluk çalışanların İG algılarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca farklı sektörlerde (imalat sanayii işletmeleri, hastaneler, kamu örgütleri) “geçici” olarak çalışanlar üzerine yapılan çalışmalarda da buna benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kinnunen ve Natti, 1994; Naswall vd., 2002; Parker vd., 2002; De Witte ve Naswall, 2003; Feather ve Rauter, 2004; Naswall vd., 2005; De Cuyper ve De Witte, 2007; Bustillo ve Pedraza, 2010; Klandermans vd., 2010; Keim vd., 2014; Ellonen ve Natti, 2015).

Tablo 5: Çalışma Durumuna Göre İş Güvencesizliği ve İş Üretkenliğine Yönelik t Testi Sonuçları

Ölçek	Çalışma durumu	N	Ort.	S.S.	t testi	
					t	p
İG	Tüm Yıl	492	2,29	0,47	-2,476	,02
	Mevsimlik	306	2,32	0,64		
Nicel İG	Tüm Yıl	492	1,55	0,78	-5,244	,00
	Mevsimlik	306	1,89	0,96		
Nitel İG	Tüm Yıl	492	1,74	0,86	-8,632	,00
	Mevsimlik	306	2,28	0,84		
Güçsüzlük	Tüm Yıl	492	3,93	1,22	-15,239	,00
	Mevsimlik	306	2,64	1,09		
İş Üretkenliği	Tüm Yıl	492	12,31	9,16	-9,805	,00
	Mevsimlik	306	20,28	12,25		

Önceki kısımda, mevsimlik çalışanlarda işin belli bir tarihte biteceği algısının İG kapsamı dışına çıkartıldığında ve İG sadece çalışılan dönemle sınırlandırıldığında İG algısının mevsimlik çalışanlarda sürekli çalışanlara nazaran daha düşük olabileceği ifade edilmişti. Ancak ortaya çıkan sonuca göre, sezonluk çalışanların, çalıştıkları dönem içerisinde tüm yıl çalışanlara göre işlerini daha az güvencede hissettikleri söylenebilmektedir. Görünen o ki, mevsimlik çalışanlar sezon bitince işin bitecek olmasının bilinmesinden bağımsız olarak ayrıca sezon içiyle ilgili İG algısı da taşımaktadır.

Önceki kısımda, bireylerin daha önce yaşadıkları işsiz kalma tecrübelerinin varlığı ya da yokluğunun İG algısını etkileyebileceğine vurgu yapılmıştı. Sezonluk çalışanların, daha öncesinde böyle bir tecrübeyi yaşamış olabilme ihtimalinin, tüm yıl çalışanlara göre daha fazla olabilmesi, bu çalışanların İG algılarını “çalıştıkları dönem içerisinde” görece yükselten bir sebep olabilir. Yine önceki kısımda rol çatışması ve rol belirsizliği konularının İG algısını artırdığı dile getirilmişti. Sezonluk çalışanların, özellikle iş gerekleri ve süreci hakkında yeterli ve gerekli bilgilere sahip olamadığı durumlarda ortaya çıkan rol belirsizliği konusunu daha fazla yaşayabilecekleri söylenebilir. Çünkü bu çalışanlar, yoğun bir dönemde işe başlamakta ve bunlara yönelik iş gerekleri

ya da süreci hakkında çeşitli bilgilendirmelerin yapıldığı “oryantasyon” programlarının yapılması pek mümkün olamamaktadır (Lewchuk ve Dassinger, 2016: 155). Böylece, rol belirsizliği yaşayabilecekleri ve İG algılarının buna bağlı olarak artabileceği yüksek bir olasılık olarak görülebilir.

İÜ düzeyinin, çalışma durumu açısından kıyaslanabilmesi amacıyla yine Tablo 5'e göz atılmalıdır. Sonuçlara göre, tüm yıl çalışanların İÜ seviyesi ($\bar{x}=12,31$; S.S=9,16), mevsimlik çalışanlara göre ($\bar{x} = 20,28$; S.S=12,25) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Burada tüm yıl çalışanların “İÜ seviyesinin daha yüksek olduğunun” belirtilmesi, İÜ ölçeğinden alınan yüksek puanın düşük İÜ anlamına gelmesi sebebiyledir. Bu durumda H4 hipotezi desteklenmiştir.

Esasında, sezonluk otel çalışanlarının üretkenlik düzeyleri farklı sektörlerden (Aslan, 2011; Cevizci, 2011; Aksoy, 2017) çalışanlara göre yüksek olsa da, kıyaslama tüm yıl otel çalışanları ile yapıldığında sonuç farklılaşmakta ve daha düşük gerçekleşmektedir. De Cuyper ve De Witte (2006) burada elde edilen sonuca benzer olarak, geçici çalışanların üretkenlik seviyelerini daha düşük olarak tespit etmiştir. Anlaşılabildiği kadarıyla, sezonluk çalışanlar, yüksek sezon olmasına rağmen, Clark (2005: 38-39)'ın “İşimi kaybedeceğim bir ihtimal değil de, kesinlik içeren bir durum ise neden daha sıkı çalışayım?” vecizesine uygun olarak çalışmaktadırlar. İşte bu etken, sezonluk çalışanların üretkenlik düzeyini, tüm yıl çalışanlara nazaran düşürebilmektedir. Ayrıca mevsimlik çalışanların, sezonun kısalığı nedeniyle işverenin kolay kolay kimseyi işten atamayacağı veya pozisyonunu değiştiremeyeceği düşüncesi ile üretken olmayı, tüm yıl açık olan konaklama işletmelerindeki çalışanlar kadar önemsemeyebilecekleri de dile getirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bu düşüncenin geçerlik kazandığı söylenebilir.

Sezonluk çalışanların üretkenlik düzeylerinin daha düşük çıkması, bu çalışanların “oryantasyon” programına zaman kısıtı nedeniyle katılamayabilecekleri hakkındaki açıklamalar ile de bağlantılı olabilir. Her ne kadar, konaklama işletmelerindeki emek-yoğun işlerin yapılabilmesi için böyle eğitim programlarına zaten çok ihtiyaç duyulmadığı ve böylelikle bu savın geçerli olmadığı şeklinde bir eleştiri gelebilir. Ancak Kozak (1991: 4), sezonluk otellerde çalışanların seçimi ve işe yerleştirilmesi konusunu, amacın sadece birkaç ay için otel işlerini yapacak çalışanların geçici istihdamı olması nedeniyle, gereği kadar üzerinde durulmayan bir konu olarak ifade etmektedir. Bu durum, bu çalışanların genel olarak vasıfsız ve eğitim seviyesinin düşük olması (Thulemark vd., 2014: 406) konusu ile birleşince “oryantasyon” programlarının önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca örneğin, önbüro departmanında çalışanların mutlaka bilgi sahibi olması gerektiği otomasyon programları kullanılmaktadır. Bunlar hakkında yeterli bilgi-beceriye sahip olmayan çalışanların üretkenlik düzeyinin düşük çıkması da olağan bir durum olarak karşılanabilir.

Katılımcıların tamamı açısından İG-İÜ ilişkisinin değerleri Tablo 6'da görülmektedir. Buna göre İG ile İÜ arasındaki korelasyon katsayısı anlamlıdır ($r=0,38$; $p<0,01$). Bu sonuç ile H2 hipotezi desteklenmiştir. Bu noktada üzerinde önemle durulması gereken bir husus vardır. Sonuçlara göre İG ile İÜ ilişkisi pozitif ve orta düzeydedir. Fakat İÜ ölçeğindeki sorular, ölçeğin yapısı gereği olumsuz olduğundan, bunu İG ile “verimsizlik (üretkenliğin zıddı)” arasında pozitif bir ilişki olduğu, dolayısıyla İG ile İÜ arasında ters yönlü (negatif) ve orta düzeyde bir korelasyon bulunduğu anlamında yorumlamak gerekmektedir. Bu sonuç, yazındaki birçok çalışma (Armstrong-Stassen, 1993; Rosenblatt ve Ruvio, 1996; Ruvio ve Rosenblatt, 1999; King, 2000; Cheng ve Chan, 2008; Gilboa vd., 2008; Aslan, 2011; Schreurs vd., 2012; Mader ve Niessen, 2017) ile uyumludur.

Tablo 6: İG ve Alt Boyutlarının İÜ ile İlişkisine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5
1. İG	2,31	,54	1				
2. Nicel İG	1,68	,87	,64**	1			
3. Nitel İG	1,95	,89	,77**	,62**	1		
4. Güçsüzlük	3,44	1,33	,18**	-,29**	-,44**	1	
5. İş Üretkenliği	15,36	11,14	,38**	,42**	,57**	-,38**	1

n=798, **p<0,01

İG'nin alt boyutlarının İÜ ile ilişkisine bakıldığında ise en kuvvetli ilişkinin nitel İG ile İÜ arasında ($r=0,57$; $p<0,01$) gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuç, iş davranışları üzerinde nicel İG'den ziyade nitel İG'nin daha kuvvetli ilişki gösterebileceği hakkındaki yazındaki ifadeler ile uyumludur.

İG-İÜ ilişkisinin tüm yıl ve sezonluk çalışanlar açısından karşılaştırmalı olarak ne düzeyde olduğu araştırmada ele alınan bir diğer konudur. Buna ilişkin sonuçlar Tablo 7'de görülmektedir. İki grup açısından da İG ile İÜ arasında anlamlı ve negatif ilişkiler mevcuttur. Bu nedenle H2a ve H2b hipotezleri kabul edilmiştir. İÜ ölçeğindeki sorular olumsuz olduğundan, bu ilişkiyi, yine negatif olarak düşünmek gerekmektedir. Tüm yıl çalışanlar açısından İG ile İÜ arasında orta düzeyli negatif ilişki ($r=-0,41$; $p<0,01$); sezonluk çalışanlar açısından orta düzeyli negatif ilişki ($r=-0,40$; $p<0,01$) mevcuttur.

Tablo 7: Tüm Yıl ve Sezonluk Çalışanlarda İG ve Alt Boyutlarının İÜ ile İlişkisinin Karşılaştırmalı Olarak Tespitine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Tüm Yıl Çalışanlar					Sezonluk Çalışanlar				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1. İG	1					1				
2. Nicel İG	,66**	1				,64**	1			
3. Nitel İG	,79**	,66**	1			,85**	,52**	1		
4. Güçsüzlük	,02	-,41**	-,55**	1		,47**	,02	,08	1	
5. İş Üretkenliği	,41**	,41**	,60**	-,46**	1	,40**	,37**	,44**	-,02	1
**p<0,01	n=492					n=306				

Her iki çalışma şekli açısından orta düzeyde negatif İG-İÜ ilişkisi mevcuttur. Ancak ortaya çıkan katsayıların birbirinden anlamlı şekilde farklı olup olmadığı konusu, bu noktada açık değildir. Çünkü örneğin, tüm yıl çalışanlara ait katsayının anlamlı olması, bunun “sıfırdan” anlamlı şekilde farklı olması demektir; sezonluk çalışanlara ait olan katsayıdan anlamlı şekilde farklı olması değildir. Bu nedenle bu değerlerin birbirinden anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için online hesap makinesi kullanılmıştır (VassarStats, 08.02.2019). Bu hesap makinesi, Fischer’in r-z dönüşümü metodunu kullanarak z değerlerinin anlamlılığı hakkında bilgi vermekte (Patterson, 2012: 428) ve iki farklı örneklem grubuna ait korelasyon değerlerinin birbirinden anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı hakkında yorum yapılabilmesine imkan tanımaktadır. İncelemeler sonucunda tüm yıl ve sezonluk çalışanlardaki İG ile İÜ ilişkisinin, birbirinden anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($r_{\text{tüm yıl çalışan}} = -0,41$; $r_{\text{sezonluk çalışan}} = -0,40$; $z = 16$; $p = ,87$). Bu sonuç ile H3 hipotezi kabul edilmiştir. De Cuyper ve De Witte (2006), burada ortaya çıkan sonuca benzer şekilde, geçici ve sürekli çalışanlar açısından bir kıyaslama yapıldığında, İG-İÜ ilişkisinin şiddetinde anlamlı bir farklılığın söz konusu olmadığını tespit etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İş güvencesi, her sektörden çalışanlarca bir işte bulunması gereken en önemli özelliklerden biri olarak değer görmektedir. Ancak tüm dünyada yaşanan örgütsel, politik, ekonomik ve kamusal alandaki değişiklikler neticesinde iş güvencesinin zayıfladığı açıktır. Bununla birlikte bu değişimler, İÜ üzerinde olumlu ya da olumsuz değişikliklere yol açmıştır. İşte bu araştırmada, bu iki değişken konu edilerek aralarındaki ilişkiler, mevsimlik ve mevsimlik olmayan konaklama işletmeleri özelinde çeşitli açılardan ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yazında, geçici çalışanların İG algısının ne düzeyde olduğu çokça araştırılmasına rağmen konaklama işletmelerindeki mevsimlik çalışanlar özelinde yapılan çalışma sayısının az olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çalışmalarda, İG kavramına, sezon sonu işin bitecek olmasının çalışan tarafından bilinmesi dahil edilmiştir. Ancak kavramın tanımında, işin bitmesi *ihhtimaline* karşılık duyulan endişeden söz edilmektedir ki bu, konaklama işletmelerinde sezon sonunda işin bitecek olmasının *kesinliği* ile uyuşmamaktadır. Bir başka ifadeyle, konaklama işletmelerinde sezon sonu işin *kesinlikle* bitecek olmasını İG kavramına dahil etmek, İG'nin ruhuna aykırı durmaktadır. Bu çalışma içerisinde bu hususa dikkat edilmiş ve mevsimlik çalışanların İG algıları ölçülürken, sezon sonu işin bitecek olması kapsam dışı bırakılarak, İG algısı sadece sezon içi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma yürütülen bölgelerde, çalışanların İG puanları farklı sektörden çalışanlara göre oldukça düşük çıkmıştır. Hatta bu puan, daha önceki yıllarda konaklama işletmesi çalışanlarını hedef seçmiş çalışmalardaki puandan dahi düşüktür. Buna neden olabilecek bir faktör, alan uygulaması yapılan dönemlerde, turizm sektöründe yüksek doluluk oranlarının görülmesi ve bunun çalışanlar tarafından iş güvencesi sağladığı şeklinde yorumlanması olabilir.

Araştırmada üzerinde durulan diğer konu, İÜ düzeyinin ölçümüdür. Sonuçlara göre, konaklama işletmesi çalışanlarının İÜ düzeyi, farklı sektörlerdeki çalışanlara göre oldukça yüksektir. Bu durum, anketin uygulandığı dönemde konaklama sektöründe yoğun bir talebin mevcudiyeti ile bağdaştırılabilir. Ayrıca İÜ ölçeği, beklendiği üzere tek boyut altında toplanmıştır. Ölçekteki en önemli ifadeler, “işinizi yapamayacak kadar bitkin hissetmeniz” ve “elinizdeki işe dikkatinizi vermekte zorlanma durumunuz” ifadeleridir. Buna göre, konaklama işletmeleri çalışanları açısından en fazla yorgunluk ve buna bağlı olarak gelişebilecek dikkat dağınıklığı hususları, İÜ'yü artış ya da azalış yönüyle etkilemektedir.

Araştırmada, İG düzeyinin tüm yıl ve sezonluk çalışanlar açısından kıyaslanması sonucunda sezonluk çalışanların İG algısı, tüm yıl çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Mevsimlik işletmelerde, işin zaten belli bir tarihte biteceği algısı İG kapsamı dışına çıkartıldığında ve bu sadece çalışılan dönemle sınırlandırıldığında, İG algısının mevsimlik çalışanlarda, sürekli çalışanlara nazaran daha düşük olması beklenebilirdi. Ancak görünen o ki, mevsimlik çalışanlar, sezon bitince işin bitecek olmasının bilinmesinden bağımsız olarak ayrıca sezon içiyle ilgili de bir İG algısı taşımaktadır. Bunun sebepleri arasında, bu çalışanların, tüm yıl çalışanlara göre daha önce işsiz kalma tecrübesi yaşamış olma ihtimalinin daha fazla olabilmesi ya da işletme içerisinde yaşayabilecekleri “rol belirsizliği” ya da “rol çatışması” durumlarının yine daha fazla olabilme ihtimali sıralanabilir.

Alan araştırmasında, konaklama işletmesi çalışanlarının İG'yi üç boyut altında algıladıkları tespit edilmiştir ki, bu, İG'nin son dönem çalışmalarda üç boyut altında ele alınması ile uyumludur. Bu boyutlardan genel İG'yi en çok etkileyen boyut, nitel İG olarak tespit edilmiştir. Buna göre konaklama işletmesi çalışanlarında genel İG, en çok iş özelliklerinin değişmesi karşısında değişmektedir. İşin kaybını ifade eden nicel İG ise ikinci sırada gelirken, en az güçsüzlük boyutunun genel İG üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Araştırmada, İÜ düzeyinin tüm yıl ve mevsimlik çalışanlar açısından kıyaslanması sonucunda tüm yıl çalışanların İÜ seviyesi, mevsimlik çalışanlara göre daha yüksektir. Mevsimlik otel çalışanlarının İÜ düzeyi farklı sektörlerden çalışanlara göre yüksek olsa da, otel işletmelerindeki tüm yıl çalışanlara göre düşüktür. Bu sonucun ortaya çıkmasında bu çalışanların herhangi bir eğitim programına tabi tutulmama ihtimallerinin yüksek oluşu etkili olabilir. Örneğin, önbüro otomasyon sistemi konusunda yeterli eğitimi olmayan ve bunu işletmede de almayan bir çalışanın, yaptığı bazı işleri sil baştan yapmak durumunda kalması daha az üretken olmasına yol açabilir.

Araştırma açısından öneme sahip olan bir diğer konu, İG ile İÜ ilişkilerinin tespitidir. Bu husus tüm yıl çalışan konaklama işletmeleri ile sezonluk konaklama işletmeleri çalışanları açısından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, her iki grupta da İG ile İÜ arasında orta şiddette ve negatif bir ilişki vardır. Buna göre, İG'deki artışın, İÜ'yi azaltacağı söylenebilmektedir. Bu sonuç, birçok yönden olumsuz sonuçlar barındıran İG'nin, konaklama işletmeleri yönüyle de olumsuz sonuçlar getireceğini ifade etmektedir. Bu noktada işletmelerin, öncelikle çalışanların İG algılarını artıracı uygulamalardan kaçınmaları ve bunun yanı sıra çalışanların İG algısının azaltılması yönünde çaba harcaması gerektiği söylenebilmektedir. Çünkü belirtildiği üzere, işletmelerin küresel rekabette geriye düşmemeleri açısından İÜ düzeyinin yüksek olması önemli bir konudur.

İG-İÜ ilişkisini gösteren katsayılar mevsimlik ve tüm yıl çalışanlar bakımından ayrı ayrı karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu, bir anlamda "ilginç" bir sonuç sayılabilir. Çünkü çalışmada sezonluk çalışanların İG algısı sezon içi ile sınırlandırılmıştır. Bu koşullar altında, sezonluk çalışanların –sezonun kendisi de zaten kısa olduğundan– İG algısını çok da önemsememeleri ve buna bağlı olarak üretkenlik düzeyleri ile İG algıları arasında bir ilişkinin diğer gruba kıyasen farklılaşması beklenebilirdi. Fakat tersine, sezonluk işletmelerde çalışanların İG algılarının üretkenlikleriyle ilişki derecesi, tüm yıl çalışanları ile aynı çıkmıştır. Yani, işin sezonluk olup olmaması bu meselede rol oynamamaktadır. Bir başka deyişle, sezon sonunda işin zaten bitecek olması bilinmesine rağmen bu kısa dönem içerisinde bile iş

kaybı ya da iş özelliklerinin kaybının ortaya çıkması olasılığı, çalışanlar için –herhalde– çok önemli olmalıdır ki, sezonluk işletmelerde İG'nin üretkenlikle ilişki derecesi tüm yıl çalışan işletmelerdekinden aşağı kalmamaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, mevsimlik işletme yöneticilerinin, tüm yıl işletme yöneticilerine göre İG'yi artıran uygulamalardan daha fazla kaçınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, çalışanların İG algılarını azaltmak için, yasal düzenlemeler etkili olsa da kurum düzeyinde alınacak önlemler daha önemlidir. Bu nedenle kurum içinde iletişim kanalları açık olmalı ve kurumsal adalet sağlanmalıdır. Ayrıca çalışanların, işe başladıkları dönemde “oryantasyon” programlarına dahil edilmeleri, iş gerekleri ya da iş süreçleri hakkında bilgi sahibi olmalarını ve böylelikle rol belirsizliği yaşama ihtimalinin düşmesini sağlayarak İG algısını azaltabilir. Ek olarak, İG'yi etkileyen en önemli boyutun Nitel İG olması nedeniyle yöneticilerin, çalışanların iş özellikleri ile ilgili düzenlemeler/değişiklikler yaparken daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Bu da yine çalışanların İG algılarını azaltabilmek için önemlidir.

Konaklama işletmeleri çalışanları açısından en fazla yorgunluk ve buna bağlı olarak gelişebilecek dikkat dağınıklığı hususlarının İÜ'yü etkilemesi nedeniyle işletmelerin, çalışanların dinlenme saatlerini dikkatlice ayarlaması ve bu süreçlerde çalışanlara başka işler yüklemekten bedenen ve zihnen dinlenmelerini sağlaması üretkenlik düzeyinin düşmemesi adına önem taşımaktadır. Ayrıca eğitim faaliyetleri, İG algısını azaltmada olduğu gibi, İÜ'yü artırmada da etkili olabilir. Özellikle işbaşı eğitim faaliyetleri üretkenliği artırmada kimi zaman örgün eğitimden bile faydalı olabilmektedir.

Araştırmalarda aynı anda birbirinden farklı ve çok sayıda değişkenin zaman ve maliyet gibi engeller nedeniyle ele alınamaması, bazı sınırlılıkları ortaya çıkarabilmektedir. Bu araştırmada da bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bunlardan biri, araştırmanın kesitsel bir araştırma olmasıdır. Kesitsel araştırmalar yapısı gereği, ancak belli bir zaman dilimindeki ilişkileri tespit edilebilmekte; değişkenlerin ilişkisindeki değişimlerin seyrini tespit edememektedir. Bu nedenle konu hakkında boylamsal (izlemeye yönelik) araştırmalar yapılması, nesnel bir yönü olan İG'deki değişimlerin takibine imkân tanıyarak İÜ üzerindeki etkisinin daha geniş bir açıdan tespitine yardımcı olacaktır. Araştırmadaki bir diğer sınırlılık İÜ'nün ölçümü hakkındadır. Bu ölçümlerin doğrudan ilgili kişiyle yürütülmesi, kişilerin, üretkenlikleri konusunda mevcut olanı değil de olması gerekeni veya daha fazlasını işaretlemeye eğimli olabilmesi nedeniyle sorunlu olabilmektedir. Bu nedenle sonraki araştırmalarda üretkenlik ölçümleri, çalışanın yöneticisi ya da çalışma arkadaşı ile birlikte yapılabilir. Ek olarak bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinin sahip olduğu sınırlılıklara

da sahiptir. Sonraki çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması anketlerde yer almayan fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak yazı-
na daha farklı katkılar sunabilir. Bu bağlamda araştırmanın bir diğer sınırlı-
lığının, kolayda örnekleme yöntemi kullanılması nedeniyle ortaya çıktığı da
söylenmelidir. Bu nedenle ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin evrene
genellenmesi noktasında ihtiyatlı davranılmalıdır.

Bilgilendirilmiş Onam Formu: Çalışmaya katılan tüm bireysel katılımcılar
kendi rıza ve istekleriyle araştırmaya dahil olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abramis, D. (1994). Relationship of Job Stressors to Job Performance: Linear or an Inverted-U? *Psychological Reports*, 75, 547-558.
- Akbıyık, B., Otluoğlu, K. ve De Witte, H. (2012). Job Insecurity and Affective Commitment in Seasonal Versus Permanent Workers. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(2), 14-20.
- Aksoy, C., Taşpınar, B., Okur, İ., Kurt, G. ve Taşpınar, F. (2017). Fizyoterapistlerde Mobbing Maruziyeti ve İş Üretkenliğinin İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 20-27.
- Alkaya, S. (2015). İş Güvencesi Memnuniyeti ve Çeşitli Değişkenlerin İşten Ayrılma Niyetine Etkilerinin Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armstrong-Stassen, M. (1993). Production Workers' Reactions to a Plant Closing: The Role of Transfer, Stress, and Support. *Anxiety, Stress, & Coping*, 6(3), 201-214.
- Ashford, S., Lee, C. ve Bobko, P. (1989). Content, Causes, and Consequences of Job Insecurity: A Theory-Based Measure and Substantive Test. *The Academy of Management Journal*, 32(4), 803-829.
- Aslan, K. (2011). Çalışanlarda İş Güvencesizliği ve İşini Kaybetme Kaygısının İş Verimi ve İş Üretkenliği Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Bilişim Sektöründe Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baillien, E. ve De Witte, H. (2009). Why is Organizational Change Related to Workplace Bullying? Role Conflict and Job Insecurity as Mediators. *Economic and Industrial Democracy*, 30(3), 348-371.
- Bargal, D., Back, A. ve Ariav, P. (1992). Occupational Social Work and Prolonged Job Insecurity in a Declining Organization. *Administration in Social Work*, 16(1), 55-67.
- Bielenski, H. (1999). New Patterns of Employment in Europe. İçinde *Labour Market Changes and Job Insecurity: A Challenge for Social Welfare and Health Promotion*. (Eds. J. Ferrie, M. Marmott, J. Griffiths ve E. Ziglio), The World Health Organization Publications.
- Brockner, J., Grover, S., Reed, T. ve Dewitt, R. (1992). Layoffs, Job Insecurity, and Survivors' Work Effort: Evidence of an Inverted-U Relationship. *The Academy of Management Journal*, 35(2), 413-425.
- Bustillo, R. ve Pedraza, P. (2010). Determinants of Job Insecurity in five European Countries. *European Journal of Industrial Relations*, 16(1), 5-20.

- Cevizci, S. (2011). İlaç Sektöründe Yer Alan Bir Firmada Ofis ve Saha Çalışanlarında Stres Belirtilerinin Ölçülmesi, İş Sağlığı ve İş Veriminin Araştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ceylan, A. ve Ulutürk, H. (2006). Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini ve Performans Arasındaki İlişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 48-58.
- Cheng, G. ve Chan, D. (2008). Who Suffers More from Job Insecurity? A Meta-Analytic Review. *Applied Psychology: An International Review*, 57(2), 272-303.
- Clark, L. J. (2005). Moderators of the Effects of Perceived Job insecurity: A Comparison of Temporary and Permanent Employees. Unpublished Doctoral Dissertation, Queensland University of Technology.
- Darvishmotevali, M., Arasli, H. ve Kilic, H. (2017). Effect of Job Insecurity on Frontline Employee's Performance: Looking through the lens of Psychological Strains and Leverages. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(6), 1724-1744.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2006). The Impact of Job Insecurity and Contract Type on Attitudes, Well-Being and Behavioural Reports: A Psychological Contract Perspective. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 395-409.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2007). Job Insecurity in Temporary Versus Permanent Workers: Associations with Attitudes, Well-Being, and Behaviour. *Work & Stress*, 21(1), 65-84.
- De Cuyper, N., Jong, J., De Witte, H., Isaksson, K., Rigotti, T. ve Schalk, R. (2008). Literature Review of Theory and Research on the Psychological Impact of Temporary Employment: Towards A Conceptual Model. *International Journal of Management Reviews*, 10(1), 25-51.
- De Witte, H. ve Naswall, K. (2003). "Objective" vs "Subjective" Job Insecurity: Consequences of Temporary Work for Job Satisfaction and Organizational Commitment in four European Countries. *Economic and Industrial Democracy*, 24(2), 149-188.
- De Witte, H., De Cuyper, N., Handaja, Y., Sverke, M., Naswall, K. ve Hellgren, J. (2010). Associations between Quantitative and Qualitative Job Insecurity and Well-Being. *International Studies of Management & Organization*, 40(1), 40-56.
- Doll, W., Xie, W. ve Torkzadeh, G. (1994). Confirmatory Factor Analysis of the End-User Computing Satisfaction Instrument. *MIS Quarterly*, 18(4), 453-461.

- Ellonen, N. ve Natti, J. (2015). Job Insecurity and the Unemployment Rate: Microand Macro-Level Predictors of Perceived Job Insecurity among Finnish Employees 1984–2008. *Economic and Industrial Democracy*, 36(1), 51–71.
- Elst, T., Richter, A., Sverke, M., Naswall, K. ve De Cuyper, N. (2014). Threat of Losing Valued Job Features: The Role of Perceived Control in Mediating the Effect of Qualitative Job Insecurity on Job Strain and Psychological Withdrawal. *Work & Stress*, 28(2), 143-164.
- Endicott, J. ve Nee, J. (1997). Endicott Work Productivity Scale (EWPS): A New Measure to Assess Treatment Effects. *Psychopharmacology Bulletin*, 33(1), 13-16.
- Feather, N. ve Rauter, K. (2004). Organizational Citizenship Behaviours in Relation to Job Status, Job Insecurity, Organizational Commitment and Identification, Job Satisfaction and Work Values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 81–94.
- Gilboa, S., Shirom, A., Fried, Y. ve Cooper, C. (2008). A Meta-Analysis of Work Demand Stressors and Job Performance: Examining Main and Moderating Effects. *Personnel Psychology*, 61, 227–271.
- Greenhalgh, L. ve Rosenblatt, Z. (1984). Job Insecurity: Toward Conceptual Clarity. *The Academy of Management Review*, 9(3), 438-448.
- Greenhalgh, L. ve Rosenblatt, Z. (2010). Evolution of Research on Job Insecurity. *International Studies of Management & Organization*, 40(1), 6-19.
- Gümüş, H. (2016). The Relationship of Job Insecurity with Job-Related Outcomes: Job Engagement, Organizational Commitment & Intention to Resign. Unpublished Master Thesis. İstanbul Bilgi University.
- Hellgren, J., Sverke, M. ve Isaksson, K. (1999). A Two-Dimensional Approach to Job Insecurity: Consequences for Employee Attitudes and Well-Being. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8 (2), 179–195.
- Holm, S. ve Hovland, J. (1999). Waiting for the Other Shoe to Drop: Help for the Job-Insecure Employee. *Journal of Employment Counseling*, 36, 156-166.
- İsaoğlu, F. G. (2004). Özel Sektör Çalışanlarında İş Güvencesizliğinin Öz Yeterlik ve İş Performansı ile İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keim, A., Landis, R., Pierce, C. ve Earnest, D. (2014). Why Do Employees Worry About Their Jobs? A Meta-Analytic Review of Predictors of Job Insecurity. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(3), 269–290.
- King, J. (2000). White-Collar Reactions to Job Insecurity and the Role of the Psychological Contract: Implications for Human Resource Management. *Human Resource Management*, 39(1), 79–92.

- Kinnunen, U. ve Natti, J. (1994). Job insecurity in Finland: Antecedents and Consequences, *European Work and Organizational Psychologist*, 4(3), 297-321.
- Klandermans, B., Hesselink, J. ve Vuuren, T. (2010). Employment Status and Job Insecurity: On the Subjective Appraisal of an Objective Status. *Economic and Industrial Democracy*, 31(4), 557-577.
- Kline, R. (2016). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. NY: The Guilford Press.
- Kozak, N. (1991). Mevsimlik Otel İşletmelerinde Çalışan İşgörenlerin Sorunları ve Güdüleme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme: Bodrum ve Yöresinde Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- König, C., Debus, M., Hausier, S., Lendenmann, N. ve Kleinmann, M. (2010). Examining Occupational Self-Efficacy, Work Locus of Control and Communication as Moderators of the Job Insecurity-Job Performance Relationship. *Economic and Industrial Democracy*, 31(2), 231-247.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Bakanlık Belgeli Konaklama Tesisleri İstatistikleri*. 01 Ekim 2018 tarihinde <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201136/turizm-yatirim-ve-isletme-bakanlik-belgeli-tesis-istati-.html> adresinden erişildi.
- Lewchuk, W. ve Dassinger, J. (2016). Precarious Employment and Precarious Resistance: "We Are People Still". *Studies in Political Economy*, 97(2), 143-158.
- Mader, I. ve Niessen, C. (2017). Nonlinear Associations between Job Insecurity and Adaptive Performance: The Mediating Role of Negative Affect and Negative Work Reflection. *Human Performance*, 30(5), 231-253.
- Man, F. (2014). Üretim Teknolojilerinin Bilgisayarlaştırılması ve Sonuçları. İçinde *Yeni Teknolojiler ve Çalışma Hayatı* (Ed. V. C. Özgüler). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2018). *Turizm İşletmeleri ve İstatistikler*. 01 Ekim 2018 tarihinde <http://www.muğlakulturturizm.gov.tr/TR-157761/konaklama-tesisleri.html> adresinden erişildi.
- Naswall, K. ve De Witte, H. (2003). Who Feels Insecure in Europe? Predicting Job Insecurity from Background Variables. *Economic and Industrial Democracy*, 24 (2), 189-215.
- Naswall, K., De Witte, H., Chirumbolo, A., Goslinga, S., Hellgren, J. ve Sverke, M. (2002). Who Feels Job Insecurity? What Characterizes Insecure Workers in Europe? İçinde *European Unions in the Wake of Flexible Production*. (Eds. Sverke, M, Naswall, K, Hellgren, J, Chirumbolo, A, De Witte, H, Goslinga, S.). The National Institute for Working Life Report, Report No: 6.

- Naswall, K., Hellgren, J. ve Sverke, M. (2008). The Individual in the Changing Working Life: Introduction. İçinde *The Individual in the Changing Working Life*. (Eds. Naswall, K., Hellgren, J. ve Sverke, M.). UK: Cambridge University Press.
- Naswall, K., Sverke, M. ve Hellgren, J. (2005). The Moderating Role Of Personality Characteristics on the Relationship between Job Insecurity and Strain. *Work & Stress*, 19(1), 37-49.
- O'Neill, P. B. (2011). Testing a Causal Model of Job Insecurity and Job Satisfaction: Do Dispositions Matter? Unpublished Doctoral Dissertation, Curtin University.
- O'quin, K. ve Letempio, S. (1998). Job Satisfaction and Intentions to Turnover in Human Services Agencies Perceived as Stable or Nonstable. *Perceptual and Motor Skills*, 86, 339-344.
- Parker, S., Griffin, M., Sprigg, C. ve Wall, T. (2002). Effect of Temporary Contracts on Perceived Work Characteristics and Job Strain: A Longitudinal Study. *Personnel Psychology*, 55, 689-719.
- Patterson, M. (2012). Self-Perceived Gender Typicality, Gender-Typed Attributes, and Gender Stereotype Endorsement in Elementary-School-Aged Children. *Sex Roles*, 67, 422-434.
- Pelit, E. (2008). İşletmelerde İşgören Güçlendirmenin İşgörenlerin İş Doyumuna Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Probst, T. (2003). Exploring Employee Outcomes of Organizational Restructuring: A Solomon Four-Group Study. *Group & Organization Management*, 28(3), 416-439.
- Probst, T., Stewart, S., Gruys, M. ve Tierney, B. (2007). Productivity, Counterproductivity and Creativity: The Ups and Downs of Job Insecurity. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 80, 479-497.
- Rosenblatt, Z. ve Ruvio, A. (1996). A Test of a Multidimensional Model of Job Insecurity: The Case of Israeli Teachers. *Journal of Organizational Behavior*, 17, 587-605.
- Ruvio, A. ve Rosenblatt, Z. (1999). Job Insecurity among Israeli Schoolteachers: Sectoral Profiles and Organizational Implications. *Journal of Educational Administration*, 37(2), 139-168.
- Schreurs, B., Emmerik, H., Günter, H. ve Germeys, F. (2012). A Weekly Diary Study on the Buffering Role of Social Support in the Relationship between Job Insecurity and Employee Performance. *Human Resource Management*, 51(2), 259-280.

- Seçer, B. (2007). Kariyer Sermayesi ve İstihdam Edilebilirliğin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods for Business*. (Fourth Edition). NY: John Wiley & Sons, Inc.
- Selenko, E., Makikangas, A., Mauno, S. ve Kinunen, U. (2013). How Does Job Insecurity Relate to Self-Reported Job Performance? Analysing Curvilinear Associations in a Longitudinal Sample. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 86, 522–542.
- Sennett, R. (2015). *Yeni Kapitalizm Kültürü*. (Çev. A. Onacak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shoss, M. (2017). Job Insecurity: An Integrative Review and Agenda for Future Research. *Journal of Management*, 43(6), 1911–1939.
- Sigala, M., Jones, P., Lockwood, A. ve Airey, D. (2005). Productivity in Hotels: A Stepwise Data Envelopment Analysis Of Hotels' Rooms Division Processes. *The Service Industries Journal*, 25(1), 61-81.
- Smith, D. (1996). Increasing Employee Productivity, Job Satisfaction, and Organizational Commitment. *Hospital & Health Services Administration*; 41(2), 160-175.
- Spector, P. ve Fox, S. (2005). Concluding Thoughts: Where Do We Go From Here? İçinde *Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets*, (Ed. S. Fox ve P. Spector). ABD: American Psychological Association Publications.
- Staufenbiel, T. ve König, C. (2010). A Model for the Effects of Job Insecurity on Performance, Turnover Intention, and Absenteeism. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 101–117.
- Sümer, N., Solak, N. ve Harma, M. (2013). İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sverke, M., Hellgren, J. ve Naswall, K. (2006). *Job Insecurity: A Literature Review*. National Institute for Working Life Report, Report No 1: 2006.
- Sverke, M., Hellgren, J. ve Naswall, K. (2002). No Security: A Meta-Analysis and Review of Job Insecurity and Its Consequences. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7(3), 242–264.
- Şenol, F. (2010). Motivasyon Araçlarının Algılanmasında İşgüvencesinin Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş - Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz.
- Şimşek, Ş. (2003). *İşletme Bilimlerine Giriş*. Konya: Adım Matbaacılık.

- Tang, K., Beaton, D., Lacaille, D., Gignac, M., Bombardier, et. al. (2013). Sensibility of Five At-Work Productivity Measures Was Endorsed by Patients with Osteoarthritis or Rheumatoid Arthritis. *Journal of Clinical Epidemiology*, 66, 546-556.
- Thulemark, M., Lundmark, M. ve Cessel, S. (2014). Tourism Employment and Creative In-migrants. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 14(4), 403-421.
- Uğuz, Ş., İnanç, B., Yerlikaya, E. ve Aydın, H. (2004). Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği'nin (EIÜÖ) Türk Toplumunda Geçerlilik ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(3): 209-214.
- VassarStats. (2019). *Website for Statistical Computation*. 08 Şubat 2019 tarihinde vassarstats.net/rdiff.html adresinden erişildi.
- Welsh, I. (1995). Job Insecurity - A Chronic Psychological Threat!: Antecedents and Consequences. Unpublished Doctoral Dissertation. Seton Ball University.
- Wong, Y., Wong, C., Ngo, H. ve Liu, H. (2005). Different Responses to Job Insecurity of Chinese Workers in Joint Ventures and State-Owned Enterprises. *Human Relations*, 58(11): 1391-1418.
- Yurtsızoğlu, Z. (2015). Türkiye Hizmet Sektöründe Yapısal Değişim, Üretkenlik ve Rekabet Edebilirlik. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurtsızoğlu, Z. ve Kılıçaslan, Y. (2016). Türkiye Hizmet Sektöründe Yapısal Değişim ve Verimlilik. *Ege Akademik Bakış*, 17(2), 215-228.

TURİSTLERİN TÜRKİYE, İSTANBUL, TURİZM VE TURİST REHBERİ İLE İLGİLİ METAFORİK ALGILARI¹

Metaphorical Perceptions of Tourists about Turkey, Istanbul, Tourism and Tourist Guide

Gönderim Tarihi / Received: 09.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.04.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.672474>

Seda ŞAHİN*

Muhammed BEKÇİ*

ÖZ: Türkiye; doğal güzellikleri, tarihi geçmişi ve kültürel mirasının yanı sıra hem modern tesisleri hem de kaliteli hizmet sunumu ile dünya çapındaki turistik destinasyonlar arasında yer almaktadır. Sahip olduğu turizm kaynakları ve ağırladığı turist yoğunluğu ile İstanbul bu destinasyonlar içerisinde önemli bir konumdadır. İstanbul'un tanıtılmasında turist rehberlerinin önemli rolü bulunmaktadır. Çünkü turist rehberleri, turistlere seyahatleri süresince eşlik eden, turistlerin gezdikleri bölgeyi daha yakından tanımalarına yardımcı olan ve turist-yerel halk etkileşimine önemli derecede katkılar sağlayan turizm endüstrisinin önemli aktörlerindedir. Yapılan bu araştırmada, yabancı turistlerin Türkiye, İstanbul, Turizm ve Turist Rehberi hakkındaki algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilgili alan yazın incelemesi yapılmış bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu aracılığıyla İstanbul'u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden Rus, Alman ve İranlı turistler ile yüz yüze görüşülerek bilgiler toplanmıştır. Araştırmaya katılan turistler, söz konusu kavramlara yönelik çeşitli metaforlar geliştirmiştir. Bu metaforlar, ortak özellikleri irdelenerek ve önceki çalışmalar incelenerek kategorilere ayrılmış; turistlerin geliştirdikleri metaforlar ve oluşturulan kategoriler arasında milliyetlere göre farklılık bulunup bulunmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Alman ve Rus turistlerin Türkiye kavramına yönelik olarak daha çok toplumla ilgili metaforlar geliştirdiği ve İranlı turistlerin ise sıklıkla çevreyle ilgili metaforlar geliştirdiği tespit edilmiştir. İstanbul kavramına yönelik olarak Alman turistlerin daha çok duyguyla ilgili metaforlar geliştirdiği, Rus ve İranlı turistlerin ise tarih ve kültürle ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Turizm kavramına yönelik olarak Alman ve Rus turistler daha çok klasik algılarla ilgili metaforlar geliştirilirken, İranlı turistlerin ise sıklıkla ekonomiyle ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Turist Rehberi kavramına yönelik olarak üç turist grubu da niteliklerle ilgili metaforlar geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İstanbul, Turizm, Turist Rehberi.

¹ Çalışmanın verileri 2020 yılı öncesi toplandığı için etik kurul izin belgesi bulunmamaktadır.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi / Turizm Fakültesi / Turizm Rehberliği Bölümü / Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, e-posta: ssen@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5977-1561>

** Doktorant, Balıkesir Üniversitesi / Turizm Fakültesi / Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, e-posta: mhmmdbekci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8101-7223>

ABSTRACT: Turkey is among the world's tourist destinations with its modern facilities and high quality service in addition to its natural beauties, historical past and cultural heritage. Istanbul has an important position among these destinations with its tourism resources and the tourist density it hosts. Tourist guides play an important role in the promotion of Istanbul. Because tourist guides are important actors in tourism industry, which accompanies tourists during their travels, helps tourists to get know the region they visit and makes a significant contribution to the interaction between tourists and local people. It is aimed with this study to determine foreign tourists' perceptions about Turkey, Istanbul, tourism and tourist guide through metaphors. For this purpose, a literature review was conducted and a semi-structures interview form was prepared. Information was collected through the prepared interview form by face-to-face interviews with Russian, German and Iranian tourists visiting Istanbul with a tour guide. The tourists, participated in this research, developed various metaphors for the forenamed concepts. These metaphors were divided into categories by examining their common features and previous studies. Also it has been tried to determine whether there are differences between metaphors and categories developed by tourists according to their nationalities. As a result of this study it has been identified that Russian and German tourists developed metaphors related to society about Turkey. Iranian tourists often develop metaphors related to environment about Turkey. For the concept of Istanbul, German tourists developed metaphors related to emotions, Russian and Iranian tourists developed metaphors related to history and culture. For the concept of tourism, German and Russian tourists mostly develop metaphors related to classical perceptions, while Iranian tourists frequently develop metaphors about economy. All three groups of tourists developed metaphors about qualifications for the concept of tourist guide.

Keywords: Turkey, Istanbul, Tourism, Tourist Guide.

GİRİŞ

Turizm, öznesi insan olan, sosyal, psikolojik, ekonomik ve politik birçok bileşenin etkileşimiyle meydana gelen çok yönlü bir faaliyettir (Boz, 2004). Hızla gelişen ve devamlı yenilenen faaliyetlerden birisi olan turizm, tarihin ilk dönemlerinden başlayarak insanların farklı destinasyonlara gitme isteklerinin temel sebebinin oluşturmuştur (Subaşılar, 2007). Bu istek, zaman içerisinde turizmi dünya çapında ekonomik açıdan önemli bir sektör haline getirmiştir (Çetin ve Kızılrnak, 2012). Dünya Turizm Örgütü verileri incelendiğinde, 2017 yılında 1.323 milyon kişinin uluslararası turizm faaliyetlerine katıldığı ve 1.340 milyar dolar turizm gelirinin elde edildiği görülmektedir (UNWTO, 2018).

Demografik ve ekonomik anlamda Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul; eşsiz coğrafyası, kültürel mirası ve tarihi geçmişi göz önünde bulundurulduğunda ise Türkiye'nin dünyaya açılmasını sağlayan en önemli turizm merkezidir (Kıvanç, 2011; Subaşılar, 2007). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2017 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri de bu bilgiyi destekler nitelik-

tedir. İstatistikler, Türkiye'ye girişlerin 10.730.510 turist ile en fazla İstanbul ilinden gerçekleştiğini göstermektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

Turizm endüstrisinin temel taşlarından biri olan turist rehberi, turistlere kendi seçtikleri dillerde kılavuzluk eden, gittikleri destinasyondaki doğal ve kültürel miras alanlarını anlatan kişidir (Çokal, 2015). Turistlere seyahatleri boyunca eşlik ederek seyahatlerini kolaylaştıran ve zevkli hale getiren turist rehberi; bu yönüyle turistlerin memnuniyetini, ülke veya kültüre ilişkin algısını, ülkeye tekrar gelme eğilimini de etkilemektedir. Bu nedenle turistlerin Türkiye, İstanbul, turizm ve turist rehberi kavramlarına yönelik algılarının tespit edilip turistlerin ihtiyaç, istek ve beklentileri doğrultusunda hizmet sunmanın önemli olduğu söylenebilir. Turistlerin beklentileri doğrultusunda hizmet sunumunu gerçekleştirmek müşteri memnuniyetini ve sadakatini olumlu yönde etkileyen önemli bir faktördür. Müşteri beklentilerinin doğru tespit edilebilmesi için ise ürün ya da hizmete yönelik algılarının belirlenmesi gerekir. Yapılan bu araştırmanın amacı, yabancı turistlerin Türkiye, İstanbul, turizm ve turist rehberine yönelik algılarının metaforlar aracılığı ile belirlenmesidir.

İlgili alan yazın incelendiğinde, metafor analizi yöntemiyle yapılan çalışmalara sıklıkla rastlanmıştır. Ancak bu çalışmaların genellikle öğrencilere (Soysal ve Afacan, 2012; Eren vd., 2014; Karaçam ve Aydın, 2014; Kahyaoglu ve Kırıktaş, 2016; Doğan, 2017), öğretmen adaylarına (Güvenli vd., 2011; Geçit ve Gençer, 2011; Tortop, 2013; Özbaş ve Aktekin, 2013) ve öğretmenlere (Özdemir ve Akkaya, 2013; Altun ve Camadan, 2013) yönelik olduğu belirlenmiştir. Turizm alanında metafor analizi yöntemiyle yapılan çalışmalara ise daha sınırlı sayıda rastlanmıştır (İşçi, 2016; Alyakut ve Küçükkömürler, 2018; Şahin, Tezcan ve Bekci, 2018). İşçi (2016), turistlerin duyusal metaforik tanıtımının ön deneyim, reklam turumu ve satın alma niyetine etkisini akış deneyimi yaklaşımına göre incelemiştir. Alyakut ve Küçükkömürler (2018), gastronomi eğitimi alan üniversite öğrencilerinin mesleklerine yönelik metafor algılarını değerlendirmiştir. Şahin, Tezcan ve Bekci (2018), yerli turistlerin "Türkiye", "İstanbul", "Turizm" ve "Turist Rehberi" ile ilgili metaforlarını incelemiştir. "Türkiye", "İstanbul", "Turizm" ve "Turist Rehberi" kavramlarının turistlerin milliyetleri açısından değerlendirildiği ve bir karşılaştırmanın yapıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın ilgili alana katkı sağlayacağı ve alandaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Metafor Kavramı

Birçok çalışmada kullanılan metafor, bir olgu ya da kavramı özlüğünden ileriye taşımak, kendi anlamından daha fazla anlam yüklemek anlamında kullanılan Yunanca "Metapherein" kelimesinden türetilmiştir (Saban, 2008). Türkçedeki karşılığı ise mecazdır, mecaz ise "bir kavramı genel anlamı dışında

farklı anlamlar ile kabul edilecek biçimde kullanılması” anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2017). Bir kavramın bilindik terimler ile özdeşleştirilmesi, benimsenmesi olarak da tanımlanabilen metafor kavramı, başka bir deyişle “bir konuşma değil, bir düşünce biçimi” olarak ifade edilmektedir (Forceville, 2001). Metaforlar ya da mental modeller yardımıyla insanlar, zihinlerinde mevcut olan birikimleri (görüntüler, varsayımlar, hikayeler) ile dünyayı hissettikleri biçimde anlatmaktadırlar (Yağcı ve Avcıkurt, 2017).

Metafor çoğunlukla söylenileni süslemeye yönelik bir sanat olarak düşünülmektedir; ancak metafor kullanımı, kişinin genel olarak dünyayı anlama şekli, bir düşünme ve görme biçimidir (Aydın, 2010). Metafor, anlatılmak istenilen nesne veya kavramı, farklı anlam alanına ait kavramlarla başlayarak, yeni baştan kavramsallaştırma, farklı bakış açısından görmeyi sağlamaktadır (Yalap ve Yılmaz, 2017). Shuell, “Eğer bir resim 1.000 kelimeye bedelse, bir metafor 1000 resim demektir!” şeklindeki ifadesiyle metaforun önemini ortaya koymaktadır. Bir resim yalnızca görüntü sunarken bir metafor bir şey hakkında düşünmek için kavramsal bir çerçeve sağlamaktadır (Shuell, 1990).

Etkili olarak kullanılan metaforların pek çok faydası bulunmaktadır. Bir durumun ya da ortamın tanımlanmasında binlerce sözcüğün yerine geçebilecek zihinsel resimler yaratması, metaforları güçlü ve etkili bir hale getirmektedir (Çelikten, 2006). Metaforlar analiz edilmek istenen kavramların kişilerde ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Kişiler duygu ve düşünceleri betimlerken çoğunlukla metaforlara başvurmaktadırlar. Böylece kişilerin hayat görüşü belirlenebilmekte ve olayları algılayış biçimi ortaya çıkarılabilmektedir (Baturay ve Şahin, 2012).

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “olgu bilim (fenomenoloji)” yöntemi kullanılmıştır. Olgular yaşanan dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler ve kavramlar gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda anlamının kavranmadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgu bilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Yapılan bu araştırmada İstanbul’u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden yabancı turistlerin “Türkiye”, “İstanbul”, “Turizm” ve “Turist Rehberi” ile ilgili algılarının metaforlar aracılığıyla belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular, araştırma soruları olarak belirlenmiştir:

1. Yabancı turistler “Türkiye” kavramına dair hangi metaforları geliştirmiştir? Bu metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmıştır?

- tır? Geliştirilen metaforlar ve oluşturulan kategoriler yabancı turistlerin milliyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
2. Yabancı turistler “İstanbul” kavramına dair hangi metaforları geliştirmiştir? Bu metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmıştır? Geliştirilen metaforlar ve oluşturulan kategoriler yabancı turistlerin milliyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
  3. Yabancı turistler “Turizm” kavramına dair hangi metaforları geliştirmiştir? Bu metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmıştır? Geliştirilen metaforlar ve oluşturulan kategoriler yabancı turistlerin milliyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
  4. Yabancı turistler “Turist Rehberi” kavramına dair hangi metaforları geliştirmiştir? Bu metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmıştır? Geliştirilen metaforlar ve oluşturulan kategoriler yabancı turistlerin milliyetlerine göre farklılık göstermekte midir?

Yabancı turistlerin hayatı algılama, deneyimleme, düşünme biçimini daha gerçekçi bir şekilde analiz etmeye olanak sağlaması açısından bu araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde, Şahin, Tezcan ve Bekci (2018)’nin yapmış olduğu araştırmanın “Türkiye”, “İstanbul”, “Turizm” ve “Turist Rehberi” kavramlarını bir arada ele alıp incelediği fakat bunun yerli turistlere yönelik olduğu görülmüştür. “Türkiye”, “İstanbul”, “Turizm” ve “Turist Rehberi” kavramlarının turistlerin milliyetleri açısından değerlendirildiği ve bir karşılaştırmanın yapıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’ye gelen yabancı turistler oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet sorunları nedeniyle evrenin tamamına ulaşılması mümkün olmadığı için araştırmanın örnekleme, İstanbul’u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden Rus, Alman ve İranlı turistler ile sınırlandırılmıştır. Örneklemin belirlenmesi aşamasında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2017 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri incelenmiştir. İncelenen istatistikler sonucunda Türkiye’ye girişlerin 10.730.510 turist ile en fazla İstanbul ilinden gerçekleştiği görülmüştür. Türkiye’ye giriş yapan yabancı turistler; birinci sırada 4.715.438 kişi ile Rus turistlerden, ikinci sırada 3.584.653 kişi ile Alman turistlerden ve üçüncü sırada ise 2.501.948 kişi ile İranlı turistlerden oluşmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Bu bilgilerden hareketle araştırmanın örneklemini İstanbul’u ziyaret eden Rus, Alman ve İranlı turistler oluşturmaktadır. Örnekleme dahil edilen turistlerin, turist rehberine yönelik metaforik algılarını belirleyebilmek amacıyla İstanbul’u turist rehberi eşliğinde ziyaret etmiş olmasına ayrıca dik-

kat edilmiştir. Bu doğrultuda, hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu 2017 yılı Haziran ayında İstanbul'u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden 30 Rus, 30 Alman ve 30 İranlı turist ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmada amacın, nicel araştırmada olduğu gibi genelleme yapmak değil, bütüncül bir resim elde etmektir (Yıldız, 2017). Bu nedenle bu örneklem sayısının araştırma için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın amacına uygun olarak ilgili alan yazın taraması sonrasında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, 2017 yılı Haziran ayında İstanbul'u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden Rus, Alman ve İranlı turistler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri elde edilirken öncelikle turu yöneten turist rehberinden izin alınmış, ardından araştırmaya katılmayı kabul eden turistlere araştırmanın amacı ve metafor kavramına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara demografik bilgileri sorulmuş, ikinci bölümde aşağıda verilen ifadelerde boş bırakılan yerleri doldurmaları istenmiştir.

- Türkiye bana ..... ifade etmektedir. Çünkü .....
- İstanbul bana ..... ifade etmektedir. Çünkü .....
- Turizm bana ..... ifade etmektedir. Çünkü .....
- Turist rehberi bana ..... ifade etmektedir. Çünkü .....

Verilerin Analizi

Katılımcıların geliştirdikleri metaforlar beş aşamada analiz edilmiştir. Bu aşamalar; 1. kodlama ve ayıklama, 2. metafor derleme, 3. kategori geliştirme, 4. geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması şeklinde sıralanmaktadır.

1. Kodlama ve Ayıklama Aşaması: Bu aşamada herhangi bir metafor geliştirilmeyen, geliştirilen metafora ilişkin açıklaması bulunmayan ya da metafor ile açıklaması arasında anlamı bir bağ kurulamayan 15 görüşme formu elenmiş, toplam 90 görüşme formu araştırmaya dahil edilmiştir. Daha sonra metaforların kategorilere ayrılması aşamasını kolaylaştırmak amacıyla turistlerin söz konusu kavramlara yönelik geliştirdikleri metaforlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2. Metafor Derleme Aşaması: Bu aşamada turistlerin söz konusu kavramlara yönelik geliştirdikleri metaforlar ortak özellikleri ve gerekçeleri dikkate alınarak belirli gruplar altında toplanmıştır. Gruplandırma aşamasında kararsız kalındığı noktada "çünkü" kısmında yapılan açıklama dikkate alınmıştır. Daha sonra her metafor belirli bir grup ile ilişkilendirilerek kategorilere ayrılmaya hazır hale getirilmiştir.

- 3. Kategori Geliştirme:** Bu aşamada gruplandırılan metaforlar; ülke, şehir, turizm ve turist rehberi kavramlarının metaforik analizler aracılığıyla incelendiği benzer çalışmalar dikkate alınarak oluşturulan kategorilere yerleştirilmiştir. Bu doğrultuda “Türkiye” ve “İstanbul” kavramları için oluşturulan kategoriler, Subaşlar (2007) ile Avcıkurt ve Yağcı’nın (2017) çalışmaları incelenerek belirlenmiştir. “Turizm” kavramına yönelik oluşturulan kategoriler, Dilek, Dilek ve Gümüş (2016), Saçılık, Çevik ve Özkan (2016), Sel, Sancaktar ve Aktaş (2016)’ın çalışmaları incelenerek geliştirilmiştir. “Turist Rehberi” kavramı için oluşturulan kategoriler ise Tetik (2006) ile Asmadili (2015)’nin çalışmaları incelenerek geliştirilmiştir.
- 4. Geçerlik ve Güvenilirliğin Sağlanması:** Elde edilen verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması, nitel araştırmada geçerliliğin önemli ölçütleri arasındadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılan bu araştırmada geçerliği sağlamak amacıyla turistler tarafından geliştirilen metaforlar alfabetik olarak sıralanmış, ilgili alan yazın incelenerek oluşturulmuş kategoriler altına yerleştirilmiştir. Metaforların kategorilere yerleştirilmesinde öncelikle metaforun kendisi dikkate alınmıştır. Kararsız kalındığı noktada “çünkü” kısmında bulunan açıklama yönlendirici olmuştur. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması aşamasında, turistler tarafından geliştirilen metaforların söz konusu kategoriye ifade edip etmediğini belirlemek amacıyla uzman görüşüne de danışılmıştır. Bu süreç içerisinde konusunda uzman akademisyenlere, alfabetik olarak sıralanmış metaforların birer kopyası ile ilgili alan yazın incelenerek oluşturulmuş kategorilerin bir listesi verilmiştir. Uzmanlardan metaforları incelemesi ve oluşturulan kategoriler için uygun olup olmadığı konusunda eşleştirme yapması istenmiştir. Daha sonra uzmanlar tarafından yapılan eşleştirmeler ile araştırmacıların yapmış olduğu eşleştirmeler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda metafor ve kategorilerinin uygunluğu konusunda görüş birliğine varılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmaya katılan yabancı turistlerin “Türkiye”, “İstanbul”, “Turizm” ve “Turist Rehberi” kavramlarına yönelik geliştirdikleri metaforlara yer verilmiş, bu metaforların gruplandığı kategoriler tablo halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan yabancı turistlere ait demografik bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Turistlerin Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	ALMAN		RUS		İRANLI	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	7	23,3	17	56,6	16	53,3
	Kadın	23	76,6	13	43,3	14	46,6
Yaş	18-22 arası	13	43,3	2	6,6	13	43,3
	23-27 arası	8	26,6	9	30	6	20
	28 ve üzeri	9	30	19	63,3	11	36,6
TOPLAM		30	100	30	100	30	100

Araştırmaya katılan Alman turistlerin %23,3'ünü erkek, %76,6'sını kadın turistler oluşturmaktadır. Alman turistlerin büyük çoğunluğu 18-22 yaş arasındadır. Rus turistlerin %56,6'sı erkek turistlerden oluşurken, araştırmaya katılan kadın turistlerin oranı %43,3'tür. Araştırmaya katılan Rus turistlerin yaş aralığı incelendiğinde, katılımcılarının yoğunlukla 28 ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. İranlı turistlerin araştırmaya katılımı %53,3 erkek turistlerden, %46,6'sı da kadın turistlerden meydana gelmektedir. İranlı turistlerin büyük kısmının 18-22 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Milliyetlerine Göre Yabancı Turistlerin "Türkiye" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar

Alman turistler "Türkiye" kavramına ilişkin 19 metafor geliştirmiştir. Geliştirilen metaforlar ve bu metaforların gruplandırıldığı 5 farklı kategori Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Alman Turistlerin "Türkiye" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Aile, Birliktelik, Çeşitlilik, Yurtseverlik, İlginç Bir Ülke, Egzotik Bir Ülke</i>	6	7	23,3
2. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Ev, Manzara, Güneş, Cennet, Güzellik, Dünyanın En Güzел Ülkelerinden Biri</i>	6	12	40
3. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Lezzetli Yemekler, Kültür, Tarih, Cami</i>	3	5	16,6
4. Duygularla İlgili Metaforlar	<i>Tatil, Dinlenmek</i>	2	4	13,3
5. Siyaset ve Politikayla İlgili Metaforlar	<i>Geriye Giden Bir Ülke, Politik Bir Ülke</i>	2	2	6,6
TOPLAM		19	30	100

Tablo 2 incelendiğinde Alman turistlerin “Türkiye” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforların büyük çoğunluğunun Toplumla İlgili Metaforlar (6 metafor) ve Çevreyle İlgili Metaforlar (6 metafor) kategorileri altında gruplandırıldığı görülmektedir. Ancak metaforların tekrarlanma sıklıkları dikkate alındığında Alman turistlerin geliştirdiği metaforların %40’ının çevre ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Çevre ve toplum kategorilerini Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar (3 metafor), Siyaset ve Politikayla İlgili Metaforlar (2 metafor) ve Duygularla İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Kategoriler altında gruplanan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

- *Türkiye bana çeşitliliği ifade etmektedir. Çünkü farklı kültür ve yaşam biçimlerinin bir arada olduğu bir ülkedir.*
- *Türkiye bana güneşi ifade etmektedir. Çünkü yaz mevsiminde bu ülkede olmayı ve sıcak güneşi yüzümden hissetmeyi seviyorum.*
- *Türkiye bana lezzetli yemekleri ifade etmektedir. Çünkü Türk mutfağının kesinlikle denenmesi gereken bir mutfak olduğunu düşünüyorum.*
- *Türkiye bana tatili ifade etmektedir. Çünkü ben küçükken ailemle birlikte tatile geldiğimiz bir ülkeydi.*
- *Türkiye bana geriye giden bir ülkeyi ifade etmektedir. Çünkü Türkiye’deki siyasi rejim ülkeyi her geçen gün daha da geriye götürmektedir.*

Yukarıdaki ifadeler ışığında Alman turistlerin, Türkiye’nin çeşitli kültürel özelliklere sahip insanların bir arada yaşadığı ülke olma özelliğini çok iyi algıladıkları yorumunu yapmak mümkündür. Geliştirilen metaforlar incelendiğinde bu özelliğin aynı zamanda “Egzotik Bir Ülke” metaforu ile de ifade edildiği görülmektedir. Toplumla İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirilen “Aile, Birliktelik, Yurtseverlik” metaforları, Alman turistlerin Türk toplumu için önemi tartışılmaz kavramları da çok iyi algıladıklarını göstermektedir. Sahip olduğu doğal güzelliklerin yanı sıra köklü tarih ve kültürel yapı, yabancı turistlerin Türkiye’yi ziyaret etmelerinin çoğunlukla ilk nedeni olmuştur. Alman turistlerin “Türkiye” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforlar da bu ifadeyi destekler niteliktedir. Çevreyle İlgili Metaforlar ve Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar kategorileri altında gruplanan metaforlar incelendiğinde Türkiye’nin, sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel turizm arz kaynaklarının Alman turistler açısından başarı ile kullandığını söylemek mümkündür. Alman turistlerin “Türkiye” kavramına yönelik geliştirdiği Siyaset ve Politika ile İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan “Geriye Giden Bir Ülke ve Politik Bir Ülke” metaforları ilgi çekicidir. Turistleri yönlendirerek araştırma verilerine müdahil olmamak adına bu metaforları geliştiren turistlere, neden bu metaforları geliştirdikleri detaylı olarak sorulmamıştır. Ancak, yakın zaman

aralığında Türkiye ile Almanya arasında yaşanan bazı siyasi ve politik anlaşmazlıkların bu metaforların geliştirilmesinde etkisinin olduğu söylenebilir. Bu anlaşmazlıkların Alman turistler açısından Türkiye'ye yönelik böylesi bir ön yargıya neden olması olasıdır.

Tablo 3 incelendiğinde Rus turistlerin "Türkiye" kavramına ilişkin geliştirdiği metaforların 8 adet olduğu görülmektedir. Bu metaforlar toplumla, çevreyle ve duygularla ilgili metaforlar şeklinde 3 farklı kategori altında gruplanmıştır.

Tablo 3: Rus Turistlerin "Türkiye" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Misafirperver Bir Ülke, Doğu Ülkesi, İlginç Bir Ülke</i>	3	11	36,6
2. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Dünyanın En Güzel Ülkelerinden Biri, Cennet, Doğa</i>	3	6	20
3. Duygularla İlgili Metaforlar	<i>Tatil, Ailecek Tatil</i>	2	13	43,3
TOPLAM		8	30	100

Rus turistlerin "Türkiye" kavramına ilişkin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Toplumla İlgili Metaforlar (3 metafor) ve Çevreyle İlgili Metaforlar (3 metafor) kategorilerinde gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategorileri, 2 farklı metaforun gruplandığı Duygularla İlgili Metaforlar kategorisi izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları dikkate alındığında Rus turistlerin %43,3'nün duygularla ilgili metaforlar geliştirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu kategoriler altında yer alan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

- *Türkiye benim için misafirperver bir ülkeyi ifade etmektedir. Çünkü burada yaşayan insanlar gerçekten çok dost canlısı.*
- *Türkiye benim için Doğu ülkesini ifade etmektedir. Çünkü burada yaşayan insanların dinleri İslam'dır.*
- *Türkiye bana cenneti ifade etmektedir. Çünkü cennet kadar güzel bir ülkedir.*
- *Türkiye bana tatili ifade etmektedir. Çünkü tatilini huzurlu geçirmek ve eve mutlu dönmek için mükemmel bir ülkedir.*

Tablo 3 incelendiğinde Rus turistlerin geliştirdiği metaforların, genel anlamda Alman turistlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bir başka benzerlik, geliştirilen metaforların gruplandığı kategorilerde de kendini göstermektedir. Toplumla İlgili Metaforlar kategorisi altında yer alan "*Misafirperver Bir Ülke*" metaforu, Rus turistlerin "Türkiye" kavramına yönelik geliştirdiği önemli bir

metafor olarak dikkat çekmektedir. Bu metafor, Rus turistlerin Türk halkına yönelik nasıl bir algıya sahip olduklarına ilişkin anahtar bir bilgiye işaret etmektedir. Aynı kategori altında yer alan “Doğu Ülkesi” metaforu, Rus turistlerin “Türkiye” kavramına yönelik geliştirdiği bir diğer ilgi çekici veridir. Bu metaforun geliştirildiği turist ifadesi incelendiğinde pek çok yorum yapılabilir. Ancak, gerek Türkiye’nin coğrafi konumunun gerekse Türk halkının inançlarını her şeyden üstün tutan yapısının bu metaforun ortaya çıkmasında rol oynadığı söylenilebilir. Rus turistlerin Türkiye’yi bir tatil ülkesi olarak algıladığı; ayrıca Türkiye’nin ailecek tatile çıkmak için uygun bir ülke olduğu, Duygularla İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirilen metaforlardan ortaya çıkmaktadır.

İranlı turistlerin “Türkiye” kavramına ilişkin geliştirdiği 19 adet metafor ve bu metaforların gruplandığı 5 farklı kategori Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: İranlı Turistlerin “Türkiye” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Manzara, Cennet, Güzellik, Görülmesi Gereken Bir Ülke, Turistik Ülke, Seyahat Rotası</i>	6	14	46,6
2. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>Alışveriş, Ucuz Tekstil Ürünleri, Uygun Fiyatlı Ürünler, Düşük Gelirli Turistlerin Tercih Ettiği Bir Ülke</i>	4	4	13,3
3. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Kültür, Kebap, Çay, Televizyon Dizileri</i>	4	4	13,3
4. Duygularla İlgili Metaforlar	<i>Güven Veren Bir Ülke, Kardeşlik, Misafirperverlik</i>	3	3	10
5. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Komşu, Geleceğini Düşünen Bir Ülke</i>	2	5	16,6
TOPLAM		19	30	100

Tablo 4’te yer alan İranlı turistlerin “Türkiye” kavramına yönelik geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Çevreyle İlgili Metaforlar (6 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Bu kategoriyi sırasıyla Ekonomiyle İlgili Metaforlar (4 metafor), Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar (4 metafor), Duygularla İlgili Metaforlar (3 metafor) ve Toplumla İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde İranlı turistlerin %46,6’sının çevre ile ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Bu kategoriler altında gruplanan metaforların geliştirildiği turist ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

- *Türkiye bana görülmesi gereken bir ülkeyi ifade etmektedir. Çünkü doğal güzelliklerinden tarihi geçmişine kadar bugünlere ulaşmış harika bir ülkedir.*

- *Türkiye bana alışverişi ifade etmektedir. Çünkü Türkiye’den aldığım kıyafetler İran’da aldıklarımın daha ucuz ve daha kaliteli.*
- *Türkiye bana televizyon dizilerini ifade etmektedir. Çünkü izlediğim ve takip ettiğim pek çok dizi Türkiye’den çıkmıştır.*
- *Türkiye bana güven veren bir ülkeyi ifade etmektedir. Çünkü Türkiye’de kendi ülkemde olduğum kadar rahat hissediyorum. Türk insanı çok kibar ve bize her durumda yardım ediyor.*
- *Türkiye bana komşuyu ifade etmektedir. Çünkü Türkler ve İranlılar birbirine oldukça yakın bir kültüre sahiptir.*

İranlı turistlerin “Türkiye” kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların kategorileri Alman ve Rus turistlerle büyük benzerlik göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde bu metaforların gruplandığı kategorilerin bazı alanlarda birbirlerinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin İranlı turistlerin “Türkiye” kavramına yönelik geliştirdiği metaforlardan bazıları Alman turistlerden farklı olarak Ekonomi ile İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanmış, Rus turistlerden farklı olarak ise hem Ekonomi ile İlgili Metaforlar hem de Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar kategorileri altında gruplanmıştır. İranlı turistler, Türkiye’yi daha çok Çevreyle İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan metaforlarla ifade etmektedir. Bu metaforlar, İranlı turistlerin Türkiye’yi ziyaret etmelerinin temel nedeni hakkında bilgi veriyor olabilir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise İranlı turistlerin Ekonomiyle İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirdiği metaforlardır. Bu noktadan hareketle İranlı turistlerin Türkiye’yi ucuz ve kaliteli alışverişin vazgeçilemez adresi olarak gördükleri söylenebilir. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar kategorisi altında yer alan “Televizyon Dizileri” metaforu, İranlı turistlerin Türkiye’ye yönelik vazgeçemediği bir diğer önemli bilgiye işaret etmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında İranlı turistlerin Türkiye’yi güven veren kardeş bir ülke olarak algıladığı söylenebilir.

Milliyetlerine Göre Yabancı Turistlerin “İstanbul” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar

Alman turistler “İstanbul” kavramına ilişkin 25 metafor geliştirmiştir. Geliştirilen metaforlar ve bu metaforların gruplandırıldığı 4 farklı kategori Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Alman Turistlerin “İstanbul” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Duygularla İlgili Metaforlar	<i>Umut, Eğlence, Tatil, Hayat, Rüya, Hedef, Misafirperverlik, Farklı Bir Şehir, Ünlü Bir Şehir, Ününü Kaybetmiş Bir Şehir</i>	10	10	33,3
2. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Manzara, Cennet, Ev, Minyatür Bir Dünya, Renkli Bir Şehir, Keşfedilmemiş Bir Şehir, Dünya Şehri, Türkiye'nin En Güzel Şehri</i>	8	9	30
3. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Metropol, Aile, Çeşitlilik, İlericilik</i>	4	8	26,6
4. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Tarihsel Çeşitlilik, Kültür, Tarih</i>	3	3	10
TOPLAM		25	30	100

Tablo 5 incelendiğinde Alman turistlerin “İstanbul” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforların büyük çoğunluğunun Duygularla İlgili Metaforlar (10 metafor) ve Çevreyle İlgili Metaforlar (8 metafor) kategorileri altında gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategorileri Toplumla İlgili Metaforlar (4 metafor) ve Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar kategorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde Alman turistlerin %33,3'nün duygularla ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Kategoriler altında gruplanan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

- *İstanbul benim için umudu ifade etmektedir. Çünkü hangi milletten, ten renginden ya da dinden olursan ol özgürce bir arada yaşayabildiğin umut verici bir şehirdir.*
- *İstanbul benim için minyatür bir dünyayı ifade etmektedir. Çünkü içerisinde her milletten ve her kültürden her doğal güzellikten bir şeyler bulabilirsiniz.*
- *İstanbul benim için metropolü ifade etmektedir. Çünkü milyonlarda insanın yaşadığı büyük bir şehirdir.*
- *İstanbul benim için kültürü ifade etmektedir. Çünkü gezip görülmesi gereken birçok tarihi güzelliklere ev sahipliği yapmaktadır.*

Alman turistler, İstanbul'u kendilerine hissettirdiği duygusal kavramlarla metaforlaştırmaktadır. 10 farklı metafordan oluşan bu duyguların hemen hemen hepsi olumlu duygusal kavramlardan oluşmaktadır. Alman turistlere göre İstanbul, misafirperver yönüyle umut vadeden, renkli, hayat dolu ve ünlü bir şehirdir. Ancak ünlü şehir olma özelliği, Alman turistlere göre her geçen gün etkisini kaybetmektedir. Bu durum Alman turistlerce “Ününü Kaybetmiş Bir Şe-

hir” metaforu ile ifade edilmiştir. Çevreyle İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirilen metaforlar incelendiğinde Alman turistlerin İstanbul’un sahip olduğu doğal güzelliklere oldukça önem verdiği görülmektedir. Bununla birlikte İstanbul, Alman turistlere göre tarih ve kültürün bir arada harmanlandığı metropol bir şehirdir. Metaforlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde İstanbul’un ünlü bir şehir olma özelliğini tekrar kazanmasında bu metaforlar kamu kurumlarına, turizm işletmelerine ve destinasyon yöneticilerine çeşitli fikirler sunabilir.

Tablo 6 incelendiğinde Rus turistlerin “İstanbul” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforların 11 adet olduğu görülmektedir. Bu metaforlar tarih ve kültürle, ekonomiyle, çevreyle ve toplumla ilgili olmak üzere 4 farklı kategori altında gruplanmıştır.

Tablo 6: Rus Turistlerin “İstanbul” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Tarih, Kültür, Cami, Mimari, Hıristiyan Dünyasının Antik Kenti</i>	5	10	33,3
2. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>Alışveriş, İş Merkezi</i>	2	10	33,3
3. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Türkiye’nin En Güzel Şehri, Renkli Bir Şehir</i>	2	8	26,6
4. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Uluslararası Bir Şehir, Dünya Başkenti Bir Şehir</i>	2	2	6,6
TOPLAM		11	30	100

Rus turistlerin “İstanbul” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar (5 metafor) kategorisinde gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategoriye, Ekonomiyle İlgili Metaforlar (2 metafor), Çevreyle İlgili Metaforlar (2 metafor) ve Toplumla İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde Rus turistlerin %33,3’ünün tarih – kültür ve ekonomiyle ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Bu kategoriler altında yer alan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

- *İstanbul bana camiyi ifade etmektedir. Çünkü baktığın her yerde bir cami görürebilirsin.*
- *İstanbul benim için iş merkezi bir şehri ifade etmektedir. Çünkü iş insanları için İstanbul her şey demektir.*
- *İstanbul benim için renkli bir şehri ifade etmektedir. Çünkü havası ve coğrafyası çok renkli, dünyanın hiçbir yerine benzemiyor.*

- *İstanbul benim için uluslararası bir şehri ifade etmektedir. Çünkü birçok kültüre, izlenime ve deneyime sahip oldukça geniş bir şehirdir.*

Tablo 6 incelendiğinde Rus turistlerin geliştirdiği metaforlardan bazılarının Alman turistlerin geliştirdiği metaforlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu benzerlik, metaforların gruplandığı kategorilerde de dikkat çekmektedir. Ancak, Alman ve Rus turistlerin geliştirdiği metaforların gruplandığı kategoriler bir noktada birbirinden ayrılmaktadır. Alman turistler İstanbul'u daha çok duygularla ilgili metaforlar ile ifade ederken, Rus turistler ekonomiyle ilgili metaforlar ile ifade etmiştir. İstanbul, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle geniş bir kültür yelpazesine sahiptir. Rus turistlerin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde İstanbul'un bu özelliğini öncelikli olarak özümstedikleri söylenebilir. Aynı zamanda İstanbul, geçmişte birçok dini inanişe ev sahipliği yapmış, bu inanışların eserleri ise günümüze kadar aktarılmıştır. Bu doğrultuda Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirilen "*Hıristiyan Dünyasının Antik Kenti*" metaforu, Rus turistlerin İstanbul'u sadece tarihi ve kültürel bir merkez olarak görmediği aynı zamanda dini bir merkez olarak da algıladığını göstermektedir. Rusya ile Türkiye arasındaki olumlu ekonomik ilişkiler, Rus turistlerin "İstanbul" kavramına yönelik geliştirdiği metaforlarda da etkisini göstermiştir. Bu ilişkiler Rus turistler tarafından "*Alışveriş, İş Merkezi*" metaforları ile ifade edilmiştir. Ayrıca İstanbul, Rus turistlere göre uluslararası niteliklere sahip Türkiye'nin en güzel şehridir.

İranlı turistlerin "İstanbul" kavramına ilişkin geliştirdiği 17 adet metafor ve bu metaforların gruplandığı 4 farklı kategori Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7: İranlı Turistlerin "İstanbul" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Tarih, İstanbul Boğazı, Avrupa'ya Açılan Kapı, Galata Kulesi, Simit</i>	6	9	30
2. Çevreyle İlgili Metaforlar	<i>Türkiye'nin En Güzel Şehri, Hayat Dolu, Cennet, Temiz Hava, Kalabalık Bir Şehir</i>	5	15	50
3. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>Alışveriş, Lüks Mekânlar, Pahalı Bir Şehir</i>	3	3	10
4. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Modern Bir Şehir, Çeşitlilik, Güvensiz Bir Şehir</i>	3	3	10
TOPLAM		17	30	100

Tablo 7'de yer alan İranlı turistlerin "İstanbul" kavramına yönelik geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar (6 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Bu kategoriye sı-

rasıyla Çevreyle İlgili Metaforlar (5 metafor), Ekonomiyle İlgili Metaforlar (3 metafor) ve Toplumla İlgili Metaforlar (3 metafor) kategorileri incelemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde İranlı turistlerin %50'sinin çevre ile ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Bu kategoriler altında gruplanan metaforların geliştirildiği turist ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

- *İstanbul bana Avrupa'ya açılan kapıyı ifade etmektedir. Çünkü bu şehrin imajı bana Batı ülkelerinin şehirlerini anımsatıyor.*
- *İstanbul bana kalabalık bir şehri ifade etmektedir. Çünkü çok fazla insanın yaşadığı tıklım tıklım bir şehirdir.*
- *İstanbul bana alışverişi ifade etmektedir. Çünkü uygun fiyatlı kıyafetler bulabilmek için en güzel cazibe merkezlerine sahiptir.*
- *İstanbul bana güvensiz bir şehri ifade etmektedir. Çünkü bu şehrin esnafları turistleri kandırmak için her şeyi yapıyor.*

Tablo 7'de yer alan İranlı turistlerin geliştirdiği metaforlar, Alman turistlerle farklılık, tarih ve kültürle ilgili geliştirdikleri metaforlar Rus turistlerle birebir benzerlik göstermektedir. İranlı turistler de İstanbul'u tıpkı Rus turistler gibi tarih ve kültürle ilgili çok sayıda metafor geliştirmiştir. Bu metaforlar İstanbul Boğazı ve Galata Kulesi gibi tarihi ve kültürel yönden önemli noktalardan oluşmaktadır. İranlı turistlerin Çevreyle İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirdiği metaforlar incelendiğinde bu şehri ziyaret etmeye değer buldukları yorumu yapılabilir. İranlı turistler göre İstanbul, lüks mekânların da bulunduğu alışveriş merkezi bir şehridir. İranlı turistler tarafından geliştirilen metaforlar, İstanbul'a yönelik bu özelliğin giderek pahalılaştığını ve turistler için güvensiz bir hale geldiğini göstermektedir. Bu olumsuzları engellemek için gerekli denetim ve kontroller, destinasyon sorumluları tarafından bir an önce sıklaştırılmalıdır.

Milliyetlerine Göre Yabancı Turistlerin “Turizm” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar

Alman turistler “Turizm” kavramına ilişkin 17 adet metafor geliştirmiştir. Geliştirilen metaforlar ve bu metaforların gruplandırıldığı 4 farklı kategori Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Alman Turistlerin “Turizm” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Klasik Algılarla İlgili Metaforlar	<i>Seyahat, Tatil, Tatil Bölgeleri, Manzara, Hizmet, Eğlence, Yabancı Ülkeler, Kalabalık</i>	8	14	46,6
2. Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar	<i>Yeni Kültürler Tanımak, Keşfetmek, Bir Şehri Keşfetmek, Yeni Diller Keşfetmek, Kendini Geliştirmek</i>	4	11	36,6
3. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>Ekonomi, Gelir</i>	2	2	6,6
4. Toplumla İlgili Metaforlar	<i>Kültür, Çeşitlilik</i>	2	2	6,6
TOPLAM		17	30	100

Tablo 8 incelendiğinde Alman turistlerin “Turizm” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforların büyük çoğunluğunun Klasik Algılarla İlgili Metaforlar (8 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategoriye Gelişim ve İlerleme İlgili Metaforlar (4 metafor), Ekonomiyle İlgili Metaforlar (2 metafor) ve Toplumla İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıklarına bakıldığında Alman turistlerin %46,6’sının Klasik algılarla ilgili metaforlar geliştirdiği görülmektedir. Kategoriler altında gruplanan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

- *Turizm bana seyahati ifade etmektedir. Çünkü çok fazla yeri gezip görmeni sağlayan bir faaliyettir.*
- *Turizm bana yeni diller keşfetmeyi ifade etmektedir. Çünkü bir ülkeyi ziyaret ettiğinde o ülkenin diline dair bir şeyler de öğrenirsin.*
- *Turizm bana geliri ifade etmektedir. Çünkü turistler satın aldıkları hizmetlerle o ülkenin gelirine katkı sağlarlar.*
- *Turizm bana çeşitliliği ifade etmektedir. Çünkü birçok kültürden insanı bir araya getiren bir faaliyettir.*

Alman turistler “Turizm” kavramını en çok, turizm denilince akla ilk gelebilecek klasik kavramlarla metaforlaştırmaktadır. Bu doğrultuda turizm, Alman turistlere göre seyahat, tatil ve eğlence kavramlarıyla bütünleşmiş bir hizmet faaliyetidir. Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan metaforlara göre, Alman turistlerin turizmi bir keşif aracı olarak algıladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Alman turistler, seyahatlerinde bilinenden çok bilinmeyene yönelmekte ve keşfetmekten hoşlanmaktadır. Alman turistleri turizm faaliyetlerine katılmak için güdüleyen bu metaforlar, destinasyonun

pazarlanma sürecinde turizm paydaşlarına yardımcı olabilir. Ekonomiyle İlgili Metaforlar kategorisi altında geliştirilen metaforlar, Alman turistlerin turizmin ekonomik yönüne ilişkin bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Alman turistlere göre turizm, ülke ekonomileri için oldukça önemli gelir getirici bir faaliyettir.

Tablo 9 incelendiğinde Rus turistlerin “Turizm” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforların 12 adet olduğu görülmektedir. Bu metaforlar 4 farklı kategori altında gruplanmıştır.

Tablo 9: Rus Turistlerin “Turizm” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Klasik Algılarla İlgili Metaforlar	<i>Seyahat, Tatil, Dinlenmek, Eğlence, Hizmet</i>	5	12	40
2. Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar	<i>Keşfetmek, Bir Şehri Keşfetmek, Yeni Kültürler Tanımak</i>	3	7	23,3
3. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>İş, Emek</i>	2	8	26,6
4. Duygularla İlgili Metaforlar	<i>Özgürlük, Mutluluk</i>	2	3	10
TOPLAM		12	30	100

Rus turistlerin “Turizm” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Klasik Algılarla İlgili Metaforlar (5 metafor) kategorisinde gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategoriyi, Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar (3 metafor), Ekonomiyle İlgili Metaforlar (2 metafor) ve Duygularla İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Rus turistlerin geliştirdikleri metaforların tekrarlanma sıklıkları dikkate alındığında Rus turistlerin %40’ının Klasik Algılar ile ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Bu kategoriler altında yer alan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

- *Turizm bana eğlenceyi ifade etmektedir. Çünkü bir yerleri gezerken bundan keyif alır, eğlersin.*
- *Turizm bana yeni kültürler tanımaya ifade etmektedir. Çünkü yeni insanlarla tanışmak ve o insanların kültürlerini deneyimlemeni sağlar.*
- *Turizm bana emeği ifade etmektedir. Çünkü bu sektörde çalışan binlerce insan bulunmaktadır.*
- *Turizm bana özgürlüğü ifade etmektedir. Çünkü ülkelerin ve devletlerin sınırları olsa dahi seyahat etmenin ve gezmenin sınırları yoktur.*

Rus turistler de “Turizm” kavramını tıpkı Alman turistler gibi turizm denince akla ilk gelen ifadelerle metaforlaştırmaktadır. Klasik Algılarla İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan bu metaforlar, Tablo 9’da görüldüğü gibi Alman turistlerle birebir benzerlik göstermektedir. Rus turistlere göre turizm, seyahat ile başlayan; tatil yapma, dinlenme ve hizmet faaliyetidir. Bir başka benzerlik de Rus turistlerin Alman turistler gibi turizmi bir keşif aracı olarak görmesidir. Turizmin bir keşfetme aracı olma özelliği Rus turistlerce “*Keşfetmek, Bir Şehri Keşfetmek ve Yeni Kültürler Tanımak*” metaforlarıyla ifade edilmiştir. Rus turistler “Turizm” kavramının ekonomiyile ilişkili yönünü, Alman turistlerden farklı olarak “İş ve Emek” metaforlarıyla ifade etmektedir. Geliştirilen bu metaforlar, Alman turistlerin geliştirdiği metaforlara göre birbirlerinden farklı kavramlar olsa da temelde aynı anlamlara geldiği yorumunu yapmak mümkündür. Tablo 9 incelendiğinde Rus turistlerin “Turizm” kavramına yönelik geliştirdiği metaforlar, bir noktada Alman turistlerin geliştirdiği metaforlardan hiçbir benzerlik olmaksızın ayrılmaktadır. Alman turistler “Turizm” kavramını Toplumla İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan metaforlar ile ifade ederken, Rus turistler Duygularla İlgili Metaforlar ile ifade etmektedir. Rus turistlere göre turizm, insanları özgür ve mutlu kılarak duygusal doyuma ulaşmalarını sağlayan bir faaliyetidir.

İranlı turistlerin “Turizm” kavramına ilişkin geliştirdiği 14 adet metafor ve bu metaforların gruplandığı 4 farklı kategori Tablo 10’deki gibidir.

Tablo 10: İranlı Turistlerin “Turizm” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Ekonomiyle İlgili Metaforlar	<i>Ekonomi, Sermaye, Endüstri, Güç, Döviz</i>	5	8	26,6
2. Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar	<i>Farklı Tecrübeler Edinmek, Yeni Yerler Görmek, Yeni Kültürler Tanımak, Yeni İnsanlarla Tanışmak</i>	4	6	20
3. Klasik Algılarla İlgili Metaforlar	<i>Seyahat, Eğlence, Tatil Bölgeleri</i>	3	14	46,6
4. Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar	<i>Tarih, Kültür</i>	2	2	6,6
TOPLAM		14	30	100

Tablo 10’da yer alan İranlı turistlerin “Turizm” kavramına yönelik geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Ekonomiyle İlgili Metaforlar (5 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Bu kategoriyi sırasıyla Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar (4 metafor), Klasik Algılarla İlgili Metaforlar (3 metafor) ve Tarih ve Kültürle İlgili Metaforlar (2 metafor) kate-

gorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde İranlı turistlerin %46,6'sının Klasik algılarla ilgili metaforlar geliştirdiği görülmektedir. Bu kategoriler altında gruplanan metaforların geliştirildiği turist ifadelelerinden bazıları şu şekildedir:

- *Turizm bana sermayeyi ifade etmektedir. Çünkü sanayisi gelişmemiş ülkelerin kalkınmaları için turizm en iyi sermayedir.*
- *Turizm bana yeni kültürler tanımayı ifade etmektedir. Çünkü turizm başkalarının kültürlerini anlayıp onlarla yakınlaşmak için bir fırsattır.*
- *Turizm bana eğlenceyi ifade etmektedir. Çünkü farklı insanlarla bir araya gelebildiğin eğlenceli bir faaliyettir.*
- *Turizm bana kültürü ifade etmektedir. Çünkü insanları birbirine yakınlaraştıran ve kültürleri birleştiren bir faaliyettir.*

İranlı turistler Alman ve Rus turistler gibi "Turizm" kavramını akla ilk gelen kavramlarla metaforlaştırmaktadır. Bu metaforlar "*Seyahat, Eğlence ve Tatil Bölgeleri*" olup Alman ve Rus turistlerin geliştirdiği metaforlar ile birebir benzerlik göstermektedir. İranlı turistlerin "Turizm" kavramına yönelik geliştirdiği metaforların Alman ve Rus turistlerle benzerlik gösterdiği bir başka nokta, "Gelişim ve İlerlemeyle İlgili Metaforlar" kategorisi altında gruplanan metaforlarla başlamaktadır. İranlı turistler de Alman ve Rus turistler gibi turizmi bir keşif aracı olarak görmektedirler. Alman turistler "Turizm" kavramını toplumla ilgili kavramlarla metaforlaştırdıkları, Rus turistler ise "Turizm" kavramını çeşitli duyguların ifadesi olarak tanımlamaktadır. İranlı turistlerin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde "Turizm" kavramı, tarih ve kültürle ilgili ifadelerle tanımlanmıştır. İranlı turistler, Alman ve Rus turistlerden farklı olarak "Turizm" kavramını Ekonomiyle İlgili Metaforlar kategorisi altında gruplanan daha çok sayıda metafor ile ifade etmektedir. İran, tıpkı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında turizmin rolü düşünüldüğünde, İranlı turistlerin daha çok ekonomiyle ilgili metaforlar geliştirmeleri anlamlı bir durum gibi görünmektedir. İranlı turistlere göre "Turizm" kavramı; ekonominin, sermayenin, endüstrinin, gücün ve dövizin ifadesidir.

Milliyetlerine Göre Yabancı Turistlerin "Turist Rehberi" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar

Alman turistler "Turist Rehberi" kavramına ilişkin 22 adet metafor geliştirmiştir. Geliştirilen metaforlar ve bu metaforların gruplandırıldığı 3 farklı kategori Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Alman Turistlerin “Turist Rehberi” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Niteliklerle İlgili Metaforlar	<i>Danışman, Öğretmen, Kaynak, Köprü, Seyahat Planlamacısı, Bilgilendirici Kişi, Yolculuğa Rehberlik Eden Kişi, Ayrıntıları Anlatan Kişi, Vakit Kaybı, Dolandırıcı, Hiçbir Şey</i>	11	18	60
2. Bilgiyle İlgili Metaforlar	<i>Bilgi, Yardım, İpucu, Keşfetmek, Deneyim, Dünya</i>	6	7	23,3
3. Becerilerle İlgili Metaforlar	<i>Yolculuğun Önemli Bir Parçası, İhtiyaç, Seyahat, Heyecan, Özgürlük</i>	5	5	16,6
TOPLAM		22	30	100

Tablo 11 incelendiğinde Alman turistlerin “Turist Rehberi” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforların büyük çoğunluğunun Niteliklerle İlgili Metaforlar (11 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategoriyi Bilgiyle İlgili Metaforlar (6 metafor) ve Becerilerle İlgili Metaforlar (5 metafor) kategorileri izlemektedir. Metaforların tekrarlanma sıklıkları incelendiğinde Alman turistlerin %60’ının niteliklerle ilgili metaforlar geliştirdiği belirlenmiştir. Kategoriler altında gruplanan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

- *Turist rehberi bana bilgilendirici kişiyi ifade etmektedir. Çünkü bildikleri pek çok şeyi turistlere anlatarak unutulmaz bir gezi geçirmelerini sağlarlar.*
- *Turist rehberi bana dolandırıcıyı ifade etmektedir. Çünkü verdiği her bilgi için benden para isteyecekmiş gibi hissediyorum.*
- *Turist rehberi bana hiçbir şeyi ifade etmektedir. Çünkü gezdiğim yer hakkında en güzel detayları kendim yakalamayı daha çok seviyorum.*
- *Turist rehberi bana yardımı ifade etmektedir. Çünkü gezip gördüğüm yerler hakkındaki bilgileri benim konuştuğum dil ile bana anlatır.*
- *Turist rehberi bana yolculuğun önemli bir parçasını ifade etmektedir. Çünkü gezip gördüğüm yerler hakkında bana her zaman önemli bilgiler aktarıyor.*

Alman turistler, geliştirmiş oldukları metaforlar ile “Turist Rehberi” kavramının daha çok niteliksel yönüne vurgu yapmaktadır. Tablo 11’de de görüldüğü üzere bu vurgulama şekli öğretmenlik gibi saygın bir meslekten, dolandırıcılık gibi bir suç yöntemine kadar uzamaktadır. Öyle ki Alman turistler, turist rehberini yolculuklarına rehberlik eden kişi olarak da nitelendirmiş, diğer yandan turist rehberinin bir vakit kaybı olduğunu ve kendileri için hiçbir anlam ifade etmediğini de belirtmiştir. Bu ikilemin nedeni hakkında bir öngöründe bulun-

mak için ilgili metaforların geliştirildiği turist ifadeleri incelenmiştir. “Turist Rehberi” kavramının “dolandırıcı” metaforu ile nitelendirildiği turist ifadesi incelendiğinde, turistin önceki seyahatlerinde kendilerine eşlik eden turist rehberinin sergilediği “bahşış beklemek” gibi bir tutumun etkisinin olduğu söylenebilir. “Turist Rehberi” kavramının “hiçbir şey” metaforu ile nitelendirildiği bir diğer turist ifadesi incelendiğinde, turistin ziyaret ettiği şehri bireysel olarak keşfetmekten hoşlandığı anlaşılmaktadır. Alman turistlerin geliştirmiş oldukları diğer metaforlar incelendiğinde “Turist Rehberi” kavramının bilgi ve beceriyle ilgili yönlerine değindikleri görülmektedir. Alman göre turist rehberi, yolculuğun önemli bir parçasını oluşturan sahip olduğu bilgi birikimi ile bir dünyayı andırmaktadır.

Tablo 12 incelendiğinde Rus turistlerin “Turist Rehberi” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforların 12 adet olduğu görülmektedir. Bu metaforlar 3 farklı kategori altında gruplanmıştır.

Tablo 12: Rus Turistlerin “Turist Rehberi” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Niteliklerle İlgili Metaforlar	<i>Bilgi Kaynağı, Ayrıntıları Anlatan Kişi, Yürüyen Ansiklopedi, Zeki İnsan, Arkadaş, Kılavuz, Asistan, Hiçbir Şey</i>	8	16	53,3
2. Bilgiyle İlgili Metaforlar	<i>Bilgi, Kitap</i>	2	5	16,6
3. Becerilerle İlgili Metaforlar	<i>Yardımsızlık, Mizah</i>	2	9	30
TOPLAM		12	30	100

Rus turistlerin “Turist Rehberi” kavramına ilişkin geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Niteliklerle İlgili Metaforlar (8 metafor) kategorisinde gruplandığı görülmektedir. Ardından bu kategoriyi, Bilgiyle İlgili Metaforlar (2 metafor) ve Becerilerle İlgili Metaforlar (2 metafor) kategorileri izlemektedir. Bu kategoriler altında yer alan metaforlarla ilgili turist ifadelerinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

- *Turist rehberi bana zeki insanı ifade etmektedir. Çünkü kıvrak zekâsıyla ülkesi hakkında anlatılacak her bilgiyi anında söyleyivermektedir.*
- *Turist rehberi bana hiçbir şeyi ifade etmektedir. Çünkü bir şeyleri kendim keşfetmeyi daha çok seviyorum.*
- *Turist rehberi bana kitabı ifade etmektedir. Çünkü sahip olduğu bilgi birikimiyle bir kitaba benzemektedir.*

- *Turist rehberi bana mizahı ifade etmektedir. Çünkü bilgileri bir kitaptan okur gibi değil, kendi karakterine ilişkin mizahla aktarır.*

Tablo 12 incelendiğinde Rus turistler, “Turist Rehberi” kavramına yönelik Alman turistlerle kısmen benzer metaforlar geliştirmiştir. Ancak Rus turistlerin geliştirdiği metaforların gruplandığı kategoriler incelendiğinde, Alman turistlerle birebir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Temelde Rus ve Alman turistlerin geliştirdiği metaforlar birbirinden farklı olsa da, anlamsal olarak gruplandığı kategoriler birbirinin aynısıdır. Bu durum, Rus turistlerin “Turist Rehberi” kavramına ilişkin Alman turistlerle benzer metaforik algılara sahip olduğunu gösteriyor olabilir. Rus turistlerin “Turist Rehberi” kavramı hakkında geliştirdiği “hiçbir şey” metaforu, bu öngörüye destekleyen bir veridir. Rus turistler de tıpkı Alman turistler gibi bireysel keşfin önemli olduğunu, bu nedenle turist rehberinin kendileri için bir şey ifade etmediğini belirtmiştir. Rus turistler de Alman turistlerle benzer olarak turist rehberinin bilgi ve beceriyle ilgili yönlerine değinmiş, turist rehberini kendilerine yardımcı olan bir kitap olarak nitelendirmiştir.

İranlı turistlerin “Turist Rehberi” kavramına ilişkin geliştirdiği 16 adet metafor ve bu metaforların gruplandığı 3 farklı kategori Tablo 13’teki gibidir.

Tablo 13: İranlı Turistlerin “Turist Rehberi” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

KATEGORİLER	GELİŞTİRİLEN METAFORLAR	Metafor Adedi	Metafor Frekansı	Yüzde
1. Niteliklerle İlgili Metaforlar	<i>Bilgi Kaynağı, Ülkesini Tanıtan Kişi, Ülkesini Temsil Eden Kişi, Ayrıntıları Anlatan Kişi, Öğretmen, Kılavuz, Kral, Lider, Yönlendirici</i>	9	14	46,6
2. Bilgiyle İlgili Metaforlar	<i>Yardım, Lisan, Sanat, Pusula</i>	4	8	26,6
3. Becerilerle İlgili Metaforlar	<i>Yolculuğun Önemli Bir Parçası, İletişim, Mizah</i>	3	6	20
TOPLAM		16	30	100

Tablo 13’te yer alan İranlı turistlerin “Turist Rehberi” kavramına yönelik geliştirdiği metaforlar incelendiğinde en fazla metaforun Niteliklerle İlgili Metaforlar (9 metafor) kategorisi altında gruplandığı görülmektedir. Bu kategoriyi sırasıyla Bilgiyle İlgili Metaforlar (4 metafor) ve Becerilerle İlgili Metaforlar (3 metafor) kategorileri izlemektedir. Bu kategoriler altında gruplanan metaforların geliştirildiği turist ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

- *Turist rehberi bana öğretmeni ifade etmektedir. Çünkü sahip olduğu bilgi birikimi bir öğretmen kadar çoktur.*

- *Turist rehberi bana yardımı ifade etmektedir. Çünkü turistler seyahat ederken onlara yardımcı olacak birisi gereklidir.*
- *Turist rehberi bana iletişimi ifade etmektedir. Çünkü turistlerle kurduğu iletişimle gezdirdiği yerleri en iyi şekilde tanımalarına yardımcı olur.*

İranlı turistlerin “Turist Rehberi kavramına yönelik geliştirdiği metaforların birçoğu Alman ve Rus turistlerle benzerlik göstermektedir. Bu metaforların gruplandığı kategoriler incelendiğinde ise Alman ve Rus turistlerle birebir benzerlik gösterdiği görülmektedir. İranlı turistler, Alman ve Rus turistlerde olduğu gibi “Turist Rehberi” kavramının daha çok niteliksel yönüne ilişkin metaforlar geliştirmiştir. Bu niteliksel yön, İranlı turistlere göre bir liderlik vasfını içermektedir. Turist rehberi, turistler nezdinde ülkesini temsil etmesi nedeniyle İranlı turistlerce “*Kılavuz, Kral, Lider ve Yönlendirici*” metaforlarıyla ifade edilmiştir. İranlı turistler, Alman ve Rus turistlerle benzer olarak “Turist Rehberi” kavramının bilgi ve beceriyle ilgili yönüne ilişkin metaforlar geliştirmiştir. Turist rehberi, İranlı turistlerce bir pusula olarak metaforlaştırılmıştır. Bu nedenle “Turist Rehberi” kavramı, İranlı turistlere göre yolculuğun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu araştırmada İstanbul’u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden Alman, Rus ve İranlı turistlerin “Türkiye,” “İstanbul”, “Turizm” ve “Turist Rehberi” ile ilgili algıları metaforlar aracılığıyla belirlenmiştir. Çalışmanın amacı; İstanbul’u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden farklı turist gruplarının beklenti ve algılarını belirlemektir. Farklı turist gruplarının algıları arasında varsa benzerlik veya farklılıkları tespit etmek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Rekabetin her geçen gün arttığı turizm sektöründe uluslararası turizm hareketliliğinden Türkiye ve İstanbul’un payını arttırabilmek için müşteri odaklı hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle Türkiye’ye ve İstanbul’a gelen turistlerin algılarının belirlenmesi ve bu doğrultuda hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi çok önemlidir. Hizmet sunumunu turist gruplarına yönelik uygun hizmet olanakları ile gerçekleştirmek için gerekli önlem ve düzenlemelere dikkat çekmesi açısından da çalışma önem arz etmektedir.

Alman, Rus ve İranlı turistlerin “Türkiye” ile ilgili geliştirdikleri metaforlar benzer kategorilere ayrılmıştır. Alman ve İranlı turistler daha çok çevreyle ilgili metafor geliştirirken, Rus turistler daha çok duygularla ilgili metaforlar geliştirmiştir. Alman turistler “Türkiye”yi ev, manzara, güneş, cennet, güzellik gibi çevreyle ilgili metaforlar ile ifade etmekte ve “Türkiye”yi dünyanın en güzel ülkelerinden biri olarak algılamaktadırlar. Rus turistler “Türkiye”yi tatil ve ailecek tatil gibi duygularla ilgili metaforlar ile ifade etmekte ve “Türkiye”-

yi tatil ülkesi olarak algılamaktadır. İranlı turistler “Türkiye”yi manzara, cennet, güzellik, turistik ülke, seyahat rotası gibi çevreyle ilgili metaforlar ile ifade etmekte ve “Türkiye”yi görülmesi gereken bir ülke olarak algılamaktadır.

Alman, Rus ve İranlı turistlerin “İstanbul” ile ilgili geliştirdikleri metaforlar benzer kategorilere ayrılmıştır. Ancak Alman turistlerin “İstanbul”a yönelik algıları daha çok duygusal iken Rus turistler “İstanbul”u daha çok tarihi, kültürel ve ekonomik bir merkez olarak algılamakta, İranlı turistler ise “İstanbul”u daha çok çevresel yönüyle güzel bir şehir olarak algılamaktadır. Alman turistler “İstanbul”u daha çok umut, eğlence, tatil, hayat, rüya, hedef, misafirperverlik, farklı bir şehir, ünlü bir şehir gibi duygularla ilgili metaforlar ile ifade etmektedir. Alman turistlerin “İstanbul” ile ilgili geliştirdiği metaforlar daha çok olumlu duygusal kavramlardan oluşmaktadır. Alman turistler “İstanbul”u misafirperver yönüyle umut vadeden, renkli, hayat dolu ve ünlü bir şehir olarak algılamaktadır. Rus turistler “İstanbul”u daha çok tarih, kültür, cami, mimari, Hıristiyan dünyasının antik kenti gibi tarih ve kültürle ilgili metaforlar ve alışveriş, iş merkezi gibi ekonomiyle ilgili metaforlar ile ifade etmektedir. Rus turistler “İstanbul”u önemli bir tarih, kültür ve ekonomi başkenti olarak algılamaktadır. İranlı turistler “İstanbul”u Türkiye’nin en güzel şehri, hayat dolu, cennet, temiz hava, kalabalık bir şehir gibi çevreyle ilgili metaforlar ile ifade etmekte ve “İstanbul”u Türkiye’nin en güzel şehri olarak algılamaktadır.

Alman, Rus ve İranlı turistlerin “Turizm” ile ilgili geliştirdikleri metaforlar benzer kategorilere ayrılmıştır. Her üç milliyetten turistler “turizm” kavramına yönelik daha çok klasik algılar ile ilgili metaforlar ve benzer metaforlar geliştirmiştir. Alman, Rus ve İranlı turistler “Turizm” ile ilgili neredeyse aynı algılara sahiptir. Alman turistler “Turizm” kavramını daha çok seyahat, tatil, tatil bölgesi, manzara, hizmet, eğlence, yabancı ülkeler ve kalabalık gibi klasik metaforlar ile ifade etmektedir. Alman turistler turizmi seyahat, tatil ve eğlence ile bütünleşmiş bir hizmet faaliyeti olarak algılamaktadır. Benzer şekilde Rus turistler de “Turizm” kavramını daha çok seyahat, tatil, dinlence, eğlence ve hizmet gibi metaforlar ile ifade etmektedir. Rus turistler “Turizm”i insanları özgür ve mutlu kılarak duygusal doyuma ulaşmalarını sağlayan bir faaliyet olarak algılamaktadır. İranlı turistler de Alman ve Rus turistler gibi “Turizm” ile ilgili seyahat, eğlence, tatil bölgeleri gibi klasik algılara sahiptir. İranlı turistler de Alman ve Rus turistler gibi turizmi bir keşif aracı olarak algılamaktadır.

Alman, Rus ve İranlı turistlerin “Turist Rehberi” ile ilgili geliştirdikleri metaforlar benzer kategorilere ayrılmıştır. Her üç milliyetten turistler “Turist Rehberi” kavramına yönelik daha çok nitelikler ile ilgili metaforlar ve benzer metaforlar geliştirmiştir. Alman, Rus ve İranlı turistler “Turist Rehberi” ile ilgili neredeyse aynı algılara sahiptir. Alman turistler “Turist Rehberi”ni daha

çok danışman, öğretmen, kaynak, köprü, seyahat planlamacısı, bilgilendirici kişi, ayrıntıları anlatan kişi, yolculuğa rehberlik eden kişi olarak algılanmaktadır. Bunun yanı sıra Alman turistler için bireysel keşfin önemli olmasından dolayı vakit kaybı, dolandırıcı, hiçbir şey gibi olumsuz algılara da sahiptirler. Rus turistler de tıpkı Alman turistler gibi bireysel keşfin önemli olduğunu, bu nedenle turist rehberinin kendileri için bir şey ifade etmediğini belirtmiştir. Rus turistler de Alman turistlerle benzer olarak turist rehberini kendilerine yardımcı olan bir kitap olarak algılamaktadır. Rus turistler turist rehberinin daha çok niteliklerine önem vermekte ve turist rehberini bilgi kaynağı, yürüyen ansiklopedi, zeki insan, arkadaş, kılavuz, asistan, ayrıntıları anlatan kişi olarak algılamaktadır. İranlı turistler de Rus ve Alman turistlere benzer şekilde daha çok niteliklere önem vermektedir. İranlı turistler, turist rehberini; bilgi kaynağı, ülkesini tanıtan, ülkesini temsil eden, ayrıntıları anlatan, öğretmen, kılavuz, kral, lider, yönlendirici olarak algılamaktadır. Alman ve Rus turistler, turist rehberlerine yönelik az da olsa olumsuz algıya sahip iken, İranlı turistler turist rehberi ile ilgili herhangi olumsuz bir algıya sahip değildir.

Sonuç olarak, Alman ve İranlı turistlere hizmet sunarken çevrenin korunmasına duyarlı olmak ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Bu doğrultuda sürdürülebilir turizm ilkeleri kapsamında turizmin geliştirilmesine özellikle yeni yatırımlarda buna önem verilmesine dikkat edilmelidir. Bu konuda yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve turizm işletmelerinin çeşitli eğitimler aracılığıyla bilinçlendirilmesi sağlanabilir, paydaşların daha koordineli bir şekilde çalışması teşvik edilebilir. Rus turistlere de hizmet sunarken aile sıcaklığını ve samimiyetini sağlayacak şekilde hizmet vermek önemlidir. Bu konuda özellikle turizm işletmelerinde çocuk oyun alanı, çocuk bakım merkezleri gibi hizmetlere yer verilmeli ve bu tarz temalar yaratılmalıdır. Diğer yandan Türkiye ile ilgili pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde Alman ve İranlı turistlere yönelik manzara, güneş, güzellik gibi çevresel öğelerin; Rus turistlere yönelik ise aile sıcaklığı gibi temaların ön plana çıkartılması faydalı olabilir.

Bu araştırma bundan sonra yapılacak çalışmalara da ışık tutabilir. Çalışma İstanbul'u turist rehberi eşliğinde ziyaret eden Alman, Rus ve İranlı turistler ile sınırlı tutulmuştur. Çalışma ayrıca Türkiye, İstanbul, Turizm, Turist Rehberi kavramları ile sınırlı tutulmuştur. Bundan sonraki araştırmalarda İstanbul dışındaki farklı turistik destinasyonlar ele alınabilir. Alman, Rus ve İranlı turistlerin dışında Türkiye'yi ziyaret eden turistler de araştırmaya dahil edilebilir. Yerli ve Yabancı turistlerin karşılaştırması yapılabilir. Türkiye, İstanbul, Turizm ve Turist Rehberi kavramları dışında Otel, Restoran, Seyahat Acentası, Milli Park, Antik Kent, Müze, Saray gibi farklı kavramlar da araştırmanın kapsamına alınabilir.

KAYNAKÇA

- Altun, T. ve Camadan, F. (2013). Rehber Öğretmenlerin Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (3), 883-918.
- Alyakut, Ö. ve Küçükkömürler, S. (2018). Gastronomi Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Mesleklerine Yönelik Metafor Algılarının Değerlendirilmesi. *Opus - Uluslararası Toplum Araştırmalı Dergisi*, 9 (16), 823-852.
- Asmadilli, U. V. (2015). *Paket Turlarda Müşteri Memnuniyetini Arttırma Aracı Olarak Algılanan Riskin Azaltılmasında Turist Rehberinin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Coğrafya Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (3), 1293-1322.
- Baturay, M. H., ve Şahin, Ş. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin İnternet Kavramına İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (1), 177-192.
- Boz, M. (2004). Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve Öğretmen Metaforları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 269-283.
- Çetin, G. ve Kızıllırmak, İ. (2012). Türk Turizminde Kokartlı Turist Rehberlerin Mevcut Durumunun Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF*, 14 (2), 307-318.
- Çokal, Z. (2015). *Kültür Elçisi Olarak Profesyonel Turist Rehberinin Turistlere Aktarılan Kültürel Değerlere Katkısına Yönelik Turist Algılamaları: Kapadokya Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Dilek, N., Dilek, S. ve Gümüş, M. (2016). Otel Çalışanlarının Turizm ve Barış İlişmesine Yönelik Metaforik Algıları. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 1-14.
- Doğan, Y. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Kavramına İlişkin Sezgisel Algıları: Bir Metafor Analizi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18 (1), 721-740.
- Eren, F., Çelik, İ. ve Aktürk, A. O. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Facebook Algısı: Bir Metafor Analizi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22 (2), 635-648.
- Forceville, C. (2002). The Identification of Target and Source in Pictorial Metaphors. *Journal of Pragmatics*, 34, 1-14.
- Geçit, Y. ve Gençer, G. (2011). Sınıf Öğretmenliği 1. Sınıf Öğrencilerinin Coğrafya Algılarının Metafor Yoluyla Belirlenmesi (Rize Üniversitesi Örneği), *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23 (2011), 1-19.

- Güvenli, E., İpek, A. S., Atasoy, E. ve Güvenli, H. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kavramına Yönelik Metafor Algıları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2 (2), 140-159.
- İşçi, C. (2016). *Duyusal Metaforik Tanıtımın Ön Deneyim, Reklam Tutumu ve Satın Alma Niyetine Etkisi: Akış Deneyimi*. Yaklaşımı. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Kahyaoglu, M. ve Kırıktaş, H. (2016). Ortaöğretim ve Üniversite Öğrencilerinin "Doğa" Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33 (2016), 58-76.
- Karaçam, S. ve Aydın, F. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Teknoloji Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13 (2), 545-572.
- Kıvanç, Ş. (2011). *Kentsel Turizm: İstanbul Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). *Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri*. 28.06.2019 tarihinde <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> adresinden erişildi.
- Özbaş, B. Ç. ve Aktekin, S. (2013). Tarih Öğretmen Adaylarının Tarih Öğretmenliğine İlişkin İnançlarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9 (3), 211-228.
- Özdemir, S. ve Akkaya, E. (2013). Genel Lise Öğrenci ve Öğretmenlerinin Okul ve İdeal Okul Algılarının Metafor Yoluyla Analizi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19 (2), 295-322.
- Saban, A. (2008). İlköğretim I. Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Bilgi Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *İlköğretim Online*, 7 (2), 421-455.
- Saçılık, M., Çevik, S. ve Özkan, Ç. (2016). Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü Önlisans Öğrencilerinin "Turizm" Olgusuna İlişkin Metaforik Algıları. *Akademik Bakış Dergisi*. 53, 84-103.
- Sel, Z., Sancaktar, C. ve Aktaş, G. (2016). Karikatüristler Gözüyle Deniz Turizmi: Turizm Karikatüristlerinin Göstergibilim Yaklaşımı ile İncelenmesi. *Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2016 Özel Sayı, 65-87.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and Learning as Problem Solving. *Theory into Practice*, 29 (2), 102-108.
- Soysal, D. ve Afacan, Ö. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin "Fen ve Teknoloji Dersi" ve "Fen ve Teknoloji Öğretmeni" Kavramlarına Yönelik Metafor Durumları, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 287-306.

- Subaşılar, B. (2007). *Turizm Tanıtımında Kültür Turizminin Yeri İstanbul Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, S., Tezcan, A. E., ve Bekci, M. (2018). Yerli Turistlerin Türkiye, İstanbul, Turizm ve Turist Rehberi ile ilgili Metaforları. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 251-564.
- Tetik, N. (2006). Türkiye’de Profesyonel Turist Rehberliği ve Müşterilerin Turist Rehberlerinden Beklentilerinin Analizi (Kuşadası Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Tortop, H. S. (2013). Öğretmen Adaylarının Üniversite Hocası Hakkında Metaforları ve Bir Değerlendirme Aracı Olarak Metafor, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3 (2), 153-160.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Güncel Türkçe Sözlük*. 30.06.2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişim sağlandı.
- UNWTO. (2018). *International Tourism Highlights, 2018 Edition*. 28.06.2019 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> adresinden erişimi sağlandı.
- Yağcı, C. ve Yağcı, P. (2017). Seferihisar Halkının Sakin Şehir Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 1302-6879.
- Yalap, H. ve Yılmaz, A. (2017). Türkçe Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 13-24.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. (2016). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Sorunu: Nicel ve Nitel Paradigmalardan Örnekleme Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 3 (11), 421-442.

KİŞİSEL DEĞERLERİN YEŞİL PAZARLAMA FAALİYETLERİNDE BULUNAN OTEL İŞLETMELERİNE YÖNELİK TUTUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹

Effects of Personal Values on Attitudes Towards Hotel Businesses in Green Marketing Activities

Gönderim Tarihi / Received: 31.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.710693>

Emre UYGUN*

Emrah ÖZKUL**

ÖZ: Yeşil pazarlama, 1970'li yılların sonları ile 1980'lerin başlarını kapsayan dönem içerisinde pazarlama alanında ortaya çıkmaya başlamış bir kavramdır. Değişen çevresel koşullar karşısında insanların gelişen çevresel değerlerini karşılamak adına bu kavram işletmeler tarafından benimsenmeye başlanmıştır. Özellikle doğal kaynakların kontrolsüz biçimde kullanımı ve fiziksel çevrenin hızla kirlenmesiyle birlikte kişileri daha doğal, temiz ve çevreci ürünleri talep etmelerine yöneltmiştir. Ortaya çıkan bu çevreci talepler karşısında işletmeler, sürdürmüş oldukları faaliyetler içerisinde çevrenin korunmasına yönelik uygulamaları hayata geçirerek hem tüketicilerin çevreci hassasiyetlerini karşılamak hem de ekonomik maliyetlerini azaltabilmek adına yeşil pazarlama faaliyetlerine doğru yönelim göstermeye başlamışlardır. Farklı alanlarda faaliyetlerini sürdüren işletmelerin yeşil uygulamaları tercih etmesiyle birlikte turizm endüstrisi içerisinde faaliyet gösteren işletmeler tarafından da bu uygulamaların kullanımı yaygınlaşmaktadır. Çevre dostu (yeşil) standartlara sahip olan otellerin sayılarındaki artışa bağlı olarak turistlerin çevresel sorunlara karşı taşıdıkları kişisel değerleri, onların tatil planları içerisinde diğer otel türlerine kıyasla yeşil pazarlama faaliyetlerini uygulayan otel işletmelerine yönelik tutumlarını etkilemektedir. Yapılan çalışmada, turistlerin sahip oldukları kişisel değerlerin yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan otel işletmelerine yönelik tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı "çevreye duyarlı tesis" statüsündeki otellerde en az bir defa konaklayarak yeşil otel deneyimine sahip olan, 18 yaş ve üzeri yerli turistler oluşturmaktadır. Evrene ulaşmak adına yargısal örnekleme tekniğine başvurulmuş çevreci olduğu düşünülen 476 katılımcı ile anket formu paylaşılmıştır. Ancak katılımcılar içerisinde 100

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Emrah Özkul danışmanlığında Yüksek Lisans Öğrencisi Emre Uygun tarafından 25.10.2019- 09.12.2019 tarihleri arasında etik kurul iznine tabi olmadan elde edilen verilerden hareketle 2020 tarihinde tamamlanan "Kişisel Değerlerin Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinde Bulunan Otel İşletmelerine Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, emreuygun95@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2204-1378>

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği/ Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, emrahozkul@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7938-6916>

kişinin yeşil otel deneyimine sahip olduğu tespit edilmiş ve bu kişilerden elde edilen veriler üzerinden çalışma kapsamında gerekli analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada, turistlerin kişisel değerlerinin yeşil otellere yönelik tutumları üzerinde kısmen etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Tüketici, Yeşil Yıldız, Değer, Kişisel Değerler.

ABSTRACT: Green marketing is a concept that began to emerge in the marketing field in the period covering the late 1970's and early 1980's. In order to meet the evolving environmental values of people in the face of changing environmental conditions, this concept has been adopted by businesses. Especially with the uncontrolled use of natural resources and the rapid pollution of the physical environment, it directed people to demand more natural, cleaner and environmentalist products. In the face of these environmentalist demands that show up, businesses started to move towards green marketing activities in the name of both in order to meet the environmental sensitivities of consumers and to reduce their economic costs by implementing the practices aimed at protecting the environment within the activities they have carried out. Along with the companies that operate in different fields prefer green applications, the use of these applications is also widespread by the companies operating in tourism industry. Due to the increase in the number of hotels that have environmentally friendly (green) standards, the personal values of tourists against environmental problems affect their attitudes towards hotel businesses that implement green marketing activities in comparison to other hotel types within their holiday plans. In the study that made, the effect on their attitudes towards to the hotel businesses engaged in green marketing of personal values that have of tourists was examined. The population of the study consists of domestic tourists aged 18 and over who have a green hotel experience by staying at least once in hotels with the status of "environment sensitive facility" affiliated to the Ministry of Culture and Tourism. In order to reach the population, a questionnaire was shared with 476 participants who were considered to be environmentalists by applying judgment sampling technique. However, it was determined that 100 people had green hotel experience among the participants and the necessary analyzes were carried out within the scope of the study based on the data obtained from these individuals. In the study, it was concluded that the personal values of the tourists were partly effective on their attitudes towards green hotels.

Keywords: Green Marketing, Green Consumer, Green Star, Value, Personal Values.

GİRİŞ

İnsanoğlu dünya tarihinde yer aldığından beri doğal çevre ile bir uyum içerisinde varlığını sürdürmüştür. Tarih boyunca bireyler, doğayı gözlemleyerek hem kendi hem de çevresindeki varlıkları öğrenmeye, anlamlandırmaya çalışıp doğa üzerinde hâkimiyet sağlayıp doğanın sunduğu kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanmayı başarmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte insanlığın büyük bir hızla doğaya üstün gelmeye başlamasıyla doğal çevrenin dengesi

bozulmaya başlamıştır (Korkmaz ve Atay, 2017: 114). Doğal çevrede meydana gelen kirliliğin her geçen gün artış göstermesi sonucunda 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanların doğal kaynakların korunması, kirliliğin azaltılmasına yönelik duyarlı olmalarıyla birlikte çevreci bilinçlerinin artması sonucunda çeşitli çevre örgütleri ve sivil toplum kuruluşları kurulmuştur (Seyhan, 2010). Çevreci gruplar ve sivil toplum kuruluşları öncülüğünde gerçekleştirilen bilinçlendirme çabaları sonucunda insanların çevrenin korunmasına yönelik gerek bireysel gerekse toplumsal adımların atılarak daha çevreci uygulamaların hayata geçirilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır (Atay ve Dilek, 2013: 204). Bireylerin eğitim düzeyleri arttıkça yaşanan çevreyi anlamlandırma ve içinde yaşadığı çevrenin korunması gerektiğine yönelik beklentileri de artış göstermektedir (Polonsky vd., 2012). Başta yerel yönetimler olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve işletmeler bireylerin daha temiz bir çevre üzerine var olan beklentilerini karşılıksız bırakmamak adına faaliyetleri içerisinde daha çevresel konulara ağırlık vermelerine, birtakım sorumluluklar üstlenmelerine yol açmıştır (Aslan, 2007: 57).

Kişilerin çevre dostu ürün ve hizmetlere olan talepleri giderek artış göstermesiyle birlikte işletmeler sürdürmüş oldukları faaliyetlerini çevreye duyarlı hale getirerek tüketicilerin istek ve beklentilerini karşılamaya yönelik bir takım çevreci adımlar atmaya başlamıştır. İşletmelerin çevrenin korunmasına yönelik verdikleri önemin gün geçtikçe artması neticesinde “yeşil ürün” , “yeşil tüketim” , “yeşil tüketici” kavramları oluşmaya başlamasıyla birlikte bugün “yeşil pazarlama” olarak bilinen pazarlama faaliyetinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Chammorro ve Banegil, 2006). Geleneksel pazarlamaya kıyasla önemi ve kullanımı işletmeler içerisinde yaygınlaşan yeşil pazarlama anlayışı turizm endüstrisi içerisinde de işletmeler tarafından benimsenmiştir. Turizm endüstrisinde, çevreye duyarlı tesis ya da yeşil otel olarak adlandırılan işletmelerde turistlerin; dinlenme, eğlenme ve iyi vakit geçirme arzularını karşılarken sunulan hizmetler ve tesisin fiziksel yapısında çevrenin korunması önem verilerek doğal kaynakların daha etkin kullanımına dikkat göstermektedir. Turistlerin çevreye yönelik sahip oldukları kişisel değerlere ve çevresel hassasiyetlerine bağlı olarak çevrenin korunmasına diğer turistik işletmelere kıyasla daha çok önem gösteren yeşil otelleri tatil planları içerisinde tercih edebilmektedirler (Ertaş vd., 2016: 354). Turistlerin çevresel sorunlar karşısında gelişen başta çevreci değerleri olmak üzere kişisel değerleri zaman içerisinde turistlerin daha yeşil ürün ve hizmetlere yönelik tutumlara sahip olmalarını geliştirmektedir. İşletmeler turistlerin bu tutumlarını göz önünde bulundurarak mevcut işletme faaliyetlerini daha çevreci hale getirerek turistlerin yeşil otlere karşı olan bu tutumlarını pozitif yönde arttıracak şekilde düzenlemeleri gerekmektedir.

Bu araştırmada, turistlerin kişisel değerlerinin yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan yeşil otel şletmelerine ynelik tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Hazırlanan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm içerisinde yeşil pazarlama kavramı tanımlanarak ortaya çıkış aşamasından günümüze kadar geçen süre içerisindeki gelişimine değinilmiştir. Daha sonra bu bölümde, yeşil pazarlama yaklaşımına ait pazarlama karmaları, yeşil tüketici ve tüketicilerin yeşil tutumları ortaya konularak yeşil pazarlama ile turizm arasındaki ilişki açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde; değer ve kişisel değer kavramlarının açıklanmasına, literatürde yer alan kişisel değer kuramlarının ve kişisel değerler kavramının turizm açısından incelenmesine yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; yapılan araştırmanın amacı ve önemi, evren ve örnekleme, sınırlılıkları, araştırma hipotez ve modeli, veri toplama yöntemi ve aracı, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan istatistik analizlerden elde edilen bulgulardan ulaşılan sonuçlara değinilerek araştırmaya ynelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Yeşil Pazarlama ve Karması

Sanayileşmenin canlılar üzerindeki fiziksel ve psikolojik olumsuz etkileri ile beraber çevresel etkileri gün geçtikçe artması insan sağlığına ve doğal çevrenin korunmasına önem veren toplulukların yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneliminin artmasına neden olmuştur. Bu yönelimlere bağlı olarak tüketicilerinin bu hassasiyetlerine önem veren şletmelerin yeni bir pazarlama yaklaşımı içine girmelerine olanak sunmuştur. Bu yeni kavrama “Yeşil Pazarlama” denilmektedir. Amerikan Pazarlama Derneği’nin (AMA) halkın, şletmelerin ve politikacılarının görüş ve fikirlerini sunmaları adına bir arada bulunmasını sağlayarak (Uydacı, 2016: 127) 1975 yılında düzenlediği “Ekolojik Pazarlama” konulu bir çalıştayda bu kavram tartışılmış ve bunun üzerine 1976 yılında kavram “Ekolojik Pazarlama” isimli kitap haline getirilmesiyle birlikte ilk defa literatürdeki yerini almıştır (Polonsky, 1994: 1-2). Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) literatürde ilk defa tanımladığı yeşil pazarlama kavramını, çevresel kaygılardan hareketle tasarlanan ürünlerin çevreye vermiş oldukları fiziksel etkilerinin azaltılarak üretilmesi, paketlenmesi ve daha sonra tekrar üretilebilecek hale getirilmesi için şletmeler tarafından sürdürülmekte olan faaliyetlerin tümü olarak ifade etmiştir (Onurlubaş ve Dinçer, 2016: 27). Karna vd. (2003)’e göre yeşil pazarlama ise: “*Toplumun ve müşterilerin gereksinimlerini karlı ve sürdürülebilir yollarla saptamak, gereksinimleri önceden tahmin etmekle sorumlu bütünsel bir yönetim sürecidir*”. Yeşil pazarlamaya ilişkin akademisyenler tarafından farklı tanımlar oluşturulmasıyla birlikte bu kavram literatürde eko-

lojik pazarlama, çevresel pazarlama, sürdürülebilir pazarlama, yeşilci pazarlama vb. adlandırmalar yapılarak kullanılmaktadır (Karaca, 2013: 100). Literatür içerisindeki bu farklı adlandırmalar yeşil pazarlama kavramını bütünüyle kapsayan tek bir tanımlamanın yapılmasını zorlaştırmaktadır (İpar, 2018: 8).

Pazarlamacıların işletmelerin faaliyetlerinin devamlılığını sağlayabilmeleri adına uygulamaları gereken pazarlama stratejilerine pazarlama karması denilmektedir (Kotler vd., 2018: 38). Pazarlama karması kavramını “4P” olarak ortaya koyan Jerome McCarthy bu kavramı İngilizce ürün (product), fiyat (price), dağıtım (place) ve tutundurma (promotion) ifadelerinin baş harflerinden oluşturarak 1964 yılında ilk defa literatüre kazandırmıştır (Mosavichechaklou, 2017: 5). İnsanların çevresel hassasiyetlerinin her geçen gün artış göstermesiyle birlikte işletmelerin uygulamakta oldukları geleneksel pazarlama karmasını yeşil uygulamalarla birleştirerek 1980’li yılların sonlarına doğru geliştirmeye başlatan ilk kişi Bradley olmuştur (İpar, 2018: 24). Bradley’in başlatmış olduğu bu çaba diğer araştırmacıların yeşil pazarlama konusu üzerinde durmalarını sağlamıştır. Bunun sonucunda geleneksel pazarlama karması içerisinde yer alan uygulamalar daha çevreci hale getirilerek yeşil ürün, yeşil fiyat, yeşil dağıtım ve yeşil tutundurma kavramları literatüre kazandırılmıştır.

Yeşil pazarlama karması bünyesinde en temel unsur olarak yerini almış olan yeşil ürün kavramını araştırmacılar tarafından tam olarak açıklayan literatürde genel bir tanım bulunmamaktadır. Bu durum araştırmacıların yeşil ürüne yönelik farklı tanımlamalar geliştirmesine sebep olmuştur. Ottman’a (1998: 89) göre genellikle “*dayanıklı, toksin olmayan, geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmış veya minimal ambalajlarla paketlenmiş olan ürünler*” yeşil ürün olarak tanımlanmaktadır. Emgin ve Türk (2004) ise, “*doğada geri dönüşümü sağlanabilen ve üretiminde kullanılan teknolojik yöntemler ile çevreye zarar vermeyen ürünlerdir*” şeklinde ifade etmiştir. Yeşil ürünler diğer ürünlere kıyasla çevreye daha az zarar vermelerinden dolayı toplumda çevre dostu ürünler şeklinde de tanımlanmaktadır.

Bir mal veya hizmetin başka bir mal veya hizmet ile değişim oranı fiyat olarak atfedilmektedir (Kuduz, 2011: 183). Yeşil pazarlama uygulamalarında ise fiyat, tüketicilerin üretilen yeşil ürünleri diğer ürünlere kıyasla tercih ederek satın almaları adına ödemek oldukları ücrettir (Sert, 2017: 8). Yeşil ürünlerin üretilmesi sürecinde işletmeler birtakım ek maliyetlere katlanmaktadır. İşletmeler katlandıkları bu ek maliyetleri ürünlerin satış fiyatlarına yansıtmayı tercih ederler (Günay, 2017: 29). Bu durum tüketicilerin diğer ürünlere kıyasla yeşil ürünlerin daha pahalı oldukları izlenimini uyandırır da yeşil tüketiciler çevreye verdikleri değerler neticesinde bu yeşil ürünlere daha fazla ücret ödemeye yine de razı olurlar (Peattie ve Crane, 2005).

Yeşil pazarlama faaliyet sürecinin etkili bir biçimde yürütülmesi ancak yeşil ürünü üreten işletmeden nihai tüketiciye kadar geçen süre içerisinde yer alan paydaşlar arasındaki dağıtım kanalları iletişiminin başarılı şekilde gerçekleştirilmesiyle mümkündür (Şua, 2012). Üretilen ürünlerin tedarik noktasından tüketim noktasına kadar verimli bir şekilde aktarılması ve tüketicilere bu aktarım esnasında kabul edilebilir bir düzeyde hizmet sunulması dağıtım olarak ifade edilmektedir (Rushton vd., 2006). Yeşil pazarlama karmaşasının dört temelinden biri olan dağıtım (Dülgeroğlu vd., 2016: 7), yeşil sıfatının eklenmesiyle birlikte dağıtım sürecinin her aşamasında çevrenin korunmasına yönelik çaba gösterilmesi gerekliliğini gündeme taşımıştır (Simpson ve Power, 2005: 60). Yeşil dağıtım, üretilen ürünlerin dağıtım sürecinde daha az akaryakıt kullanımı ve harcamasına adına gerekli tedbirlerin alınması ile ürünün satış noktasından tüketiciye en az akaryakıt ve zaman kaybı tüketilecek şekilde rotanın planlanması olarak tanımlanmıştır (Yüksek, 2002: 86).

İşletmeler tüketicilerin mevcut çevresel hassasiyetlerine yönelik kayıtsız kalmadıklarını, çevrenin korunması için yaptıkları çevreci faaliyetleri ve destekledikleri yeşil uygulamaları hedef kitlelerine bildirilmesi adına çeşitli tutundurma araçlarından yararlanmaktadır. Dolayısıyla bu tutundurma faaliyetleri yeşil pazarlama yaklaşımı içerisinde “yeşil iletişim çabaları” olarak adlandırılmaktadır (Dilek, 2012: 15). Yeşil iletişim çabaları kapsamında işletmeler tüketicilere yönelik “Çevre dostu işletme” imajı yaratılması ve tüketicilere üretilen ürünler üzerinden çevresel mesajlarını iletilmesi adına reklam kampanyaları, halkla ilişkiler çalışmaları gibi pazarlama araçlarından yararlanmaktadır (Ekinci, 2007: 42). Uydacı (2016) işletmelerin tutundurma politikalarının amaçlarını değerlendirirken tüketicilerin gözündeki işletme imajına yeşil bir kimlik kazandırmak, yeşil kimliğin oluşturulması sürecinde pazarlama tekniklerinin birbirleriyle bir uyum içerisinde çalışması gerektiğini ifade etmiştir.

Yeşil Tüketici Tutumları

Geçmiş dönemlerde tüketiciler gündelik ihtiyaçlarını karşılamak adına sadece satın alma ve tüketime odaklanmakta iken, günümüzde çevrenin çok hızlı bir biçimde kirlenmesiyle karşı karşıya gelinmesiyle beraber tüketiciler açısından çevrenin daha az kirletilmesi, korunmasına karşı yeşil bir bilinç oluşturulmasına önem vermeye başlamıştır (Kuduz, 2011: 208). Bu bilinç tüketicilerin zaman içerisinde yeşil tüketiciler haline dönüşmesine yol açmıştır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008). Yeşil tüketici, doğal çevrenin kirletilmesine yol açan atıkların oluşmasına sebebiyet verecek türden materyaller ile üretilen ürünlerden kaçınan kişilerdir (Elkington, 1994). Ünüvar vd. (2018: 23) göre yeşil tüketici ise, “*kendi veya başkalarının sağlığını tehlikeye atan, fazla enerji kullanımına sebep olan ve gereksiz ambalaj atığının ortaya çıkmasıyla fiziksel çevrenin korunmasını olumsuz şekilde*

etkileyebilecek ürünlerin kullanımını tercih etmeyen tüketiciler'' olarak tanımlanmaktadır.

Yeşil tüketicilerin, yeşil ürünlere yönelik satın alma davranışları incelendiğinde bu tüketicilerin kendi içlerinde satın alma davranışları açısından birtakım farklılıkların bulunduğu gözlemlenecektir. Yeşil tüketiciler arasındaki bu farklılıklar; sosyal statü, yaşam tarzı, tutumlar ürünlere ve çevrenin korunmasına karşı sahip olunan bakış açısı vb. değişkenlerden kaynaklanmaktadır (Nakıboğlu, 2007: 425). Yücel ve Ekmekçiler'e (2008) göre yeşil tüketicilerin sayısı arttıkça, işletmelerin faaliyetlerini bu tüketiciye grubuna tanıtılması adına geniş bir pazar payı oluşmaktadır. Oluşan yeşil pazarlar ile birlikte pazarlama yöneticileri, yeşil tüketicilerin çevreye karşı bilinç düzeylerine bağlı olarak yeşil ürünlerin özellikleri konusunda tüketicilerin ikna edilmesi sürecinin zor olduğunu dile getirmektedir (Yücel ve Ekmekçiler, 2008: 328).

Yeşil tüketicilerin pazar içerisinde yerinin belirlenerek pazarın bölümlendirilmesini konu alan pek çok çalışma mevcuttur (Kuduz, 2011: 214; Şahin vd., 2015: 342; Aksoy, 2018: 32). Bu çalışmalar kapsamında yeşil tüketicilerin bölümlendirilmesine ilişkin gerçekleştirilen en kapsamlı çalışma Roper Starch Worldwide tarafından Amerikalı tüketiciler üzerinde yapılmış olan çalışmadır (Aslan, 2007: 47). Roper Starch tarafından gerçekleştirilen bu pazar araştırması, pazar bölümlendirmesi içerisinde tüketicilerin sahip oldukları çevresel tutumları şu şekilde 5 farklı gruba ayrılmaktadır (Ottman, 1998: 22; Nakıboğlu, 2007: 426);

- **Koyu Yeşiller (True Blue Green):** Güçlü çevreci değerlere sahip, çevreye karşı sorumluluk sahibi ürünleri tercih eden ve bu ürünleri yakın çevresinin de kullanmasını teşvik eden kişilerdir. Toplum içerisinde %10'luk bir kesimi oluşturan bu grup içerisindeki tüketiciler, geri dönüşümcü ve yaşam tarzlarını yeşil hareketle özdeşirmektedir. Politik ve sosyal açıdan aktif, genellikle üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip olan bu kesim çevre dostu olmayan ürünlerden diğer tüketicilere kıyasla dört kat daha kaçınmaya dikkat ederek çevreci firmaların ürünlerini satın alma eğiliminde bulunurlar.
- **Açık Yeşiller (Greenback Greens):** Koyu yeşillere kıyasla politik ve sosyal olarak etkin olmayan kişilerdir. Toplumun %5'lik kısmını oluşturan bu kişiler yeşil ürün tercih etme ve kullanımlarında diğer tüketicilere kıyasla yaklaşık %22 oranında daha fazla harcama yapmaya isteklidirler. Orta yaş düzeyinde, iyi eğitilmiş olan ve genellikle "beyaz yakalı" olarak ifade edilen meslek grubunda yer alan bu bireyler, işletmeler tarafından sunulan yeşil ürünleri satın almalarına rağmen koyu yeşil tüketiciler kadar yaşam tarzlarında köklü bir değişiklik gerçekleştirebilecek zamanlarının olmadıklarını düşünürler.

- **Filizler (*Sprout*):** Toplumun %33'lük kesimini oluşturan bu grup; teorik olarak doğanın korunmasına, çevrenin daha az kirletilmesine önem verilmesi konularına fikren katılan, yeşil ürünlerin normal ürünlere kıyasla daha pahalı olacağını ya da olduğunu düşündükleri için yeşil ürün almaktan çekinen, yeşil ürünler ile normal ürünler arasında az bir fiyat farkının olduğunu gördükleri zaman yeşil ürün almayı tercih eden kişilerdir. Genellikle iyi eğitilmiş, evli ve kadın, ortalama yaş grubunda yer alan, çevreci tutumları koyu ve açık yeşiller kadar fazla olmayan bu kişiler gelir düzeylerinin iyi olmasına rağmen çevreci ürünlere %4 oranından daha fazla harcama yapma eğilimine sahip değildirlir.
- **Şikâyetçiler (*Grouser*):** Çevresel konular hakkında bir bilgi veya söz sahibi olmayan, doğal çevrenin yeterince zarar gördüğünü, bu zararın telafi edilemeyeceğine kanaat getiren ve toplumun %15'lik kesimini oluşturan kişilerdir. Bu kişiler, çevreci konulardaki eğitimsizlik ve bilgisizliklerinden dolayı yeşil tüketicilere karşı olumsuz düşüncelere sahiptirler. Yeşil ürünlerin çok pahalı olduklarına ve tüketicilerin pazar koşullarında bu ürünleri tercih etmeyeceklerine inansalar da bu grupta yer alan tüketicilerin %45'i geri dönüştürülebilir şişeler kullanarak farkında olmasalar da çevrenin korunmasına katkıda bulunurlar.
- **Kahverengiler (*Basic Brown*):** Günlük hayatın koşturmacasında kendi yaşamları dışında sosyal veya çevresel sorunlara karşı ilgi duymayan, toplumsal konuların dışında kalmayı tercih eden ve amacı günlük ihtiyaçlarını karşılayarak yaşamını idame ettirmeyi tercih eden kişilerdir. Toplumun %37'lik kesimini oluşturan kahverengiler, eğitim ve gelir seviyeleri düşük olması sebebiyle diğer gruplara kıyasla çevresel tutumları en alt düzeydedir. Toplumdaki tüketicilerin %18'i geri dönüşüme sahip ürünlerin kullanımlarını tercih ederken bu grup içerisindeki bireylerin bu türdeki ürünlerin kullanımını yalnızca %1 ile sınırlı kalmaktadır. Kahverengi grubunda yer alan bireyler, çevresel problemlerin olmadığını düşünerek toplumsal yaşantıda çevrenin korunmasından daha önem arz eden hususların var olduğu kanısını taşımaktadır.

Yeşil tüketicilerin taşıdığı ortak özelliklerini ifade eden Kuduz (2011: 171), "kişilerin toplumda aktif olarak katılımcı bir role sahip, düşüncelerini açıklamaktan çekinmeyen, beslenme alışkanlıklarında dengeli beslenmeyi tercih eden, daha sağlıklı yaşam için çevre kirliliğinin azaltılmasının gerekliliğini savunan, çevreciliğin sadece bir heves veya bir moda akımı olmadığını aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğuna inandıklarını" belirtmiştir. Yeşil tüketicilere yönelik yapılan bu pazar bölümlendirmesiyle birlikte tüketicilerin çevresel konular, ürünler ve uygulamalar karşısındaki bakış açılarından hareketle sahip oldukları tutumlar arasındaki

farklılıklar araştırmacılar tarafından güncel olarak incelenmesi gereken bir unsur haline gelmiştir (Üstündağlı ve Güzeloğlu, 2015: 344). Kavramsal olarak tutum, kişi veya kişilerin belirli bir konu, fikir, objeye yönelik sahip olunan bilgi ve deneyimler sonucu geliştirilen olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleridir (Koç, 2016: 292). Kişilerin çevresel olaylar karşısındaki değerlendirmeleri ile bu değerlendirmelerin açıklanmasına ilişkin sahip olunan psikolojik eğilimler doğal çevreye yönelik tutumlar geliştirmelerine de yol açmaktadır (Milfont ve Duckitt, 2010: 80). Geliştirilen bu çevreci tutumlar, yeşil tüketicilerin çevresel kaygı, endişeleri karşısında çevreye zarar vermeyecek çevre dostu uygulamalara yönelim göstermeleri ile ilişkilidir (Steg ve Vlek, 2009: 309). Yeşil tüketicilerin bilinç düzeyleri tüketicilerin çevreci grupları içerisindeki yerini ve yeşil tutumlarını şekillendirebilmektedir (Sönmez, 2014: 44). Şekillenen bu çevresel tutum, belirli bir ekolojik bilince sahip tüketicilerin yeşil profilleri açısından son derece önemli bir kavram haline gelmiştir (Cheah ve Phau, 2011: 455).

Yeşil Pazarlama ve Turizm İlişkisi

20. yüzyılda küresel ölçekte yaşanan toplumsal ve ekonomik olayların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması adına ülkelerin girişmiş oldukları sosyal ve ekonomik çabalara 1950'li yıllara kadar öncelik verilmesinden dolayı turizm endüstrisine yönelik gerekli önem verilememiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından insanların eğlence ve tatile çıkma arzularının önem kazanmasıyla birlikte başta ekonomik ve kültürel anlamda gelişmiş olan ülkelerdeki turizm hareketleri küresel ölçekte artış göstermiştir (Tarinç, 2012: 59). Bu artışa bağlı olarak 2018 yılında dünyada turizm hareketlerine katılım gösteren kişi sayısı 1,401 milyar kişiye ulaşmış, 2030 yılına gelindiğinde ise sayının yaklaşık 1,8 milyar kişinin turizm hareketlerine katılımında bulunacağı öngörülmektedir (UNWTO, 2011: 5; UNWTO, 2019: 2). Günümüzde eğlence ve tatil arayışında bulunan turistler 3S (Sea-Sand-Sun) olarak da bilinen deniz, kum, güneş üçlüsüne dayalı olarak turizm hareketlerine katılım göstermekteydi (Seyhan, 2010: 83). Ancak küresel ısınma başta olmak üzere baş gösteren diğer çevresel sorunlar turistlerin tatil ve eğlence planlarında değişimlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu değişimler sonucunda turistler tatil planları içerisinde 3S yerine 3E (Education-Entertainment-Environment) kavramı ile ifade edilen eğitim, eğlence ve çevre turizmi hareketlerine katılım göstermeye yönelmişlerdir (Rotariu, 2006: 24).

Turistlerin değişen turizm davranışlarını yakından takip eden turizm işletmeleri uygulamalarında; turistlerin çevresel beklentilerini karşılamak, doğal ve fiziksel çevrenin korunması konularına önem göstererek, işletme maliyetlerinin azaltılması adına sunmuş oldukları ürün, hizmet faaliyetlerinde yeşil pazarlama uygulamalarından yararlanmaktadır (Dilek, 2012: 25). Otel işletme-

leri çevresel duyarlılığa sahip olduklarını hizmet sundukları turistler kadar paydaşlarına da kanıtlayabilmek adına işletmelerini yeşil otel işletmelerine dönüştürmeye çabalamaktadır (Lee vd., 2010: 902). Literatürde yeşil turizm ya da yeşil otelcilik olarak ifade edilen bu kavram; su, enerji, gıda vb. enerji kaynaklarının tüketimi ve bu kaynakların atıklarının yönetiminin doğal kaynaklara zarar vermeyecek biçimde yürütülerek hizmet faaliyetlerini sürdüren otel işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Güler ve Tufan, 2013: 12-13). Yakın zamanlarda yapılan araştırmalar (Rahman ve Reynolds, 2016; Rahman ve Reynolds, 2017; Ceylan, 2017; Hüseyinli ve Küçükkancabaş Esen, 2018; İpar, 2018) göstermektedir ki, dünya üzerinde kendisini çevre dostu turist olarak belirten, toplumda orta ve üst sınıf sosyal statüye sahip olan, çevre bilinçli oldukları için tatil planları içerisinde çevre dostu otel işletmelerini tercih eden ve bu otellerde konaklamak adına daha fazla harcamaya yapmaya gönüllü olan yaklaşık 43 milyon turist mevcuttur (Machaira vd., 2012: 6). Yeşil otellerde konaklama arzusunda bulunan turistlerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda, başta konaklama işletmeleri olmak üzere turizm endüstrisi içerisinde yer alan diğer turistik işletmelerinin de gelecek zaman içerisinde yeşil pazarlama uygulamalarından daha fazla yararlanmaya yönelecekleri düşünülebilir.

Kişisel Değerler

Değer kavramı üzerine geçmişten günümüze kadar birçok felsefi, sosyolojik ve bilimsel tartışma gerçekleştirilmesi bu kavrama ilişkin ortak bir tanımlamanın yapılmasını güçleştirmiştir. Schwartz (1992: 1) tarafından değer, insan hayatını ve davranışlarını ele alan bütün bilim dallarının farklı görüşlerini bir çatı altında birleştirebilecek konuma sahip bir kavram olması gerektiğini ifade etmektedir. Rokeach tarafından değer kavramı, insanların sosyal ve iş hayatlarında karşılaştıkları, arzuladıkları belirli olaylara karşısında bireysel veya toplumsal olarak kabul edilebilirliği yönünde oluşturdukları kalıcı inançlar olduğu açıklanmıştır (Çiçek, 2016: 5). Kluckhohn (1951: 395) ise değerleri, birey veya grupların ayırt edici karakteristik özelliklerinin arzu edilen davranışlar üzerindeki açık ya da gizli bir şekilde etkileyen bir unsur olarak ifade etmiştir.

Bireylerin yaşamları boyunca içinde bulunduğu kişisel ya da toplumsal olaylardan elde edilen tecrübeler, gelecekte yaşanması muhtemel olaylara yönelik bireylerin sergileyecekleri tutum ve davranışlarında yol göstermesinde etkili olan inançlar değer olarak tanımlanmaktadır (Demirutku ve Sümer, 2010: 18). Değer kavramı kendi içerisinde kişisel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bireyin iç yaşantısında oluşturduğu kavramsal anlamlara kişisel değer, bireyin içerisinde bulunduğu topluluğun sahip olduğu normlar ve inançlara ise toplumsal değer olarak sınıflandırılmaktadır (Gouveia vd., 2002: 336). Bireylerin yaşamış oldukları sosyal topluluk içerisine karşılaşılan bütün

inançlar, duygu ve düşünce kalıpları vb. etkenler, bireyden bireye farklı düzeyde anlamlandırılmasından dolayı bu değerlerin her kişide farklılık göstermesi kişisel değer kavramını ortaya çıkarmaktadır (Brown, 2002: 48).

Bireylerin kararlarında veyahut davranışlarında belirli bir yöne yönlendiren kişisel değerler, bir pusula gibi insanların yaşantılarında yol göstermektedir (Zibenberg ve Kupermintz, 2016: 180). Kişisel değerler, istenilen hedeflere ulaşılmasında bireyin yaşantısını yönlendiren, karşılaşılan seçimler içerisinde bir tercih yapılmasını etkileyen inançların bütünüdür (Schwartz, 1994: 21; Yıldırım, 2013: 7). Vinson vd. (1977) tarafından kişisel değerleri, “kişilerin nesne ve canlılara yönelik düşüncelerini, olaylara karşı tutumları, karşılaşılan seçeneklerin tercihini değerlendirilmesinde etkili olan belirli kriterler” olarak tanımlamıştır. Rokeach (1968: 17) tarafından ise kişisel değerler, “belirli durumlar karşısında kişinin sahip olduğu kendini gerçekleştirme arzusuna ulaşması içerisinde yaşamının daha rahat sürdürebilmesi adına yapılan kişisel seçimler” olarak ifade edilmiştir. Literatürde yapılan bu tanımlamalardan hareketle kişilerin yaşantılarında hangi nesne, kişi ve konuya yönelik ne kadar önem verip vermeyeceklerini belirleyen unsurlar kişisel değer kavramını oluşturmaktadır (Candan vd., 2018: 645).

Çeşitli etkilerin sonucunda sürekli değişim ve gelişim gösteren değer yargıları insanların duygu, düşünce ve davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Zihinlerde oluşan bu değerlerin araştırmacılar tarafından, karşılaşılan olaylara yönelik bireylerin önce düşüncelerini sonra tutumlarını ve daha sonra davranışlarını etkilediğine inanılmaktadır (Bozkurt, 2014: 56). Rokeach (1973) tarafından, sahip olunan değerlerin bireylerin belirli davranışlara sevk edilmesinde olaylara karşı gösterilen tutumların aracılık vazifesi üstlendiği belirtilmiştir. Homer ve Kahle (1988: 638-639) yaptıkları çalışma ile kişisel değerlerin bireylerin takındıkları tutumları ve buna bağlı olarak sergiledikleri davranışları üzerinde bir etkisinin bulunduğu ifade edilmiştir.

Sosyal bilimler içerisinde kavramlar arasındaki ilişkilerin tam olarak açıklanmasının çok güç olması ve kişiler arasındaki değer farklılıkları, değer-tutum-davranış arasındaki ilişkinin tespit edilmesi adına gerçekleştirilen çalışmalarında farklılaşmasında etkili olabilmektedir (Gökkaya, 2019: 52). Bireylerin sahip oldukları kişisel değerlerinin çevre dostu ürünleri tercih etme ve satın alma davranışlarında bulunmaları üzerinde bir etkisinin var olduğu açığa çıkarılmıştır (Leiserowitz vd., 2006: 413). Karp (1996: 111) tarafından yapılan çalışmada, kişilerin var olan kişisel değerlerinin çevrenin korunmasına yönelik davranışlar sergilemeleri arasında bir bağın bulunduğu tespit edilmiştir. Oreg ve Katz-Gerro (2006) tarafından değer-inanç-norm hiyerarşisine dayanılarak yapılan bir çalışmada, çevresel kaygılara sahip kişilerin çevrenin korunmasına yönelik fedakarlıkta bulunma davranışları

üzerinde kişisel değerlerinin bir katkısının olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamlardan yola çıkılarak literatür içerisinde kişisel değerler ile turizmde çevre dostu ürün ve hizmetleri tercih etme davranışları arasındaki ilişkinin açıklandığı çeşitli çalışmalar mevcuttur. Hedlund (2011) tarafından hazırlanan araştırmada, turistlerin kişisel değerleri ile turizmde ekolojik davranışlar sergilemeleri arasında bir ilişkinin var olduğunu ve bu ilişkinin turistlerin sürdürülebilir davranışlarda bulunmalarını kişisel değerlerin etkilediğini ifade etmiştir. Fennell ve Nowaczek (2003) tarafından eko turistler üzerine yapılan bir araştırmada, turistlerin sahip oldukları kişisel değerlerinin çevresel tutumlarını etkilediğini ve farklı turizm faaliyetlerine katılımları içerisinde bu değerlerin farklılıklar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kişisel Değer ve Tutum Arasındaki İlişki

Değerler, kişilerin arzuladıkları hedeflere veya standartlara ulaşmalarında onlara yardımcı olan yol gösterici prensiplerin bütünü olarak kavramsallaştırılmaktadır (Schultz ve Zelezny, 1999: 256). İnsanların yaşantılarında sergilenen davranışlarında birbirinden farklılık göstermesiyle karşılaşılan olaylara yönelik vermiş oldukları önem düzeylerine gerçekleşen değişimler kişisel değerler olarak ifade edilmektedir (Acaray, 2018: 175). Kişilerin sahip oldukları değerler yaşantılarındaki olaylar karşısında takınacakları tutumları ve sergileyecekleri davranışları şekillendirebilmektedir (Han, 2017). Değerlerin insanların tutum ve davranışlarında yaratmış oldukları değişikliklerinin belirlenmesi amacıyla 1998 yılında Homer ve Kahle tarafından değer-tutum-davranış hiyerarşisi (VAB) geliştirilmiştir (Manan, 2016: 443). Geliştirilen bu hiyerarşi ile beraber kişilerin belirli davranışları altındaki tutumları ve bu tutumları oluşturan değerlerin ne olduğu açıklanabilmektedir (Homer ve Kahle, 1988). VAB hiyerarşisinde, değerlerin tutumları etkilediği ve bunun sonucunda etkilenen tutumun ise zaman içerisinde davranışa dönüşerek kişilerin arzu ettikleri tercihleri seçmelerine yönelttiği belirtilmektedir (Korkmaz Devrani, 2010: 59). Değer ile tutum arasında var olan ilişkide tutumun yönünü ve gücünü belirleyen unsur kişisel değerdir (Kristiansen ve Zanna, 1991: 442). Kişinin içinde bulunduğu durumlara karşı gelişen tutumları dolayısıyla olumlu veya olumsuz davranışlar sergilemesine sebep olmaktadır (Han vd., 2019: 432). Tutumların oluşmasında temel bir belirleyici olan kişisel değerlerin (Homer ve Kahle, 1988), insanların tutumları üzerinde etkili olduğu (Hurst vd., 2013: 259) literatürde yer alan çeşitli çalışmalar ile ortaya konulmuştur (Paulssen vd., 2014: 875).

Kişisel Değerlerin Turizm Açısından İncelenmesi

Turizm; farklı destinasyonlarda bulunan doğal veya kültürel güzellikleri görmek, anlamak ve deneyimlemek isteyen insanların belirli bir süre boyunca bu

destinasyonlarda konaklayarak hayattan zevk almak maksadıyla bireysel veya bir grup halinde seyahat etme davranışları olarak tanımlanmaktadır (Brent Ritchie vd., 2011: 419). Turizm alanında yapılan araştırmalarda, turizm ürününü pazarlamak, geliştirmek, turistlerin tipolojilerini anlamak, turist faaliyetleri ve tercihlerinin ele alınarak değerlendirilmesi son derecede önemlidir (Woosnam vd., 2009: 501). Değerlerin kişilerin inanç sistemlerinin merkezinde yer almasından dolayı araştırmacılar tarafından kişisel değerlerin birçok bağlamda kişilerin davranışları üzerinde etkili olabildiği gibi turizm ve boş zaman davranışları üzerinde de bir etkisinin bulunduğu önemle kabul görmektedir. Bu doğrultudan hareketle kişisel değerler; turist kişilik tiplerinin belirlenmesi, turistlerin boş zaman aktivite tercihlerinin belirlenmesi, destinasyon seçimi ve turist davranışlarının tahmin edilmesinde araştırmacılara çalışmalarında yardımcı olmaktadır (Madrigal, 1995: 125). Turizm alanında yapılan araştırmalarda turistlerin boş zaman faaliyetlerini nasıl değerlendirdikleri, seyahat süreci içerisindeki sergilemiş oldukları davranışlar kişisel değerler ile anlamlandırılmaktadır (Fall, 2000: 8). Turistlerin kişisel tutum ve davranışlarının açıklanmasında sosyal bilimler ve psikoloji alanı içerisinde kişisel değerlerden genel olarak yararlanılmaktadır (Arroyo vd., 2018: 175). Paulssen vd. (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarında, turistlerin seyahat sürecindeki gerçekleştirmiş oldukları davranışları Schwartz'ın kişisel değerler kuramı açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre yapılan analizler sonucunda turistlerin seyahatleri boyunca güç, hazcı (hedonist) ve güvenlik değerlerine önem verdikleri, bu doğrultuda seyahatleri hakkında gerekli tutumları geliştirdikleri tespit edilmiştir.

Araştırmacılar tarafından turistlerin yaşam tarzları ile turistik destinasyonların seçimi arasındaki ilişki turistlerin değerleri, inançları, psikografik özellikleri ve algıları üzerinde durularak incelenmiştir (Fall, 2000: 8). Turistler tarafından bir destinasyonu ziyaret etmek için gerekli olan zaman ve maddi koşulların durumu ile o turistik destinasyondan elde edilecek muhtemel deneyimler kıyaslanarak destinasyona yönelik algılanan değerleri oluşmaktadır (Pandza Bajs, 2015: 125). Turistik destinasyonların algılanan değerlerinin belirlenmesinde destinasyonların; doğal çevresi, kültürel mirası, iklimsel özellikleri ve fiziksel yapısı birincil derecede öneme sahip iken; destinasyona ulaşım, yeme-içme tesisleri, konaklama ve eğlence tesisleri gibi hizmet işletmelerinin ikincil derecede turistler açısından belirleyici olmaktadır (Murphy vd., 2000: 44). Turistler, destinasyonların algılanan değerleri doğrultusunda olası fayda ve maliyetleri göz önünde bulundurarak ziyaret edecekleri destinasyonları belirleyip seyahat ederler (Van der Haar vd., 2001: 628; Pandza Bajs, 2015: 125). Sahip olunan kişisel değerleri doğrultusunda turistler, ziyaret ettikleri destinasyonlardan elde edilen algılanan değerleri doğrultusunda o destinasyona yönelik tekrar ziyaret etme isteğinde ve tatil deneyimini başkalarına tavsiye

etme davranışında bulunarak destinasyona karşı bağlılıklarını sergilerler (Lee ve Chang, 2012: 107). Turistlerin zihinlerinde destinasyonlar hakkında var olan değerleri farklı turistik destinasyonların fiziksel özelliklerini ve hizmet koşullarını yeniden yapılandırmasına, destinasyonlar arası bir rekabet ortamının oluşturulmasına zemin hazırlayarak turistik destinasyonların ulusal ve uluslararası pazardaki konumunu güçlendirerek turizmin gelişmesine katkı sunulmasını sağlamaktadır (Kotler ve Keller, 2015).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanların içerisinde yaşamış olduğu fiziksel çevrenin her geçen gün daha fazla bozulmakta olduğunun farkındalıkları insanların çevrenin korunmasına yönelik algılarını geliştirerek doğal çevreye karşı sahip olunan kişisel tutumlarını değiştirmiştir. Bu kişisel tutumlarındaki değişikliklerle beraber işletmelerinde bu hassasiyeti taşımaları gerektiği bilinci sonucunda işletmeler var olan pazarlama faaliyetlerini çevreye zarar vermeyecek şekilde yeniden yapılandırmasında “yeşil pazarlama” olarak da adlandırılan pazarlama uygulamalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Turizm endüstrisinde uygulanmakta olan yeşil pazarlama faaliyetleri üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelendiğinde; turizmde yeşil sertifikasyon ve belgeler, turistlerin yeşil oteller hakkında bakış açıları, turistlerin çevresel algıları ve turistlerin yeşil otellerden hizmet satın alma davranışları vb. konular üzerinde akademik çalışmaların hazırlandığı görülmektedir.

Turizmde yeşil pazarlama uygulamaları hakkında çok fazla çalışma olmasına karşın turistlerin kişisel değerlerinin yeşil otel işletmelerine yönelik tutumları üzerindeki etkilerini literatür içerisinde tam olarak açıklayabilen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durumdan harekete geçirilen araştırmanın amacı, turistlerin var olan kişisel değerlerin yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunan yeşil otel işletmelerine yönelik tutumları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında ulaşılmaya hedeflenen alt amaçlar ise turistlerin yeşil pazarlama faaliyetlerini uygulayan yeşil otellere yönelik; planladıkları tatil bütçelerinden daha fazla ödemeye gönüllü olma, yeşil otellerin hizmetlerinden yararlanabilmek adına beklentilerinden ödün verme niyetleri, başkalarına yeşil otellere yönelik düşüncelerini paylaşma niyetleri ile yeşil oteller hakkındaki görüşleri üzerinde kişisel değerlerin etkilerinin tespit edilmesidir.

Evren ve Örneklem

Evren, bir konu üzerine yürütülen çalışma kapsamında bütün katılımcıların çalışmanın içerisinde yer alabileceği topluluktur (Saunders vd., 2016: 274).

Hazırlanan araştırmanın evrenini 30.06.2019 güncel tarihli Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı turizm işletmesi belgeli tesislerden “çevreye duyarlı tesis” statüsünde yer alan 478 turizm işletmelerinde en az bir kez konaklamış olan, 18 yaş ve üzeri yerli turistler oluşturmaktadır.

Belirlenen evrenin büyüklüğünün belirgin olmaması ve evrende bulunan yerli turistlerin tamamına ulaşılmamasının çok güç olması sebebiyle çalışma içerisinde evrene ulaşılması adına yargısal örnekleme tekniğinden yararlanılmasına başvurulmuştur. Yargısal örnekleme, yapılan araştırmanın amaçları kapsamında evreni temsil etmeye elverişli olduğu düşünülen katılımcıların belirli inanç yargıları doğrultusunda herhangi bir olasılığa dayanmaksızın seçildiği örnekleme tekniğidir (Hair vd., 2017: 147). Yapılan çalışma kapsamında araştırmacının ihtiyaç duyduğu bilgiye sahip doğru kişilere ulaşılması durumunda yargısal örnekleme tekniği tek geçerli örnekleme tekniği olarak kabul edilmektedir (Sekaran ve Bougie, 2016: 248). Yargısal örnekleme türünde, araştırmanın amacına yönelik en kolay ve en kısa sürede verilere ulaşılması adına seçilen örneklem içerisinde yer alan birimlerin seçimi araştırmacının kişisel yargısına bırakılmıştır (Kozak, 2017: 118). Bu nedenden dolayı örneklemelerin seçilmesinde herhangi bir istatistiki hesaplamanın yapılması mümkün olmamaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 82).

Zaman ve maliyet başta olmak üzere yapılan araştırmalar içerisinde karşılaşılan kısıtlılıklardan dolayı çalışmalar 200 veya daha az sayıdaki örneklem büyüklüğüyle sürdürülebilmektedir (Singh ve Masuku, 2014: 10). 30'dan büyük ve 500'den az katılımcının yer aldığı örneklem büyüklüğüyle gerçekleştirilen araştırmalarda yapılan analizler çoğu araştırmacılar tarafından uygun görülmektedir (Sekaran ve Bougie, 2016: 264). Gerçekleştirilen araştırmanın konusu itibarıyla spesifik bir yapıya sahip olması nedeniyle yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan otellerde en az bir kez konaklayarak yeşil pazarlama ve yeşil otel kavramlarına yönelik bilgi sahibi olan turistlere ulaşılması gerekmektedir. Evren içerisinde bu nitelikleri taşıyan turistlere ulaşılmasının zor olması sebebiyle araştırmada örneklem büyüklüğü 100 katılımcı olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Hazırlanan bu araştırma çalışmasının konusu itibarıyla yeşil pazarlama, turizmde yeşil pazarlama ve kişisel değerler kavramları incelenmiştir. Literatür içerisinde kişisel değerler kavramının yeşil pazarlama kavramı ile değerlendirilerek hazırlanan çalışmaların sayısının kısıtlı olması, turizm alanında yapılan çalışmalarda kişisel değerler kavramı üzerinde çok fazla durulmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenden dolayı turistlerin kişisel değerleri ile yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan yeşil otel işletmelerine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi tam olarak açıklayan bir çalışmaya literatür içerisinde rastlanılmamıştır.

Yürütülen çalışmanın çok spesifik bir grup üzerinden yürütülmesi gerektiğinden dolayı, araştırma kapsamında çevreci kurum, kuruluş ve gruplara üye olan toplam 476 kişiye anket formu gönderilmiştir. Çevreci gruplar içerisinde bulunan turistlerden gelen sonuçlara göre cevapların dağılımları gerçekleşmiştir. Daha önce yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan yeşil otel işletmelerinde konaklayarak bu otellere yönelik bir deneyim sahibi olan sadece 100 katılımcının bulunduğu tespit edilmiştir. Yeşil pazarlama ve yeşil otel konsepti hakkında bilgi ve deneyim sahibi olan bu 100 katılımcıdan elde edilen veriler araştırma kapsamına dâhil edilerek araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Kendilerini çevreci bir birey olarak görerek yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunan otel işletmelerinde konaklamış bu katılımcılar çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

Turistlerin sahip oldukları kişisel değerleri ile yeşil pazarlama faaliyetinde bulunan yeşil otellere yönelik tutumları arasındaki ilişkinin ortaya konulması açısından ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar araştırma kapsamında incelenmiştir. Literatür incelemesi sonucunda bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla araştırmada nedensel araştırma modelinin kullanılması uygun görülmüştür. Yapılan çalışmada, kişisel değerlerin ve alt boyutlarının yeşil otel işletmelerine yönelik tutumlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Bireylerin yaşamlarında arzuladıkları hedeflere yönlendiren ilkeler değer olarak tanımlanmaktadır (Schwartz, 1992). Bireylerin inanışlarını, tutumlarını ve davranışlarını etkileyen bu değer kavramı (Rohan, 2000), çevresel konulara değinilen birçok akademisyen tarafından çalışmalarında tüketiciler açısından önemli bir karar unsuru olduğu vurgulanmıştır. Kişilerin çevresel olaylara yönelik oluşan değerleri, bireyin çevresel tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Stern, 2000). Çevresel tutumları yüksek olan kişilerin düşük tutuma sahip olanlara kıyasla daha fazla çevresel davranışlarda bulunmaları beklenmektedir (Masele, 2019: 5). Bu sebep ile çevresel konulara önem veren kişilerin davranışlarının belirlenmesi amacıyla çevresel tutumları başta olmak üzere bu tutumları oluşturan unsurların incelenmesi gerekmektedir (Khare, 2013).

İnsanların sahip oldukları kişisel değerler ile sürdürülebilir bir çevrenin sağlanmasına yönelik bireylerin algı, tutum ve davranışlarının incelendiği çalışmalara literatürde sıklıkla karşılaşılmaktadır (Karalar ve Kiracı, 2010). Erciş vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin sahip oldukları kolektivist değerlerin yeşil ürünlere yönelik yeşil tutumları oluşturduğunu ve bu tutumların bireyde diğer ürünlere kıyasla yeşil ürünlere yönelik daha fazla ücret ödeme davranışı gerçekleştirmelerini etkilemekte olduğu tespit edilmiştir.

Dietz vd. (2002) tarafından kişilerin cinsiyetleri ile sahip oldukları değerlerin çevreci ürünlere yönelik tutumlarının ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, kişisel değerlerin çevreci tutumlar üzerinde bir etkiye sahip olduğunu ifade ederek bu iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Kişisel değerler ile tutum değişkenlerini inceleyen Nordlund ve Garvill (2003), kişisel değerlerden özaşkınlık değerinin bireylerin çevreye yönelik tutumlarını etkileyerek daha az enerji tüketecek çevrenin kirlenmesini azaltmak adına şahsi araç kullanımlarını azaltmaları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

Literatürde kişisel değerler ile çevreci tutum arasında pozitif yönlü ilişkinin var olduğuna yönelik çalışmalar olduğu kadar bu iki değişken arasında negatif yönde ilişkinin mevcut olduğunu ortaya koyan çalışmalara da rastlanılmaktadır (Thogersen ve Ölander, 2002). Kişilerin değerleri ile bireylerin aktif çevreci davranışları arasındaki ilişkiyi araştıran Karp (1996) çalışmasında, kişinin mevcut özgenişletim değerlerinin bireylerin sahip olduğu çevreci tutumlar üzerinde negatif yönlü bir ilişkiye neden olduğunu bunun sonucunda bireyin çevreci davranışlarda bulunup bulunmamasını etkileyebilmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır. Poortinga vd. (2004) tarafından ev halkının enerji kullanımı üzerinde kişisel değerlerin rolünün incelendiği çalışmada, kişilerin; güç, başarı ve hazcılık değerlerinin çevresel kaygıları ve çevresel tutumları ile arasında negatif bir ilişkinin olduğunu, kişisel değerlerin bireylerin çevresel tutum ve davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmüştür. Samarasinghe (2012) ile birlikte Nguyen vd. (2017) tarafından tüketicilerin kültürel değerlerinden kolektivism ve uzun dönemli uyum sağlama değerleri ile çevreci tutumları arasındaki ilişkilerin araştırdığı iki farklı çalışmada bu iki değer tüketicilerin çevreci tutumlarıyla pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Yadav vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada turistlerin biyosferik değerlerin çevreci tutumlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Verma vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise turistlerin egoist, biyosferik ve özgecil değerlerinin yeşil otellere yönelik tutumları pozitif yönde etkileyebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kişisel değerler ile çevreci ürün ve hizmetlere yönelik bireylerin tutumları arasında bir etkinin var olduğunun ortaya konulduğu farklı literatürdeki çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir. Araştırmada, hizmet sektörü altında yer alan turizm endüstrisi içerisinde faaliyetlerini sürdüren yeşil otel işletmeleri tarafından sunulan hizmetlere yönelik turistlerin tutumları üzerinde kişisel değerlerin etkili olup olmadığının tespit edilmesi adına Tablo 1'de yer alan H₁ hipotezi ve buna bağlı olan alt hipotezler geliştirilmiştir.

Tablo 1: Hipotez 1 ve Buna Bağlı Olan Alt Hipotezler

H₁ : Kişisel değerlerin ve alt boyutlarının turistlerin yeşil otellere yönelik tutumları üzerinde etkisi vardır.
<i>H_{1a}</i> : Kişisel değerlerin ve alt boyutlarının turistlerin yeşil otellere yönelik tutumları ağızdan ağıza yayma niyeti boyutu üzerinde bir etkisi vardır.
<i>H_{1b}</i> : Kişisel değerlerin ve alt boyutlarının turistlerin yeşil otellere yönelik tutumun yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti boyutu üzerinde bir etkisi vardır.
<i>H_{1c}</i> : Kişisel değerlerin ve alt boyutlarının turistlerin yeşil otellere yönelik tutumun kişisel inanç boyutu üzerinde bir etkisi vardır.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Nedensel araştırma modeli, iki veya ikiden fazla değişken arasındaki neden-sonuç ilişkilerin ele alınarak elde edilen bulguların incelenmesinin amaçlandığı deneysel olmayan araştırmalardır (Kalaiian, 2008: 729). Değişkenlerin birbirleri arası ilişkileri sonucunda bir değişkenin diğer değişkenler üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olup olmadığının test edilmesi (Sekaran ve Bougie, 2016: 44) ve değişkenler arası etki ilişkilerinin belirlenmesine yönelik verilerin toplanmasında nedensel araştırma modelinden faydalanılmaktadır (Hair vd., 2017: 37). Bu doğrultudan hareketle turistlerin kişisel değerleri ile yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunan yeşil otel işletmelerine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla çalışmada nedensel araştırma modelinin izlenilmesi benimsenmiştir.

Literatürde kasıtlı, amaçlı, kararsal örnekleme olarak ifade edilmekte olan yargısal örnekleme tekniği (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 82), evren içerisindeki birimlerin belirli yargısal düşüncelere bağlı olarak araştırılan konu kapsamında evreni yeterli düzeyde yansıttığı ön görülerek seçilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Malhotra ve Birks, 2007: 412). Hedeflenen amaçlara ulaşılması maksadıyla örnekleme seçiminin konuya tamamen hakim olan araştırmacıya bırakıldığı (Kozak, 2017: 118) yargısal örnekleme tekniği, en kolay ulaşılabilir veriden bilgi edinilmesine kıyasla evrenin özelliklerini barındıran daha spesifik birimlerden doğru bilgiye erişilmesi durumunda başvurulan tek geçerli örnekleme tekniğidir (Sekaran ve Bougie, 2016: 248). Hazırlanan bu araştırma sürecinde en etkin biçimde verilere ulaşılması ve bu süreç içerisinde ortaya çıkması muhtemel zaman ve maliyet unsurlarının indirgenebilmesi amacıyla örnekleme tekniklerinden yargısal örnekleme tekniğinden yararlanılması uygun görülmüştür.

Verilerin toplanması sürecinde, nicel veri toplama araçlarından biri olan anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anket tekniği, bireylerin belirli bir konu hakkındaki davranışlarını, niyetlerinin ve demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla sözlü, yazılı veya bilgisayar üzerinden sanal ortamda oluşturulan soru formlarıdır (Malhotra ve Birks, 2007: 265). Hazırlanan tez çalışması-

nın konusu itibariyle yeşil bir amaç barındırması sebebiyle anket sürecinde oluşabilecek kâğıt atıklarının önüne geçilmesi adına anket soruları “Google Forms” üzerinden sanal ortamda oluşturulmuştur. Üç ana bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özellikleri ile tatil planlarının belirlenmesi adına 11 çoktan seçmeli soru yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde bulunan önerme maddeleri ile ilgili literatürlerce kabul görmüş ölçeklerden derlenerek oluşturulmuştur. Anket formunun hazırlanmasında çeşitli çalışmalardan derlenerek araştırma kapsamında yararlanılan ölçekler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Anket Formunda Kullanılan Ölçekler

Kullanılan Ölçek	Önerme Sayısı	Ölçek Kaynakları
Kişisel Değerler (SVS)	27	Schwartz (1992), Yıldırım (2013)
Yeşil Otelere Yönelik Tutum	13	Rahman ve Reynolds (2016), İpar (2018), Han vd. (2010), Günay (2017), Han vd. (2011)

Formun ikinci bölümünde; turistlerin kişisel değerleri ile yeşil otellere yönelik tutumlarının belirlenmesine ilişkin 40 önerme maddesi ile yer almaktadır. Önerme maddelerinin bütünü 5’li likert tipi ölçek (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) formatında sorulmuştur.

Ön test çalışması kapsamında hazırlanan anket formu 30 katılımcı ile paylaşarak soruların anlaşılabilir olup olmadığı belirlenmiştir. Yapılan ön test çalışmasından elde edilen veriler ile yorumlar incelemeye tabi tutularak, anket formu üzerinde metinsel ve biçimsel düzeltmeler yapılmıştır. Yanıtlayıcıların daha sağlıklı veri girişi yapabilmeleri adına eksik ifade girişinde bulunmalarının önüne geçilmesi amacıyla anket formu revize edilmiştir. Ön test çalışmasının gerçekleştirilmesinin ardından araştırma evreni temsil niteliği taşıdığı öngörülen örnekleme büyüklüğüne ulaşılması kapsamında “Google Forms” veri tabanı üzerinden oluşturulan online anket formundan elde edilen veriler, ilgili etik kurul iznine tabi olmayarak 25.10.2019 - 09.12.2019 tarihleri arasında çeşitli sosyal medya platform ağları aracılığıyla çevreci kurum, kuruluş ve grupların sosyal medya sayfaları ile kurumsal mail adresleri üzerinden toplanılmıştır.

Anket çalışması kapsamında toplamda 476 katılımcıya ulaşılmış ancak yeşil otel deneyimine sahip yalnızca 100 katılımcının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenden dolayı yapılan araştırmanın kapsamı itibariyle yeşil otel işletmelerinde konaklayarak deneyimleyen 100 katılımcıya ait elde edilen veri seti “SPSS” programına aktarılarak yeniden kodlanmasının ardından, yanıtlayıcıların anket sorularına yönelik eksik veri girişi gerçekleştirmediğinin tespit edilmesi sonucunda elde edilen veriler çeşitli istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Araştırma Verileri

Araştırma kapsamında yeşil otel konseptine ait bilgi ve deneyim sahibi olan 100 katılımcının demografik özellikleri, frekans ve yüzde hesaplamalarına göre dağılımları değerlendirilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Kişilere İlişkin Demografik Verilerin Dağılımı

Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)	Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	43	43,0	Evli	55	55,0
Erkek	57	57,0	Bekar	45	45,0
			Meslek		
Yaş			İşçi	4	4,0
18-24 yaş arası	12	12,0	Kamu Çalışanı	15	15,0
25-34 yaş arası	30	30,0	Özel Sektör Çalışanı	36	36,0
35-44 yaş arası	39	39,0	Esnaf/Serbest Meslek	9	9,0
45-54 yaş arası	14	14,0	Şuan Çalışmıyorum	9	9,0
55 yaş ve üstü	5	5,0	Öğrenci	14	14,0
			Emekli	9	9,0
Eğitim Durumu			Diğer	4	4,0
İlköğretim	2	2,0	Gelir		
Lise	14	14,0	2020 TL ve altı	14	14,0
Ön Lisans	16	16,0	2021-4000 TL arası	39	39,0
Lisans	50	50,0	4001-6000 TL arası	27	27,0
Lisansüstü	18	18,0	6001-8000 TL arası	10	10,0
			8000 TL ve üzeri	10	10,0

Araştırmada yer alan katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde %57'sinin erkek, %39'unun 34-44 yaş aralığında, %55'inin evli, %36'sının özel sektör çalışanı, %50'sinin lisans eğitim, %39'unun 2021-4000 TL aralığında gelir düzeyinde olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Turistik Davranışlarına İlişkin Araştırma Verileri

Araştırma kapsamında katılımcıların tatil planlarına yönelik sergilemekte oldukları turistik davranışlarının, frekans ve yüzde hesaplamalarına göre dağılımları değerlendirilmiştir. Katılımcıların turistik davranışlarına ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Kişilerin Turistik Davranışlarına İlişkin Verilerin Dağılımı

Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)	Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)
Konaklama Süresi			Ulaşım Aracı		
5 günden az	13	13,0	Otobüs	10	10,0
6-10 gün arası	31	31,0	Tren	-	-
11-15 gün arası	39	39,0	Uçak	44	44,0
16-21 gün arası	9	9,0	Gemi/Feribot	-	-
22-25 gün arası	2	2,0	Şahsi/Kiralık Otomobil	41	41,0
26 günden fazla	6	6,0	Diğer	5	5,0
			Turistik Tesis		
Tatil İçin Ayrılan Bütçe			5 Yıldızlı Otel	65	65,0
2020 TL ve altı	11	11,0	4 Yıldızlı Otel	7	7,0
2021-4000 TL arası	39	39,0	3 Yıldızlı Otel	3	3,0
4001-6000 TL arası	25	25,0	Butik Oteller	10	10,0
6001-8000 TL arası	13	13,0	Tatil Köyleri	8	8,0
8000 TL ve üzeri	12	12,0	Diğer (Apart Otel, Pansiyon vd.)	7	7,0

Araştırmada yer alan katılımcıların turistik davranışları incelendiğinde; %39'nun 11-15 gün konakladıkları, %39'unun 2021-4000 TL arasında tatil bütçesi ayırdıkları, %44'ünün ulaşım aracı olarak uçak kullanmayı tercih ettiği, %65'inin ise beş yıldızlı oteller konakladıkları gözlemlenmiştir.

Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği

Güvenirlik, bir anket formunda yer alan ölçekleri araştırma kapsamında ölçülmek istenen amaçlar doğrultusunda istatistiksel biçimde ölçme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Coşkun vd., 2017: 131). Araştırmacıların hazırlanmış oldukları ölçek çalışmalarının ne kadar güvenilir olduğunu ve kullanılan ölçeğin tekrarlanabilir olup olmama durumunu bilimsel olarak tespit edebilmesi gerekmektedir (Garson, 2013: 33). Tespit edilen güvenilirlik düzeyi, 0 ila 1 arasında pozitif düzeyde bir değişiklik gösterirken bu düzeyin 1'e yakınlığı ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu belirtir (Nakip, 2013: 204; Biner, 2014: 95; Kavak, 2017: 178; Coşkun vd., 2017: 133).

Ölçek güvenilirliğinin sınanmasında test-yeniden test, alternatif norm, ikiye bölme ve alfa yöntemi olmak üzere dört farklı yaklaşım bulunmaktadır (Nakip, 2013: 203). Hazırlanan bu araştırma çalışmasında ölçeklerin güvenilirliğinin tespit edilmesi amacıyla "Cronbach's alfa" katsayısının incelendiği yaklaşımın kullanımı tercih edilmiştir. Elde edilen verilere ilişkin betimleyici analizler (frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, faktör ve güvenilirlik) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ila 1,5 arasında normal dağılım gösterdiği varsayılarak (Tabachnick ve Fidell, 2012) parametrik analizlere tabi tutulmuştur. Anket çalışmasında bulunan ölçeklere yönelik yapılan güvenilirlik

analizi sonucunda ulaşılan Cronbach's alfa, standart sapma ve varyans değerleri Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Ölçeklerin Güvenirlik Değerleri

Ölçek Adı	Önerme Sayısı	Cronbach's Alfa (α) Katsayısı	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
Kişisel Değerler Ölçeği (KD)	27	0,971	117,1800	18,85103	355,361
Yeşil Otelere Yönelik Tutum (YOYT)	13	0,816	47,5700	7,82673	61,258

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonucunda sahip oldukları güvenilirlik dereceleri değerlendirildiğinde; kişisel değerler (KD) ölçeği $\alpha=0,971$ katsayısı, yeşil otellere yönelik tutum (YOYT) ölçeği $\alpha=0,816$ katsayısı ile ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğu gözlemlenmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği genel olarak değerlendirildiğinde, oluşturulan anketin formunun yüksek derecede güvenilirlik düzeyinde bir ölçeğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırılan bir konu üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler üzerinde herhangi bir mantıksal hatanın var olmaması kullanılan ölçeklerin geçerlilik niteliğini taşıdığına göstergesidir. Geçerlilik, bir test veya anket ölçeğinin ölçülmesi amaçlanan konuyu ölçümleme derecesidir (Coşkun vd., 2017: 130). Diğer bir deyişle, ölçekten elde edilen verilerin gerçeği ne kadar düzeyde yansıttığının belirlenmesidir (Kavak, 2017: 181). Çalışmada iç geçerliliğin sağlanmasına adına yabancı dilde hazırlanmış ölçekleri daha önce Türkçeye çeviren araştırmacıların çalışmalarında yer alan ölçekler çalışmada kullanılmıştır. Türkçeleştirilen ölçeklerden oluşturulan form 30 kişilik katılımcı grup ile paylaşılarak ön test çalışmasına tabi tutulmuş, gelen yorum ve öneriler ışığında anket soruları revize edilmiştir. Araştırılmak istenen konunun ölçekler ile doğru olarak ölçülüp ölçülmediğinin belirlenmesi adına içsel geçerlilikle birlikte yapısal geçerliliğinin de çalışmalarda tespit edilmesi gereklidir (Güven, 2019: 104). Yapısal geçerlilik, ölçeğin neden işe yaradığını ve hangi teorik soruları yanıtlayabileceğini açıklayan bir geçerlilik türüdür (Nakip, 2013: 210). Kullanılan bir ölçeğin yapısal geçerliliğinin doğrulanmasında kullanılan yöntemlerden biride faktör analizi yöntemidir (Hair vd., 2014). Yapılan çalışmalarda yer alan ölçeklerin faktör analizine tabi tutulmasının belirlenmesi adına Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçüm testi ile birlikte Bartlett testinin kullanılması gerekmektedir (Karalar, 2015: 166). Kullanılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçüm testinden ulaşılan değerlerinin 1'e yakın olması hedeflenmektedir. Çünkü elde edilen bu değer (0,90: mükemmel, 0,80: çok iyi, 0,70: iyi, 0,60: orta, 0,50: zayıf, 0,50'nin altı: kabul edilemez) ölçeklere yönelik faktör analizinin kullanımının uygunluğunu açıklamaktadır (Koçak, 2018: 68).

Hazırlanan çalışma kapsamında yer alan ölçeklere ilişkin açıklayıcı faktör analizi uygulanabilirliğinin tespit edilmesi adına Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ile Bartlett testi uygulanmıştır. Schwartz (1992) tarafından geliştirilen kişisel değerler ölçeğinin 50'den fazla ülkede yaşayan bireyler üzerinde gerçekleştirilen araştırma kapsamında kullanılmasıyla (Roccas vd., 2002: 790; Karalar ve Kiracı, 2010: 82; Özdemir, 2013: 34) elde edilen değer yargılarının uluslararası bir geçerlilik göstererek güvenilir bir ölçek olduğunun tespit edilmesiyle birlikte, ölçeğinin yapısı ve ölçek üzerinde yapılan analizlerin değerlerinin düşük çıkması sebebiyle açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmasına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda çalışma kapsamında yer alan bir diğer ölçek olan yeşil otellere yönelik tutum ölçeğinin ise açıklayıcı faktör analizine tabi tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yeşil otellere yönelik tutum ölçeğine ait KMO ve Bartlett testi sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları (YOYT)

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü		,731
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	406,938
	Serbestlik Derecesi	36
	Anlamlılık Düzeyi	,000

Yapılan testler sonucunda 13 ifadeden oluşan yeşil otellere yönelik tutum ölçeğinde yer alan 4 ifadenin 0,30 düzeyinden daha az ve binişikliğe sahip olduğu gözlenmiş ve bu nedenden dolayı ölçekten çıkarılmıştır. Çünkü 0,30 ve altında olan ifadelerin diğer ifadeler ile arasında zayıf korelasyonunun bulunması bu ifadeler üzerine analiz yapılması doğru değildir (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Ölçeğe yönelik faktör analizinin uygulanabilirliğini tespit edilmesi adına yapılan testlerde KMO ölçüm testinin "0,731", Bartlett testinin ise "0,000" sonucunu yansıttığına ulaşılmıştır.

Yeşil otellere yönelik tutum ölçeğine ait KMO ve Bartlett testi sonuçlarının ölçeğe yönelik faktör analizi yapılmasına uygun olduğu göstermesinin ardından uygulanan faktör analizinden ulaşılan özdeğer ve varyans yüzdeleri Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: YOYT Ölçeğine Ait Faktör Özdeğer ve Varyans Yüzdeleri

Faktör Boyutu	Başlangıç Özdeğerleri		
	Toplam	Varyans Yüzde	Kümülatif Yüzde
1	3,632	40,356	40,356
2	1,768	19,647	60,003
3	1,367	15,190	75,193

Ölçeklere ait faktör gruplarının ortaya çıkarılması adına atılan ilk adımlardan biri ölçeğin taşıdığı öz değerleridir. Öz değer, faktör boyutları içerisinde yer alan varyansların oranının hesaplanmasında, faktör sayılarının ortaya

çıkarılmasında etkili olan katsayıdır (Büyüköztürk, 2002: 473; Yaşlıoğlu, 2017: 75). Standart edilmemiş faktör boyutunun ölçek içerisindeki varyansının 1'den küçük bir değere sahip olmaması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2012: 649). YOYT ölçeğine ait Tablo 7'de, 1'den büyük olan özdeğere sahip 3 faktör boyutunun ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Bu faktör grupları sırasıyla; ağızdan ağıza yayma niyeti, yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti ve kişisel inanç olarak adlandırılmıştır. Buna göre birinci faktör boyutu toplam varyansın %40,356'sını, ikinci faktör boyutu toplam varyansın %60,003'ünü açıklarken; birinci, ikinci ve üçüncü faktör boyutları toplam varyansın %75,193'ünü açıklamaktadır. Varimax döndürme yöntemi kullanılarak YOYT ölçeğine uygulanan faktör analizinin sonucunda ortaya çıkan faktör yükleri Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: YOYT Ölçeğine Ait Açıklayıcı Faktör Yükleri

İfade Kodları	Faktör Yükleri		
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
	Ağızdan Ağıza Yayma Niyeti	Yeşil Otelde Konaklamak İçin Ödün Verme Niyeti	Kişisel İnanç
YOYT 11	,887		
YOYT 13	,885		
YOYT 12	,880		
YOYT 5		,863	
YOYT 4		,829	
YOYT 6		,828	
YOYT 8			,838
YOYT 9			,804
YOYT 10			,773

Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktör yüklerinin 0,5'ten yüksek bir değere sahip olması ve normal dağılım göstermesi ifadelerin birbirleri arasında anlamlılık taşıdığı kabul görmektedir (Karalar, 2015: 171). Tablo 8'de yer alan YOYT ölçeğinde gözlemlenen faktör yüklerinin 0,5'ten yüksek değere sahip olarak normal dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kişisel Değerlerin Boyutlarının Yeşil Otelere Yönelik Tutum Üzerindeki Etkilerine Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bu araştırma içerisinde sayı bakımından birden fazla bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla çoklu regresyon analizinin kullanılması tercih edilmiştir. Bu bölümde kişisel değerlerin yeşil otellere yönelik tutumlar üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik %95 güven sınırında uygulanan regresyon analizlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 9'da kişisel değerler faktörlerinin yeşil otellere yönelik tutumların "ağızdan ağıza yayma" boyutu arasındaki ilişkiye ait model özetine yer verilmiştir.

Tablo 9: Kişisel Değerler Faktörleri - Ağızdan Ağıza Yayma Niyeti Boyutu Modeli Özeti

Model	R	R ²
1	,389 ^a	,151

a. Bağımsız değişkenler: İyilikseverlik, güç, hazcılık, başarı, evrenselcilik

b. Bağımlı değişken: Yeşil Otelere Yönelik Tutum - "ağızdan ağıza yayma niyeti"

Tablo 9'da incelenmesi gereken değer R² değeridir. Bu sonuca göre; bağımsız değişkenler konumunda olan "iyilikseverlik boyutu", "güç boyutu", "hazcılık boyutu", "başarı boyutu", "evrenselcilik boyutu" değerlerinin bağımlı değişken "ağızdan ağıza yayma niyeti" değişkenine ait varyansı %15,1 oranında açıklamakta olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle "ağızdan ağıza yayma niyeti" davranışının %15,1 oranında bu faktörlere bağlılık göstererek şekillendiği anlaşılmaktadır. Tablo 9'da bulunan model içerisindeki katsayıların tahmin değerleri ve bu değerlere ilişkin t değerleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Kişisel Değerler Faktörleri - Ağızdan Ağıza Yayma Niyeti Boyutu Modeli Katsayılar Tablosu

Model	B	t	p
1 (Sabit)	-2,507	-3,952	,000
Kişisel Değerler-"Güç"	-,015	-,088	,930
Kişisel Değerler-"Evrenselcilik"	,578	1,730	,087
Kişisel Değerler-"Hazcılık"	,092	,502	,617
Kişisel Değerler-"Başarı"	,015	,063	,950
Kişisel Değerler-"İyilikseverlik"	-,125	-,356	,723

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenilirlik: % 95

Regresyon denklemi içerisinde kullanılmakta olan regresyon katsayıları ile bu katsayıların anlamlılık düzeyleri katsayı (coefficients) tablosunda yer verilmektedir. Araştırmada "ağızdan ağıza yayma niyeti" değişkeni ile kişisel değerler faktörleri arasındaki ilişki p> 0,05 düzeyinde anlamsızlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumdan hareket ile turistlerin kişisel değerlerinin genel olarak "ağızdan ağıza yayma niyeti" algıları üzerinde anlamlı bir katkıda bulunmadığı söylenebilir. Bu durumdan hareketle araştırma kapsamında geliştirilen H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1d} , H_{1e} ve H_{1f} hipotezlerinin desteklenmediği tespit edilmiştir. Tablo 11'de kişisel değerler faktörlerinin yeşil otellere yönelik tutumların "yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti" boyutu arasındaki ilişkiye ait model özetine yer verilmiştir.

Tablo 11: Kişisel Değerler Faktörleri – Yeşil Otelde Konaklamak İçin Ödün Verme Niyeti Boyutu Modeli Özeti

Model	R	R ²
1	,270 ^a	,073

a. Bağımsız değişkenler: İyilikseverlik, güç, hazcılık, başarı, evrenselcilik

b. Bağımlı değişken: Yeşil Otelere Yönelik Tutum - "yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti"

Tablo 11’de ortaya çıkan sonuca göre; bağımsız değişkenler konumunda olan “iyilikseverlik”, “güç”, “hazcılık”, “başarı”, “evrenselcilik” değerlerinin bağımlı değişken “yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti” değişkenine ait varyansı %7,3 oranında açıklamakta olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle “yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti” davranışının %7,3 oranında bu faktörlere bağlılık göstererek şekillendiği anlaşılmaktadır. Tablo 11’de bulunan model içerisindeki katsayıların tahmin değerleri ve bu değerlerle ilişkin t değerleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: Kişisel Değerler Faktörleri – Yeşil Otelde Konaklamak İçin Ödün Verme Niyeti Boyutu Modeli Katsayılar Tablosu

Model	B	t	p
1 (Sabit)	-1,095	-1,652	,102
Kişisel Değerler-“Güç”	,011	0,61	,952
Kişisel Değerler-“Evrenselcilik”	,809	2,318	,023*
Kişisel Değerler-“Hazcılık”	,032	,168	,867
Kişisel Değerler-“Başarı”	-,175	-,682	,497
Kişisel Değerler-“İyilikseverlik”	-,463	-1,265	,209

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenilirlik: % 95

Tablo 12’de yer alan katsayılardan da anlaşılabilceği üzere araştırmada “yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti” değişkeni ile “evrenselcilik” arasındaki ilişki p<0,05 düzeyinde anlamlılık göstermekte iken “güç”, “hazcılık”, “başarı” ve “iyilikseverlik” arasındaki ilişkinin ise istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği anlaşılmaktadır. Bu durumdan yola çıkılarak ile turistlerin kişisel değerlerinin genel olarak “yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti” algıları üzerinde anlamlı bir katkıda bulunmadığı ifade edilebilir. Kişisel değerler ile yeşil otellere yönelik tutum faktörlerinden “yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti” bağımlı değişkenine ait regresyon denklemi,

Y (Yeşil Otelde Konaklamak İçin Ödün Verme Niyeti) = -1,095 + 0,809*(Evrenselcilik) şeklinde yazılabilir.

Tablodan da anlaşılabilceği üzere, evrenselcilik düzeyinde meydana gelecek 1 birimlik artış yeşil otelde konaklamak için ödün verme niyeti algılarını 0,809 birim arttıracaktır. Bu bulgulardan hareketle araştırma kapsamında geliştirilen H_{1g} hipotezi kısmen desteklendiği ile birlikte H_{1h} hipotezinin desteklendiği; H_{1v} , H_{1j} , H_{1k} ve H_{1m} hipotezlerinin ise desteklenmediği kabul edilmektedir. Tablo 13’te kişisel değerler faktörlerinin yeşil otellere yönelik tutumların “kişisel inanç” boyutu arasındaki ilişkiye ait model özetine yer verilmiştir.

Tablo 13: Kişisel Değerler Faktörleri – Kişisel İnanç Modeli Özeti

Model	R	R ²
1	,362 ^a	,131

a. Bağımsız değişkenler: İyilikseverlik, güç, hazcılık, başarı, evrenselcilik

b. Bağımlı değişken: Yeşil Otellere Yönelik Tutum- “kişisel inanç”

Tablo 13'te ortaya çıkan sonuca göre; bağımsız değişkenler konumunda olan "iyilikseverlik", "güç", "hazcılık", "başarı", "evrenselcilik" değerlerinin bağımlı değişken "kişisel inanç" değişkenine ait varyansı %13,1 oranında açıklamakta olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle "kişisel inanç" davranışının %13,1 oranında bu faktörlere bağımlılık göstererek şekillendiği anlaşılmaktadır. Tablo 13'te bulunan model içerisindeki katsayıların tahmin değerleri ve bu değerlere ilişkin t değerleri Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14: Kişisel Değerler Faktörleri – Kişisel İnanç Modeli Katsayılar Tablosu

Model	B	t	p
1 (Sabit)	-1,768	-2,754	,007
Kişisel Değerler-"Güç"	,223	1,272	,207
Kişisel Değerler-"Evrenselcilik"	-,009	-,025	,980
Kişisel Değerler-"Hazcılık"	,307	1,662	,100
Kişisel Değerler-"Başarı"	-,227	-,915	,363
Kişisel Değerler-"İyilikseverlik"	,131	,371	,711

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenilirlik: % 95

Tablo 14'te yer alan katsayılar incelendiğinde araştırmada "kişisel inanç" değişkeni ile kişisel değerler faktörleri arasındaki ilişki p> 0,05 düzeyinde anlamsızlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumdan hareket ile turistlerin kişisel değerlerinin genel olarak "kişisel inanç" algıları üzerinde anlamlı bir katkıda bulunmadığı söylenebilir. Ulaşılan bu bulgu sonucunda araştırma kapsamında geliştirilen H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1d} , H_{1e} ve H_{1f} hipotezlerinin desteklenmediği görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sanayi devriminden itibaren teknolojinin ivme kazanmasıyla birlikte insan-oglu doğaya karşı üstünlük elde etmeye başlamış ve doğal kaynakları kendi amaçları doğrultusunda tüketmeyi sürdürmektedir. Bu durum doğanın genel dengesinin bozulmasına ve buna bağlı olarak fiziksel çevrenin kirlenmesini hızlandırmıştır. Giderek artış gösteren bu çevresel kirliliğin beraberinde getirdiği sorunlar 1970'li yıllardan itibaren insanların katlanamayacağı boyutlara ulaşmıştır. Çevresel problemler karşısında bir çözüm yolu arayarak daha temiz bir çevre arzusunda bulunan insanlar yaşantıları içerisinde çevrenin korunmasına katkı sağlayacak, çevresel kirliliğin önlenmesine yönelik çözüm ve öneriler geliştirmeye başlamışlardır. Ancak yeterli ölçüde etkili olamayan bu çabalar karşısında işletmelerinde çevrenin korunmasında yükümlü olduğunu ve gerekli adımların atılması ile birlikte çevresel sorunların çözümüne ortak olunması toplum tarafından talep edilmiştir. Toplumdan gelen talep doğrultusunda işletmeler 1970'li yılların sonu 1980'li yılların başlarından itibaren sürdürmüş oldukları faaliyetlerini daha çevreci hale getirme çabaları sonucunda yeşil pazarlama anlayışı ortaya çıkmıştır.

Son otuz yıldan bu yana yeşil pazarlama anlayışı, çevrenin kirlenmesiyle doğal kaynakların neredeyse tükenme seviyesine geldiği günümüze kadar geçen süreç içerisinde farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Farklı alanlarda faaliyet gösteren işletmelerde olduğu gibi doğal çevre ile uyumlu bir biçimde faaliyetlerini sürdürme durumunda olan turistik işletmeler tarafından da zaman içerisinde yeşil pazarlama anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Doğal güzelliklerin çeşitli etkenlerden dolayı zarar görmesiyle birlikte yok olmaya yüz tutması, turistlerin çevresel konularda daha bilinçli davranışlar sergilemeleriyle, aynı zamanda turizm işletmelerinde bu konuda gerekli çözüm odaklı yaklaşımlarda bulunma taleplerinin sonucunda turizm işletmeleri tesislerini çevreye duyarlı hale dönüştürmeye başlamıştır. Bu dönüşüm ile birlikte hem turistlerin çevresel istek ve beklentilerini karşılamak hem de işletmelerin kullanmış oldukları enerji miktarını azaltarak ekonomik tasarruf elde etmesine yardımcı olan yeşil yıldız ya da yeşil otelcilik olarak bilinen kavram önem kazanmıştır.

Hazırlanan bu araştırmada, turistlerin kişisel değerlerinin yeşil pazarlama faaliyetlerinde bulunan yeşil otellere yönelik tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultudan hareketle çevreye duyarlı tesis olarak bilinen yeşil yıldızlı otellerde en az bir kere konaklayarak bilgi ve deneyim sahibi olan 18 yaş ve üzeri yerli turistlere yönelik yürütülen çalışmada anket veri toplama tekniğinden yararlanılarak veriler elde edilmiştir. Çevreci bir amaç taşıyan bu araştırma kapsamında hazırlanan anket formu Türkiye’de faaliyet gösteren çeşitli çevreci dernek ve kuruluşların yetkili kişileriyle paylaşılmıştır. Çalışmaya yönelik çevreci kuruluş yetkilileri ile üyelerinin katkı ve görüşlerine başvurulmasına rağmen hazırlanan çalışmaya katılımcıların geri dönüş oranları çok sınırlı kalmıştır. Araştırılan bu çalışma kapsamında çevreci gruplar/kişiler ile anket çalışmasının paylaşılmasının sonucunda 476 kişinin çalışmaya katkı sağladığı belirlenmesine rağmen yeşil otel deneyimine sahip yalnızca 100 katılımcının yeşil otellere yönelik bir bilgi ve deneyim sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kendilerini çevreci olarak atfeden grupların/kişilerin yeşil otel kavramını/konseptini sunan turizm işletmelerini tatil planları içerisinde tercih etmediklerini ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı çalışma yeşil otel deneyimine sahip olan 100 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden sürdürülmüştür. Elde edilen veriler, çalışmanın amacı doğrultusunda SPSS 13 programında frekans, açıklayıcı faktör analizi ve çoklu regresyon analizlerine tabi tutularak test edilmiştir.

Çalışma kapsamında yararlanılan ölçeklerin güvenilirliklerinin yüksek derecede oldukları yapılan analizler ile tespit edilmiştir. Yeşil otellere yönelik tutum ölçeğine yönelik yapılan KMO ve Bartlett testi sonuçlarından hareketle açıklayıcı faktör analizinin yapılmasının uygun olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan ölçek faktörleri gruplandırılarak adlandırılmıştır. Araştırma içerisinde kişisel değerler değişkeninin alt

boyutlarının yeşil otellere yönelik tutum değişkeninin alt boyutları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi adına çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, kişisel değerlerin alt boyutlarından yalnızca “evrenselcilik” boyutunun, yeşil otellere yönelik tutum değişkenine ait “yeşil otellerde konaklamak için ödün verme niyeti” boyutu üzerinde pozitif yönlü (0,809) bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Samarasinghe (2012) tarafından, farklı bir değer ölçeği kullanılarak yapılan çalışmada kültürel değerler içerisinde yer alan kolektivizm (toplumsal) değerlere sahip olan yeşil tüketicilerin çevreci uygulamalara karşı pozitif bir tutum barındırdıkları tespit edilmiştir. Yeşil tüketicilerin bireysel düşünce ve tutumlar sergilemelerinden ziyade kişilerin evrenselcilik değerlerine paralel taşıdıkları kolektivist değerleri çevreci uygulamalara yönelik sahip oldukları tutumları gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Teng vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, turistlerin sahip oldukları özgecilik (başkalarını düşünme) değerlerinin yeşil otellere yönelik tutumları üzerinde pozitif yönlü bir etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç turistlerin yeşil uygulamalar sergileyen otel işletmelerine yönelik tutumlarının oluşmasında bireysel düşüncelerden ziyade diğer insan ve canlıların iyiliğini de göz önünde bulundurmalarını kısmen de olsa turistlerin evrensel değerler barındırdıkları anlaşılabilir. Liu vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, yeşil otelleri ziyaret etme tutumları üzerinde turistlerin kişisel değerlerinden ekolojik değerlerin etkili olabileceği ortaya konulmuştur. Bu ekolojik değerler evrenselcilik değerlerin temelini oluşturması sebebiyle yapılan çalışmanın sonucu ile hazırlanan çalışmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar ile literatürde bu konuyla ilişkili benzer çalışmalar karşılaştırıldığında kişisel değerler ile yeşil otellere yönelik tutumlar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu, farklı kişisel değer ölçeklerinde yer alan değerlerin yeşil otellere yönelik tutumları etkileyebileceği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte evrenselcilik boyutu ve evrenselcilik boyutuna benzer nitelik gösteren değerlerin yeşil otellere yönelik tutumları pozitif yönde etkileyebilen bir faktör olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda çalışmada, kişisel değerlerin yeşil otellere yönelik turistlerin tutumlarını etkilemekte olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar neticesinde turistlerin kişisel değerlerinin yeşil otellere yönelik tutumları üzerindeki etkilerinin belirlendiği bu çalışmaya ilişkin gelecekte çalışma yapacak olan araştırmacılara, kamu ve özel kurum/kuruluş/işletme yöneticilerine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Yapılan bu araştırmadan hareketle örneklem sayısının genişletilmesiyle birlikte Z-testi ve kümeleme analizi gibi farklı analiz tekniklerinden yararlanılarak

yeşil otel işletmelerine yönelik tutumlara sahip olan turistlerin yeşil bilinç düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Daha önce yeşil bir otel deneyimi yaşamış olan turistler ile yeşil otel deneyimi yaşamamış olan turistlerin kişisel değerleri arasındaki farklılıkların tespit edilmesine yönelik yapılacak olan araştırmalarda turistlerin yeşil otellere karşı tutumları karşılaştırılarak bu çalışma farklı değişkenler ile birlikte yeniden yapılandırılarak genişletilebilir.

Araştırma kapsamında turistlerin kişisel değerlerinin belirlenmesine yönelik Schwartz'ın SVS ölçeği kullanılmıştır. Konu ile ilgili gelecekte hazırlanılacak olan araştırmalarda turistlerin kişisel ve çevreci değerlerini ortaya koyan farklı ölçek ve anakütle ile çalışmanın genişletilerek tekrarlanması önerilmektedir.

Yeşil otellerde daha önce konaklayarak bilgi ve deneyim sahibi olmuş kişiler genellikle 35-44 yaş grubu arasındaki kişilerden oluşmakta olduğu tespit edilmiştir. İşletme yöneticilerinin bu yaş grubundaki turistlerin beklentilerini karşılayacak şekilde hizmet faaliyetlerini yeniden yapılandırması, sadece bu yaş grubuyla da sınırlı kalmayarak gençlerin yeşil otellerde konaklamalarını teşvik edecek kampanya ve uygulamalar ile genç turistlerin yeşil otellere karşı tutumlarını pozitif yönlü geliştirmeye yönelik adımlar atmaları önerilmektedir.

İlgili bakanlık ve kamu kurumlarının çevreye duyarlı tesis statüsünde yer alan ve her geçen gün sayılarında artış gerçekleşen yeşil otellere yönelik denetimlerin sayısının ve bu denetimlerin kapsamlarının artırılarak işletmelerin zaman içerisinde değişen yeşil (çevre) standartlarını yerine getirip getirilmediğinin tespit edilmesiyle turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik gerekli yasal düzenlemeler gözden geçirilebilir.

Yerel yönetimlerin yeşil otel işletmeleri ve çevreci kurum/kuruluş/dernekler ile olan işbirliklerini güçlendirerek, işletmenin bulunduğu turizm destinasyonunda çeşitli festivaller, konserler vb. kültürel etkinlikler düzenleyerek yerli halkın ve bölgeye gelen turistlerin çevresel bilinçlerini geliştirmesine yönelik projeler hayata geçirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaray, A. (2018). Örgütsel Muhalefetin Kişisel Değerler ve Psikolojik İyi Oluş İle İlişkinin İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6 (3), 171-189.
- Aksoy, H. (2018). *Yeşil Pazarlama Çerçevesinde Tutum-Davranış Uyuşmazlığı Akli Hareket Kuramı İle Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Arroyo, R., Ruiz, T., Mars, L ve Serna, A. (2018). Web Based Survey to Measuring Social Interactions, Values, Attitudes and Travel Behavior. *Transportation Research Procedia*, 32, 174-183.
- Aslan, F. (2007). *Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Çerçevesinde Kafkas Üniversitesi Öğrencilerin Çevreye Duyarlı Ürünleri Kullanma Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Atay, L. ve Dilek, S. E. (2013). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibiş Otel Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 203-219.
- Biner, N. (2014). *Tüketicilerin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bozkurt, F. (2014). *Sağlıklı Yaşam (Wellness) Pazarlamasında, Kişisel Değerlerle Sağlık Tanımının Sağlıklı Yaşam Üzerindeki Etkisi ve Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Brent Ritchie, Vincent, J. R., Tung, W. S. ve Ritchie, R. J. B. (2011). Tourism Experience Management Research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23 (4), 419-438.
- Brown, D. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice: A Theoretical Statement. *Journal of Councelling & Development*, 80 (1), 48-56.
- Büyükoztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- Candan, F. B., Bilgili, B. ve Güven, T. (2018). The Correlations Between Environmentalist Consumer Behavior and Personal Values. M. Özşahin ve T. Hıdırlar (Eds.). *14th International Strategic Management Conference: 12-14 July 2018*. Prague: Future Academy: 641-654.
- Ceylan, Y. (2017). *Yeşil Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Kalan Turistlerin Algılarına Yönelik Bir Araştırma: Muğla İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Batman.
- Chamorro, A. ve Banegil, T. M. (2006). Green Marketing Philosophy: A Study of Spanish Firms with Ecolabels. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13, 11-24.

- Cheah, I. ve Phau, I (2011). Attitudes Towards Environmentally Friendly Products the Influence of Ecoliteracy, Interpersonal Influence and Value Orientation. *Marketing Intelligence & Planning*, 29 (5), 452-472.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çiçek, B. (2016). *Değer Merkezli Liderliğin Etik İklim ve Çalışan Sesi Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (25), 17-25.
- Dietz, T., Kalof, L. ve Stern, P. C. (2002). Gender, Values and Environmentalism. *Social Science Quarterly*, 83 (1), 353-364.
- Dilek, S. E. (2012). *Turizm İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Bir Alan Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Dülgeroğlu, İ., Başol, O. ve Başol, R. Ö. (2016). Genç Tüketicilerin Yeşil Tüketim Davranışı: Uluslararası Algı Farklılıkları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (18), 1-16.
- Ekinci, B. T. (2007). *Yeşil Pazarlama Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar ve Örnek Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekinci, Y. ve Chen, J. S. (2001). Segmenting Overseas British Holidaymakers by Personal Values. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 9 (3/4), 5-15.
- Elkington, J. (1994). Toward the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies For Sustainable Development. *California Management Review*, 36 (2), 90-100.
- Emgin, Ö. ve Türk, Z. (2004). Yeşil Pazarlama (Green Marketing). *Mevzuat Dergisi*, 7 (78), 11-25.
- Erciş, A., Kurnuç, M. ve Türk, B. (2016). Kolektivist Kültür, Yeşil Tutum ve Davranışın Yeşil Ürünler Daha Fazla Ödeme İsteği Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Asya Özel Sayısı, 160-178.
- Ertaş, M., Kırklar Can, B., Yeşilyurt, H. ve Koçak, N. (2016). Konaklama İşletmelerinde Çevreye Duyarlı Uygulamalar: Yeşil Yıldızlı Otellerin Web Sitelerinin İncelenmesi. O. Bahar (Ed.). *17.Ulusal Turizm Kongresi 20-23 Ekim 2016 – Muğla*: 353-366. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Fall, L. T. (2000). An Exploratory Study of the Relationship Between Human Values and Information Sources Within a Tourism Framework. *Journal of Hospitality & Leisure Management*, 7 (1), 3-28.

- Fennell, D. A. ve Nowaczek, A. M. K. (2003). An Examination of Values and Environmental Attitudes Among Ecotourists: A Descriptive Study Involving Three Samples. *Tourism Recreation Research*, 28 (1), 11-21.
- Garson, G. D. (2013). *Validity and Reliability*. Asheboro: Statistical Associates Publishing.
- Gouveia, V. V., Albuquerque, F. J. B., Clemente, M. ve Espinosa, P. (2002). Human Values and Social Identities: A Study in Two Collectivist Cultures. *International Journal of Psychology*, 37 (6), 333-342.
- Gökkaya, H. (2019). *Bireysel Değerler ve Örgüt Kültürünün Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Güler, O ve Tufan, E. (2013). Sürdürülebilir Bir Yatırım Örneği Olarak Yeşil Otelcilik. Ş. Aydın Tükeltürk ve M. Boz (Eds.). *Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler* içinde (ss. 357-375), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Günay, T. (2017). *Turizm İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: İzmir İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güven, T. (2019). *Sosyal Yenilikçiliğinin Ürün İlgilenimi Üzerine Etkisi (Çevreci Tüketiciler ve Çevre Dostu Ürünler Üzerinde Bir Araştırma)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hair, J. F., Wolfinbarger Celsi, M., Ortinau, D. J. ve Bush R. P. (2017). *Essentials of Marketing Research*. New York: McGraw-Hill.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis* (7th Edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Han, C. M. (2017). Individualism, Collectivism and Consumer Animosity in Emerging Asia: Evidence from Korea. *Journal of Consumer Marketing*, 34 (4), 359-370.
- Han, H., Hwang, J., Lee, M. J. ve Kim, J. (2019). Word-of-Mouth, Buying and Sacrifice Intentions for Eco-cruises: Exploring the Function of Norm Activation and Value-Attitude-Behavior. *Tourism Management*, 70, 430-443.
- Han, H., Hsu, L. J. ve Sheu, C. (2010). Application of the Theory of Planned Behavior to Green Hotel Choice: Testing the Effect of Environmental Friendly Activities. *Tourism Management*, 31, 325-334.
- Han, H., Hsu, L. J., Lee, J. ve Sheu, C. (2011). Are Lodging Customers Ready to go Green? An Examination of Attitudes, Demographics, and Eco-Friendly Intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 345-355.

- Hedlund, T. (2011). The Impact of Values, Environmental Concern and Willingness to Accept Economic Sacrifices to Protect the Environment on Tourists' Intentions to Buy Ecologically Sustainable Tourism Alternatives. *Tourism and Hospitality Research*, 11 (4), 278-288.
- Homer, P. M. ve Kahle, L. R. (1988). A Structural Equation Test of the Value-Attitude-Behavior Hierarchy. *Journal Personality and Social Psychology*, 54 (4), 638-646.
- Hurst, M., Dittmar, H., Bond, R. ve Kasser, T. (2013). The Relationship Between Materialistic Values and Environmental Attitudes and Behaviors: A Meta-Analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 257-269.
- Hüseyinli, E. ve Küçükkancabaş Esen, S. (2018). Türkiye'deki Otellerin Çevre Dostu Uygulamalarına Yönelik Müşteri Farkındalığının İncelenmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 162-175.
- İpar, M.S. (2018). *Turistlerin Yeşil Otel Tercihlerine Yönelik Algıları, Çevreci Davranış Eğilimleri ve Davranışsal Niyetlerle İlişkisi*. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kalaian, S. A. (2008). Research Design. P. J. Lavrakas (Ed.). *Encyclopedia of Survey Research Methods* içinde (ss. 724-731). California: SAGE Publications.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünler İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13 (1), 99-111.
- Karalar, R. ve Kiracı, H. (2010). Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 79-106.
- Karalar, S. (2015). *Ödül Yönetiminin Örgütsel Özdeşleşme ile İşgücü Atikliği Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karna, J., Hansen, E. N. ve Juslin, H. (2003). Social Responsibility in Environmental Marketing Planning. *European Journal of Marketing*, 37 (5/6), 848-871.
- Karp, D. G. (1996). Values and Their Effect on Pro-Environmental Behavior. *Environment and Behavior*, 28 (1), 111-133.
- Kavak, B. (2017). *Pazarlama ve Pazar Araştırmaları (Tasarım ve Analiz)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Khare, A. (2014). Consumers' Susceptibility to Interpersonal Influence as a Determining Factor of Ecologically Conscious Behaviour. *Marketing Intelligence & Planning*, 32 (1), 2-20.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and Value Orientations in the Theory of Action. T. Parsons, E. A. Shils (Eds.). *Toward a General Theory of Action*, Cambridge içinde (ss. 388-433). Harvard: Harvard University Press.

- Koç, E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koçak, A. (2018). *Donanımlı Dalış Turizminin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri: Kaş Halkının Algıları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Korkmaz Devrani, T. (2010). Kişisel Değerlerin Kuramsal Yapısı ve Pazarlamadaki Uygulamalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (1), 49-70.
- Korkmaz, H. ve Atay, L. (2017). Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama ve Çevre Sertifikalarının Değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), 113-126.
- Kotler, P., Armstrong, G. ve Oliver, M. (2018). *Principles of Marketing*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Kotler, P. ve Keller, K. L. (2015). *Marketing Management*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kristiansen, C. M. ve Zanna, M. P. (1991). Value Relevance and the Value-Attitude Relation: Value Expressiveness Versus Halo Effects. *Basic and Applied Social Psychology*, 12 (4), 471-483.
- Kuduz, N. (2011). *Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Lee, J. S., Hsu, L. J., Han, H. ve Kim, Y. (2010). Understanding How Consumers View Green Hotels: How a Hotel's Green Image Can Influence Behavioural Intentions. *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (7), 901-914.
- Lee, T. S. ve Chang, Y. S. (2012). The Influence Experiential Marketing and Activity Involvement on the Loyalty Intentions of Wine Tourists in Taiwan. *Leisure Studies*, 31 (1), 103-121.
- Leiserowitz, A. A., Kates, R. W. ve Parris, T. M. (2006). Sustainability Values, Attitudes and Behaviors: A Review of Multinational and Global Trends. *Annual Review of Environment and Resources*, 31, 413-444.
- Liu, T., Jin, S., Zhu, H. ve Qi, X. (2018). Construction of Revised TPB Model of Customer Green Behavior: Environmental Protection Purpose and Ecological Values Perspectives. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, 167 (1), 1-6.
- Machaira, A., Lampropoulos, T. ve Zentelis, P. (2012). Green Hotelling, A Feasibility Study in the Hellenic Island of Skyros. *FIG Working Week*.
- Madrigal, R. (1995). Personal Values, Traveler Personality Type, and Leisure Travel Style. *Journal of Leisure Research*, 27 (2), 125-142.

- Malhotra, N. K. ve Birks, D. F. (2007). *Marketing Research An Applied Approach*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Manan, H. A. (2016). The Hierarchical Influence of Personal Values on Attitudes Toward Food and Food Choices. *Procedia Economics and Finance*, 37, 439-446.
- Masele, J. J. (2019). Top Management Team's Green Entrepreneurial Attitude and its Influence on Green Ebusiness Adoption: Empirical Evidence from Tour Operators in Tanzania. *Small Enterprise*, 26 (1), 78-104.
- Milfont, T. L. ve Duckitt, J. (2010). The Environmental Attitudes Inventory: A Valid and Reliable Measure to Assess the Structure of Environmental Attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 80-94.
- Mosavichechaklou, S. (2017). *Türk ve İranlı Tüketicilerin Yeşil Satın Alma Davranışlarına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Murphy, P., Pritchard, M. P. ve Smith, B. (2000). The Destination Product and its Impact on Traveller Perceptions. *Tourism Management*, 21 (1), 43-52.
- Nakıboğlu, B. (2007). Tüketicinin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlemesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 423-438.
- Nakip, M. (2013). *Pazarlama Araştırma Teknikleri ve SPSS Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nguyen, T. N., Lobo, A. ve Greenland, S. (2017). The Influence of Cultural Values on Green Purchase Behaviour. *Marketing Intelligence & Planning*, 35 (3), 377-396.
- Nordlund, A. M. ve Garvill, J. (2002). Value Structures Behind Pro-Environmental Behavior. *Environment and Behavior*, 34 (6), 740-756.
- Onurlubaş, E. ve Dinçer, D. (2016). *Yeşil Pazarlama Tüketici Algısı Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Beta.
- Oreg, S. ve Katz-Gerro, T. (2006). Predicting Proenvironmental Behavior Cross-Nationally Values the Theory of Planned Behavior and Value-Belief-Norm Theory. *Environment and Behavior*, 38 (4), 462-483.
- Ottman, J. A. (1998). *Green Marketing: Opportunity for Innovation*. Charleston: BookSurge.
- Özdemir, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarında Kişisel Değerlerin Rolü: Kadın Öğretim Elemanlarının Giysi Elden Çıkarma Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Pandza Bajs, I. (2015). Tourist Perceived Value, Relationship to Satisfaction and Behavioral Intentions: The Example of the Croatian Tourist Destination Dubrovnik. *Journal of Travel Research*, 54 (1), 122-134.

- Paulssen, M., Temme, D., Vij, A. ve Walker, J. (2014). Values, Attitudes and Travel Behavior: A Hierarchical Latent Variable Mixed Logit Model of Travel Mode Choice. *Transportation*, 41 (4), 873-888.
- Peattie, K. ve Crane, A. (2005). Green Marketing: Legend, Myth, Farce or Prophecy?. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 8 (4), 357-370.
- Polonsky, M., Vocino, A., Grau, S., Garma, R. ve Ferdous, A. (2012). The impact of general and carbon-related environmental knowledge on attitudes and behaviour of US consumers. *Journal of Marketing Management*, 28 (3/4), 238-263.
- Polonsky, M. J. (1994). An Introduction To Green Marketing. *Electronic Green Journal*, 1 (2), 1-10.
- Poortinga, W., Steg, L. ve Vlek, C. (2004). Values, Environmental Concern and Environmental Behavior: A Study into Household Energy Use. *Environment and Behavior*, 36 (1), 70-93.
- Rahman, I. ve Reynolds, D. (2016). Predicting Green Hotel Behavioral Intentions Using a Theory of Environmental Commitment and Sacrifice for the Environment. *International Journal of Hospitality Management*, 52, 107-116.
- Rahman, I. ve Reynolds, D. (2017). The Influence of Values and Attitudes on Green Consumer Behavior: A Conceptual Model of Green Hotel Patronage. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 20 (1), 47-74.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H. ve Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (6), 789-801.
- Rohan, M. J. (2000). A Rose by Any Name? The Values Construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4 (3), 255-277.
- Rokeach, M. (1968). A Theory of Organization and Change Within Value-Attitude System. *Journal of Social Issues*, 24 (1), 13-33.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Rotariu, I. (2006). The New Tourism Communication: From 3S to 3E with Case Study on Romania. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-81.
- Rushton, A., Croucher, P. ve Baker, P. (2006). *Handbook Of Logistics And Distribution Management*, Third Edition. London: Kogan Page Limited.
- Samarasinghe, R. (2012). The Influence of Cultural Values and Environmental Attitudes on Green Consumer Behaviour. *International Journal of Behavioral Science*, 7 (1), 83-98.
- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2016). *Research Methods for Business Students*. Harlow: Pearson Education Limited.

- Schultz, P. W. ve Zelezny, L. (1999). Values As Predictors of Environmental Attitudes: Evidence for Consistency Across 14 Countries. *Journal of Environmental Psychology*, 19 (3), 255-265.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25: 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Content and Structure of Values?. *Journal of Social Issues*, 50 (4), 19-45.
- Sekaran, U. ve Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business A Skill-Building Approach*, Seventh Edition. Southern Gate: John Wiley & Sons Limited.
- Sert, A. N. (2017). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Doğa Residence Otel Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-20.
- Seyhan, G. (2010). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Konaklama İşletmelerinde Çevreye Duyarlı Uygulamalar ve Yeşil Pazarlama: Örnek Olay Çalışması (Calista Luxury Resort Hotel-Antalya)*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Simpson, D. F. ve Power, D. (2005). Use the Supply Relationship to Develop Lean and Green Suppliers. *Supply Chain Management: An International Journal*. 10 (1), 60-68.
- Singh, A. S. ve Masuku, M. B. (2014). Sampling Techniques & Determination of Sample Size in Applied Statistics Research: An Overview. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2 (11), 1-22.
- Sönmez, Y. (2014). *Tüketicilerin Yeşil Pazarlama Uygulamalarıyla İlgili Tutum ve Davranışları: Ahi Evran Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Steg, L. ve Vlek, C. (2009). Encouraging Pro-environmental Behaviour: An Integrative Review and Research Agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 309-317.
- Stern, P. C. (2000). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Şahin, B., Saygı, A. C. ve Keklik, G. (2015). Turistik Tüketicilerin Çevre Duyarlılığı Algıları ve Çevre Dostu Ürünleri Tercih Etme Eğilimleri. A. Kelkit (Ed.). *16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 340-359). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şua, E. (2012). *Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using Multivariate Statistics*. London: Pearson Education Limited.
- Tarıncı, A. (2012). *Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamalarına İlişkin Yönetici ve İşgören Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Teng, Y. M., Wu, K. S. ve Liu, H. H. (2015). Integrating Altruism and the Theory of Planned Behavior to Predict Patronage Intention of A Green Hotel. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 39 (3), 299-315.
- Thøgersen, J. ve Ölander, F. (2002). Human Values and the Emergence of a Sustainable Consumption Pattern: A Panel Study. *Journal of Economic Psychology*, 23 (5), 603-630.
- UNWTO (2011). *Tourism Towards 2030 Global Overview*. 27 Kasım 2019 tarihinde http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_2030_ga_2011_korea_1.pdf adresinden erişildi.
- UNWTO (2019). *International Tourism Highlights 2019 Edition*. 27 Kasım 2019 tarihinde <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> adresinden erişildi.
- Uydacı, M. (2016). *Yeşil Pazarlama*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ünüvar, Ş., Kılıncı, C., Sarı Gök, H. ve Şalvarcı, S. (2018). Turizm Öğrencilerinin Yeşil Ürün Tercihinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (1), 20-40.
- Üstündağlı, E. ve Güzeloğlu, E. (2015). Gençlerin Yeşil Tüketim Profili: Farkındalık, Tutum ve Davranış Pratiklerine Yönelik Analiz. *Global Media Journal*, 5 (10), 341-362.
- Van der Haar, J. W., Kemp, R. G. M. ve Omta, O. S. W. F. (2001). Creating Value that Cannot Be Copied. *Industrial Marketing Management*, 30 (8), 627-636.
- Verma, V. K., Chandra, B. ve Kumar, S. (2019). Values and Ascribed Responsibility to Predict Consumers' Attitude and Concern Towards Green Hotel Visit Intention. *Journal of Business Research*, 96, 206-216.
- Vinson, D. E., Scott, J. E. ve Lamont, L. M. (1977). The Role of Personal Values in Marketing and Consumer Behavior. *Journal of Marketing*, 41 (2), 44-50.
- Woosnam, K. M., Mcelroy, K. E. ve Winkle, C. M. V. (2009). The Role of Personal Values in Determining Tourist Motivations: An Application to the Winnipeg Fringe Theatre Festival, a Cultural Special Event. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18 (5), 500-511.
- Yadav, R., Balaji, M. S. ve Jebarajakirthy, C. (2019). How Psychological and Contextual Factors Contribute to Travelers' Propensity to Choose Green Hotels?. *International Journal of Hospitality Management*, 77, 385-395.

- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (Özel Sayı), 74-85.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2013). *Tüketicilerin Kişisel Değerleri İle Tüketim Değerleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çevre Dostu Ürün Kullanan Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma)*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yücel, M. ve Ekmekçiler, Ü. S. (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (26), 320-333.
- Yüksek, H. (2002). Üretim Yönetimi Fonksiyonları ile Çevre Yönetimi İlkelerinin Bütünleşmesi: Çevreye Duyarlı Üretim. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 80-97.
- Zibenberg, A. ve Kupermintz, H. (2016). Personal Values and Intergroup Empathy. *Journal of Human Values*, 22 (3), 180-193.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAZIM VE YAYIN KURALLARI

YAYIN KURALLARI

1. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Dergide, *Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca* dillerinde hazırlanmış **Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Güzel Sanatlar Eğitimi, İktisat, İlköğretim, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Orta Öğretim Resim, Sosyal Alanlar Eğitimi, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları**'nın kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.
2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.
3. Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.**
4. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle **şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından** ön değerlendirilmeye alınır. Ön değerlendirme **şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmez.** Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir.** Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin **yayımlanmasına karar verilmesi durumunda** yazarlar **Telif Hakkı Devir Formu**'nu doldurarak haklarını Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmelidirler.
5. Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait **orijinal bir çalışma olduğunu ve intihal yapmadıklarını**, çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya **bireysel olarak katılmış olduklarını** ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin **son halini gördüklerini ve onayladıklarını**, makalenin başka bir yerde **basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini**, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan **Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler**.
7. Çalışma, editörlere 1 nüsha halinde elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, sisteme üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sol Menüde çıkan **“Makale Gönder”** bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. **Sisteme kaydedilecek çalışmalarda yazar adları bulunmamalıdır**. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir**.

ÇALIŞMALAR SİSTEMDE 97/2003 WORD DOSYASI (.DOC UZANTILI) OLARAK YÜKLENMELİDİR. SİSTEME DOCX UZANTILI BELGE YÜKLENMEYE ÇALIŞILDIĞINIZDA EKSİK BİLGİ GİRİLDİĞİ HATASI ALINACAKTIR.

YAZIM KURALLARI

MAKALE BAŞLIĞI¹

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Büyük Harf)

Makalenin İngilizce Başlığı

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Her Kelimenin İlk Harfi Büyük)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise “ÖZ,” yabancı dilde ise “ABSTRACT” başa gelmelidir.**

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelime 1, Anahtar Kelime 2, Anahtar Kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ANA BAŞLIKLAR

Ana başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto, kalın ve düz olmalı, büyük harfle yazılmalıdır.

¹ Eğer hakkında yazılan çalışma bir bildiri, tez veya proje çalışmasının bir kısmı ise ÇALIŞMANIN HAKEMLİK SÜRECİNDEN BAŞARILI BİR HALDE GEÇMESİ DURUMUNDA YAZARLARDAN İSTENECEKTİR.

Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç ve öneriler bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir.

Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt Başlıklar

Alt başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere kalın olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil Başlıklarının İlk Harfleri Büyük Olmalıdır
(11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyy	Zzzz	
Aaaaa	A1	47	30.3	47	30.3
	A2	60	37.8	60	38.7
	A3	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1	150	96.8	150	96.8
	B2	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır**.
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)
- **Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı** (Kaplın vd., 1999), **görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa** (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), **sözlü kaynak kullanılıyorsa** kaynak kişi bilgileri **Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri** bilgilerini içermelidir.

- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atf yapılırken (**balikesir.edu.tr, 01.05.2014**) örneğinde olduğu gibi başında <http://www.kismiolmadanveerisimtarhi.gun.ay.yil.belirtilmelidir>.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar **alfabetik** sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için **2000a, 2000b** gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken **1. Basım** ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için “**2. Bs.**” şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (**Haz.**), editör(ler) yerine ise (**Ed.**) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan **eğik (italik)** olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra “**yüksek lisans tezi**”, “**doktora tezi**” ya da “**sanatta yeterlik tezi**” ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra **erişim tarihi** ve **erişim adresi bilgileri** de verilir.
- E-kaynaklarda **son güncelleme tarihi** yayın tarihi olarak alınır.
- **Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi** gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

KİTAP

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak Gösterme El Kitabı*. (2. Bs.). Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoğlu, 2004: 25)

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek 1: Akman, Y., Ketenoğlu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki Ekolojisi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Atıf 1: (Akman vd., 2004: 57)

Örnek 2: Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2007). A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Selcuk University Social Science Institute Journal*, 18, 483-500.

Atıf 2: (Yalçın ve İplik, 2007: 492)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atıf: (Türk Dil Kurumu[TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap Adı*. (Yayın Yılı). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Redhouse *Çağdaş Türkçe-İngilizce Sözlüğü*. (1985). İstanbul: Redhouse.

Atıf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri: Yayınevi. (Kaynak yapının yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane Teknisyenleri İçin Teknik Hizmetlere Giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atıf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.). *Kitap Adı* (Yayının sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and Women's Gender Role Journeys: Metaphor for Healing, Transition, and transformation. B. R. Wa-inrib (Ed.), *Gender Issues across the Life Cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Atıf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Çakın, İ. (2004). Müteferrika Matbaasının Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri. *Bilgi Dünyası*, 5 (2), 153-167.

Atıf: (Çakın, 2004: 155)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd.. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd.. (2003). Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atıf: (Erkan vd., 2003: 112)

Magazin Makalesi – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atıf: (Kenar, 2006: 44)

Magazin Makalesi – Yazarı Yok

Kullanım: Makale Adı. (Ay yyyy). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Atıf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006: 14)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. (gg Ay yyyy). Makale Adı. *Gazete Adı*, sayfa numaraları.

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık Aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Atıf: (Bayar, 2006: 14)

BİLDİRİ

Bildiri – Yayınlanmış

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi Ve Kullanımı. O. Horata (Haz.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* (92-103). Ankara: Yeni Avrasya.

Atıf: (Uçak, 2005: 96)

Bildiri - Yayınlanmamış

Kullanım: Konuşmacı, A. (Ay yyyy). *Bildiri Adı*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

Örnek: Tonta, Y. (Şubat 2006). *Bilgi Yönetiminde Son Gelişmeler: Amazoogle, İşbirliği ve Açık Erişim*. Akademik Bilişim '06, Gaziantep'te sunulan bildiri.

Atıf: (Tonta, 2006)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt Adı*. (Basım). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Atıf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Atıf: (Ersoy, 1973: 113),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No.). Yayın Yeri: Yayınlayan/Hazırlayan Kuruluş.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı*. Tezin Türü, Üniversite Adı, Yer.

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel Sanatlar Alanındaki Kullanıcıların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Kullanım Özellikleri: Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atıf: (Zencir, 2007: 36)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The Use and Value of Scientific Journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atıf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf> adresinden erişildi.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın Adı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atıf: (Bilim etiği, t.y.)